AJUNTAMENT DE BATEA

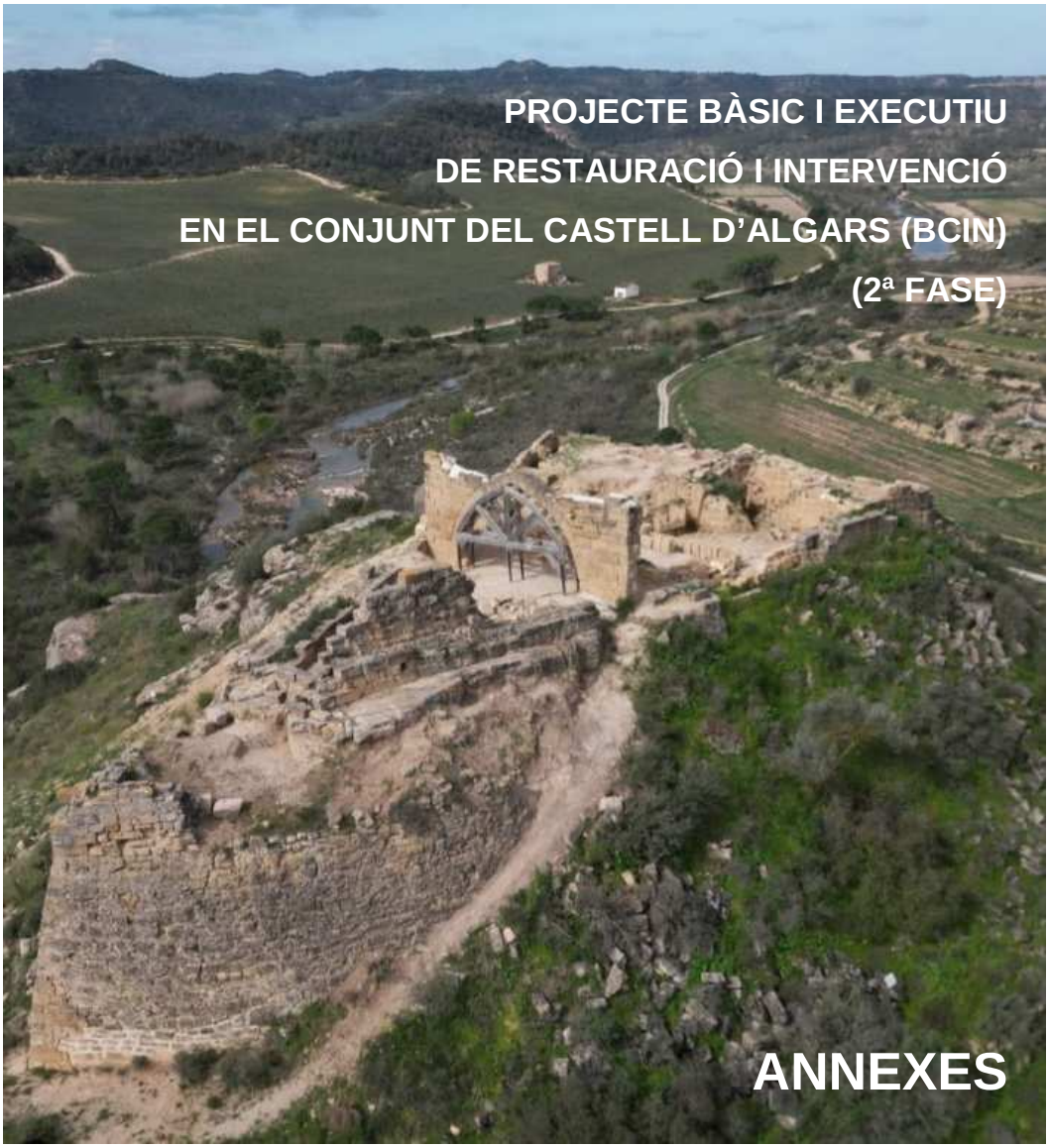

PROJECTE BÀSIC I EXECUTIU DE RESTAURACIÓ I INTERVENCIÓ EN EL CONJUNT DEL CASTELL D'ALGARS (BCIN) (2ª FASE)

ANNEXES

Emplaçament:

Batea. C.P.43786 (Terra Alta)

Data de redacció:

Maig 2025

Autor/s:

Mercè Griñó Boix, Arquitecta

INDEX

ANNEXES

1 Fitxes inventari
2 Bibliografia consultada
3 Reportatge fotogràfic
4 Estudi Històric
5 Memòries tècniques excavacions arqueològiques (1-5)
6 Projecte arqueològic 2025bis

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

ANNEXES

1 Fitxes inventari

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Direcció General del Patrimoni Cultural
Servei de Suport Tècnic i Inventari

Dades de l'element: 881

Nom:	CASTELL D'ALGARS Castell de Sant Joan
Municipi:	Batea (Terra Alta)
Coordenades UTM:	267.262,22 / 4.552.880,14
Visible a Internet:	Sí
Època/ques:	Medieval
Estil/s:	Romànic Gòtic
Conservació:	
Global:	Ruïna
Ús original:	Defensiva - Castell
Ús actual:	En desús - En desús
Protecció:	BCIN - Monument històric, Núm. Registre: 788-MH // Registre estatal: R-I-51-6585 (Decret 22/04/1949, BOE 05/05/1949)

Descripició:

Situat en un petit puig que domina el lloc d'Algars i el riu del mateix nom. Del castell només es conserven alguns trams de la muralla de carreus rectangulars ben escairats, i les restes d'una contrucció de planta trapezoïdal, gairebé triangular, degut que el costat de ponent és molt més curt que els altres. Al mig d'aquesta construcció resta un arc apuntat de pedra ben tallada amb paraments a banda i banda i un enllosat o empedrat. Fins fa pocs anys es conservava una paret quasi sencera, que estava rematada amb merlets. Per l'indret es troben disseminats gran quantitat de carreus, i per terra s'bserven encara algunes zones amb lloses de pedra originals. S'hi accedia per un camí de terra que puja del riu.

Notícies històriques:

La fortalesa d'Algars apareix esmentada des del 1153, en el document de donació del comte de Barcelona a l'orde del Temple del castell de Miravet. Les restes conservades probablement daten del segle XIII, si bé el conjunt segurament fou transformat en èpoques posteriors. Fins el 1975 conservà un bon fragment de torre amb merlets.

Notes:

El nom de *Castell de Sant Joan* és posterior al de *Castell d'Algars*, i segurament donat pels Sanjoanistes o Hospitalers després de prendre possessió dels béns templers a partir de l'any 1307

Copyright 1998,1999 Data Dynamics . This is an evaluation copy. Visit www.datadynamics.com for more information. For support during evaluation please send email to support@datadynamics.com

Bibliografia:

MIRET I SANS, J. / Les cases de Templers i Hospitalers a Catalunya / Barcelona, 1910
MASCARÓ, A. / Mis memorias. Notas históricas sobre la villa de Batea / Barcelona, 1948
GIRONÈS DESCARREGA, J. / L'arquitectura àuria dels templers, Terra Alta i Ribera d'Ebre / Diputació de Tarragona / Tarragona, D.L. 2004
FUGUET I SANS, J. / Templers i Hospitalers. II Guia de les Terres de l'Ebre i dels castellas templers del Baix Maestrat / Rafael Dalmau Editor / Barcelona. 1998

Autoria:

Autor fitxa: Pladevall, A.

Copyright 1998,1999 Data Dynamics . This is an evaluation copy. Visit www.datadynamics.com for more information. For support during evaluation please send email to support@datadynamics.com

Situació del jaciment.
Autor: Alfons Llorca i S. Viladric
Data: novembre / 1995

Vista general de l'edifici.
Autor: Alfons Llorca i S. Viladric
Data: novembre / 1995

Restes d'un arc.
Autor: Alfons Llorca i S. Viladric
Data: novembre / 1995

Murs i restes del castell.
Autor: Alfons Llorca i S. Viladric
Data: novembre / 1995

Vista del monticul on s'ubica el castell.
Autor: Alfons Llorca i S. Viladric
Data: novembre / 1995

Vista de les restes i murs del castell.
Autor: Alfons Llorca i S. Viladric
Data: novembre / 1995

Copyright 1998,1999 Data Dynamics . This is an evaluation copy. Visit www.datadynamics.com for more information. For support during evaluation please send email to support@datadynamics.com

Vista d'un dels murs del castell.
Autor: Alfons Llorca i S. Viladric
Data: novembre / 1995

Arc apuntat i murs del castell.
Autor: Alfons Llorca i S. Viladric
Data: novembre / 1995

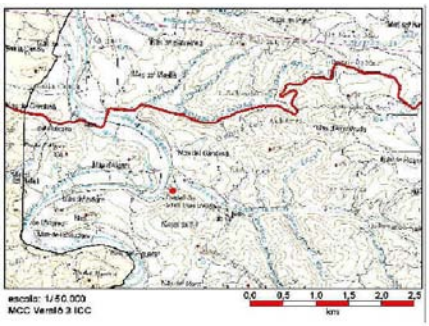

Mapa situació
Autor: DGPC (Cartografia de referència: ICC)
Data: 2005

Copyright 1998,1999 Data Dynamics . This is an evaluation copy. Visit www.datadynamics.com for more information. For support during evaluation please send email to support@datadynamics.com

Castell d'Algars.JA

DADES DEL JACIMENT

Situació	Jaciment arqueològic
Núm. jaciment	5649
Codi de registre	P00343
Nom	CASTELL D'ALGARS
Altres noms	CASTELL DE SANT JOAN

Terme/s municipal/s

Municipi	Batea
Comarca	Terra Alta

Localització

Accés	Fàcil
Context	Terreny erm Turó situat a la riba dreta del riu Algars, davant del lloc d'Algars, i al costat esquerra de la Vall de Sant Joan.
Coord. UTM: X	267.241,00
Coord. UTM: Y	4.552.885,00
Altitud	307 m

Protecció legal existent

Declarat BCIN
788-MH
D. 22-04-1949, BOE 05-05-1949 Decret protecció castells R-I-51-6585.

Declarat EPA
08/07/2011

Referències cartogràfiques

Escala	1:5.000
Identificació	Full470-2-4(242-140)
Data	Data vol: 1995
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya
Escala	1:50.000
Identificació	MCC Terra Alta
Data	Ed. 2001
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya

Tipus jaciment

Assentament militar castell

Castell d'Algars.JA

Lloc d'habitació sense estructures

Cronologia

Cronologia inicial	Bronze Final III
Data inicial	-900
Cronologia final	Ferro-Ibèric Final
Data final	-50
Cronologia inicial	Romà Baix Imperi
Data inicial	284
Data final	476
Cronologia inicial	Medieval
Data inicial	1150
Cronologia final	Medieval Món Islàmic
Data final	1150

Conservació

Estat	Bo
Estat	Dolent

Notícies històriques

Tipus	Notícies històriques
Data	1153
	El castell d'Algars és documentat l'any 1153 en la donació que el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, feu als templers del castell de Miravet amb tots els seus termes.

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Direcció General del Patrimoni Cultural
Servei de Suport Tècnic i Inventari

Castell d'Algars.JA

Descripció del jaciment

Descripció

El Castell d'Algars o de Sant Joan es troba en un turó situat a la riba dreta del riu Algars, en un dels meandres, dominant un gran tram de riu així com la Vall de Sant Joan, via de comunicació entre Catalunya i Aragó.
Per accedir-hi, des de Batea, cal seguir la carretera C-221 en direcció a Maella fins el pk 57, on es troba un camí a l'esquerra que va paral·lel al riu Algars fins creuar la vall de Sant Joan; a l'esquerra hi ha el camí que puja fins a la capella de Sant Joan d'Algars.
Actualment, les restes del castell són bàsicament formades per una construcció de planta trapezoïdal; de fet, però, és gairebé triangular, atès que el costat oriental és molt curt. El costat oest fa uns 18 m i el nord i sud fan uns 25,5 i 29 m respectivament. El gruix d'aquests murs és de 115 cm. Al mig d'aquesta sala, un arc apuntat parteix la construcció de nord a sud. Aquests és actualment l'element més evident i característic d'aquesta fortificació. Els murs són fets amb carreus rectangulars, ben escairats, que fan 35 cm d'alt per 60 cm de llarg. A més d'aquest arc de diafragma, també hi ha un bon pany de mur a l'extrem est i fins a l'any 1975 hi havia una torre emmerletada. El tipus de construcció, de carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunt, correspon probablement al temps en que l'orde del Temple ocupà el lloc al segle XIII. D'aquests elements defensius resten estructures difícils de reconèixer enmig dels matolls. Per determinar-ne el traçat i les característiques caldria la neteja i excavació del mateix. Ara bé, per sota de la sala principal, hi ha restes d'un segon mur perimetral, d'una muralla anterior, a l'est, a uns 5 m es poden veure uns murs en doble angle i amb un gruix de 80 cm; al nord també hi ha indicis d'un mur; a ponent, a uns 2 m de la paret de la sala principal, hi ha el mateix mur exterior, amb una alçada de 2,5 m de carreus més petits (20 per 30 cm), però ben col·locats en filades i units amb morter de calç.
Per les vessants del castell es documenta abundant ceràmica: ceràmica a mà amb aplicació de cordons amb digitacions i incisions; ceràmica ibèrica de pasta tricolor, llisa i amb decoració pintada; ceràmica comuna íbero-romana; campaniana A i B; àmfora romana; TSA-D i ceràmica medieval.
Les estructures del castell templer, de ben segur, ampliaren i transformaren una construcció castral anterior, possiblement andalusina, que a la seva vegada s'hauria assentat sobre una construcció baix imperial, ibèrica i del Bronze Final.

Castell d'Algars.JA

Règim jurídic

Tipus de propietat 3.2.-Privada Particular

Documentació

Fotogràfica
Diapositiva
Fotos fetes i guardades per Enric Puch de Vall-de-Roures.

Altres
Memòries i informes
Memòria de la II Campanya de prospeccions al riu Algars, 1998: Arxiu Servei d'Arqueologia.

Bibliografia

Autors ALANYÀ ROIG, J
Títol capítol El terme municipal: Carta de poblament de l'Algars
Títol La Vila closa
Any 1990

Autors ALANYÀ ROIG, J
Títol capítol Altres jaciments antics de Batea i la comarca
Títol La Vila closa
Any 2000

Autors DDAA
Títol Catalunya Romànica. Tortosa i les Terres de l'Ebre, la Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada
Any 1997

Autors DILOLI FONS, J
Títol La llercavònia
Any 1991

Autors FUGUET, J
Títol Templers i hospitalers II
Any 1998

Autors PUCH FONTCUBERTA, E
Títol El poblament ibèric i romà de la Terra Alta
Any 1996

Castell d'Algars.JA

Dades realització

Autor/s fitxa	J. Bosch, M. Caballero, E. Puch
Data realització	1985/09
Autor/s revisió fitxa	J.M. Pérez Suñé, P. Rams Folch
Data revisió fitxa	05/2004
Visible a Internet	Sí
Usuari alta	INVENTAR
Usuari modificació	PCUMHH
Data alta	21/08/1998
Data modificació	02/08/2011 10:06:31

Dades de l'element: 11691

Nom:	ERMITA DE SANT JOAN D'ALGARS
Municipi:	Batea (Terra Alta)
Adreça:	Algars
Coordenades UTM:	267.241,53 / 4.552.974,48
Accés:	Fàcil
Visible a Internet:	Sí
Època/ques:	Medieval - XIV
Estil/s:	Obra popular Gòtic

Conservació:

Global:	Bo
Sectors:	Estructures portants i/o murs - Bo Façanes - Bo Cobertes - Bo

Materials:	Pedra Teula
Ús original:	Culte - Església
Ús actual:	Culte - Ermita

Descripició:

Ermita d'una nau, està feta amb carreus ben escairats com a reforç dels angles combinats amb pedra menys treballada a la resta.
La porta d'accés està centrada a l'eix de la nau, d'arc apuntat i adovellat, no hi ha cap finestra i és de planta rectangular. La coberta és a dues aigües de teula, encara que alguna part conserva l'original amb lloses de pedra; a l'interior trobem quatre arcs ogivals.
Sobre la porta hi ha restes d'una llosa amb inscripció, així com dibuixos geomètrics llaurats a les seves dovelles. Té, a banda d'una vinculació física, una d'històrica amb el castell d'Algars. Mascaró, respecte això escriu: "...construcción de techo abovedado, sostenido por robustos arcos ojivales, acusa remota época. ¿Debió ser, acaso, antigua parroquia de los habitantes del "castrum" de Algás que menciona Alfonso II - (d'Aragó, I de Catalunya; o sigui "El Cast")- en sus Cartas-pueblas, o mejor, un más reciente ermemitorio, fundado en época posterior por los Hospitalarios de San Juan de Jerusalén? ...Junto a sus muros, se encuentran las ruinas de una antigua adeificación, que bien pudo ser en sus principios una vivienda, y que en 1781, era el almacén de los diezmos de todos los terratenientes de Algás y Piñeras".
L'església parroquial de sant Joan d'Algars, avui ermita de Sant Joan, ha estat reconciliada i restituïda al culte l'any 1942. L'aplec:

Copyright 1998,1999 Data Dynamics . This is an evaluation copy. Visit www.datadynamics.com for more information. For support during evaluation please send email to support@datadynamics.com

el 24 de juny, fins 1936. Algars és un antic poble del terme municipal de Batea.

Notícies històriques:

Trobem esment de l'església de Sant Joan, d'Algars, a un testament de l'any 1500 i sembla ser que pogué havia estat la parròquia dels habitants del castell i nucli del poble.Notícies referents al pujol en el qual s'assenten les actuals ruïnes del castell d'Algars, les indiquem a la fitxa corresponent a aquest castell, dominador d'un tram llarg del riu Algars, i que hom coneix habitualment com a "castell de Sant Joan", sens dubte amb relació al patronatge de la capella -no pas d'estanyar en una fortalesa que fou dels hospitalers de Sant Joan-.Anteriorment tingueren la propietat del paratge els templers, dels quals l'orde fou extingida a principis a començos del segle XIV.Fins aleshores, els llocs d'Algars i Batea corresponien a la "comenaduria de Miravet" del Temple. Batea i Algars constituïen, conjuntament, una comanda en la divuitena centúria (Miret). El 1802, Carles IV d'Espanya incorporà a la Corona tots els béns i dominicatures de l'orde hospitaler.

Bibliografia:

GIRONÈS DESCARREGA, J. / L'arquitectura àuria dels templers, Terra Alta i Ribera d'Ebre / Diputació de Tarragona / Tarragona, D.L. 2004
FUGUET I SANS, J. / Templers i Hospitalers. II Guia de les Terres de l'Ebre i dels castellas templers del Baix Maestrat / Rafael Dalmau Editor / Barcelona, 1998

Autoria:

Autor fitxa: Salvador Viladrich
Data fitxa: 01/12/1983

Copyright 1998,1999 Data Dynamics . This is an evaluation copy. Visit www.datadynamics.com for more information. For support during evaluation please send email to support@datadynamics.com

Vista de l'ermita.
Autor: Pere Rams i Josep M. Pérez
Data: 2008

Vista de la façana.
Autor: Pere Rams i Josep M. Pérez
Data: 2008

Vista de la porta d'entrada.
Autor: Pere Rams i Josep M. Pérez
Data: 2008

Inscripció.
Autor: Pere Rams i Josep M. Pérez
Data: 2008

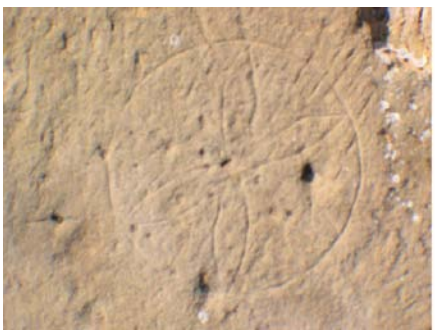

Inscripció.
Autor: Pere Rams i Josep M. Pérez
Data: 2008

Pica baptismal.
Autor: Pere Rams i Josep M. Pérez
Data: 2008

Copyright 1998,1999 Data Dynamics . This is an evaluation copy. Visit www.datadynamics.com for more information. For support during evaluation please send email to support@datadynamics.com

Vista de l'interior.
Autor: Pere Rams i Josep M. Pérez
Data: 2008

Detall dels arcs a l'interior.
Autor: Pere Rams i Josep M. Pérez
Data: 2008

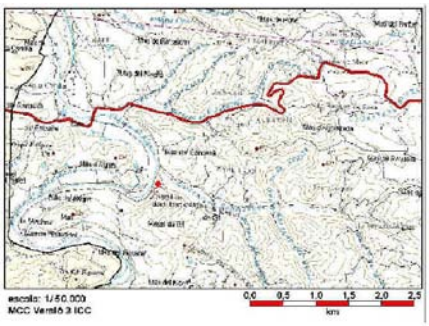

Mapa situació
Autor: DGPC (Mapa situació: ICC)
Data: 2005

Copyright 1998,1999 Data Dynamics . This is an evaluation copy. Visit www.datadynamics.com for more information. For support during evaluation please send email to support@datadynamics.com

Sant Joan d'Algars.JA

DADES DEL JACIMENT

Situació	Jaciment arqueològic
Núm. jaciment	12471
Codi de registre	I012471
Nom	ERMITA DE SANT JOAN D'ALGARS

Terme/s municipal/s

Municipi	Batea
Comarca	Terra Alta

Localització

Accés	Fàcil
Context	Zona urbana
	Es troba situada al peu del Castell d'Algars, en un replà a la meitat del camí d'accés al castell, a la riba dreta del riu Algars.
Coord. UTM: X	267.241,00
Coord. UTM: Y	4.552.974,00
Altitud	284 m

Protecció legal existent

Declarat EPA
08/07/2011

Referències cartogràfiques

Escala	1:50.000
Identificació	MCC Terra Alta
Data	Ed. 2001
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya.

Escala	1:5.000
Identificació	Full470-2-4(242-140)
Data	Data vol: 1995
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya.

Tipus jaciment

Edifici religiós església

Cronologia

Cronologia inicial	Medieval Baixa Edat Mitjana
Data inicial	1230

Sant Joan d'Algars.JA

Data final	1150

Conservació

Estat	Bo

Notícies històriques

Tipus	Notícies històriques
Data	1153
	El castell d'Algars és documentat l'any 1153 en la donació que el compte de Barcelona Ramon Berenguer IV feu als templers del castell de Miravet amb tots els seus termes.
Tipus	Notícies històriques
Data	1210
	L'any 1210 l'església d'Algars resta inclosa al bisbat de Tortosa. L'any 1510, segons una làpida, sofrí una important restauració.

Descripció del jaciment

Descripció	Uns metres més avall del castell, sens dubte dins de l'antiga barbacana, s'ha conservat l'ermita de Sant Joan, en altre temps capella del castell. Per accedir-hi, des de Batea, cal seguir la carretera C-221 en direcció a Maella fins el pk 57, on es troba un camí a l'esquerra que va paral·lel al riu Algars fins creuar la vall de Sant Joan; a l'esquerra hi ha el camí que puja fins a la capella de Sant Joan d'Algars. Es tracta d'un petit edifici de planta rectangular i capçalera plana, orientada a ponent. La coberta és sostinguda per set arcs de diafragma apuntats, a uns 50 cm l'un de l'altre, excepte els dos del mig, que són a un metre. És possible que originàriament tots guardessin la mateixa distància i n'hi hagués tres enlloc d'aquests dos. Les arcades són fetes de pedra molt ben treballada, i arrenquen de terra formant una bancada perimetral de mig metre d'alçada. La coberta, que és de doble vessant, és formada per lloses col·locades a salta-cavall damunt dels arcs de diafragma. A la façana de llevant hi ha la porta d'entrada al temple; és una senzilla porta adovellada de perfil ojival. Un aspecte destacable és la cura que mostren les seves proporcions, calculades segons la secció aurea i segueix el mateix estil arquitectònic característic de l'arquitectura del segle XIII a la regió.

Sant Joan d'Algars.JA

Règim jurídic

Tipus de propietat	2.-Eclesiàstica

Documentació

Gràfica
Planimetria
Topografia
ICC (1995). Mapa topogràfic de Catalunya, 1:5.000, 470-2-4(242-140), Mas d'Algars.

Fotogràfica
Foto B-N
Una fotografia en blanc i negre.

Gràfica
Planimetria
Planta i alçat: Fuguet, J. (1995), p. 108.

Bibliografia

Autors	ALANYÀ ROIG, J
Títol capítol	El terme municipal: Carta de poblament de l'Algars
Títol	La Vila closa
Any	1990
Autors	FUGUET SANS, J
Títol	L'arquitectura dels Templers a Catalunya
Any	1995
Autors	VENTOSA, E
Títol	Esglésies singulars de la Terra Alta
Any	1986

Sant Joan d'Algars.JA

Dades realització

Autor/s fitxa	J.M. Pérez Suñé, P. Rams Folch
Data realització	05/2004
Visible a Internet	Sí
Usuari alta	PCUNCG
Usuari modificació	PCUMHH
Data alta	06/06/2002
Data modificació	02/08/2011 10:07:24

2 Bibliografia consultada

ADELL GISBERT, Joan-Albert i MENCHON BES, Joan Josep: *Les fortificacions de la frontera meridional dels comtats catalans, o les fortificacions de la marca superior d'Al-Àndalus.* Lambard. Estudis d'art Medieval vol.XVII. Barcelona, 2004-2005.

ALANYÀ I ROIG, J: *La Vila Closa, vol. I, II i III. Dades Històriques de la Vila de Batea.* Patronat pro Batea. Barcelona (1986-1990)(1995-2000).

BRAÓ VAQUÉS, Miquel i CATALÀ ROCA, Pere, etc.: *Els Castells Catalans, vol. IV.* Rafael Dalmau. Barcelona, (1971), 2ª 1993.

CARDONA GÓMEZ, Gemma: *Guia de fortificacions de Catalunya.* Cossetània. Valls, 2013.

CASTÁN SARASA, Adolfo: *Arquitectura militar y religiosa del Sobrarbe y Serrablo meridional : siglos XI-XIII.* Diputación Provincial, DL Huesca, 1988.

CATALÀ ROCA, Pere: *Castillos y torres de Cataluña.* Acuario. Barcelona, 1981.

FITÉ LLEVOT, Francesc: *Arquitectura i repoblació en la Catalunya dels segles VIII-XI: els orígens i l'evolució de l'arquitectura militar en les àrees de frontera, amb una atención preferent per la zona del Montsec, a la Catalunya de Ponent*. Ediciones de la Universitat de Lleida. Lleida, 1993.

FUGUET SANS, Joan; PLAZA ARQUÉ, Cárme: "Notas sobre arquitectura militar y religiosa del Temple de la corona de Aragón y su relación con oriente", *Actas do VI Encontro sobre Ordens Militare* (10-14 de marzo de 2010), Colecç. Ordens Militares 7, vol. II, Gabinete de Estudos sobre a Ordem de Santiago, Palmela, 2012, pp. 885-914.

FUGUET SANS, Joan; *L'Arquitectura dels templers a Catalunya.* Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1995.

FUGUET SANS, Joan: *Templers i Hospitalers, II. Guia de les terres de l'Ebre I dels castells templers del Baix Maestrat*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1998.

MORA-FIGUEROA, L: *Glosario de arquitectura defensiva medieval.* Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz. Cádiz, 1994.

MASCARÓ, Antonio: *Mis Memorias. Notas Históricas sobre la villa de Batea.* Tortosa, 1948

PÉREZ SUÑÉ, Josep Maria, RAMS FOLCH, Pere i JORNET NIELLA, Marc: *Memòria de la segona campanya de prospeccions arqueològiques a la conca del riu Algars: Batea (Terra Alta) 1998",* Servei d'Arqueologia (inèdita). Barcelona, 2000.

PUCH FONCUBERTA, Enric: *El poblament ibèric i romà a la Terra Alta.* Centre d'Estudis de la Terra Alta. Gandesa, 1996, pp. 42-45.

VARIS AUTORS: *La fortificación medieval en la Península Ibérica*. *Actas del IV Curso de Cultura Medieval.*Centro de Estudios del Románico. Aguilar del Campo (Palencia), 2003.

VARIS AUTORS: *Fortificaciones. Intervenciones en el patrimonio defensivo. Actas del XXXIV Curset. Jornadas internacionales sobre la intervención en el Patrimonio Arquitectònico (Barcelona y Tortosa, del 15 al 18 de diciembre de 2011)* Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, Secretaría General Técnica, Subdirección General de Documentación y Publicaciones ; [Barcelona] : COAC, Agrupació d'Arquitectes per a la Defensa i la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, DL 2013. Madrid, 2013.

VENTOSA SERRA, Enric: *Esglésies singulars de la Terra Alta*. Diputació de Tarragona. Tarragona, 1986.

3 REPORTATGE FOTOGRÀFIC DEL CONJUNT HISTÒRIC

Fig. 1 Vista de les ruïnes del Conjunt Històric des del camí de Sant Joan (Mas del Xut)

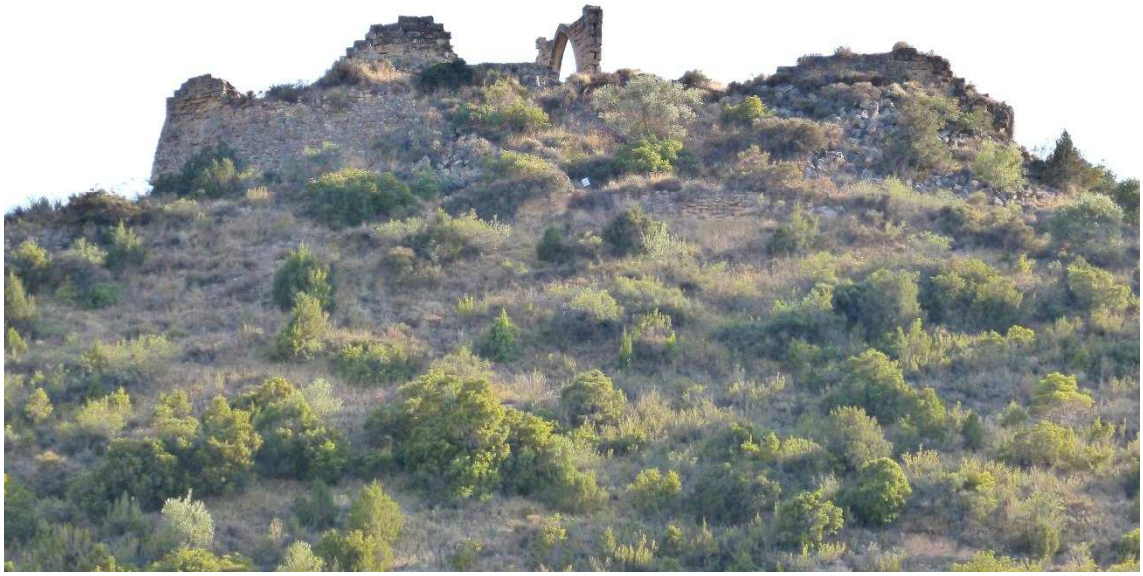

Fig. 2 Vista de les ruïnes del Castell des del camí de Sant Joan (Mas del Xut)

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 3 Vista de les ruïnes del Castell des de l'explanada de l'Ermita

Fig. 4 Roca de grans dimensions ben treballada (es desconeix quin és el seu valor) situada en l'extrem del camí actual d'accés amb trams de murets de maçoneria.
Vista on s'enquadra el Castell i l'Ermita

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 5 Vista del conjunt des de dalt del turó

Fig. 6 Vista general del Castell a sud-est abans de les obres de la 1a FASE A I B.

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 7 Vista del mur descalçat del baluart, després de la fase 1ª bis d'intervenció

Fig. 8 Vista del mur descalçat del baluard, després de la fase 1ª bis d'intervenció

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 9 Vista del mur descalçat del baluart, després de la fase 1ª bis d'intervenció

Fig. 10 Vista de la base del mur del baluard ja restituït

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 11 Vista dels murs sud de la camisa del Castell

Fig. 12 Vista dels murs sud de la camisa del Castell

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 13 Vista de la cantonada sud-oest del Castell

Fig. 14 Vista del mur interior del Castell i arc diafragma restaurat (cara Sud). El cindri-apuntalament col·locat en la Fase 1a l'any 2017 està deteriorat, ha perdut la seva funció i cal enretirar-lo. A la dreta hi ha acopiats carreus.

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 15 Vista del mur interior del Castell i arc diafragma restaurat (cara nord).
Acopi de gran part de les dovelles de quatre arcs diafragma descoberts.

Fig. 16 Vista des de l'accés històric a la plataforma superior del Castell, pel mur nord.

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 17 Mur sud de la plataforma superior cap a oest
Vista de les arrancades dels tres arcs diafragma i el forn

Fig. 18 Mur sud de la plataforma superior cap a est
Vista de l'abeurador i el mur-arc diafragma existent amb restes de revestiment de guix en la base

Fig. 19 Vista de l'escala de l'extrem nord que pugen a un primer pis. A l'esquerra pas de porta ensorrada d'accés a una estança a nivell inferior. A la dreta arrancada de mur-arc diafragma i carreus de pilastres i petita pila trencada acopiats.

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 20 Vista dels murs i arrencades de quatre arcs diafragma, pila i mur intermedis, escala d'accés a la planta 1ª.

Fig. 21 Vista dels murs i arrencades de quatre arcs diafragma i dovelles acopiades per a ser restituïts.

Fig. 22 Detall, alçat d'un dels murs-arc diafragma a restituir. Dovelles ocultes sota la runa. A l'arrencada de l'arc es conserven restes de que aquest element estava revestit.

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 23 Vista de l'arrencada de dos arcs diafragma de la zona oest

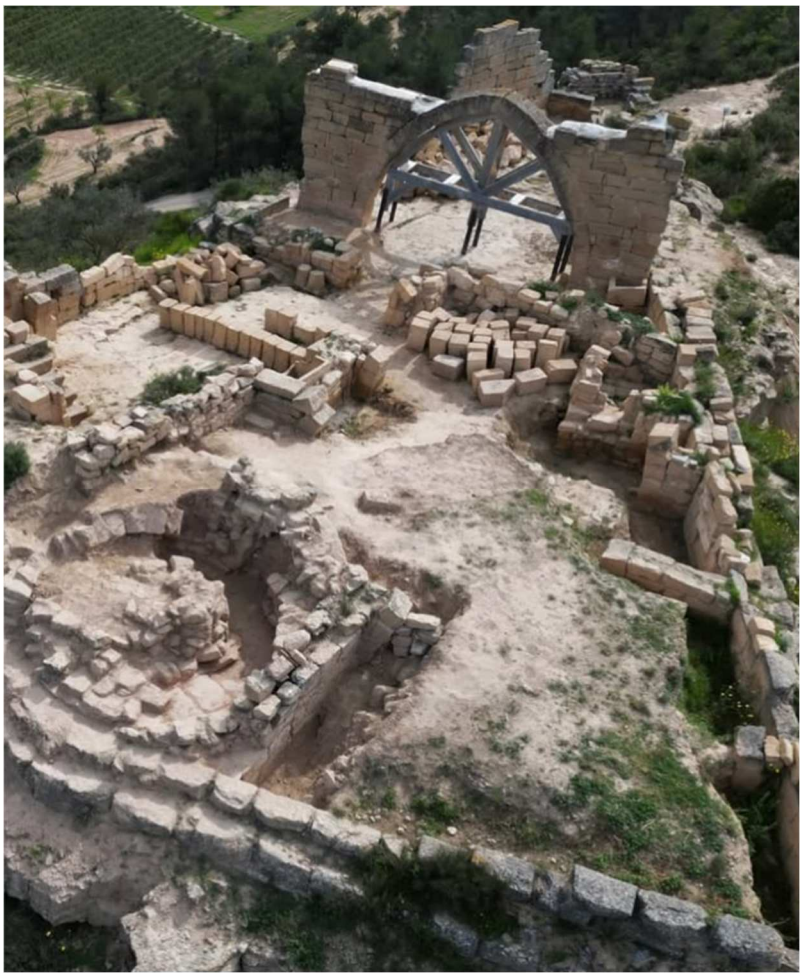

Fig. 24 Vista del mur Oest del Castell i part del mur-arc per acabar de descobrir sota la runa

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

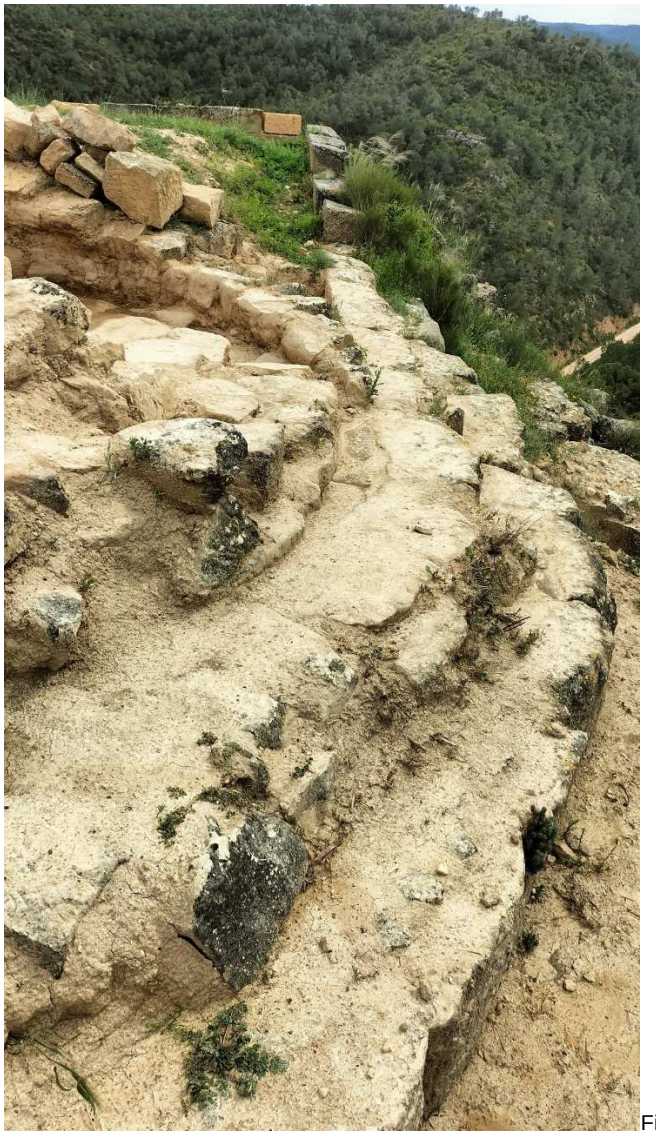
Fig. 25 Vista del mur oest a la cota +305 cap al sud

Fig. 26 Vista de l'escala d'accés a la planta primera des del nivell superior

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 27 Vista de l'escala d'accés a la planta primera, arrancades de l'arc diafragma i pas porta ensorrada. Carreus de bases de pilastres i petita pila trencada acopiats.

Fig. 28 Mur nord de la plataforma superior cap a oest
Vista de les l'accés. Acopi de carreus procedents de l'excavació sobre el propi mur perimetral.

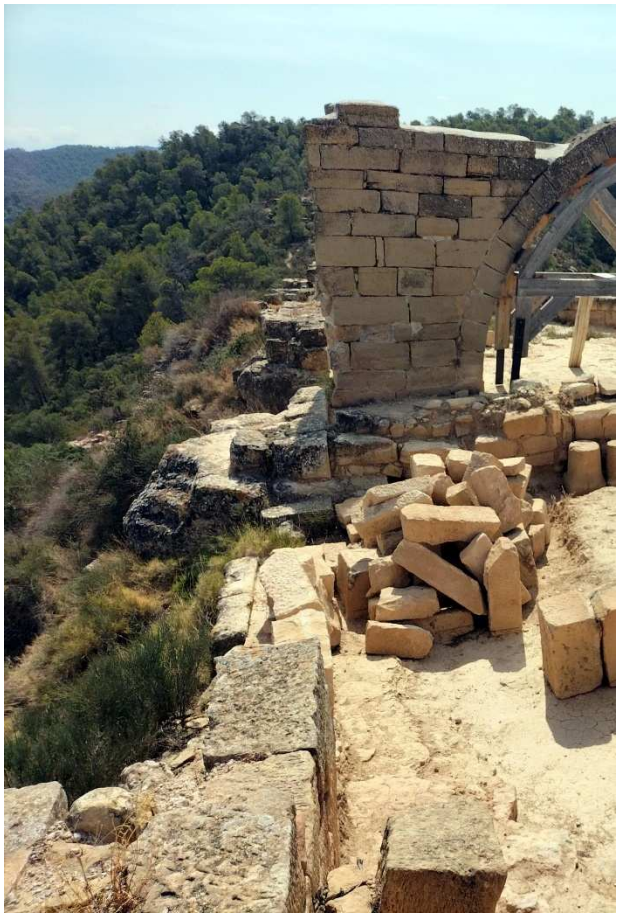

Fig. 29 Mur nord de la plataforma superior cap a est
Vista de l'accés

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 30 Vista del forn i l'arrencada del mur-arc diafragma. Mur sud de la plataforma superior cap a est Acopi de carreus procedents de l'excavació sobre el propi mur perimetral i acopi de dovelles en la zona central.

Fig. 31 Vista de la part superior del mur de la camisa i baluard

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 32 Vista del esborrany del mur sud de la Camisa. A dalt al fons el mur de la plataforma superior

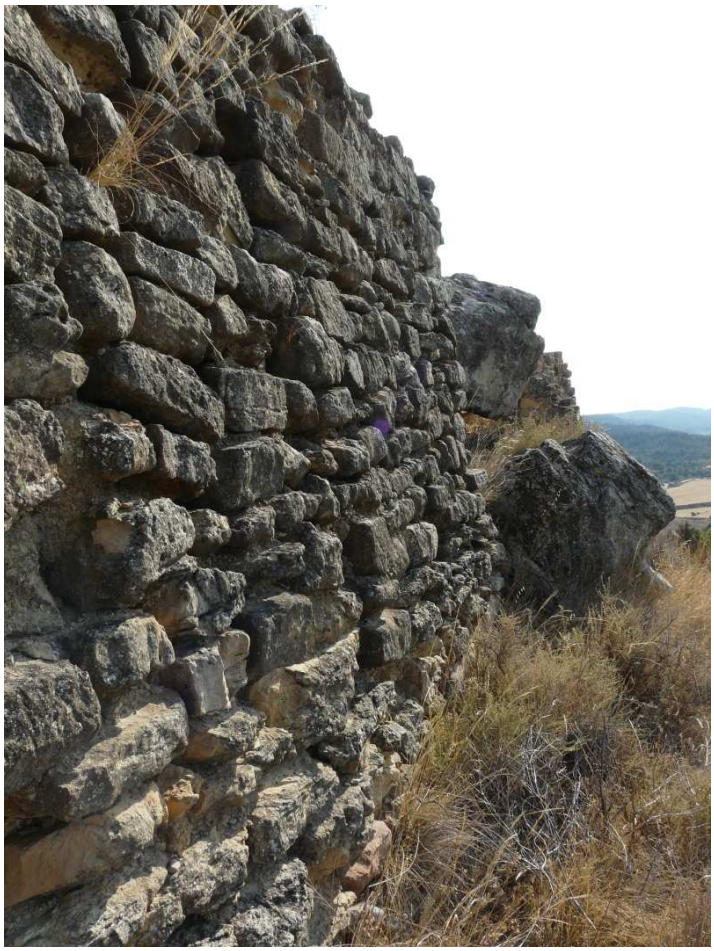

Fig. 33 Vista rasant del mur sud. Al fons grans blocs de pedra despresos del nucli-subsòl del castell

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 34 Vista de la cantonada nord del mur del castell de la plataforma superior

Fig. 35 Vista del mur nord del castell cota +303 per la cara exterior.

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 36 Vista de la punta sud-est cota +303 des de dalt de l'arca diafragma. Excavació arqueològica reseguint els murs.

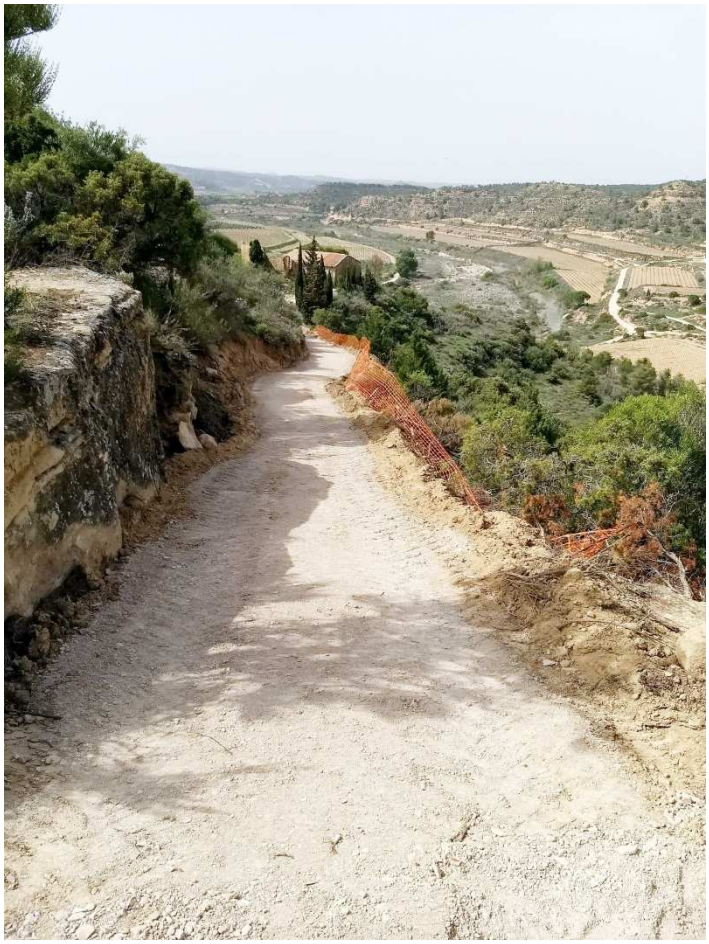

Fig. 37 Vista del camí d'accés de l'Ermita al Castell després de les obres de la seva ampliació. Es van trobant restes de carreus despresos dels murs del Castell i també restes de petits marges.

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 38 Vista de l'Ermita de Sant Joan, Annex i Rectoria

Fig. 39 Vista de l'Ermita de Sant Joan

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 40 Vista de l'interior de l'ermita de Sant Joan

Fig. 41 Vista de l'edifici aïllat de l'Ermita i l'edifici annex a l'Ermita.

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 42 Vista de la cara oest de l'ermita de Sant Joan i el cos Annex (sacristia)

Fig. 43 Vista de l'edifici de la Rectoria. Detall de la base de la cantonada entre façanes Sud i Oest.

Fig. 44 Vista de la cara interior de la base de la cantonada entre façanes Sud i Oest de la Rectoria. (*Quedarà arranjat en les obres de la Fase 2).*

Fig. 45 Vista del mur nord de la Rectoria desplomat

Fig. 46 Vista de la cara interior del mur nord de la Rectoria desplomat

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 47 Vista dels murs i runa interior de la Rectoria

Fig. 48 Vista interior de l'espai del cos annex a l'Ermita

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 49 Vista del Conjunt Històric des del camí de pujada a l'esplanada de l'Ermita. Es veuen traces de murs en l'entorn.

Fig. 50 Vista del Conjunt Històric des del camí d'Algars abans d'agafar el camí de pujada.

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 51 Vista aèria del Castell abans de les obres de la Fase 1, realitzada amb drone per Òptim Grup

. Fig. 52 Vista aèria del Castell abans de les obres de la Fase 1, realitzada amb drone per Òptim Grup

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

. Fig. 53 Vista aèria del Castell després de l'última campanya d'excavacions arqueològiques del 2025. Es pot observar que es disposa de gran part dels carreus de les dovelles dels arcs diafragma que es volen reconstruir.

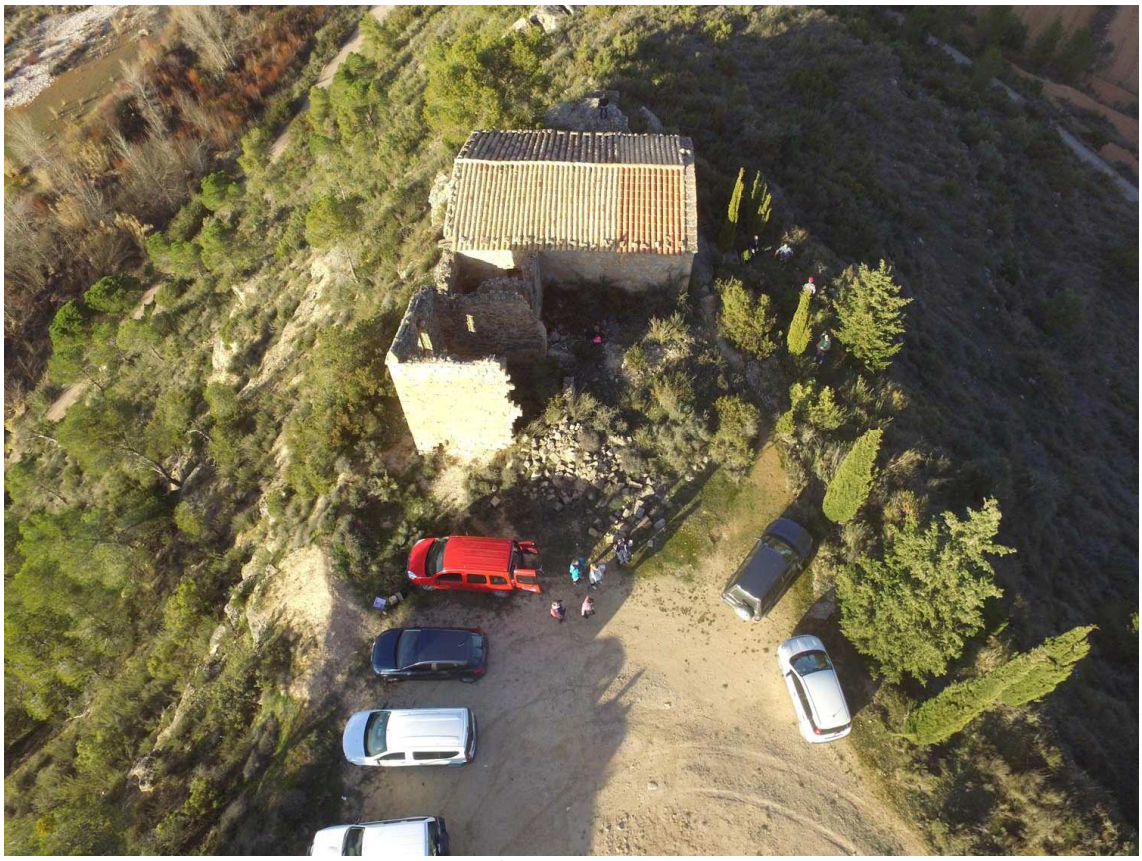

Fig. 54 Vista aèria de l'explanada de l'Ermita

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 55 i 56 Restes de murs de maçoneria relacionades amb el camí d'accés al Castell

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 57-58 Vista de l'accés a la plataforma superior del Castell en el mur nord després de l'excavació arqueològica

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Fig. 59 Vista mur sud perimetral plataforma superior del Castell (any 2025)

Fig. 60 Vista mur sud perimetral plataforma superior del Castell (any 2019)

MERCÈ GRIÑÓ BOIX, arquitecta.
C/ ERNEST VILCHES DOMÍNGUEZ NÚM.6, 4rt A – CP:43005 TARRAGONA // AV.TERRA ALTA NÚM.61 – C.P: 43786. BATEA (TERRA ALTA)
TEL.696 197 437-email:mgrinob@coac.net

Rams Domenech SL
ARQUEOLOGIA I TURISME

Carrer Tarragona , 36 1er 3a
43786 BATEA
Telf. 617 866 946
ramsdomenech@gmail.com
CIF: B55713119

ESTUDI HISTÒRIC PREVI A LES OBRES DE CONSOLIDACIÓ I RECUPERACIÓ DEL CASTELL D'ALGARS

Josep Maria Pérez Suñé
Pere Rams Folch

Batea, 5 de juny de 2025

TAULA ORDENADA DEL CONTINGUT DE L'ESTUDI HISTÒRIC

INTRODUCCIÓ 3

OBJECTIUS I METODOLOGIA DE L'ESTUDI HISTÒRIC 5
- **PROTECCIÓ LEGAL I FITXA DEL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DEL CASTELL D'ALGARS** 7
- **OBJECTIUS I METODOLOGIA DE TREBALL** 12

LES PRIMERES OCUPACIONS HUMANES A LA RIBERA DE L'ALGARS 17
- **ELS IBERS I LA CULTURA IBÈRICA** 17
- **LES RESTES IBÈRIQUES DOCUMENTADES EN EL TURÓ DEL CASTELL D'ALGARS** 19
- **LA PRESÈNCIA ROMANA I VISIGÒTICA A LA RIBERA DE L'ALGARS** 21

MUSULMANS A L'ALGARS 25
- **LA MARCA SUPERIOR DE AL-ÀNDALUS** 25
- **LES FORTIFICACIONS DEL DISTRICTE DE TORTOSA** 27
- **EL CASTELL (*ḥiṣn*) D'ALGARS** 30
- **L'OCÀS DEL PODER MUSULMÀ (SEGLE XII)** 32

ELS CASTELLS TEMPLERS: SÍMBOLS VISIBLES DE L'EDAT MITJANA 34
- **DE LES CROADES A TERRA SANTA A LA CROADA A LES TERRES DE L'EBRE** 34
- **EL SISTEMA FEUDAL I EL PODER SOCIOECONÒMIC DE L'ORDE DEL TEMPLE** 40
- **L'ORDE DEL TEMPLE SENYOR DELS CASTELLS I TERMES DE LA DRETA DE L'EBRE** 42
- **L'ORDE DEL TEMPLE AL TERME D'ALGARS** 49

EL CASTELL TEMPLER D'ALGARS 59
- **L'ARC DE DIAFRAGMA APUNTAT A L'ARQUITECTURA TEMPLERA** 60
- **EL CASTELL TERMENAL D'ALGARS** 62

EL CASTELL I TERME D'ALGARS SOTA DOMINI SENYORIAL DE L'ORDE DE L'HOSPITAL 68
- **EL FINAL DE L'ORDE DEL TEMPLE A LA BATLLIA DE MIRAVET** 68
- **L'EXERCICI DEL PODER TERRITORIAL PELS SANTJOANISTES** 69
- **LA PRIMERA GRAN REFORMA DEL CASTELL D'ALGARS** 70

DECADÈNCIA DELS CASTELLS SANTJOANISTES 75
- **LA GUERRA CIVIL CATALANA (1462-1472)** 75

L'ENDERROC DEL CASTELL D'ALGARS A LA GUERRA DELS SEGADORS 82
- **LA GUERRA DELS SEGADORS I LA FALLIDA REPÚBLICA CATALANA** 82
- **LA CASTELLANIA D'AMPOSTA ES POSÀ DEL COSTAT DE LA GENERALITAT** 86

EL SETGE CASTELLÀ A BATEA I EL PÀNIC A LA RESTA DE LA COMARCA **98**
L'ENDERROC I ESPOLI DEL CASTELL D'ALGARS **101**

RESUM I CONCLUSIONS MÉS RELLEVANTS **109**
CONCLUSIONS MÉS RELLEVANTS **121**

ANNEX 1 – L'ALQUERIA ANDALUSÍ I EL MAS O LLOGARET D'ALGARS **127**

ANNEX 2 – L'ESGLÉSIA PARROQUIAL D'ALGARS **136**
L'ARQUITECTURA RELIGIOSA DELS TEMPLERS **137**
EL TEMPLE DE SANT JOAN BAPTISTA D'ALGARS **138**

ANNEX 3 – RESULTATS DE LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES I PROPOSTA DE FUTUR **143**
INTERPRETACIÓ DELS ELEMENTS POSATS AL DESCOBERT EN LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES REALITZADES FINS EL PRESENT **143**
TAULA RESUM DE LES UNITATS CONSTRUCTIVES DOCUMENTADES **161**
INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES DE FUTUR IMPRESCINDIBLES **162**

FONTS ARXIVÍSTIQUES I BIBLIOGRAFIA **163**

PLANIMETRIA **171**

INTRODUCCIÓ

Els excel·lents resultats de les primeres campanyes d'intervenció arqueològica en el castell d'Algars, finançades per l'Ajuntament de Batea, la Diputació de Tarragona i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, han possibilitat posar en marxa (el 2016) un projecte de consolidació i recuperació d'aquella antiga i emblemàtica fortificació templera aprofitant que l'any 2033 es commemorarà el 900è aniversari de la primera referència escrita relativa al *castrum* d'Algars en el document de cessió dels castells de Batea i d'Algars signat pel rei Alfons I d'Aragó, també anomenat el Bataller.

La pretesa commemoració de 900è aniversari només representa l'horitzó temporal fixat per finalitzar el projecte de consolidació i recuperació del castell d'Algars, que l'Ajuntament de Batea encarregà a l'arquitecta Mercè Griñó Boix, i que a més de les obres pròpies de consolidació i recuperació, contempla els treballs previs d'excavació arqueològica dels vestigis conservats i l'estudi històric del monument i de l'entorn, atès que la demarcació de les Terres de l'Ebre, i Batea en particular, com la resta de les Terres de l'Ebre, tal com avui la coneixem és el resultat del fet multicultural dels successius grups humans que han desenvolupat la seva vida i treball en aquest ric territori, a la vegada zona de pas i nus de comunicació entre el litoral i les terres de l'interior de la península. Ningú qüestiona que les nostres arrels s'enfonsen en la societat iberoromana, així com en molts aspectes de la musulmana i sobretot en la cristiana a partir de la repoblació amb les successives arribades de gent vinguda del nord i de ponent de Catalunya en els segles XII i XIII de la nostra Era. La petjada de tots ells es pot rastrejar en el terme de Batea i sobretot en el castell d'Algars.

Dissortadament, l'estudi històric de l'arquitectura militar del temps que ens ocupa no ha gaudit de la mateixa atenció que la dedicada als edificis religiosos, i això s'ha degut a diversos factors, com ara el funcionalisme castrense adaptat a les necessitats quotidianes de l'espai, a vegades exclusivament defensiu, juntament amb el retorn històric als centres neuràlgics de caire urbà un cop estabilitzada i superada la fase feudal a Catalunya que portà a l'abandonament de les estructures fortificades aïllades, situades en llocs estratègics, de les que només hi resten alguna torre o un pany de muralla mutilat, com succeeix en els castells d'Algars i d'Almudèfer (Caseres), únics exemples de fortificacions templeres que es conserven a la comarca de la Terra Alta sense haver patit transformacions posteriors al seu abandonament, el qual provocà que les edificacions anessin caient pedra a pedra, fins quedar soterrades per una gruixuda capa de terra i enderrocs i després cobertes per la vegetació.

En aquest estat es trobava el castell d'Algars abans de començar el procés de recuperació i consolidació. Fins el passat segle XX conservava estructures prou importants per entendre la bellesa i majestuositat d'unes construccions defensives, i alhora representatives del poder senyorial, que formaven part del territori de la Batllia de Miravet. Malauradament, el seu ensorrament propicià l'espoli de les seves pedres fins a principis de la dècada de 1980, quan l'Ajuntament de Batea, propietari de les restes monumentals, prohibí l'extracció dels carreus com si d'una pedrera es tractés.

L'estudi històric que ara presentem és un pas necessari per procedir a la recuperació del castell d'Algars que es justifica per diversos motius, principalment per la preservació i conservació del patrimoni històric i cultural de Batea, així com per esdevenir un factor d'impuls econòmic a través del turisme cultural i enològic. El castell d'Algars

és un testimoni silenciós de la rica i complexa història de Batea, la representació arquitectònica de la societat feudal en la que van viure els nostres avantpassats, així com dels canvis en l'organització social i política de la vila de Batea i de la comarca de la Terra Alta.

En el present estudi històric del castell d'Algars hem esmerçat temps i recursos per trobar i estudiar documents i fonts històriques amb la finalitat d'intentar reconstruir els fets i obtenir una visió més precisa de com, quan, per què i qui va construir aquella fortificació, a més de tractar d'esbrinar les possibles modificacions que s'hi van dur a terme mentre el castell es va mantenir en ús.

Figura 1. El castell d'Algars abans de les intervencions arqueològiques. Font: Optim Studio

OBJECTIUS I METODOLOGIA DE L'ESTUDI HISTÒRIC

Endinsar-se en l'estudi històric del castell d'Algars implica quelcom més que buscar els orígens d'una fortificació medieval perquè, com veurem en el moment oportú, és necessari desenvolupar un doble binomi: castell/llogaret i castell/església de Sant Joan. Això és així perquè el castell, l'església i la masada són molt més que elements puntuals del paisatge actual de la ribera d'Algars. Són punts a un mapa, però, al mateix temps, elements essencials i estratègics en la cartografia històrica del lloc. Aquests vestigis puntuals, avui escampats i aïllats, generaren el seu dia nous paisatges al seu entorn. És necessari que siguin vistos, no com artefactes aïllats, sinó com realitats presents en un entorn i en relació amb ell.

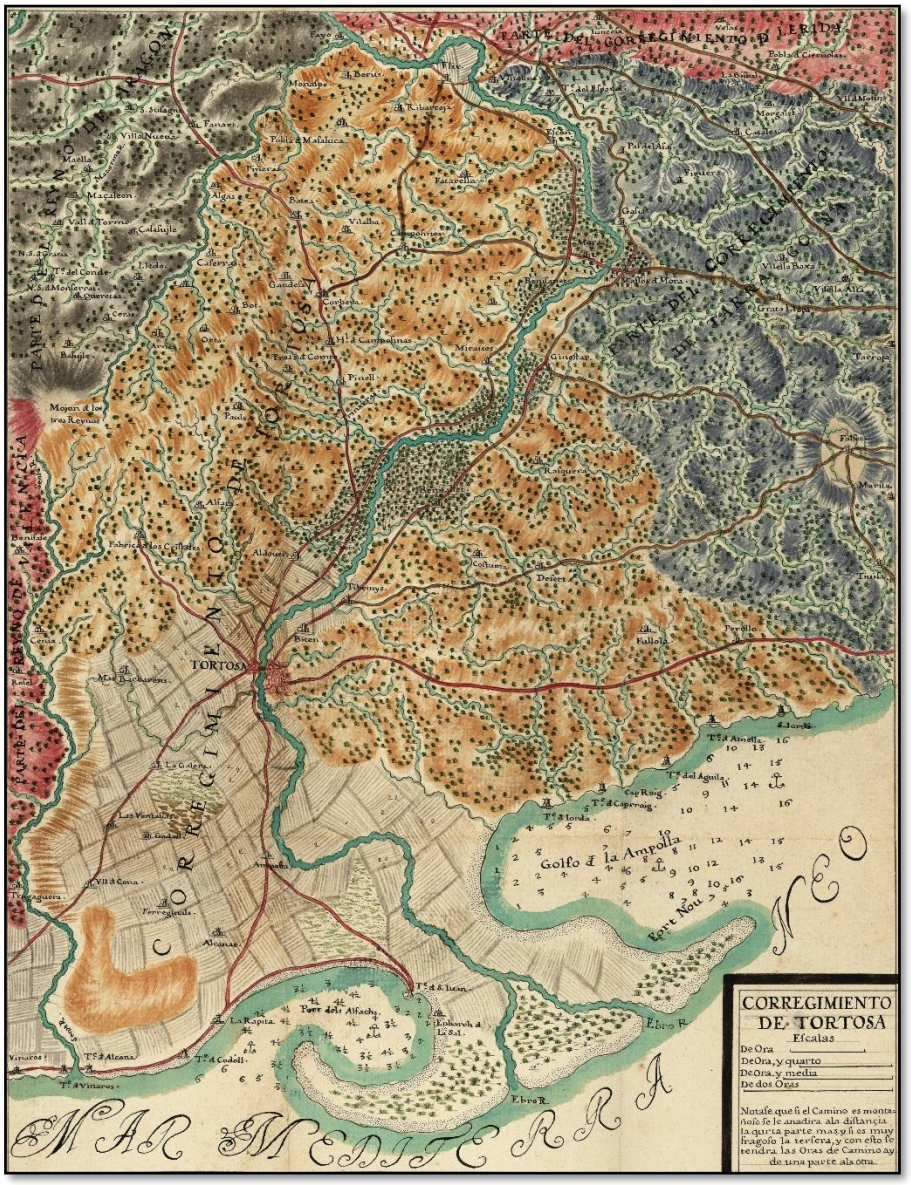

Figura 2. Mapa del *corregimiento de Tortosa* de 1716.
Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, RM. 250104

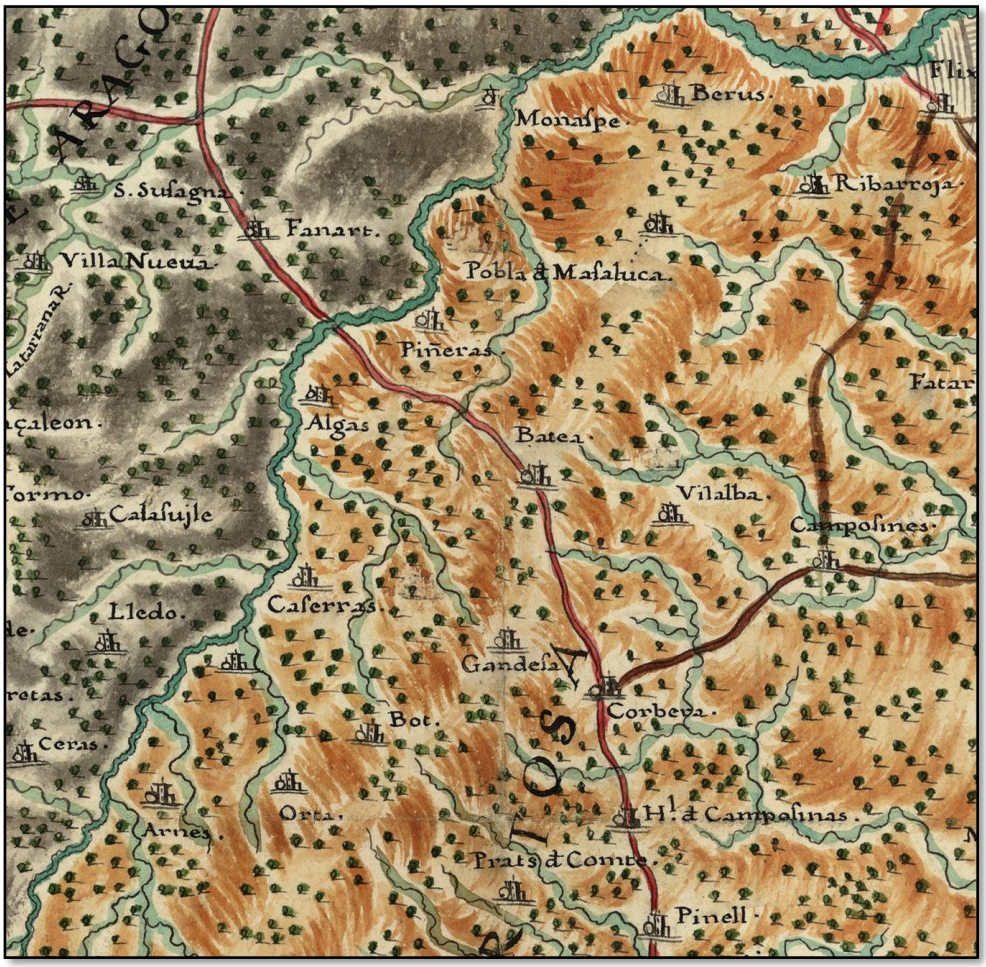

Figura 3. Detall del mapa del *corregimiento de Tortosa* de 1716.
Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, RM. 250104

El castell d'Algars ha patit els avatars de la Història, segles d'abandonament i l'erosió pròpia del pas del temps, però en el segle XXI li havia arribat l'hora de la recuperació a partir d'un projecte de conservació i restauració presentat per l'arquitecta Mercè Griñó, que a grans trets, persegueix tres objectius fonamentals: primer, consolidar l'obra preexistent, evitant l'avenç de la ruïna; segon, convertir en espais visitables les antigues edificacions; i tercer, introduir nous usos de caràcter cultural que permetin la realització de noves activitats. Per executar aquest projecte, la decisió arquitectònica de la intervenció parteix, com és necessari, del coneixement exhaustiu de les preexistències materials i històriques, però a més a més, i com exposà Sigfried Giedion en el seu llibre *Espacio, tiempo y arquitectura*[1], s'impregna de l'esperit del temps contemporani, atès que la conservació i restauració de l'arquitectura fortificada medieval ve sent objecte d'una especial atenció en les darreres dècades per obtenir una visió més precisa del passat.

[1] Sigfried GIEDION (2009). *Espacio, tiempo y arquitectura. Origen y desarrollo de una nueva tradición*. Barcelona: Ed. Reverté.

PROTECCIÓ LEGAL I FITXA DEL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DEL CASTELL D'ALGARS

La legislació aplicable als castells, torres i muralles, i per extensió, a qualsevol estructura defensiva o d'arquitectura militar, és la següent:

— La circular de la Direcció General de Belles Arts, del Ministeri de Cultura, de l'1 de juny de 1981 que diu que en virtut del Decret de 22 d'abril de 1949 (BOE. 5-5-49), tots els Castells d'Espanya —i per ampliació, tota l'arquitectura militar—, resten sota la protecció de l'Estat, que impedirà tota intervenció que alteri el seu caràcter o pugui provocar la seva destrucció. Als seus efectes (continua la circular), equival a dir que aquest Decret protegeix com Monuments genèrics totes les restes de construccions militars existents a Espanya.
— La Llei 16/85, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol, en la Disposició Addicional Segona, considera d'INTERÈS CULTURAL, i per tant restant sotmesos al règim previst en la Llei, els béns contemplats en el Decret de 22 d'abril de 1949 abans esmentat.
— El Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, en l'article 1 es diu que formen part del patrimoni arqueològic català els béns mobles i immobles que poden servir com a instruments per al coneixement de la història o la cultura de Catalunya, sempre que per obtenir aquest coneixement calgui estudiar-los amb metodologia arqueològica.

A més de la legislació aplicable en matèria de protecció del patrimoni cultural i arquitectònic, el castell d'Algars està declarat Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) com a Monument Històric amb el número 788-MH, i sotmès al compliment de la normativa urbanística, ordenances municipals i d'altres:

— **Planejament**: Normes Subsidiàries de Planejament del municipi de Batea. Art. 86 Decret Legislatiu 1/2010. Text Refós de la Llei d'Urbanisme. Art.47 Decret 305/2006, de 18 de juliol, Reglament de la Llei d'Urbanisme. Art. 48.
— **Zonificació:** Sòl no Urbanitzable. Zona de protecció agrícola i paisatgística.
— **Usos admesos:** Agrícola i equipaments destinats al lleure i a activitats relacionades amb la natura situats als nuclis de Pinyeres i l'Algars. Construccions d'utilitat pública i d'interès social.
— **Condicions d'edificació:** L'edificació ha de tenir la tipologia de les ja existents. S'admeten les obres de consolidació i de millora de les construccions tradicionals existents.
— **Pla especial de protecció del patrimoni:** Nivell 1. El castell de Sant Joan d'Algars té un nivell de protecció integral, que els assigna la Llei 16/1985 de 26 de juny del Patrimoni històric espanyol.

Encara que es consideren EPA els llocs que no han estat declarats d'Interès Nacional on, per evidències materials, per antecedents històrics o per altres indicis, es presumeix l'existència de restes arqueològiques o paleontològiques (Art. 49 de la *Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català*), en el cas particular del castell d'Algars (BCIN 788-MH) també està declarat un Espai de Protecció Arqueològica (EPA) (8/07/2011) del terme municipal de Batea pel Departament de Cultura de la Generalitat

de Catalunya, atenent a les abundants troballes ceràmiques a l'entorn del castell com a jaciment arqueològic i té la seva corresponent fitxa:

Dades del jaciment	
Situació	Jaciment arqueològic
Núm. jaciment	5649
Codi de registre	P00343
Nom	CASTELL D'ALGARS
Altres noms	CASTELL DE SANT JOAN
Terme/s municipal/s	
Municipi	Batea
Comarca	Terra Alta
Localització	
Accés	Fàcil
Context	Terreny erm Turó situat a la riba dreta del riu Algars, davant del lloc d'Algars, i al costat esquerre de la Vall de Sant Joan
Coord. UTM:X	267.241,00
Coord. UTM:Y	4.552.885,00
Altitud	307 m
Protecció legal existent	
	Declarat BCIN 788-MH D. 22-04-1949, BOE 05-05-1949 Decret protecció castells R-I-51-6585 Declarat EPA 08/07/2011
Referències cartogràfiques	
Escala	1:5.000
Identificació	Full 470-2-4 (241-140)
Data	Data vol: 1995
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya
Escala	1:50.000
Identificació	MCC Terra Alta
Data	Ed. 2001
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya
Tipus jaciment	
	Assentament militar castell Lloc d'habitació sense estructures
Cronologia	
Cronologia inicial	Bronze Final III
Data inicial	-900
Cronologia final	Ferro - Ibèric Final
Data final	-50
Cronologia inicial	Romà Baix Imperi
Data inicial	284
Data final	476
Cronologia inicial	Medieval
Data inicial	1150

Cronologia final	Medieval Món Islàmic
Data final	1150

Conservació

Estat	Bo
Estat	Dolent

Notícies històriques

Tipus	Notícies històriques
Data	1153

El castell d'Algars és documentat l'any 1153 en la donació que el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, feu als templers del castell de Miravet amb tots els seus termes

Descripció del jaciment

Descripció

El castell d'Algars es troba en un turó situat a la riba dreta del riu Algars, en un dels meandres, dominant un gran tram de riu així com la Vall de Sant Joan, via de comunicació entre Catalunya i Aragó.

Per accedir-hi, des de Batea, cal seguir la carretera C-221 en direcció a Maella fins el pk 57, on es troba un camí a l'esquerra que va paral·lel al riu Algars fins creuar la vall de Sant Joan; a l'esquerra hi ha el camí que puja fins a la capella de Sant Joan d'Algars.

Actualment, les restes del castell són bàsicament formades per una construcció de planta trapezoidal; de fet, però, és gairebé triangular, atès que el costat oriental és molt curt. El costat oest fa uns 18 m i el nord i sud fan uns 25,5 i 29 m respectivament. El gruix d'aquests murs és de 115 cm. Al mig d'aquesta sala, un arc apuntat parteix la construcció de nord a sud. Aquest és actualment l'element més evident i característic d'aquesta fortificació. Els murs són fets amb carreus rectangulars, ben escairats, que fan 35 cm d'alt per 60 cm de llarg. A més d'aquest arc de diafragma, també hi ha un bon pany de mur a l'extrem est i fins a l'any 1975 hi havia una torre emmerletada. El tipus de construcció, de carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunts, correspon probablement al temps en que l'orde del Temple ocupà el lloc al segle XIII. D'aquests elements defensius resten estructures difícils de reconèixer enmig dels matolls. Per determinar-ne el traçat i les característiques caldria la neteja i excavació del mateix. Ara bé, per sota de la sala principal, hi ha restes d'un segon mur perimetral, d'una muralla anterior, a l'est, a uns 5 m es poden veure uns murs en doble angle i amb un gruix de 80 cm; al nord també hi ha indicis d'un mur; a ponent, a uns 2 m de la paret de la sala principal, hi ha el mateix mur exterior, amb una alçada de 2,5 m de carreus més petits (20 per 30 cm), però ben col·locats en filades i units amb morter de calç.

Per les vessants del castell es documenta abundant ceràmica:

— ceràmica a mà amb aplicació de cordons amb digitacions i incisions
— ceràmica ibèrica de pasta tricolor, llisa i amb decoració pintada
— ceràmica comuna iberoromana; campaniana A i B; àmfora romana; TSA-D
— ceràmica medieval

Les estructures del castell templer, de ben segur, ampliaren i transformaren una construcció castral anterior, possiblement andalusina, que a la seva vegada s'hauria assentat sobre una construcció baix imperial, ibèrica i del Bronze Final.

Règim jurídic

Tipus de propietat	3.2. – Privada Particular

Documentació

Fotogràfica
Diapositiva
Fotos fetes i guardades per Enric Puch de Vall-de-roures

Altres
Memòries i informes
Memòria de la II Campanya de prospeccions al riu Algars, 1998: Arxiu Servei d'Arqueologia

Bibliografia

Autors	ALANYÀ ROIG, J
Títol capítol	El terme municipal: Carta de poblament d'Algars
Títol/Any	*La Vila Closa* (1990)
Autors	ALANYÀ ROIG, J.
Títol capítol	Altres jaciments antics de Batea i la comarca
Títol/Any	*La Vila Closa* (1990)
Autors	DDAA
Títol/Any	*Catalunya Romànica. Tortosa i les Terres de l'Ebre, la Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada* (1997)
Autors	DILOLI FONS, J
Títol/Any	*La Ilercavònia* (1991)
Autors	FUGUET, J
Títol/Any	*Templers i hospitalers* (1998)
Autors	PUCH FONTCUBERTA, E
Títol/Any	*El poblament ibèric i romà de la Terra Alta* (1996)

Dades realització

Autor/s fitxa	J. Bosch, M. Caballero, E. Puch
Data realització	1985/09
Autor/s revisió fitxa	J. M. Pérez Suñé, P. Rams Folch
Data revisió fitxa	05/2004
Visible a Internet	Sí
Usuari alta	INVENTAR
Usuari modificació	PCUMHH
Data alta	21/08/1998
Data modificació	02/08/2011 10:06:31

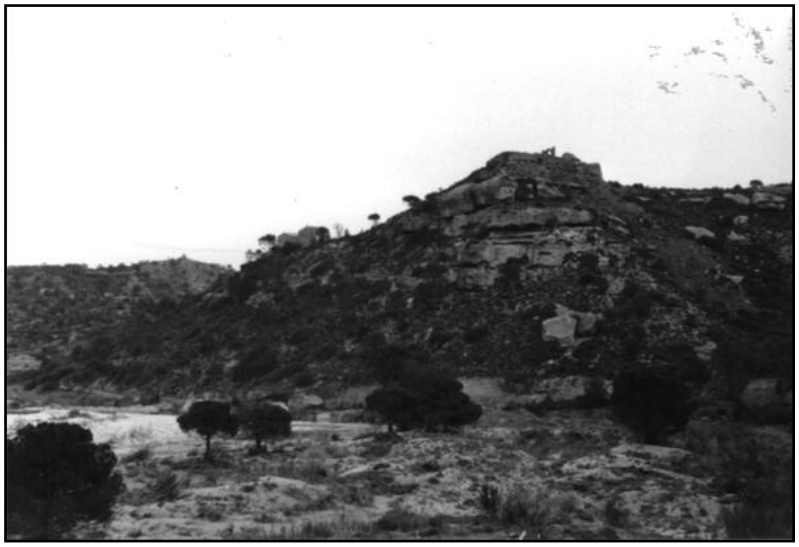

Figura 4. Vista del jaciment. Font: Bosch, J.; Caballero, M.; Puch, E. Setembre 1985.
https://invarque.cultura.gencat.cat/card/5649

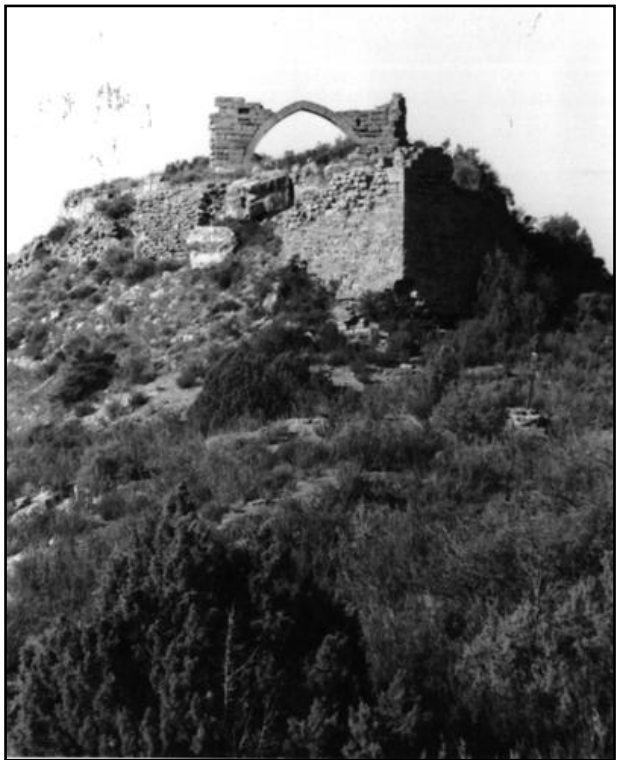

Figura 5. Vista del jaciment. Font: Bosch, J.; Caballero, M.; Puch, E. Setembre 1985.
https://invarque.cultura.gencat.cat/card/5649

Figura 6. Vista del jaciment. Font: Bosch, J.; Caballero, M.; Puch, E. Setembre 1985.
https://invarque.cultura.gencat.cat/card/5649

OBJECTIUS I METODOLOGIA DE TREBALL

Un intervenció global de consolidació i recuperació a un castell implica la recerca, registre, anàlisi, conservació i revalorització patrimonial de les estructures i troballes d'elements mòbils, així com de l'arqueologia preventiva que inclou l'exploració superficial, les excavacions, l'estudi dels materials i la gestió del jaciment. Per assolir aquest conjunt d'objectius considerem idoni el següent pla de treball estructurat en cinc cicles que es subdivideixen en fases successives.

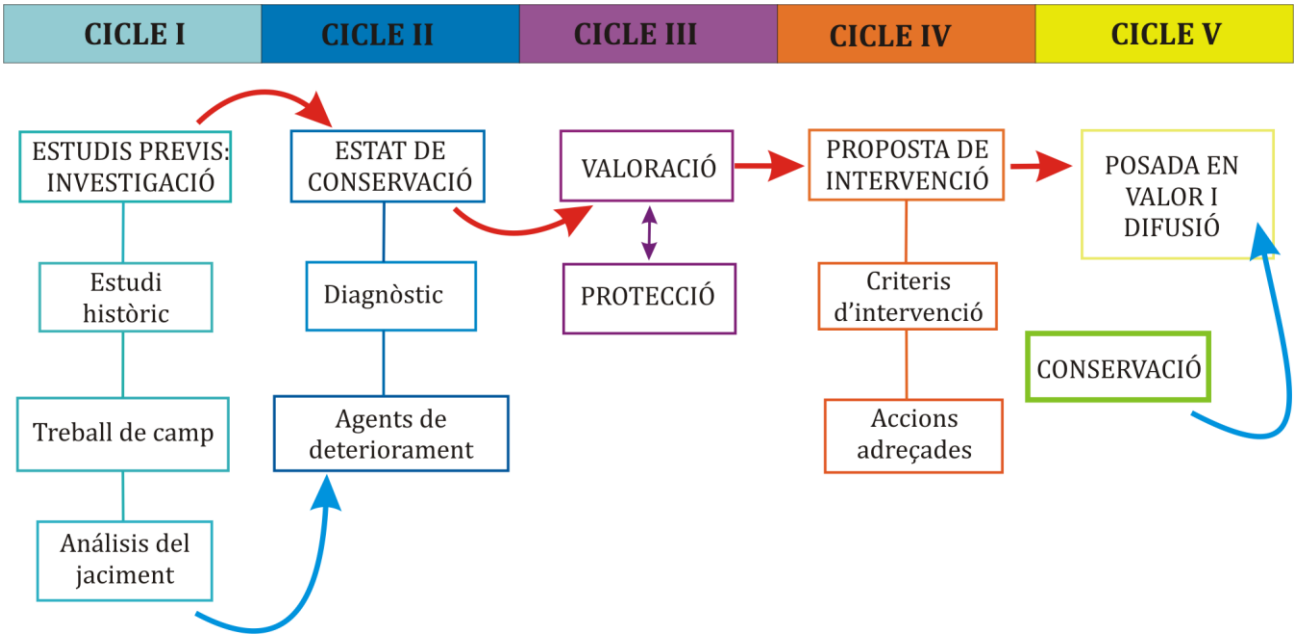

Dintre del primer cicle d'accions a emprendre, la primera fase s'inicia amb la realització d'un estudi històric que, en general, pretén comprendre el passat mitjançant la recerca rigorosa de fonts documentals i la interpretació crítica dels fets. En el cas particular d'un castell implica investigar la seva construcció, funció, evolució i significat al llarg del temps, i comporta les aproximacions metodològiques següents:

1. Recerca arxivística i bibliogràfica a fi de recopilar documents històrics, cròniques i mapes d'època, per obtenir informació sobre la construcció, evolució i esdeveniments rellevants del castell. Informació primària que serà complementada i contextualitzada mitjançant una recerca bibliogràfica de fonts especifiques i autors versats en aquesta temàtica per avaluar la credibilitat de les fonts primàries, el context i el seu significat.

2. Anàlisi arquitectònic des de la vessant de la història de l'art a partir de les restes estructurals del castell, dels seus elements arquitectònics i la seva adaptació a l'entorn, per establir paral·lels estilístics contemporanis i comprendre la seva funcionalitat i significat.

3. Interpretació de la informació per establir relacions entre els fets documentats i el respectiu context històric, per finalment comprendre les causes i conseqüències dels successos o esdeveniments, tant particulars com generals.

4. Conclusions o reconstrucció coherent de la història del castell d'Algars a partir de la informació recopilada i dels vestigis materials conservats.

Recerca arxivística i bibliogràfica

Qualsevol recerca arxivística i bibliogràfica ha de començar per recopilar els antecedents de la investigació sobre els castells templers en general i del castell d'Algars en particular.

La importància del patrimoni monumental de l'Orde del Temple a la península Ibèrica (principalment castells) no ha tingut un tractament equivalent en la historiografia. No obstant, com ja posà de manifest Joan Fuguet, des de la segona meitat del passat segle XX, seguint la línia marcada en dos articles publicats pel francès Élie Lambert[2], es va començar a estudiar de manera científica l'arquitectura templera i a Catalunya es van editar nombrosos treballs sobre castells templers que, en la seva major part, incideixen en la historia sense pràcticament tractar l'arquitectura, com ara: Artur Bladé en la monografia sobre el castell de Miravet[3]; l'article que van dedicar Luís Monreal i Martí de Riquer a la fortalesa de Gardeny (Lleida) en la seva obra sobre castells medievals catalans[4]; i l'article sobre la mateixa fortalesa lleidatana de M. García Serramona[5]. En idèntica línia està l'obra monumental *Els Castells Catalans* (1967-1979) redactada en bona part per Pere Català Roca, on hi ha detallada informació sobre totes i cadascuna de les fortaleses templeres

[2] Élie LAMBERT (1954). «L'architecture des Templiers». *Bulletin Monumental*, 112/1-2, pp. 7-60 i 129-166 respectivament.
[3] Artur BLADÉ DESUMVILA (1966). *El castell de Miravet*. Barcelona: Rafael Damau ed.
[4] Luís MONREAL, Martí DE RIQUER (1965). *Els castells medievals de Catalunya*, III. Barcelona: s.n., pp. 275-295.
[5] M. GARCÍA SERRAMONA (1983). «Santa Maria de Gardeny». *Ilerda*, XLIV, pp. 245-268.

catalanes[6] i concretament en el volum IV, pàgines 631 i següents, es tracta dels fets històrics relacionats amb el castell d'Algars, però més interessants són les fotografies, una d'elles corresponent a l'ensorrada torre emmerletada. Conjunt de documentació gràfica que es conserva a l'Arxiu Nacional de Catalunya i que hem tingut ocasió d'estudiar i utilitzar per il·lustrar el present estudi històric.

Tanmateix, són d'interès alguns estudis sobre capelles que foren de l'Orde, com el treball d'Enric Ventosa sobre les parroquials de fundació templera de la comanda de Miravet[7].

Ara bé, una primera aproximació de conjunt a l'arquitectura templera catalana correspon a Núria de Dalmases i Antonio José Pitarch[8]. Malgrat que el tema suposa només un petit apartat en el conjunt d'una obra que tracta de l'art català del segle XIII, és la primera vegada que l'arquitectura dels templers és tractada en els mateixos termes que la de les altres ordes religioses, dedicant especial atenció a les fortaleses de Gardeny, Miravet i Peníscola.

El 1995, Joan Fuguet publicà[9] la seva tesi doctoral, presentada a la Universitat de Barcelona el 1989, sobre l'estudi de conjunt realitzat en relació a totes les construccions templeres d'un territori. Després d'una recerca històrica basada en la bibliografia i la documentació d'arxiu, Fuguet delimità amb exactitud les possessions de l'Orde del Temple i realitzà l'inventari de totes les construccions existents i desaparegudes. El corpus obtingut fou analitzat i comparat amb l'arquitectura general contemporània del país, amb les construccions templeres dels països veïns i amb les fortaleses dels croats de Síria i Palestina. A partir d'això, Fuguet establí estils, tipologies, influències i peculiaritats. Entre les conclusions constatà relacions entre l'arquitectura templera catalana i les fortaleses dels croats d'Orient, en la utilització de plantes quadrangulars, dobles recintes i en la tipologia dels edificis.[10] En relació a l'Algars i Batea, a més de relatar els principals fets històrics i de publicar una fotografia en color del fons gràfic de Pere Català Roca, en concret de l'arcada central i de la cantonada emmerletada, fa una breu descripció de les restes del castell:

> El castell d'Algars és situar en un turó, d'ample horitzó, a la dreta del riu Algars, ben a pop de la carretera actual que uneix Batea i Maella. Del que fou un important bastió es conservà fins fa poc un tros de torre emmerletada, hi queda encara un arc apuntat diafragmat amb un tros de parament de bells carreus que remeten al segle XIII. El tipus de construcció de carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunts, correspon probablement al temps en què l'Orde ocupà definitivament el lloc.
>
> A partir de les ruïnes, hom pot imaginar-se l'estructura d'un castell petit, de planta poligonal irregular, amb murs i torres emmerletats flanquejant els angles —part d'una d'aquestes torres subsistí fins l'any 1975 (Alanyà, 1986-90: 52)—, plantat vora l'espadat del riu a tramuntana del turó i amb una ampla camisa oberta vers migdia. Curiosament, la carta de població fa al·lusió a certs aspectes poliorcètics de la fortalesa, quan diu que els pobladors no tindran cap poder sobre la *barbacana et albicariis*.
>
> D'aquests elements defensius queden restes difícils de reconèixer enmig de la garriga. Per determinar-ne el traçat i les característiques, caldria fer excavacions.[11]

[6] *Els Castells Catalans* (1967-1979). 6 vols. Barcelona: Rafael Dalmau ed.
[7] Enric VENTOSA SERRA (1986). *Esglésies singulars de la Terra Alta*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
[8] Núria DE DALMASES, Antonio JOSÉ PITARCH (1985). L'època del Cister, a *Història de l'Art Català*, II. Barcelona: Edicions 62.
[9] Joan FUGUET SANS (1995). *L'arquitectura dels templers a Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau ed.
[10] Joan FUGUET SANS (2007). «La historiografía sobre arquitectura templaria en la península Ibérica». *Anuario de Estudios Medievales*, 37/1, pp. 383-384.
[11] Joan FUGUET SANS (1995). *L'arquitectura dels templers a Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau ed., p. 105.

Nosaltres, seguint la petjada dels mestres Lambert i Fuguet, també ens apropem al castell templer d'Algars començant per una recerca històrica basada en la bibliografia i la documentació d'arxiu i pel que fa a les qüestions arquitectòniques acudim a les intervencions arqueològiques que hem dut a terme en el recinte castral. Sortosament, per emprendre la recerca històrica a partir de bibliografia i documentació d'arxiu comptem amb els treballs previs de Josep Alanyà, Josep Font Rius i Josep Serrano Daura, els quals ens han guiat per trobar documentació, alguna d'ella inèdita, i comprendre i interpretar l'esmentada documentació per després aplicar aquests coneixements a la visualització i interpretació de les estructures arquitectòniques que paulatinament anem posant al descobert en les successives campanyes d'excavació arqueològica.

Anàlisi, interpretació i conclusions de la informació recopilada

La interpretació de la informació recopilada en la recerca arxivística i documental i la seva posterior constatació amb els vestigis arqueològics i arquitectònics posats al descobert fins la darrera campanya de treball de camp, ens permeten plantejar qüestions relatives a les característiques constructives que presenta el castell d'Algars; els motius que van empènyer a l'Orde del Temple a remodelar la fortalesa en aquell entorn geogràfic i en un determinat moment històric; i finalment amb quina intencionalitat i com es van obrar les diferents dependències i l'ús que se'ls hi va donar.

Per intentar respondre aquestes qüestions, primer hem retrocedit en el temps per conèixer les primeres ocupacions del lloc a partir de la presència d'un poblat ibèric de la tribu dels ilercavons i de l'edificació d'una primera fortalesa, obra de musulmans que depenien de la taifa de Tortosa. Els vestigis materials de l'ocupació ibèrica i musulmana són escassos per haver-hi edificat a sobre un castell templer en el segle XIII, el qual passaria diverses vicissituds fins caure en decadència, patir algunes reformes estructurals i finalment presentar ruïna total a mitjans del segle XVII.

Un recorregut diacrònic, que exposem en el present estudi històric del castell d'Algars, articulat en els següents capítols:

— Les primeres ocupacions humanes a la ribera d'Algars
— Musulmans a l'Algars
— Els castells templers: símbols visibles de l'Edat Mitjana
— El castell templer d'Algars
— El castell i terme d'Algars sota domini senyorial de l'Orde de l'Hospital
— Decadència dels castells santjoanistes
— L'enderroc del castell d'Algars a la Guerra dels Segadors

L'exposició raonada de tota la informació recopilada ens ha permès extreure un seguit de conclusions, o sí més no indicis, a partir de les quals articular un relat de reconstrucció coherent de la història del castell d'Algars.

Conjunt de capítols temàtics i conclusions que completem amb dos annexos —un dedicat al Mas o llogaret d'Algars i l'altre a l'església parroquial d'Algars— i amb el recull ordenat de les fonts i col·leccions arxivístiques a les que hem acudit i de la bibliografia consultada en diferents biblioteques de Barcelona o per via telemàtica. Els arxius visitats han estat: l'Archivo Histórico Nacional (Madrid), l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona), l'Arxiu Històric Ciutat de Barcelona, l'Arxiu Històric Comarcal

Terres de l'Ebre (Tortosa), l'Arxiu Nacional de Catalunya (Sant Cugat del Vallès), l'Arxiu Capitular de la Catedral de Tortosa i l'Arxiu Gavin (Ós de Balaguer).

LES PRIMERES OCUPACIONS HUMANES A LA RIBERA DE L'ALGARS

La ribera de l'Algars és un espai fluvial que se situa a l'extrem sud-occidental de la depressió Central. Correspon a un dels rius catalans mediterranis de més interès, en millor estat de conservació i amb una gran diversitat faunística, que inclou poblacions de peixos ibèrics i de llúdriga. Paisatgísticament, contrasta fortament amb les terres de l'entorn, profundament dedicades a conreus agrícoles, preferentment vinya, olivera i ametllers.

El riu Algars té 75 kilòmetres de curs. Neix a la Mola de Lli (1.204 metres), al vessant septentrional del Mont Caro dels Ports de Beseit. Des de poc després del seu naixement, on és anomenat dels Emprius, constitueix el límit dels municipis aragonesos de Beseit, Cretes, Lledó, Arenys de Lledó i Calaceit, amb els catalans d'Arnes, Horta de Sant Joan i Caseres. Després de passar vora els llogarrets d'Almudèfer, d'Algars (que li ha donat el nom) i de Pinyeres, i de travessar la part nord-est del terme de Batea, desemboca, per la dreta, en el Matarranya vora Nonasp.

És un riu de règim pluvial, i per tant, està subjecte a les irregularitats de les estacions. Pot tenir crescudes espectaculars, principalment a la tardor, i marcats estiatges, principalment al juliol i l'agost. No obstant, l'Algars és un curs d'aigua permanent a la conca del Matarranya en què cal subratllar l'amplada del seu llit de sorres i graves i les favorables condicions mediambientals de l'entorn, les quals varen atraure la presència humana des de temps molt remots.

Un dels jaciments més antics és l'Abric de Costalena, situat just davant de Pinyeres, a la riba oposada del riu Algars (terme de Maella, Saragossa), on les excavacions arqueològiques han documentat presència humana de caçadors-recol·lectors, durant l'Epipaleolític geomètric, i dels primers agricultors-ramaders, en el Neolític, fet que ens porta a retrocedir en el temps més de 7500 anys. Molt més propers a la nostra època, entre els segles VIII i VI aC, són els poblats preibèrics del Tossal del Rullo del Favara —conegut a la historiografia com el Roquizal del Rullo, segons la denominació castellanitzada que li donà el seu descobridor, Lorenzo Pérez Temprado—, de la Gessera (Caseres) i la primera fase d'ocupació del Tossal del Moro de Pinyeres. L'estructura urbanística d'aquests poblats és senzilla, però posa de manifest una alta organització social. Les senzilles unitats d'habitació eren destinades a l'aixopluc i a l'emmagatzemat d'excedents, estaven disposades les unes al costat de les altres compartint una paret mitgera i les entrades s'obrien a una espai de comunicació: un carrer.

D'època posterior, a l'entorn dels segles IV i III aC., seria l'assentament en el turó, que ocupà segles després el castell d'Algars, d'un grup de gent que pròpiament anomenem ibers. Però qui eren aquests primers pobladors del turó que ara estudiem?

ELS IBERS I LA CULTURA IBÈRICA

El coneixement de la Cultura Ibèrica és essencialment una qüestió arqueològica, ja que a més d'escasses, les fonts clàssiques literàries que ens parlen d'ella són tardanes.[12]

[12] M.D. GARRALDA, R.M. GRANDE (1983). «Algunos problemas de la paleodemografía en España». *Homenaje al profesor Martín Almagro Basch*, vol. I, Madrid: Ministerio de Cultura, pp. 417-429.

Ha estat l'arqueologia la que ens ha proporcionat la immensa majoria de la informació disponible; de fet, en la pràctica, la quasi totalitat. La història de la Cultura Ibèrica, en la majoria de manuals i publicacions dels especialistes, acostuma a ser un repàs descriptiu, més o menys, detallat de l'arqueologia ibèrica. S'incideix en l'urbanisme i arquitectura, en la ceràmica, les arts menors, l'epigrafia i la numismàtica. No obstant, gràcies a l'arqueologia avui sabem bastant de les creences bàsiques dels ibers sobre la vida i la mort, però poc sobre la seva religiositat; sabem molt sobre la seva tecnologia i bastant sobre la seva economia, i possiblement bastant sobre la seva estructura social i la manera d'exercir el poder polític.

Després d'aquest preàmbul introductori, a dia d'avui, anomenem ibers als habitants de la península que tanca la Mediterrània per l'oest, perquè els navegants grecs que van arribar-hi per mar en el segle VII aC van anomenar Iberia a aquella terra, i ibers als seus habitants, sense distinció de grups tribals. Ara bé, en la generalització està l'error, ja que a la península hi vivien ètnies diverses ocupant un espai geogràfic determinat en un moment concret. Va contribuir a la confusió la idea d'una «llengua ibèrica» comú, la unitat de la qual cada vegada es veu més dubtosa. En els darrers anys, entre els investigadors, s'ha imposat el concepte de «pobles» ibers (ilercavons, ilergetes, edetans, etc.), però el cert és que aquestes denominacions són força tardanes i no sabem amb seguretat quins eren els pobles de la península agrupats sota el terme genèric d'«ibers» entre el 500 aC i el 218 aC (any en què els romans desembarquen a Empúries en el context de la Segona Guerra Púnica). És més, les dades materials que permeten caracteritzar la diversitat d'una «cultura arqueològica» indiquen que les fronteres entre els territoris de les diferents ètnies van oscil·lar de manera considerable en el temps. Sembla que la vall d'Algars havia de constituir el límit del territori dels ilercavons terra endins[13], si més no durant la fase anomenada Ibèric Ple.

La Cultura Ibèrica va néixer i es va definir com a tal a la península Ibèrica al llarg d'un procés que va durar entre un i dos segles. Entre les certeses hi ha consens en què a partir del 500 aC ja es pot parlar de Cultura Ibèrica en tot l'àmbit geogràfic delimitat per la divisió d'aigües peninsular que mira a l'est, excepte la conca mitjana/alta de l'Ebre. Per tant estem parlant de la façana mediterrània i a la historiografia, aquest període de més o menys un segle, s'anomena: «Preibèric», «Protoibèric» o part final d'una Primera Edat del Ferro.

Elements culturals comuns en tots els poblats ibèrics són els telers amb peses de teler prismàtiques o circulars, els molins rotatoris, les fíbules, armes com la falcata, la ceràmica a torn ràpid —amb bona cocció oxidant (la que resulta de color clar) i amb decoració pintada geomètrica de color roig vinós a base de bandes i línies horitzontals i de motius de semicercles concèntrics i ones verticals traçades a pinta— i l'edilícia d'estructures d'angles rectes amb cases de varies estances rectangulars, patis petits i amb murs de sòcols de pedra i alçat de tovots sovint enlluïts; però l'urbanisme varia enormement en complexitat i mida. Els ibers practicaven el ritual funerari de la cremació dels individus (des de els tres anys d'edat), amb variants regionals i per períodes en quant a tipus de tomba, presència o no d'urna cinerària i composició de l'aixovar. Els estudis de les restes antropològiques permeten fer un retrat físic de les elits ibèriques: persones robustes i d'1,60 metres d'alçada mitjana; la seva dieta alimentària era rica en sals minerals i vitamines bàsiques. L'esperança de vida al néixer era d'uns 32 anys, encara

[13] Jordi PONS (1994). *Territori i societat romana a Catalunya. Dels inicis al Baix Imperi*. Barcelona: Edicions 62, p. 201.

que s'han documentat individus amb més de 60, i la distribució de la població seria: 18% de menors de 15 anys, 54% d'adults i 27% de més de 40 anys.[14]

LES RESTES IBÈRIQUES DOCUMENTADES EN EL TURÓ DEL CASTELL D'ALGARS

La construcció del castell andalusí, pensem que en els segle X-XI dC, va destruir les estructures arquitectòniques del poblat ibèric d'Algars, el qual hauria d'haver presentat un urbanisme semblant al del Tossal del Moro de Pinyeres o del Tossal del Moro del Borrasquer, aquest darrer a la partida de Ben-Hufet, també al terme de Batea. Comptaria amb habitacles rectangulars, que formarien un carrer rectilini adaptat a les característiques del terreny, i amb una muralla defensiva.

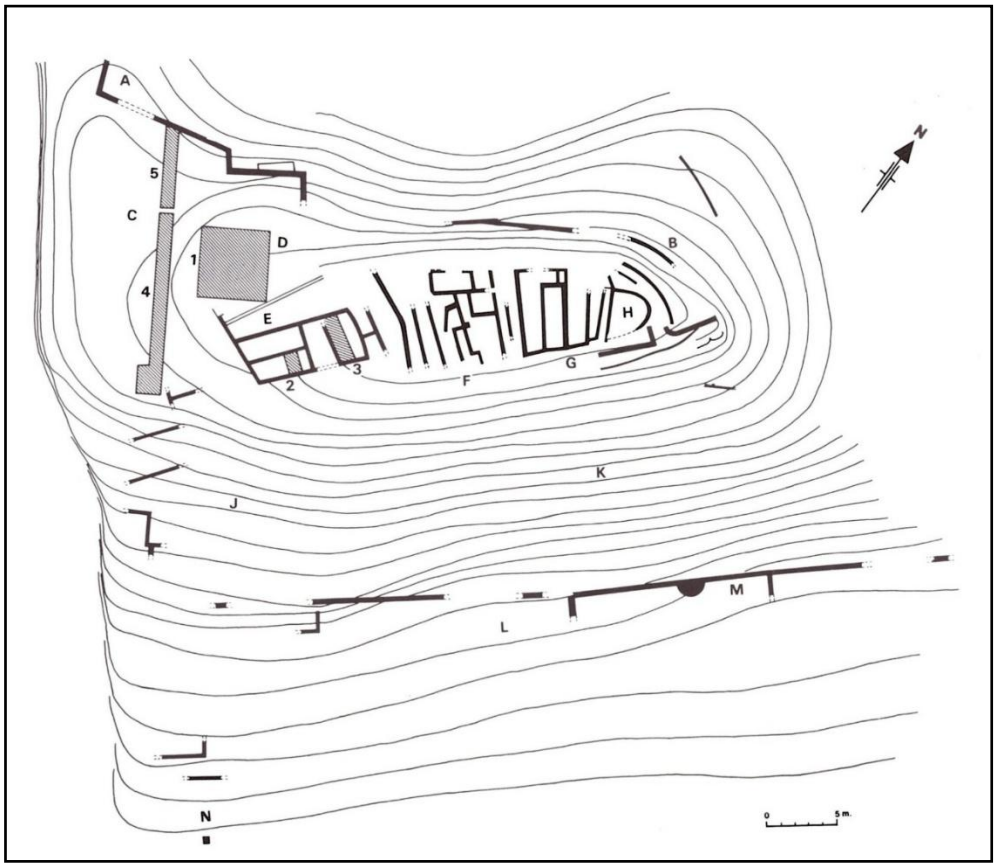

Figura 7. Planta del poblat del Tossal del Moro de Pinyeres.
Font: Arteaga, Padró i Sanmartí, p. 53, fig. 7

No obstant, la presència d'ibers en el turó del castell, a la dreta de l'entrada a la vall de Sant Joan, està perfectament constatada pels vestigis del material ceràmic trobats en prospeccions de superfície, majoritàriament dispersats pel vessant sud del turó, el menys escarpat. Fa quatre dècades, l'any 1980, Josep Alanyà recollí vuit fragments de

[14] Juan BLÁNQUEZ PÉREZ (2001). «El paisaje funerario ibérico: propuestas renovadas de estudio», a Rosario GARCÍA HUERTA, Javier MORALES HERVÁS (coords), *Arqueología funeraria; las necrópolis de incineración*. Cuenca: Ediciones Univ. Castilla-La Mancha, pp. [91-139] 102-103.

ceràmica ibèrica decorada amb motius geomètrics i catorze de ceràmica medieval. En un croquis del jaciment indicava la dispersió del material ceràmic.[15]

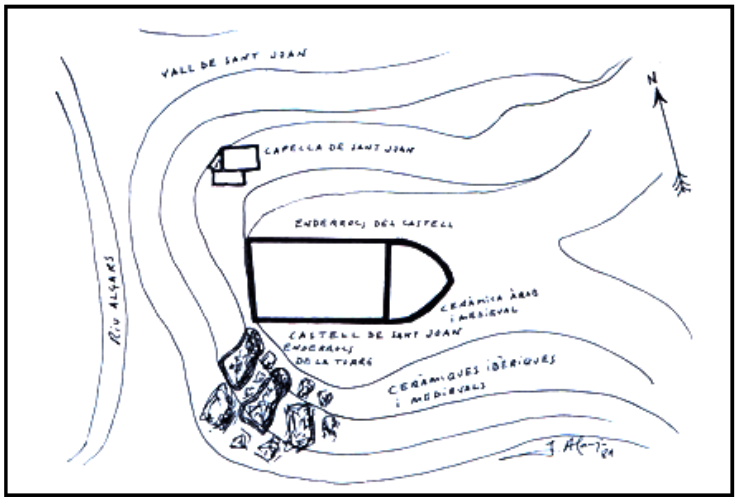

Figura 8. Planta esquemàtica del castell d'Algars publicada per Josep Alanyà.
Font: *La Vila closa*, vol. III, p. 60

De l'abundància de material ceràmic d'època ibèrica i iberoromana ens podem fer una idea a partir del fet que només tres anys després, el 1983, durant una prospecció de superfície per les vessants del turó del castell, Enric Puch, Ruth Ortonovés, Rose Tiñena i Carles Sancho van documentar diversos materials ceràmics que els hi va permetre interpretar la seqüència d'ocupació del lloc, situant el seus inici en el Bronze Final – Primera Edat del Ferro —per la ceràmica a mà amb decoració aplicada de cordons i incisions—; i després en època ibèrica i republicana —per la ceràmica a torn ibèrica i Campaniana A—. Posteriorment, l'any 1989, J. Bosch, M. Caballero i el mateix E. Puch van redactar la fitxa arqueològica del castell d'Algars per a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya, on van incloure les diferents cronologies dels materials documentats a l'entorn del castell.

Enric Puch publicà *El poblament ibèric i romà a la Terra Alta* (1996) i dedicà unes pàgines al jaciment del castell de Sant Joan, com ell l'anomenà. Al llistat i comentari de les ceràmiques documentades en prospecció superficial hi afegí una planta esquemàtica del jaciment, indicant el lloc on documentà els fragments ceràmics que coincidia plenament amb el croquis de Josep Alanyà. Puch concloïa que l'assentament s'inicià, probablement, a la primera edat del ferro, que s'iberitzà posteriorment i que s'abandonà abans de la romanització plena del territori. La campaniana A, varietat antiga, oferia una cronologia del segle IV i III aC.[16]

[15] Josep ALANYA ROIG (2000). «Altres jaciments antics de Batea i la comarca». *La Vila Closa*, III, p. 60.
[16] Enric PUCH FONCUBERTA (1996). *El poblament ibèric i romà a la Terra Alta*. Gandesa: Centre d'Estudis de la Terra Alta, p. 105.

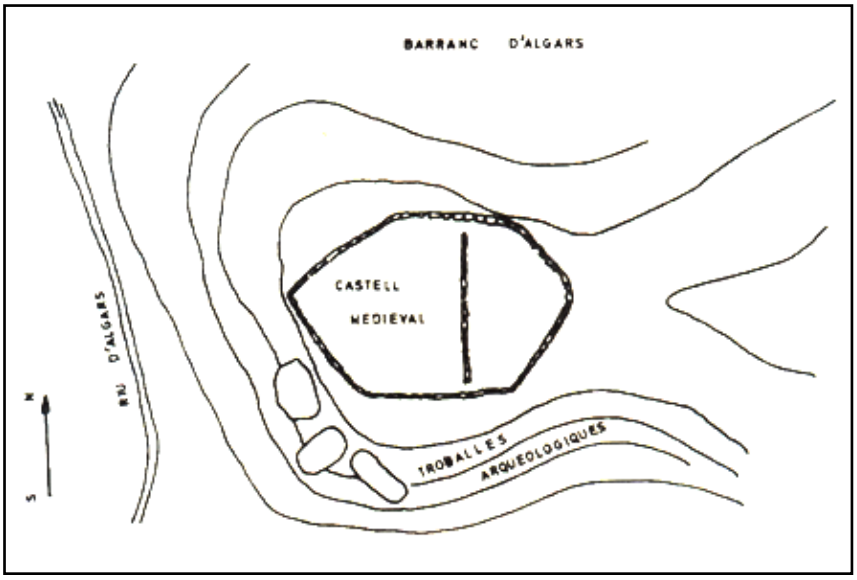

Figura 9. Planta esquemàtica del castell d'Algars publicada per Enrich Puch.
Font: *El poblament ibèric i romà a la Terra Alta*, p. 105, fig. 25

El material arqueològic documentat per nosaltres mateixos en el turó del castell d'Algars correspon a ceràmica afaiçonada a mà, ceràmica ibèrica amb i sense decoració pintada, i ceràmica iberoromana i romana. Un conjunt que ens permet confirmar la datació proposada per Enric Puch i situar el poblat del castell d'Algars en l'horitzó ibèric ple: segles IV i III aC. Llarg període de temps que es caracteritza per la perduració de formes ceràmiques anteriors (vores de «coll de cigne»), les formes amb decoració pintada de bandes de color vinós i l'aparició de les primeres ceràmiques campanianes; una forma ibèrica característica a partir del segle III aC serà el *kalathos*.

Una vegada situat cronològicament el moment d'inici de l'assentament i la durada de l'ocupació del poblat, passem a veure les possibles causes del seu final i posterior abandonament.

LA PRESÈNCIA ROMANA I VISIGÒTICA A LA RIBERA DE L'ALGARS

En els darrers decennis del segle III aC, l'esclat de la Segona Guerra Púnica, que va enfrontar Roma i Cartago durant un llarg període (219-202/201 aC), va involucrar des del primer moment el territori de l'actual Catalunya. El general romà Cneu Corneli Escipió, al capdavant de dues legions, va desembarcar a Empúries al final de l'estiu del 218 aC, i després d'haver-se imposat als púnics en una primera batalla, va deixar una petita guarnició a Tàrraco (Tarragona). L'any següent, el 217 aC, segons Tit Livi, el seu germà Publi Corneli Escipió va desembarcar a Tàrraco amb un contingent de tropes de reforç: trenta naus llargues i força provisions. Els romans establerts a Tàrraco van anar convertint aquest emplaçament en una fortalesa i en una important base d'operacions, de la qual només no en perdrien el control durant el conflicte, sinó que es constituiria en el primer assentament urbà pròpiament romà a Hispània.

Desarticulat el perill que representaven els cartaginesos, les tribus ibèriques es van revoltar contra l'exèrcit romà per retrobar la independència, però fracassaren i Roma va procedir a la divisió política efectiva d'Hispània en dues províncies, la Ulterior i la Citerior, l'any 197 aC i des d'aquest moment totes les accions de les tribus indígenes

seran considerades com hostils contra Roma. Per això Marc Porci Cató el Vell no tindrà com a missió només restablir el poder de la república a Hispània l'any 195 aC, sinó assegurar-se de què no pogueren dur-se a terme nous intents de revolta. Les seves decisions per privar a les elits polítiques dels símbols de prestigi i poder: les fortificacions i les armes, només es poden entendre des d'aquesta òptica: la de reduir-les a servitud, en el sentit de tributàries, com indica Tit Livi.[17]

Si el material ceràmic ens dóna evidència de l'existència d'un poblat ibèric, altre tipus de material ens proporciona l'evidència de l'existència d'una muralla en el poblat ibèric del turó del castell d'Algars. Josep Alanyà trobà, pels vessants del turó, una gran quantitat de projectils dispersos, com ara fletxes, boles de ferro i aglans de plom dels que usaven els foners que acompanyaven a les legions romanes.[18] Un material bèl·lic que ens parla d'un episodi violent que, si ens guiem per la troballa de ceràmica campaniana, podem situar cronològicament en el campanyes contra els ibers dirigides per Marc Porci Cató el Vell per pacificar la revolta del 195 aC a la Hispània Citerior. Cató posà en marxa una estratègia militar duríssima, que incloïa campanyes de càstig, saqueigs i destrucció de poblats. La resistència dels ibers seria inútil, Cató assolí sotmetre els principals grups rebels i assegurar per a Roma la província.

Sufocada per Cató la revolta de les tribus indígenes de l'actual Catalunya, començà la dominació romana. Cal diferenciar l'estricta ocupació militar per part de Roma del que va ser el procés de romanització, és a dir, l'assumpció dels models romans. Per imposició militar, el patró d'assentament de la població canvià, passant del model intensiu dels poblats ibèrics a l'extensiu de les vil·les d'explotació agrària. Un procés que va suposar la desaparició de la Cultura Ibèrica i que es va produir en només quatre o cinc generacions. Abandonats els poblats ibèrics, que solien estar dalt d'un turó i fortificats, la població rural, autòctona o nouvinguda de la península Itàlica, passà a viure a la plana.

Les favorables condicions agrícoles de la ribera d'Algars serien aprofitades per gent romanitzada, com la que s'instal·là just a la base del vessant nord del turó del castell d'Algars, a la vall de Sant Joan, on es van haver de construir un *tugurium* o cabana, una vivenda modesta edificada amb materials de poca qualitat. Durant les nostres prospeccions arqueològiques de superfície no vàrem observar evidències d'estructures d'hàbitat, però sí abundant material ceràmic en posició secundària, arrossegat per l'erosió i dispers pels bancals de conreu. Considerem molt significativa la presència de materials d'importació d'època alt imperial, concretament de la dinastia julio-claudia, com ara àmfora itàlica, terra sigil·lata itàlica, ceràmica africana de cuina, junt amb vernís negre i ibèrica pintada.

[17] Francesc GRACIA ALONSO (2006). «¡Ay de los vencidos! Las consecuencias de la guerra protohistórica en la península Ibérica». *Cypsela*, 16, p. 68.

[18] Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins.* Tarragona: Diputació de Tarragona, p. 87.

Figura 10. Camps de conreu als peus del castell d'Algars on es documenta abundant material ceràmic d'època romana

Les famílies més adinerades, seguint el model romà, construirien *villae*, veritables masades, més o menys grans, que reflectien, tant per la seva estructura arquitectònica com pel mobiliari, la cultura romana a les zones rurals. Per estar dedicades a l'explotació agrícola, tota vil·la havia de tenir un *fundus* (territori d'explotació) ben conreat. Algunes d'aquestes vil·les serien la dels Corralets (Caseres) al sud i la de l'Ereta (Batea) al nord. L'olivera i la vinya, introduïdes per fenicis i grecs, no es van generalitzar a Catalunya fins que el comerç romà aconseguí que l'economia excedentària del vi i l'oli va permetre explotar-ne a la zona occidental de l'imperi amb àmfores com les produïdes a Tivissa.

Però a l'interfluvi Matarranya-Algars l'element arquitectònic romà més significatiu és el monument funerari de Favara, un mausoleu fet construir per una rica família per dipositar-hi les despulles del seu fill.

Res suggereix que la ribera d'Algars deixés d'estar poblada durant el Baix Imperi Romà. A partir del segle V dC, el poblament romà decauria a conseqüència de la penetració dels pobles «bàrbars». Els visigots, d'origen germànic, van arribar a terres catalanes, per primera vegada, vers l'any 415 com aliats de Roma. Havien adquirit un vernís de romanització i havien adoptat l'arrianisme, una doctrina que negava la divinitat de Jesucrist. Però no seria fins el 470 quan es produiria la veritable invasió visigòtica de Catalunya. Una expedició enviada per Euric va ocupar la Tarraconense, que va ser annexionada al Regne de Tolosa. La presència visigòtica no va significar cap canvi important en les estructures socioeconòmiques característiques del Baix Imperi ja que els visigots eren una minoria, si bé van imposar la seva força militar i van monopolitzar el poder. El procés de ruralització iniciat des del segle III dC va continuar i va accentuar-se durant la monarquia visigòtica. D'altra banda, l'Església va convertir-se en una institució molt poderosa en la Hispània visigòtica, amb gran influència política dels bisbes dins l'Estat. La segona meitat del segle VII va caracteritzar-se per la profunda inestabilitat política per la que va travessar la monarquia i va conduir a un evident procés de pre-

feudalització, que com veurem més endavant s'acabarà consolidant i l'Orde del Temple en serà un dels seus exponents.

No tenim constància de la presència dels visigots a la comarca de la Terra Alta, encara que és poblable que el poblament hispanoromà no arribà a desaparèixer totalment. Però és indiscutible que l'entrada dels musulmans a la península Ibèrica el 711 marcà la fi del regne visigot i començà un altre llarg període de la nostra història.

MUSULMANS A L'ALGARS

Resulta d'allò més temptador fer derivar el mot «algars» de l'àrab hispànic *alḡára*, que dóna en castellà *algara* amb el significat de tropa a cavall que sortia a cavalcar i saquejar la terra de l'enemic i que el *Gran Diccionari de la Llengua Catalana* defineix com incursió feta pels musulmans en territoris cristians. Sense aprofundir en aquesta qüestió[19] i més enllà de possibles elucubracions sobre la toponímia del lloc, el cert és que la zona d'Algars a l'Alta Edat Mitjana era un territori de frontera integrat a la Marca Superior depenent del districte de la ciutat de Tortosa.

Segons el geògraf Al-Ḥimyarī, la ciutat o *madīna Ṭurṭūša*, en la fase de consolidació, comptava amb tots els elements característics d'una gran medina: la Suda alcassaba, una mesquita, quatre banys, un mercat i unes drassanes; tot protegit per diferents recintes o trams de muralles en les que s'obrien diferents portes d'accés.[20] Per retrocedir en el temps i reviure com seria aquella Tortosa només ens cal viatjar al Marroc, concretament a la ciutat imperial de Fes.

Més enllà de les muralles, estava el territori, el districte que depenia de la ciutat i el seu control efectiu requeria d'un conjunt d'edificacions fortificades (*ḥuṣūn*) per controlar les vies naturals, tant terrestres com fluvials, i els petits nuclis de poblament (*qyrà*). Una d'aquestes (*ḥuṣūn*) seria el castell andalusí d'Algars.

A la Catalunya islàmica, les alqueries (en àrab: *qarya*, plural *qyrà*) eren petits assentaments (de 70 a 90 hectàrees) amb camps conreats comunalment i un petit nombre de cases. És conegut que a la zona de Lleida, una o més alqueries estaven associades a un castell (*ḥiṣn*, plural *ḥuṣūn*) que servien de refugi en temps de conflicte. El binomi castell/alqueria (*ḥiṣn/qarya*)[21] satisfeia les necessitats diàries bàsiques dels residents: seguretat, religió (a una mesquita) i agricultura. A cada territori hi vivia un grup tribal que s'identificava amb el vocable comú àrab de Beni (Banū/Banī), que vol dir «els fills de» o «descendents de», indicatiu de llinatges de grups específics.

LA MARCA SUPERIOR DE AL-ÀNDALUS

El concepte de frontera tal com l'entenem és relativament recent, apareix per primera vegada en el testament del rei d'Aragó Ramir I, el juliol de 1059. En ell, el rei dividia els seus béns mobles en tres parts, una de les quals era atribuïda al monestir de San Juan de la Peña per al rescat de captius, la construcció de ponts i finalment «*ad castros de fronteras de mauros qui sunt pro facere*»[22], que traduïm com: als castells que estan per fer a les fronteres de moros. L'any 1059, «frontera» era un paraula nova a la península a l'igual que a la resta de l'Occident cristià, tot i que deriva del llatí *frons-frontis*, que es

[19] Veure Joan COROMINAS (1936). «Mots catalans d'origen aràbic». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, XXIV, pp. 1-81; *idem* (1965), *Estudis de toponímia catalana*, 2 vols. Barcelona: Barcino.

[20] Dolors BRAMON PLANAS (2000). *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010.* Barcelona: Eumo/Institut d'Estudis Catalans, pp. 125-127.

[21] Joan Eusebi GARCÍA BIOSCA (1998). «*La creació d'una frontera*: *al-Ṯagr al-A'là*», a *L'Islam i Catalunya.* Barcelona: Institut Català de la Mediterrània-Museu d'Història de Catalunya, pp. 52-63.

[22] Antonio UBIETO ARTETA (1962-1963). *Cartulario de San Juan de la Peña*, 2 vols. Valencia: Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Zaragoza, Aragón y Rioja, núm. 150 (1059).

tradueix com «front», «part anterior». Fins llavors, per tractar d'aquest concepte les fonts llatines utilitzaven el vocable *limes.*

En qualsevol cas es parla de «castros de frontera», de «frontera sarracenorum», però mai de «fronteres de castros», fet que exclou la idea d'una línia materialitzada per castells. El de frontera és un concepte inestable, mòbil, que es desplaça a mesura que progressa la conquesta cristiana. Als adversaris només els separa una estreta franja de terra i probablement aquesta situació, nova en l'enfrontament entre cristians i musulmans, engendrarà l'aparició de la paraula i del concepte mateix de frontera. En resum, novador i d'un limitat ús, frontera és un vocable lligat a la guerra.

Al contrari de la idea segons la qual la frontera seria una línia que servia de límit entre dos Estats o un front eriçat de castells, la frontera designa a un espai fortament militaritzat, la terra que separa els cristians dels musulmans. És a l'interior d'aquest espai on es trobaven els castells destinats a servir de defenses, de bases operatives per atacs i de nuclis de sedentarització de la població.[23]

Aquests espais de frontera a la península Ibèrica adquiriran rellevància amb la penetració musulmana fins la vall de l'Ebre, la qual fou molt ràpida, entre el 712-713 (vers l'any 94 de l'Hègira), perquè es va trobar amb una monarquia visigoda en crisi. El professor hispanista libanès Afif Turk afirmà que entre totes les marques fronteres (*tugūr*) que va tenir a l'Edat Mitjana l'imperi àrab-islàmic en destaquen dues per la seva importància històrica: *al-Ṯagr al-šāmī* o Marca Síria, davant l'imperi bizantí, i *al-Ṯagr al-A'là al Andalusī* o Marca Superior, davant els regnes francs.

A la península Ibèrica, la Marca Superior (*al-Ṯagr al-A'là* o *al-Aqsà*) era una de les tres marques que constituïen una defensa natural del territori principal de al-Àndalus[24] i es correspon amb la vall de l'Ebre, que des del segle VIII limitava per l'oest amb els territoris de Pamplona i pel nord amb els nuclis cristians pirinencs fins Barcelona, ciutat que havia estat conquerida pels francs l'any 801.

Cal insistir en què la Marca Superior era quelcom més que una línia fronterera, doncs incloïa el rerepaís fins la línia que unia verticalment les capçaleres dels rius Duero i Tajo. Comprenia en conjunt el territori entre Tarragona-Tortosa i Tudela-Calatayud, i la ciutat de Saragossa (l'antiga Caesaraugusta) constituiria un poder interposat entre Còrdova i les circumscripcions de la zona.[25]

Durant el llarg període omeia, segons l'historiador i geògraf cordovès Aḥmad al-Rāzī (888-955), les províncies de la Marca Superior eren Tudela, Osca, Saragossa, Barbiṭāniya (estreta franja entre els rius Alcanadre i Cinca amb capital a Barbastre) i Lleida. La província o districte de Lleida s'estenia a l'orient del Cinca, cap el sud fins a Fraga i Mequinensa i cap a l'est fins a Tortosa, ciutat que el geògraf iraquià Ibn Hawqal (segle X) situa com la darrera de al-Àndalus, prop del mar i en la frontera amb els país dels francs.[26]

En el sistema islàmic, la medina centralitzava les funcions polítiques, religioses, culturals, socials i econòmiques de la pròpia ciutat i del seu territori o districte en el que s'assentaran i desenvoluparan les alqueries que devien tributar a la capital de la província

[23] Philippe SÉNAC (2009). «La frontera aragonesa en los siglos XI y XII. *Pro defensionem christianorum et confusionem sarracenorum*». *Territorio, sociedad y poder. Revista de estudios medievales*, pp. 151-166.

[24] Afif TURK (1998). «La Marca Superior como vanguardia de al-Andalus: su papel político y sus espíritu de independencia». *Al-Andalus Magreb: Estudios àrabes e islámicos*, 6, pp. 237-240.

[25] Luis MOLINA MARTÍNEZ, María Luisa ÁVILA NAVARRO (1985). «La división territorial en la Marca Superior de al-Andalus». *Historia de Aragón*, 3, p. 13.

[26] Juan PIQUERAS HABA (2009). «Cartografía islámica de Sharq al-Andalus. Siglos X-XII. Al-Idrīsī y los precursores». *Cuadernos de Geografía*, 86, pp. 142-143.

en la que residia el governador (valí) del que en depenien els governadors (alcaids, que deriva de l'àrab *al-qâid*) de les diferents fortaleses (*ḥuṣūn*).

El poblament de la Marca Superior era majoritàriament musulmà, perquè es va produir una conversió generalitzada a l'Islam de la població autòctona: els hispans-visigots, anomenats muladís (*muwalldūn*). El cristianisme només havia arrelat a les ciutats i a les poblacions costaneres o properes a les grans vies de comunicació, mentre que en les zones rurals persistien borses de paganisme, sense evangelitzar, en el moment de l'ocupació musulmana.[27] L'elit de la societat nouvinguda estava formada per famílies de llinatge d'ascendència àrab, majoritàriament iemenita —mentre que a les famílies berbers les trobarem en petits nuclis— i per les grans famílies de muladís que romandran al capdavant de les seves antigues possessions.

Per la peculiar situació fronterera de la Marca Superior, allunyada de Còrdova, els quatre segles de presència musulmana van estar marcats per la conflictivitat entre els mateixos clans familiars dominants i per la pressió dels regnes i comtats cristians. Per una cosa i l'altra, seria un territori propens a la semi-independència i la conjura. Tanmateix, en el 778, Carlemany arribà fins les muralles de Saragossa i començà a establir-se una notable influència política franca al sud dels Pirineus, sobre els comtats de Ribagorça, Pallars i Urgell.[28] El govern de Còrdova, preocupat per apaivagar i neutralitzar la tendència secessionista, buscà una família local influent que assegurés el control governamental sobre la Marca. Aquesta família seria la dels muladís aragonesos Banū Qasī i el seu poder augmentà fins esdevenir un veritable feu o principat hereditari imposant-se als altres clans àrabs i muladís de la vall de l'Ebre.

Per aconseguir una submissió incondicional al poder central, tot contrarestant l'ànsia de poder de les oligarquies locals perifèriques, l'emir 'Abd Allāh (888-912), davant els cada vegada més greus aixecaments a la zona nord, per pacificar la frontera es va aliar amb els Banū Muhāŷir, més coneguts com Tuŷībís, un aristocràtic clan àrab-iemenita assentat a Daroca i Calatayud. El primer governador tuŷībí de Saragossa (890-924) combatrà i substituirà els Banū Qasī i a les famílies muladís en pugna entre elles al llarg i ample de la vall de l'Ebre.[29]

Excepte alguns curts períodes, els governants de Còrdova en tindrien prou amb simples testimonis de lleialtat mentre la Marca Superior continués sent l'avantguarda ofensiva-defensiva de l'emirat omeia andalusí. En aquest context és en el que sorgiran les fortificacions del districte de Tortosa, de les que en formarà part el castell andalusí d'Algars.

LES FORTIFICACIONS DEL DISTRICTE DE TORTOSA

En relació a la ciutat de Tortosa i el seu territori, un període d'excepcional interès s'inicià l'any 929, quan 'Abd al-Raḥmān III instaurà a Còrdova el Califat, deslligant-se del califat abbassí de Bagdad, i acabà amb les nombroses insurreccions que quasi havien ensorrat l'Estat. En un període de tres generacions, els llinatges autòctons muladís, àrabs i berbers van passar a ser servidors del projecte governamental. Alhora que, aprofitant el

[27] Dolors BRAMON PLANAS (1991-1992). «El mundo árabe-islámico en Cataluña: ni tan cerca, ni tan lejos, ni tan ajeno». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos, sección Árabe-Islam*, 40-41, p. 40.
[28] Rodrigo PITA MERCÉ (1974). *Lérida árabe*, I. Lleida: Ed. Dilagro, p. 30.
[29] Juan A. SOUTO (1996). «La sociedad islámica en la Marca Superior de al-Andalus» a *Historia de Aragón. II. Economía y Sociedad*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico» (CSIC), pp. 304-306.

potencial militar, el califa també va poder concretar el seu domini polític sobre els comtats catalans mitjançant tractats de submissió successius. Amb 'Abd al-Raḥmān III la pau i l'ordre s'imposen a la Marca Superior. El cronista cordovès Ibn Ḥayyān relatà que l'any 940, amb una frontera consolidada a l'entorn de la ciutat de Tarragona i controlada amb un conjunt de castells, es va signar un primer tractat amb el comte Sunyer i altres senyors a la ciutat de Barcelona. Treva que es va mantenir durant els anys posteriors[30].

La pau intermitent es veuria trencada amb incursions cristianes des del mar i per via terrestre, circumstància que portarà als tortosins a sol·licitar una menor pressió contributiva. Demanda que Ibn Ḥayyān ens transmet amb la crònica següent: «La gent de Tortosa, que és a l'extrem (del territori de l'islam), es queixaren pel pes dels seus tributs trobant-se tant a la vora de l'enemic, que al mateix temps els provocava greus preocupacions i grans danys. Demanaren al califa que mirés per ells. Aquest ('Abd al-Raḥmān III) els va eximir de les almoines obligatòries (*al-zakawā wa-l-ṣadaqāt*) i ho va posar per escrit».[31] Segons la professora Dolors Bramon, aquesta exempció d'impostos ens indica fins a quin punt valorava l'Islam la dedicació dels combatents en els territoris de frontera.[32]

Amb l'arribada al poder d'al-Ḥakam al-Mustanṣir, l'estiu de 964 es va reproduir la pressió dels comtats catalans amb expedicions, encara que sense èxit, contra el districte de Tortosa. No obstant, el període comprés entre 940 i 974, caracteritzat per una relativa pau intermitent entre els blocs cristià i musulmà, seria aprofitat per reforçar les respectives posicions. A la intensificació del procés d'encastellament a la Catalunya Central i el Penedès, es van contraposar les reformes defensives i arquitectòniques en àrees urbanes i periurbanes per reforçar la frontera i en especial el sector de Tortosa, ciutat que assolí un notable protagonisme com centre fronterer de primer ordre del que en depenia una amplia jurisdicció territorial que tenia que coincidir amb els límits de la seva província en època emiral, és a dir, des de terres castellonenques fins a la confluència del riu Segre amb l'Ebre. D'aquest període data la construcció de la major part dels *ḥuṣūn* del territori tortosí, així com la delimitació d'unes circumscripcions administratives vinculades a aquestes fortificacions.

Pensem que el castell andalusí d'Algars també s'ha de datar en aquest mateix segle X. Ara bé, la investigadora Cinta Montañés ja notà que el concepte de castell dintre del mon islàmic és complex. El que entenem per castell medieval cristià és totalment diferent al castell andalusí quant a funcions, «ja que hem de tenir en compte que la societat andalusina està basada en la fortalesa dels llaços clànics-tribals, els quals li proporcionen uns mecanismes de resistència enfront l'Estat.»[33] La societat andalusina, a l'hora d'organitzar-se territorialment, s'assenta sobre el castell (*ḥiṣn*) que tenia «una funció administrativa o jurisdiccional en relació amb un territori, [...] i que també tenien com a

[30] IBN HAYYAN, DE CÓRDOBA. *Crónica del califa 'Abdarraḥmān III an-Nāṣir entre los años 912 y 942 (Al-Muqtabis V).* Traducción, notas e índices por Ma. J. VIGUERA, F. CORRIENTE (1981). Zaragoza: Anubar, p. 317.

[31] Míkel DE EPALZA (1987). «Tortosa, un lloc estratègic a al-Andalus». *T (D) Revista d'Arts i Lletres*, 2, p. 14.

[32] Dolors BRAMON PLANAS (2004). «La Ràpita del Cascall al delta de l'Ebre» a: Francisco FRANCO SÁNCHEZ (ed.). *La rábita en el Islam. Estudios Interdisciplinares*. La Ràpita: Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita/Universitat d'Alancat, p. 119.

[33] Cinta MONTAÑÉS PRÍNCEP (2007). «El procés de fortificació andalusina a les Terres de l'Ebre». *Recerca*, 11, p. 20.

funció recaptar els impostos obligatoris sobre terres i caps de bestiar. Al cap d'aquest castell, hi és present una autoritat central, o bé regional.»[34]

Segons els investigadors Negre i Martí, les funcions dels *ḥuṣūn*, a més, estarien relacionades amb el control de les vies de comunicació i al manteniment de guarnicions destinades a la defensa del territori.[35] En definitiva, a cada estructura castral li correspondria un ampli territori que tindria el mateix nom del castell. Per això, en el posterior repoblament cristià es farà referència al *castro* o *castrum* i al terme associat al respectiu castell.

La proliferació dels castells andalusins a partir del segle XI també és símptoma de dificultats i perills. En segle XI començà amb una crisi política sense precedents a el al-Àndalus. L'any 1009, a Còrdova esclatà una guerra civil (*fitna*) que comportaria la descomposició i desaparició del Califat omeia el 1031 i la implantació dels regnes de taifes, després de vint-i-dos anys de rebel·lions, combats, saquejos i destruccions. En els territoris orientals, que havien conformat l'antiga Marca Superior, van sorgir dues taifes o ciutats capital. A la regió de Lleida es va imposar el llinatge dels tuŷībís que van assolir la independència de Saragossa constituint una taifa el 1010, reunint sota la seva autoritat i administració als governadors de la Marca Superior, que continuà sent l'avantguarda davant els veïns cristians, ansiosos, com sempre, d'exercir una política expansiva, de conquesta imperialista, sobre els territoris musulmans.

Mentre que la zona de Tortosa va ser controlada per antics clients del llinatge amirí, una casta de militars i funcionaris d'origen esclau que de nens i joves s'havien educat conforme a un sistema formatiu que unia l'escola d'administració civil i acadèmia militar. Uns personatges que en origen podien ser lliberts o fills de lliberts i que romandran com clients de la dinastia amirí i que res tenien a veure amb una ètnia eslava, però sí amb gent capturada en guerres o pirateria. Per tant és més apropiat parlar de taifa «amirí» en lloc d'«eslava» d'acord amb el llinatge dels seus dirigents. Com a la resta de al-Àndalus, la *fitna* i la fragmentació de la legitimitat del poder suposà una forta inestabilitat política a *Ṭurṭūša.* Es succeïren constants canvis de governadors, producte de les tensions i els enfrontaments amb els governants taifes de Saragossa i Lleida.[36] A la regió Saragossa-Lleida, el 1039, als Tuŷībís els van succeir els Banū Hūd, un altre llinatge àrab-iemenita.

En el segle XI, començarà el retrocés de l'Islam i l'avenç de la Cristiandat. L'any 1063, Ramir I d'Aragó perdria la vida en el setge de Graus, al nord est de Barbastre, en un intent fracassat per fer-se amb les riqueses del regne dels Banū Hūd i annexionar-se la zona sud de la Ribagorça. En el pontificat d'Alexandre II (1061-1073) per primera vegada un papa intervindrà contra l'Islam a la península Ibèrica, una iniciativa relacionada amb el reformisme gregorià que connectarà amb la idea de «reconquesta cristiana». Alexandre II mobilitzà contingents d'origen franc, normand i català per fer-se, el 1064, amb Barbastre, el principal baluard avançat del regne hūdí, de manera que l'agressió cristiana contra ella provocà una gran inquietud i preocupació a la resta de al-Àndalus. Com a

[34] *Ibidem*, p. 18.

[35] Joan NEGRE PÉREZ, Ramon MARTÍ CASTELLÓ (2015). «Urbanismo en la Marca Oriental de al-Andalus durante el Califato (940-974): el ejemplo de *Madīna Ṭurṭūša* a través de las fuentes arqueológicas y escritas». *Saguntum*, 47, p. 189; Joan NEGRE PÉREZ (2013). *De Dertosa a Tortosa. L'extrem oriental d'al-Tagr al-A'là en el context del procés d'islamització d'al-Andalus*. Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 558-562.

[36] Joan Eusebi GARCÍA BIOSCA, Josep GIRALT, Anna LORIENTE, Joan MARTÍNEZ (1998). «La gènesi dels espais urbans andalusins (segles VIII-X): Tortosa, Lleida i Balaguer», a Josep GIRALT BALAGUERÓ (1998), *L'Islam i Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, pp. 137-165.

reacció, la crida del saragossà Aḥmad al-Muqtadir per a què els andalusins s'avinguessin al *ŷihād* contra els invasors va tenir una entusiasta resposta per part dels guerrers musulmans i Barbastre fou recuperada el 1065.

Acabem de veure que amb anterioritat al papat del decisiu Urbà II, ja s'havia articulat l'argumentació en torn a l'ofensiva islàmica i la corresponent resposta a la península Ibèrica. Va ser a la segona meitat del segle XI quan els papes van dotar al conflicte peninsular d'una coherència explicativa traduïda en el relat «invasió/recuperació/expulsió» emparant-se en la idea de guerra justa radicalitzada en les seves conseqüències.[37] Cal retenir aquestes idees i conceptes, perquè a les mateixes hi tornarem en el següent capítol, al tractar de les conquestes de Ramon Berenguer IV i la implantació de l'Orde del Temple a les Terres de l'Ebre.

La decadència de les taifes de Tortosa i Lleida vindria condicionada tant per la dependència militars dels veïns cristians com pel descontentament intern derivat del deure d'allotjar tropes mercenàries cristianes a les seves ciutats. El tortosí Abū Bakr al-Ṭurṭūšī estava en el consell que acordà cridar els almoràvits — uns clans de milícies berbers procedents del sud del Magreb— per restablir la legitimitat i la unitat política d'al-Àndalus. La taifa de Tortosa es lliurà el 1099 a l'imperi almoràvit. En aquest període es van reconstruir les defenses i es va posar fi als atacs que catalans, aragonesos i genovesos havien dut a terme a les darreres dècades del segle XI.[38] Segons Negre i Martí, en època taifa i almoràvit s'emprendrien notables millores en les fortificacions més avançades sobre la frontera. Ara subjectes inequívocament al govern de la ciutat de Tortosa, els *ḥuṣūn* reforçarien els seus murs o desenvoluparien noves estratègies defensives, com pogueren ser la barbacana i els passos de ronda.[39] Possiblement seria en aquest moment quan en el castell d'Algars es construiran la barbacana i els albacars que s'esmentaran en les posteriors cartes de poblament cristianes.

EL CASTELL (*ḥiṣn*) D'ALGARS

A l'Algars es dóna el binomi (*ḥiṣn/qarya*) i en el terme de Batea han perdurat topònims tribals com el que dóna nom a la partida de Ben Hufet. De l'*ḥiṣn* d'Algars en tractarem breument a continuació; mentre que de la *qarya* corresponent ho farem a l'annex dedicat al Mas d'Algars.

L'establiment del conjunt fortificat andalusí a l'Ebre s'assentà sobre una xarxa viària, tant terrestre com fluvial preestablerta en època iberoromana, circumstància que comporta que per al normal desenvolupament de les seves funcions, les fortificacions s'ubiquessin en indrets estratègics amb gran visibilitat sobre les vies de pas, i per tant segueixen les mateixes premisses del poblament d'èpoques anteriors. Per aquesta raó, més què estranyar, és un fet freqüent, que també es dóna a l'*ḥiṣn* d'Algars, la presència de restes ibèriques i romanes en les fortificacions islàmiques de l'Ebre.

[37] Carlos DE AYALA MARTÍNEZ (2021). «Papado y guerra contra el islam en la península Ibérica. Siglos VIII-XI». *Intus-Legere Historia*, 15, pp. 266.

[38] Helena KIRCHNER, Antoni VIRGILI (2019). «Espacios de cultivo vinculados a Madînat Ṭurṭûša (Tortosa, Cataluña): norias, drenajes y campesinos (siglos VIII-XII)». *Edad Media: Revista de Historia*, 20, p. 85.

[39] Joan NEGRE PÉREZ, Ramon MARTÍ CASTELLÓ (2015). «Urbanismo en la Marca Oriental de al-Andalus durante el Califato (940-974): el ejemplo de *Madīna Ṭurṭūša* a través de las fuentes arqueológicas y escritas». *Saguntum*, 47, p. 199.

De moment, només ens poden moure en el terreny de les suposicions sense constatació documental o arqueològica, més enllà de la troballa d'alguns fragments de ceràmica de filiació andalusina; concretament d'un fragment de coll d'ampolla o similar amb vidrat verdós i un fragment de paret de vas globular amb decoració geomètrica exterior amb tonalitats verdoses.

A l'estudiar els espais fortificats de les Terres de l'Ebre, la Cinta Montañés observà quatre trets comuns, els quals pel seu interès, i possible aplicació al castell d'Algars, reproduïm íntegrament:

1.- En un primer moment de l'ocupació andalusina aquests pobladors estableixen petits recintes de fortificació dins d'espais fortificats anteriors, aprofitant com a basament les anteriors estructures (punts fortificats, castells, torres...).
2.- En època de les taifes [segle XI], seria quan els castells assumeixen el model típicament musulmà, que consta de celoquia i albacar, i probablement és quan es va desplegar una complexa xarxa de fortificació.
3.- Finalment serà durant el darrer moment de l'ocupació a l'Ebre, l'almoràvit (segle XII], quan es reformen tots aquests espais i també sofreixen refraccions la majoria de les torres, ja que és un moment de força inestabilitat davant de l'enfortiment de l'enemic cristià.
4.- A causa de la seva importància estratègica i estructural, aquestes fortificacions seran de primer ordre dintre del món cristià, i així ho confirma el fet de ser totes elles seus principals dels ordes militars.[40]

Alguns estudiosos de les fortificacions andalusines[41] les classifiquen en tres grups segons les seves dimensions i importància estratègica: en primer lloc, les fortaleses de les que depenien un ampli territori; en segon lloc, les fortificacions menors en les que convergien la vigilància, la transmissió de senyals i la capacitat per albergar una petita guarnició; i en tercer lloc, les atalaies de vigilància, les més nombroses, simples torres d'enllaç entre els dos primers tipus.

En què consistia la fortalesa musulmana d'Algars no ho sabem, la documentació escrita és inexistent i en les successives intervencions arqueològiques realitzades fins els present tan sols ens ha estat possible documentar fragments ceràmics d'època andalusina. Però atenent al fet que protegia un petit assentament, no podria tractar-se d'una simple atalaia edificada sobre les restes estructurals d'un poblat ibèric, sinó més aviat una construcció robusta, de planta circular o rectangular, de sòlid aparell a base de carreuades de pedres grans irregularment treballades i lligades amb argamassa per oferir refugi i protecció a la petita comunitat rural de la zona, a la vegada que seria utilitzat com a escut davant possibles atacs.

No obstant, cal tenir present que des del segle XI, a conseqüència de la caiguda del califat i en els regnes de taifes s'imposà l'econòmica tàpia i els carreus només s'utilitzarien en els frontals més destacats. A partir dels almohades, l'aparell califal serà substituït per la tàpia de pedra i morter de calç, que forma un mur de gran duresa i solidesa. També es

[40] Cinta MONTAÑÉS PRÍNCEP (2007). «El procés de fortificació andalusina a les Terres de l'Ebre». *Recerca*, 11, p. 34.
[41] Pilar LLULL MARTÍNEZ DE BEDOYA, Mario HUETE, Jesús MOLINA BERMEJO (1987). «Un itinerario musulmán de ataque a la frontera castellana en el siglo X: fortalezas, castillos i atalayas entre Medinaceli i San Estebán de Gormaz». *Castillos de España. Publicación de la Asociación Española de Amigos de los Castillos*, 93, pp. 3-14.

va emprar la mamposteria, utilitzada amb freqüència pels almoràvits, que a vegades vorejaven les pedres amb morter de calç. Per tant, els materials de construcció emprats, generalment eren pobres: maó, tova i tapia (murs de terra compactada en un encofrat simple), i les construccions eren de poca alçada, de manera que els elements sustentadors no necessitaven tenir una gran resistència a la compressió. Ara per ara, tota aquesta informació no ens diu gaire, però si excavant trobem paraments anteriors a l'obra templera, de la seva observació en podem extreure conclusions de la cronologia de construcció o de les reformes. Josep Alanyà ja anotà que del castell islàmic en quedarien restes visibles en els fonaments i a part posterior o cara oposada al riu del castell templer.[42]

El *castrum* d'Algars al que fa referència la documentació cristiana del segle XII ha de ser forçosament la fortalesa andalusina, les quals es caracteritzaven per disposar de dos elements: l'albacar o recinte murat extern al castell per a refugi de la gent i del bestiar en cas d'atac, i el recinte superior intern (*saluqiya* o celoquia militar) on s'ubicaria una torre. És conegut que en les grans fortificacions, l'albacar l'administraven els habitants del lloc, mentre que la *saluqiya* era responsabilitat de l'*alcaid* o cap militar nomenat pel rei o governador del districte.

L'OCÀS DEL PODER MUSULMÀ (SEGLE XII)

En la descripció d'Espanya, el geògraf ceutí al-Idrīsī (segle XII) divideix en tres districtes (*aqālim* singular *iqlīm*) el territori que vindria a correspondre amb l'actual Catalunya: el de les Oliveres (*al-Zaytūn*), on situa Lleida, Mequinensa i Fraga; el de les Portes (*al-Burtāt*), que inclou Tortosa, Tarragona i Barcelona; i el tercer que la professora Dolors Bramon identifica amb «l'actual comarca aragonesa del Matarranya i que aquest topònim s'originà a partir del nom del riu homònim que la travessa —derivat de *maṭrān*, "metropolità" o "arquebisbe"—, perquè el seu curs va constituir des de l'any 1152 la línia divisòria que separava els bisbats de Tortosa i de Saragossa.»[43] Atenent a consideracions cronològiques, la professora Bramon puntualitza que:

> cal relacionar l'adjectiu *maṭraníyya* amb l'arquebisbat de Tarragona. M'ho fa creure el fet que una butlla atorgada el 25 de març de l'any 1144 pel papa Luci II al seu arquebisbe Gregori ens informa que la Santa Seu li sotmetia l'església i la diòcesi de Tortosa fins que l'arxidiòcesi de Tarragona fora ben consolidada. A més, aquest document, evacuat quatre anys abans de la conquesta cristiana de Tortosa, estipulava que, si es podia recuperar la ciutat, llavors Tortosa tornaria a tenir bisbe propi.
>
> Com és sabut, amb les conquestes comtals de l'actualment anomenada Catalunya Nova, es varen restituir les antigues jurisdiccions eclesiàstiques a les terres que passaven a mans cristianes i, en aquest cas, el nomenament de Gaufred d'Avinyó com a bisbe de Tortosa va significar una nova dotació del bisbat per Ramon Berenguer IV, que és coneguda amb el nom de *Carta donationis comitis prima*. Mitjançant aquesta carta, la demarcació dertosenca arribava fins al Matarranya i els límits territorials del bisbat s'equiparaven a l'antiga taifa de Tortosa: *Omnes terminus sui episcopatus sicut melius unquam aliquis rex tempore sarracenorum regnum Tortose possedit vel possidere debuit*.[44]

[42] Josep ALANYÀ ROIG (1986-1990). «El terme municipal: carta de poblament d'Algars». *La Vila Closa*, I, pp. 165.
[43] Dolors BRAMON PLANAS (2012). *Reivindicació catalana del geògraf al-Idrīsī.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 10.
[44] *Ibidem*, p. 10.

De l'actual comarca de la Terra Alta, al-Idrīsī només esmenta el castell d'Horta de Sant Joan (*Ḥiṣn Wurta*). El castell d'Algars seria un dels *ḥuṣūn* no identificats en les fonts àrabs.

Els Banū Hūd van sobreviure al desmantellament dels regnes de taifes pels almoràvits a la regió central i occidental de la Marca Superior. En els primers decennis del segle XII tindrà lloc el retrocés de la frontera del regne hūdí sota la pressió del regne d'Aragó. L'any 1106, l'aragonès Alfons I el Bataller (1104-1134) s'apropà a Lleida fins a ocupar Tamarit. Derrotà a Aḥmad ibn Yūsuf al-Musta'Nn de Saragossa a Valtierra (1110), però els almoràvits progressaven per la vall de l'Ebre i el governador de València, Ibn al-Hāŷŷ posà fi a la dinastia dels Banū Hūd prenent Saragossa, la capital de la Marca Superior després de quatre segles d'haver estat a l'avantguarda de al-Àndalus.

Però com veurem en el capítol següent, l'ocàs del poder musulmà a les Terres de l'Ebre i de Ponent estava a punt de produir-se i l'Orde del Temple en seria un dels protagonistes més destacats.

ELS CASTELLS TEMPLERS: SÍMBOLS VISIBLES DE L'EDAT MITJANA

Per Edat Mitjana s'entén el període de la història occidental que segueix a l'Antiguitat i precedeix el Renaixement; el seu àmbit cronològic sol situar-se entre els anys 500 i 1453, data de la caiguda de Constantinoble en mans dels turcs otomans. Durant aquests segles, tindran lloc les croades contra l'Islam, primer a Terra Santa i després a la península Ibèrica i s'articularà el complex sistema feudal que configurarà fonamentalment l'estructura juridico-pùblica i economicosocial de la major part dels països de l'Occident europeu. El símbol visible, material, de tota la superestructura del feudalisme era el castell edificat, generalment, en un punt dominant com a representació del poder i la força del senyor, però també com lloc de protecció dels vassalls en els conflictes.

DE LES CROADES A TERRA SANTA A LA CROADA A LES TERRES DE L'EBRE

Amb el nom de «croades» es coneixen les guerres organitzades pel Papat i els principals regnes cristians europeus per alliberar el Sant Sepulcre de Jerusalem i la resta de Terra Santa del domini musulmà. Van haver vuit grans campanyes militars oficials entre els anys 1095 i 1270.

El catalitzador del la Primera Croada (1095-1102) està en la crida d'ajut militar cristià llançada per l'emperador bizantí Aleix I Comneno per derrotar els turcs seljúcides que amenaçaven el seu imperi a l'Àsia Menor després d'ocupar Jerusalem el 1087 —una ciutat que els bizantins ja havien perdut segles abans—. La demanda d'auxili de la Nova Roma (Constantinoble) per reconquerir Terra Santa tindria un rerefons mil·lenarista al coincidir en el temps amb la idea de l'Apocalipsi, que llavors era percebuda com una realitat, i amb els moviments messiànics, hostils vers els rics i els privilegiats que propagaven l'exaltació eufòrica de la salvació de la cristiandat en la imminent fi del món.

En aquest context apocalíptic, el papa Urbà II va respondre a la demanda d'Aleix I proclamant la guerra conta l'infidel amb l'objectiu últim d'enfortir el Papat i aprofitar el prestigi que se'n derivaria per convertir-se en el cap indiscutible de tota la cristiandat, inclosa l'església ortodoxa oriental. Urbà II endegà —com anteriorment ho havien fet altres papes per combatre l'ofensiva islàmica a la península Ibèrica— una campanya de predicació per Europa en la que apel·là als nobles i cavallers a esmolar les espases i marxar a Terra Santa per defensar els llocs més preuats per als cristians sota la idea de guerra justa i la noció d'«invasió/recuperació/expulsió».

Finalitzats el preparatius, en el concili de Clermont (1095), al crit de «Déu ho vol», els voluntaris occidentals es posaren en marxa adoptant el distintiu d'una creu vermella sobre l'espatlla dreta, que d'ara en endavant seria l'element distintiu dels «croats», uns guerrers que sota el jurament de «prendre la creu» marxarien a lluitar a terra estrangera guiats per una profunda convicció religiosa, ja que la defensa de la fe comportava, segons la promesa papal, la remissió dels pecats i la via ràpida cap el cel. Més enllà dels motius estrictament religiosos, molts voluntaris veien en la croada contra l'infidel una oportunitat d'enriquir-se aconseguint terres o una manera de fugir de deutes o de la justícia; però d'altres hi anirien obligats pels seus senyors o bé, senzillament, per la promesa de menjades regulars. El 15 de juliol de 1099, els croats ocuparen Jerusalem

i la Ciutat Santa esdevindria la capital d'un regne del que en seria primer monarca Godofrè de Bouillon, qui acceptà el títol de «Defensor del Sant Sepulcre».

Durant la Primera Croada, per donar assistència a peregrins i malalts a Terra Santa es va crear l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. Posteriorment, es transformaria en un orde militar per atendre a les necessitats de defensa de l'Orient Llatí. D'altra banda, l'Orde dels Pobres Companys de Crist i del Temple de Salomó, més conegut com l'Orde del Temple, seria la primera institució en néixer, a principis del segle XII, pròpiament com un orde militar.

El precedent dels ordes militars es troba en la primera *militia Christi* fundada per l'emperador Constantí el Gran, l'any 312 a Constantinoble. Un orde militar era una institució religiosa de l'Església i els seus membres estaven dedicats a la defensa armada de les fronteres de la cristiandat.[45] En els seus orígens, no eren més que un grup de cavallers que assumiren la defensa dels llocs sants de Terra Santa i la salvaguarda dels peregrins que viatjaven entre la costa de Palestina i Jerusalem. Per la seva eficiència, aviat el Papat els hi va reconèixer la condició d'ordre religiosa.

Figura 11. Representació de cavallers templers. Font: Wikimedia Commons, autor Marraski, 2025

Els hàbits i les creus de l'Orde del Temple i l'Orde de l'Hospital eren distintius de cadascun, marcant la seva identitat i missió. Els templers duien l'hàbit blanc amb una creu roja com a símbol de la seva missió de defensar els llocs sagrats i els peregrins; mentre que l'hàbit dels hospitalers era negre, símbol de la humilitat i el servei, amb una creu blanca o roja, a vegades de vuit puntes en memòria de les vuit benaventurances. Per la seva naturalesa, el vot de croada era temporal; mentre que els membres de les ordes militars tenien un vot permanent de defensa de la cristiandat.

[45] Carlos BARQUERO GOÑI (2011). «Templarios y hospitalarios en la reconquista peninsular». *Anales de la Universidad de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 17, pp. 167-182.

Figura 12. Cavaller de l'Orde de l'Hospital amb l'hàbit negre i la creu de vuit puntes. Font: Galeria Nacional de Praga

Quasi simultàniament en el temps, en el segle XI, a l'altre extrem de la Mediterrània, els regnes cristians del nord de la península Ibèrica, tal com hem comentat en el capítol precedent, eren prou forts com per intentar expandir-se aprofitant les guerres civils i les lluites pel poder a al-Àndalus, les quals s'acabarien amb l'arribada d'un nou grup de musulmans, els almoràvits, una austera secta fonamentalista que des del Marroc es va estendre per al-Àndalus a la dècada de 1080. El procés d'expansió territorial cristià a costa dels musulmans de al-Àndalus, conegut tradicionalment com «Reconquesta», és un concepte enganyós perquè reivindica la Hispània que els visigots havien perdut feia quatre segles. Els cristians no van tenir la seva primera gran victòria fins que el rei Alfons VI de Lleó i Castella conquerí Toledo, l'antiga capital visigoda, l'any 1085.

A dia d'avui, l'expansió cristiana a costa de territoris ocupats per gent de religió musulmana s'ha de veure com una guerra imperialista, d'apropiació, colonització i explotació de més i més espai territorial. En cap cas es va tractar d'una guerra d'extermini, sinó d'una combinació de força i pactes que garantien la permanència dels vençuts als que se'ls permetia conservar la religió, costums, organització i dret. Pràcticament res havia canviat, excepte que les obligacions tributàries a les que estaven obligats amb l'antiga administració islàmica ara les percebrien els nous senyors feudals. La raó dels pactes estava en la necessitat de no despoblar el territori i mantenir l'activitat econòmica de la que en depenia tot el sistema fiscal. És per això que durant la conquesta de les Terres de l'Ebre, ja en el segle XII, molts musulmans van romandre a la Ribera de l'Ebre i pensem que la propera comarca de la Terra Alta tampoc s'arribà a despoblar totalment.

Dos anys després que Godofrè de Bouillon acceptés a Jerusalem el títol de «Defensor del Sant Sepulcre», l'any 1101, Pasqual II prohibia als cristians dels regnes hispànics marxar a lluitar a l'Orient, i incorporava el al-Àndalus a l'espai territorial objecte de croada. A petició del català comte Ramon Berenguer III, el papa Pasqual II atorgà, el 23 de maig de 1116, la butlla en la que animava a una croada contra els musulmans de Tortosa. Però Tortosa hauria d'esperar i seria Alfons I el Bataller el que conquistaria definitivament Saragossa per als cristians l'any 1118. Cinc anys després, el 1123, en el Primer Concili Laterà, l'Església equiparà plenament la croada a Orient amb la nova croada que la cristiandat emprenia a Occident i els hi concedia els mateixos privilegis que

els combatents de Terra Santa.[46] Un element diferenciador de la segona respecte a la primera era la situació de frontera permanent sotmesa a contínues fluctuacions i tensa convivència entre els regnes cristians i les comunitats islàmiques. El regne d'Aragó i els comtats catalans es desenvoluparan com fronteres actives de al-Àndalus, però serà la ruptura de la unitat política andalusí i l'establiment de les taifes, les que possibilitaran, en el segle XII, l'expansió dels regnes cristians vers el sud i superar la línia del riu Ebre.

En un context de croada permanent i d'extrema religiositat cristiana s'ha d'inscriure el fet que el rei d'Aragó Alfons I el Bataller, que no tenia descendència, atorgués en testament, l'octubre de 1131, tot el seu regne als ordes militars del Temple, l'Hospital i del Sant Sepulcre[47], assignant a cadascun un terç del territori. A més disposava que si Déu li donava Tortosa, seria tota per a l'Hospital. El monarca aragonès pretenia assolir un doble objectiu: fer mèrits per a la salvació de la seva ànima pecadora i implicar militarment a les ordes militars en la croada contra els musulmans a les Terres de l'Ebre. El testament d'Alfons el Bataller ajuda a entendre com, quan i per què, les ordes militars van poder assolir l'enorme poder econòmic i polític que arribarien a acumular, però la raó última és que totes les donacions (o vendes) que es fessin a favor seu ho eren sempre en remissió dels pecats del donant (o venedor) i de la seva família i descendents, convertint-les en una espècie de llegat a favor de la seva ànima. No obstant, el poder i la riquesa encara estaven per arribar. A primers del segle XII, els templers i els hospitalers en els regnes cristians només pretenien obtenir almoines i donacions per finançar les activitats a Terra Santa. Per bé que *Pauperes commilitones Christi Templique Salomonis*, no eren tan pobres com ho podrien fer semblar els seus segells amb dos cavallers damunt d'un cavall per manca de mitjans per tenir-ne un cadascun.

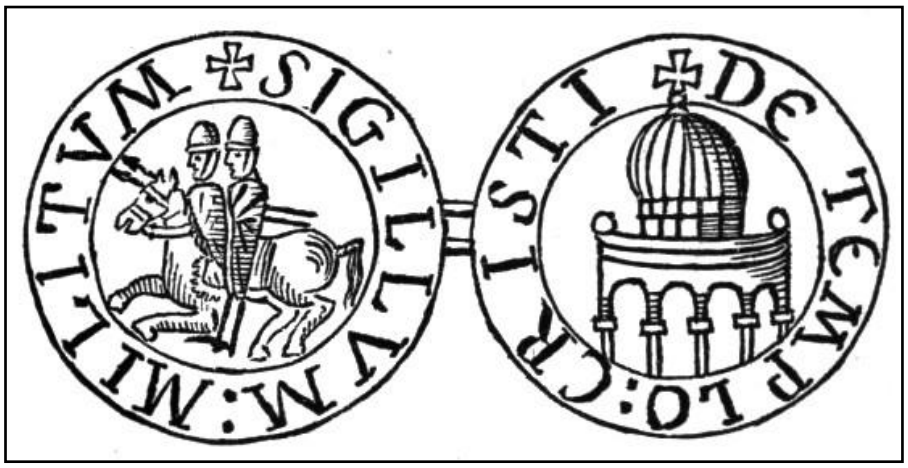

Figura 13. Segell dels cavallers templers

Predicada la croada a la península Iberica, els templers aviat van veure's implicats en l'expansió territorial cristiana aprofitant el relatiu afebliment polític i militar dels musulmans. El Papat conferí al regne d'Aragó el dret de conquesta de les ciutats de Tortosa i Lleida, i Alfons I el Bataller al capdavant de les seves hosts impulsà l'expansió aragonesa cap el sud i l'est dels seus territoris, vers la important ciutat portuària de Tortosa i el marge dret del riu Ebre. A la darreria de 1132 els aragonesos senyoregen indrets del

[46] Antoni VIRGILI COLET (1995). «Conquesta i feudalització de la regió de Tortosa. 1148-1200». *Recerca 93*, 1, pp. 36-38.

[47] La del Sant Sepulcre mai seria una orde militar, sinó canonical i haurà d'esperar fins el segle XIX per convertir-se en una Orde de Cavalleria pontifícia.

Matarranya i d'Algars i pràcticament arriben fins les portes de la ciutat de Tortosa. El riu Ebre, llavors navegable, seria considerat el límit natural de la croada i la delimitació territorial entre el regne d'Aragó i els comtats catalans. De fet, en dos documents, de gener i març de 1133, Alfons I el Bataller es declara monarca regnant a Saragossa des de Fraga fins a Horta i Godall.[48] I el mes de juny de 1133 el rei farà donació de la vila i castell de Nonasp amb el seus termes i del castell d'Algars amb els seus termes i de la vila de Batea amb els seus termes, als cavallers aragonesos Pere de Bioca, Enec Fortuny i Exemen Garcés. El document en llatí deia:

> In Dei nomine et eius diuina clemencia, Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Ego Aldefonsus, Dei gratia rex. facio hanc cartam donationis et confirmationis tibi Pedro de Biota meo adalite et Eneco Furtuniones et tibi Exemen Garcez. Placuit mihi libenti animo et optimo eorde et spontanea uoluntate et propter seruicia quod mihi fecistis et cotidie facitis uel antea cogitatis facere, dono uobis in Matarrania illa uilla et castello de Nonasp[e] heremo et populato cum suis terminis et illo castro de Algares heremo et populato cum suis terminis et illa uilla de Bathea cum suis terminis et Badon castello et uille cum suis terminis et illo castello de la Lode cum suis terminis, et sicut istos terminos includunt de Algares usque ad Matarrania, et sicut uadit illo riuo de Matarrania usque ad Ebro sic dono uobis ad hereditatem cum suis terminis cum exio et regreso et cum totis suis pertinenciis, et insuper dono uobis de hinc in antea, si Deus mihi dederit, in unaquaque bone uille que sunt usque ad Valentia duos exaricos cum Iures hereditates. Hoc donatiuum, sicut superius scriptum est, dono et concedo et confirmo uobis quod habeatis et possideatis saluum et securum franchum et liberum per uendere et donare et facere inde totam uestram propriam uoluntatem uos et filii uestri et omnis generatio uel posteritas uestra, salua mea fidelitate et de omni mea posteritate per secula seculorum, amen. Signum regis Aldefonsi. Signum Illdefonsis regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie. [49]

Els límits de la donació comprenien des d'Algars fins el Matarranya, i seguint el curs d'aquest darrer riu fins a l'Ebre. Amb dita donació, el monarca concedia i confirmava que els esmentats cavallers ho tinguessin i posessin tot, segur, franc i lliure, per vendre'l, donar-ho i fer en tot la seva pròpia voluntat, així com els seus fills i descendents pels segles dels segles.

L'acció d'Alfons I el Bataller empresa a la riba dreta de l'Ebre i d'Algars feien dels recent conquerits castells islàmics d'Horta, Batea, l'Algars i Riba-roja, les posicions avançades de l'expansió aragonesa, des de les quals organitzar i dirigir l'avanç fins la desembocadura de l'Ebre per conquerir la plaça forta de *Ṭurṭūša*, i vers el Segre per conquerir Lleida. Malauradament, a conseqüència de les ferides rebudes a Fraga, el 1134, Alfons I el Bataller moriria sense assolir tan preuats objectius estratègics. Mancat del coratge del rei guerrer, el projecte expansionista aragonès fracassà i els musulmans van poder recuperar el territori cedit més enllà de l'Ebre i l'Algars, amb els seus respectius castells.

Un regne sense rei era inconcebible a l'Edat Mitjana i la noblesa aragonesa no va respectar les darreres voluntats d'Alfons I manifestades en l'esmentat testament de 1131. Els nobles van escollir con nou rei d'Aragó a Ramir II, germà del difunt Alfons I el Bataller i que en el moment de la coronació era eclesiàstic i segurament monjo. El 24 d'agost de 1135, Alfons VII de Castella i Lleó i Ramir II signaven el Tractat d'Alagón, pel qual el primer restituïa al segon la ciutat de Saragossa a canvi de vassallatge. Com a rei vassall, Ramir II es va casar i va tenir una filla, Peronella, que a l'any de néixer la va

[48] Josep SERRANO DAURA (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera, I, pp. 90-91.

[49] ACA, Cancilleria, 310, fol. 66 r; transcripció llatina de José María LACARRA (1946). *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del valle del Ebro,* 3 vols. Zaragoza: E. Berdejo Casañal, I, doc. 77, p. 530.

prometre en matrimoni al comte Ramon Berenguer IV de Barcelona.[50] Al complir 14 anys (1150-1151) es van casar i Ramir II es va retirar, deixant el govern del regne al català Ramon Berenguer amb el títol de príncep d'Aragó.

Ara bé, el dret romà ja disposava que un testament és un acte pel qual una persona disposa, per a després de la seva mort, de tots o de part dels seus béns o patrimoni. Els beneficiaris d'Alfons I, entre els que es trobava l'Orde del Temple, van exigir als successors del monarca una compensació en forma de donacions. Ramon Berenguer IV arribà a un pacte amb els templers a fi que renunciessin —previ acord amb l'autoritat papal— als seus drets a l'Aragó en favor del comte-príncep. Dita compensació s'establiria en la Concòrdia de Girona, de 27 de novembre de 1143, per la que Ramon Berenguer els hi va concedir nombroses possessions i a «més a més, els va atorgar la desena part de tots els drets, censos i usatges de totes les seves terres i de les que pogués adquirir, més la cinquena part de les terres que fossin conquerides als sarraïns. El comte eximia igualment els religiosos de les lleudes i peatges que es recaptaven a les terres sotmeses al seu domini.»[51] Aquest document marcarà un punt d'inflexió en l'esdevenir de l'Orde del Temple, ja que en contrapartida es comprometrà a participar de forma activa en la lluita contra els musulmans en la línia de l'Ebre, tot oficialitzant la seva participació en el segon front de la croada.[52] El paral·lelisme amb la croada per alliberar els Sants Llocs de Palestina es posa explícitament de manifest a l'encapçalament de dit document:

> defensar l'església occidental que hi ha a les Hispanies, abatre, vèncer i expulsar a la gent dels moros, exaltar la santa fe i religió de la cristiandat, a exemple de la milícia del Temple de Salomó de Jerusalem que defensa l'església oriental amb subjecció i obediència a ella, segons les normes i institucions de la mateixa milícia, vaig decidir formar una milícia en santa obediència...[53]

El paper dels templers en l'acció de reconquesta de nous territoris per als comtats catalans ha estat sintetitzada per Alan J. Forey[54].

[50] El matrimoni es verificà efectivament cap el 1150-1151.

[51] Rodrigue TRÉTON (ed.) (2010). *Diplomatari del Masdéu*, 5 vols. Barcelona: Fundació Noguera, I, p. 84-85.

[52] Josep Maria SANS TRAVÉ (1996). *Els templers catalans: de la rosa a la creu.* Lleida: Pagès, pp. 90-94.

[53] Text en llatí publicat per Próspero DE BOFARULL MASCARÓ (1849). *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, 41 vols. Barcelona: José Eusebio Monfort, IV, doc. 43, pp. 93-99.

[54] Alan J. FOREY (1992). «Els templers de la Corona d'Aragó i la reconquesta». *L'Avenç. Revista d'Història*, 161, pp. 24-27.

EL SISTEMA FEUDAL I EL PODER SOCIOECONÒMIC DE L'ORDE DEL TEMPLE

Atenent a la complexitat del propi sistema feudal i al fet que els comtats catalans independents esdevindran unes de les regions més feudalitzades d'Europa, considerem d'interès acudir a la veu «feudalisme» de *l'Enciclopèdia catalana*[55], per conceptuar i explicar els principals elements que conformaven aquell sistema, els quals retrobaren quan passem a tractar de les cartes de poblament de Batea i l'Algars.

La introducció del feudalisme començà a Catalunya per la desintegració del poder públic, és a dir, per l'apropiació privada de les funcions vicarials que durant la dominació carolíngia formaven la trama del govern del país. Va fer el pas decisiu l'aplicació del principi d'hereditat als càrrecs públics, cap a la darreria del segle IX (a Barcelona, amb Guifré el Pilós), la qual cosa erigí els comtes catalans pràcticament en veritables amos de llurs comtats, lligats al rei franc només per un vincle de vassallatge cada cop més feble, fins que es trencà del tot a les acaballes del segle X i esdevingueren independents de fet.

Semblantment —però sense arribar en aquest darrer grau d'independització—, els vescomtes, ordinaris delegats del comte, se'n constituïren vassalls i convertiren en feu el domini vescomtal; i els vicaris, que regien els castells com a centres de les circumscripcions administratives menors, s'apropiaren també llur funció —esdevinguda hereditària—, passaren a regir llur districte com a vassalls del comte i convertiren en feu l'antiga dotació annexa al càrrec: porció de les terres fiscals i percepció de rendes i drets sobre la gent del terme. Així sorgiren les primeres senyories feudals o baronials de la Catalunya Vella, al tombant del primer mil·lenni. Al seu costat, unes altres senyories s'anaren formant a benefici de particulars —especialment de catedrals i monestirs— per obra dels preceptes d'immunitat (força nombrosos des dels primers reis carolingis, i continuats, després, pels comtes independents), els quals investiren els propietaris dels grans dominis de l'exercici de determinades funcions públiques sobre llurs habitants i els sostreien a l'acció dels agents ordinaris del govern. Tals concessions foren també el germen de futures senyories territorials del país, que, amb el temps, es projectaren no solament sobre termes rurals, sinó també sobre viles i comarques i àdhuc sobre importants nuclis urbans. D'altra banda, la relació feudal s'anava desenvolupant també —amb l'estímul dels capitulars francs del segle IX. per la progressiva encomanació personal d'homes lliures, magnats o gent més poderosa de l'indret respectiu, els quals els concedien —bé directament, bé com a retorn dels que prèviament els havien ofert— predis a títol de benefici, esdevinguts, així mateix, feus en fer-se'n hereditària la tinença, amb la càrrega d'uns serveis bàsicament d'auxili militar. Aquest procés evolutiu s'accelerà, fins que produí la veritable desclosa del règim feudal, durant l'onzena centúria.

D'altra banda, alguns comtes (Urgell, Empúries) es constituïren formalment alts vassalls del comte de Barcelona, i els altres li reconegueren una supremacia moral de senyor i príncep. I els magnats s'encomanaren també entre ells per llaços de fidelitat, mitjançant les *convenientiae*, per a les quals es reconeixien *homes* del seu *senyor* en canvi de la investidura d'un feu, molt sovint l'usdefruit dels rèdits annexos a la tinença o guarda d'un castell. Un afebliment temporal del poder dels primers comtes barcelonins, durant la primera meitat del segle XI, afavorí, sembla, aquesta proliferació de pactes feudals entre nobles o entre senyors de castells i *castlans*, fins que Ramon Berenguer I, en afermar la seva autoritat, lligà molts d'aquells senyors feudals sota el seu vassallatge directe.

[55] L'ENCICLOPÈDIA [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2025. <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/feudalisme> [Consulta: maig de 2025].

Tanmateix, la defensa de les marques exteriors dels comtats centrals i l'avenç conqueridor d'aquests cap a migdia generà també, ja des de la darreria del segle X i en temps successius, un sistema d'encomanda amb una obligació de construir-hi castells, per part de comtes i magnats, a favor de cavallers i homes d'empenta, que prestaven jurament de fidelitat per a llur tinença (el més antic és el del castell de Miralles, del 987), en canvi de la fruïció del terme annex i del que podrien eixamplar amb llur esforç combatiu i colonitzador.

Aquest règim de tinença de castells i fortaleses territorials contribuí decisivament a sistematitzar les regles de la relació feudal. Ben sovint, aquestes concessions feudals de castells i també de termenals, viles, etc., en les noves àrees de conquesta anaven ja acompanyades de l'atorgament de drets jurisdiccionals més o menys amplis sobre el districte, de manera que es prolongà en les terres ponentines aquell règim senyorial iniciat segles abans a la Catalunya Vella.

Una ràpida presentació sintètica del quadre feudal català faria veure, en primer terme, una cadena o jerarquia personal que, arrencant del comte —senyor superior—, davalla vers els vescomtes, els comdors, els varvassors (tots, barons o grans feudataris) i es clou en el simple cavaller (posseïdor de petits feus o cavalleries), vinculats tots, directament o indirectament, per una relació de vassallatge, amb la tinença annexa del feu corresponent. És aquesta, de fet, la plataforma de la relació feudal, la qual es contreu, pactadament, mitjançant la prestació d'un homenatge de fidelitat pel vassall al senyor, a través del ritu específic d'agenollar-se i posar les seves mans entre les d'ell i donar-li l'òscul (jurament *de boca i mans*). Aquest jurament de vassall (*sagrament*) era seguit per la investidura real del feu per part del senyor, amb el lliurament efectiu de la terra o encomanda del castell al qual eren vinculats les possessions i els drets corresponents. L'homenatge podia ésser *sòlid* (fidelitat absoluta contra tothom) o *no sòlid* (que exceptuava determinats *senyors*) i es refermava amb la prestació d'una fiança (*ferma de dret*). Per l'homenatge eren establerts els deures mutus (auxili militar i de consell per part del vassall, protecció i justícia per part del senyor), i calia renovar-lo a cada canvi de titular. Bé que la relació era, normalment, hereditària, podia rompre's per cadascuna de les parts, en casos determinats, així com en uns altres casos podia el senyor *emparar-se del feu del vassall*. Per l'estreta relació que es donà a Catalunya entre feu i senyoria, l'objecte d'aquell consistia ordinàriament en un territori més o menys extens centrat per un castell o una fortalesa, que constituïa una *baronia* (gran domini) o una simple *quadra* o petit terme (la típica *cavalleria*). En l'àmbit d'aquest terme o districte, el senyor tenia a les mans un seguit de drets dominicals sobre els homes que hi residien (prestacions personals, agràries, monopolis de serveis, etc.), i quan posseïa la jurisdicció hi exercia la justícia en major o menor grau (*alta* i *baixa*, *mer* i *mixt imperi*), percepció de tributs, reclutament militar (*host* i *cavalcada*) i altres de natura pública però sovint confosos amb els d'índole dominical.

Tota aquesta organització però, així jerarquitzada i escalonada, reconeixia, en darrer terme, la potestat del príncep —comte, rei—, el qual mai no arribà a abdicar la seva posició de senyor superior, a la mateixa manera que tots els habitants del país, malgrat llur eventual dependència feudal o senyorial, no restaren mai deslligats del vincle de súbdits respecte al sobirà, encarnació suprema del poder públic.

Tot aquest llarg preàmbul té per objecte situar al lector, poc versat en les relacions feudals i les seves implicacions, en el context en què va tenir lloc la donació del castell d'Algars i entendre les relacions de dependència que es van establir entre l'Orde del

Temple i els successius comtes i reis; entre l'Orde del Temple i el castlà o comanador d'Algars; i entre l'Orde del Temple, el comanador i la gent del territori encomanat.

L'ORDE DEL TEMPLE SENYOR DELS CASTELLS I TERMES DE LA DRETA DE L'EBRE

La mort sobtada d'Alfons I el Bataller deixà inacabada la conquesta de l'Ebre, la principal via de comunicació que unia la costa amb l'interior. El comte-príncep Ramon Berenguer IV reprendria la croada contra els musulmans aprofitant l'avinentesa que el papa Eugeni III, el 1147, s'adreçava a tots els fidels cristians declarant que l'església cristiana no podia estar sotmesa a l'opressió dels pagans i exhortava a expulsar per les armes els enemics de Crist i a defensar la fe cristiana al costat del noble senyor Ramon Berenguer IV. Eugeni III concedia als combatents en la nova croada contra l'Islam els mateixos privilegis atorgats per Urbà II als presents en l'alliberament de l'Església Oriental. Successivament s'emprendrien les campanyes de Tortosa (1148) i de Lleida (1149). Ocupada la primera i de camí a Lleida, els exèrcits cristians ocuparan la zona compresa entre Xerta, Prat de Comte, Bot, Batea i Vilalba fins a Faió. En una guerra que es feia de castell en castell, val a dir que la resistència dels musulmans seria forta i van poder conservar el domini dels castells i termes de Miravet, Siurana i Horta.

Després de la conquesta procedia l'ordenació del territori sotmès. De Tortosa i Lleida amb els seus respectius territoris, Ramon Berenguer IV en farà dos marquesats, o territoris de frontera entre regnes, i n'ostentarà la seva titularitat, provisionalment, junt amb els títols de comte de Barcelona i príncep d'Aragó. Podria semblar que, ambdós nous marquesats no s'havien d'integrar al regne d'Aragó ni a cap comtat català[56], però sí era moment de complir els acords signats. En aplicació de la Concòrdia de Girona de 1143 i en contrapartida a la participació en el setge de Tortosa, Ramon Berenguer IV concedí la ciutat a l'Orde del Temple, on establiren el seu primer convent en terres de la Catalunya Nova a fi de defensar la nova frontera enfortint els punts estratègics amb castells i colonitzant el territori amb gent nova per explotar els dominis assignats en tal que senyors eclesiàstics a perpetuïtat i exempts —tant els templers com els seus vassalls— de tot servei i contribució a favor del rei que no estigués formalment establert.[57]

Però els musulmans encara conservaven la plaça de Miravet, de gran interès estratègic per als cristians perquè el seu domini permetria organitzar la conquesta definitiva del territori fins el riu Matarranya. Entre 1152 i 1153, una expedició militar sortida de Tortosa es farà amb Miravet i el comte-príncep Ramon Berenguer IV de nou es despendrà de part dels seus drets a favor de diversos senyors laics i eclesiàstics.

[56] Josep SERRANO DAURA (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera, I, pp. 92 i nota 246.

[57] Joan FUGUET SANS (1994). «El patrimoni monumental del Temple a la Terra Alta». *Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta (Horta 5-7 novembre 1993)*. Gandesa: Centre d'Estudis de la Terra Alta, pp. 336.

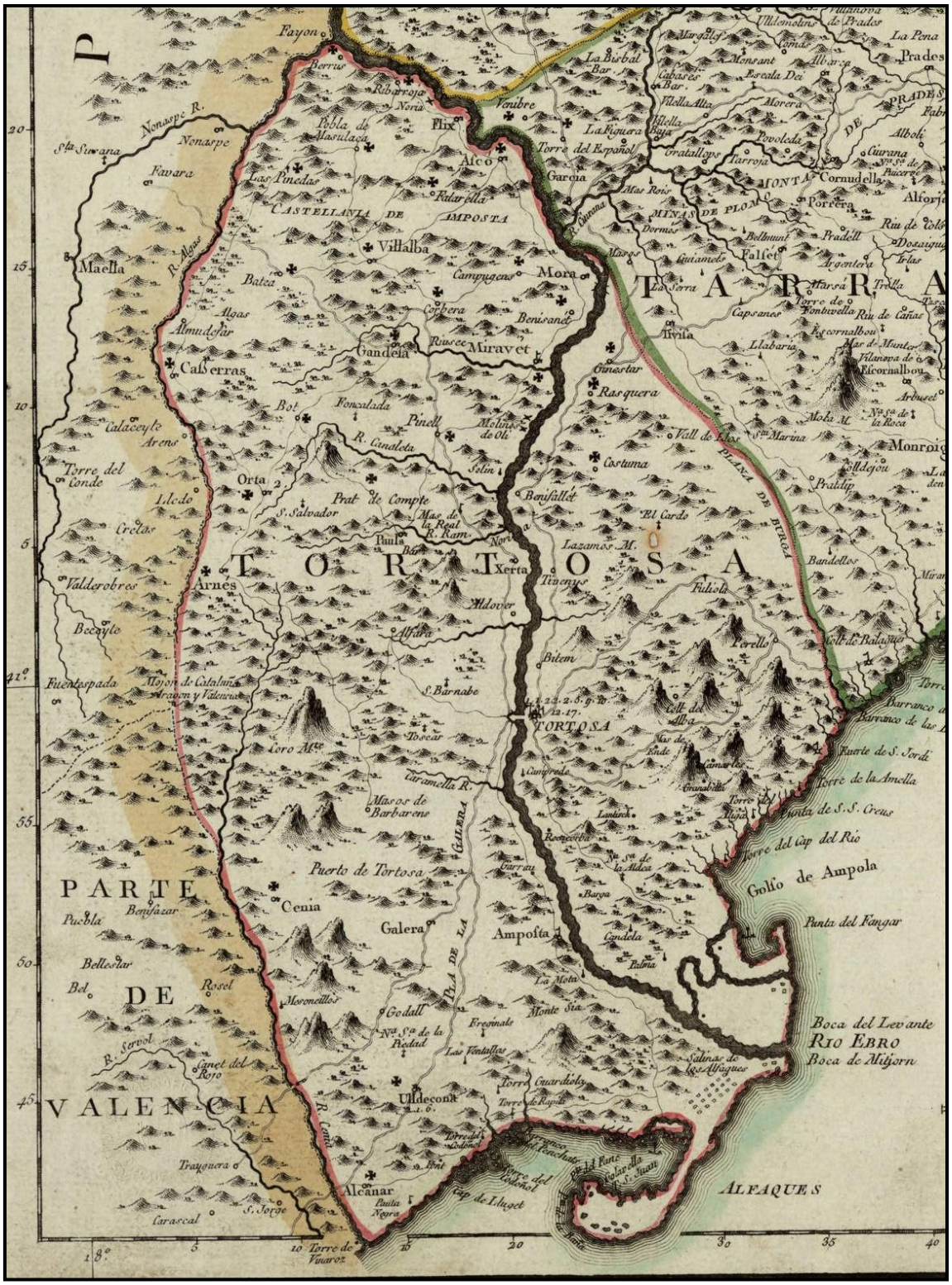

Figura 14. Castells i termes de la Batllia de Miravet.
Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, RM. 6114

Ramon Berenguer IV farà donació[58], el 24 d'agost de 1153, del castell i termes de Miravet a l'Orde del Temple en la persona de fra Pere de la Rovera, mestre de Provença i d'Hispània. Document que ha arribat fins els nostres dies per una còpia de l'any 1311 que transcrivim tot seguit:

> Summe providencie ac discrecionis est id quod a paganis christiani auferunt ita flamiter statuere ut omnis spes illud recuperandi ab eis omnino removentur. Quapropter in Christi nomine ego Raimundus Berengarii Dei gratia barchinonensis comes aragonensiumque princeps ac Tortose et Ilerde marchio providens christiane utilitati et volens castrum de Mirabet quod divina tribuento clemencia maximo laboro capi securis custodibus stabilire libenti animo et spontanea voluntate in remisione peccatorum meorum dono et concedo predictum castrum in manu venerabilis Petri de Roera Provincie et Ispanie magistri domino Deo et sancte Iherosolimitane milicie Templi ac fratribus tam presentibus quam futuris inibi Deo servientibus cum omnibus terminis suis videlicet ultra flumen Iberi in caput de Cannoles ex parte Teviçe Serra sicut aque vertuntur versus Mirabet et vadit ad podios Beçons usque ad terminum Tortose et ex parte in qua castrum situm est dono illis Boneçinem que dividit terminum cum Mora et ex inde protenditur terminus castri Mirabeti de Mora sicut vadit usque ad serram de Aschon de inde sicut vadit ad Nonasp et deinde sicut vadit et ferit ad Favaram et deinde usque ad podim de Calacet et vadit usque ad villar de ARenes sicut aque vertuntur versus rivum de Algars et deinde usque ad terminum de Caselas et de Buzot que sunt de termino de Orta et vadit ferire usque ad terminum Tortose cum omnibus pertinentiis suis et castris et villis videlicet castrum de Algars et castrum de Batea cum terminis sibi pertinentibus et castrum de Corbera et de Gandesa cum sibi pertinentibus et castrum de Pinello et de Resquera similiter cum suis pertinentibus et omnes alios castros et villas que infra predictos terminos continentur vel concluduntur cum omni alio heremo et culto prono et plano cum montibus et collibus planis et vallibus cum aquis et earum ductibus cum viis et semitis cum pratis et pascuis cum nemoribus et saltibus cum herbis et lignis cum terris et lapidibus ut dicti fratres Templi habeant et possideant omnia supradicta et singula iure hereditario ad proprium alodium franchum et liberum integriter et potenter absque ullo alicuius hominis vel femine rectentu perpetuis futurisque temporibus sicut melius ac firmius ad comunem utilitatem omnium fratrem intelligi valeat. quin etiam eodem quoque modo dono et concedo eis in unocoque castello de Mequinensia usque Mirabet unam de melioribus hereditatibus que ibi sunt, videlicet in Miquinencia unam bonam hereditatem et in Flexio aliam et in Atchone aliam et in Carçeia aliam et in Mora aliam et in Teviça aliam. Et iterum dono eis duas jouvatas de terra apud castrum de Marçan franchas et ingenuas. Omnia vero sicut superius scripta sunt dono eis et firmiter laudo pro quinta eorum que ex illis ex donacione mea iure contingit de tota ipsa riparia scilicet de Mequinensia usque ad Benihalet sive ad teminos Tortose prout melius et comodius ad eorum utilitatem atque profectum intelligi potest. Facta carta VIIII kalendas septembris anno ab incarnatione Domini millessimo CLIII regnique Locovici iunioris XVII. Sig+num Raimundi, comes. Sig+num Arnaldi Mironis, comitis Palearensis. Sig+num Guillelmi de Castro Veteri. Sig+num Raimundi de Podio Alto. Sig+num Berengarri de Turre Rubea. Sig+num Arnaldi de Lercio. Sig+num Raimundi de Villa de Muls. Sig+num Petri de Podio Alto. Sig+num Berengarii de Mulnels. Sig+num Arberti de Castro Veteri. Sig+num Guillelmi de Castro Veteri, el macip.
>
> Sig+num Poncii, scribe barchinonensis ecclesie, scriptoris comitis barchinonensis, qui hoc scripsit ex mandato domini comitis die annoque prescripto.[59]

La següent traducció castellana d'aquest important document de donació a l'Orde del Temple la publicà, a mitjans del segle XIX, l'historiador reusenc Antoni de Bofarull i Brocà, director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

> Es propio de la más alta providencia y discreción que aquello que lo cristianos arrebatan a los paganos, quede afirmado de tal manera que no les quede ni la más mínima esperanza de recuperarlo. Por ello, en

[58] AHN, OM, Batllia de Miravet, carpeta 609, núms. 4 i 5; carpeta 608, núm. 26; ACA, Cancelleria. Pergamins de Ramon Berenguer IV, núm. 261. Document transcrit per Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. El repoblament templer (s. XII-XIII)*. Tarragona: Diputació de Tarragona, pp. 26-27; Josep SERRANO DAURA (1997). «Senyoria i Municipi d'Orta (s.XII-XIII)», *Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta (Horta 5-7 novembre 1993)*. Gandesa: Centre d'Estudis de la Terra Alta, pp. 85-86.

[59] ACA, Cancelleria. Pergamins de Ramon Berenguer IV, núm. 261.

nombre de Cristo, yo, Ramon Berenguer, conde de Barcelona, príncipe de Aragón y marqués de Tortosa y de Lleida, teniendo en cuenta la utilidad cristiana y deseando que el castillo de Miravet, que he conquistado con la ayuda de la clemencia divina y con mucho esfuerzo, esté asegurado por guardianes fuertes, de buen grado y con libre voluntad, para remisión de mis pecados, dono y concedo el mencionado castillo con sus términos a Pere de la Rovera, maestro de la Provenza y de Hispania, a Dios, a la santa milicia del Temple de Jerusalén y a todos sus frailes, tanto presentes como futuros, que sirvan a Dios. Su término abarca desde el otro lado del río Ebro, en el pico de Banyoles, y por la parte de Tivissa sigue la sierra por donde las aguas vierten hacia Miravet y llega a los montes Bessons hasta el término de Tortosa. Por la parte donde está situado el castillo, les dono Benissanet, que separa el término del de Móra, y desde allí el término del castillo de Miravet sigue desde Móra, y llega hasta la sierra de Ascó desde donde continúa hasta Nonasp, para acabar en Favara, y de allí hasta el monte de Calaceite, desde donde sigue hasta la aldea de Arenys, por donde las aguas vierten hacia el río de Algars, y de allí hasta el término de Caseres y de Bot, que pertenecen al término de Horta, y sigue hasta acabar en el término de Tortosa con todas sus pertenencias, castillos y villas; es decir, el castillo de Algars y el castillo de Batea con sus términos y pertenencias, y los castillos de Corbera y de Gandesa con todas sus pertenencias, y los castillos del Pinell y de Rasquera, asimismo con todas sus pertenencias, y todos los otros castillos y villas que se encuentran o se incluyen en él, con las tierras yermas y de cultivo, los terrenos en pendiente y llanos con las montañas, collados, planas y valles con las aguas y sus conducciones, con los caminos y senderos, con los prados y pastos, con los bosques y selvas, con las hierbas y maderas y con las tierras y piedras; todo esto los frailes del Temple lo tendrán y poseerán por derecho hereditario, en alodio propio, franco y libre, íntegramente y de manera permanente, sin retenciones de nadie, ni de hombre ni de mujer, perpetuamente y en los tiempos futuros, como mejor se pueda entender o interpretar en favor y utilidad de dichos frailes. También de la misma manera, les doy y concedo una de las mejores propiedades en cada uno de los castillos que hay desde Mequinenza hasta Miravet, esto es, en Mequinenza una buena heredad, en Flix otra, en Ascó otra, en Garcia otra, en Móra otra y en Tivissa otra. Y además les doy dos yugadas de tierra franca y libre en el castillo de Marçà. Todas las cosas tal como hasta ahora se han escrito se las dono y doy por bueno de forma permanente por razón de la quinta parte que les compete por derecho de mi donación en toda la ribera de Mequinenza hasta Benifallet, o los términos de Tortosa, como mejor y más provechosamente se pueda entender en beneficio y utilidad de ellos.

Se hizo este documento el día nueve de las calendas de septiembre del año de la encarnación del Señor mil ciento cincuenta y tres, año decimoséptimo del reinado de Luis el Joven.

Firma de Ramon, conde. Firma de Arnau Mir, conde de Pallars. Firma de Guillem de Castellvell. Firma de Ramon de Pujalt. Firma de Berenguer de Torroja. Firma de Arnau de Llers. Firma de Ramon de Vilademuls. Firma de Pere de Pujalt. Firma de Berenguer de Monells. Firma de Albert de Castellvell. Firma de Guillem de Castellvell, el Joven.

Firma de Ponç, escribano de la iglesia de Barcelona y escritor del conde barcelonés, que esto ha escrito por orden del conde el día y años antes escritos.[60]

A l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural (Generalitat de Catalunya) es deu la següent traducció al català del document de donació redactat el 1153:

És propi de la més alta providència i discreció que allò que els cristians arrabassen als pagans, de tal manera quedi afermat que no els quedi ni la més mínima esperança de recuperar-ho. Per això, en nom de Crist, jo, Ramon Berenguer, comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Tortosa i de Lleida, tenint en compte la utilitat cristiana i desitjant que el castell de Miravet, que amb l'ajuda de la clemència divina amb molt d'esforç he conquerit, estigui assegurat per guardians ferms, de bon grat i amb lliure voluntat, per remissió dels meus pecats, dono i concedeixo l'esmentat castell amb els seus termes, en mà de Pere de la Rovera, mestre de la Provença i d'Hispània, a Déu, a la santa milícia del Temple de Jerusalem i a tots els seus frares, tant presents com futurs, que hi serveixin Déu. Els seus termes són: a l'altra banda del riu Ebre, en el cim de Banyoles, per la part de Tivissa segueix la serra tal com les aigües vessen vers Miravet i va als puigs Bessons fins al terme de Tortosa; i per la part en la qual és situat el castell, els dono Benissanet, que separa el terme amb el de Móra, i des d'allà el terme del castell de

[60] Próspero DE BOFARULL MASCARÓ (1849). *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, 41 vols. Barcelona: José Eusebio Monfort, IV, pp. 208-211; *Catalunya Romànica* (1984-1998), 27 vols. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, XXVI, pp. 190-191.

> Miravet segueix des de Móra, tal com va, fins a la serra d'Ascó, des d'on continua fins a Nonasp, i va i acaba a Favara, i d'allà fins al puig de Calaceit, i segueix fins al vilar d'Arenys, tal com les aigües vessen vers el riu d'Algars, i d'allà fins al terme de Caseres i de Bot, que són del terme d'Horta, i segueix fins a acabar en el terme de Tortosa amb totes les seves pertinences, castells i viles; ço és, el castell d'Algars i el castell de Batea amb els seus termes i pertinences, i els castells de Corbera i de Gandesa amb totes les seves pertinences, i els castells del Pinell i de Rasquera, semblantment amb totes les seves pertinences, i tots els altres castells i viles que es troben o s'inclouen en ell, amb les terres ermes i de conreu, els terrenys pendents i plans amb les muntanyes, colls, plans i valls amb les aigües i les seves conduccions, amb els camins i senders, amb els prats i pastures, amb els boscos i selves, amb les herbes i fustes i amb les terres i pedres; tot això els frares del Temple ho tindran i posseiran per dret hereditari, en alou propi, franc i lliure, íntegrament i de manera ferma, sense retencions de ningú, ni d'home ni de dona, perpètuament i en els temps futurs, tal com millor es pugui entendre o interpretar en favor i utilitat de dits frares. També de la mateixa manera, els dono i concedeixo una de les millors propietats en cada un dels castells que hi ha de Mequinensa fins a Miravet, això es, a Mequinensa una bona heretat, a Flix una altra, a Ascó una altra, a Garcia una altra, a Móra una altra i a Tivissa una altra. I endemés els dono dues jovades de terra franques i lliures al castell de Marçà. Totes les coses tal com fins ara s'han escrit els ho dono i loo permanentment per raó de la cinquena part que els competeix per dret de la meva donació en tota la ribera de Mequinensa fins a Benifallet, o els termes de Tortosa, tal com millor i més profitosament es pugui entendre en benefici i utilitat seva.
>
> Es feu aquest document el dia nou de les calendes de setembre de l'any de l'encarnació del Senyor mil cent cinquanta-tres, any dissetè del regnat de Lluís el Jove.[61]

En el fons documental de l'Archivo Histórico Nacional (Madrid) es conserven altres documents que fan referència a la donació de 1153, però no són més que anotacions a mena d'índex, com ara el cartulari en què es recullen diferents butlles apostòliques i privilegis reials, donacions i altres documents pertanyents a les comandes, bens i drets que foren de la Milícia del Temple i van passar a la Religió de Sant Joan de Jerusalem. Un d'aquests documents transcriu la donació del castell de Miravet a Pere de la Rovera, mestre del Temple a la Provença i Hispània.[62] També hi ha dos resums oficials en castellà enregistrats en els segle XVIII de la còpia de l'any 1311, els quals considerem d'interès reproduir-los en el present estudi històric, atès que en ambdós es fa referència explicita al castell d'Algars:

> Donacion otorgada por el conde Barcelona Don Ramon Berenguer en fabor del hospital de Jerusalen y Milicia del Templo, y sus religiosos presentes y futuros del castillo, y sus terminos se confrontan largamente, y dicha donacion se haze de dicho castillo de Miravete con todos sus terminos desde el rio Ebro hasta el campo de Bañolas y otras barias confrontaciones que se expresan en la escritura en que se incluyen diferentes castillos y villas como son el castillo de Algás, el de Batea con sus terminos y pertinencias, el de Corbera, el de Gandesa con sus pertinencias, el de Pinello, el de Rasquera tambien con sus pertinencias , y todos los otros castillos, y villas que se contienen dentro del termino, y comprension de las confrontaciones y limites de esta escritura, con todo lo culto e inculto, llanos, montes y collados, valles y planas con las aguas, leñas, yerbas y pastos, para que dicho maestro y frailes del Temple lo poseyesen todo in perpetuum con derecho de pleno dominio hereditario, franco y libre de todo alodio y cargo, y a mas le dona diferentes heredades en Mequinenza, Flix, en Azcon, en Corvera, en Mora, en Inteviza y dos jubadas de tierra en el castillo de Marzan, cuya escritura se hallan quatro copias autenticas, y en debida forma firmadas, segun el estilo de aquellos tiempos, fecha a 9, de las calendas de septembre del año de la Encarnacion del Señor de 1153.[63]

[61] Traducció al català a: *Donació del castell de Miravet a l'Orde del Temple. 24 d'agost de 1153*. Agència Catalana del Patrimoni Cultural. Generalitat de Catalunya. (https://patrimoni.gencat.cat/es/monumentos/content/download/1959/22558).

[62] AHN, OM, Códices, 598, núm. 33.

[63] AHN, OM, Ind.87BIS, t. 2, 20r.

> Donacion del castillo de Miravete con sus terminos otorgada por Don Ramon Berenguer conde Barzelona Principe de Aragon a la Religion del Temple el qual castillo, y sus terminos se confrontan largamente, y dicha donacion se haze de dicho castillo, y sus terminos con todas sus pertinencias, castillos y villas dentro dellas existentes son a saver el castillo de Algars, el castillo de Bathea con sus terminos, el castillo de Corbera y el de Gandesa con sus pertinencias y todos los demas castillos, y villas que se contienen, y cierran dentro de los mismos terminos con todas las tierras cultas e incultas, montes, collados, llanos, valles, aguas, acueductos, caminos, sendas prados, pastos, sotos, saltos, hiervas, tierras, y piedras para que los dichos Religiosos posean todas las cosas sobredichas, y cada una de ellas en propi franco libre alodio perpetuamente son contradiccion alguna su fecha nono calendas septembris del año 1153 y del reynado de Ludovico el Joben 17.[64]

Una vegada analitzats els diversos documents de la donació del castell i termes de Miravet, el professor Josep Serrano i Daura conclou que quan l'Orde del Temple rep i pren possessió de la batllia de Miravet, ho fa plenament: «la donació comtal del 1153 es va fer a Déu per mitjà d'aquesta institució, que n'esdevé la dipositària i n'assumeix la titularitat directa i l'administració.»[65] L'Orde havia adquirit ple domini i la jurisdicció sobre el territori i els seus habitants fins el riu Algars.

> Amb el domini, i entre altres drets, hi pot establir població i por repartir les terres entre els seus habitants; i amb la jurisdicció, ostenta les potestats pròpies de l'autoritat pública: la judicial per a jutjar de forma exclusiva els seus habitants, la legislativa per a fixar el dret que ha de regir els seus vassalls i la tributària per a fixar les seves càrregues econòmiques i personals. Sense oblidar la que tal vegada va ser la primera potestat: repoblar el territori i decidir i autoritzar l'establiment dels seus vassalls.[66]

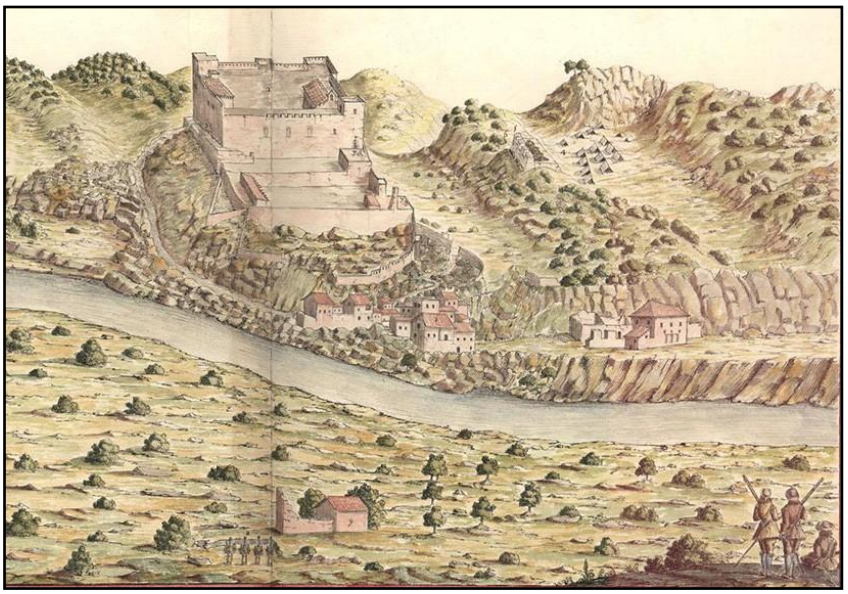

Figura 15.. Representació del setge de Miravet per les tropes del marqués de la Mortara. 1650. Gravat de Leonardo de Ferrari. Font: Arxius Militars d'Estocolm.
https://patrimoni.gencat.cat/es/monumentos/monumentos/castillo-de-miravet/cronologia

Si relacionem les condicions de la donació de la Batllia de Miravet a l'Orde del Temple amb els elements i les relacions que caracteritzen el feudalisme, els quals hem tractat en l'apartat anterior, podem observar que en el cas que ens ocupa el senyor

[64] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8259-2 N.2.
[65] Josep SERRANO DAURA (2015). «La concessió dels Costums a la batllia de Miravet». *Revista de Dret Històric Català*, 14, pp. 282.
[66] *Ibidem*, p. 282.

jurisdiccional ostenta el domini (directe) sobre el territori i en cedeix l'ús i l'explotació (domini útil) a perpetuïtat als seus vassalls a canvi, en primer lloc, d'un cens fixat en diner o en espècie i, després, d'altres tipus de prestacions personals i també econòmiques. A més, el senyor posseeix els diversos serveis comunitaris que s'hi estableixen, com els forns, els molins, etc., mentre que els vassalls forçosament els han d'utilitzar i han de tributar pel seu ús. La població del districte es sotmet a una relació de dependència personal respecte dels senyors, amb el corresponent jurament de fidelitat i homenatge i amb el compromís de no canviar de senyor, el qual està obligat a protegir i defensar els vassalls enfront de qualsevol altra persona o institució.

La reconquesta cristiana era un guerra imperialista alhora que una guerra de religió, en la que l'espasa i la creu marxaven juntes, quan no de la mateixa mà, atès que la croada contra l'Islam comportà estendre el territori cristià més enllà de l'Ebre, a més de restituir les antigues jurisdiccions eclesiàstiques de l'Espanya visigoda. Els límits territorials del bisbat de Tortosa s'equipararan a l'antiga taifa tortosina: «*Omnes terminus sui episcopatus sicut melius unquam aliquis rex tempore sarracenorum regnum Tortose possedit vel possidere debuit*.»[67] El papa Adrià IV, l'any 1155, confirmà el límit entre els bisbats de Tortosa i de Saragossa en el riu Matarranya. Dos anys després, el 1157, les armes cristianes conqueriran Alcanyís, part del Baix Aragó i el castell i terme d'Horta. L'historiador aragonès Jerónimo Zurita, en el segle XVI, en faria el següent relat:

> Por este tiempo se hacía muy gran guerra a los moros que estaban en la región de los edetanos en los castillos y fuerzas que tenían en las riberas del río de Algas. Y se ganaron los lugares de Favara, Maella, Mazaleón y Valdetormo, la Fresneda, Valderobres, Beceit, Rafals, Monroy y Penaroja, que están en las riberas de Matarraña. Y se ganó Caspe, lugar muy principal junto a las riberas de Ebro. Y de allí se continuó la guerra por las riberas de Guadalob y del río de Calanda; y se puso la principal frontera en Alcañiz, lugar muy principal que por esta razón le llamaron la frontera. Y se ganaron Calanda, Aguaviva, Castellot, Las Cuevas, y se fueron apoderando de los lugares fuertes de la sierra hasta Cantavieja y el Val de Ejarque que está en los confines de los edetanos e ilergaones.[68]

Alfons II el Cast[69], concedí carta de poblament a Horta amb furs de Saragossa l'any 1165[70] i Nonasp s'incorporà als dominis de Miravet el 1168, mentre que Calaceit i Favara foren donats a l'Orde de Calatrava. Vèncer la resistència musulmana seria qüestió de varies generacions i de successius comtes-reis. L'incompliment del testament d'Alfons I el Bataller i el desinterès per les qüestions terrenals de Ramir II possibilitarien la formació d'una nova estructura política: la Corona d'Aragó, iniciada amb Alfons II d'Aragó, fill de la reina Peronella i de Ramon Berenguer IV. En la historiografia catalana sovint es denominen als reis de dita Corona, durant el segle XII, com els primers comtes-reis.[71]

---

[67] Dolors BRAMON PLANAS (2012). *Reivindicació catalana del geògraf al-Idrīsī.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 10.

[68] Jerónimo ZURITA. *Anales de Aragón*. Edició d'Ángel Canellas López. Edició electrónica de José Javier Iso (coord.), Publicación n. 2473 de la Institución «Fernando el Católico» Diputación de Zaragoza, llib. II, cap. 25.

[69] Havia succeït al seu pare Ramon Berenguer IV, mort el 6 d'agost de 1162.

[70] Josep Maria FONT RIUS (1969-1983). *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 3 vols. Madrid-Barcelona: CSIC, I, pp. 99-100.

[71] Carlos BARQUERO GOÑI (2020). «El testamento del rey Alfonso I de Aragón y las órdenes militares en Catalayud y su comarca». *Anuario del Centro de la Universidad Nacional de Educación a Distancia en Catalayud*, 26, pp. 43-63.

A l'acta de consagració de la catedral de Santa Maria de Tortosa de l'any 1178, el rei Alfons II el Cast i la seva muller, la reina Sansa, confirmaren al nou bisbe Ponç les donacions fetes pel comte Ramon Berenguer IV, així com els antics límits del bisbat i l'assignació dels drets de la mitra sobre el territori: «*Secundum antiquos limites sibi asignavit* [...] *Aras, cum suis terminis, Morelam, cum suis terminis, Matarraniam, cum suis terminis, Ripam Rubiam, cum suis terminis...»*[72]

No obstant, una cosa eren els límits territorials eclesiàstics i altra ben diferent els límits de la jurisdicció senyorial sobre un determinat territori. El domini senyorial de l'interfluvi Algars-Matarranya serà objecte de disputa entre l'Orde del Temple i la família aragonesa dels Artusella. L'origen de la disputa podria estar en la preeminència de la donació dels castells de Nonasp, Algars i Batea, que Alfons I el Bataller efectuà el 1133, a favor d'Exemen Garcez de Lumbier i a altres dos cavallers aragonesos, respecte a la donació que Ramon Berenguer IV efectuà el 1153 a favor de l'Orde del Temple. Posteriorment, al conquerir Alfons II el Cast la conca del Matarranya, el cabdill musulmà de la zona pactà una treva amb l'alferes del rei, Gimeno de Artusella, nebot d'Exemen Garcez de Lumbier. El pacte no fou respectat pels cristians i els musulmans es van haver de desplaçar cap l'occident.[73] Pel que sembla, la riba esquerra del riu Algars —l'antic districte d'Alcanyís— es donarà i s'encomanarà el repoblament cristià al bisbe de Saragossa i a l'Orde de Calatrava, mentre que la riba dreta d'Algars restarà sota domini de l'Orde del Temple amb la responsabilitat de defensar la frontera i repoblar el territori.[74] Un dels castells als que s'encomana la defensa de la frontera serà l'antic castell andalusí d'Algars, ara sota possessió templera.

L'ORDE DEL TEMPLE AL TERME D'ALGARS

Tota l'Edat Mitjana serà una època de violència, en la que els senyors de la guerra, ja fossin musulmans o cristians, vivien de robar i imposar tributs als seus veïns. Com assenyalà Anton Monner, les zones allunyades dels castells i de viles amb muralles, eren terra de ningú, sotmesos a cavalcades d'uns i altres, i en conseqüència completament insegures[75]; d'aquí la necessitat de procurar la defensa des dels castells termenals i fomentar la completa colonització del territori amb nouvinguts d'ascendència cristiana.

L'estructura organitzativa dels ordes del Temple i de l'Hospital era molt similar. Un gran mestre establert a l'Orient regia els destins de l'orde en el que els seus membres es distingien entre cavallers, capellans i sergents, aquestes dues classes darreres conformaven la gran majoria. A Europa la unitat administrativa bàsica era la comanda, governada per un oficial anomenat comanador o preceptor, que s'agrupaven en províncies governades per un alt oficial: mestre provincial en el cas del Temple i prior en el de l'Hospital. No obstant, malgrat la documentació conservada sobre la presencia de l'Orde

[72] Dolors BRAMON PLANAS (2012). *Reivindicació catalana del geògraf al-Idrīsī.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 10.

[73] Josep SERRANO DAURA (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera, I, pp. 38-40.

[74] Josep ALANYÀ ROIG (1986-1990). «La Carta de Donació a Bernat Granell. Doble fur i catalanitat de Batea (2)». *La Vila Closa*, vol. I, núm. 8, pp. 107.

[75] Anton MONNER ESTOPINYÀ (1994). «Les Cartes de poblament de la Terra Alta». *Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta (Horta 5-7 novembre 1993)*. Gandesa: Centre d'Estudis de la Terra Alta, pp. 371.

del Temple a Espanya, la seva estructura i organització territorial és fa més confusa a mesura que es descendeix de nivell jeràrquic.

Però ocupar, controlar i conrear l'extens districte templer de Miravet no seria una tasca fàcil, ni exempta d'entrebancs.[76] A les zones més allunyades com els fèrtils termes d'Algars i de Batea no hi ha constància fefaent que tota la població musulmana emigrés cap a l'oest[77], però Josep Alanyà ja anotà que la persistència de topònims en el terme de Batea com els de Mas del Moro i Mas del Negre, entre d'altres, poden indicar la convivència contemporània de pagesos cristians amb mudèjars o moriscs, encara que aquests darrers molt minoritaris, pràcticament residuals, en relació als que van romandre a la Ribera d'Ebre.

Terra de castells, la frontera potser va arribar a ser també un espai atractiu, destinat a ser ocupat pels *populatores*, un espai de poblament privilegiat, en el qual el grau d'ocupació del sòl, del territori, garanteix l'estabilitat, com si els homes i les dones que hi vivien serveixin per sí mateixos de barrera contra l'enemic. Un habitants que resideixen allí *pro defensionem christianorum et confusionem sarracenorum*. El perill és major que a la rereguarda, circumstància que justifica la importància atribuïda a l'ofici de les armes, i els frares-guerrers de l'Orde del Temple hi trobaran el seu espai natural.[78] No obstant, passades tres dècades de la donació dels castells i termes d'Algars i de Batea a l'Orde del Temple, al rei Alfons II el Cast no degué complaure la gestió dels templers per ocupar, controlar i conrear unes terres de frontera com eren les d'ambdós termes. A fi d'estimular i afavorir la colonització cristiana del territori, l'octubre de 1180, el monarca eximia als vassalls de l'Orde del Temple de la batllia de Miravet de tota lleuda, passatge i usatge en els seus dominis.[79] Mesura que resultà insuficient i just un any després, el 1181, seria el propi rei Alfons II el Cast qui, seguint la trajectòria repobladora de signe aragonès a les terres veïnes, atorgà carta de donació i poblament als pobladors de Batea i del Riu d'Algars segons fur de Saragossa.[80] Mossèn Josep Alanyà publicà la següent traducció al català del text llatí:

> En el nom de déu i per la seva divina clemència, Jo Alfons, per la gràcia de Déu Rei d'Aragó, Comte de Barcelona i Marquès de Provença, atorgo aquesta Carta de Donació i Poblament. M'ha complagut de bon grat i espontàniament donar, reconèixer i concedir a perpetuïtat a vosaltres els pobladors de Riu d'Algars i de Batea, presents i futurs, el dret de poblar i millorar els castells i les viles de Riu d'Algars i de Batea i tots llurs termes, a saber, fins a Nonasp i d'aquí en direcció a la serra fins a tocar l'Aull de Favara i d'aquí vers el puig de Calaceit i a tocar Cretes i en direcció al villar d'Areny i vers Gandesa en el sentit en què les aigües vessen a l'interior cap al castell d'Algars abans esmentat, i en direcció a la serra d'Ascó i d'aquí fins al Matarranya. Tot el que s'inclou dins d'aquests límits us ho dono i concedeixo a vosaltres, a la vostra generació i posteritat franc, lliure i ingenu com heretat vostra, amb el dret de fer-hi totes les vostres voluntats segons el furs de Saragossa. Els esmentats castells amb llurs termes, erms i poblats, amb llurs entrades i eixides, amb les aigües i pasturatges, els prats, les llenyes i els boscos, i amb tots els drets directes i les pertinences que pertanyen a l'ús de l'home o que li deuen pertànyer, tot això us ho dono i concedeixo a vosaltres i als vostres íntegrament. A més, us atorgo el dret de tenir els

[76] Laureà PAGAROLAS SABATE (1999). *Els Templers de les terres de l'Ebre (Tortosa): de Jaume I fins a l'abolició de l'Ordre (1213-1312)*, 2 vols. Tarragona: Diputació de Tarragona.

[77] Josep SERRANO DAURA (1997). *El conflicte catalanoaragonès pel territori de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta, en els segles XIII i XIV*. Ascó: Ajuntament d'Ascó, p. 31.

[78] Philippe SÉNAC (2009). «La frontera aragonesa en los siglos XI y XII. *Pro defensionem christianorum et confusionem sarracenorum*». *Territorio, sociedad y poder. Revista de estudios medievales*, pp. 151-166.

[79] Josep SERRANO DAURA (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera, I, pp. 45.

[80] Transcripció llatina de l'original publicada per Josep Maria FONT RIUS (1969-1983). *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 3 vols. Madrid-Barcelona: CSIC, I, pp. 227-229.

> furs i judicis de Saragossa per tots els segles, salvant sempre la fidelitat que em deveu a mi i a la meva posteritat. També dono, reconec i concedeixo a Berenguer de Parets, notari meu, les esglésies que hi puguin ésser construïdes durant tots els dies de la seva vida, deixant estalvi el dret del bisbe de Tortosa. A més, us dono el privilegi de no pagar lleuda ni peatge tant per terra com per l'aigua. Carta atorgada a Lleida el 30 d'Octubre de l'any del Senyor 1181.[81]

D'aquest document se'n va fer el següent resum oficial en el segle XVIII:

> Una donacion otorgada por el Rey Don Alonso de Aragon y Conde de Barcelona a fabor de los pobladores de la rivera de Algars y Batea, cierto termino para plantarlo y mejorarlo, cuyas confrontaciones se expresan, y son con Nonaspe, con la sierra de Fabara, con el prado de Calaceite y con Cretas, con todos su terminos, aguas, pastos, leñas, derechos y pertinencias, y hace francos a dichos pobladores de toda lezda y pedagia (*sic*), asi en tierra como en el mar; fecha en Lerida a 3 de las calendas de Noviembre del año 1181, ante Berengario de Paredes, Notario Real.[82]

A part d'altres aspectes que seguidament comentarem, de la carta de donació i poblament de 1181 cal assenyalar que s'hi fa especial referència al «dret de poblar i millorar els castells i les viles de Riu d'Algars i de Batea», paràgraf que ens suggereix que els templers no havien ocupat ni millorat el castell d'Algars ni el de Batea, i ens porta a inferir que el 1181 encara es trobaven en l'estat en què foren abandonats pels musulmans que els havien ocupat dècades abans. Ningú podia pretendre que uns senzills pagesos, nouvinguts, estiguessin en condicions d'escometre la millora d'unes fortaleses militars; aquesta tasca l'havia d'emprendre bé l'Orde del Temple o un noble amb els recursos econòmics i els coneixements poliorcètics necessaris. Sembla que per aquesta segona opció es va decantar el rei Alfons II el Cast al fer-ne la donació a Bernat Granell, la qual per la seva presumible irregularitat comentarem més avall.

El rei sí donava i concedia als pobladors el terme associat al castell d'Algars per a què el treballessin, l'explotessin i milloressin en possessió perpètua, franca i lliure, segons els furs de Saragossa[83], amb l'única exigència de fidelitat en tant que súbdits. Tanmateix, el rei concedia l'ús dels elements comunals com «les aigües i pasturatges, els prats, les llenyes i els boscos, i amb tots els drets directes i les pertinences que pertanyen a l'ús de l'home o que li deuen pertànyer». No es feia esment a càrregues econòmiques ni personals i el rei no es reservava cap monopoli, cosa que si faran els templers i els hospitalers posteriorment. A més, el rei reafirmava l'esmentada exempció, d'octubre de 1180 als vassalls de la batllia de Miravet, concedint ara per a les transaccions comercials «el privilegi de no pagar lleuda ni peatge tant per terra com per l'aigua».

Després d'estudiar detalladament la carta de poblament de 1181, Josep Alanyà interpreta que per afavorir la recristianització de la terra de manera eficaç i visible, el rei premiava el notari reial Berenguer de Parets amb les rendes que pogueren produir les esglésies dels termes poblats, sense perjudici del dret que hi tenia el bisbe de Tortosa. En concret la donació explicitava que: «Les rendes són vitalícies i pretenen interessar el notari reial en la fundació, construcció i multiplicació d'esglésies i capelles que serveixen

[81] Josep ALANYÀ ROIG (1986-1990). «La Carta de Poblament de Batea i l'Algars», *La Vila Closa*, vol. I, pp. 20.

[82] AHN, OM, Ind.87BIS, t. 2, 20r-20v.

[83] El *forum Cesarauguste* o dret de Saragossa està documentat almenys des de l'any 1124 i constitueix la suma de textos aprovats per diferents institucions jurídiques per esser usats tant en la vida quotidiana com en els tribunals de justícia. Veure Vicente GARCIA EDO (2016). «El fuero de Zaragoza en el siglo XII (Aproximación a su estudio)». *Revista de Dret Històric Català*, 15, pp. 172-173.

de punts de referència religiosa i de nuclis d'agrupament cívic per a les velles i noves comunitats.»[84]

No hi ha dubte que la dreta de l'Ebre continuava sent un territori poc atractiu com per seduir a gent per repoblar aquella terra. A diferència de a la Catalunya Vella, en les cartes de poblament de la dreta de l'Ebre no es fa cap referència a deures i drets recíprocs de tipus militar entre els senyors i els pobladors dels termes dels castells. No havia obligació de servituds, de treballar en les obres de construcció o reparació dels castells; ni en el servei de vigilància i de guàrdia; ni de sortir armats al toc d'alarma per la proximitat d'enemics o del servei d'host i cavalcada a les ordres del comanador o lloctinent amb funcions de castlà.[85]

A la falta de capacitat per atreure pobladors, a l'Orde del Temple també hauria que inculpar-li la desídia per no millorar els vells castells d'Algars i de Batea. Possiblement en la resolució d'aquest problema rau el fet absolutament insòlit que el rei Alfons II el Cast signés, amb data del mateix 30 d'octubre de 1181, una segona carta de donació i poblament dels llocs de Batea i l'Algars[86], però aquesta «*ad populandum*» a l'estil català[87] a favor del batlle reial i senyor de Tàrrega[88], Bernat Granell, un cavaller de llinatge nobiliari de segona fila.[89] Mossèn Josep Alanyà publicà la següent traducció al català del text llatí:

> Sigui de tothom conegut que jo Alfons, per la gràcia de Déu Rei d'Aragó, Comte de Barcelona i Marquès de Provença, a perpetuïtat dono i lliuro a tu, Bernat Granell, i als teus el castell del Riu Algars amb tots els seus termes, és a saber, fins a Nonasp i d'aquí segons hom va i toca a Favara, i d'aquí fins el puig de Calaceit, i a tocar Cretes i seguint fins al vilar d'Arenys, i vers Gandesa en el sentit en què les aigües vessen vers l'interior i cap a l'esmentat castell d'Algars. Així mateix et dono a tu i als teus el castell de Batea amb tots els seus termes, és a saber, segons hom va fins a la serra d'Asco i d'allí fins al Matarranya. Tots dos castells els dono a tu, Bernat Granell, i als teus per poblar i fer-hi milloraments, amb tots els esmentats termes, erms i poblats, amb llurs entrades i eixides, amb les aigües i pasturatges, els prats, les llenyes i els boscos, i amb tots els drets directes i les pertinences, i amb totes les coses que es troben dins d'aquests termes i que pertanyen a l'ús de l'home o que li deuen pertànyer; tot això us ho dono i concedeixo a vosaltres i als vostres íntegrament i a tota la vostra descendència i posteritat, de manera que ho tingueu, ho retingueu, ho posseïu i ho perfeccioneu amb tota seguretat i ple poder en nom meu i dels meus, a perpetuïtat, segons el fur de Barcelona. I això ho fareu de manera que totes les coses que hi produireu i en traureu profit, i que corresponguin o deguin correspondre al domini d'aquests castells i dels seus senyors, vosaltres i els vostre haureu de donar a nos i als nostres successors fidelment dues parts. La tercera part us la quedareu vosaltres i els vostres, franca i lliure com a pròpia heretat. Heu de guardar, a més, els esmentats castells i ens heu de reconèixer el poder, en temps de pau i de guerra, segons el fur de Barcelona, i així, tantes quantes vegades sereu requerits per nos i els nostres, fareu la

[84] Josep ALANYÀ ROIG (1986-1990). «La Carta de Poblament de Batea i l'Algars», *La Vila Closa*, vol. I, núm. 2, pp. 22.

[85] Eduardo DE HINOJOSA Y NAVEROS (1905). *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*. Madrid: Librería General de Victoriano Suárez, pp. 102-107; Pere BENITO MONCLÚS (2012). «Pleitear contra el señor del castillo i bajo su jurisdicción. Resistencias de los campesinos catalanes frente a la servidumbre de las obras de *castell termenat*». *Studia Historica. Historia Medieval*, 30, pp. 214-215.

[86] Transcripció llatina de l'original publicada per Josep Maria FONT RIUS (1969-1983). *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 3 vols. Madrid-Barcelona: CSIC, I.1, pp. 227-229.

[87] *Ibidem*, pp. 116-117.

[88] Segons proposà Josep ALANYÀ ROIG (1986-1990). «La Carta de Donació a Bernat Granell. Doble fur i catalanitat de Batea (1)». *La Vila Closa*, vol. I, pp. 95.

[89] Carlos LALIENA CORBERA (2014). «Cambio social y reorganización institucional en la Corona de Aragón en torno a 1200», a: Carlos ESTEPA DÍEZ, María Antonia CARMONA RUIZ (coords.) *La Península Ibérica en tiempos de las Navas de Tolosa*. Madrid: Sociedad Española de Estudios Medievales, pp. 352.

guerra i servireu a la pau atenint-vos al nostre manament. Carta atorgada a Lleida el 30 d'octubre de l'any del Senyor 1181.[90]

Una novetat que aporta aquest document és que en ell s'especifiquen els termes del castell d'Algars, separadament dels del castell de Batea, delimitant-los: «fins a Nonasp i d'aquí segons hom va i toca a Favara, i d'aquí fins el puig de Calaceit, i a tocar Cretes i seguint fins al vilar d'Arenys, i vers Gandesa en el sentit en què les aigües vessen vers l'interior i cap a l'esmentat castell d'Algars».

A l'Edat Mitjana, el castell esdevingué, ben aviat, centre de demarcació administrativa com a subdivisió normal del comtat carolingi, i, més tard, base de colonització en els avanços posteriors de la Catalunya Nova; el caràcter jurisdiccional perdurà en involucrar-se en l'estructura feudal com a nucli central d'una possessió senyorial amb termes propis, d'aquí la denominació de castell termenat, que és la que s'escau al castell d'Algars.

Originàriament, l'erecció i la titularitat dels castells com a fortaleses defensives i centres estratègics de vigilància i seguretat sobre una contrada corresponien a la dignitat comtal, per efecte de la *vox regia* o delegació —després successió— dels reis francs. I, malgrat que, tant per alienació dels comtes com per adquisició directa mitjançant aprisió, des del segle X molts dels castells passaren a propietat particular de nobles i de cavallers, el dret eminent del *príncep* sobre totes les *roques* o llocs susceptibles d'aixecar-hi fortaleses fou consagrat oficialment en els Usatges de Barcelona com una regalia d'aquell, i observada invariablement en tots els temps.

Però la tinença del castell adoptà diverses modalitats al compàs de l'evolució política del país, passant d'una relació *vicarial*, és a dir, de delegació de funcions dels comtes o vescomtes a favor dels *fidels* seus o magnats, a una comanda beneficiària o feudal, situació que es consolidà cap al tombant del segle XI i que constituí la forma més generalitzada i perdurable durant la resta dels temps medievals. En essència, el senyor del castell n'encomanava la custòdia a un vassall seu, sota la prestació del corresponent homenatge de fidelitat i del subsegüent jurament (prestat en la dita *torre de l'homenatge*), i acompanyava la comanda de la investidura d'unes terres o rendes, és a dir, el feu annex al castell i que representava la retribució d'aquella custòdia que el vassall havia d'assumir amb un nombre determinat d'homes armats.

Els *Usatges* i les *Commemoracions de Pere Albert* fixaren els principals extrems de la relació jurídica que comportava aquesta tinença feudatària del castell, centrada especialment (a part l'ordinari auxili militar) en l'obligació del vassall de posar a la disposició del senyor la potestat del castell sempre que li fos demanada per aquest, el qual havia de retornar-la-hi en el terme de deu dies si el vassall no incorria en determinades contravencions a la fidelitat jurada. Els altres aspectes —drets i deures mutus— romanien enquadrats en el marc de la relació feudal en el sentit més vast.

Però la modalitat específica de la tinença de castells medieval fou la *castlania*, això és, el simple encàrrec de guarda i defensa del castell a un cavaller, generalment de rang inferior en la noblesa, el *castlà*, bé que la mútua relació entre els dos titulars fou assimilada a la feudal o de vassallatge. Aquesta guarda o custòdia era acompanyada de l'usdefruit d'una porció de béns o drets annexos a tal funció, la *castellania*, com a unitat patrimonial dins l'àrea del castell. Aquesta modalitat provenia de la impossibilitat material que determinats senyors, a voltes titulars de nombrosos castells (en propietat o

[90] Josep ALANYÀ ROIG (1986-1990). «La Carta de Donació a Bernat Granell. Doble fur i catalanitat de Batea (1)». *La Vila Closa*, vol. I, pp. 92.

en vassallatge d'un senyor superior), situats a vegades en llocs distanciats, poguessin atendre de manera efectiva llur guarda. Hom no podia fer aquest tipus de sotscomandament sense el consentiment del senyor superior, i el castlà o sots castlà restava obligat a la fidelitat, no solament envers el senyor immediat, sinó també envers el superior.

Des d'aquesta perspectiva pot tenir sentit la donació a favor de Bernat Granell i de nou acudim a l'autoritat de Josep Alanyà per comentar que dita donació en règim d'aprisió consistia: «en una concessió establerta a favor d'un individu, una família o uns quants, damunt d'un erm amb l'obligació de rompre'l i transformar-lo en conreu a canvi d'ésser protegit i de cap manera inquietat, amb la perspectiva d'esdevenir-ne senyor i propietari per usucapió al cap de trenta anys.» L'aprisió fou el règim d'explotació de la terra i la constitució social en què es basà el feudalisme.[91] Bernat Granell i el seus hereus estan obligats a donar al rei «fidelment dues parts» de «totes les coses que hi produireu i en traureu profit, i que corresponguin o deguin correspondre al domini d'aquests castells i dels seus senyors». Així com li exigia la submissió al fur de Barcelona i reconèixer el poder del rei en temps de pau i guerra, obligant-se a fer la guerra i guardar la pau, és a dir a la custodia activa de la frontera.

De les diverses explicacions per explicar la segona carta de donació de Batea i l'Algars a favor de Bernat Granell, considerem més plausible la desenvolupada per Josep Serrano i Daura i que sintetitzem en tres punts:

a) Que els dos documents són de la mateixa data i en ells intervenen els mateixos testimonis i notari; de fet ningú pot plantejar la preeminència d'un o altre.
b) Que la Carta que es concedeix als pobladors es refereix a uns habitants que ja hi són, i els furs de Saragossa són els que ha de regir les seves relacions veïnals i amb el rei com a titular dominical i jurisdiccional dels castells.
c) Que el document de Granell és pròpiament un infeudament, en el que se li encomana la guarda i custòdia dels castells i el deure de repoblar els seus termes i ordenar la població que ja s'hagi iniciat; i la remissió als furs de Barcelona es fa per a fixar l'ordenament que, típicament feudal, ha de regir les relaciones del feudatari amb el seu senyor jurisdiccional. Val a dir que la cessió feudal no és gratuïta, sinó que es fa amb el deure de satisfer al rei dues terceres parts dels censos i rendes que n'obtingui [...][92]

Fossin quines fossin les raons que van empènyer al rei Alfons II el Cast a atorgar les dues esmentades cartes de donació i poblament, el fet és que una i l'altra es poden interpretar com una manifesta intromissió del monarca en uns dominis que havien estat donats a l'Orde del Temple l'any 1153. Sense entrar a discutir si els templers havien complert amb les seves obligacions d'ocupar, controlar i conrear el territori, el cert és que els poderosos frares-cavallers de l'Orde del Temple de Salomó, que es consideraven soldats de Déu al servei de l'Església i de la Cristiandat i que només obeïen al Papa, van procedir a exercir una forta pressió sobre el cavaller Bernat Granell i sobre el mateix rei per reclamar i exigir-li la renovació i confirmació de la donació de 1153, així com respectar i complir els pactes establerts amb els seus predecessors. El rei va cedir i només transcorreguts quatre mesos de l'expedició del doble document, a Osca el mes de març de 1182, Alfons II el Cast confirmava que els límits de Miravet s'estenien fins el riu Algars,

[91] *Ibidem*, I, pp. 94.
[92] Josep SERRANO DAURA (1997). *El conflicte catalanoaragonès pel territori de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta, en els segles XIII i XIV*. Ascó: Ajuntament d'Ascó, p. 74.

incloent-hi els castells i termes d'Algars i Batea.[93] Un traducció al castellà del segle XVIII d'aquesta confirmació diu: «Donacion otorgada por el Rey Don Alonso en fabor (*sic*) de los Maestros y Milicia del Templo de los terminos que se contienen en Miravete hasta el rio Algas, fecha en Huesca en el mes de marzo de 1182».[94]

Miravet, inicialment vinculada a la casa de l'Orde a Tortosa, esdevindrà la senyoria dels dominis del Temple a la dreta de l'Ebre, raó per la que es coneixerà com «batllia», després que Alfons II el Cast fes donació plena a la milícia de Temple, el març de 1182, dels castells i termes d'Ascó i Riba-roja. De la batllia de Miravet en van arribar a dependre 27 cases i durant un temps el mestre ostentà el títol de comanador de Tortosa-Miravet. Junt a la figura del comanador de Tortosa-Miravet com a cap del districte, apareixen les figures del comanador de Tortosa (1174) i del comanador de Miravet (1190), els quals, tot i ser autònoms, restaven sotmesos sempre a la jerarquia superior del comanador de districte, a meitat camí entre la comanda i la província. Entre les darreres dècades del segle XII i les primeres del segle XIII, segons Joan Fuguet, el sector nord del districte Tortosa-Miravet estava conformat per la batllia de Miravet i les preceptories o comandes d'Horta, Ascó i Riba-roja —ambdues donades l'any 1181—, i, posteriorment, segons avançà el procés repoblador, el territori de la batllia de Miravet es va articular en quatre comandes: la pròpia de Miravet, la de Gandesa, l'Algars i la de Nonasp. Mentre que el sector sud estava format per les comandes de Tortosa i de Prat.[95] La comanda de Miravet i les seves cases dependents de Gandesa, l'Algars i Nonasp, han estat estudiades per Joan Fuguet i en la seva obra podem trobar-hi una acurada síntesi sobre els castells templers, posteriorment hospitalers.[96] En particular, notícies sobre el domini templer de Gandesa les recull l'obra de Joan B. Manyà[97] i l'evolució històrica de les poblacions de Batea, l'Algars i Pinyeres ha estat estudiada extensament a l'obra de Josep Alanyà.[98]

El poder dels templers era enorme i per la pressió exercida contra la part més dèbil, Bernat Granell, la seva esposa Ermessenda i els seus fills Bernat i Berenguer, renunciaren, mitjançant document de 9 de maig de 1187, als seus drets sobre els termes de Batea i l'Algars —segons la fórmula habitual amb la *Milicie Templi Salamonis*, recorrent a la remissió dels pecats del donant i dels seus per convertint-la en una espècie de llegat a favor de la seva ànima— a canvi d'una compensació econòmica.[99] D'aquest document se'n va fer el següent resum oficial en el segle XVIII: «Traslado de una donacion otorgada por Bernardo Granel, su muger e hijos en fabor del Orden y Milicia del Temple de la

[93] AHN, OM, Batllia de Miravet, lligall 4, núm. 6: «Magistro in partibus Yspanie domus militie Templi fratri Berengario de Avinione... terminos illos de Mirabeto usque in rivum de Algars. Predictos siquidem terminos iam dicti castri de Mirabeto et quicquid et quantum infra Mirabetum et Rivum de Algars continetur et nominatim Batea cum suis terminis».

[94] AHN, OM, Ind.87BIS, t. 2, 20v.

[95] Joan FUGUET SANS (1994). «El patrimoni monumental del Temple a la Terra Alta». *Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta (Horta 5-7 novembre 1993)*. Gandesa: Centre d'Estudis de la Terra Alta, pp. 337.

[96] Joan FUGUET SANS (1998). *Templers i Hospitalers, II. Guia de les Terres de l'Ebre i dels castells templers del Baix Maestrat*. Barcelona: Rafael Dalamau Editor.

[97] Joan B. MANYÀ (1962). *Notes d'història de Gandesa.* Tortosa: Algueró i Baiges.

[98] Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. El repoblament templer (s. XII-XIII)*. Tarragona: Diputació de Tarragona; *Idem*, (1994). *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

[99] AHN, Batllia de Miravet, lligall 4, núm. 7; Josep Maria FONT RIUS (1969-1983). *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 3 vols. Madrid-Barcelona: CSIC, I.2, p. 799; Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. El repoblament templer (s. XII-XIII).* Tarragona: Diputació de Tarragona, pp. 25 i ss.

tierra, honor que tenia en la rivera de Algas y en Batea y sus terminos, en remuneracion y pago de 250 sous moneda Barcelonesa que havian recibido de dicha Milicia, fecha a 7 de los idus de Mayo del año 1187.»[100]

L'Orde del Temple havia recuperat el ple domini sobre els castells i termes de Batea i l'Algars. Cinc anys després, els templers van concedir a nova gent les primeres cartes de poblament a Horta i Gandesa l'any 1192.[101] Segons Josep Serrano i Daura, una vegada finalitzada la conquesta de la zona,

> s'endega un procés repoblador amb grups humans i familiars cristians vinguts d'arreu, però majoritàriament provinents de Lleida i la seva rodalia. [...] És probable que aquesta ocupació inicial es fes per la fórmula que es coneix com aprisió, és a dir, ocupació privada consentida per l'autoritat pública; però comença a regularitzar-se i, per tant, a ser controlada a la batllia, [...] curiosament pel comte rei Alfons I de Barcelona (II d'Aragó), qui atorga cartes de poblament el 1165 a Orta [...], el 1168 a Paúls, [...] i el 1181 als llocs de Batea i Algars (malgrat que ja pertanyien a l'orde del Temple dins la batllia de Miravet).
>
> [...] el 1182 el rei i els cavallers templers confirmen el riu Algars com a límit territorial de la batllia de Miravet i indirectament com el límit entre els dos regnes. [...] Poc després, el 1185, és el mateix Temple qui reemprèn la tasca repobladora en un nou procés que s'estén fins a la darreria del segle XIII. Un procés que es projecta en una concòrdia entre l'orde i el Bisbat de Tortosa en la qual ambdues parts acorden el repartiment dels delmes i les primícies que s'obtinguin en els dominis de Miravet, Orta i Ascó.
>
> I, efectivament, després d'aquella concòrdia [finals del segle XII] el Temple comença a atorgar les seves cartes de poblament a molts llocs dels seus dominis. [...] Cal destacar que aquest procés poblacional inicial s'encomana a les cases templeres de Gardeny i Corbins, en terres de Lleida, segurament perquè el Temple no tenia encara una organització pròpia suficient i consolidada al castell de Miravet.[102]

Malgrat tot, sembla que a principis del segle XIII els templers encara no havien consolidat la seva presència efectiva a l'interfluvi Algars-Matarranya, i l'absència seria aprofitada el 1204 pel cavaller aragonès Artall d'Artusella per reivindicar els drets sobre Nonasp, l'Algars i Batea; drets que havia adquirit el seu avantpassat Exemen Garcez de Lumbier per donació d'Alfons I el Bataller l'any 1133. En aquells temps de violència, Artall d'Artusella decidí ocupar per la força els vells castells d'Algars i Batea i exigir les rendes dels seus termes.

En relació a Batea, la reacció de l'Orde del Temple a l'hostilitat d'Artall d'Artusella fou immediata. L'any 1205 el mestre del Temple donava carta de poblament a Batea, reservant-se entre altres drets senyorials el servei d'exèrcit i cavalcada: «*Sciendum est autem quod ibi retinemus ad nostrum proprium dominium molendina et furnos, et placita et exercitus et cavalcatas*»[103]. Dita reserva posa de manifest un context de violència extrema, atès que el servei d'host i cavalcada era un dret annex a la senyoria pel qual els radicats en el terme del seu castell havien de prendre part en les accions de guerra, incorporant-se, armats, a la força que s'organitzés. Era habitual que reis, comtes i d'altres senyors, fessin reserva expressa d'aquest dret, malgrat atorguessin franquícia respecte a d'altres càrregues. A més, es delimitaren els nous termes de Batea i l'Algars,

[100] AHN, OM, Ind.85-1, 9v; OM, Ind.87BIS, t. 2, 20v.

[101] Josep SERRANO DAURA (1997). *El conflicte catalanoaragonès pel territori de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta, en els segles XIII i XIV*. Ascó: Ajuntament d'Ascó, p. 75.

[102] Josep SERRANO DAURA (2015). «La concessió dels Costums a la batllia de Miravet». *Revista de Dret Històric Català*, 14, pp. 279-282.

[103] Pablo MARTÍN PRIETO (2017). «Fuentes normativas sobre organización militar en la España medieval: la Corona de Aragón y Navarra». *Revista de Historia Militar*, I extraodinari de 2017, pp. 68.

des que es van segregar Vilalba, Fatarella, Vall de Batea, Pinyeres, Almudèfer, Pobla de Massaluca i Devesa de Massaluca.

Un territori de frontera dinàmic i en transformació, que a nivell polític i senyorial estava en disputa, però què a nivell eclesiàstic, el 1210, es va establir definitivament en el riu Algars la línia divisòria entre els bisbats de Saragossa i Tortosa, cedint el primer al segon les esglésies de Cretes, Calaceit, Lledó, Arenys i d'Algars, amb els seus respectius termes.[104] Pensem que la concòrdia entre ambdós bisbats només determinava a qui correspondria edificar les futures esglésies i percebre les rendes i primícies assignades per al seu manteniment i servei.

Delimitat definitivament el territori en el que el bisbe de Tortosa exercia la seva autoritat eclesiàstica, el 20 de desembre de 1216, el cavaller Artall d'Artusella i l'Orde del Temple signaven la cessió temporal dels castells de Batea i d'Algars i tots els seus termes al bisbe de Tortosa Ponç de Mulnells, a Pere Garcès i a Micaló de Frescà, fins el moment en què el rei Jaume I dictaminés a qui corresponien veritablement els drets senyorials sobre ambdós castells i termes.[105] Segons les cròniques de l'època, el rei Jaume I el Conqueridor era generós i fidel a la paraula donada. Religiositat i bel·licositat definien la personalitat del monarca per haver-se criat i educat entre templers, els quals el van adoctrinar respecte a que el seu esperit cristià havia d'estar al servei armat de la cristiandat i en la lluita contra l'Islam. No ha de sorprendre que en la disputa entre l'Orde de Temple i el cavaller Artall d'Artusella, el rei Jaume decidís que prevalien els drets atorgats per Ramon Berenguer IV als templers i que aquests havien de senyorejar els castells i termes d'Algars i de Batea. Una sentència arbitral favorable que comportava una exigència urgent als frares-guerrers: el compromís ferm de procedir sense dilació a ocupar, controlar i conrear els dominis en els termes de Batea i Algars, i per això havien d'edificar les respectius castells termenals.

Està documentada la presència efectiva de l'Orde de Temple en el terme d'Algars des del 9 de gener de 1220, quan en un document de compra-venda s'esmenta a fra Guillem de Clariana, comanador d'Algars.[106] De 1227 es té noticia de Pons d'Inlice com a comanador d'Algars, però no en relació amb el castell d'Algars sinó per haver comprat un molí a Corbera: «Vendición otorgada por Raymundo Perpinanus [Ramon de Perpinyà] y su muger Bonadies a favor de Poncio de Ynlice [Pons d'Inlice] comendador de Algas de la Orden del Temple de un molino sitio en el termino de Corvera por precio de 420 sous barceloneses, fecha a 17 de las calendas de deciembre (*sic*) del año 1227.»[107] El 1244 el comanador d'Algars era fra Guillem Rotger.

En la donació de 1153 els *castri* (castells) i els seus respectius termes, s'han d'interpretar com «castells termenats» d'un districte senyorial i veritables centres neuràlgics amb funcions militar, administrativa i jurisdiccional, que donaven nom a un territori prèviament delimitat, en el que un castlà, comanador o lloctinent exercia la seva autoritat en representació de l'Orde del Temple.

---

[104] Manuel RISCO (1801). *España Sagrada. Theatro Geográphico-Histórico de la Iglesia de España* Madrid: Imp. Vda. Joaquín Ibarra, t. XLII, pp. 322-323.

[105] ACA, Cancilleria, 310, fol. 67r; Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins*. Tarragona: Diputació de Tarragona, p. 86-87.

[106] AHN, OM, Ind.85-1, 15v-16r.

[107] AHN, OM, Ind.85-1, 16r; AHN, OM, Batllia de Miravet, 8260-1, doc. 2 —trasllat del segle XVIII— El «comanadore», dit comanador, adquireix el 1227 a Corbera un molí de Ramon Perpinyà i la seva esposa per 400 sous barcelonesos.

EL CASTELL TEMPLER D'ALGARS

En els castells medievals, arquitectura i guarnicions composaven un sòlid binomi que es complementava perfectament. La passivitat d'una quedava compensada pel dinamisme de les altres, i ambdues combinades constituïen una unitat indissoluble que oferia la fórmula infal·lible de la resistència del castell o fortalesa.

El castell roquer i termenal d'Algars és sinònim de Templers, perquè foren ells els que el construïren amb sòlids carreus de pedra. Però abans d'endinsar-nos en la descripció de les seves característiques principals, considerem d'interès repassar els orígens dels castells i quins eren els principals elements que conferien les característiques definidores d'una fortalesa medieval, ja que només així podrem contrastar quins estaven presents en el castell d'Algars i quins altres no. Per a aquest repàs dels orígens i dels principals elements dels castells, acudim de nou a l'autoritat de *l'Enciclopèdia catalana*.[108]

Cal situar l'origen dels castells en les fortificacions preromanes i, més especialment, en les romanes: les *turres* o torres, aïllades, els *oppida* o recintes fortificats, els *castra* (campament fortificat amb guarnició permanent), i el *castellum*, fortificació menor habitada, en la qual es podia refugiar la població civil en cas de perill. L'establiment permanent de persones civils al voltant d'un *castellum* originà el burg. A l'Edat Mitjana, el castell, constituït per un edifici o conjunt d'edificis fortificats, sovint amb organització militar i recursos propis, fou generalment la residència d'un senyor feudal, que moltes vegades tenia jurisdicció sobre un determinat territori.

Els diversos elements del castell responien fonamentalment a la seva finalitat defensiva. El material utilitzat pels cristians fou generalment la pedra. El recinte fortificat era voltat pel *mur* o *muralla*, alta i sòlida, de gruix variable, cap llenç de la qual no havia de restar indefens (angle mort). La proximitat de l'atacant era advertida pels guardes, vigies o sentinelles que vigilaven des de la talaia, la bestorre o les garites. En el mur, coronat pels *merlets* que servien de parapet, s'obrien a intervals regulars les *espitlleres*, o sageteres, a través de les quals els defensors disparaven arcs i ballestes, i més endavant, per les *troneres*, armes de foc. Entre uns i altres hi havia els *parapets*, comunicats pel *camí de ronda*, al nivell superior de la muralla, que circumval·lava el castell. Sobresortint del mur en alçada hi havia les *torres* de planta circular o quadrada, sovint als angles o protegint la porta. Les *barbacanes*, els *bastions* i els *baluards* estaven en els punts més avançats de la fortificació. Des dels elements sortints (*corsera, lladronera, matacà*) hom podia llançar pedres, aigua o oli bullent damunt els assaltants.

El castell es comunicava amb l'exterior per la *porta*, flanquejada per dues torres, l'accés a la qual s'havia de fer per un *pont llevadís*, que salvava el *vall* o *fossat*, sovint ple d'aigua, que impedia l'accés directe al castell des de l'exterior. La *poterna* donava al vall, però era rarament usada per a entrar al castell o sortir-ne. La *palissada* i l'*albarrana* o *torre barana* eren fortificacions exteriors del castell. Interiorment, la porta era protegida pel *rastell*, reixa mòbil que podia pujar o baixar i permetia l'accés al pati interior o *plaça d'armes*, la qual comunicava amb les diverses dependències del castell (cisterna, capella, quadres) i amb el darrer recinte o *ciutadella*, coronat per la *torre de l'homenatge*. Una *mina* o passadís subterrani comunicava el castell amb l'exterior en cas de setge.

[108] L'ENCICLOPÈDIA [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2025. <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/castell-10> [Consulta: maig de 2025].

La decadència dels castells en llur funció militar (segle XVI), derivada de la nova estratègia dels temps moderns i de la lenta degradació feudal, ocasionà la progressiva transformació del castell-fortalesa en castell-palau (palau). Paral·lelament, el castell, en la seva funció militar, donà lloc, al segle XVII, a uns nous tipus de fortificacions, el *fort* i la *ciutadella*.

A Catalunya es poden diferenciar en dos grans períodes cronològics la construcció dels castells. El primer, des del segle X fins a primera meitat de l'XI, agruparia un tipus de fortificació molt rudimentària a base d'un recinte protegit per un fossat profund i defensat per un talús proveït d'una estacada, i d'un altre recinte interior que englobaria la torre de fusta, casa del senyor, amb la porta més alta que el nivell del sòl a fi de què s'hi pogués entrar exclusivament per una escala movible i pendent que davallaria de la porta a part exterior del fossat. El segon període se situaria entre la segona meitat del segle XI, el XII i la primera meitat del XIII, i en ell se substitueixen l'estacada i la torre de fusta per una muralla i una torre de pedra, formant ja un recinte murat amb torres als angles circumdat de fossats profunds o de precipicis arreu. Situant-nos de fora a dins, trobaríem en primer lloc la barbacana, com a obra avançada, després el vall, travessat per un pont llevadís, i finalment la muralla del recinte, defensada interiorment pels merlets i les espitlleres. A l'interior estarien ubicades les dependències d'allotjament per als servents i els guerrers, els magatzems de queviures i bestiar (quadres i graners), la cisterna, l'estatge del senyor consistent en una torre de destacades dimensions i la capella.[109]

El castell d'Algars correspon al segon període constructiu de les fortificacions catalanes, però com veurem no s'ajustarà plenament a les característiques definidores del període i presentarem oportunament les principals diferencies.

L'ARC DE DIAFRAGMA APUNTAT A L'ARQUITECTURA TEMPLERA

L'arc de diafragma apuntat constitueix la principal característica del castell d'Algars. Conceptualment, l'arc de diafragma és el que va de paret a paret, separa trams d'una nau i té per finalitat alleugerar els murs laterals o l'estructura de la coberta; mentre que en geometria plana s'anomena arc apuntat rebaixat el que té la fletxa més curta que l'arc "apuntat perfecte", traçat a partir del triangle equilàter. En tot arc es diferencien els elements següents:

— **l'arrancada**: és la línia o pla d'on neix l'arc; és a dir, el lloc on es col·loca la primera **dovella** (anomenada **salmer**) que presenta el llit o part inferior horitzontal i la part superior tallada en pla inclinat.
— **dovella**: pedra tallada en forma de cunya, en la que la part inferior unida a la de les seves veïnes forma **l'intradós** o superfície inferior de l'arc; mentre que l'**extradós** és el pla superior de l'arc.
— **la llum**: és l'amplada màxima de l'arc.
— **la sageta**: és l'altura màxima de l'arc des de la línia **d'arrancada** fins a la **clau** o **dovella central**.

[109] Núria DE DALMASES, Antonio JOSÉ PITARCH (1986). Els inicis i l'art romànic s. IX-XII a *Història de l'Art Català*, Barcelona: Edicions 62, I, pp. 144-145.

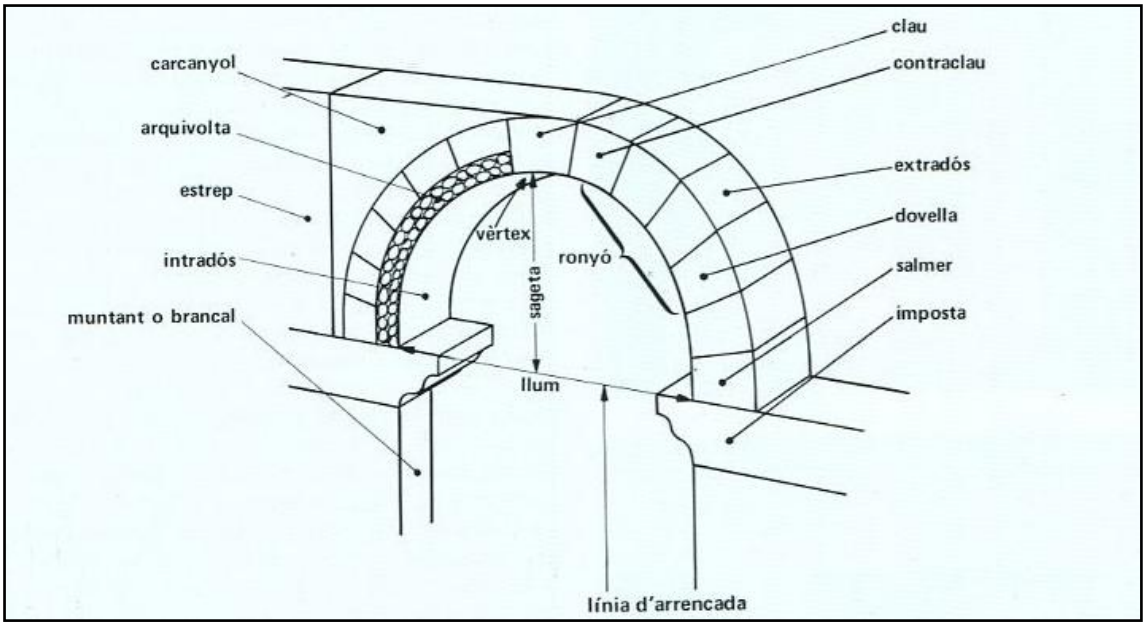

Figura 16. Elements de qualsevol arc

A la segona meitat del segle XII i els primers anys del XIII, en els territoris annexionats a la corona catalanoaragonesa després de la presa de Tortosa i Lleida, la tradició constructiva era la volta de pedra apuntada; però des de 1230-1240 i durant la segona meitat del segle, la tradició que s'imposarà és la de l'arc de diafragma apuntat i el sostre de fusta pla o a dos vessants, sistema molt més econòmic i ràpid que el primer. Per tant no ha d'estranyar que fos el sistema més emprat.

Diversos estudiosos consideren que és un error relacionar l'apuntament d'aquests arcs amb l'ogiva gòtica dels segles XIV i XV. Els arcs apuntats del gòtic pertanyen a estructures en què l'important són les forces que permeten elevar la nau a partir d'una estructura de contraforts i arcbotants, mentre que els arcs del castell i del temple parroquial d'Algars pertanyen a estructures de tipus romànic que necessiten gruixudes parets i en els que els contraforts són absents. El salt d'aquesta arquitectura pre-romànica i romànica cap a una arquitectura monumental proto-gòtica i gòtica, la donaran els cistercencs, principalment amb grans edificis de servei, com ara dormitoris i refectoris, i els templers a l'església de Santa Maria dels Àngels d'Horta de Sant Joan.

L'aparició i proliferació de l'arc de diafragma apuntat s'ha d'entendre com un fenomen complex en el qual van confluir diversos factors, entre els quals el més notable és l'existència d'una fórmula popular de construir, pragmàtica i econòmica, hereva sens dubte de l'arquitectura mediterrània de l'arc, que es pot apreciar en construccions com molins i forns i en vivendes, que conserven en les seves plantes baixes estructures semblants.[110]

[110] Joan FUGUET SANS, Carme PLAZA ARQUÉ (2012). «Notas sobre arquitectura militar y religiosa del Temple de la Corona de Aragón y su relación con Oriente» a Isabel Cristina FERREIRA FERNANDES (coord.), *As Ordens Militares. Freires, Guerreiros, Cavaleiros. Actas do VI Encontro sobre Ordens Militares*, 2 vols. Palmela: Gabinete de Estudios sobre a Ordem de Santiago, II, pp. 869-899.

EL CASTELL TERMENAL D'ALGARS

Contemporàniament al progressiu repoblament cristià del terme d'Algars, l'Orde del Temple esmerçà una important quantitat de recursos en la construcció d'un castell roquer, en un punt dominant a la riba dreta d'un dels grans meandres del riu Algars, en el mateix lloc que els musulmans hi havien aixecat una fortalesa andalusina, i abans els ibers hi havien assentat un poblat.

Els castells són probablement els tipus arquitectònics que admeten menor variació en la seva forma. La funcionalitat és el seu primer objectiu i per això estan concebuts per servir a l'art de la guerra: els seus canvis i transformacions es produeixen al compàs de les innovacions i necessitats de l'estratègia militar i de l'armament. El castell és una construcció d'enorme valor estratègic i ni la ubicació ni la forma es sotmeten a l'atzar o al capritx. Ha d'estar sempre preparat per afrontar un hipotètic atac. La poliorcètica —o enginyeria militar relacionada amb la construcció de fortaleses, bastions i altres elements defensius— també va ser crucial a l'Edat Mitjana, on la majoria dels enfrontaments tenien lloc a les muralles de les fortaleses i no en camp obert.[111]

Situem la cronologia de construcció del castell termenal d'Algars entre el segon i el tercer quart del segle XIII (aproximadament entre els anys 1230/1240 i 1270/1275), atenent a aspectes tipològics. No obstant, convé afirmar amb absoluta seguretat, abans de res, que l'arquitectura militar templera no va tenir cap traça particular, però protagonistes de gestes als Llocs Sagrats i partícips en les conquestes de Tortosa i Lleida, arrossegaren fins a la seva fi l'esperit de croada que es veu en l'arquitectura defensiva, especialment en el castell d'Algars, una obra que només va ser possible realitzar-la amb grans mitjans o amb molt de temps.

El castell d'Algars està emplaçat vora l'espadat, aïllat per un revolt del riu i envoltat de pronunciades pendents pel nord, sud i oest, entre el Mas del Negre aigües amunt i el Mas de Roda aigües avall, i a tramuntana d'un turó des del que s'assoleix un gran domini visual de les valls i barrancs que desemboquen en aquest llarg tram del curs fluvial, així com també dels nombrosos turons que des de més enllà de Pinyeres s'alcen en els termes de Calaceit i Maella, o els Colls d'Algars, ja prop de Batea. Aquest turó controlava un petit gual del riu i en conseqüència el pas per una antiga via de comunicació entre Catalunya i Aragó.

Possiblement tot el recinte degué estar en el seu temps envoltat de murs de tàpia sobre basament de pedra, atès que de l'arquitectura defensiva del castell són d'especial rellevància els elements poliorcètics esmentats a la carta de donació i poblament de 1281, ens referim a l'explícita referència a la reserva senyorial del «*castro et barbacana et allacariis usque ad tapias quae circumquaque sunt et colomario ac molendinis et orto ac vinia et tota terra quae infra tipiatos est»,* és a dir, «del castell, de la barbacana i dels albacars fins a les tapiades que hi ha a l'entorn, i el palomar i els molins, i l'hort i la vinya i tota la terra que es troba dins les tapiades. Aquestes coses, totes les retenim per sempre per a nosaltres i els nostres successors amb totes llurs pertinences.»[112]

La barbacana, com ja hem comentat, era una obra exterior situada davant d'una porta o muralla per protegir l'accés principal. L'albacar era un recinte extern al castell per a refugi de la gent i del bestiar en cas d'atac. La referència de 1281 no descriu el castell

[111] Javier CASTÁN LANASPA (1996). «La arquitectura de las órdenes militares en Castilla». *Codex aquilarensis: Cuadernos de investigación del Monasterio de Santa María la Real*, 12, pp. 140.

[112] Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. El repoblament templer (s. XII-XIII)*. Tarragona: Diputació de Tarragona, p. 104.

ni detalla cap element arquitectònic ni constructiu, però ens informa que la porta d'accés o un tram de muralla estava protegida per una obra exterior, una muralla més baixa (la barbacana).

Molt important és la referència en plural als «albacars» que situa «fins a les tapiades que hi ha a l'entorn, i el colomar i els molins, i l'hort i la vinya i tota la terra que es troba dins les tapiades». Interpretem que n'havia diversos d'albacars, un a prop del castell i la resta en el llogaret d'Algars. Així, a tocar la paret exterior del castell, per a refugi de la gent i del bestiar en cas d'atac, havia un recinte perimetral amb una tanca de tàpia. A l'oest del castell, al vessant que hi ha entre la fortificació i l'església, es poden veure restes de parets, que han de pertànyer als habitatges del poble d'Algars. Sembla que aquest espai pobletà era tancat a l'extrem occidental per una muralla, que encara s'endevina en algun indret, d'uns 75 cm de gruix. Un segon recinte perimetral amb una tanca de tàpia protegia el colomar i els molins. Al menys un tercer recinte perimetral amb una tanca de tàpia protegia l'hort i la vinya i tota la terra que es trobava dins les tapiades, les quals s'han d'interpretar com tanques de tàpia, per tant fetes sobre un sòcol de pedres amb terra pastada, eventualment barrejada amb calç, premsada en un encofrat simple anomenat tapiera i assecada a l'aire.[113]

A falta de documentació escrita, haurà de ser l'arqueologia la que ens permeti descriure l'estructura, situació i traçat de la barbacana i de l'albacar del castell. No obstant, compartim amb Josep Alanyà que la barbacana probablement protegiria els punts més febles, com ara: «els dos flancs de la fortalesa i la banda posterior, puix la banda del riu, d'escarpa inaccessible, era totalment dominada des de la façana nord del castell.»[114]

El camí primitiu devia enfilar-se pels vessants septentrional i oriental, els únics que eren accessibles, i per aquests s'estendria l'albacar, mentre que el nucli de residència es concentra en el sector occidental. El 1993, en el marc de les Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta, Joan Fuguet proposà que el castell d'Algars constava d'un recinte superior amb un mur perimetral i en els angles i flancs dues torres prismàtiques de dos o tres pisos amb merlets i pas de ronda.[115] L'any següent, 1994, a les «Primeres jornades sobre els Ordes del Temple i l'Hospital a l'Ebre», celebrades a Ascó i Miravet entre els dies 25 i 27 de novembre, Josep R. Suñé, Pere Rams i Miquel Sunyer, presentaren la comunicació *Estructures defensives del Temple a la Zona del riu Algars, Batea (Terra Alta)*, en la que feien una descripció arquitectònica del castell d'Algars incloent-hi una planta força ajustada a la realitat. Comunicació inèdita, perquè mai es publicaren les actes.

Amb anterioritat a les recents intervencions arqueològiques, en el castell d'Algars només eren visibles un arc de diafragma apuntat en posició central, alguns trossos de parament de la muralla i fins el 18 de març de 1975, data en que es va desplomar, la recta i esvelta cantonada emmerletada.

[113] Alba SOLER ESTRELA (2009). «La técnica del tapial en las fortificaciones y despoblados de Sarq-al-Andalus. Un estudio arquitectónico constructivo», a S. HUERTA, R. MARÍN, R. SOLER, A. ZARAGOZÁ (eds.) *Actas del Sexto Congreso de Historia de la Construcción (Valencia, 21-24 octubre 2009)*. Madrid: Instituto Juan de Herrera, pp. 1361-1370.

[114] Josep ALANYÀ ROIG (1986-1990). «El terme municipal: carta de poblament d'Algars». *La Vila Closa*, I, pp. 165.

[115] Joan FUGUET SANS (1994). «El patrimoni monumental del Temple a la Terra Alta». *Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta (Horta 5-7 novembre 1993)*. Gandesa: Centre d'Estudis de la Terra Alta, pp. 342-343.

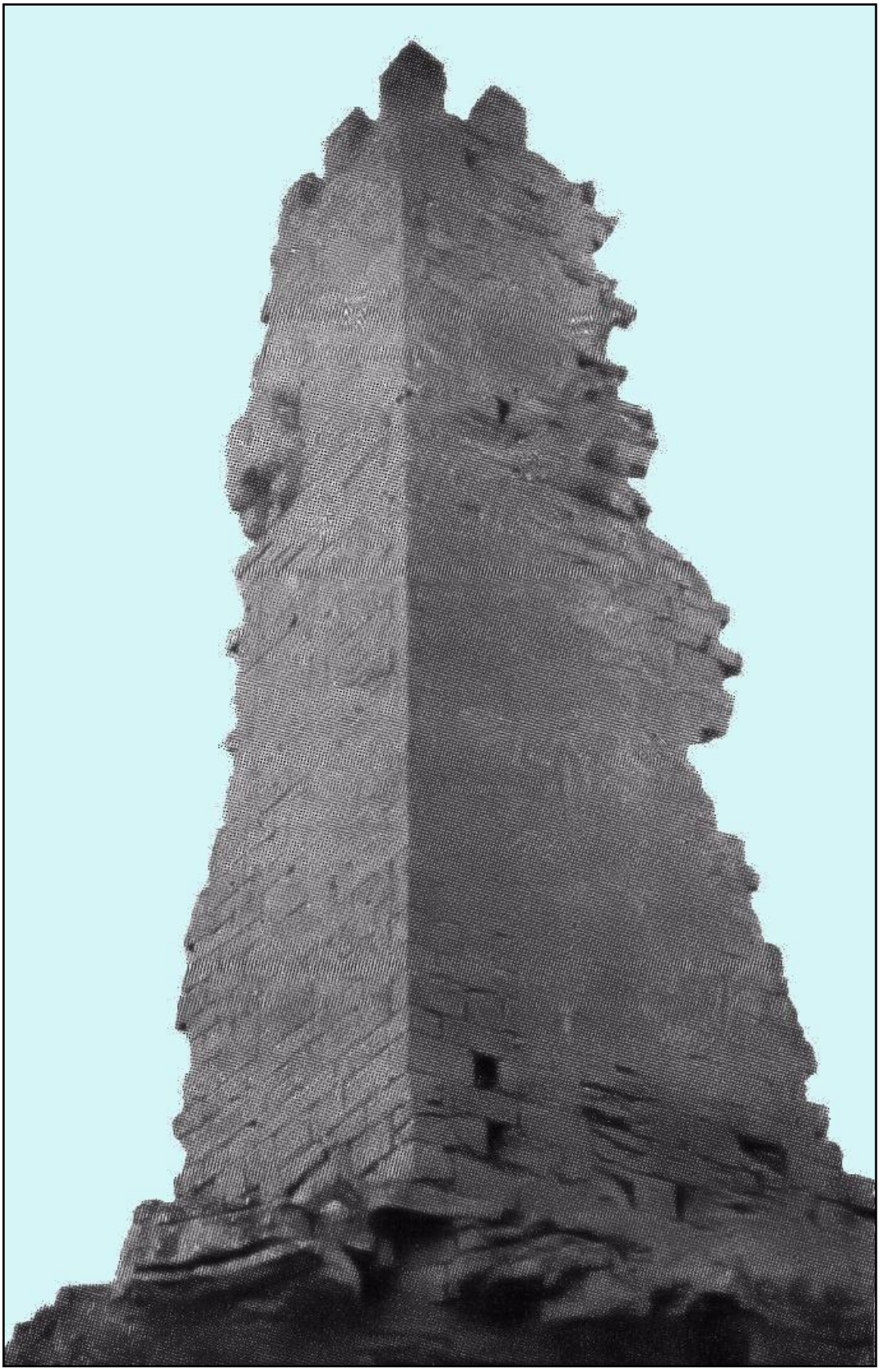

Figura 17. Exterior de l'ensorrada cantonada emmerletada del castell d'Algars.
Font: Pere Català Roca, *Els castells catalans*, vol. IV, p. 632

Figura 18. Interior de l'ensorrada cantonada emmerletada i l'arc diafragma apuntat del castell d'Algars. Font: Pere Català Roca i publicada per Joan Fuguet a *L'arquitectura dels templers a Catalunya*, p. 106

Amb aquests pocs elements arquitectònics ja es podia intuir que ens trobaven davant d'una magnifica edificació de pedra, visible des de la llunyania, bastida en el segle XIII al capdamunt d'un lloc elevat com símbol representatiu del poder i la força de l'Orde del Tempre, en tant en quan que senyors feudals amb ple domini i jurisdicció sobre el territori i la gent que hi vivia.

Era un castell construït amb obra de pedra tallada en forma de paral·lelepípede rectangular i amb caires vius, és a dir, amb carreu mitjà (d'uns 60 x 35 cm), molt ben aparellat a trencajunts, o sigui evitant l'aparició de junts verticals continus.

Figura 19. Aparell a trencajunts de l'obra templera del castell d'Algars

Les recents intervencions arqueològiques han confirmat que es tracta d'un castell petit, de planta trapezoidal irregular — de fet, però, és gairebé triangular, atès que el costat oriental és molt curt— amb un eix sud-est/oest de 30 metres de llarg; l'amplada màxima és de 19 metres al costat oest i la mínima de poc més d'un metre al costat sud-est. Ocupa una superfície total de 300 m^2. Comprenia un primer recinte emmurallat de 76 metres de perímetre, 2,84 m d'alçada conservada i 90 cm de gruix. L'estructura s'assenta directament sobre un potent estrat rocós i disposava de camí de ronda (*adarve* en castellà) a resguard d'un parapet coronat amb merlets piramidals, on s'apostaven i protegien els defensors. Per sota del camí de ronda, en el pis o pisos inferiors, es disposarien un seguit de matacans, obra en voladís amb parapet i sòl espitllerat, per observar i hostilitzar a l'enemic.

En el pany de muralla septentrional, una porta, possiblement protegida per un matacà, de la qual només en resta el brancal de dues lloses de pedra amb una llarga d'1,50 m, donaria accés al pati d'armes de planta trapezoidal amb el costat llarg (dret) de 12 m, el costat curt (esquerre) de 8,70 m i 6,0 m d'amplada. A esquerra i dreta d'aquest espai descobert es disposarien les estructures cobertes.

El lateral esquerre del pati d'armes l'ocupava un arc de diafragma apuntat format per 29 dovelles amb els salmers incrustats en dues rases de fonamentació excavades a la roca, de 5,44 m de llum i una sageta de 3,34 m, que es conserva intacte. Aquest arc donava accés a una estança estreta, de 50 m^2, amb forma de trapezi isòsceles.

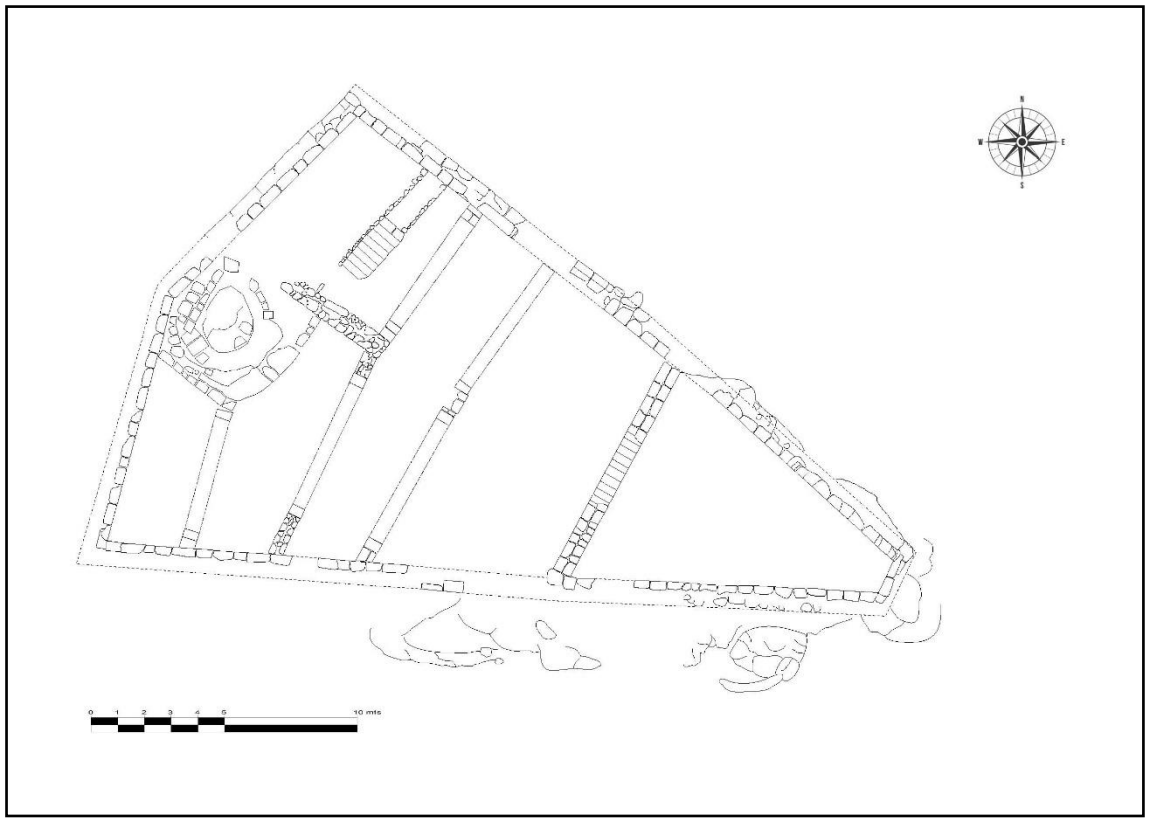

Figura 20. Planta de la fortificació templera (segle XIII)

El lateral dret del pati d'armes l'ocupava una doble arcada de diafragma amb dos arcs apuntat units pels respectius ronyons a través dels quals s'accediria a dues naus formades per una segona doble arcada de diafragma amb dos arcs apuntat units pels

respectius ronyons. La nau meridional presentaria una coberta plana suportada per una successió en profunditat de tres arcs de diafragma apuntats; mentre que la nau septentrional presentaria una coberta plana suportada per una successió de dos arcs de diafragma apuntats que donarien accés a una escala de pedra per pujar a la primera planta i a la porta d'un tancat.

Exteriorment el castell d'Algars es presentaria com una fortalesa imponent, a la vegada que esvelta, envoltada per una alta muralla emmerletada que sembla sorgir de les roques i situada sobre un turó dominant el curs d'Algars i les terres del voltant. I adossat es trobaria l'albacar dels castell. Salvant les distàncies, té una aparença que recorda el castell de Miravet, però sense elements que sobresortirien del pla de la muralla.

Al llarg de la segona meitat del segle XIII, el comanador de Miravet va mantenir, malgrat la descentralització i la reorganització amb noves comandes la seva autoritat superior sobre les comandes o preceptories d'Horta, Gandesa, Vilalba i Ascó-Riba-roja. Segons Joan Fuguet, els territoris dels pobles que actualment constitueixen el municipi de Batea —Batea, l'Algars i Pinyeres— juntament amb el castell i lloc d'Almudèfer formaren la sots-comanda d'Algars[116], depenent de la comanda de Gandesa.

[116] Joan FUGUET SANS (1995). *L'arquitectura dels templers a Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau ed.

EL CASTELL I TERME D'ALGARS SOTA DOMINI SENYORIAL DE L'ORDE DE L'HOSPITAL

La croada contra l'Islam a la Catalunya Nova havia acabat anys enrere, però les Terres de l'Ebre no estaven exemptes de violència, ara exercida per nobles cristians contra altres cristians per aconseguir més riquesa i poder. És en aquest context en el que s'ha d'inserir la carta del rei Pere d'Aragó, feta en el castell d'Albarracín a 3 dels idus del juliol del any de 1284, en la que manava al noble Guillem d'Entença i la seva muller que no oprimeixin, vexessin ni molestessin als frares del Temple i habitants de la batllia de Miravet.[117] Qualsevol conflicte podia desfermar violència, com el de la llenya amb els Entença del castell de Móra, l'any 1290, quan els Montcada i el comanador d'Ascó amb la seva gent i amb els de Miravet, Horta, Gandesa, Corbera, la Fatarella, Vilalba, Ascó i Batea, van intentar assaltar Móra i en no assolir-ho varen causar molt de mal en el seu territori.[118]

Els dos conflictes que acabem d'esmentar il·lustren que a principis del segle XIV, la batllia de Miravet continuava sent un lloc perillós per viure i treballar, d'aquí que l'Orde del Temple procurés retenir els pobladors en els seus dominis alleugerant la càrrega d'imposicions a pagar. Almenys així interpretem un document del que, en el segle XVIII, es va fer el següent resum oficial: «Un instrumento authentico otorgado por el Maestre y Religion del Temple a favor de los vecinos de los lugares de Gandesa, Bathea y otros de la Baylia de Miravete en que les hace libres y francos de Lezda y Peage hecho en el año de 1306 y transumptado en el año de 1383 por Jayme Vidal Notario publico de la referida villa de Gandesa.»[119]

Lluny de les nostres contrades també s'exercia la violència. El 1291 el regne de Jerusalem fou destruït pels mamelucs. Fet que per a la cristiandat suposà posar en dubte la utilitat dels ordes militars. Els seus crítics afirmaven que Déu no els hi concedia victòries perquè actuaven de manera errònia. Aviat serien objecte d'acusacions d'heretgia i de sodomia per aquells que pretenien la influència política i les riqueses que havien acumulat els templers.

EL FINAL DE L'ORDE DEL TEMPLE A LA BATLLIA DE MIRAVET

El desprestigi de l'Orde del Temple seria aprofitat pel rei Felip IV de França per conspirar contra els templers del seu regne, els quals foren tots ells empresonats per sorpresa el 13 d'octubre de 1307 i sota tortura dels inquisidors dominics obligats a confessar-se idolatres, d'escopir sobre la creu i de negar a Crist. Amb l'empresonament dels templers, el monarca reforçava la seva imatge de rei defensor de la fe i de manera automàtica eliminava el quantiós deute que tenia amb l'Orde.

La butlla *Pastoralis preeminentiae,* de 22 de novembre de 1307, del papa Climent V ordenava a tots els reis cristians empresonar els templers i segrestar tots els béns fins

[117] AHN, OM, Ind.85-1, 28r.
[118] Jerónimo ZURITA. *Anales de Aragón*. Edició d'Ángel CANELLAS LÓPEZ. Edició electrónica de José Javier ISO (coord.), Publicación n. 2473 de la Institución «Fernando el Católico» Diputación de Zaragoza, llib. IV, cap. CXVII.
[119] AHN, OM, Ind.85, núm. 18.

que la Santa Seu disposés definitivament dels frares-guerrers i del seu patrimoni. La iniciativa de Felip IV i la butlla papal van despertar la cobdícia dels reis cristians, posant a l'abast unes riqueses temptadores a l'estendre la ruïna de l'Orde del Temple. El rei Jaume II d'Aragó ordenà l'1 de desembre l'empresonament dels cavallers templers i confiscar els béns mobles i immobles, assumint interinament el domini i administració a l'espera dels pactes a què s'arribessin amb la Santa Seu; mentrestant el rei confirmà, el 3 de juny de 1309, tots els privilegis i franqueses reials a la batllia de Miravet.

Després d'un llarg estira i arronsa en el que el Papa estaria sotmès a xantatge i amenaces, Climent V reunia el 22 de març de 1312 un consistori secret que votà la supressió total de l'orde templera. Acord referendat amb la butlla *Vox in excelso*, amb data del mateix dia que, amargament i contra la seva voluntat, procedia a dissoldre i suprimir l'Orde del Temple.

Els béns dels templers, després de vèncer l'oposició del rei de França, foren assignats en tots els regnes de la cristiandat per la butlla *Ad providam Christi*, de 2 de maig de 1312, a l'Orde de l'Hospital de San Joan; l'excepció serien els regnes de Castella, Aragó, Mallorca i Portugal. L'exclusió dels regnes hispànics l'aconseguí la tenacitat negociadora dels ambaixadors del rei Jaume II d'Aragó, qui només hi veia inconvenients en l'acumulació de poder polític i econòmic en una sola senyoria feudal com seria la de l'Hospital, argumentant la singularitat dels regnes hispànics que encara sostenien una croada contra l'Islam en les seves pròpies fronteres. Les negociacions entre la Santa Seu i Jaume II es van perllongar uns anys, fins el 10 de juny de 1317, data en què el papa Joan XXII per la butlla *Ad fructus uberes* erigia l'Orde de Montesa dotant-la amb els béns del Temple i de l'Hospital en el regne de València, mentre a Aragó i Catalunya els béns templers eren assignats a l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem.[120]

L'EXERCICI DEL PODER TERRITORIAL PELS SANTJOANISTES

Si el 10 de juny de 1317, el papa Joan XXII erigí l'Orde de Montesa dotant-la amb els béns de les ordes militars del Temple i de l'Hospital en el regne de València, el 5 de desembre d'aquell mateix any, fra Martí Pérez d'Orós de l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem prenia possessió del lloc de Miravet. Seguidament ho faria a altres llocs de l'antiga batllia templera[121] que ara conformaria la Castellania d'Amposta, el Priorat hospitaler amb domini senyorial dels territoris a l'oest de l'Ebre i el Segre.

La senyoria fou reservada com un domini directe i cambra especial del Gran Castellà d'Amposta. Els vassalls, és a dir, els caps de casa que tenien terres en feu, s'havien de sotmetre a prestar homenatge i jurament de fidelitat al nou senyor representat en aquell moment pel castellà d'Amposta, titular del prioritat de l'Orde. Així, els vassalls de genolls posaven les mans entre les del senyor que jurava observar i custodiar els privilegis, usos i costums dels vassalls. El jurament es reiteraria cada vegada en les persones dels respectius comanadors, sempre que es produïa un canvi al capdavant de la comanda.

Després de quasi una dècada d'incertesa, els castells d'Algars, Batea, Gandesa i de la resta de la Castellania d'Amposta, tenien un nou comanador al territori.

[120] Gonzalo MARTÍNEZ DIEZ (1996). «El proceso de disolución de los templarios: su repercusión en Castilla». *Codex aquilarensis: Cuadernos de investigación del Monasterio de Santa María la Real*, 12, pp. 87-106.

[121] AHN, Batllia de Miravet, carpeta 610, doc. 92; Josep SERRANO DAURA (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera, I, pp. 50.

El traspàs del patrimoni dels templers als hospitalers comportaria moltes més coses que un simple canvi de titularitat, en especial a la Castellania d'Amposta, poblada majoritàriament per homes, dones i famílies vingudes de terres lleidatanes, on els templers hi havien introduït el dret de la ciutat de Lleida. Un dret que acabà configurant-se amb certes particularitats, que s'hauria de revisar i finalment elaborar un nou codi de costums propi. Amb aquesta finalitat, el castellà d'Amposta encomanà als vassalls que ells mateixos recollissin i redactessin els usos i costums que els havien de regir. El text definitiu va ser aprovat pel castellà fra Martí Pérez de d'Orós en un acte que se celebrà a Gandesa, llavors centre civil i administratiu de la Castellania, el 3 de juny de 1319.

El document es presentà l'any següent a sanció en el capítol general que l'Orde de l'Hospital celebrà a la localitat francesa d'Arles. Els vassalls de la Castellania comissionaren especialment uns síndics que eren de Gandesa i de Corbera per a què demanessin al mestre de l'Orde la confirmació del privilegi atorgat pel castellà d'Amposta. Sense objeccions, el mestre hospitaler, fra Elionus de Vilanova, junt amb els altres cavallers assistents, confirmà als homes de les universitats de la Castellania els capítols presentats, per assegurar-los la pau i la tranquil·litat futures amb uns costums, usances, establiments i, en definitiva, una forma de vida de règim propi. L'aprovació final es va produir el 16 de novembre de 1320, sota el pontificat del papa Joan XXII.[122]

LA PRIMERA GRAN REFORMA DEL CASTELL D'ALGARS

Després de renunciar el primogènit Jaume a la corona d'Aragó el seu germà Alfons seria coronat l'any 1327 com Alfons IV d'Aragó. Fent estada a Lleida, el 30 de juny de 1328 es va dirigir a Ascó; l'1 de juliol estava a Vilalba i l'endemà va pernoctar a Batea. Des de Batea, la comitiva reial degué de marxar pel camí de Favara, per després dirigir-se a Maella i Massalió, on arribà el dia 3 i el dia 5 va pernoctar a Alcanyís.[123]

Alfons IV d'Aragó —rei d'Aragó, de València, i comte de Barcelona, entre 1327 i 1336— ordenà el 20 d'agost de 1329 als oficials reials que reconegueren l'exempció d'impostos que el mateix havia confirmat a l'Orde de Sant Joan de Jerusalem i als seus vassalls a la Castellania d'Amposta i llocs de Gandesa, Batea, l'Algars, etc.[124] La motivació que va empènyer al monarca a confirmar dita excepció d'impostos es pot explicar per les males anyades i la crisi econòmica subsegüent en el quinquenni 1324-1329, encara que les males collites ja s'havien produït en el període 1310-1314. Fenòmens de sequera i males anyades eren força freqüents en les societats agràries poc desenvolupades, com les europees de l'Edat Mitjana. Per acabar-ho d'adobar, aquests flagells van coincidir en el temps amb dues grans epidèmies greus.

Però la mala collita de blat, civada i ordi de l'any 1333, a més d'interrompre l'expansió territorial del regne d'Aragó, va provocar una escassetat generalitzada a tot el regne, els preus es van disparar i la mortalitat es va estendre a les ciutats. No podem reconstruir prou bé la magnitud del drama que va viure un nombre més o menys ampli de famílies. Seria en aquest context de 1333, que a la historiografia es coneix com «lo mal

[122] Josep SERRANO DAURA (2015). «La concessió dels Costums de la batllia de Miravet». *Revista de Dret Històric Català,* 14, pp. 273-304.

[123] Joaquim MIRET SANS (1909-1910), «Itinerario del rey Alfonso III de Cataluña IV en Aragón. El conquistador de Cerdeña (Continuación)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, t. V. Barcelona: Imp. Casa Provincial de Caridad, pp. 117-118.

[124] AHN, OM, Ind.87, p. 29.

any primer» —caracteritzat pel trasbals sòcio-polític i la crisi de subsistència— que el rei Alfons IV aprofitaria per fer complir el compromís assumit pels santjoanistes, amb el seu pare el rei Jaume, respecte a que els cavallers de l'Hospital estaven obligats a jurar fidelitat al monarca i al seu hereu. Així, el 13 d'abril de 1333, a Lleida, el castellà d'Amposta, fra Sanç d'Aragó, i els altres comanadors hospitalers, en compliment de l'obligació de jurar fidelitat al rei i al seu hereu, així com d'allò acordat en el capítol provincial de la Castellania celebrat a Gandesa, presenten jurament i homenatge a l'infant Pere com a primogènit del rei Alfons IV.[125]

Trasbals sòcio-polític i greu crisi de subsistència que induiran al rei Alfons IV d'Aragó, l'any 1336, a adreçar-se al castellà d'Amposta Sanç d'Aragó demanant-li s'interessés per la defensa de les fronteres del regne.[126] Aquell mateix any, Pere IV succeiria a Alfons IV i dos anys després, l'11 de juliol de 1338, posà sota la seva protecció totes les ciutats, viles i llocs, així com les seves persones i béns, de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem a la Castellania d'Amposta.[127] El regnat de Pere IV d'Aragó, nascut a Balaguer, seria un dels més llargs i intensos.

A més de la gent que vivia i treballava directament la terra en el lloc d'Algars, al peus del castell homònim, havia terratinents que en tindrien arrendades parcel·les. Des d'Avinyó el 28 de març de 1340, el castellà d'Amposta Sanç d'Aragó reconeixia haver rebut de Juan Pérez de Lombierre, veí de Saragossa, cent sous jaquesos que havia de pagar anualment pel «rahó del loch nostre d'Algars».[128]

El mateix castellà d'Amposta Sanç d'Aragó, ara des de Batea, l'1 de febrer de 1341, manà a tots els comanadors de la Castellania d'Amposta que acudissin al Capítol que s'havia de celebrar, el primer diumenge després de Pasqua, a Sant Pere de Calanda i hi anessin disposats a pagar tot allò que fos degut al castellà per les seves respectives comandes. Manà també que portessin informes sobre l'estat de les comandes. Disposà que els frares i donats estiguessin amb les soldades pagades i amb els seus bestiars, i les cases ben proveïdes. Manà a més que aportessin qualsevol carta de concessió o de convinença signada pel mestre de l'Orde o de l'antecessor del castellà o d'ell mateix. Finalment, manà que portessin escrits els noms dels frares i donats de l'Orde i dels templers que hi haguessin en els llocs respectius.[129] Era moment de posar en ordre tots el comptes de la Castellania i de percebre els drets derivats de les seves possessions.

Pràcticament a mitjans del segle XIV, concretament el gener de 1347, el rei Pere IV encara es veia en l'obligació de declarat que les viles d'Ascó i Miravet amb els seus termes i comandes estaven situades dins del Principat de Catalunya, excepte el lloc de Nonasp. Una copia del segle XVIII del document diu: «Un privilegio y declaracion del Rey Don Pedro de Aragon en que manifiesta que las villas de Azcon y Miravete con sus terminos Baylias y Encomiendas estan sitias dentro del Principado de Cataluña excepto el lugar de Nonaspe con la esempcion que gozan del derecho de bobage varios lugares del campo de Tarragona. Fecho en Barcelona a 11 de las calendas de enero del año 1347».[130]

[125] AHN, Comanda d'Ascó, carpeta 636, doc. 18; ACA, Cancelleria, 584, fol. 208.
[126] AHN, OM, Ind.87, Carp. 589, núm. 177, p. 32.
[127] AHN, OM, Ind.87, carp. 590, núm. 204, p. 33.
[128] AHN, OM, Códices, 599-B, p. 11-12.
[129] AHN, OM, Códices, 599-B, p. 22-23.
[130] AHN, OM, Ind.85-1, 33v, núm. 8.

L'alcaid[131] del castell de Batea es menciona en un document d'«Una firma de derecho dado ante el Alcaide del Castillo de Algars porque habia embargado unas caballerias de vecinos de Bathea y de Piñeras, fecha a 3 de las calendas de Diciembre del año 1347 Arnaldo de Copons Notario publico de Bathea».[132]

Si a la demanda del rei Alfons IV al castellà d'Amposta d'interessar-se per la defensa de les fronteres del regne l'any 1336, i afegim que l'alcaid del castell d'Algars va embargar cavalleries a veïns de Batea i de Pinyeres l'any 1347, podem plantejar que seria durant aquests anys de la segona meitat de la dècada de 1340, en un període de profunda crisi econòmica, però en la que encara no s'havia produït una forta davallada demogràfica, quan els hospitalers construirien la segona muralla del castell per reforçar l'estructura defensiva de la fortificació templera avantposant a la mateixa una muralla cortina, una mena de baluard, a l'extrem sud, on les dues cares de la nova muralla cortina formen un atalussat angle sortint. Pel costat nord s'ha adequat una petita senda per tal de poder accedir a la part superior del castell, per aquest motiu encara no s'ha intervingut en aquesta zona. A diferència de la fortificació templera, l'ampliació santjoanista no es va obrar amb carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunts, sinó amb pedres de mida força uniforme però poc desbastades (obra de maçoneria), col·locades a mà i ajustades unes amb altres amb argamassa del calç per donar forma a un paredat atalussat.

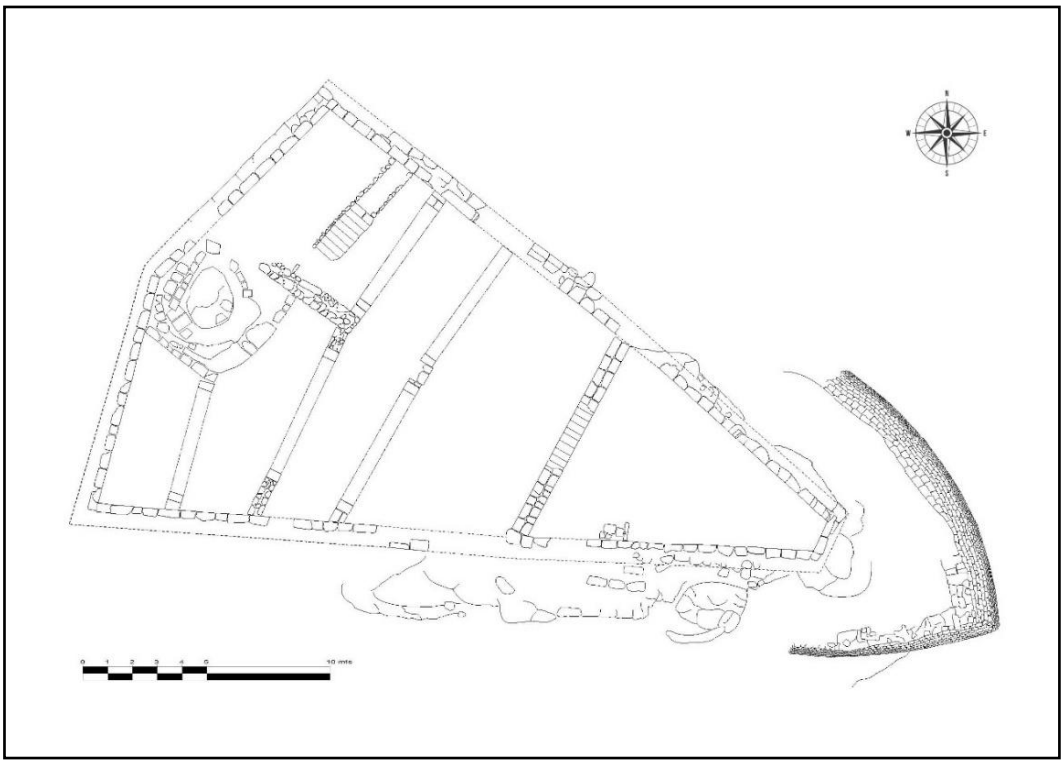

Figura 21. Planta de la fortificació santjoanista (segle XIV)

El 1348 els veïns de Batea, i cal suposar que d'igual manera els d'Algars, van confirmar les seves obligacions vers el castellà d'Amposta, mitjançant:

[131] Paraula derivada de l'àrab hispànic *alqáyid* i que fins a les darreries de l'Edat Mitja desginava a l'encarregat de la guarda i defensa d'un castell o fortalesa.
[132] AHN, OM, Ind.85-1, núm. 10.

> Una capitulación y concordia otorgada entre el Castellán de Amposta y los vezinos y Universidad de la villa de Batea por la que estos prometieron y se obligaron a prestar perpetuamente al Castellán los homenages, de servirle en hueste y cabalgata, de ir a moler a los molinos de la Baylia de Miravete, y de revocar qualesquiera ordinaciones que hubieren hecho en perjuicio de los derechos del Castellán, fecha a 12 de las calendas de marzo del año 1348 ante Francisco de Compons, notario de Batea.[133]

De les diverses calamitats apocalíptiques que van sacsejar a Europa occidental al llarg del segle XIV, a Catalunya la fam de 1333, que debilità la resistència de la població, i l'epidèmia de pesta negra de 1348 marcaren l'inici d'una profunda crisi demogràfica, econòmica i social. L'anomenada Pesta Negra colpejà la península i es va propagar amb especial virulència per les ciutats de Catalunya i València provocant una elevada mortalitat. El despoblament causà una greu distorsió social i econòmica, amb una augment dels preus, la terra menys fèrtil quedà sense conrear; la burocràcia reial i eclesiàstica delmada, tenia dificultats per controlar a la població inquieta, mentre que els propietaris de les terres, seglars i eclesiàstics, al veure disminuir dràsticament els seus ingressos, imposaren càrregues severes als pagesos vassalls.[134] El despoblament que en resultà comportà l'abandonament d'extenses àrees de conreu, mancades de braços; moltes poblacions perderen la totalitat dels professionals de determinats oficis. Hom situa l'inici de la decadència de la corona catalanoaragonesa en la terrible pèrdua demogràfica que suposà l'epidèmia i les seves successives reiteracions durant la resta del segle XIV.[135]

Per a Vicens Vives és impossible avaluar exactament l'impacte de la pesta negra de mitjans del segle XIV, que segons alguns cronicons hauria suposat la mort de dues terceres parts dels habitants de Catalunya. Xifra absolutament exagerada. Però és evident que la mortalitat fou molt alta i, que a conseqüència de la mateixa, moltes zones rurals quedaren amb poca població, donant lloc al fenomen dels «masos morts». Durant el segle XV la pesta bubònica continuà fent pressa a Catalunya, però les seves conseqüències demogràfiques serien molt menors.[136]

Un dels grans perjudicats de la crisi del segle XIV seria l'Orde de l'Hospital de Sant Joan. Des de la illa de Rodes, el 31 de març de 1351, i atenent-se a un informe del castellà d'Amposta, el mestre de l'Orde donava compte dels molts frares de la Castellania que havien mort víctimes de la pesta i autoritzava el nomenament de quinze nous cavallers i de cinc servents. És probable que en aquelles comandes situades en les zones rurals, menys exposades al contagi, l'epidèmia comportà menys alarmisme que en els nuclis urbans.[137] Una constatació d'aquesta menor afectació en els àmbits rurals més aïllats potser podem trobar-la en el fet que durant els anys 1349 i 1351 es van continuar duent a terme els actes d'homenatge i de jurament de fidelitat que s'organitzaren a tots els dominis hospitalers, en els quals els jurats de Batea, l'Algars i Almudèfer declararien que es regien per uns costums comuns. I l'any 1351 tindria lloc:

> Una capitulacion y concordia otorgada entre el Castellan y sus vasallos y vecinos del lugar de Algars con cinco capitulos a favor de la Religion y el 5º es el mas interesante, pues por el quedan obligados los

[133] AHN, OM, Ind.85-1, 22v.

[134] Alan RYDER (2022). *La ruina de Cataluña. Guerra Civil en el siglo XV.* Zaragoza: Institución Fernando el Católico (edición digital: https://ifc.dpz.es/publicaciones/ebooks/id/3979), p. 41.

[135] L'ENCICLOPÈDIA [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia catalana 2025. <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/ la-pesta-negra> [Consulta: maig de 2025]

[136] Jaime VICENS VIVES (1951). «Consideraciones sobre la historia de Cataluña en el siglo xv». *Cuadernos de historia Jerònimo Zurita*, 1, pp. 5.

[137] María Luisa LEDESMA RUBIO (1984). «Las propiedades de la Orden del Hospital en Zaragoza, tras la incorporación de los bienes del Temple». *Cuadernos de Aragón*, 18-19, pp. 161.

> vecinos de Algars de ir a moler perpetuamente sus granos y olibas a los Molinos de la Religión encontrando en ellos el aparejo necesario bajo la pena de 60 libras y perdidos los frutos. Fecha en el año de 1351 ante Lorenzo Piquer Notario de Miravete. [138]

Però si a nivell general no hi havia prou desgràcies, entre 1356 i 1369 es va produir un conflicte armat entre Pere IV d'Aragó i Pere I de Castella en el qual s'interferiren desavinences familiars (els infants d'Aragó Ferran i Joan lluitaren al costat de Castella), dissensions dinàstiques (Enric de Trastàmara, germà bastard de Pere I, que ambicionava la corona de Castella, lluità al costat del rei català) i reivindicacions territorials (Castella intentava de rescatar la regió d'Alacant, i Catalunya-Aragó reivindicava el regne de Múrcia. Fou aquella una guerra de setges i treves efímeres, teixida amb intrigues i crims. L'abril del 1375 es va signar la pau definitiva (pau d'Almazán), de fet sense vençuts ni vencedors, per la qual Múrcia restava per a Castella a canvi d'una indemnització econòmica i es celebrava el matrimoni de la infanta Elionor, filla de Pere IV, amb el príncep Joan, hereu d'Enric II.[139] Com totes les guerres, l'anomenada «dels Dos Peres» va empobrir encara més el conjunt de la societat pel cobrament d'enormes impostos destinats a finançar els exèrcits.

Mentre la monarquia intentava enfortir el seu poder i centralitzar el govern, la noblesa buscava recuperar els seus ingressos a costa d'altres senyors feudals i d'esprémer tant com fos possible els pagesos. Un d'aquest nobles seria el comte de les Muntanyes de Prades, l'infant Pere d'Aragó i Anjou, fill del monarca Jaume II i Blanca de Nàpols, que des del castell palau de Falset es va convertir en un dels personatges més influents del segle XIV a Catalunya, tot exercint com a mà dreta del rei. Intentà expandir-se en els dominis de la Castellania d'Amposta i provocà un conflicte de cavalcades llançades des del Priorat contra la Ribera d'Ebre i de treves, com la signada entre les parts l'any 1374: «Unas letras del Rey Don Pedro de Aragon dirigidas al Governador de la Ciudad de Tortosa en que le dice que entre el Conde de Prades y Castellan de Amposta y su Baylia de Miravete se habían establecido y firmado treguas por tiempo de diez meses. Fecha a 12 de Dez(embr)e del año 1374 ante Arnaldo de Barcelona Notario perpetuo de Tortosa.»[140]

La crisi del segle XIV, provocada per la fam, les epidèmies, les guerres i les tensions socials, va tenir un impacte devastador en la població i l'economia. Es pot considerar el punt d'inflexió que marca la fi de l'Edat Mitja i l'inici de la transició cap a l'Edat Moderna amb l'afebliment dels vincles de vassallatge i del poder dels senyors feudals que amb la caiguda de la producció veuran disminuir les seves rendes.

[138] AHN, OM, Ind.85-1, 22v.
[139] L'ENCICLOPÈDIA [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia catalana 2025. <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/guerra-dels-dos-peres> [Consulta: maig de 2025]
[140] AHN, OM, Ind.85, núm. 16.

DECADÈNCIA DELS CASTELLS SANTJOANISTES

Els anys 1400-1410/1412 són, en molts aspectes, una clara continuïtat del segle XIV, i, per tant, es podria considerar perfectament que el segle XV arrenca el 1410 o el 1412, amb l'extinció de la dinastia catalana que havia regnat des de què el comtat de Barcelona es va unir al regne d'Aragó el 1137.

El 31 de maig de 1410 moria sense descendència el rei Martí, fill de Pere IV, que havia succeït el 1396 al seu germà Joan I. La successió al tron en la monarquia catalanoaragonesa es considerava una qüestió de la dinastia. No estava regulada per normes legislatives i es fonamentava en el costum establert pels testaments dels reis precedents. Per iniciativa del papa Benet XIII, d'origen aragonès, en l'anomenat Compromís de Casp, el 28 de juny de 1412, resultà escollit rei de la Corona d'Aragó el castellà Ferran de Trastàmara

En un context de debilitat de la monarquia, amb una noblesa enfrontada tractant d'obtenir més rendes en un escenari de crisi demogràfica i econòmica, els castells santjoanistes degueren de patir una manca de manteniment. Possiblement un dels més afectats seria el castell de Miravet, que com hem vist anteriorment, Ramon Berenguer IV l'havia donat juntament amb les terres adjacents a l'Orde del Temple que transformà el castell andalusí en fortalesa templera, entre la segona meitat del segle XII i el XIII amb la construcció del bloc principal del recinte superior, on hi ha l'església, l'ala del refetor i part de les muralles. Doncs bé, el 1440, necessitaven d'arranjament i refer les muralles de Miravet i el castellà d'Amposta s'adreçà a les universitats de Gandesa, Batea, l'Algars, Pinyeres, Pinell, Almudèfer i la Pobla de Massaluca per costejar les obres de Miravet, però s'hi van oposar adduint que l'esmentada prestació constituïa un mal ús prohibit pels costums.[141]

Cal suposar que possiblement en el mateix estat de decadència que les muralles de Miravet es trobarien la resta dels castells de la Castellania d'Amposta i que cap dels consells municipals estava disposat a costejar les obres d'arranjament i reformes de les muralles. Uns desperfectes i destruccions que s'agreujarien a la segona meitat del segle XV a casa de la guerra civil catalana.

LA GUERRA CIVIL CATALANA (1462-1472)

Tots els conflictes latents des de feia temps, s'agreujaren a Catalunya a mitjans del segle xv, donant inici a una crisi ben complexa i d'enfrontaments politicosocials coneguda com l'època «de les torbacions» (1462-1472), tal com la denominaren els contemporanis. El detonant fou l'autoritarisme de Joan II (rei de Catalunya-Aragó de 1458 a 1479) que es manifestà tot just quan exercí la lloctinència del seu germà Alfons durant les corts de 1454-1458. De les divergències amb els estaments superiors de Catalunya representats a les Corts, es va passar a un enfrontament obert quan el rei empresonà el seu primogènit, el príncep Carles de Viana, a finals de 1460. Inicialment, la Diputació del General, per tal d'aconseguir l'alliberament del príncep Carles, creà el «Consell representant lo Principat

[141] AHN, Batllia de Miravet, carpeta 614, doc. 176; Josep SERRANO DAURA (1999). *Els Costums de la Batllia de Miravet: estudi introductori i edició.* Gandesa: Consell Comarcal de la Terra Alta, p. 104.

de Catalunya», amb atribucions extraordinàries, ja que el problema familiar era considerat una qüestió nacional i s'identificava amb la defensa dels privilegis propis dels estaments alts, tot i que en deien les lleis «de la terra».

Forçat per les circumstàncies, el juny de 1461, Joan II acceptà i signà la capitulació o Concòrdia de Vilafranca, que prohibia l'entrada del rei en el Principat sense autorització del Consell i incloïa la condició de concedir l'administració de Catalunya i comtats del Rosselló i Cerdanya al príncep Carles, com primogènit del regne i governador general del Principat, amb l'obligació de residir a Catalunya i ser catalans els que havien de constituir el seu Consell, concedint-li, a més a més, jurisdicció plena sobre el Principat, amb facultat de convocar corts, sense que el rei poguera interferir en els seus actes, ni entrar a Catalunya, ni revocar el seu nomenament; i en cas de mort del príncep Carles sense fills legítims, seria el seu germà Ferran el successor amb idèntiques condicions. El rei no podia procedir contra els seus fills i persones de la seva família sense consentiment de la Diputació i Consell de Barcelona.[142]

El 23 de setembre de 1461 moria en el palau reial de Barcelona el príncep Carles de Viana. Segons la Concòrdia de Vilafranca, els catalans van jurar fidelitat a l'Infant Ferran com governador general del Principat, però donada la minoria d'edat es va haver d'admetre a la seva mare la reina Joana. Aviat sorgirien les desavinences per les reiterades demandes de la reina per a què fos admès a Catalunya el seu marit el rei Joan II, quan era sabut que aquell estava tractant amb el rei de França en perjudici de Catalunya, alhora que la pròpia reina donava suport als pagesos de la remença revoltats contra els senyors feudals. Davant la imminència d'amotinaments i coaccions, la reina i l'Infant Ferran es van haver de refugiar a Girona.

Joan II fou declarat «enemic de la terra», destronat per les institucions autònomes, i la corona catalana va ser lliurada successivament a tres prínceps estrangers descendents del Casal de Barcelona per via femenina: Enric de Castella, Pere de Portugal i Renat d'Anjou. L'aliança de Joan II amb Lluís XI de França —al preu de la cessió del Rosselló i la Cerdanya, més tard reintegrats— fou un dels elements que inclinà la balança en una guerra que causà grans danys al Principat i on l'oligarquia hagué d'enfrontar-se amb les reivindicacions populars instrumentalitzades pel rei.[143]

És difícil definir la composició dels dos bàndols per la seva diversitat i per la manca d'una ideologia clara. Al costat del rei hi havia els nobles més o menys cortesans com els Cardona i els Montcada, i destacats eclesiàstics, com l'arquebisbe Pedro de Urrea, l'abat de Poblet Miguel Delgado i el castellà d'Amposta Bernat Hug de Rocabertí.[144] Es dóna la paradoxa que el castellà d'Amposta era partidari de Joan II mentre el col·lectiu santjoanista català era partidari de la Diputació del General.

Entrat l'any 1462, a la frontera d'Aragó havia gran moviment de reialistes. Gent de Batea, partidaris de les institucions catalanes, van escriure als procuradors de Tortosa que a Favara, Casp, Alcanyís i altres pobles veïns estaven acumulant-hi armes i provisions i reclutant gent per entrar a Catalunya. Confirmaren i ampliaren aquestes notícies els avisos de Gandesa, assegurant que a Favara havia 40 reialistes a cavall i molts d'infanteria disposats a saquejar les comandes de Miravet i Horta, i que el comanador de la Fresneda

[142] Mariano GALINDO (1913). *Guerra Civil en Tortosa y su comarca. En los años 1461 a 1466.* Tortosa: Imp. Acción Social Católica, pp. 52-54.

[143] https://web.gencat.cat/ca/generalitat/historia/la-diputacio-del-general/.

[144] L'ENCICLOPÈDIA [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia catalana 2025. <https://www.enciclopedia.cat/historia.-politica-societat-i-cultura-dels-paisos-catalans/la-guerra-civil-catalana> [Consulta: maig de 2025].

havia rebut orde taxativa de fer cavalcades per Catalunya i infligir als seus habitants tota mena de molèsties.

El 25 de juny, els jurats i prohoms d'Horta escriuen a la Diputació del General notificant que han fet ostentació, recompte, inspecció i crida de forces, traient banderes, però que havien reclutat «*muy flacos de armaduras* a causa e la escasez de dinero y gran pobreza»[145]. Segons la missiva, encara que pobra, la gent tenia el cor fort, confiaven en Déu i en la bona justícia; i asseguraven haver-se posat d'acord amb els veïns de la frontera d'Aragó per rebre avís dels moviments dels reialistes, que tenien un bon castell i al capdavant del mateix estava el comanador fra Síscar, però no disposaven de gent d'armes ni de vitualles. El comanador fra Síscar no residia a la vila d'Horta, no obstant que el seu apoderat havia promès no consentir gent estranya a la fortalesa sense el vist i plau dels prohoms i jurats de la vila.

A principis de 1463, penetrant per la part del terme d'Horta, l'arquebisbe de Saragossa, Joan d'Aragó, germà bastard del rei, intentà fer-se amb Horta i va caure sobre Corbera, donant-la al saqueig i passant a ganivet els seus habitants. També els catalans farien barbaritats semblants a l'altre costat de la frontera.[146] A primers de setembre de 1463, els de Batea escrivien al comanador de Miravet avisant que els Moncada marxaven cap a Batea amb la intensió d'expugnar-lo, raó per la que Ponz de Zacosta hi envià una força de socors.[147] Per la seva banda, els del Pinell, espantats davant la proximitat de les hosts de l'arquebisbe Joan d'Aragó, de fra Rocabertí i d'altres capitans reialistes que cavalcaven per terres de Gandesa i Horta fent de les seves en els llocs que, de bon grat o a la força, els obrien les portes, van demanar auxili a Tortosa.[148] Finalment, el 8 de desembre, es va convocar a Tortosa el Consell en ple per tractar de les treves —que havien de durar fins el darrer dia de febrer de 1464, prohibint per ambdues parts les cavalcades, saqueigs i altres danys en persones i bens— proposades a Maella el dia 3 per l'arquebisbe de Saragossa i capità general de l'exèrcit reialista a la frontera catalanoaragonesa. Les treves havien d'afectar els llocs i les viles de Gandesa, Miravet, Pinell, Ginestar, Casca, l'Algars, Almudèfer i Pinyeres; i d'altra banda els llocs i les viles de Massalió, Calaceit, Cretes, Maella, Favara, Corbera (en poder llavors de l'arquebisbe), Nonasp, Casp, Alcanyís, la Fresneda i Monroyo. Però el Consell General va rebutjar la treva el 8 de gener de 1464 i les hostilitats van continuar per a desgracia dels pacífics veïns d'aquella zona.[149]

Aquell mateix 1464, segons Josep Alanyà, el senyor de la baronia de Maella, Joan de Foix va fer saber al rei Joan II que Joan d'Heredia —que havia d'ésser descendent d'un tal «Garcia de Heredia habitant de Batea»— era rebel a la seva senyoria, ja que «El comte volia que el rei, premiant la fidelitat que li havia mostrat en la guerra de Catalunya i en agraïments als ajuts que li havia proporcionats, li fes la gràcia de concedir-li tots els drets que Garcia de Heredia tenia sobre el lloc d'Algars».[150]

Zurita relata que, el 6 de setembre de 1465, Joan II tractà amb els capitans la conveniència de posar setge a la ciutat de Tortosa, base d'algunes de les incursions pernicioses per terres aragoneses i valencianes. En lloc d'intentar assetjar directament la

[145] Mariano GALINDO (1913). *Guerra Civil en Tortosa y su comarca. En los años 1461 a 1466.* Tortosa: Imp. Acción Social Católica, p. 70.
[146] *Ibidem*, p. 81.
[147] *Ibidem*, pp. 95-96.
[148] *Ibidem*, p. 104.
[149] *Ibidem*, pp. 106-107.
[150] Josep ALANYÀ ROIG (1994), *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins.* Tarragona: Diputació de Tarragona, pp. 114-115.

ciutat, el rei decidí aïllar-la per terra i per mar. El 2 d'octubre de 1465 un gran exèrcit havia acampat a l'exterior de la gran fortalesa d'Amposta i començà un llarg setge. L'enemistat de la Castellania d'Amposta amb Joan II venia d'anys enrere, quan Pere Ramon Sacosta, el 1461, havia estat escollit mestre de l'Orde de Sant Joan de Rodes i el rei havia aprofitat per nomenar castellà a Bernat Hug de Rocabertí, de manifesta lleialtat reialista, però Sacosta s'aferrà al càrrec i a totes les possessions associades. Des de llavors, Sacosta recolzà la causa catalana, arrossegà a la majoria d'hospitalers de Catalunya i assegurà que Amposta fos defensada per una guarnició decididament antireialista.[151]

Però a la frontera d'Aragó, per la part del riu Algars, hi restava encara rebel el modest llogaret de Lledó, que no obstant la seva insignificança, havia resistit diverses vegades els cops de l'arquebisbe de Saragossa. Per sotmetre Lledó a la seva obediència, el rei hi envià al nebot del cardenal de Tarragona, Jaume Ram. Pràcticament sense aigua ni vitualles, els defensors van demanar auxili a Tortosa i el Consell va enviar-hi a Martín de Salazar i altres cavallers de la seva companyia; no obstant, quan arribaven a Gandesa van rebre la notícia que Lledó havia capitulat el 3 d'octubre de 1465.[152]

A primers de gener de 1466, l'arquebisbe de Saragossa, controlava la majoria dels llocs i viles de la frontera aragonesa, decidint-se a ocupar Gandesa, Flix i Miravet, amb el propòsit de tancar el pas de l'Ebre als assetjats d'Amposta. El capità Galcerà Sarriera (o Cirera) demanà al Consell de Tortosa «una buena bombarda o cervatana y ocho o diez de a caballo a sueldo, que los utilizaría en Gandesa o Mirabet según lo aconsejará la marcha de los sucesos»[153]. A darrers de maig, Sarriera (o Cirera) acceptà sotmetre's a Joan II, lliurant-li la batllia de Miravet, deixant els de Tortosa completament aïllats. A l'estiu, mentre una part de les forces realistes assetjaven el castell d'Amposta, més al nord, «Hacía el arzobispo don Juan de Aragón la guerra muy cruel en toda la comarca de la ciudad de Tortosa; y pusieron sus gentes fuego en el lugar de Flix, cuyo castillo era tan fuerte y había en él tal guarnición de gente que recibía dél por los nuestros mucho daño. Y redujo el arzobispo a la obediencia del rey los lugares de Azcón, Villalba, Batea, Corbera, La Fatarella y otros muchos pueblos por combate y a fuerza de armas.»[154] Els reialistes van ocupar tot el territori de Flix a l'Algars[155], després de calar foc al castell de Flix i reduir Ascó, Vilalba, Batea, Corbera, la Fatarella i altres pobles propers a Tortosa.[156] Segons l'historiador Albert Curto[157]:

> El sistema militar emprat era: d'una, el defensiu, articulat per un seguit de fortaleses (torres i castells), i ciutats i viles murades; i d'altra banda la perpetració de corredisses o ràtzies al camp enemic a fi d'intimidar-lo, o bé obligar-lo a aixecar els setges. La infraestructura defensiva era, a grans trets, la que

[151] Jerónimo ZURITA. *Anales de Aragón*. Edició d'Ángel CANELLAS LÓPEZ. Edició electrónica de José Javier ISO (coord.), Publicación n. 2473 de la Institución «Fernando el Católico» Diputación de Zaragoza, llib. XVIII, cap. IV.

[152] Mariano GALINDO (1913). *Guerra Civil en Tortosa y su comarca. En los años 1461 a 1466.* Tortosa: Imp. Acción Social Católica, p. 140.

[153] *Ibidem*, pp. 162-163.

[154] Jerónimo ZURITA. *Anales de Aragón*. Edició d'Ángel CANELLAS LÓPEZ. Edició electrónica de José Javier ISO (coord.), Publicación n. 2473 de la Institución «Fernando el Católico» Diputación de Zaragoza, llib. XVIII, cap. VI.

[155] Alan RYDER (2022). *La ruina de Cataluña. Guerra Civil en el siglo XV.* Zaragoza: Institución Fernando el Católico (edición digital: https://ifc.dpz.es/publicaciones/ebooks/id/3979), pp. 194-195.

[156] Daniel FERNÁNDEZ DOMINGO (1867). *Anales o Historia de Tortosa, desde su fundación hasta nuestros dies.* Barcelona: Est. tipogr. Jaime Jepus, pp. 116-117.

[157] Albert CURTO HOMEDES (2002). «La Guerra contra Joan II a les Terres de l'Ebre», *Recerca*, 6, pp. 27-33.

durant el segle XIV havia deixat enllestit el regnat de Pere el Cerimoniós. [...] [A més de Tortosa, d'altres punts defensius de les Terres de l'Ebre] varen tenir un paper cabdal en els successius esdeveniments bèl·lics, foren el castell d'Amposta, el castell d'Ulldecona, el castell de Miravet, el castell de Flix, el castell d'Horta [...] De la mateixa manera les poblacions, més o menys murades oferien resistència, com és el cas de Xerta, Benifallet o la Sènia. En cap tenim referències d'arranjaments, però és lògic de pensar que n'hi va haver. El que sembla clar és que no es va practicar obra nova, potser per la indecisió inicial d'una guerra un xic sobrevinguda, o per la tant comentada crisi econòmica, cosa que feia que aquestes infraestructures, tradicionalment finançades per una institució central, que sobrevisquessin amb els que ja existien.

La reestructuració dels sistemes defensius va significar en alguna ocasió justament la destrucció d'aquests mateixos a fi d'evitar el posicionament dels enemics. En aquest sentit, és prou il·lustratiu [...] el castell de Benifallet [...] davant l'evidència de no poder contenir "lo facen enderrocar, així lo dit castell com la església o altre qualsevol força que en sia a fi los enemichs no si puixen fer forts"[158]

El que sí percebem per la variada documentació, és l'escàs contingent humà destinat a la defensa. [...] Al capdavant de Gandesa, a primera línia enemiga, s'hi envia un total de 6 cavallers a la primavera de 1466.[159]

Com a resultat de la pèrdua de domini i control sobre les comandes, moltes de les propietats santjoanistes a la Castellania d'Amposta no estaven en condicions de procurar cap tipus de renda. A més de nefastes conseqüències en l'ordre econòmic, com acabem de comentar, la guerra comportà la destrucció de fortificacions, sobresortint per la seva transcendència la del castell d'Amposta (1466) que no es refaria i la de Tortosa que, segons el cronista del viatge de Felip II, continuava en molt mal estat l'any 1585: «un castillo grandísimo ya cuasi caido de viejo, á cuya raíz están algunos edificios de vecinos. Deste castillo se vee toda la ciudad muy fácilmente, y el alcaide que por Su Majestad lo guarda tiene trescientos ducados cada año de renta dél.»[160]

Per intentar posar ordre i refer les defenses des de les que es controlaven les comandes, el 10 de febrer de 1468 el castellà d'Amposta i els membres del Capítol Provincial ordenaven que fossin restaurades les fortaleses i demés estructures defensives dels llocs de la Castellania per que els seus habitants es pogueren protegir en elles durant la guerra.

Prouissio reparacionis fortalicis

Fray Bernat Huch de Rocaberti, de la Santa Casa del Spital de Sant Johan de Iherusalem, humil castellán d'Amposta, e nos los comendadores e frayres de la dicha Castellanía, en asamblea conuocados e congregados en las casas nuestras de Sant Johan de Caragossa, según es costumbrado. A los amados e fieles nuestros, todos los vasallos e hauitadores en las comandas e baylías nuestras e a qualesquiere otros de la Castellanía nuestra de Amposta. Salut e buen amor.

Signifficamos vos que es muy necessario por el bien público de vosotros e por conseruación de las fuertes, castillos, baruacanas e cauas en las comandas e lugares de nuestra Religión en la Castellanía d'Amposta por razón de la guerra que present es e por les deuenidor, por lo qual los vasallos de la Religión, veniendo el caso, se han a recoger dentro las dichas fortalezas o baruacanas con sus biures, bienes, ropas e personas, seyendo menester, segunt en nuestra Castellanía es costumbrado fazer.

Por tanto mandamos, hordenamos e declaramos en la present nuestra semblea que toda hora que qualquiere comendador querrá obrar, cobrir e reparar las murallas e torres foranas e las barbacanas e cauas necesarias, según a él parecerá en los castillos e fortalezas que terna que los vasallos e consexo

[158] AHCTE, fons ajuntament de Tortosa, provisions 53 (1465-66), f. 36r-v. Data del 16 de març de 1466, citat per Albert CURTO HOMEDES (2002). «La Guerra contra Joan II a les Terres de l'Ebre». *Recerca*, 6, p. 28.

[159] AHCTE, fons ajuntament de Tortosa, provisions 53 (1465-66), f. 38. Data del 14 d'abril de 1466; citat per Albert CURTO HOMEDES (2002). «La Guerra contra Joan II a les Terres de l'Ebre». *Recerca*, 6, p. 29

[160] Henri COCK (1876). *Relación del viaje hecho por Felipe II en 1585 a Zaragoza, Barcelona y Valencia.* Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, p. 191.

de tal villa o lugar sean tonidos de dar e ayudar de todos los jornales necessarios para la dicha obra, es a saber:

Que de los dichos jornales se hayan de fazer e conrear la lenya e piedra para la calcina e <algenz> que mester será, e más traer tierra e lenya para fazer regola e tella que mester será, e más carrear e tirar con sus bestias e jornales toda la piedra, arena, calcina <e algenz>, agua e las otras cosas necessarias e manobra que mester hi serán pora la dicha obra.

E más, hordenamos e declaramos que qualquier comendador que tales obras e reparaciones fazer querrá, que sea tonido de paguar todos los maestros, assín para tapiar como aparedar de piedra, o en otra manera; e los maestros que farán la calçinia, <algenz>, tella e regola, e assí mesmo haya de paguar la fusta, clauos e maestros que la obrarán por forma e manera que sea conseruación de las dichas fortalezas e propiedades, e benifficio e seguridat de los bienes e vasallos de nuestra Religión, a los quales mandamos por la fidelidat que nos son tonidos, que por ninguna cosa ni razón no recusen fazer las cosas susodichas si las penas de infieldat e inobediencia desehan euitar.

Dada ut supra, etcétera.[161]

No podem precisar si el castell d'Algars va patir destruccions per l'acció dels reialistes, però sí podia presentar un estat de decadència per totes les vicissituds demogràfiques, socials i polítiques. Fos per la raó que fos, el 1468, possiblement va estar sotmès a una sèrie d'obres per deixar a corre-cuita operativa la fortalesa. Les obres d'aquestes reformes es caracteritzen per emprar blocs de pedra i pedres de diversa mida poc desbastades col·locades sense subjectar-se a cap ordre de filades i ajustades unes amb altres amb argamassa de fang. Sota els arcs de diafragma, dividint la nau es va col·locar un gran dipòsit de pedra.

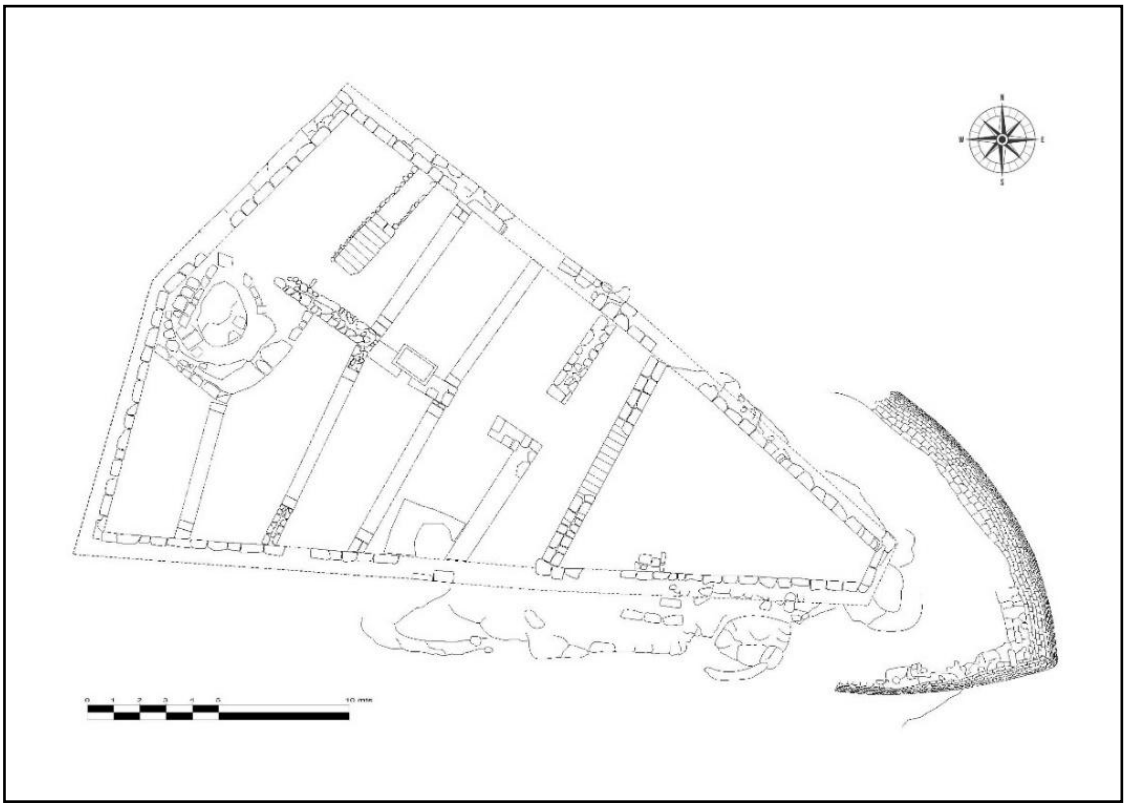

Figura 22. Planta amb les reformes del segle XV

[161] AHN, OM, Códices, L. 607, fol. 33v-34r. Javier ORTIZ-ZARA (2013). «La Castellanía de Amposta en 1466-1468 a través de sus capítulos provinciales». *Aragón en la Edad Media*, XXIV, p. 304 i 325-326.

A corre-cuita també es van haver de millorar les defenses de Batea. Concretament ens referim a la construcció de la torre B del Torrelló de Batea —que es troba adossada a la cara exterior del mur nord de l'església parroquial—, una obra sòlida però barroera, aixecada amb carreus reaprofitats i pedres de diferents mides, tot lligat amb argamassa de calç.

En definitiva, l'estat de guerra i inseguretat seria constant a la Castellania entre els anys 1466 i 1468, circumstància que es posa de manifest a les fonts quan es refereixen a la «destrucción de los lugares e villas de la Castellanía d'Amposta, profanación e perdición de las comandas e comendadores de aquellas.»[162] El triomf final de Joan II fou rubricat a la Capitulació de Pedralbes de 1472, per la que el Principat tornava a la sobirania del rei d'Aragó.

[162] AHN, OM, Códices, L. 607, fol. 13v.

L'ENDERROC DEL CASTELL D'ALGARS A LA GUERRA DELS SEGADORS

Després d'un segle de transició en què a Catalunya es va viure en un estat de guerra endèmic a causa de les lluites privades o dels conflictes del rei, les crisis de subsistència no s'havien acabat d'erradicar. A nivell local, una sequera va marcar les primeres dècades del segle XVII i amb ella la desolació s'instal·là a les Terres de l'Ebre, esdevenint especialment greu la de l'any 1631:

> Sea en memoria de la Posteridad que en año del Nacimiento de Cristo Señor de 1631, en los Reinos de Cataluña, Valencia, Aragón y Castilla hubo una tan grande sequía que pocos ríos corrían, todos los manantiales se secaron y los pozos casi todos, y fué tanta el hambre que una medida de cereales o carga de trigo que es dos quarteres y mitja, por decirlo así, fue vendida en este pueblo de Gandesa por quince libras y ojalá se encontrase, pues era tanta el hambre, que los hombres se tenían por contentos de hartarse con bellotas... En el mes de junio de dicho año, con el favor de Dios, llegaron al puerto o pueblo de Vinaroz grandes naves cargadas de trigo, que proporcionaron remedio a la sobredicha necesidad, pues muchos hombres acuciados por el hambre, dejando sus hogares y sus pueblos, y discurriendo por diversas regiones, perecieron de hambre y no aparecieron más, y los grandes Hospitales se hallaban atestados de pobres y de muertos, que sin sábanas y desnudos, eran sepultados.[163]

Les persistents crisis de subsistència, al llarg del segle XVII, es veuran agreujades a causa de les guerres per l'hegemonia europea dels Habsburg, l'augment del cors berbèric i otomà a la Mediterrània occidental, així com pel bandolerisme provocat per l'increment de les desigualtats internes. Precisament el fenomen del bandolerisme colpejà les Terres de l'Ebre durant el regnat de Felip III, sent mereixedores de senyalar les malifetes dels Clua de Corbera que atemoriren bona part de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre.[164] Per fer front a la inseguretat provocada pel bandolerisme, el 25 de novembre de 1613, es va pactar la: «Union y concordia firmada por el Señor Castellan de Amposta y ballia de Miravet y villas de aquella al efecto de perseguir, expellir, capturar y extirpar los lladres, homicidas, assasinos y altros facinerosos homes y malfactors la pau y quietud publica de la ballia, villas y terminos de aquellas y llochs de llur contributio perturbantes e inquietantes.»[165]

A les Terres de l'Ebre, al problema del bandolerisme aviat s'afegirien els estralls de la Guerra dels Segadors, l'aixecament secessionista català contra la monarquia hispànica dels Àustria d'accentuat caràcter social agrari enfront del règim senyorial. Una guerra que colpejà amb especial virulència els bateans, portant-los mort, fam, malalties i altres calamitats.

LA GUERRA DELS SEGADORS I LA FALLIDA REPÚBLICA CATALANA

El distanciament entre la Monarquia Hispànica i les institucions de govern de Catalunya ja s'inicià en el regnat de Felip II, s'enquistà en el de Felip III i esclatà en guerra amb Felip IV, quan Gaspar de Guzmán y Pimentel, comte-duc d'Olivares (1587-1645) va esdevenir ministre universal del rei.

---

[163] Antonio MASCARÓ (1948). *Mis memorias: notas históricas sobre la villa de Batea, Tarragona.* Barcelona: Altés, p. 142-144.
[164] Xavier TORRES (1991). *Els bandolers (s. XVI-XVII).* Vic: Eumo Editorial, p. 79.
[165] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8260-2 N.29.

El programa polític d'Olivares, contingut en el *Gran Memorial* que presentà l'any 1624, proposava restaurar l'autoritat del monarca emprenent un pla de reformes per establir la unitat dels territoris i aprofitar millor els recursos de la Corona al servei de la política exterior. Olivares entenia que la maquinària bèl·lica de la monarquia, que era la que sostenia l'hegemonia espanyola a Europa, depenia de la capacitat per mobilitzar els recursos dels seus regnes, tendint a una administració més executiva i centralitzada. El projecte *Unión de Armas* pretenia incrementar el compromís de tots el regnes d'Espanya per compartir —en realitat alleugerar a Castella— les càrregues humanes i financeres de l'esforç bèl·lic, creant un exèrcit de reserva de 140.000 soldats, dels quals 16.000 els havia d'aportar Catalunya. El projecte no arribà a prosperar[166], però el fracàs no faria desistir a Olivares de la seva política bel·licista per recuperar el domini dels Països Baixos i la supremacia sobre França. Sense noves imposicions tributaries, les guerres es van haver de finançar amb endeutament, fet que provocà la fallida de la hisenda de la Corona l'any 1627.

Malgrat tot, el 1635, Olivares declarà la guerra a Lluís XIII de França i el 1637 penetrà en el Rosselló. Catalunya esdevenia línia de front i patiria un elevat cost, tant humà com financer, per sostenir la política bel·ligerant de la Monarquia Hispànica. Entre juliol de 1639 i gener de 1640, per recuperar la fortalesa de Salses, Catalunya hagué d'aportar uns 13.000 soldats de lleva, dels quals molts s'havien sortejat a la Castellania d'Amposta, la Preceptoria d'Horta i a la Comanda de Vilalba i marxarien a les ordres del capità Jaume Font, fill i veí de Gandesa, i del senyaler (el portador de la senyera) Agustí Perera, de la vila de Batea. La senyera fou beneïda a Gandesa per mossèn Onofre Català. Dels que van marxar en van tornar pocs; si del poble de Gandesa van sortir 36 soldats, només 12 van tornar sans i incòlumes. Jaume Font i Agustí Perera van morir de malaltia i foren sepultats al fossar de l'església de Sant Joan Baptista a Perpinyà. El pagador Ramon Monlleó, fill de la Fatarella i casat a Gandesa, també hi morí de malaltia. Felip Spinola, en nom del Rei, recobrava el castell del Salses el dia 6 de gener de 1640.[167]

Finalitzada la campanya de Salses, els terços espanyols foren allotjats pel nord de Catalunya. Segons la legislació catalana, excepte nobles, eclesiàstics i ciutadans honrats, la població estava obligada a donar als soldats (uns 10.000): sal, vinagre, foc, llit, taula i servei. Les abusives condicions imposades pels funcionaris reials provocaren violentes friccions entre civils i soldats. —Una situació que no era nova ni esporàdica, ja que el setembre de 1638, a Corbera, els soldats que s'allotjaven van protagonitzar robatoris de roba i joies, atracaments a viatgers i d'altres malifetes.[168]— Amb el pas de les setmanes i els mesos, les càrregues dels allotjaments de les tropes reialistes i els excessos comesos pels terços que tornaven de la campanya en el Rosselló van provocar a Catalunya la revoluta popular de 1640, coneguda com el Corpus de Sang.

La política del comte-duc d'Olivares i dels seus representants fou percebuda a Catalunya com un mal govern; alhora que l'administració virregnal es manifestà incapaç

[166] Eva SERRA PUIG (1973). «Resistència de Catalunya i decadència castellana: la guerra de Separació», a Josep Maria SALRACH (dir), *Historia de Catalunya*. Barcelona: Salvat Editores, IV, p. 78 i ss.

[167] Joan B. MANYÀ (1962). *Notes d'història de Gandesa.* Tortosa: Algueró i Baiges, p. 117-118; Salvador-J. ROVIRA (1997). *Els Nobles de Tortosa (segle XVII).* Tortosa: Consell Comarcal del Baix Ebre, p. 37 i ss; Joan-Hilari MUÑOZ SEBASTIÀ (2002). «La Guerra dels Segadors a les Terres de l'Ebre (1640-1651)». *Recerca,* 6, pp. 46-48.

[168] Carta dels jurats de Flix als consellers de Barcelona, 10 de setembre de 1638. AHCB, Cartes Comunes Originals 1637-38, folis 178-179. Reproduïda per José SANABRE (1956). *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659).* Barcelona: Real Academia de Buenas Letras, p. 42.

de sufocar la revolta i restaurar l'ordre públic. En el moment en què l'autoritat del virrei s'esvaïa, una part notable de la classe dirigent catalana assumí que només sota un poder fort era possible salvaguardar l'ordre social establert i per assolir-ho van buscar una aliança amb el rei de França.[169]

Figura 23. Retrat del comte-duc d'Olivares.
Font: Museu d'Art de Sao Paulo

Una vegada contextualitzat l'origen i les causes del conflicte que degenerarà en la guerra de secessió catalana, per raons obvies ens limitarem als successos que tindran per escenari les Terres de l'Ebre. Així, amb la ciutat de Barcelona fora del control governamental, Tortosa adquirirà per a la Monarquia Hispànica, novament, l'especial rellevància militar de plaça forta estratègica per: les seves defenses, el seu port fluvial connectat amb el port marítim dels Alfacs i el pont de barques, l'únic pas estable sobre l'Ebre aigües avall de Saragossa. Com a plaça logística al servei de Felip IV, aviat hi arribaran subministraments, diners i les tropes que hi foren destinades, com la companyia d'infanteria que de l'Aragó es dirigia a Barcelona, però en arribar a Móra d'Ebre, el 22 de maig de 1640, veient que l'ambient a les poblacions per on passaven era cada vegada més hostil, decidiren dirigir-se directament a Tortosa.[170]

> Yo he llegado a esta villa de Mora con la gente que traigo a mi cargo, y a sucedido la cosa de manera que viendo que se les dava socorro, se levantaron todos con mano poderosa diciendo que no avian de pasar el rio como lo an hecho a la fin; aunque por fuerça les emos obligado a ello, no a sido

[169] Antoni SIMON TARRES (1981). «Catalunya en el siglo XVII: la revuelta campesina y popular de 1640». *Estudi general: Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, 1, 1, pp. 137-148.

[170] Carta dels jurats de Miravet al governador de Tortosa, Lluís de Montsuar. REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1888). *Memorial Histórico Español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XX. Madrid: Imprenta de la RAH, pp. 423-424, citada per Joan-Hilari MUÑOZ SEBASTIÀ (2002). «La Guerra dels Segadors a les Terres de l'Ebre (1640-1651)». *Recerca*, 6, pp. 48-49, nota 14.

> posible cosa, que por no perder la gente que no traya, me a parecido el volver a Aragon como ago, y avisar a V.M(erced) dello que sea savidor de todo, porque voy marchando a la raya y en llegando a ella daré parte al Sr. Governador y V.M. la podra dar al Sr. Virrey de lo que a pasado, que por eso escrivo esta, que para conservacion de la gente que a quedado me parece el mejor medio de todos y todos los soldados decian a voces que a Aragon me seguirian todos, pero que pasar adelante aunque los mataran no lo arian. Mire V.M. que lance este para un hombre y en esta tierra: no digo mas a V.M. aunque ay mucho, que por la pesadumbre no me da lugar mas. [...] Mora y mayo a 22 de 1640.[171]

> A nit passada arribaren a la vila de Mora una companyia de soldats del capità Manuel Bonifacio Dominguez, caminat via ordinaria a Barcelona, y avent-se allojat en Mora considerant que nols donaven ningun socorro, ni la vila de menjar, ni manteniment algu y que los soldatas venien pobres sen que lo capità per no tenir los poguera remediar; vuy de matí segons el sargento Manuel de Toro portador desta, nos ha referit, es estat forços desvalejarse la compañia, de manera que los uns sen son tornats la volta de Aragó, y los altres lo camí de Tortosa sabent que es la plaça de armes señalada per sa megestad, y havent arribat lo dit sargento a esta vila ab orde del dit capità pera tornar los soldats camí de Aragó, trobats en esta vila, no an volgut arrostraro, sino que an volgut anar a exa ciutat pera presentarse voluntariament com a bons y f(id)els soldats pera el servey de sa mag(esta)t y aixi considerant la pobresa ab que dits soldats an arribar a la present vila, moguts de compasió, y zelant lo servey de sa mag(esta)t, a qui en totes ocasions avem de servir, los avem donat un refresch, pera que ab tota seguritat y mes facilment pugueren anar: los avem donat una barca fins a eixa ciutat: volguerem S(enyo)r en esta ocasió trobarnos ab posibilitat pera correspondre a la voluntat y desig que tenim de servir a sa mag(esta)t, pero com estam cansants dels treballs passats, confesam no trobarnos en forces. [...] De Miravet y Maig a 22 de 1640.[172]

La concentració de tropes espanyoles a Tortosa provocà, el 21 juliol de 1640, l'esclat d'una violenta revolta popular a la ciutat i la ira de les masses es va dirigir contra les cases i bens d'aquells tortosins benestants que més havien destacat per la seva fidelitat o serveis a la Monarquia i ara se'ls acusava de col·laboracionistes amb el govern del comte-duc d'Olivares. Els incendis, saquejos i assassinats continuaren fins la tarda del dia 22, tot i que posteriorment encara moririen dos dels criats del veguer de la ciutat: Domènec Dexeru, mort a escopetades davant el Palau Oliver de Boteller, i Vicent Andreu mort davant l'església dels jesuïtes.[173]

Dos dels monàrquics fugits de Tortosa, Pere-Joan Miravall i el seu fill Jacint es van refugiar al monestir cistercenc de Benifassà, des d'on, amb la col·laboració d'alts càrrecs municipals, van dirigir la contrarevolta que triomfà el 4 de setembre de 1640 i començà la repressió contra els principals implicats en la revolta, els quals foren inculpats en el delicte de sedició, condemnats a galeres o a mort penjats a les finestres del pati de la Casa de la Ciutat o a la plaça del Mercat.[174]

La Generalitat i el Consell de Cent de Barcelona van demanar ajut al cardenal Richelieu, i el 24 de setembre de 1640 es va signar el tractat de Ceret, pel qual els francesos es comprometien a enviar un exèrcit de 6.000 soldats d'infanteria i 2.000 de cavalleria, a càrrec de les institucions i poblacions catalanes; la Generalitat començà a reclutar forces amb les que defensar la seva sobirania. Durant els mesos de setembre i

[171] Carta del capità Manuel Bonifacio Dominguez dirigida a un dels seus superiors. REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1888). *Memorial Histórico Español. Colección de documentos, opúsculos y antigüedades,* t. XX, pp. 422-423.

[172] Carta dels jurats de Miravet a Luis de Monsuar, governador de Tortosa. REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1888). *Memorial Histórico Español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XX. Madrid: Imprenta de la RAH, pp. 423-424.

[173] Joan-Hilari MUÑOZ SEBASTIÀ (2002). «La Guerra dels Segadors a les Terres de l'Ebre (1640-1651)». *Recerca*, 6, p. 51.

[174] *Ibidem*, p. 52.

octubre, els catalans i les primeres unitats franceses començaren a fortificar les ciutats de Lleida i Tarragona. El comte-duc d'Olivares coneixia els preparatius bèl·lics en territori català i des de la Cort s'organitzà a corre-cuita un exèrcit que es va concentrar a Saragossa i a la zona d'Alcanyís a les ordres de Pedro Fajardo de Íñigo y Requesens, V marquès de Los Vélez, amb el rang de virrei de Catalunya i capità general de l'exèrcit reialista.

LA CASTELLANIA D'AMPOSTA ES POSÀ DEL COSTAT DE LA GENERALITAT

Recuperat el control de Tortosa per l'oligarquia dirigent, aquesta s'allunyarà de les directrius de la Generalitat i s'aproparà als interessos de Felip IV. A finals de setembre de 1640, la Generalitat envià el diputat Quintana a assaltar Tortosa, però els tortosins van rebre l'ajut de tropes castellanes abans que arribessin les catalanes que no obstant «lo debastaron todo, y talando la campaña, derrivaron los molinos, e hiceiron algunas pillas de ganado...»[175]

El 23 de novembre de 1640, el marquès de Los Vélez arribà a Tortosa amb el seu exèrcit per prendre possessió del càrrec de virrei a la catedral en presència del bisbe, el franciscà italià Giovanni Battista Visco, un veritable baluard per a la monarquia, que va mantenir sempre un contacte directe amb el rei signant els seus escrits com Juan Baptista Campaña; és a dir, emprant el nom del seu poble d'origen, Campagna, prop de Salern. El bisbe Campaña seria el típic representant de l'elit catòlica de la Monarquia Hispànica que s'enfrontà al capítol catedralici que es negava al repartiment de les tropes, les quals s'hagueren d'allotjar en el palau episcopal i en d'altres dependències de la catedral.[176]

Tortosa esdevindrà la base d'operacions militars de la Monarquia Hispànica a Catalunya. En reconeixement d'aquest fet, Felip IV va enviar el següent escrit «*A los Amados, y Fieles nuestros, los Procuradores de la Ciudad de Tortosa*»:

> Amados, y Fieles nuestros, por lo que me ha escrito el Marqués de los Velez, mi lugar Teniente y Capitan General en el Reino de Aragon, he entendido la fineza con que aveis procedido en la ocasión que el Diputado de esa Provincia ha procurado entrar en esa Ciudad, y el socorro que aveis pedido al Marqués, de gente que se ha puesto en el Castillo de ella, y todo lo demás que ha pasado en esta razon, y quedo con grande estimacion, y satisfacion de la forma con que aveis governado en estas acciones, que muestran enteramente vuestra fidelidad, y afecto a mi servicio, y dan exemplo a toda la Provincia, por lo qual quedará siempre en mi memoria tan grande servicio, para quanto fuere beneficio, y honra de esa Ciudad, de manera que conozcan todos la gratitud con que estoy, de procedimientos tan dignos de estimación, y quan en mi gracia está esa Ciudad, esperando que con nuevas demostraciones proseguireis en lo que aveis començado, para grangear mayores méritos.
>
> Y para que quede memoria en todos tiempos de vuestra fidelidad, que con justa emulación deven seguir todos este exemplo, en parte del conocimiento de mi gratitud, he sido servido de hazer merced a esa Ciudad del título de Fidelisima, y Exemplar, para que con esta honra, quede en la memoria de los tiempos la acción que aveis hecho, quan grata me ha sido, y he mandado que se despache privilegio desta merced: y asimismo soy servido de hazerosla de la remisión de derechos de quintos, perpetuamente que está obligada a pagar esa Ciudad; y si estuviese hecho concierto dél, remitiros también perpetuamente la cantidad que devieredes pagar por el concierto, de que asimismo he mandado se os despache privilegio.
>
> Y deseando hazeros mayores mercedes, holgaré que me aviseis, que cosas se os ofrecen en que podais recibirla, porque en todas desaré hazerla en quanto pueda: holgareme tambien saber de

[175] REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1889). *Memorial Histórico Español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XXI. Madrid: Imprenta de la RAH, pp. 21-24.

[176] Ida MAURO (2019). «Giovan Battista Visco de Campagna, obispo de la "Fidelísima i exemplar" ciudad de Tortosa en los años de la *Guerra dels Segadors*». *Libros de la Corte*, 18, pp. 190-212.

> vosotros las personas que se huvieren señalado en mi servicio en esta ocasión, para hazerles merced, demás de las que entendereis que he mandado hazer a algunas personas de cuyo proceder he tenido noticia; y asi os encargo, que me lo aviseus, porque en todas maneras, y en todos sugetos, quiero mostrar quan servido me hallo de esa Ciudad. Dada en Madrid a veinte y nueve de Septiembre de mil y seiscientos y quarenta. YO EL REY.[177]

Per premiar la fidelitat mostrada per l'oligarquia tortosina, a més de la remissió de l'impost de la cinquena reial, que gravava el 20% dels ingressos dels municipis, Felip IV va afegir a l'escut de Tortosa la doble titulació de ciutat «fidelíssima i exemplar», va coronar la torre i va afegir-hi unes palmes.

Com era costum a l'època, les accions de guerra es dividien en dues temporades de campanya: la primera de primavera (de març a mitjans de juliol) i l'altra de tardor (d'octubre i novembre).[178] Des de Tortosa i com virrei de Catalunya, el marquès de Los Vélez envià emissaris a les viles de la comarca de Tortosa i de la Castellania d'Amposta perquè s'adherissin a la causa del rei. Només Horta i Arnes, controlades pel comanador santjoanista Vicente Carroz, s'avingueren a les exigències del rei. Al no tenir una resposta favorable, soldats flamencs, valons i italians de les tropes del marquès de Los Vélez, saquejaren Vilalba, Bot i Prat de Comte.[179] La Generalitat encarregà al capità Joan de Copons recuperar Horta i Arnes.[180] El setge i assalt d'Horta de Sant Joan pels catalans tingué lloc entre el 9 i 11 de desembre de 1640. Copons faria el següent relat dels successos i responsabilitzà els dirigents del consell municipal, atès que:

> lo govern de la vila, foren los que instaren a V.S. los donás armes y monicions, les quals al cap de tres dies que las tingueren, las emplearen contra la Provincia, matant y nafrant a los que se exposaven en aquestos perills en ma companya per la defensa y conservaçio de la Provinçia, y açó feren sens que copiós exercit los hi obligás, sino ells sols de sa libera voluntat [...] estos mateixos (son) los que ab cautelosa manya, als 7 de decembre m'enviaren a dir al mas de la Real, que si avia de menester gent per una alarma avien tinguda, me la enviarien, quant ja avien enviat dos voltes a Joan Cessé a prestar la obediençia al marqués de los Velez, ab sindicat firmat de tots los de la Vila, y lo endemá als 8, hagué jo de marchar pera posarlos siti. Estos los que me entretingueren tres dies ab ses nits en campanya, deffensantse sempre, y deffensantme la entrada, pactejant ab mi com ha exercit enemich: estos los que no volgueren reduirse may, no obstant los offerí salvar las vidas y las aziendas. Estos los que enviaren a sercar socorro al marqués de los Velez a Tortosa, y a moltas viles del Regne de Aragó, y lo aurien alcançat, si lo valor de la gent de estes viles y ma diligençia non agués atallat, puix arribaren a Pauls 800 dels soldats que trobaren en Tortosa, que está una lleguda de dita vila de Orta, y altres aragonesos de la vila de Calasçit y del Lledó arribaren al riu que divideix los Regnes que está a un quart de camí de esta vila: Estos los que demprés de averlos pres la vila a força de armes, rendiren lo castell sens voler jo pactar ab ells ninguna cosa, sino que avien de eixir tots subjectes vidas y açiendas al arbitre y voluntat de V.S., o quels avia de cremar cases y campanya y degollarlos a tots en entrar al castell. Estes coses pogueren obligarlos, y no bona voluntat a la Provincia, puix est dia me mataren tres homens, y entre ells un criat meu, y men feririen sis molt mal.[181]

---

[177] Antonio DE SANTA MARÍA (1682). *España triunfante y la Iglesia laureada, en todo el globo de el mundo*. Madrid: Julián de Paredes (impresor), pp.414-416.

[178] Lorraine WHITE (2003). «Guerra y revolución militar en la Iberia del siglo XVII». *Manuscrits*, 21, pp. 63-93.

[179] Joan B. MANYÀ (1962). *Notes d'història de Gandesa.* Tortosa: Algueró i Baiges, pp. 135-136.

[180] Joan-Hilari MUÑOZ SEBASTIÀ (2002). «La Guerra dels Segadors a les Terres de l'Ebre (1640-1651)». *Recerca*, 6, pp. 57; Joan B. MANYÀ (1962). *Notes d'història de Gandesa.* Tortosa: Algueró i Baiges, p. 126.

[181] Carta de Joan de Copons a la Diputació. REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1891). *Memorial Histórico Español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XXIII. Madrid: Imprenta de la RAH, pp. 82-83.

Malgrat la contundent acció d'Horta, la gent de la terra estava queixosa amb Copons per no haver degollat immediatament els considerats traïdors. Copons relatà les dificultats que tingué un lloctinent seu, Cabanyes, en el trasllat dels presoners fins el castell de Miravet, havent-los de defensar de no morir assassinats pel camí i en arribar a Miravet, quan pujaven al castell, els van rebre a escopetades i pedrades, resultant mort Joan Claresvalls i ferits altres tres o quatre.

Farem un incís en el nostre relat dels esdeveniments a les Terres de l'Ebre per tornar momentàniament al marc general de Catalunya per comentar un fet històric, de caràcter simbòlic i d'un valor específic sense precedents, com serà la proclamació de la republicà catalana. El 16 de gener de 1641, la junta de Braços proclamà la república catalana sota el protectorat de França, assabentant-se d'aquesta circumstància els ostatges catalans que foren rebuts a Paris en audiència pel cardenal Richelieu i els hi va dir:

> el Rey les protegerá, auxiliará, y favorecerá queriendo que sea república independiente y soberana, y ansí a determinado recibirles como a Embaxadores de República libre a vuesenyorias haziéndoles cubrir, sin que deste favor, y auxilio entienda su Magestad reportar otro interés más que hacer que los cathalanes sean conservados en sus leyes y privilegios, y se ven libres de las oppresiones, y de mi parte les prometo y assiguro que los valdré y favoreceré como si yo fuera cathalan.[182]

La república catalana va tenir una durada simbòlica: set dies, perquè es va imposar una realitat immediata que faria que la república fos inviable per les necessitats militars (soldats i tècnics experimentats, armes, municions), d'abastiments (en especial blat) i de vigilància i protecció de la costa catalana; a més de les elevades despeses de guerra i el ràpid avenç de l'exèrcit del marquès de Los Vélez, entre d'altres qüestions. El 23 de gener, tres dies abans de la batalla de Montjuïc, la Junta de Braços aclamà *in absentia* a Lluís XIII com comte de Barcelona amb el nom de Lluís II. El rei-comte nomenà virrei de Catalunya al mariscal de França Urbain de Maillé, marquès de Brezé.

El reialista bisbe Juan Baptista Campaña no tenia experiència militar, però comptava amb una xarxa de compatriotes italians que sí en tenien i li suggerien algunes accions militars, com la de proposar al rei, l'11 de maig de 1641, la conveniència d'atacar la Castellania d'Amposta per evitar el saqueig dels camps que envoltaven Tortosa pels cossos de miquelets.

> [...] Mas para ganar tiempo he considerado conveniente anticipar y decir desde aora mi parecer, avisando a Vuestra Magestad lo que siento ser el principal, y aun total reparo, y remedio de todo mal, que es lo que con otras mias he significado al Conde Duque, y aun a Vuestra Magestad, que lo que ultimamente encargue mucho a D. Antonio Gandofo representasse alla de palabra, y lo que siempre he procurado con el Marques de los Velez duque de Nodera[?], y condestable Colonna, conviene a saver que Vuestra Magestad se sirviese mandar, que de Aragon se llegase alguna gente de la nuestra a la Castellania de Amposta para limpiarla de los sediciosos, que hay en ella de los quales depende todo el mal, y peligro de esta Ciudad. De alla vienen cada dia algunos de ellos haciendo escurerias en el distrito de ella, muy a menudo llegando hasta a sus muros casi, y hurtando lo que hay haviendose llevado ya poco menos, que todas las cavalgaduras, y ganados, con haver quemado casas, que los ciudadanos tienen en sus heredades, y es de manera que ninguna persona de consideracion, ni otra de no ser mas que fuerça, se atreve a dar un paso solo fuera de la ciudad. Ellos pescan con toda libertad las sanogas [?] en el Asut; ellos son lo que siembran mil quimeras, y maldades para alterar los animos i incabir miedo a todos, aora diciendo, que tienen tantos mil hombres de la tierra, y franceses; aora que baxaran la tal, y

[182] Núria FLORENSA SOLER (2004). «La República Catalana de 1641: un proyecto colectivo revolucionario», a Francisco José ARANDA PÉREZ (coord.), *VII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, 2 vols. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, I, pp. 101-102.

tal noche a invadir, y asolar Tortosa; aora procurando por medio de sus correspondientes o con cartas, o de palabra, que este y aquel ciudadano, y eclesiastico se salga de aqui quanto mas presto sea posible, si quiere poner en salvo su vida, su casa, y su hacienda, procurando muy en particular, que todo esto lo entiendan las mujeres que son mas medrosas, que los varones.

Con los dichos fomentos, y alientos extrinsecos los que dentro de la ciudad tienen dañada la voluntad se animan y alientan en hablar, que obrar de secreto todo lo que pueden de mal. Mas porque se save de cierto, que ellos se van mudando en el exterior conforme son los sucesos de nuestras armas buenos o malos, el unico remedio para enfrenarlos y librar la ciudad de conventiculas, y peligros, y ponerla en seguro, es quitar la causa y la raiz del mal, que son los sediciosos de la dicha Castellania.

La impresa de limpiarla de ellos no es dificultosa, assi por lo que estoy informado de personas, que han venido de la raia de Aragon menos de mil soldados seran bastantes para el intento; y assi que la gente de aquellos lugares esta tan cansada de las opresiones, y maltratamiento que cada dia recive de ellos, que socorrida, y alentada con soldadesca tomará las armas en servicio de Vuestra Magestad, y aiudara muy bien para ponerse en libertad. Esto es, señor, el remedio unico, y presentaneo del mal; que se la espada, y el miedo no lo trahera consigo, quitando la dicha raiz, y fomento, las diligencias, que hacemos de dentro siempre seran muy cortas, y nada bastantes a conseguir el fin: y con los que son dañados de voluntad aqui dentro obran lo que obra la sal con la carne podrida. Con esto para ver, y saver el estado, en que nos hallamos he hablado con el Maestre de campo Miguel de Medina, y capitan de cavallos D. Antonio Salgado, y me han dicho, y asegurado, que con la guarnicion, que hay aqui e presente no se atreveran los dañados de dentro a moverse aunque viniese gente de fuera a invadirla. Mas con todo eso aun al parecer de ellos seria menester para dicha seguridad que por lo menos veniesen algunos quatrocientos otros soldados de a pie, y una otra compañia de cavallos para su guarnicion. En orden a esto he instado con el condestable de Napoles como Vuestra Magestad hechara de ver de las inclusas copias de las respuestas, que me ha dado; haviendole representado quanto sea de grandisima importancia al Real servicio de Vuestra Magestad la conservacion de esta plaça.

He avisado tambien al Conde Duque con otras mias, y encargue mucho a D. Antonio Gandolfo, que lo reprentase alla de palabra muy de veras que conviene al servicio de Vuestra Magestad y buena conservacion de esta plaça, que se diese principio a hacer las mercedes ofrecidas a los que notoriamente, sin que hay duda en ello, con consejo, y obras se señalaron al servicio de Vuestra Magestad en tiempo del mutin de esta ciudad, que con esta estarian mas alentados en todas ocasiones, y los otros se pondrian en esperança, que se animarian tambien ellos. Esto mismo vuelvo a representar con esta a Vuestra Magestad con la devida humildad, remitiendome a la suma prudencia, y acertadisima direccion de cosas de Vuestra Magestad, cuia persona quede y prospere Dios con toda felicidad de sucessos en todo como lo ha menester su Sagrada Iglesia y nuestra Sagrada fe catolica. Tortosa a XI de Maio 1641.

Fr. Juan Baptista Campaña.[183]

Les acusacions del bisbe Campaña acabarien per comportar penúries per a la gent de la Castellania d'Amposta, encara que les conseqüències no serien immediates. Per desorganitzar els miquelets: cossos militars voluntaris i mercenaris armats, formats per les juntes locals per donar suport a l'exèrcit de la Generalitat, Felip IV s'adreçà al V duc de Medinaceli, lloctinent del rei i capità general del regne de València per contrastar la seva opinió respecte a la conveniència d'atacar la Castellania d'Amposta. La resposta del 30 de maig de 1641 deia:

He recivido carta de Vuestra Magestad, su fecha de 25 de Mayo en que me ordena me corresponda con el obispo de Tortosa para limpiar la Castellania de Amposta de los Michaletes que tratan de inquietar a Tortosa, y que si fuese menester me communique con el Duque de Nochera, lo que tengo executado ya, y escrive Don Xònal de Cardona que los Michaletes no pareçen, porque la Cavalleria que fue a comboyar los vastimentos de Tortosa los a apartado de aquel confin. Tortosa (Señor) queda con vastimento para dos meses segun avisa D. Xònal y la Cavalleria de la Guarda del Virrey la tengo aun en aquella Raya. De lo demas aviso a Vuestra Magestad respondiendo a otras dos cartas que tengo suyas. Dios guarde la Catholica y Real persona de Vuestra Magestad.[184]

Valencia, 30 de mayo de 1641.

[183] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0289,nº 090 [1641-5-11/1641-5-19].
[184] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Legajos,0559, nº 009. [1641].

El Consell d'Aragó, l'òrgan de govern i justícia que assessorava a Felip IV i administrava els assumptes de la Corona d'Aragó, el 5 de juny de 1641, també va emetre el seu dictamen respecte a la demanda del bisbe de Tortosa per reduir a l'obediència del rei a la Castellania d'Amposta.

> En la consulta inclussa deste Consejo sobre las cartas que se han recivido del obispo de Tortosa y de los procuradores de aquella ciudad, manda Vuestra Magestad que de el Consejo su parecer. Las cartas se reducen a referir el obispo la deligencia que ha hecho con la ciudad en conformidad de la orden de Vuestra Magestad sobre acudir a su defensa y fortificacion, y la [presteza] con que se ofrecen a todo lo que puedan al servicio de Vuestra Magestad.
>
> Dice de nuebo lo que ha escrito otras veces sobre procurar reducir a la obediencia de Vuestra Magestad la Castellania de Amposta y los socorros de la Cavalleria y la Infanteria que pide vayan de Aragon y las milicias de Valencia.
>
> Los procuradores de Tortosa escriven en la mesma conformidad y embian tambien relacion de lo que tienen y les falta en la ciudad para su defensa y se ofrecen con gran desbera morir en ella y en servicio de Vuestra Magestad.
>
> En el principal punto que es los socorros de Tortosa y que se procure reducir la Castellania de Amposta a la obediencia de Vuestra Magestad, ha mandado Vuestra Magestad de enbiar las ordenes que ha parecido conbenir a los Virreyes de Aragon y Valencia, y assi sobre esto no se le ofrece al Consejo cosa de nuebo que advertir sino que mande Vuestra Magestad que se les buelva a encargar mucho el effecto. A los Procuradores de Tortosa parece que se les responda con aprobacion de lo que obran y alentandoles mucho para que lo continuen y diciendoles que Vuestra Magestad mandara que se asista a su defensa con todo quanto se pueda y espera que ellos como tan fieles vasallos se ayudaran de su parte todo lo que pudieren, y a los Virreyes de Aragon y Valencia se les podria embiar la relacion que ellos remiten de las municiones y armas y bastimientos que tienen para que conforme a ellos les asistan con todo lo que puedan.
>
> Vuestra Magestad mandara lo que fuere servido.[185]

Mentre el virrei francès destinà tropes a diferents indrets de les Terres de l'Ebre, les quals també acabarien per causar problemes a la gent del territori, a les darreries d'estiu, davant la inacció de l'exèrcit reialista, el bisbe de Tortosa insistí al rei en la conveniència d'atacar la Castellania d'Amposta i Felip IV demanà nou dictamen al Consell d'Aragó. El 9 d'octubre de 1641 responien al monarca:

> El obispo de Tortosa en carta del 9 del pasado para Vuestra Magestad dize que es tiempo muy oportuno para que Vuestra Magestad mande ya que se reduzca a su Real obediencia la Castellania de Amposta assi por lo que se save de cierto por personas dignas de credito que han ido de ella, que estan los paisanos muy enfadados de las insolencias, agresiones y malos tratamientos que padezen de los franceses, y de otros de la tierra que les roban y quitan quanto tienen y que por esto (particularmente los eclesiasticos) no han querido contribuir en los dos mil ducados que les ha pedido la Diputacion, assi por el miedo que han cobrado de la gente de guerra de Vuestra Magestad que se les va acercando por la frontera de Aragon, com por la faccion que los dias pasados hizo la Cavalleria en el Genestar y tambien por los muchos vasallos que hay en la Castellania mui bien intencionados y deseosos de estar en la obediencia de Vuestra Magestad, y que por miedo no se atreven a mostrarse en publico, como lo hizieran a la vista de las armas de Vuestra Magestad, y que en Tortosa no hay gente bastante para la empresa, y que seria muy acertado que se encargase a la que se halla en Aragon cerca de dicha Castellania, y que si Vuestra Magestad es servido mandar que haga esta faccion, se sirva tambien de ordenar que los soldados por ningun acontecimiento hagan ningun daño a los paysanos, sino que les den a entender que van alla solamente para librarlos de las insolencias de los franceses y de los ladrones de la tierra.
>
> Y haviendose visto en el Consejo ha parecido dar razon a Vuestra Magestad de lo que [informa] el obispo para que se sirva de tenerlo entendido y mande lo que mas convenga a su Real servicio.[186]

[185] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0290,nº 031. [1641]
[186] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0289,nº 047. [1641].

Diego Messia Felipez de Guzmám, I marquès de Leganés, havia arribat a València procedent d'Itàlia el mes de maig de 1641 i davant la greu situació en que es trobava Catalunya després del fracàs del marquès de Los Vélez, Felip IV decidí nomenar al marquès de Leganés capità general el novembre de 1641. A l'assumir el comandament es va trobar amb un exèrcit desfet.

A la frontera catalanoaragonesa, sembla que el castell d'Algars estava en desús. Si més no, així ho interpretem a partir de la relació dels béns i drets de l'Orde de l'Hospital de Sant Joan a l'Algars, de l'any 1641, en la que es fa una referència al castell d'Algars que no pot ser ni més breu ni menys explicita, ja que no detalla en quines condicions es trobava en aquella data.

> Hai una hermita en la Pardina de Algás para dezir missa, y los terratenientes en dicha Pardina pagan al Señor Castellan diversos treudos, y la dezima de los frutos que alli se cogen y las yervas son del señor Castellan.
>
> Tiene un granero con una habitación debajo del granero para el hermitaño, o contiguo todo a la capilla, o iglesia cerca del castillo.
>
> Se previene que si al tiempo de cobrar los derechos que se expresan en este papel ocurriese duda, y por ella se quisieran escusar a pagar, se podrá en tal caso acudir a don Juan Bautista Guasqui escrivano Real vezino de la villa de Miravete de Ebro que hizo los ultimos Cabreos de la Castellania, o Bailia de Miravete, y tiene las notas de ellos.[187]

Els saqueigs puntuals desanimaven els partidaris de la Corona i mobilitzaven el bàndol oposat. Per això, el 12 de gener de 1642, el bisbe Tortosa reiterà a Felip IV la necessitat d'atacar la Castellania d'Amposta per desorganitzar els cossos de miquelets.

> [...] Muy buena y oportuna es tambien la que de presente hay para reducir facilmente a la obediencia de Vuestra Magestad la Castellania de Amposta, porque estoy informado por medio de persona de aqui muy celosa del servicio de Vuestra Magestad que lo ha oydo de otra que dos dias ha venido de dicha Castellania y ha de volver a ella, que la gente de aquella tierra esta desauciada de alcançar y tener socorro de la Provincia para su defensa en caso que nuestros soldados los apretassen; y diciendole que harian en tal caso, respondio la dicha persona que ellos procurarian de defenderse con algunos dos mil hombres que juntarian de los lugares de la misma Castellania: y replicandosele, por que y a que fin se havrian de poner a tan cierto y manifiesto peligro de perder tan infame y miserablemente las vidas, haçienda y reputacion, respondio que diçen que lo mismo seria entrando alla nuestros soldados, como se ha visto en lo que hiçieron en Certa [Cherta] y Cambriles, donde todo lo saquearon y quemaron: se le ha respuesto a esto que primeramente es falço que nuestros soldados huviesen hecho en los dichos lugares el daño que ellos diçen. 2.º que quando fuesse verdad, fue bien merecido y con digno castigo de su diabolica obstinacion en su rebeldia y resistencia a las Reales armas de Vuestra Magestad, que con tanta benignidad los estan paternalmente llamando a su obediencia con la gracia del perdon.
>
> De todo este discurso, Señor, se colige, a mi ver, que la ocasion de reduccion de dicha Castellania a la obediencia de Vuestra Magestad es muy a proposito, y pronta, assi porque ellos mismos los de alla confiesan que la Provincia no los ha de socorrer, porque ni quiere, ni puede dar gente para ello, que menos ponerla y empeñarla de la otra parte del rio Ebro: assi tambien que voluntaria reduccion de ellos topa solamente con el miedo de la vida y hacienda por el exemplo, que tan fuera de todo proposito alegan de Certa [Xerta] y Cambriles.
>
> No es facil cosa, antes dificultosisima el quitarle este miedo de la cabeça; assi por su mala inclinacion, como mucho mas por los que de fuera con embaxadas y cartas les estan continuamente representando los dichos sucessos de Certa [Xerta] y Cambriles; y por los ladrones de dentro alla, que por continuar sus libertades, y ladrocinios mas efficaçmente persuaden a los de aquellos lugares los mismo. Con todo estoy procurando con la cooperacion de la dicha persona celosa del servicio de Vuestra Magestad, que de un lugar de la Castellania venga llegandose a esta ciudad un cierto ecclesistico, de quien se tiene buena opinion de afecto al servicio de Vuestra Magestad; y que juntamente tiene antica amistad con un de los dos capitanes de alla, para ver, si por este medio, dandole yo firme palabra con

[187] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8265-1 N.3.

nombre de Vuestra Magestad, de total perdon y seguridad de sus haciendas, antes de mucho amparo, y mercedes a los que seran cabos para que se execute obra tan estimable de Vuestra Magestad [...]

Entretanto, por lo que puedo yo entender, seria muy a proposito para mucho mas assegurar, y alentar aquella gente de la clemencia de Vuestra Magestad en el total perdon y conservacon de sus haciendas, sin pençamiento ni sueño tampoco de sacos en la mente de los soldados, que de nuevo Vuestra Magestad se sirviese mandar que saliesse otro Real decreto de todo esto, y que por el camino que parecerá mas a proposito y mas autoriçado y acertado, se les hiçiese venir a noticia y penetrar a los coraçones, que bien hara mucho al caso el ver la persona, y las circunstancias de ella, que los ha de mover y alentar a creer y a dejar el miedo.

Si este camino de reducirlos a buenas no tuviesse efecto, como lo dudo muchisimo por las raçones oidas arriva, y por otras difficultades que se podrian ofrecer en la materia, bien sera, Señor, dar detras de ellos con las armas, que supuesto que no tienen, ni tendran otras fuerças, si no tan solamente las propias, y que el no reducirse voluntariamente a la obediencia de Vuestra Magestad solo topa, y se cifra en el miedo de los susodicho, a la vista de ellas, reciviendo en la misma entroduçion de las armas el Real decreto de la clemencia de Vuestra Magestad; y mandando muy aprestado a los soldados que no saqueasen a los primeros lugares que anduviesen tomando, antes que los tratassen bien y con amor, tengo por muy cierto que los demas lugares vinieran volando con los braços cruçados a ponerse debaxo de los pies de Vuestra Magestad, y quando tampoco esto tuviese buen efecto, que los demas lugares no viniesen a la obediencia de Vuestra Magestad voluntariamente, dese orden a los soldados que pasen delante con las armas sugetandoles con el menos mal que sea posible; porque conviene mucho mas al servicio de Dios tranquilidad de sus Reynos de Vuestra Magestad; bien y quietud, no tan solamente de los demas vassallos, mas aun de los mismos de alla, que se reduzcan a la obediencia de Vuestra Magestad con rigor, que estarse en su rebeldia y ser causa con ella de infinitas offensas de Dios y del proximo en tantas partes: ademas del impedimento, que con daño tan notable de todo el cristianismo dan a las armas de Vuestra Magestad que las empleara en tantas otras partes contra los enemigos de nuestra sagrada fe y de los de la Monarquia de Vuestra Magestad.

Dejo a parte que ademas de ponerles con esto en aquel estado que para la salud de sus almas, pide la justicia de Dios, bien considerada la cosa fuera hacerles aun en el temporal el maior favor y bien que nunca podran recivir, ni soñar tampoco de recivirlo en esta vida; porque fuera sacarlos del mas infame y miserable estado que pueda concevir el entendimiento creado; porque no podia el infierno todo pençar maior castigo de lo que ellos mismos por los inexplicables daños que infelicisimamente padecen en todo genero de cosas se han puesto a cuestas con sus propias manos. No hablo del tan evidente y proximo peligro en que se hallan de que se siembre entre ellos semilla de pesima y diabolica dotrina del infierno, que es lo que sobretodo se ha, y se deve llorar con lagrimas de vinasangre, y contra lo qual tan perniçiosissimo mal havian de armarse y unirse con el santisimo çelo y catolico pecho de Vuestra Magestad todos los demas Catolicos Principes y Señores del cristianismo.

Fio en la infinita bondad y providencia de Dios, pues Vuestra Magestad haçe con tan grande y afectuoso çelo su causa, que muy presto, y con espanto y pasmo de todo el Mundo ha de tener Vuestra Magestad el verdadero y propio auxilio y poder para destruir y arrancar todo este mal del infierno triunphando de todos sus enemigos gloriosissimamente en todas partes de la poderisissima mano del mismo Dios en virtud de la efficacissima intercession de su Madre Santisima concevida sin mancha de pecado original.

No hay, Señor, si no alentarse mucho en los dichos amparos, y yr adelante en el haçer y defender con todo valor a su causa; que ademas de cumplirse con las obligaçiones tan precisas que hay para ello, estas son que alcançadas en el medio de tantas difficultades y aprietos, las verdaderas victorias y triunphos de enemigos imortaliçan y eterniçan en el Cielo y en la Tierra a los Reyes y Monarcas. [...]

Ofrecese tambien de representar a Vuestra Magestad que los soldados enfermos en esta plaça se reciven en el Hospital comun de la ciudad, como desde el año pasado lo procure y alcançe de los Procuradores y Consejo que entonces eran. El Hospital de esta ciudad es muy poca cosa, no tiene de renta mas que seiscientos ducados, que aun para el sustento de los enfermos de la ciudad era muy limitado. Los soldados enfermos, por los que padecen mucho, que aunque se hayan hecho, y hagan muchas diligencias y todo el esfuerço posible, muy de lexos esta el poder socorrer conforme fuera menester, donde se sigue que hay mucha miseria y muchos se mueren con daño notable del servicio de Vuestra Magestad. El Marques de Leganes esta informado de todo, y de lo que los dos haviamos resuelto, que el Hospital para los soldados enfermos se hiciese a parte en la casa del obispo, donde habitan ya, y han siempre habitado soldados sanos con algunos enfermos que no han querido yr al Hospital. De presente seria buen remedio para este mal, que Vuestra Magestad se sirviese mandar apretadamente a los cabos y officiales de esta soldadesca, que efectivamente diesen a los Admiistradores

de este Hospital para el socorro de los soldados enfermos la raçion que cada dia se da a cada uno de ellos en estado de salud, conviene a saver un real y el pan de municion que con esto, y conque Vuestra Magestad se sirviese de mandar, que todas las veçes que viene la paga para los soldados, se diese tambien algun socorro al Hospital para los que hay continuamente enfermos alla, se remediara todo competentemente. [...][188]

La demanda del bisbe tortosí seria trasllada al Consell d'Aragó, qui emetria el següent dictamen el 28 de gener de 1642.

Del obispo de Tortosa ha venido la carta inclusa para Vuestra Magestad de 12 deste en que le presentan a Vuestra Magestad lo que conviene que se continue en ir remitidiendo dinero para socorro de los soldados, porque enferman con el mucho trabajo, y dichos se huyen obligados de la necesidad que vayan adelante las fortificaciones assi en aquella ciudad como en la de Tarragona. Que se trate de la reduccion de la Castellania de Amposta por estar imposibilitados los naturales de que les vaya socorro de la Provincia, que el esta procurando [el obispo, se entiende] que de un lugar de dicha Castellania vaya a aquella ciudad un eclesiastico que tiene noticia es muy affecto al servicio de Vuestra Magestad y muy amigo de uno de los capitanes de la Castellania, para ver si ofreciendoles perdon en nombre de Vuestra Magestad se podra alcanzar pacificamente el intento, y que si por este camino no se pudiese reduzir (que lo duda mucho) sera bien obligarles con las armas dando orden que los lugares que se cogiesen fuesen tratados bien, para que los demas se reduxesen con el exemplo dellos.

Que por lo mucho que padecen los soldados enferman mucho, y como la renta del Hospital es poca padezen necesidad y se mueren muchos y se podria remediar mandando Vuestra Magestad que se da a los administradores de el para cada soldado enfermo lo que se da quando esta bueno que es el real y pan de municion, con lo que es darles algun socorro, quando va dinero se remediara todo completamente.

Y tambien remite el obispo el memorial incluso que se le ha dado por el convento de Jesus de Recoletos de San Francisco de aquella ciudad en que le presentan el aprieto y necesidad en que se hallan por la falta de religiosos y de correspondencia con el Provincial de Cataluña para que se agregue a la Provincia de San Juan Bautista de Valencia, mentras no se sosegan las cosas de aquel Principado.

Y assi mesmo dize el obispo quel dia antes havrá partido para Tarragona el Tercio de Valencianos y sera bien que en lugar de ellos vayan otros tantos soldados a Tortosa, y si pudiera ir una Compañia de Cavallos seria muy a proposito porque los Micaletes hazen cada dia mucho daño y no hay quien se atreva a ir a aquella ciudad con cavalgaduras de Aragon ni Valencia.

En el Consejo se ha visto muy particularmente todo lo que escrive el obispo de Tortosa que se reduze a los puntos referidos. Y en el primero que toca a las provisiones de aquella plaza para socorro de los soldados, y que se pase adelante en las fortificaciones, lo representa el Consejo a Vuestra Magestad por muy necesario para que atendiendo a las consideraciones que haze el obispo mande Vuestra Magestad que se cuide de aquellas assistencias como conviene.

En quanto a la reduccion de la Castellania de Amposta juzga el Consejo por muy conveniente, como lo ha representado a Vuestra Magestad otras vezes, que se hagan oas las diligencias que se pueda, y que se continuen por el obispo las que dize tiene començadas con un eclesiastico para este fin, dandole gracias por ello y por su celo. Y quando se haya de tratar de sugetarla por armas, no obrando la negociacion que el mesmo obispo lo dificulta, pareze al Consejo que sera muy a proposito que los cavos publiquen la clemencia de Vuestra Magestad y la gracia y merced que hara Vuestra Magestad a aquellos vasallos reduciendose a su obedencia, y que entiendan que se les ha de cumplir. Y que la convenencia que se sigue al servicio de Vuestra Magestad, es tan grande, de la reduccion de aquellos lugares, Vuestra Magestad con su suma prudencia mandara disponer a este fin lo que mas convenga a su Real servicio.

Respecto de lo que escrive el obispo cerca del Hospital para los soldados enfermos pareze al Consejo que sera bien que se trate de que se ponga en parte capaz, donde esten con comodidad, remitiendose a los cavos para que juntamente con el obispo y tratandolo con la ciudad vean la forma que podra haver para ponerse en execucion. Y en lo que toca al real y pan de municion que dize el obispo se podria dar para cada soldado enfermo, Vuestra Magestad mandara tomar por la parte donde toca la resolucion que mas convenga a su Real servicio.

Y en lo que se pide por el convento de San Francisco de Tortosa pareze que tiene muchos inconvenientes que se separe de la Provincia de Cataluña y se agregue a la de Valencia como suplican, sino que quede como hasta aqui, pues sera dios servido disponer las cosas de aquella Provincia, de

[188] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0291,nº 048. [1642].

manera questo con lo demas vuelva a su estado. Y entretanto por via de correspondencia se podria encargar a los superiores de su Religion en Valencia que asistan este convento con las cosas que sean menester para su conservacion y consuelo de aquellos religiosos, escriviendose tambien al obispo que por su parte, como superior que ha sido suyo, haga los officios que convenga.

Y en lo que toca a la gente que dize el obispo se embie en lugar de los Valencianos que han salido de Tortosa para Tarragona, pareze al Consejo lo mismo que ha consultado a Vuestra Magestad, este dia sobre una carta del Virrey de Valencia de 13 deste que se ha remitido al Consejo por la Junta de Execucion, y trata deste punto, de que se encargue al Virrey, que procure por lo menos, si no se puede conseguir el sacar mas gente de aquel Reyno para Tortosa como Vuestra Magestad se lo ha mandado, que sea otro tanto numero como el que ha salido para los effectos del servicio de Su Magestad de la que estava alli, que segun dize el obispo son quatrocientos hombres para que con esto quede aquella plaza con seguridad, valiendose para esto de los ministros que le pareziere y de la Audiencia.

Vuesta Magestad mandara lo que fuese servido.[189]

Des de Cretes, el 26 de febrer de 1642, Francisco Amargos de Belleciers en nom del Felip IV s'adreçà al bisbe Juan Bautista Campaña.

[...] Luego que llegue a este lugar comunique de que modo se podra tratar de la reduccion de la Castellania con la persona que V.I. save, y sin embargo que por haver publicado Don Gil de Llori un perdon que tenia de Su Magestad, que Dios guarde, para dicha Castellania, y por esta causa los gavachos han quitado la contractacion a los aragoneses con pena de la vida, que ningun catalan pueda comunicar con Aragon, con los peligros que se pueden considerar havemos hecho yr a dichos lugares de la Castellania una persona para que nos venieran hablar algunos de los bien intencionados, y dicen que no pueden venir, porque hay en la frontera muchos guardias que tienen cuenta se pase alguno de una parte a otra, y que se lo entendian, que luego los havian de matar; que no obstane esto oy domingo volvemos embiar otra persona para ver se les podremos hablar, y que nosotros oyremos alla de noche, aunque sea el peligro manifiesto.

Tambien havemos procurado que un cabo de Micaletes entendiera que nosotros teniamos orden para pedonar y galardonar qualquier persona de ellos, y haviendo entendido ha offrecido vendra dentro de ocho dias a verse con nosotros. Dios quiera tocarles en las entrañas tan manchadas como tienen para maior servicio luego que nosotros no faltaremos un punto en quanto fuere del servicio de Su Magestad y de V.S. [...]

Cretas, 26 de febrero de 1642.

Francisco Amargos de Belleciers.[190]

Juan Bautista Campaña, l'1 de març de 1642 insistiria de nou a Felip IV.

En el correo pasado respondi a Vuestra Magestad avisandole el recivo del poder que Vuestra Magestad se sirvio de embiarme en orden a la reduccion de la Castellania de Amposta; dandole juntamente las gracias devidas por la sigularidad de la misma y favor.

Aora se ofrece significar a Vuestra Magestad el estado de las cosas, que es lo que Vuestra Magestad se sirvira ver en la copia de la carta que he recivido, y que va con esta. Sirvase Dios darle aquel buen sucesso que todos deseamos. Mucho estorva, y impide la negociacion el nuevo pregon que ha salido: añadiendo mas dificultad al intento el sucesso del domingo passado, que los Micaletes ladrones debaxo de palabra cojeron cerca de Certa [Cherta] aquel pobre de Jayme Salarn que havia ydo a tratar con ellos. Bien creo que ha sido effecto del poco, o nada secreto que ha tenido en su modo de tratar.

La persona que ha ydo a esta negociacion tiene prudencia, valor y direccion de cosas: el affecto al servicio de Vuesta Magestad es en el todo lo que se puede desear, como Vuestra Magestad ha tenido ya informacion de su fireza en tiempo del motin de esta Ciudad: y lo que hace al caso es, a los interesados de alla no sospecharan de engaño en lo concertado y prometido entrando el por medio, y un otro su grande amigo llamado Antonio Sentis que sirve en uno de los lugares de la Baronia de este Obispado, en el concierto por tener entrambos deudos cercanos en la Castellania.

[189] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0291,nº 048. [1642].
[190] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0290,nº 063. [1642].

> He enviado a la dicha persona, que ha ydo, la copia del poder de mi mano affirmando en fee, y palabra de sacerdote y obispo, que esta sacada de su original que se halla en mis manos; y le he escrito que obre con mucho aliento, y alegria, animando y alentando mucho a las personas con quien tratara, que yo sere muy liberal instrumento de los benignissimos y vivissimos effectos de la suma clemencia de Vuestra Magestad.
>
> Estoy templando de que los mal intencionados de esta Ciudad no penetren donde ha ydo; que por mas que desfases su yda por otra parte, van sin embargo como perros de caça buscano y procurando saver donde ha ydo.
>
> Señor, quando este camino no enga el buen sucesso que deseamos por causa de no querer aquellos rebeldes valerse de la gracia y favor tan especial que Dios les hace con la offerta de tan vivos y liberales effectos de la suma clemencia de Vuestra Magestad, es señal que son del todo obstinados; y assi no hay sino que Vuestra Magestad mande que la espada pase adelante, y haga su officio; porque ella les hara abrir los ojos, y ver la infinita miseria en que estan, y el indicible bien que tan locamente pierden.
>
> Bien podria templarse la espada en este modo, por no poner a peligro de vida a los soldados que es, que supuesto que va veniendo ya soldadesca de Castilla, de paso se arrimase a la raya de Aragon, que entonces por el miedo se rendiran mas facilmente a los tratados y offrecimientos que se les haran; y los tratados entonçes tambien podran haçerse sin tanta apretura de secreto: y quando Vuestra Magestad se sirviese de ello, anduviera con infinito gusto yo alla personalmente.
>
> De lo que huviere de nuevo dare luego aviso a Vuestra Magestad, cuya persona nos guarde y conserve Dios con toda la felicidad de prosperos sucessos que tiene menester la Iglesia Catolica.[191]

El mariscal francès Felipe de Houdancourt, comte de La Motte arribà a Catalunya el 1641 per assumir el comandament de les tropes franceses que ajudaven al catalans rebel·lats contra Felip IV. La Motte quedà subordinat al virrei francès de Catalunya, el marquès de Brezé. Fracassà en l'intent de prendre als reialistes la ciutat de Tarragona (l'agost de 1641). Actuant com màxima autoritat militar de les tropes franco-catalanes, el comte de La Motte intentà consolidar el domini sobre les terres de ponent i del sud de Catalunya. Com pas previ a fer-se amb Tortosa, La Motte ocupà Ulldecona, estratègic nus de comunicacions entre Catalunya i el nord del País Valencià, per tallar les línies de subministrament a la ciutat. Durant el setge franco-català de Tortosa, el bisbe Campaña observava les línies de foc, impulsà l'acció de resistència i sol·licità ajut al príncep de Paliano i conestable de Nàpols, Lorenzo Onofrio Colonna qui, des de Tarragona el 30 d'abril de 1642, li responia:

> He recibido la de V.S. del 28 del corriente, en que me dice que remita dinero para el socorro de la gente de esa plaza; y yo no puedo hacer milagros, aunque dejara de verlos hacer a otro. Aqui ha muchos dias que no viene un real, ni le hay para los gastos mas precisos que esa gente tiene un mes mas de socorro que la de este exercito, y oy nos hallamos con el enemigo a la vista, de manera que la gente mejor librada del exercito es la de esa ciudad. En haviendo dinero para pagar se remitera lo necesario, que yo deseo tenerle para que todos esten muy contentos, y que V.S. quede servido como lo deseo, y que le guarde Dios muchos años.[192]

Malgrat la superioritat en unitats i artilleria de l'exèrcit franco-català, el 5 de maig van haver de retirar el setge de Tortosa després d'un infructuós bombardeig i de l'assalt del dia abans. No obstant aquest contratemps, el 25 de juny de 1642, el comte de La Motte fou nomenat virrei de Catalunya.

Arran de l'acció contra Tortosa els reialistes es van adonar del perill que els hi suposava que la Castellania d'Amposta restés fora del control absolut dels partidaris de Felip IV. Des de Carinyena, el 24 de juliol de 1642, el Consell d'Aragó redactava el següent informe per al monarca:

[191] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0290,nº 063. [1642].
[192] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0289,nº 090 [1641-5-11/1641-5-19].

Pedro de Monleon de nacion Mallorquin y casado en la Castellania de Amposta propuso a Vuestra Magestad pocos dias ha, que tenia algunos medios por donde tratar de la reduccion de aquellos vasallos de la Castellania por allarse con conocimiento en ella con algunas personas de alli, dandosele algunas cartas para este fin. Y haviendose servido Vuestra Magestad de resolver que se remitiese al Marques de Leganes con los despachos que pidio para que diendole y enterandose de las presposiones que hizo y pareciendole a proposito le encargase lo que le pareciese executarse. Y el Marques en carta de [...] deste para Vuestra Magestad responde que se ha oido y conferido la materia con la atencion que pide su importancia, y que el celo el hombre le pareze bueno, y que lo es el discurso que haze, que se ha dado pasaporte para que vaia a los contornos de la Castellania y carta para que Don Vicencio Ram de Montoro que reside en Alcañiz, que es muy celoso del servicio a Vuestra Magestad y noticioso de aquella tierra para que se de toda la asistencia que fuere menester y que assi si segun lo que fuere obrando se pidiere alguna se le dara en cumplimiento de lo que Vuestra Magestad se ha servido mandarle.

A la Junta ha parezido dar razon a Vuestra Magestad de lo que escrive el Marques en esta materia para que se sirva tener entendido lo que hasta aora se ha executado en ella.

En Cariñena, a 24 de Julio 1642.[193]

Sensació de perill que s'aguditzà el 7 d'octubre amb la derrota infligida pel comte de La Motte a l'exèrcit castellà del marquès de Leganés prop de Lleida. Derrota que acabaria precipitant la caiguda del comte-duc d'Olivares. El temor a una nova acció contra Tortosa, la base d'operacions dels reialistes, seria exposat el 19 de novembre de 1642 al rei pels procuradors de la fidelíssima y exemplar ciutat de Tortosa.

Pochs dies ha escriuerem a Vostra Magestad representant les necessitats de aquesta plaça y los treballs dels soldats.

Al present noves causes nos obliguen a repetirho per com que havem tingut avis que en la Castellania y Ribera de Ebro a la part de Arago han passat 800 soldats francesos que se son repartits en los pobles que tenen castell que son Flix, Ascó, Mora, Miravet y Orta y que tambe han entrat en dits pobles cent cavalls. Lo estar tan vehins de aquest ciutat de Vostra Magestat nos dona no poch cuydado, si be la vigilancia del Governador de estes armes y la attencio que aquesta ciutat te a mirar per la deffensa deguda a Vostre Real servey nos fa conseervar lo animo que sempre havem mostrat en les ocasions que se han offert, pero es força repetir a Vostra Magestad que es gran la falta que tenim y tenen los soldats de totes provisions y sustento per falta del qual son moltissims los que estan decayuts y inutils. Los malalts passen de 240 y los convaleixents son en gran numero y de uns y de altres sen moren molts.

Supplicam a Vostra Magestad molt encarida y humilment se servesca manar acudir al reparo de aquestos treballs que redunden en tan gran servey de Vostra Magestad, essent aixi que per les calamitats y circunstancies del temps estam nosaltres tambe desprevinguts de provisions,si be no yha descuyt en procurarles.

En les fortificacions que se anavent disponent y estaven fetes prop del riu se ha causat no poch dany per la creixcuda gran que ha fet estos dies y son questos que necesiten de prompte reparo, perque esen lo mes flach y lo que mes se deu conseervar, a que tambe se servira Vostra Magestad manar acudir, assigurant que lo qye pot suplir nostra assistencia se applica sempre aixi en comu com en particular conforme nos obliga la fidelitat y obediencia y lo que es sempre major servei a Vostra Magestad, cuya Real Persona Nostre Señor Deu guarde y prospere com ha menester la Monarchia.

Tortosa y nobembre 19 de 1642.[194]

Amb el triangle format per les places fortes de Tarragona, Tortosa i Lleida sota control de les tropes franco-catalanes, un fort contingent de 800 soldats francesos foren repartits pels pobles que tenien castell, com ara Flix, Ascó, Móra, Miravet, Horta, als que caldria afegir almenys Batea.

[193] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0290,nº 093. [1642].
[194] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Legajos,0262,nº 068/8. [1641-1652].

Figura 24. Tropes castellanes del segle XVII. Font: Wikimedia Commons

EL SETGE CASTELLÀ A BATEA I EL PÀNIC A LA RESTA DE LA COMARCA

Segons la crònica catalana de Miquel Parets, veient els castellans que l'exèrcit franco-català estava aquarterat per hivernar, procuraren aprofitar l'avinentesa aplegant un gran exèrcit per passar a Catalunya sota comandament del marquès de Leganés, capità general de l'exèrcit de Catalunya, i amb Ramiro Núñez de Guzmán, marquès de La Hinojosa, com mestre de camp.[195] La vespra de la festivitat de Reis de 1643 va sortir de Casp l'exèrcit castellà per reduir a l'obediència de Felip IV la zona compresa entre Tortosa i Mequinensa. A les deu de la nit comença la marxa amb els quatre mil infants dels dos terços que allí estaven allotjats; l'un del Comte-Duc a les ordres del tinent coronel Manuel de Aguiar, cavaller de l'Orde de Santiago; i l'altre el terç d'Andalusia a les ordres de Simón Mascareñas, cavaller portuguès. A trenc d'alba arribaren davant Batea, «que és el primer lloc de la Castellania»; se'ls comminà a rendir-se i començaren aquell mateix dia a batre la muralla, acció que es perllongaria durant tres dies perquè la guarnició francesa no es rendia; a la tercera nit se'ls hi va donar un assalt general i es van fer amb la vila sense haver rebut l'ordre del general. Guanyada la primera muralla es va saquejar la vila, i els franco-catalans es van retirar a la Vila Closa, on estava l'església principal; per segona vegada, sense ordre superior, es va procedir a l'assalt del recinte provocant molt morts entre els defensors i hagueren perperit tots sinó havesin descobert el Santíssim Sacrament per apaivagar els ànims i apagar aquell incendi. El dia següent s'encaminà l'exèrcit a Horta, que es va rendir per no patir les desgraàcies de Batea; el mateix va fer Gandesa. Des de Gandesa marxaren a Móra d'Ebre només dos mil homes, quedant a Corbera el gruix de l'exèrcit. Móra d'Ebre era un lloc ben murat i amb sòlid castell dels ducs de Cardona. Hi arribaren la nit del 10 de gener i començà l'assalt general a les muralles sense

[195] Joan-Hilari MUÑOZ SEBASTIÀ, Enric QUEROL COLL (2004). *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*. Valls: Cossetània Edicions, p. 54.

poder rebutjar-lo els francesos defensors. Per rendir el castell es van començar a fabricar mines per volar-lo el 17 de gener, però arribaren 8.000 francesos per foragitar els 2.000 castellans que havien entrat a la plaça. Malgrat la inferioritat numèrica, els castellans es van fer amb el castell de Móra d'Ebre.[196]

Figura 25. Enfrontament entre les tropes catalanes i castellanes.
Font: Museo del Prado. *Socorro de la Plaza de Lérida*, 1646, obra de Pieter Snayers

El relat de primera mà del rector de Gandesa, el bateà Onofre Català, en forma de notes manuscrites en llatí —traduït al català per Joan Baptista Manyà— ens permet saber que l'exèrcit reialista era d'uns milers d'homes comanats pel portuguès marquès de la Hinojosa i tenir notícia fidedigna de l'esfereïdor assalt i saqueig de Batea:

> En lo mes de Jener del any 1643, avenhi guerres en lo Principat de Catalunya y entrant per la vall de Bathea un exercit de 6000 homens, ab 3000 cavalls pera pendre Flix en la dita vila de Bathea se feren forts los de dita vila ab soldats francesos y catalans de la Diputació de Barcelona y avenlos promes lo marques de la Enojosa [Hinojosa] Capita general que rendiren la plaça y nols farien res: no volgueren rendirla y pensant los vindria socorro nols ne vingué. Pelejaren 4 dies ab 4 nits foradaren y escalaren les muralles y entraren a força d'armes retirantse los de dins a la vila closa y a la iglesia y finalment foren vençuts los de dins. Mori de la part de la terra 200 persones 40 de Batea alguns de Caseres y de Vilalba y los demes eren soldats francesos y catalans. Moriren de la part del Rey d'Espanya altres 200 homens y aixi se derrama molta sanch humana. Dona lo dit general per la resistencia contra Batea sacco general y fonch saquejada la villa sense quedar una Cavalgadura ni una camisa ques puguessen mudar en fi noy queda sino alguna poca roba que retiraren en la Iglesia. En lo estiu seguent de dit any per los esglais y falta de aliments y de llits caigue una malaltia en la gent quey ague dia de 25 persones mortes en grans y chics moriren en dit any 400 persones perque aventhi 700 persones de comunio non quedaren sino 300.[197]

L'èxode dels gandesans, explica J.B. Manyà:

> La conducta dels invasors en l'assalt de Batea produí en tot el país un sentiment de consternació i d'esglai. Què podien fer uns pobles pràcticament sense defenses, ni guarnició militar, i solament amb llur païsanatge poc nombrós, mal armat, i no gens avesat a l'acció militar, com eren els pobles de la Catellania, contra un exèrcit regular i ben organitzar, de deu mil homes? La resistència hauria estat una temeritat i un heroisme inútil. Davant dels gandesans es presentava un dilema de solució urgent comprès en aquests dos termes: o la capitulació i convivència amb l'enemic, o l'emigració. El primer d'aquests termes no era gaire compatible amb l'actitud decidida en què s'havien col·locat d'antuvi els gandesans.

[196] Antonio DE SANTA MARÍA, (1682). *España triunfante y la Iglesia laureada, en todo el globo de el mundo*. Madrid: Julián de Paredes (impresor), pp. 423-425.
[197] Joan B. MANYÀ (1962). *Notes d'història de Gandesa.* Tortosa: Algueró i Baiges, pp. 137-138.

> Hauria estat com una claudicació i, a fi de comptes, una claudicació inútil, car l'esperit de venjança i destrucció que domina en aqueixos casos, no permetia als gandesans la més petita confiança de respecte a llurs béns i persones. L'emigració era l'única actitud digna i raonable en aquelles circumstàncies. I el poble de Gandesa emprengué, fraccionat en colles més o menys nombroses i a diverses estones, el camí de l'exili, en direcció a Mora, i des d'allí, passant el riu Ebre, s'hostatjaren a diferents llocs esperant la vinguda de l'exèrcit català-francès.[198]

Començaren, doncs, els castellans per saquejar i prendre les viles perquè la guarnició només estava en els castells i pobles grans, i així van prendre Móra, Horta (a costa de grans pèrdues) i Gandesa, entre d'altres llocs, saquejant i executant, particularment a Móra; que fins les dones i nens es va dir que degollaven; a Batea «no dejaron alma nacida, que hasta los niños pasavan á cuchillo»; va voler passar a Flix, però era una plaça forta ben guarnida perquè era de la jurisdicció de Barcelona.

De la caiguda en desgracia del comte-duc d'Olivares se n'assabentà el marquès de Leganés a Maella, a finals de gener de 1643. Sense el seu valedor, el càrrec de Leganés depenia exclusivament de Felip IV. Rebutjats els reialistes a Flix, s'encaminaren a assetjar el castell de Miravet amb 1.600 homes d'infanteria, 200 cavalls i dues peces d'artilleria, estant a Gandesa el quarter general del marquès de la Hinojosa. Arribada la notícia a Barcelona, el 25 de febrer el virrei francès de La Motte va sortir en auxili dels assetjats; va arribar just quan estaven a punt de rendir el castell. La batalla fou acarnissada i va acabar en una derrota escandalosa dels filipistes (400 baixes i 1.200 presoners). A primers de març, davant la notícia d'un avenç franco-català, el marquès de la Hinojosa es va retirar a Batea fins abandonar el camp de batalla.[199] Onofre Català relatà:

> Jo, Onofre Català, prevere, Doctor en Sda. Teologia i Rector de l'església parroquial de la vila de Gandesa, del bisbat de Tortosa, faig memòria a la postertat que en l'any 1643 l'exèrcit del rei de Castella Felip IV ocupà i robà (*depraedavit*) tota la Castellania i els altres pobles, fins al riu Ebre, llevat de Flix, i en fugiren tots els habitants per la guerra cruenta que es practicava contra el Principat de Catalunya.
>
> Gairebé tot l'exèrcit castellà, durant dos mesos s'estatjà a la vila de Gandesa, dins i fora, pels voltants, des del dia 18 de Gener, fins als darrers de març del mateix any, quan fou derrotat i repel·lit per l'exèrcit del rei de França Lluís XIII, amb pèrdua de dos mil homes entre morts i capturats de la banda de l'exèrcit del rei de Castella, mentres que dels nostres en moriren pocs.
>
> En els dos mesos d'estada a Gandesa, l'exèrcit castellà va cometre moltes malifetes; robaren el que s'havien deixat els habitants, van arrencar les portes de les cases i dels corrals, i asclades, en feren foc per a coure's el menjar. Durant aquest temps foren destruïts molts pobles, principalment Batea, la meva patria, Orta, Arnes, Caseres, Les Pinyeres i també Corbera. Gandesa que tenia dues centes cases i més de sis centes persones de comunió, pels estralls que porta en si la guerra es vegé molt reduïda, car moriren de malaltia aquest any de 1643 unes cent persones de comunió tant dins com fora de Gandesa.
>
> Tot el vi que trobaren a les botes els soldats de l'exèrcit enemic, part se'l begueren part el van vendre, i el restant el lleçaren, i van cremar les botes, i així des de Maig fins al Novembre d'aquell any 1643, el vi era portat de fora, de lluny, i es pagava a 2 llires, o 40 sous, a les tavernes. El blat anava a 10 lliures la càrrega; la carn de moltó, a 8 sous la lliura; una gallina valia 20 sous i no se'n trabaven; i la carn de cabra, a 6 sous.[200]

[198] *Ibidem*, p. 139.

[199] REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1893). *Memorial Histórico Español: olección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XXIV. Madrid: Imp. Manuel Tello, pp. 88-92.

[200] Joan B. MANYÀ (1962). *Notes d'història de Gandesa.* Tortosa: Algueró i Baiges, pp. 141-142.

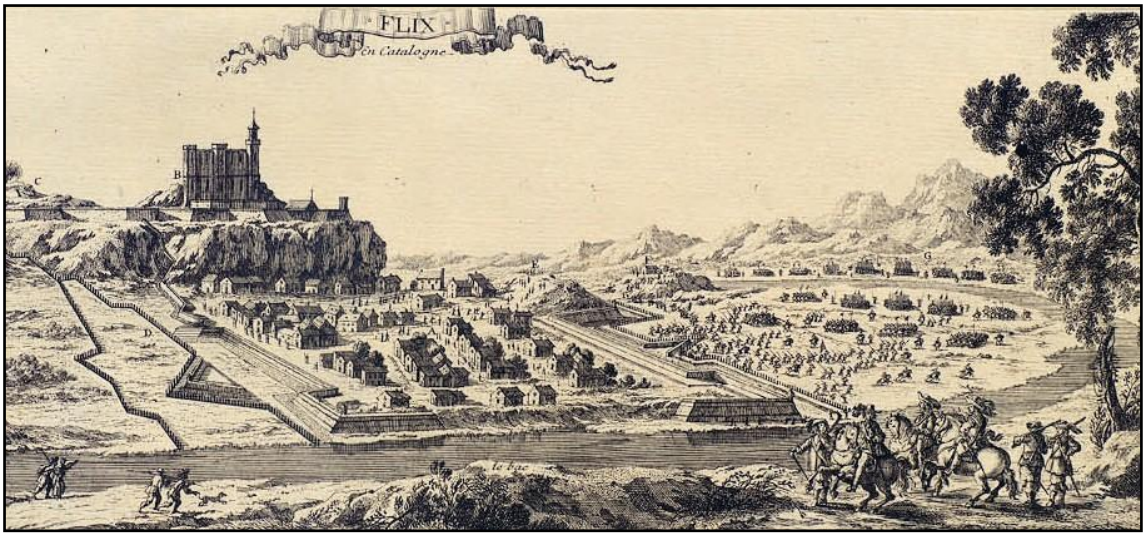

Figura 26. Flix a *Les plans et profils des principales villes et lieux considérables de la Principauté de Catalogne… du comté de Roussillon, Conflant et Cerdagne* de Sébastien de Pontault de Beaulieu (París, 1670)

A mitjans de febrer de 1643, el jesuïta Antonio Camarasa relatava la seva vivència acompanyant a les tropes castellanes del Felip IV a les ordres del marquès de Leganés que entraren a Catalunya per atacar el castell de Flix:

> Mi padre: escribo á V.R. hoy que son 15 dias, estando en Caspe. Despues pasamos á esta villa de Maella, para estar mas cerca de nuestra gente, que obrava en la castellania de Amposta, adonde yo he estado dos semanas. Tomóse el primer lugar de Batea por asalto, quedando prisioneros cerca de 200 franceses. Despues de este suceso casi todos los lugares se han rendido ó huido, dejando sus casas y pasándose á la otra parte del Ebro, sino son los cuatro castillos de Orta, Mirabet, Mora y Flix.
>
> Fue nuestra gente á reconocer á Flix, y parecióle mas fuerte de lo que se pensaba, teniendo dentro 1.200 franceses y 200 caballos, y así parte de nuestra gente fué á Mora, y comenzó una mina al castillo.
>
> Viernes 13 vino de Flix el enemigo con 1.500 infantes y 600 caballos á socorrer á Mora. Nuestra gente que estaba en Corvera con la artillería, venia para entrar y juntarse con la otra que iba á Mora. Vino el enemigo y dió un asalto furioso al lugar; pero los nuestros se defendieron valientemente, de manera que han quedado muertos 300 franceses alrededor de los muros. Los franceses que estaban en el castillo salieron contra los nuestros de dentro y se retiraron al anochecer con los demás dejando abierto el castillo, y así los nuestros quedaron dueños de él, y sin enemigos que se retiraron apriesa á Flix de miedo de encontrarse con lo restante de nuestro ejército que llegaba ya á Mora. Quedaba dentro de Mora D. Simon Mascareñas con 800 infantes y 400 caballos; han derribado los muros del lugar y han dejado un tercio de napolitanos en el castillo.
>
> El señor marqués de Leganes hace grande diligencia con estos reinos á que den alguna gente para acabar con Flix, que es el puesto mas importante. Esta gente de la Castellania es tan bárbara que, aunque se les perdona, no quieren volver á sus casas, y los lugares están abundantes de vino, trigo, aceite y otras cosas.[201]

L'ENDERROC I ESPOLI DEL CASTELL D'ALGARS

Segons el relat de mossèn Onofre Català, entre gener i febrer de 1643 les tropes castellanes van destruir molts pobles, entre els quals esmenta a Batea, Horta, Arnes, Caseres, Corbera, Gandesa i Pinyeres, però res diu dels castells d'Almudèfer i d'Algars.

[201] REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1863). *Memorial Histórico Español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XVII. Madrid: Imprenta Nacional, pp. 19-20.

A mitjans del segle XVII possiblement ambdues antigues fortificacions templeres ja estaven completament en desús i molt deteriorades, quan no en ruïna.

El mes de març, el marquès de Leganés seria rellevat del comandament de l'exèrcit de Catalunya, substituint-lo Felipe de Silva com nou virrei de Catalunya. Per la seva banda, el comte de La Motte entrà victoriós a Barcelona el 7 de març[202] i rebria les felicitacions del cardenal Mazarino per haver rebutjat els reialistes a Flix i Miravet. No obstant, la manca de recursos debilitaria la posició de La Motte, qui al llarg de 1643 tot just va poder mantenir els territoris guanyats a les Terres de Ponent, però encara no s'havien acabat les desventures per als de Batea, la Castellania d'Amposta i diversos llocs de la frontera d'Aragó. Segons relatà l'inquisidor Pedro de Allende, en la carta enviada al president del Consell de Felip IV amb data de 29 de juny de 1643:

> Entró el exército del francés, á cargo de Monsieur Farné, según la más ajustada relación con mil quinientos caballos, tres mil infantes franceses y mil quinientos catalanes y micaletes.
>
> Sitió á Ascó, y habiendo salido el Capitán á tratar de pactos, no le dejaron volver; el Alférez ofendido no se quiso rendir y los volaron á todos con unas minas. Pasóse á Mora, y se rindieron con pactos; luego como estaba lejos de poder tener socorro, no pudo ser menos.
>
> A la desliada con inteligencias, que tuvo de los naturales de Batea, dieron lugar que entrasen de noche por muchas partes que podían, algunos doscientos catalanes y micaletes; conjuráronse los del lugar, y cuando el Capitán que gobernaba aquella plaza lo pudo entender, no lo pudo resistir; retiróse á la Iglesia y Abadía con su gente, siguiéndole solo cuatro vecinos del lugar; súpolo el Marqués de Mortara, y determinó enviar doscientos caballos y cuarenta infantes á procurarlos desalojar, cogióles un turbión de agua en el camino de Maella á Batea y fuéles fuerza volverse á retirar ese día; desembarazado ya el enemigo de Mora, subióse con el aviso que tenía con su grueso á Batea. La noche siguiente intentó Mortara hacer lo mismo que había intentado la noche antes y aventuraron un soldado á llegar á la parte de la iglesia á donde estaban los nuestros, halló al cabo, díjole que no intentasen el socorrerles, porque les había de dejar el francés, que él estaba pactando de salirse porque le había puesto cuatro tiros para batirle la iglesia; retiróse nuestra gente no sólo á Maella, pero Caspe; rindiéronse y sacáronlos por Flix á Lérida, y de allí á Barbastro; y ha vuelto al exército; continuó el francés y llegó á Maella. Los de Maella pidieron socorro al Marqués de Mortara y los de Fabara hicieron lo mismo, y á ninguno de estos lugares se les concedió, fundado en que cesaría su guerra y le enflaquecía, y lo había menester para conservar la plaza de Caspe, que por estar abierta y estar allí las municiones de S. M. le importaba conservarla; con esto se salió toda la gente de Maella, y de Fabara se hizo lo mismo, quedando en Maella los del presidio y muy pocos más; arrimóse el francés á Maella, disparáronles unos malfetes que tenían y con esto se desvió, y dejándolos á las espaldas se pasó á la orilla del río Matarraña, dos leguas y media de Caspe, adonde formó sus escuadrones.
>
> En Caspe se fortificaron muy aprisa á fin de esperarle, y él no se determinó; de allí volvióse á retirar y tampoco dijo nada á los de Maella, y pasóse á Mazaleón, quemó el molino y unas casas que estaban fuera y halló resistencia en el lugar, y los dejó; á este tiempo envió un trozo á Nonaspe, y con ser lugar de treinta casas, si bien algo defendido, con no más de treinta hombres de armas, le mataron ocho ó diez y se volvieron, á este tiempo fué otro trozo á Valdeltormo, lugar de treinta casas, y Losa; que hoy, entre otras cosas particulares que sucedieron es estando en la iglesia el Cura, abrazado de un Cristo, por dar una cuchillada al tal Cura, cortaron la cabeza á nuestro Señor Jesucristo; volvióse á Batea, saqueando como le pareció los lugares de Lledó y Arens, que son pequeños, y como tiene más inteligencias que nosotros, la tuvo de que los de Calaceite, desconfiados del socorro por lo sucedido en Maella, retiraban sus bienes á toda prisa; encaminóse para allá, que no está sino una legua de Batea, y aunque tuvo esta inteligencia y vio que no parecía gente por el lugar, por sus batidores sospechó que habría alguna emboscada y estuvo á la vista veinticuatro horas sin entrar, hasta que una mujercilla (que dicen era de Fabara) salió del lugar, y les dijo que no había nadie, y fué asi, pues sólo hallaron cuatro viejos y degollaron tres de ellos; saqueáronle á toda su voluntad, y aseguran valdría más de cien mil escudos el saco, con que se repararon de comida para algunos días, que lo habían bien menester, que perecían de hambre.

[202] Joan-Hilari MUÑOZ SEBASTIÀ, Enric QUEROL COLL (2004). *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*. Valls: Cossetània Edicions, pp. 55-56.

La misma razón movió á los de Queretas á hacer lo mismo, añadiendo á esto, que Pedro Miguel García, cabo de aquel lugar, seguro de que no le habían de dar buen cuartel, por el mucho daño que había hecho á los catalanes, se retiró con todos y entraron los franceses, saquearon el lugar y quemaron la mayor parte de él.

También pasó un trozo por junto á la Fresneda á Frendespalda, guiados por un francés, vecino de Frendespalda; creyóse que querían ir á la Fresneda y acometerla, que es lugar grande, avisaron á Alcañiz, á nuestro exército, cubrióse un trozo de caballería é infantería, con que no la dijeron palabra; volvióse el enemigo á Orta y costóle tres ó cuatro días, y visto que en ellos no tuvo socorro, fué fuerza darse; volvióse á Batea y repartió un trozo á Fabara y quemó mucha parte del lugar, y los que se retiraron al castillo y iglesia, se hubieron de dar á misericordia; sólo un viejo degollaron, de los otros algunos se huyeron, otros se han quedado presos para remitirlos á dinero. Vino á Maella, y como los naturales, aunque lo pidieron, no pudieron ser socorridos, amenazados de que no les darían cuartel, se salieron todos; y entenderé que en el lugar había cantidad de trigo hasta quinientos caíces, y de aceite y vino bastantemente. Los del presidio, que no llegaran á ciento cincuenta, se retiraron al castillo, adonde tienen harina, vizcochos, tocino y arroz para dos meses, y municiones hasta... pero si no se les socorre arrimándoles la artillería, pueden hacerles minas y ganarlos, y si lo consiguen, podrá conservarle el francés por algunos días; tiene el sustento para dos meses el castillo.

Este es el estado que hasta hoy, 10 de Junio, tienen estas materias; rindióse Maella.

El discurso no se puede negar á nadie; dos son los medios para el reparo de estos daños:

El primero, salir á la oposición nuestro grueso al suyo, este medio se halla dificultoso, porque las inteligencias que se tienen son que excede mucho en el número; no son muy seguras estas inteligencias, que es lo más trabajoso de la materia.

El segundo medio, que hallándose el grueso en Caspe, pudiera nuestro exército socorrer con algún número suficiente de caballería é infantería á estos lugares, siquiera para que, entreteniéndole aunque se perdiera algo de gente, se ganaría tiempo, así en fortificarse Caspe, que lo ha bien menester, como para engrosar nuestro exército de los lugares circunvecinos, y restante del Reyno. Tampoco fué válido este medio, fundado aunque se enflaquecía nuestro grueso con esta división y corría peligro por el exceso del número que supone del enemigo el negar á Caspe, plaza que se debe conservar mucho, por haber allí muchos víveres y tener allí S. M. muchas municiones y pertrechos.

Al primer punto, se responde que nunca peleó el número sino la forma y buena disposición, y que supuesto que confesemos que el número sea mayor, el terreno no es capaz para pelear de campo á campo, por ser tierra muy áspera, y también incapaz para jugar la caballería, que es la mayor fuerza del enemigo, y si bien la nuestra dicen no es tanta la diferencia, es muy poca é importa menos; ya sentando que es la infantería la que ha de obrar, es bien notorio que la francesa es desdichadísima cosa, y que mil y quinientos catalanes que deben venir que es su mayor fuerza, respecto de la infantería; también sabemos que su malicia nunca se ha ejecutado de cuerpo á cuerpo, sino con emboscadas y traiciones, y es más que verosímil, que si nuestro exército se determinara á salir á campaña, fuera muy asistido de los más vecinos, más por el beneficio que se les seguía á sus haciendas y el peligro en que estaban.

A la segunda parte parece que fuera de mucha importancia el repartir un trozo de nuestro exército, con la defensa de los lugares primeros, pues animados los naturales del socorro fuera suficiente su defensa, y por pocos días que se defendieran, se sabe que el enemigo no tenía que comer y se había de retirar ó perecer do hambre; y esta razón, si se considera despacio pesa mucho, y se vio la experiencia en Nonaspe, que siendo un lugar de cuarenta ó cincuenta casas, si bien recogido y fuerte, por dos veces ha resistido y ha muerto algunos franceses con valor; lo mismo hizo Mazaleón sin tener socorro.

La villa de Maella lo pidió, que era la más importante, no se le concedió, ni aún esperanzas, con lo cual dejaron sus casas, á su ejemplo los de Calaceite, hicieron lo mismo como está dicho.

Quién negará que si este lugar fuere socorrido y se defendiera cuatro días, que era fuerza que el enemigo se retirara, porque le había de faltar la comida, pues aunque había saqueado á Valdeltormo, Arens y Lledó, por ser lugares pequeños no eran suficientes para su sustento.

Los de Queretas hicieron lo mismo que los de Calaceite. Subió nuestro exército á Alcañiz, pidió la Fresneda socorro por ser lugar muy grande, envíesele un trozo de caballería é infantería, en el tiempo que saqueaban á Calaceite y Queretas: véase á dónde se había de acudir primero.

Pasóse el enemigo á Orta, y con ser aquel castillo muy fuerte, y que duró cuatro ó cinco días el conquistarlo, no se le socorrió.

No se sabe que hasta ahora nuestro exército haya visto la cara al enemigo, ni se le haya puesto delante, siquiera para contenerle su furia, y si un lugar con noticia de que no tenía gente le detuvo veinticuatro horas por temor de lo que no veía, y si viera nuestro exército aunque el número fuera

> inferior por la falta del terreno de poder pelear de campo á campo, y por temor de alguna emboscada, siempre parece que obrará algún cuidado y aun sin parecer exeso ó retiro.
>
> Noticias se tienen que la Mota no dio orden á Mos de Farrié que estuviera en la Castellania más de veinte días, para que tuviera qué comer el exército, por no tener que le dar; y que la mitad del pillaje se lo daba al Monsieur; bien puede esto ignorarse, pero no se podía ignorar que en la Castellania no tenía él qué comer, y que había falta de víveres en Lérida, pues se sabe que hoy vale veinticinco escudos un caiz de trigo, y que cualquiera modo de resistencia que se hiciera, aunque nos costara algo había de obligar á retirarse por falta de sustento.
>
> Puede ser que todo este discurso sea contrario á las disposiciones militares, y que las secretas inteligencias de ellas no den lugar á que tenga la fuerza que le parece se debiera admitir, pero como al entendimiento no se le puede negar el discurrir, y los dictámenes sean diferentes, si éste no fuere el más apropósito, por lo menos nace del celo de entenderlo así, mientras que razones contrarias no se venzan.
>
> Dios, que sabe lo que á todos conviene, permita proveer los auxilios y medios necesarios para que se consiga su mayor servicio, entendiendo que sino los ha aprovechado, nos debe convenir así por sus justos juicios.[203]

El relat de l'inquisidor Pedro de Allende descriu que des del 15 de maig de 1643 les tropes de Francisco de Orozco, marquès de Mortara, al servei de Felip IV es van enfrontar de nou a les forces franco-catalanes destinades a la ratlla d'Aragó. Uns i altres farien malifetes per la Terra Alta, el Baix Aragó i la Ribera d'Ebre.

Lluny d'haver acabat la guerra, el pànic generalitzat en el pobles de la Castellania d'Amposta es percep en el contingut d'un informe del Consell d'Aragó, redactat a Saragossa, el 31 d'agost de 1645:

> Joan Vila [o Villa] Justicia del lugar de Azcon en Castellania de Amposta suplicando dice que el suplicante salio a prestar la obediencia al Marques de la Inojosa mucho antes de que fuese a invadir dicho lugar y siempre el suplicante a sido muy afecto al servicio de Vuestra Magestad. Y es en tanto verdad que ha seis meses que esta fuera de su casa dejando su casa y familia ha perdido todo lo que tenia quemando y abrasandosele el frances. Con que siempre en los coraçones de los demas vasallos de los lugares que el suplicante significa a Vuestra Magestad siempre han sido muy afectos al servicio de Vuestra Magestad. Aora que por verse muy oprimidos del frances no han podido declaradamente señalar el afecto tan grande que a Vuestra Magestad tienen, agora de nuebo suplican los lugares llamados Azcon, Corbera, Gandeza, el Pinel, Bot, Batea, Villalba, la Puebla de Maçaluca, la Fatarella, por todos estos suplica muy humildemente el suplicante en nombre de todos ellos les conceda un perdon general ques como tiene referido el suplicante siempre han sido muy afectos a Vuestra Magestad, que con esto estaran quietos y seguros para siempre quando llegare el Exercito de Vuestra Magestad, suplicando como tan gran principe y Señor se les guarde vidas y honras y que no les quemen ni saqueen dichos lugares que a mas que sera en servicio de Dios y del de Vuestra Magestad, los suplicantes reciviran de su Real mano gracia y merced como lo esperan de la catolica mano de Vuestra Magestad.[204]

La virulència de les accions de les tropes enfrontades a la Castellania d'Amposta, a més de morts, violacions i pànic generalitzat, van procedir a enderrocar les fortificacions catalanes que trobaven al seu pas, com les de Batea, Corbera, Gandesa i l'Algars. En relació a aquest darrer, en el capbreu de la Batllia de Miravet de l'any 1646 hi consta:

> En el termino de Algas que está junto al de Batea.
>
> Tiene un castillo derribado.
>
> Item el Molino de Arina que esta en el termino es de Juan de Heredia que lo troco con la torre de Batea que es oy de la Religión.

[203] José SANCHO RAYÓN, Francisco DE ZABÁLBURU (1890). *Colección de documentos inéditos para la Historia de España por el marqués de la Fuensanta del Valle*, t. XCV. Madrid: Imp. Rafael Marco, pp. 84-89.

[204] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0294,nº 027. [1645].

> Item la Iglesia tiene un Retor empero es de la Religion esta derribada agora.[205].

Segons aquesta informació, tant el castell d'Algars com l'església de Sant Joan haurien estat enderrocats durant els luctuosos successos de 1643. Succés que pot veure's confirmat arqueològicament amb els fragments de ceràmica blava, daurada i verd manganès documentats en les darreres intervencions arqueològiques en el castell d'Algars. Es tracta de troballes molt escasses i si bé es podrien correspondre amb una ocupació relativament curta, com també va poder succeir durant la primera guerra civil catalana durant el regnat de Joan II d'Aragó, el cert és que aquestes tres produccions ceràmiques presenten una cronologia molt amplia, ja que tallers valencians en van fabricar de blava durant els segles XIV i XV, de daurada durant el segle XV i de verd manganès fins el segle XV; mentre que tallers catalans en van fabricar de blava del segle XV al XVII i de daurada durant els segles XVI i XVII. Ara per ara, donada l'estreta vinculació de Tortosa i la Castellania d'Amposta amb les terres valencianes, ens decantem per la primera de les opcions.

Si els terços hispànics havien perpetrat robatoris, homicidis, violacions, ultratges a les imatges santes i a les mateixes esglésies, les tropes franco-catalanes també actuarien de manera semblant. Així es desprèn de la carta del bisbe reialista de Tortosa al rei Felip IV, amb data de 29 de setembre de 1650.

> Aunque me halle seys dias ha en la cama con calentura, haviendo sin embargo recivido ayer aviso con carta del Doctor Matheo Thomas, camarero y canonigo de la Santa Iglesia de Tortosa, vicario general de este obispado en el distrito de Cathaluña, de los horrendissimos y diabolicos sacrilegios que los soldados franceses furias del infierno y instrumentos del demonio, de nuevo han cometido en aquellos lugares de la Castellania, que cruel y barbaramente han saqueado, prosiguiendo de cumplir con las precicissimas obligaciones que me corren en ello, he acordado de representarlos a Vuestra Magestad, como tambien represente Vuestra Magestad las otras sacrilegas atrocidades, que los mismos soldados franceses cometieron en las villas de Março y Falçet y Granja de Pons.
> A fin que Vuestra Magestad con su santo y catholico zelo se sirva disponer y mandar se haga todo lo que en semejantes occasiones y casos rigurosissimamente la justicia pide se execute en defensa de nuestra santa fe catholica. [...][206]

I en el mateix to en un altra carta del mateix 1650:

> Los sacrilegios y robos questos dias han sucedido en el saco general que los soldados del exercito frances han dado a esta Castellania son abominables, han robado los sacrarios, custodias, plata y hornamentos de las sacristias de Corbera, de Villalva, de Batea, e Orta, de Bot, del convento de los frayles de Orta; dexando en algunas de estas iglesias donde se hallaron, formas consagradas quales encima del altar, quales por tierra; en Gandesa no se toco el sacrario ni sacristica porque el clero con dinero redimio esta desdicha. Donde a mas de lo dicho es mucho de sentir que en Gandesa han estado y se han llevado una doncella muy virtuosa hija de mossen Juan Piñana, notario que fue de la Corte de Vuestra Señoria Ilustrisima, han hecho muchos prisioneros que con composission se han redimido.[207]

El capbreu de l'any 1655 no fa cap referència a la capella d'Algars, només: «Item confesaren y reconegueren que la Sagrada Religio de Sant Joan te en dit terme de Algas un castell derrocat que ha molt de temps ho esta, y no hi ha memoria de homens ho haien ya mai vist en bon estat»[208].

[205] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8258, docs. 3 i 6; AHN, OM, L.1850.
[206] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0302,nº 048/2. [1650].
[207] ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0302,nº 048/3. [1650].
[208] AHN, OM, L.1851.

Si analitzem amb detall la nota en el capbreu de 1655, l'afirmació d'«un castell derrocat que ha molt de temps ho esta», entenem que vol donar a entendre que feia tretze anys que presentava ruïna. Al nostres ulls pot semblar que no feia pas tan de temps d'aquell succés, però si passem a considerar que l'esperança de vida al néixer en el segle XVII estava entre els 26 i 27 anys[209], resulta que tretze anys eren mitja vida, i podria explicar per què llavors no hi havia «memoria de homens ho haien ya mai vist en bon estat». En el context que ens ocupa, «en bon estat» l'interpretem com que estava en condicions òptimes, sense danys significatius i funcionant con hauria d'esperar.

A la relació de propietats i de drets de la Castellania d'Amposta en el lloc i terme d'Algars, de l'any 1702, es torna a fer constar que del castell d'Algars ningú recorda que hagués estat en bon estat.[210] Pensem que es tractaria d'una fórmula recorrent i que ningú havia visitat de nou el lloc, perquè en la relació de les propietats i drets de l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem en el lloc i terme d'Algars de l'any 1743 es deixava constància que:

> Primeramente, la pardina de Algas con su termino situado parte en el Reyno de Aragon y parte con el Principado de Cataluña que confronta por la parte de Aragon con terminos de la villa de Maella y Favara y por las de Cataluña con terminos de Batea, Caseras y las Piñeras en dicho termino tiene vestigios del castillo con paredes maestras y diversas heredades cultas e incultas con la jurisdiccion civil y criminal alta y baja mero y mixto imperio y una ermita para dezir misa y los terratenientes de dicha Pardina pagan al Sr. Castellan diversos treudos y la dezima de los frutos que alli recogen y las Yervas son del Sr. Castellan. La dezima se paga segun Batea.
>
> Item un granero con una abitacion abajo de bajo del granero para el hermitaño a contiguo todo de la capilla iglesia cerca del castillo.
>
> En Algas la mitad de la dezima es del Sr. Castellan, la otra mitad del Cavildo de Tortosa y de la dignidad de Hospitalero.[211]

Mentre que en la relació de les propietats i drets de l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem a la vila i terme de Batea, del mateix any 1743, hi constava que:

> La villa de Batea sus terminos son de la Religion de San Juan y tiene la Jurisdiccion Civil y Criminal alta y baja mero y mixto Imperio nombra el señor Castellan su Bayle el qual sirve este oficio dos años continuos segun las leyes del Nuevo Govierno y los jurados y otros ministros que nombra la villa los presentan al Señor Castellan y juran en su poder o, en el de su Bayle.
>
> Item tiene un granero extramuros de dicha villa llamado la Torre de San Juan, mui grande bueno y capaz que confronava con el camino publico y campos de Juan Ferrer y Miguel Mario y aora con comunes de la villa y tierras del Señor.
>
> Item dos ornos de cocer pan el uno llamado el orno nuevo sitio en el carrer llamado del Forn confronta con casas de Francisco Mompeo y con el muro y el otro cn el orno viejo sitio en el carrer Podrid confronta con casas de Joseph Ferrus y de Joachin Altes y aora con Joseph Rams y Pedro Lucas, comunes de la villa Pedro Juan Ferrer a cuios ornos han de ir a cozer todos los vezinos y havitadores e dicha villa y pagan por poya de treinta y uno.
>
> Item le paga la villa a dicho Señor Castellan por el gozo de los montes y termino noventa quarteras y quatro quartales y medio e trigo y otras tantas de ordio en el dia de San Miguel de septiembre.
>
> Item pagan los vezinos y habitadores de dicha villa por el derecho llamado el llosis es a saber por cada vez uno tiene junta entera de labor paga diez almudes de trigo y otros diez de ordio y el que no tiene junta entera paga la mitad para cuia declaracin hazen los jurados la cedula de lo que cada vezino deve pagar.
>
> Item paga dicha villa por el derecho de sonsa dos libras y diez sueldos.

[209] Antoni SIMON TARRES (1992). «La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 10, pp. [217-258] 230.
[210] AHN, OM, L.1852.
[211] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8259-1 N.1-4.

Item pagan algunos particulares de dicha villa por treudos sobre casas dos libras cinco sueldos y nueve dineros y algunas gallinas y la villa paga dos gallinas por unas casas.

Item tiene la dezima de todos los generos de granos, vinos y azeite la dozena parte de lo que se recoge en dicha villa y terminos de la que en una parte del termino tiene el Señor Castellan la mitad por entero y la otra mitad es del Cabildo de Tortosa y de la otra parte del termino de toda la dezima se hazen tres partes iguales y la una de ellas es del Señor Castellan.[212]

Finalment, considerem d'interès i il·lustratiu el protocol·lari acte de pressa de possessió d'Algars, l'any 1765, per fra Joseph Cuber, procurador del Gran Castellà d'Amposta i fra Bartolome Antonio Hidalgo, sotsexecutor:

Oido dicho requirimiento por dicho subexecutor en cumplimiento de su oficio tomó por la mano derecha al dicho illtre Sr. Procurdor entrandole en dicho termino y paseandole por el, y en señal de la real, y verdadera procession arranco hierbas y cogió un puñado de tierra, esparciendolo todo por dicho termino. Y despues dicho subexecutor llevó al dicho illtre Procurador en un parage de dicho termino de donde se descubria claramente un castillo derruhido, una casa junto a la iglesia de dicho termino, nombrado el granero del Señor, como, y tambien otra casa, nombrada la casa, o graner, como otra casa, o ospicio que esta debaxo de dicho granero, y es habitacion del ermitaño, de cuyas cosas el dicho subexecutor ddio y entregó al dicho illtre Sr. Procurador la posessión fue acceptada por dicho illtre Procurador que dixo la tomava y acceptava en nombre de su Principal, no solo de todo el dicho termino y sus pertinencias, si que tambien era su animo de tomarla de todas las jurisdicciones civil y criminal, alta y baxa, mero y mixto Imperio y demas regalias que pertenezen a dicho illtmo. Sr. Gran Castellan de Amposta, como Señor y Baron que es en dicho termino, todo lo qual se practicó quieta y pacificamente sin contradiccion de persona alguna.[213]

Per la seva estreta vinculació amb l'Algars, també considerem d'interès l'acte de pressa de possessió de Batea, el 1765, pels mateixos fra Joseph Cuber i fra Bartolome Antonio Hidalgo:

Erección de las horcas y protesta del ayuntamiento.

Estado el subexecutor en la plaza y en presencia del ayuntamient, bayle y regidores y muchas personas particulares, poniendo en execucion y ejercicio la jurisdiccion criminal, que en dicha villa tiene dicho illmo Sr. Gran Castellan de Amposta, como Señor y Baron de la misma villa, mandó a Juan Moya, nuncio y corredor publico de la villa que plantase, como en efecto plantó e erigió, en la mesma plaza con tres palos unas orcas en las que puso un guante en señal de la posesion de la jurisdiccion criminal, que dicho illmo Sr. Gran Castellan de Amposta, como Señor y Baron tiene en la presente villa.

Posesion de la villa, en concurrencia del ayuntamiento, el bayle y regidores y otras personas particulares, fuera del portal de dicha villa, vulgo "lo Portal major", tomó al procurador por su mano derecha y lo entró por el mesmo portal de dicha villa de Batea, quedandose y bolviendose dicho subexecutor fuera, y quedandose dentro el dicho illtre procurador en señal de verdadera y real posesion de dicha villa.

Posesion de los hornos y granero.

Estando ante las puertas, tomo la mano derecha del procurador y lo entró dentro y en señal de verdadera y real posesion abrió y cerro las puertas.[214]

Per un decret dit «*de desmembración de las rentas de la dignidad del gran castellan de l'any*» de l'any 1781, el districte de la Castellania d'Amposta es divideix en noves comandes independents: de Miravet amb aquesta vila, Ginestar i Rasquera; la de Corbera amb Pinell; de Benissanet; de Gandesa amb la Pobla de Massaluca; i de Batea amb l'Algars. Aquestes comandes s'assignaran a cavallers hospitalers.[215]

[212] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8259-1 N.1-4.
[213] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8258-2 N.6.
[214] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8258-2 N.6.
[215] AHN, OM, Ind.85-1.

A la relació de béns d'Orde de l'Hospital de Sant Joan, de 1798, s'indica que la Comanda de Batea posseeix a Batea dos forns de coure pa i uns graners; i a l'Algars un edifici antic i arruïnat (el castell) i uns graners.[216]

Transcorreguda una dècada del final de la guerra del Francès (1808-1814) només estaven operatius els molins privats de farina i oli i a ells havia de recórrer l'administrador de la comanda hospitalera de Batea per cobrar les rendes que percebien en espècie dels propietaris dels termes de Batea, l'Algars i Pinyeres. De l'any 1824 tenim les següents notícies dels pagaments fets per Manuel Castillo, prevere i administrador de la Comanda de Batea, a diferents bateans per la seva feina de moldre les olives en el molí d'Algars. El 24 de gener: a Josef Caves 141 rals de billó, pel seu treball de moldre 18 molades d'olives, conducció d'aigua per a moldre-les en el molí d'Algars, pel vi comprat per als peons i preparar les olives[217]; el 26 de gener: a Josef Caves 29 rals de billó i 20 maravedis, pel seu treball de moldre 6 molades d'olives en el molí d'Alcorisa, més les despeses de vi i aiguardent per als peons[218]; i el 6 de febrer: a Josef Rams i Josef Cabes 58 rals de billó i 20 maravedis, pel treball de portar l'oli d'Algars a seu trull de Batea amb dues cavalleries, una major i l'altre menor.[219]

Passat l'estiu de 1824, pel treball de traslladar el gra del terme d'Algars a Batea, el prevere Manuel Castillo va pagar els següents imports. El 18 de setembre: a Josef Caves i Josef Cardona 30 rals de billó, pel seu treball i el de dues cavalleries per portar i la mesura dels grans del terme d'Algars[220]; el 5 d'octubre: a Sebastián Majó, Josef Cabes i Josef Rams 320 rals de billó, per tres cavalleries i el seu treball en recaptar els grans del delme, havent emprat en aquesta feina tot el temps de batre[221]; i el 23 d'octubre: a Mariano Sanjuan y Josef Rams, mesuradors dels delmes, 23 rals de billó, pel seu treball de mesura dels grans del delme.[222]

Fins el 1824, l'administrador de la Comanda de Batea havia de llogar trulls per depositar els delmes, possiblement perquè resultà malmesa l'anomenada Torre del Castellà, el casal de la Comanda, i el mes de maig s'hi van dur a terme diverses obres de reformes i arranjament, des de la teulada, passant per les parets, fins a portes i finestres de fusta, reixes i serralleria.[223] El 3 d'octubre de 1824, el prevere Manuel Castillo va pagar a Josef Caves, Josef Cardona i Francisco Ramos, 48 rals de billó, pel seu treball i el de tres cavalleries per portar els grans pertanyents a la Comanda de Batea als seus graners de la Torre del Castellà.[224]

L'església de Sant Joan d'Algars funcionava amb normalitat l'any 1824, ja que el prevere Manuel Castillo va pagar al prevere d'Algars 28 lliures d'oli, quantitat que li corresponia per enllumenar el Santíssim Sacrament d'aquella parròquia.[225]

El 1845, Pascual Madoz, al descriure el llogaret d'Algars diu que està situat en terreny pla i que tenia tres cases destinades a la recol·lecció de fruits, i estris de treball, un molí de farina «de magnifica construcció» i altres (*sic*) d'oli, propietat de Pere Joan Vidiella, veí de Batea, una finca plantada d'oliveres. Des de 1841 formava part de Batea

[216] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8074 N.11.
[217] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8268-1 N.1.
[218] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8268-1 N.1.
[219] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8268-1 N.1.
[220] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8268-1 N.1.
[221] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8268-1 N.1.
[222] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8268-1 N.1.
[223] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8268-1 N.1.
[224] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8268-1 N.1.
[225] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8268-1 N.1.

i la població era de 40 persones.[226] Segons Josep Alanyà, l'any 1950, en els masos d'Algars encara hi vivia de manera habitual una població de dret i de fet que comptava fins a 35 habitants.[227]

Posteriorment a l'acció violenta de 1643, el castell d'Algars fou abandonat i espoliat de qualsevol element de fusta, metall i poc a poc fins i tot dels carreus.

[226] Pascual MADOZ (1845). *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, t. I. Madrid: Est. Liter.-Tipogr. de P. Madoz, p. 553, col. 2.

[227] Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins.* Tarragona: Diputació de Tarragona, p. 68.

RESUM I CONCLUSIONS MÉS RELLEVANTS

Passem a exposar de forma resumida, i seguint un relat ordenat de manera diacrònica, la història del castell d'Algars i dels seus antecedents. És a dir, incidirem en les idees que considerem essencials i en les dates clau que ens ajudaran a comprendre de manera ràpida i precisa l'origen, evolució, decadència i ruïna de la fortificació templera d'Algars. Un recorregut al llarg del temps que no es limita exclusivament al magnífic castell que edificà l'Orde del Temple en el segle XIII, sinó que inclou les anteriors ocupacions del lloc per ibers, romans i musulmans, i finalitza amb l'enderrocament del vell castell en el segle XVII, durant la guerra dels Segadors.

Ibers i romans en el turó del castell d'Algars

Les primeres ocupacions humanes a la ribera d'Algars daten de temps molt remots, però no seria fins a l'entorn dels segles IV-III aC, quan s'assentaria en el turó —que ocupà segles després el castell d'Algars— un grup de gent que anomenem ibers i que es caracteritzaven per ser persones robustes, d'1,60 metres d'alçada mitjana i que al néixer tenien una esperança de vida d'uns 32 anys, encara que s'han documentat individus amb més de 60. La distribució per edats de la població seria: 18% de menors de 15 anys, 54% d'adults i 27% de més de 40 anys.

D'aquell poblat ibèric no queda res més què vestigis ceràmics —la construcció del castell andalusí, pensem que cap el segle X dC va destruir les estructures arquitectòniques—, però probablement presentaria un urbanisme semblant al del Tossal del Moro de Pinyeres o del Tossal del Moro del Borrasquer —aquest darrer a la partida del Ben-Hufet de Batea— i comptaria amb habitacles rectangulars que formarien un carrer rectilini adaptat a les característiques del terreny. Una muralla defensiva envoltaria el poblat i protegiria els seus habitants.

Vestigis del material ceràmic es troben en superfície, dispersats pel vessant sud del turó, el menys escarpat. Es tracta, majoritàriament, de ceràmica a torn ràpid amb decoració pintada geomètrica de color roig vinós a base de bandes i línies horitzontals i de motius de semicercles concèntrics i ones verticals traçades a pinta, que es presenta acompanyada de les primeres ceràmiques de vernís negre campanianes. Precisament aquesta ceràmica d'importació ens informa que la fase final d'ocupació del poblat ibèric s'ha de situar a principis del segle II aC i que posem en relació amb les campanyes contra els ibers dirigides pel cònsol romà Marc Porci Cató el Vell per pacificar la revolta del 195 a.C. a la Hispània Citerior. Cató posà en marxa una estratègia militar duríssima, que incloïa campanyes de càstig, saqueigs i destrucció de poblats. La resistència dels ibers seria inútil, Cató assolí sotmetre els principals grups rebels i assegurà per a Roma la província. El final del poblat ibèric d'Algars seria violent, atès que Josep Alanyà trobà, pels vessants del turó, una gran quantitat de projectils dispersos, com ara fletxes, boles de ferro i aglans de plom dels que usaven els foners que acompanyaven a les legions romanes que degueren d'assaltar la muralla del poblat.

L'ocupació militar romana inicià un procés de romanització, és a dir, d'assumpció pels ibers dels models romans en només quatre o cinc generacions. Abandonats els poblats ibèrics fortificats en alt, la població rural, autòctona i nouvinguda, passà a viure a la plana. Just a la base de la vessant nord del turó del castell d'Algars, a la vall de Sant

Joan, es va haver de construir un *tugurium* o cabana, una vivenda modesta edificada amb materials de poca qualitat, que perdurà fins època imperial. Les famílies més adinerades, seguint el model romà, construirien *villae*, veritables masades, més o menys grans, que reflectien, tant per la seva estructura arquitectònica com pel mobiliari, la cultura romana a les zones rurals. Per estar dedicades a l'explotació agrícola, tota vil·la havia de tenir un fundus (territori d'explotació) ben conreat. Una d'aquestes vil·les seria la de l'Ereta. Però l'element arquitectònic romà més significatiu a l'interfluvi Matarranya-Algars és el monument funerari de Favara, un mausoleu fet construir per una rica família per dipositar-hi les despulles del seu fill.

No tenim constància de la presència dels visigots en el terme municipal de Batea, però es poblable que el poblament hispanoromà no hagués desaparegut totalment després del 470 dC, quan es va produir la invasió visigòtica de Catalunya. La presència visigòtica no va significar cap canvi important en les estructures socioeconòmiques característiques del Baix Imperi Romà ja que els visigots eren una minoria, si bé van imposar la seva força militar i van monopolitzar el poder. El procés de ruralització iniciat des del segle III dC va continuar i va accentuar-se durant la monarquia visigòtica. L'Església va convertir-se en una institució poderosa en la Hispània visigòtica, amb gran influència política dels bisbes dins l'Estat.

La segona meitat del segle VII va caracteritzar-se per la profunda inestabilitat política que conduiria a un evident procés de pre-feudalització.

El castell musulmà a l'Algars

Resulta d'allò més temptador fer derivar el mot «algars» de l'àrab hispànic *alḡára*, que dóna en castellà *algara* amb el significat de tropa a cavall que sortia a cavalcar i saquejar la terra de l'enemic i que el *Gran Diccionari de la Llengua Catalana* defineix com incursió feta pels musulmans en territoris cristians. El cert és que la zona d'Algars a l'Alta Edat Mitjana era un territori de frontera integrat a la Marca Superior depenent del districte de la ciutat de Tortosa.

Més enllà de les muralles que envoltaven Tortosa estava el territori, el districte que depenia de la ciutat i el seu control efectiu requeria d'un conjunt d'edificacions fortificades (*ḥuṣūn*) per controlar les vies naturals, tant terrestres com fluvials, í els petits nuclis de poblament (*qyrà*). Una d'aquestes (*ḥuṣūn*) seria el castell andalusí d'Algars.

En relació a Tortosa i el seu territori, un període d'excepcional interès s'inicià l'any 929, quan 'Abd al-Raḥmān III instaurà a Còrdova el Califat, deslligant-se del califat abbassí de Bagdad, acabà amb les nombroses insurreccions que quasi havien ensorrat l'Estat i imposà a la Marca Superior la pau i l'ordre. Però amb l'arribada al poder d'al-Ḥakam al-Mustanṣir, l'estiu de 964 es va reproduir la pressió dels comtats catalans amb expedicions sense èxit contra el districte de Tortosa i des de Còrdova es va haver de propiciar la construcció de la major part dels *ḥuṣūn* del territori tortosí, així com la delimitació d'unes circumscripcions administratives vinculades a aquestes fortificacions. Ara bé, el concepte de castell dintre del mon islàmic és complex. El que entenem per castell medieval cristià és totalment diferent al castell andalusí quant a funcions. La societat andalusina estava basada en la fortalesa dels llaços clànics-tribals, els quals li proporcionaven uns mecanismes de resistència enfront l'Estat. Aquella societat, a l'hora d'organitzar-se territorialment, s'assenta sobre el castell (*ḥiṣn*) que tenia una funció administrativa o jurisdiccional en relació amb un territori, i fiscal per recaptar els impostos obligatoris sobre terres i caps de bestiar. Al capdavant del castell hi havia una

autoritat central, o bé regional. A cada estructura castral li correspondria un ampli territori que tindria el mateix nom del castell. Per això, en el posterior repoblament cristià es farà referència al *castro* o *castrum* i al terme associat al respectiu castell. Pensem que el castell andalusí d'Algars ha de datar d'aquest mateix segle X.

El *castrum* d'Algars al que fa referència la documentació cristiana del segle XII ha de ser forçosament la fortalesa andalusina, les quals es caracteritzaven per disposar de dos elements: l'albacar o recinte murat extern al castell per a refugi de la gent i del bestiar en cas d'atac, i el recinte superior intern (*saluqiya* o celoquia militar) on s'ubicaria una torre. Però tot això no podem saber-ho amb certesa perquè la documentació escrita és inexistent i en les successives intervencions arqueològiques realitzades tan sols ens ha estat possible documentar fragments ceràmics d'època andalusina. A més, de l'actual comarca de la Terra Alta, al-Idrīsī només esmenta el castell d'Horta de Sant Joan (*Ḥiṣn Wurta*). El castell d'Algars seria un dels *ḥuṣūn* no identificats en les fonts àrabs.

Però atenen al fet que el castell andalusí d'Algars protegia un petit assentament, no podria tractar-se d'una simple atalaia edificada sobre les restes estructurals d'un poblat ibèric, sinó més aviat una construcció robusta, de planta circular o rectangular, de sòlid aparell a base de carreuades de pedres grans irregularment treballades i lligades amb argamassa per oferir refugi i protecció a les petita comunitat rural de la zona, a la vegada que seria utilitzat com a escut davant possibles atacs. No obstant, cal tenir present que des del segle XI, a conseqüència de la caiguda del califat i en els regnes de taifes s'imposà l'econòmica tàpia i els carreus només s'utilitzarien en els frontals més destacats. A partir dels almohades, l'aparell califal serà substituït per la tàpia de pedra i morter de calç, que forma un mur de gran duresa i solidesa. També es va emprar la mamposteria, utilitzada amb freqüència pels almoràvits, que a vegades vorejaven les pedres amb morter de calç.

L'Orde del Temple i el castell d'Algars

Els vestigis que avui podem admirar en el castell d'Algars els van edificar l'Orde del Temple, que té els seus orígens a les «croades», les guerres organitzades pels papes i els principals regnes cristians europeus per alliberar el Sant Sepulcre de Jerusalem i la resta de Terra Santa del domini musulmà.

Durant la Primera Croada, per donar assistència a peregrins i malalts, a Palestina es va crear l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. Posteriorment, es transformaria en una orde militar per atendre a les necessitats de defensa de l'Orient Llatí. Tanmateix, l'Orde dels Pobres Companys de Crist i del Temple de Salomó, més conegut com l'Orde del Temple, seria la primera institució en néixer, a principis del segle XII, pròpiament com un orde militar. Els hàbits i les creus de l'Orde del Temple i de l'Orde de l'Hospital eren distintius de cadascun, marcant la pròpia identitat i missió. Els templers duien l'hàbit blanc amb una creu roja com a símbol de la seva missió de defensar els llocs sagrats i els peregrins; mentre que l'hàbit dels hospitalers era negre, símbol de la humilitat i el servei, amb una creu blanca o roja, a vegades de vuit puntes en memòria de les vuit benaventurances. Per la seva naturalesa, el vot de croada era temporal; mentre que els membres dels ordes militars tenien un vot permanent de defensa de la cristiandat.

Quasi simultàniament en el temps, a l'altre extrem de la Mediterrània s'inicià el procés d'expansió territorial cristiana a costa dels musulmans de al-Àndalus, conegut tradicionalment com «Reconquesta», un concepte enganyós perquè vindica la Hispània que el visigots havien perdut feia quatre segles. En realitat la reconquesta cristiana fou una guerra imperialista, d'apropiació, colonització i explotació de més i més espai

territorial. En cap cas es va tractar d'una guerra d'extermini, sinó d'una combinació de força i pactes que garantien la permanència dels vençuts als que se'ls hi permetia conservar la religió, costums, organització i dret, però les obligacions tributaries a les que estaven obligats amb l'antiga administració islàmica ara les percebrien els nous senyors feudals. La raó dels pactes estava en la necessitat de no despoblar el territori i mantenir l'activitat econòmica de la que en depenia tot el sistema fiscal.

A petició del català comte Ramon Berenguer III, el papa Pasqual II atorgà, el 23 de maig de 1116, la butlla en la que animava a una croada contra els musulmans de Tortosa. Però Tortosa hauria d'esperar i l'aragonès Alfons I el Bataller conqueriria Saragossa el 1118. Transcorreguts cinc anys, el 1123, en el Primer Concili Laterà, l'Església equiparà plenament la croada a Orient amb la nova croada que la cristiandat emprenia a Occident i els hi concedia els mateixos privilegis que els combatents de Terra Santa. En el context de croada permanent i d'extrema religiositat cristiana s'ha d'interpretar que el rei Alfons el Bataller, que no tenia descendència, atorgués en testament, l'octubre de 1131, tot el seu regne als ordes militars del Temple, l'Hospital i del Sant Sepulcre, assignant a cadascuna un terç del territori. Un any després, el Papat conferí al regne d'Aragó el dret de conquesta de les ciutats de Tortosa i Lleida, i Alfons el Bataller al capdavant de les seves hosts impulsà l'expansió aragonesa cap el sud i l'est dels seus territoris. A la darreria de 1132 els aragonesos senyoregen indrets del Matarranya i l'Algars i pràcticament arriben a les portes de Tortosa. El riu Ebre, llavors navegable, seria considerat el límit natural de la croada i la delimitació territorial entre el regne d'Aragó i els comtats catalans. El mes de juny de 1133 el rei farà donació de la vila i castell de Nonasp amb el seus termes i del castell d'Algars amb els seus termes i de la vila de Batea amb els seus termes, als cavallers aragonesos Pere de Bioca, Enec Fortuny i Exemen Garcés.

Els castells d'Horta, Batea, l'Algars i Riba-roja, serien les posicions avançades de l'expansió aragonesa, des de les quals organitzar i dirigir l'avenç fins la desembocadura de l'Ebre per conquerir la plaça forta de *Ṭurṭūša*, i vers el Segre per conquerir Lleida.

Malauradament, a conseqüència de les ferides rebudes a Fraga, el 1134, Alfons I el Bataller moriria sense assolir tan preuats objectius estratègics i la noblesa aragonesa no va respectar les darreres voluntats del rei perquè va escollir com nou monarca a Ramir II, germà del difunt Alfons el Bataller i que en el moment de la coronació era eclesiàstic i segurament monjo. El 24 d'agost de 1135, Alfons VII de Castella i Lleó i Ramir II signaven el Tractat d'Alagón, pel qual el primer restituïa al segon la ciutat de Saragossa a canvi de vassallatge. Com a rei vassall, Ramir II es va casar i va tenir una filla, Peronella, que a l'any de néixer la va prometre en matrimoni al comte Ramon Berenguer IV de Barcelona. Al complir 14 anys (1150-1151) es van casar i Ramir II es va retirar, deixant el govern del regne al català Ramon Berenguer amb el títol de príncep d'Aragó.

Ara bé, els beneficiaris del testament d'Alfons I, entre els que es trobava l'Orde del Temple, van exigir als successors del monarca una compensació en forma de donacions. En la Concòrdia de Girona, de 27 de novembre de 1143, Ramon Berenguer els hi va concedir nombroses possessions i els hi atorgà la desena part de tots els drets, censos i usatges de totes les seves terres i de les que pogués adquirir, més la cinquena part de les terres que fossin conquerides als musulmans. En contrapartida l'Orde del Temple es comprometria a participar de forma activa en la lluita contra els musulmans en la frontera d'Aragó.

El comte-príncep Ramón Berenguer IV reprendria la croada contra els musulmans amb les campanyes de Tortosa (1148) i de Lleida (1149). Ocupada la primera i de camí a

Lleida, els exèrcits cristians ocuparien la zona compresa entre Xerta, Prat de Comte, Bot, Batea i Vilalba fins a Faió. Però els musulmans encara conservaven la plaça de Miravet, de gran interès estratègic per als cristians perquè el seu domini permetria organitzar la conquesta definitiva del territori fins el riu Matarranya. Entre 1152 i 1153, una expedició militar sortida de Tortosa es farà amb Miravet i el comte-príncep Ramon Berenguer IV es despendrà de part dels seus drets a favor de diversos senyors laics i eclesiàstics. En concret farà donació, el 24 d'agost de 1153, del castell i termes de Miravet a l'Orde del Temple en la persona de fra Pere de la Rovera, mestre de Provença i d'Hispània i en dita donació es fa esment del *castrum* d'Algars. Amb les donacions de Ramon Berenguer IV, a mitjans del segle XII, s'imposarà el regim feudal a la dreta de l'Ebre.

No obstant, el domini senyorial de l'interfluvi Algars-Matarranya serà objecte de disputa entre l'Orde del Temple i la família aragonesa dels Artusella. L'origen de la discòrdia podria estar en la preeminència de la donació dels castells de Nonasp, l'Algars i Batea, que Alfons el Bataller efectuà el 1133, a favor d'Exemen Garcez de Lumbier i a dos cavallers aragonesos més. Posteriorment, al conquerir Alfons el Cast la conca del Matarranya, la riba dreta d'Algars restarà sota domini de l'Orde del Temple amb la responsabilitat de defensar la frontera i repoblar el territori. Un dels castells als que s'encomanà la defensa de la frontera serà l'antic castell andalusí d'Algars, ara sota possessió templera. Però passades tres dècades de la donació dels castells i termes d'Algars i de Batea a l'Orde del Temple, al rei Alfons el Cast no degué complaure la gestió dels templers per ocupar, controlar i conrear unes terres de frontera com eren les d'ambdós termes. La carta de donació i poblament de 1181 fa especial referència al «dret de poblar i millorar els castells i les viles de Riu d'Algars i de Batea», paràgraf que ens suggereix que els templers no havien ocupat ni millorat el castell d'Algars ni el de Batea, i ens porta a inferir que el 1181 encara es trobaven en el mateix estat en què foren abandonats pels musulmans que els havien ocupat dècades abans.

Possiblement en la resolució del problema de la millora dels vells castells d'Algars i de Batea rau el fet absolutament insòlit que el rei Alfons el Cast signés, amb data del mateix 30 d'octubre de 1181, una segona carta de donació i poblament dels llocs de Batea i Algars, però aquesta «*ad populandum*» a l'estil català a favor del batlle reial i senyor de Tàrrega, Bernat Granell, un cavaller de llinatge nobiliari de segona fila.

Una novetat que aporta aquest document és que en ell s'especifiquen els termes del castell d'Algars, separadament dels del castell de Batea, delimitant-los: «fins a Nonasp i d'aquí segons hom va i toca a Favara, i d'aquí fins els puig de Calaceit, i a tocar Cretes i seguint fins al vilar d'Arenys, i vers Gandesa en el sentit en què les aigües vessen vers l'interior i cap a l'esmentat castell d'Algars».

De les diverses explicacions per explicar la segona carta de donació de Batea i Algars a favor de Bernat Granell, considerem més plausible la de què el document de Granell és pròpiament un infeudament, en el que el rei li encomana la guarda i custòdia dels castells i el deure de repoblar els seus termes i ordenar la població que s'hagués iniciat.

Fossin quines fossin les raons que van empènyer al rei Alfons el Cast a atorgar les esmentades cartes de donació i poblament, el fet és que una i l'altra es poden interpretar com una manifesta intromissió del monarca en uns dominis que havien estat donats a l'Orde del Temple l'any 1153. Sense entrar a discutir si els templers havien complert amb les obligacions d'ocupar, controlar i conrear el territori, el cert és que els poderosos frares-cavallers de l'Orde del Temple de Salomó, que es consideraven soldats de Déu al servei de l'Església i de la Cristiandat i que només obeïen al Papa, van procedir a exercir una

forta pressió sobre el cavaller Bernat Granell i sobre el mateix rei per reclamar i exigir-li la renovació i confirmació de la donació de 1153, així com respectar i complir els pactes establerts amb els seus predecessors. El rei va cedir i només transcorreguts quatre mesos de l'expedició del doble document, a Osca el mes de març de 1182, Alfons el Cast confirmava que els límits de Miravet s'estenien fins el riu Algars, incloent-hi els castells i termes d'Algars i Batea.

Fruit de la pressió exercida contra la part més dèbil, Bernat Granell, la seva esposa Ermessenda i els seus fills Bernat i Berenguer, renunciaren, mitjançant document de 9 de maig de 1187, als drets sobre els termes de Batea i l'Algars a canvi d'una compensació econòmica. L'Orde del Temple havia recuperat el ple domini sobre els castells i termes de Batea i l'Algars.

L'estructura organitzativa dels ordes del Temple i de l'Hospital era molt similar. Un gran mestre establert a l'Orient regia els destins de l'orde en el que els seus membres es distingien entre cavallers, capellans i sergents, aquestes dues classes darreres conformaven la gran majoria. A Europa la unitat administrativa bàsica era la comanda, governada per un oficial anomenat comanador o preceptor, que s'agrupaven en províncies governades per un alt oficial: mestre provincial en el cas del Temple i prior en el de l'Hospital. No obstant, malgrat la documentació conservada sobre la presencia de l'Orde del Temple a Espanya, la seva estructura i organització territorial es fa més confusa a mida que es descendeix de nivell jeràrquic.

De la batllia de Miravet en van arribar a dependre 27 cases i durant un temps el mestre ostentà el títol de comanador de Tortosa-Miravet. Junt a la figura del comanador de Tortosa-Miravet com a cap del districte, apareixen les figures del comanador de Tortosa (1174) i del comanador de Miravet (1190), els quals, tot i ser autònoms, restaven sotmesos sempre a la jerarquia superior del comanador de districte, a meitat camí entre la comanda i la província. Entre les darreres dècades del segle XII i les primeres del segle XIII, segons Joan Fuguet, el sector nord del districte Tortosa-Miravet estava conformat per la batllia de Miravet i les preceptories o comandes d'Horta, Ascó i Riba-roja —ambdues donades l'any 1181—, i, posteriorment, segons avançà el procés repoblador, el territori de la batllia de Miravet es va articular en quatre comandes: la pròpia de Miravet, la de Gandesa, l'Algars i la de Nonasp. Mentre que el sector sud estava format per les comandes de Tortosa i de Prat.

Sembla que a principis del segle XIII els templers encara no havien consolidat la seva presència efectiva a l'interfluvi Algars-Matarranya, i l'absència seria aprofitada el 1204 pel cavaller aragonès Artall d'Artusella per reivindicar els drets sobre Nonasp, l'Algars i Batea; drets que havia adquirit el seu avantpassat Exemen Garcez de Lumbier per donació d'Alfons el Bataller l'any 1133. En aquells temps de violència, Artall d'Artusella decidí ocupar per la força els vells castells d'Algars i Batea i exigir les rendes dels seus termes.

En relació a Batea, la reacció de l'Orde del Temple a l'hostilitat d'Artall d'Artusella fou immediata. L'any 1205 el mestre del Temple donava carta de poblament a Batea, reservant-se entre altres drets senyorials el servei d'exèrcit i cavalcada. Finalment, el 20 de desembre de 1216, el cavaller Artall d'Artusella i l'Orde del Temple signaven la cessió temporal dels castells de Batea i d'Algars i tots els seus termes al bisbe de Tortosa Ponç de Mulnells, a Pere Garcès i a Micaló de Frescà, fins el moment en què el rei Jaume I dictaminés a qui corresponien veritablement els drets senyorials sobre ambdós castells i termes. Segons les cròniques, el rei Jaume el Conqueridor era generós i fidel a la paraula donada. Religiositat i bel·licositat definien la personalitat del monarca

per haver-se criat i educat entre templers, els quals el van adoctrinar respecte a que el seu esperit cristià havia d'estar al servei armat de la cristiandat i en la lluita contra l'Islam. No ha de sorprendre que en la disputa entre l'Orde de Temple i el cavaller Artall d'Artusella, el rei Jaume decidís que prevalien els drets atorgats per Ramon Berenguer IV als templers i que aquests havien de senyorejar els castells i termes d'Algars i de Batea. Una sentència arbitral favorable que comportava una exigència urgent als frares-guerrers: el compromís ferm de procedir sense dilació a ocupar, controlar i conrear els dominis en els termes de Batea i Algars, i per això havien d'edificar les respectius castells termenals.

Està documentada la presència efectiva de l'Orde de Temple en el terme d'Algars des del 9 de gener de 1220, quan en un document de compra-venda es fa esment a fra Guillem de Clariana, comanador d'Algars. De 1227 es té noticia de Pons d'Inlice com comanador d'Algars, però no en relació amb el castell d'Algars sinó per haver comprat un molí a Corbera.

El castell termenal d'Algars

Contemporàniament al progressiu repoblament cristià del terme d'Algars, l'Orde del Temple esmerçà una important quantitat de recursos en la construcció d'un castell roquer, en un punt dominant a la riba dreta d'un dels grans meandres del riu Algars, en el mateix lloc que els musulmans hi havien aixecat una fortalesa andalusina, i abans els ibers hi havia assentat un poblat. El castell simbolitza l'apropiació del territori que controla visualment.

Situem la cronologia de construcció del castell termenal d'Algars entre el segon i el tercer quart del segle XIII (aproximadament entre els anys 1230/1240 i 1270/1275), atenent a aspectes tipològics, malgrat que l'arquitectura militar templera no va tenir cap traça particular.

En el castell d'Algars són d'especial rellevància els elements poliorcètics esmentats a la carta de donació i poblament de 1281, ens referim a l'explicita referència a la reserva senyorial del castell, de la barbacana i dels albacars fins a les tapiades que hi havia a l'entorn, i el colomar i els molins, i l'hort i la vinya i tota la terra que es troba dins les tapiades. La barbacana era una obra exterior situada davant d'una porta o muralla per protegir l'accés principal. L'albacar era un recinte extern al castell per a refugi de la gent i del bestiar en cas d'atac. La referència de 1281 no descriu el castell ni detalla cap element arquitectònic ni constructiu, però en informa que la porta d'accés o un tram de muralla estava protegida per una obra exterior, una muralla més baixa (la barbacana). Molt important és la referència en plural als «albacars». Interpretem que n'havia diversos d'albacars, un a prop del castell i la resta en el nucli productiu d'Algars. Així, a tocar la paret exterior del castell, per a refugi de la gent i del bestiar en cas d'atac, havia un recinte perimetral amb una tanca de tàpia que envoltaria les cases dels pobladors. Un segon recinte perimetral amb una tanca de tàpia protegia el colomar i els molins. Al menys un tercer recinte perimetral amb una tanca de tàpia protegia l'hort i la vinya i tota la terra que es trobava dins les tapiades. Aquestes darrers albacars estarien en el pla, en el lloc on posteriorment s'edificaria el Mas d'Algars.

A falta de documentació escrita, haurà de ser l'arqueologia la que ens permeti descriure l'estructura, situació i traçat de la primera barbacana i de l'albacar del castell. No obstant, compartim amb Josep Alanyà que la barbacana probablement protegiria els punts més febles, com ara els dos flancs de la fortalesa i la banda posterior, ja que la del riu, d'escarpa inaccessible, era totalment dominada des de la façana nord del castell.

Era un castell construït amb obra de pedra tallada en forma de paral·lelepípede rectangular i amb caires vius, és a dir, amb carreu mitjà (d'uns 60 x 35 cm), molt ben aparellat a trencajunts, o sigui evitant l'aparició de junts verticals continus. Les recents intervencions arqueològiques han confirmat que es tracta d'un castell petit, de planta trapezoidal irregular — de fet, però, és gairebé triangular, atès que el costat oriental és molt curt— amb un eix sud-est/oest de 30 metres de llarg; l'amplada màxima és de 19 metres al costat oest i la mínima de poc més d'un metre al costat sud-est. Ocupa una superfície total de 300 m^2. Comprenia un primer recinte emmurallat de 76 metres de perímetre, 2,84 m d'alçada conservada i 90 cm de gruix. L'estructura s'assenta directament sobre un potent estrat rocós i disposava de camí de ronda (*adarve* en castellà) a resguard d'un parapet coronat amb merlets piramidals, on s'apostaven i protegien els defensors. Per sota del camí de ronda, en el pis o pisos inferiors, es disposarien un seguit de matacans, obra en voladís amb parapet i sòl espitllerat, per observar i hostilitzar a l'enemic.

En el pany de muralla septentrional, una porta, possiblement protegida per un matacà, de la qual només en resta el brancal de dues lloses de pedra amb una llarga d'1,50 m, donaria accés al pati d'armes de planta trapezoidal amb el costat llarg (dret) de 12 m, el costat curt (esquerre) de 8,70 m i 6,0 m d'amplada. A esquerra i dreta d'aquest espai descobert es disposarien les estructures cobertes.

El lateral esquerre del pati d'armes l'ocupava un arc de diafragma apuntat format per 29 dovelles amb els salmers incrustats en dues rases de fonamentació excavades a la roca, de 5,44 m de llum i una sageta de 3,34 m, que es conserva intacte. Aquest arc donava accés a una estança estreta, de 50 m^2, amb forma de trapezi isòsceles.

El lateral dret del pati d'armes l'ocupava una doble arcada de diafragma amb dos arcs apuntat units pels respectius ronyons a través dels quals s'accediria a dues naus formades per una segona doble arcada de diafragma amb dos arcs apuntat units pels respectius ronyons. La nau meridional presentaria una coberta plana suportada per una successió en profunditat de tres arcs de diafragma apuntats; mentre que la nau septentrional presentaria una coberta plana suportada per una successió de dos arcs de diafragma apuntats que donarien accés a una escala de pedra per pujar a la primera planta i a la porta d'un tancat.

Exteriorment el castell d'Algars es presentaria com una fortalesa imponent, a la vegada que esvelta, envoltada per una alta muralla emmerletada que sembla sorgir de les roques i situada sobre un turó dominant el curs d'Algars i les terres del voltant. I adossat es trobaria l'albacar dels castell. Salvant les distàncies, té una aparença que recorda el castell de Miravet, però sense elements que sobresortirien del pla de la muralla.

Al llarg de la segona meitat del segle XIII, el comanador de Miravet va mantenir, malgrat la descentralització i la reorganització amb noves comandes la seva autoritat superior sobre les comandes o preceptories d'Horta, Gandesa, Vilalba i Ascó-Riba-roja. Segons Joan Fuguet, els territoris dels pobles que actualment constitueixen el municipi de Batea —Batea, Algars i Pinyeres— juntament amb el castell i lloc d'Almudèfer formaren la sots-comanda d'Algars, depenent de la comanda de Gandesa.

La gran reforma del castell d'Algars per l'Orde de l'Hospital

El desprestigi de l'Orde del Temple seria aprofitat pel rei Felip IV de França per conspirar contra els templers del seu regne, els quals foren tots ells empresonats per

sorpresa el 13 d'octubre de 1307 i sota tortura dels inquisidors dominics obligats a confessar-se idolatres, d'escopit sobre la creu i de negar a Crist.

El 22 de novembre de 1307, el papa Climent V ordenava a tots els reis cristians empresonar els templers i segrestar tots els bens fins que la Santa Seu disposés definitivament dels templers i del seu patrimoni. El rei Jaume II d'Aragó ordenà l'1 de desembre l'empresonament dels cavallers templers i confiscar els béns mobles i immobles, assumint interinament el seu domini i administració a l'espera dels pactes a què s'arribessin amb la Santa Seu. Finalment, el 22 de març de 1312, Climent V procedia a dissoldre i suprimir l'Orde del Temple. Les negociacions entre la Santa Seu i Jaume II es van perllongar fins el 10 de juny de 1317, data en què el papa Joan XXII assignà a l'Orde de l'Hospital de Sant Joan els bens del Temple a Catalunya i Aragó.

El segle XIV es caracteritzà per ser un temps de calamitats, fam i epidèmies. Dels diversos desastres apocalíptics que van sacsejar a Europa occidental al llarg del segle XIV, a Catalunya la fam de 1333, que debilità la resistència de la població, i l'epidèmia de pesta negra de 1348 marcaren l'inici d'una profunda crisi demogràfica, econòmica i social. El despoblament que en resultà comportà l'abandonament d'extenses àrees de conreu, mancades de braços; moltes poblacions perderen la totalitat dels professionals de determinats oficis. Hom situa l'inici de la decadència de la corona catalanoaragonesa en la terrible pèrdua demogràfica que suposà l'epidèmia i les seves successives reiteracions durant la resta del segle XIV.

L'alcaid[228] del castell de Batea es menciona en un document d'«Una firma de derecho dado ante el Alcaide del Castillo de Algars porque habia embargado unas caballerias de vecinos de Bathea y de Piñeras, fecha a 3 de las calendas de Diciembre del año 1347 Arnaldo de Copons Notario publico de Bathea».[229]

Si a la demanda del rei Alfons IV al castellà d'Amposta d'interessar-se per la defensa de les fronteres del regne l'any 1336, i afegim que l'alcaid del castell d'Algars va embargar cavalleries a veïns de Batea i de Pinyeres l'any 1347, podem plantejar que seria durant aquests anys de la segona meitat de la dècada de 1340, en un període de profunda crisi econòmica, però en la que encara no s'havia produït una forta davallada demogràfica, quan els hospitalers construirien la segona muralla del castell. Per sota del recinte superior, que era el principal, hi ha restes d'un segon mur perimetral, d'una muralla exterior. A l'est, a uns 5 m, es poden veure uns murs en doble angle i amb un gruix de 80 cm. Al nord, també hi ha indicis d'haver-hi hagut un segon mur. A ponent, a uns 2 m de la paret de la sala central, hi ha el mateix mur exterior, amb una alçada de 2,5 m, de carreus més petits (20 × 30 cm), però ben col·locats en filades i units amb molt morter de calç.

Un dels grans perjudicats de la crisi del segle XIV seria l'Orde de l'Hospital de Sant Joan. Des de la illa de Rodes, el 31 de març de 1351, i atenent-se a un informe del castellà d'Amposta, el mestre de l'Orde donava compte dels molts frares de la Castellania que havien mort víctimes de la pesta i autoritzava el nomenament de quinze nous cavallers i de cinc servents. És probable que en aquelles comandes situades en les zones rurals, menys exposades al contagi, l'epidèmia comportà menys alarmisme que en els nuclis urbans. Però si a nivell general no hi havia prou desgracies, la guerra anomenada «dels Dos Peres» (1356-1369) va empobrir encara més el conjunt de la societat pel cobrament d'enormes impostos destinats a finançar els exercits.

[228] Paraula derivada de l'àrab hispànic *alqáyid* i que fins a les darreries de l'Edat Mitja desginava a l'encarregat de la guarda i defensa d'un castell o fortalesa.
[229] AHN, OM, Ind.85-1, núm. 10.

En un context de debilitat de la monarquia, amb una noblesa enfrontada tractant d'obtenir més rendes en un escenari de crisi demogràfica i econòmica, els castells santjoanistes degueren de patir una manca de manteniment durant la primera meitat del segle XV. Possiblement un dels més afectats seria el castell de Miravet. Doncs bé, el 1440, necessitaven d'arranjament i refer les muralles de Miravet i el castellà d'Amposta s'adreçà a les universitats de Gandesa, Batea, Algars, Pinyeres, Pinell, Almudèfer i la Pobla de Massaluca per costejar les obres de Miravet, però s'hi van oposar adduint que dita prestació constituïa un mal ús prohibit pels costums.

Cal suposar que possiblement en el mateix estat de decadència que les muralles de Miravet es trobarien la resta dels castells de la Castellania d'Amposta i que cap dels consells municipals estava disposat a costejar les obres d'arranjament i reformes de les muralles. Uns desperfectes i destruccions que s'agreujarien a la segona meitat del segle XV a casa de la guerra civil catalana.

Tots els conflictes latents des de feia temps, s'agreujaren a Catalunya a mitjan segle XV, donant inici a una crisi ben complexa i d'enfrontaments politicosocials coneguda com l'època «de les torbacions» (1462-1472), tal com la denominaren els contemporanis. El detonant fou l'autoritarisme de Joan II (rei de Catalunya-Aragó de 1458 a 1479).

Joan II fou declarat «enemic de la terra», destronat per les institucions autònomes, i la corona catalana va ser lliurada successivament a tres prínceps estrangers descendents del Casal de Barcelona per via femenina: Enric de Castella, Pere de Portugal i Renat d'Anjou. L'aliança de Joan II amb Lluís XI de França —al preu de la cessió del Rosselló i la Cerdanya, més tard reintegrats— fou un dels elements que inclinà la balança en una guerra que causà grans danys al Principat i on l'oligarquia hagué d'enfrontar-se amb les reivindicacions populars, instrumentalitzades pel rei. És difícil definir la composició dels dos bàndols per la seva diversitat i per la manca d'una ideologia clara. Al costat del rei hi havia els nobles més o menys cortesans com els Cardona i els Montcada, i destacats eclesiàstics, com l'arquebisbe Pedro de Urrea, el castellà d'Amposta Bernat Hug de Rocabertí i l'abat de Poblet Miguel Delgado.

Entrat l'any 1462, a la frontera d'Aragó havia gran moviment de realistes. Gent de Batea, partidaris de les institucions catalanes, van escriure als procuradors de Tortosa que a Favara, Casp, Alcanyís i altres pobles veïns estaven acumulant-hi armes i provisions i reclutant gent per entrar a Catalunya. Confirmaren i ampliaren aquestes noticies els avisos de Gandesa, assegurant que a Favara havia 40 reialistes a cavall i molts d'infanteria disposats a saquejar les comandes de Miravet i Horta, i que el comanador de la Fresneda havia rebut orde taxativa de fer cavalcades per Catalunya i infligir als seus habitants tota mena de molèsties.

A principis de 1463, penetrant per la part del terme d'Horta, l'arquebisbe de Saragossa, Joan d'Aragó, germà bastard del rei, intentà fer-se amb Horta i va caure sobre Corbera, donant-la al saqueig i passant a ganivet els seus habitants. També els catalans farien barbaritats semblants a l'altre costat de la frontera. A primers de setembre de 1463, els de Batea escrivien al comanador de Miravet avisant que els Montcada marxaven cap a Batea amb la intensió d'expugnar-lo, raó per la que Ponz de Zacosta hi envià una força de socors. Per la seva banda, els del Pinell, espantats davant la proximitat de les hosts de l'arquebisbe Joan d'Aragó, de fra Rocaberti i d'altres capitans reialistes que cavalcaven per terres de Gandesa i Horta fent de les seves en els llocs que, de bon grat o a la força, els obrien les portes, van demanar auxili a Tortosa. Finalment, el 8 de desembre, es va convocar a Tortosa el Consell en ple per tractar de les treves —que havien de durar fins el darrer dia de febrer de 1464, prohibint per ambdues parts les cavalcades, saqueigs i

altres danys en persones i bens— proposades a Maella el dia 3 per l'arquebisbe de Saragossa i capità general de l'exèrcit realista a la frontera catalanoaragonesa. Les treves havien d'afectar els llocs i les viles de Gandesa, Miravet, Pinell, Ginestar, Casca, Algars, Almudèfer i Pinyeres; i d'altra banda els llocs i les viles de Massalió, Calaceit, Cretes, Maella, Favara, Corbera (en poder llavors de l'arquebisbe), Nonasp, Casp, Alcanyís, la Fresneda i Monroyo. Però el Consell General va rebutjar la treva el 8 de gener de 1464 i les hostilitats van continuar per a desgracia dels pacífics veïns d'aquella zona.

El 2 d'octubre de 1465 un gran exèrcit reialista havia acampat a l'exterior de la gran fortalesa d'Amposta i començà un llarg setge. L'enemistat de la Castellania d'Amposta amb Joan II venia d'anys enrere. A primers de gener de 1466, l'arquebisbe de Saragossa, controlava la majoria dels llocs i viles de la frontera aragonesa, decidint-se a ocupar Gandesa, Flix i Miravet, amb el propòsit de tancar el pas de l'Ebre als assetjats d'Amposta. A l'estiu, mentre una part de les forces reialistes assetjaven el castell d'Amposta, més al nord van ocupar tot el territori de Flix a l'Algars, després de calar foc al castell de Flix i reduir Ascó, Vilalba, Batea, Corbera, la Fatarella i altres pobles propers a Tortosa.

No podem precisar si el castell d'Algars va patir destruccions per l'acció dels reialistes, però sí podia presentar un estat de decadència per totes les vicissituds demogràfiques, socials i polítiques. Fos per la raó que fos, el 1468, possiblement va estar sotmès a una sèrie d'obres per deixar a corre-cuita operativa la fortalesa. Les obres d'aquestes reformes es caracteritzen per emprar blocs de pedra i pedres de diversa mida poc desbastades col·locades sense subjectar-se a cap ordre de filades i ajustades unes amb altres amb argamassa de fang. Sota els arcs de diafragma, dividint la nau es va col·locar un gran dipòsit de pedra. A corre-cuita també es van haver de millorar les defenses de Batea. Concretament ens referim a la construcció de la torre B del Torrelló de Batea —que es troba adossada a la cara exterior del mur nord de l'església parroquial—, una obra sòlida però barroera, aixecada amb carreus reaprofitats i pedres de diferents mides, tot lligat amb argamassa de calç.

En definitiva, l'estat de guerra i inseguretat seria constant a la Castellania entre els anys 1466 i 1468, circumstància que es posa de manifest a les fonts quan es refereixen a la «destrucción de los lugares e villas de la Castellanía d'Amposta, profanación e perdición de las comandas e comendadores de aquellas.»[230] El triomf final de Joan II fou rubricat a la Capitulació de Pedralbes de 1472, per la que el Principat tornava a la sobirania del rei d'Aragó.

Enderroc i espoli del castell d'Algars

Després d'un segle XVI en què a Catalunya es va viure en un estat de guerra endèmic a causa de les lluites privades o dels conflictes del rei, les crisis de subsistència no s'havien acabat d'erradicar. A nivell local, una sequera va marcar les primeres dècades del segle XVII i amb ella la desolació s'instal·là a les Terres de l'Ebre, esdevenint especialment greu la de l'any 1631.

El distanciament entre la Monarquia Hispànica i les institucions de govern de Catalunya ja s'inicià en el regnat de Felip II, s'enquistà en el de Felip III i esclatà en guerra amb Felip IV, quan Gaspar de Guzmán y Pimentel, comte-duc d'Olivares (1587-1645) va esdevenir ministre universal del rei.

[230] AHN, OM, Códices, L. 607, fol. 13v.

La política del comte-duc d'Olivares i dels seus representants fou percebuda a Catalunya com un mal govern; alhora que l'administració virregnal es manifestà incapaç de sufocar la revolta del Corpus de Sang (1640) i restaurar l'ordre públic. En el moment en què l'autoritat del virrei s'esvaïa a Catalunya, una part notable de la classe dirigint catalana assumí que només sota un poder fort era possible salvaguardar l'ordre social establert i buscà una aliança amb el rei de França.

La Generalitat i el Consell de Cent de Barcelona van demanar ajut al cardenal Richelieu, i el 24 de setembre de 1640 es va signar el tractat de Ceret, pel qual els francesos es comprometien a enviar un exèrcit de 6.000 soldats d'infanteria i 2.000 de cavalleria, a càrrec de les institucions i poblacions catalanes; la Generalitat començà a reclutar forces amb les que defensar la seva sobirania. Durant els mesos de setembre i octubre, els catalans i les primeres unitats franceses començaren a fortificar les ciutats de Lleida i Tarragona. El comte-duc d'Olivares coneixia els preparatius bèl·lics en territori català i des de la Cort s'organitzà a corre-cuita un exèrcit que es va concentrar a Saragossa i a la zona d'Alcanyís a les ordres de Pedro Fajardo de Íñigo y Requesens, V marquès de Los Vélez, amb el rang de virrei de Catalunya i capità general de l'exèrcit reialista.

Recuperat el control de Tortosa per l'oligarquia dirigent, aquesta s'allunyarà de les directrius de la Generalitat i s'apropà als interessos de Felip IV. El 23 de novembre de 1640, el marquès de Los Vélez arribà a Tortosa amb el seu exèrcit per prendre possessió del càrrec de virrei a la catedral en presència del bisbe, el franciscà italià Giovanni Battista Visco, un veritable baluard per a la monarquia, que va mantenir sempre un contacte directe amb el rei signant els seus escrits com Juan Baptista Campaña. Des de Tortosa i com virrei de Catalunya, el marquès de Los Vélez envià emissaris a les viles de la comarca de Tortosa i de la Castellania d'Amposta perquè s'adherissin a la causa del rei. Només Horta i Arnes, controlades pel comanador santjoanista Vicente Carroz, s'avingueren a les exigències del rei. Al no tenir una resposta favorable, soldats flamencs, valons i italians de les tropes del marquès de Los Vélez, saquejaren Vilalba, Bot i Prat de Comte.

El reialista bisbe Juan Baptista Campaña no tenia experiència militar, però comptava amb una xarxa de compatriotes italians que sí en tenien i li suggerien algunes accions militars, com la de proposar al rei, l'11 de maig de 1641, la conveniència d'atacar la Castellania d'Amposta per evitar el saqueig pels cossos de miquelets dels camps que envoltaven Tortosa.

A la frontera catalanoaragonesa, sembla que el castell d'Algars estava en desús. Si més no, així ho interpretem a partir de la relació dels bens i drets de l'Orde de l'Hospital de Sant Joan a l'Algars, de l'any 1641, en la que es fa una referència al castell d'Algars que no pot ser ni més breu ni menys explicita, ja que no detalla en quines condicions es trobava en aquella data.

Els saqueigs puntuals desanimaven els partidaris de la Corona i mobilitzaven el bàndol oposat. Per això, el 12 de gener de 1642, el bisbe Tortosa reiterà a Felip IV la necessitat d'atacar la Castellania d'Amposta per desorganitzar els cossos de miquelets. Arran de la fallida acció contra Tortosa. els reialistes es van adonar del perill que els hi suposava que la Castellania d'Amposta restés fora del control absolut dels partidaris de Felip IV. Sensació de perill que s'aguditzà el 7 d'octubre amb la derrotà infligida pel comte de La Motte a l'exèrcit castellà del marquès de Leganés prop de Lleida.

Segons la crònica catalana de Miquel Parets, veient els castellans que l'exèrcit franco-català estava aquarterat per hivernar, procuraren aprofitar l'avinentesa aplegant un gran exèrcit per passar a Catalunya sota comandament del marquès de Leganés, capità general de l'exèrcit de Catalunya, i amb el marquès de La Hinojosa com mestre de camp.

La vespra de la festivitat de Reis de 1643 va sortir de Casp l'exèrcit castellà per reduir a l'obediència de Felip IV la zona compresa entre Tortosa i Mequinensa. A les deu de la nit comença la marxa amb els quatre mil infants amb que comptaven els dos terços que allí estaven allotjats; l'un del Comte-Duc a les ordres del tinent coronel Manuel de Aguiar, cavaller de l'Orde de Santiago; i l'altre el terç d'Andalusia a les ordres de Simón Mascareñas, cavaller portuguès. A trenc d'alba arribaren davant Batea, «que és el primer lloc de la Castellania»; se'ls comminà a rendir-se i començaren aquell mateix dia a batre la muralla, acció que es perllongaria durant tres dies perquè la guarnició francesa no es rendia; a la tercera nit se'ls hi va donar un assalt general i es van fer amb la vila sense haver rebut l'ordre del general. Guanyada la primera muralla es va saquejar la vila, i els franco-catalans es van retirar a la Vila Closa, on estava l'església principal; per segona vegada, sense ordre superior, es va procedir a l'assalt del recinte provocant molt morts entre els defensors i hagueren perperit tots sinó havesin descobert el Santíssim Sacrament per apaivagar els ànims i apagar aquell incendi. El dia següent s'encaminà l'exèrcit a Horta, que es va rendir per no patir les desgracies de Batea; el mateix va fer Gandesa. Des de Gandesa marxaren a Móra d'Ebre només dos mil homes, quedant a Corbera el gruix de l'exèrcit. Móra d'Ebre era un lloc ben murat i amb sòlid castell dels ducs de Cardona. Hi arribaren la nit del 10 de gener i començà l'assalt general a les muralles sense poder rebutjar-lo els francesos defensors. Per rendir el castell es van començar a fabricar mines per volar-lo el 17 de gener, però arribaren 8.000 francesos per foragitar els 2.000 castellans que havien entrat a la plaça. Malgrat la inferioritat numèrica, els castellans es van fer amb el castell de Móra d'Ebre.

Començaren, doncs, els castellans per saquejar i prendre les viles perquè la guarnició només estava en els castells i pobles grans, i així van prendre Móra, Horta (a costa de grans pèrdues) i Gandesa, entre d'altres llocs, saquejant i executant, particularment a Móra; que fins les dones i nens es va dir que degollaven; a Batea «no dejaron alma nacida, que hasta los niños pasavan á cuchillo»; va voler passar a Flix, però era una plaça forta ben guarnida perquè era de la jurisdicció de Barcelona.

Rebutjats els reialistes a Flix, s'encaminaren a assetjar el castell de Miravet amb 1.600 homes d'infanteria, 200 cavalls i dues peces d'artilleria, estant a Gandesa el quarter general del marquès de la Hinojosa. Arribada la noticia a Barcelona, el 25 de febrer el virrei francès de La Motte va sortir en auxili dels assetjats; va arribar just quan estaven a punt de rendir el castell. La batalla fou acarnissada i va acabar en una derrota escandalosa del filipistes (400 baixes i 1.200 presoners). A primers de març, davant la noticia d'un avanç franco-català, el marquès de la Hinojosa es va retirar a Batea fins abandonar el camp de batalla.

La virulència de les accions de les tropes enfrontades a la Castellania d'Amposta, a més de morts, violacions i pànic generalitzat, van procedir a enderrocar les fortificacions catalanes que trobaven al seu pas, com les de Batea, Corbera, Gandesa i l'Algars. En relació a aquest darrer, en el capbreu de la Batllia de Miravet de l'any 1646 hi consta que en el terme d'Algars l'Orde de l'Hospital: «Tiene un castillo derribado […] Item la Iglesia tiene un Retor empero es de la Religion esta derribada agora»

Segons aquesta informació, tant el castell d'Algars com l'església de Sant Joan haurien estat enderrocats durant els luctuosos successos de 1643. Succés que pot veure's confirmat arqueològicament amb els fragments de ceràmica blava, daurada i verd manganès documentats en les darreres intervencions arqueològiques en el castell d'Algars. Es tracta de troballes molt escasses i si bé es podrien correspondre amb una ocupació relativament curta, com també va poder succeir durant la primera guerra civil

catalana durant el regnat de Joan II d'Aragó, el cert és que aquestes tres produccions ceràmiques presenten una cronologia molt amplia, ja que tallers valencians en van fabricar de blava durant els segles XIV i XV, de daurada durant el segle XV i de verd manganès fins el segle XV; mentre que tallers catalans en van fabricar de brava del segle XV al XVII i de daurada durant els segles XVI i XVII. Ara per ara, donada l'estreta vinculació de Tortosa i la Castellania d'Amposta amb les terres valencianes, ens decantem per la primera de les opcions.

El capbreu de l'any 1655 no fa cap referència a la capella d'Algars, només: «Item confesaren y reconegueren que la Sagrada Religio de Sant Joan te en dit terme de Algas un castell derrocat que ha molt de temps ho esta, y no hi ha memoria de homens ho haien ya mai vist en bon estat»[231]. Si analitzem amb detall la nota en el capbreu de 1655, l'afirmació d'«un castell derrocat que ha molt de temps ho esta», entenem que vol donar a entendre que feia tretze anys que presentava ruïna. Al nostres ulls pot semblar que no feia pas tan de temps d'aquell succés, però si passem a considerar que l'esperança de vida al néixer en el segle XVII estava entre els 26 i 27 anys[232], resulta que tretze anys eren mitja vida, i podria explicar per què llavors no hi havia «memoria de homens ho haien ya mai vist en bon estat». En el context que ens ocupa, «en bon estat» l'interpretem com que estava en condicions òptimes, sense danys significatius i funcionant con hauria d'esperar.

Posteriorment, el castell d'Algars fou abandonat i espoliat de qualsevol element de fusta, metall i poc a poc fins i tot dels carreus.

CONCLUSIONS MÉS RELLEVANTS

Després d'interpretar el conjunt d'informació recopilada i prendre en consideració les circumstàncies de les dades conservades a les que hem tingut accés, en conclusió podem dir que:

1.— A l'entorn dels segles IV-III aC s'assentà en el turó —que ocupà segles després el castell d'Algars— un grup de gent que anomenem ibers. D'aquell poblat ibèric no queda res més què vestigis ceràmics, però probablement presentaria un urbanisme semblant al del Tossal del Moro de Pinyeres o del Tossal del Moro del Borrasquer (Batea). El final del poblat ibèric d'Algars seria violent, atès que Josep Alanyà trobà, pels vessants del turó, una gran quantitat de projectils dispersos, com ara fletxes, boles de ferro i aglans de plom dels que usaven els foners que acompanyaven a les legions romanes que degueren d'assaltar la muralla del poblat.

2. — El *castrum* d'Algars al que fa referència la documentació cristiana del segle XII ha de ser forçosament la fortalesa andalusina, que s'ha de datar en el segle X. Fortaleses que es caracteritzaven per disposar de dos elements: l'albacar o recinte murat extern al castell per a refugi de la gent i del bestiar en cas d'atac, i el recinte superior intern (*saluqiya* o celoquia militar) on s'ubicaria una torre. Però tot això no podem saber-ho amb certesa perquè la documentació escrita és inexistent i en les successives intervencions arqueològiques realitzades tan sols ens ha estat possible documentar

[231] AHN, OM, L.1851.

[232] Antoni SIMON TARRES (1992). «La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 10, pp. [217-258] 230.

fragments ceràmics d'època andalusina. A més, de l'actual comarca de la Terra Alta, al-Idrīsī només esmenta el castell d'Horta de Sant Joan (*Ḥiṣn Wurta*). El castell d'Algars seria un dels *ḥuṣūn* no identificats en les fonts àrabs.

3. — El comte-príncep Ramón Berenguer IV farà donació, el 24 d'agost de 1153, del castell i termes de Miravet a l'Orde del Temple en la persona de fra Pere de la Rovera, mestre de Provença i d'Hispània i en dita donació es fa esment del *castrum* d'Algars. Amb les donacions de Ramon Berenguer IV, a mitjans del segle XII, s'imposarà el regim feudal a la dreta de l'Ebre. Però passades tres dècades de la donació dels castells i termes d'Algars i de Batea a l'Orde del Temple, al rei Alfons el Cast no degué complaure la gestió dels templers per ocupar, controlar i conrear unes terres de frontera com eren les d'ambdós termes. La carta de donació i poblament de 1181 fa especial referència al «dret de poblar i millorar els castells i les viles de Riu d'Algars i de Batea», paràgraf que ens suggereix que els templers no havien ocupat ni millorat el castell d'Algars ni el de Batea, i ens porta a inferir que el 1181 encara es trobaven en el mateix estat en què foren abandonats pels musulmans que els havien ocupat dècades abans.

4. — Està documentada la presència efectiva de l'Orde de Temple en el terme d'Algars des del 9 de gener de 1220, quan en un document de compra-venda es fa esment a fra Guillem de Clariana, comanador d'Algars. De 1227 es té notícia de Pons d'Inlice com comanador d'Algars, però no en relació amb el castell d'Algars sinó per haver comprat un molí a Corbera.

5. — Situem la cronologia de construcció del castell termenal d'Algars entre el segon i el tercer quart del segle XIII (aproximadament entre els anys 1230/1240 i 1270/1275), atenent a aspectes tipològics, malgrat que l'arquitectura militar templera no va tenir cap traça particular.

6. — En el castell d'Algars són d'especial rellevància els elements poliorcètics esmentats a la carta de donació i poblament de 1281, ens referim a l'explicita referència a la reserva senyorial del castell, de la barbacana i dels albacars. La barbacana era una obra exterior situada davant d'una porta o muralla per protegir l'accés principal. L'albacar era un recinte extern al castell per a refugi de la gent i del bestiar en cas d'atac. La referència de 1281 no descriu el castell ni detalla cap element arquitectònic ni constructiu, però ens informa que la porta d'accés o un tram de muralla estava protegida per una obra exterior, una muralla més baixa (la barbacana). Molt important és la referència en plural als «albacars». Interpretem que havia diversos albacars, un a prop del castell i la resta en el nucli productiu d'Algars. Així, a tocar la paret exterior del castell, per a refugi de la gent i del bestiar en cas d'atac, havia un recinte perimetral amb una tanca de tàpia que envoltaria les cases dels pobladors. Un segon recinte perimetral amb una tanca de tàpia protegia el colomar i els molins. Al menys un tercer recinte perimetral amb una tanca de tàpia protegia l'hort i la vinya i tota la terra que es trobava dins les tapiades. Aquests darrers albacars estarien en el pla, en el lloc on posteriorment s'edificaria el Mas d'Algars. A falta de documentació escrita, haurà de ser l'arqueologia la que ens permeti descriure l'estructura, situació i traçat de la primera barbacana i de l'albacar del castell. No obstant, compartim amb Josep Alanyà que la barbacana probablement protegiria els punts més febles, com

ara els dos flancs de la fortalesa i la banda posterior, ja que la del riu, d'escarpa inaccessible, era totalment dominada des de la façana nord del castell.

7. — Era un castell construït amb obra de carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunts. De dimensions reduïdes, presenta una estructura de planta trapezoidal irregular ― de fet, però, és gairebé triangular, atès que el costat oriental és molt curt― amb un eix sud-est/oest de 30 metres de llarg; l'amplada màxima és de 19 metres al costat oest i la mínima de poc més d'un metre al costat sud-est. Els murs perimetrals són de doble parament, de 90 centímetres de gruix, format per carreus (d'uns 60 x 35 cm). El tram de muralla septentrional té 27,5 metres de llarg; mentre que el meridional té 28 metres. Passant als trams curts, l'occidental està format per dos subtrams: el nord-occidental té una longitud de 9 metres i el sud-occidental té 10,5 metres; mentre que el tram oriental només té 1,2 metres de longitud. L'interior de la fortalesa estava dividit en dos àmbits separats per un pati d'armes. L'àmbit més oriental, estret i petit, té forma de trapezi isòsceles. L'àmbit occidental té forma de pentàgon i una obertura en el tram septentrional era la portalada d'accés al recinte, de la qual només en resta el brancal, d'1,50 metres de llarg, format per dues lloses de pedra.

8. — Les excavacions en curs d'execució ens suggereixen, de manera provisional i pendent de confirmar, que el tancament perimetral de la fortalesa templera consistiria en un pany de muralla amb planta baixa, un pis i el coronament amb un pas de ronda amb merlets, sense torres prismàtiques en els flancs. La porta d'accés, oberta en el pany de muralla nord, donaria accés a un pati d'armes flanquejat, en planta baixa, a l'esquerra per un arc apuntat —pel que s'accediria a l'espai oriental més reduït— i a la dreta per un doble arc apuntat diafragma pels que s'accediria a dues naus. La nau meridional amb coberta plana suportada per tres arcs apuntats diafragma successius; mentre que la nau septentrional presentaria una coberta plana suportada per dos arcs apuntats diafragma successius per accedir, a la dreta, a una escala de pedra per pujar a la primera planta; i a l'esquerra a una porta per entrar a un espai tancat.

9. — Exteriorment el castell d'Algars es presentaria com una fortalesa imponent, a la vegada que esvelta, envoltada per una alta muralla emmerletada que sembla sorgir de les roques i situada sobre un turó dominant el curs d'Algars i les terres del voltant. I adossat es trobaria l'albacar del castell. Salvant les distàncies, té una aparença que recorda el castell de Miravet, però sense elements que sobresortirien del pla de la muralla.

10. — Si a la demanda del rei Alfons IV al castellà d'Amposta d'interessar-se per la defensa de les fronteres del regne l'any 1336, i afegim que l'alcaid del castell d'Algars va embargar cavalleries a veïns de Batea i de Pinyeres l'any 1347, podem plantejar que seria durant aquests anys de la segona meitat de la dècada de 1340, en un període de profunda crisi econòmica, però en la que encara no s'havia produït una forta davallada demogràfica, quan els hospitalers construirien la segona muralla del castell per reforçar l'estructura defensiva de la fortificació templera avantposant a la mateixa una muralla cortina, una mena de baluard, a l'extrem sud, on les dues cares de la nova muralla cortina formen un atalussat angle sortint. Pel costat nord s'ha adequat una petita senda per tal de poder accedir a la part superior del castell, per aquest motiu encara no s'ha intervingut en aquesta zona. A diferència de la

fortificació templera, l'ampliació santjoanista no es va obrar amb carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunts, sinó amb pedres de mida força uniforme però poc desbastades (obra de maçoneria), col·locades a mà i ajustades unes amb altres amb argamassa del calç per donar forma a un paredat atalussat.

11. — En un context de debilitat de la monarquia, amb una noblesa enfrontada tractant d'obtenir més rendes en un escenari de crisi demogràfica i econòmica, els castells santjoanistes degueren de patir una manca de manteniment durant la primera meitat del segle XV. Possiblement un dels més afectats seria el castell de Miravet. Doncs bé, el 1440, necessitaven d'arranjament i refer les muralles de Miravet i el castellà d'Amposta s'adreçà a les universitats de Gandesa, Batea, Algars, Pinyeres, Pinell, Almudèfer i la Pobla de Massaluca per costejar les obres de Miravet, però s'hi van oposar adduint que dita prestació constituïa un mal ús prohibit pels costums. Cal suposar que possiblement en el mateix estat de decadència que les muralles de Miravet es trobarien la resta dels castells de la Castellania d'Amposta i que cap dels consells municipals estava disposat a costejar les obres d'arranjament i reformes de les muralles. Uns desperfectes i destruccions que s'agreujarien a la segona meitat del segle XV a casa de la guerra civil catalana.

12. — En la guerra entre les institucions catalanes i el rei Joan II, el 2 d'octubre de 1465 un gran exèrcit reialista havia acampat a l'exterior de la gran fortalesa d'Amposta i començà un llarg setge. L'enemistat de la Castellania d'Amposta amb Joan II venia d'anys enrere. A primers de gener de 1466, l'arquebisbe de Saragossa, controlava la majoria dels llocs i viles de la frontera aragonesa, decidint-se a ocupar Gandesa, Flix i Miravet, amb el propòsit de tancar el pas de l'Ebre als assetjats d'Amposta. A l'estiu, mentre una part de les forces reialistes assetjaven el castell d'Amposta, més al nord van ocupar tot el territori de Flix a l'Algars, després de calar foc al castell de Flix i reduir Ascó, Vilalba, Batea, Corbera, la Fatarella i altres pobles propers a Tortosa. No podem precisar si el castell d'Algars va patir destruccions per l'acció dels reialistes, però sí podia presentar un estat de decadència per totes les vicissituds demogràfiques, socials i polítiques. Fos per la raó que fos, el 1468, possiblement va estar sotmès a una sèrie d'obres per deixar a corre-cuita operativa la fortalesa. Les obres d'aquestes reformes es caracteritzen per emprar blocs de pedra i pedres de diversa mida poc desbastades col·locades sense subjectar-se a cap ordre de filades i ajustades unes amb altres amb argamassa de fang. Sota els arcs de diafragma, dividint la nau es va col·locar un gran dipòsit de pedra. A corre-cuita també es van haver de millorar les defenses de Batea. Concretament ens referim a la construcció de la torre B del Torrelló de Batea —que es troba adossada a la cara exterior del mur nord de l'església parroquial—, una obra sòlida però barroera, aixecada amb carreus reaprofitats i pedres de diferents mides, tot lligat amb argamassa de calç.

13. — En la Guerra dels Segadors, segons la crònica catalana de Miquel Parets, veient els castellans que l'exèrcit franco-català estava aquarterat per hivernar, procuraren aprofitar l'avinentesa aplegant un gran exèrcit per passar a Catalunya sota comandament del marquès de Leganés, capità general de l'exèrcit de Catalunya, i amb el marquès de La Hinojosa com mestre de camp. La vespra de la festivitat de Reis de 1643 va sortir de Casp l'exèrcit castellà per reduir a l'obediència de Felip IV la zona compresa entre Tortosa i Mequinensa. A les deu de la nit comença la

marxa amb els quatre mil infants amb que comptaven els dos terços que allí estaven allotjats; l'un del Comte-Duc a les ordres del tinent coronel Manuel de Aguiar, cavaller de l'Orde de Santiago; i l'altre el terç d'Andalusia a les ordres de Simón Mascareñas, cavaller portuguès. A trenc d'alba arribaren davant Batea, «que és el primer lloc de la Castellania»; se'ls comminà a rendir-se i començaren aquell mateix dia a batre la muralla, acció que es perllongaria durant tres dies perquè la guarnició francesa no es rendia; a la tercera nit se'ls hi va donar un assalt general i es van fer amb la vila sense haver rebut l'ordre del general. Guanyada la primera muralla es va saquejar la vila, i els franco-catalans es van retirar a la Vila Closa, on estava l'església principal; per segona vegada, sense ordre superior, es va procedir a l'assalt del recinte provocant molt morts entre els defensors i hagueren perperit tots sinó havesin descobert el Santíssim Sacrament per apaivagar els ànims i apagar aquell incendi. El dia següent s'encaminà l'exèrcit a Horta, que es va rendir per no patir les desgracies de Batea; el mateix va fer Gandesa. Des de Gandesa marxaren a Móra d'Ebre només dos mil homes, quedant a Corbera el gruix de l'exèrcit. Móra d'Ebre era un lloc ben murat i amb sòlid castell dels ducs de Cardona. Hi arribaren la nit del 10 de gener i començà l'assalt general a les muralles sense poder rebutjar-lo els francesos defensors. Per rendir el castell es van començar a fabricar mines per volar-lo el 17 de gener, però arribaren 8.000 francesos per foragitar els 2.000 castellans que havien entrat a la plaça. Malgrat la inferioritat numèrica, els castellans es van fer amb el castell de Móra d'Ebre.

14. — La virulència de les accions de les tropes enfrontades a la Castellania d'Amposta, a més de morts, violacions i pànic generalitzat, van procedir a enderrocar les fortificacions catalanes que trobaven al seu pas, com les de Batea, Corbera, Gandesa i l'Algars. En relació a aquest darrer, en el capbreu de la Batllia de Miravet de l'any 1646 hi consta que en el terme d'Algars l'Orde de l'Hospital: «Tiene un castillo derribado […] Item la Iglesia tiene un Retor empero es de la Religion esta derribada agora» Segons aquesta informació, tant el castell d'Algars com l'església de Sant Joan haurien estat enderrocats durant els luctuosos successos de 1643. Succés que pot veure's confirmat arqueològicament amb els fragments de ceràmica blava, daurada i verd manganès documentats en les darreres intervencions arqueològiques en el castell d'Algars. Es tracta de troballes molt escasses i si bé es podrien correspondre amb una ocupació relativament curta, com també va poder succeir durant la primera guerra civil catalana durant el regnat de Joan II d'Aragó, el cert és que aquestes tres produccions ceràmiques presenten una cronologia molt amplia, ja que tallers valencians en van fabricar de blava durant els segles XIV i XV, de daurada durant el segle XV i de verd manganès fins el segle XV; mentre que tallers catalans en van fabricar de blava del segle XV al XVII i de daurada durant els segles XVI i XVII.

15. — El capbreu de l'any 1655 no fa cap referència a la capella d'Algars, només: «Item confesaren y reconegueren que la Sagrada Religio de Sant Joan te en dit terme de Algas un castell derrocat que ha molt de temps ho esta, y no hi ha memoria de homens ho haien ya mai vist en bon estat»[233]. Si analitzem amb detall la nota en el capbreu de 1655, l'afirmació d'«un castell derrocat que ha molt de temps ho esta»,

[233] AHN, OM, L.1851.

entenem que vol donar a entendre que feia tretze anys que presentava ruïna. Al nostres ulls pot semblar que no feia pas tan de temps d'aquell succés, però si passem a considerar que l'esperança de vida al néixer en el segle XVII estava entre els 26 i 27 anys[234], resulta que tretze anys eren mitja vida, i podria explicar per què llavors no hi havia «memoria de homens ho haien ya mai vist en bon estat». En el context que ens ocupa, «en bon estat» l'interpretem com que estava en condicions òptimes, sense danys significatius i funcionant con hauria d'esperar.

16. — Posteriorment a l'acció violenta de 1643, el castell d'Algars fou abandonat i espoliat de qualsevol element de fusta, metall i poc a poc fins i tot dels carreus.

[234] Antoni SIMON TARRES (1992). «La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 10, pp. [217-258] 230.

ANNEX 1

L'ALQUERIA ANDALUSÍ I EL MAS O LLOGARET D'ALGARS

En el present estudi històric del castell d'Algars ja hem fet referència a les cartes de poblament de Batea i l'Algars com fites cronològiques per situar en el temps la presència templera en l'actual terme de Batea, però, malauradament, poc podem dir de l'alqueria andalusina (*qarya*) d'Algars perquè la carta de poblament de 1181 no al·ludeix a cap establiment previ, però això passa en altres llocs de la Ribera d'Ebre on queda clara la presència musulmana. Segons Joan Menchón la cosa té certa lògica: la conquesta d'aquests territoris va poder anar acompanyada de l'èxode o deportació parcial de la població preexistent. Més què pensar en una desocupació del lloc després de la conquesta cristiana, és millor pensar en un desmantellament del sistema andalusí i d'una curta transició vers les noves estructures d'ocupació i control feudal.[235] Pensem que l'alqueria musulmana d'Algars podria estar en el pla, just on actualment està el Mas d'Algars i allí van construir una assut per captar l'aigua i una sèquia per regar els conreus. Cal esmentar que els musulmans no només adoptarem els sistemes de reg existents, sinó que els van millorar i adaptar a les condicions locals.

En els segles XII i XIII, el terme d'Algars no era un lloc erm ni despoblat, sinó en bona part conreat i poblat. Hi havia un petit poblat a redós del castell, masos, vinyes i horts, terres cultivades i per conrear amb arbres, amb les llenyes, aigües, prats, pastures, caça i pesca.

A un breu apuntament referent a una compra-venda entre el cavaller Raymundo de Petis i els templers, en el que es diu: «Una vendición [venda] otorgada por Raymundo de Petis a favor del convento de Miravete y Milicia del Temple de todo el honor, que tenia y le pertenecia en el termino de Algás por precio de 270 libras jaquesas, fecha en el mes de enero del año de 1220.»[236] És a dir, el 9 de gener de 1220 Ramon de Prades vengué a fra Guillem de Clariana, comanador d'Algars, i als templers de Miravet, una heretat de sis sorts que formaven part de l'Horta d'Algars i estaven regades per la sèquia.[237] L'aigua per abastir la sèquia era captada per una assut construïda pels musulmans. De dita sèquia també se'n fa referència a una sentència arbitral de 1229:

> Una sentencia Arbitral dada y pronunciada entre partes, de la una la Religión del Temple, y de la otra la de Calatrava sobre diferencias que tenian en la pertinencia de ciertas posesiones y Azequia en el termino de Algars, y por dicha sentencia quedaron adjudicadas a la Orden del Temple con aprobación y autorización del Rey Don Jayme de Aragón. La data de dicho instrumento es en Calataiud a 10 de las kalendas de Mayo del año 1229.[238]

Coincidint, potser, amb l'acabament de les obres en el castell termenal, l'Orde del Temple llançà una nova crida per atreure pobladors originaris de les contrades lleidatanes,

[235] Joan MENCHON BES (2016). «El castell dels comtes de Prades a Falset. Una aproximació des de l'arqueologia», a Antoni CONEJO DA PENA (coord.) *L'infant Pere d'Aragó: molt graciós e savi senyor*, Valls: Cossetània Edicions, pp. 168-169.
[236] AHN, OM, Ind.85-1, 15v-16r.
[237] AHN, OM, Castellania d'Amposta, lligall 307, núm. 1; Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins*. Tarragona: Diputació de Tarragona, p. 105.
[238] AHN, OM, Ind.85, p. 20, núm. 4.

els quals adoptaran de cognom el topònim de les seves respectives viles i llogarets, com recollí Josep Alanyà en els casos de: Sunyer, Altés, Alenyà, Vallcebre, Aran, Valspir o Vallespir, Aguiló, Bonastre, Guimerà, Granyena, Montpaó, Mont-ral, Fígols, Benavent, Vilagrassa, Cubells o Balaguer.[239] En aquest procés repoblador, l'any 1281, el preceptor de Miravet Pere de Tous, complint la voluntat i l'ordre del mestre del Temple fra Pere Montcada, atorgà carta de donació i poblament d'Algars. La traducció del llatí al català de Josep Alanyà és la següent:

> En el nom de la santa i indivisa Trinitat, Pare, Fill i Esperit Sant, amén. Sigui a tothom manifests que jo fra Pere de Tous, preceptor de Miravet, de manament i voluntat del senyor fra Pere de Montcada, mestre de les cases de la milícia del Temple de l'Aragó i Catalunya, i del consell i aprovació de fra Guillem de Benages, preceptor d'Orta, de fra Raimon de Sant Daniel, company de l'esmentat mestre, de fra Berenguer de Tallada, de fra Bernat de Clarianes, de fra Francesc Rodó, frare capellà del senyor Mestre, de fra Ramon de Punçà preceptor i de molts altres frares nostres, per certa ciència i deliberadament donem i concedim i per sempre lliurem a vosaltres Guillem de Tortosa de Montesquiu, Berenguer Escuder, Pere Ferran, Berenguer Barrufet, Pere de Fonoll i Guillem de Vilagrassa i als vostres successors, ara i per sempre, per a poblar tot el lloc nostre vulgarment dit Algars, amb les cases masos, vinyes, horts, regadius, terres cultivades i no cultivades, amb els arbres fruiters i no fruiters, amb les llenyes, pedreres, aigües, prats, pastures, tota mena de caça i pesca així com tot allò que hom considera que pot pertànyer a l'ús humà. Hom fa excepció, però, del castell, de la barbacana i dels albacars fins a les tapiades que hi ha a l'entorn, i el palomar i els molins, i l'hort i la vinya i tota la terra que es troba dins les tapiades. Aquestes coses, totes les retenim per sempre per a nosaltres i els nostres successors amb totes llurs pertinences. Els honors i possessions de l'esmentat lloc d'Algars confronten per una banda amb el terme de Maella, per l'altra amb el de Caseres, per l'altre costat amb el terme de Batea i la vall d'En Albanell, i com vénen limitats i termenats, que és com avui els tenim i posseïm, us els donem, feta excepció del que més amunt ens reservem i retenim. Així, doncs, aquestes honors i possessions us donem i atorguem a vosaltres i als vostres hereus i successors amb les entrades i eixides llurs, els drets d'entrada i les pertinences i tot allò que pertany o deu pertànyer a l'esmentat indret que pugui ésser dit, nomenat o pensat per alguna raó aquí expressada o no. I us hi introduïm i posem donant-vos plena i corporal possessió sobre les terres i coses abans esmentades amb aquest instrument públic de manera que amb plenitud de dret les pugueu tenir i posseir més plenament i amb fermesa, en pau i quietud, per a l'ús vostre successors, sense cap força ni violència del senyor de la terra. Tanmateix us fem aquesta donació i concessió amb les següents condicions: que vosaltres i els vostres successors en doneu a nosaltres i als nostres successors i al castell de Miravet el delme i la primícia segons els costums en què han estat poblats els homes de Batea. Aquest delmes i primícia s'hauran de dividir entre nosaltres i el bisbe, puix així consta en el document de composició fet entre nosaltres i el bisbe sobre el delme i primícia d'Algars. A més, vosaltres, pobladors, i els vostres successors ens donareu a nosaltres i als nostres successors i al castells de Miravet un cafís de cereal per cada parellada segons el nombre de parellades que hi hagi; mig cafís serà d'ordi i l'altre mig, de blat, i en ho donareu cada any per la festa de san Miquel de setembre. La parellada és de vint-i-quatre cafissades, d'acord amb el costum i manera en què ha estat poblada la vila de Batea. A més a més, retenim per a nosaltres en l'indret esmentat, com també per als nostres successors i per al castell de Miravet, el llòssol, els forns, els molins, les carnisseries, les ferreries, els drets de confirmació o fermança segons els costums de Batea, i les calònies, els dominis de senyoriu i tots els drets que devem exercir sobre els homes de Batea. I qualsevol posseïdor de l'esmentat lloc donarà al castell de Miravet i a nosaltres i als nostres successors una gallina de cens com a salari de les cases, que haurà d'ésser oferta cada any per la festa de Nadal. També volem que vosaltres i els pobladors d'aquest lloc i els vostres successors esdevingueu obligats a tenir sempre comuna residència personal en l'esmentat lloc de manera que aquell o aquells que no hi tinguin la residència personal efectiva, tal i com s'ha dit, el Comanador de Miravet que hi hagi aleshores, a aquests pot prendre els honors i les possessions que tenien i donar-les o assignar-les a uns altres que hi vulguin residir. També volem i retenim per a nosaltres i els nostres successors les pastures per al bestiar gros i menut propietat de la casa de Miravet, sense talla i, si de cas la feien, que la paguin. I volem que vosaltres i els vostres successors no pugueu donar ni vendre a cap persona estranya la fusta dels pins, és a saber,

[239] Josep ALANYÀ ROIG (1986-1990). «La Carta de Donació a Bernat Granell. Doble fur i catalanitat de Batea (2)». *La Vila Closa*, vol. I, pp. 109.

> cabirons, bigues o travessers, sinó que solament la pugueu fer servir per al vostre propi ús. Retenim, però, per a nosaltres i els nostres successors la fusta que hi ha en l'indret esmentat per a l'ús de els cases del Temple de la batllia de Miravet. Més encara, volum que treballeu bé i fidelment aquestes possessions i els honors segons les vostres possibilitats. I si de cas volíeu vendre o posar en mans d'altri els honors o possessions o bé una part d'ells, ens heu de donar la fadiga de deu dies segons els costum de Batea, de manera que puguem, si així ho volem, tenir-los pel mateix preu ofert a vosaltres. I si no ens interessés de retenir-los, els podreu vendre i alienar als vostres conveïns del dit lloc, exceptuant-ne els cavallers i els eclesiàstics, als quals de cap manera no podreu vendre ni alienar. En canvi, nosaltres, pobladors, en nom nostre i en el dels nostres successors us prometem als frares damunt esmentats, a vós i als vostres successors i al Temple de Miravet, que serem fidels vassalls i homes lleials i fem promesa a Déu, als vostres successors i al castell de Miravet que lliurarem el cens esmentat i donarem el delme i la primícia fidelment i lleial sobre les possessions i honors d'acord amb el costum de Batea, així com els cafissos de cereal cada any per cadascuna de les parellades; i totes les altres condicions i pactes suara esmentats i més amunt compresos prometem també observar-los inviolablement i mai no els contravindrem en res. Novament jo, el Comanador de Miravet, us dono i assigno l'aigua amb què pugueu regar cada setmana, els dimecres, des de la sortida del sol fins a la posta durant tot el dia i en qualsevol hora, essent així que els nostres molins no necessitin aquesta aigua, i de tal manera que qualsevulla de vosaltres ve obligat a netejar o assegurar la sèquia de l'esmentada aigua i a tenir-la ben neta i arrastellada en el seu aspecte. Fet deu dies abans de les Calendes de febrer de l'any del Senyor MCCLXXX (23 de gener de 1281).[240]

L'Archivo Histórico Nacional (Madrid) conserva un breu resum en castellà d'aquest document:

> Otro instrumento o Carta de Poblacion del lugar de Algars concedida por el Maestro y Religión del Temple a Guillermo de Tortosa y cinco personas mas, y a todos su successores con todas las casas que havia, viñas, huertos, tierras cultas e incultas, leñas, aguas, pescas y pastos excepto que el castillo y barbacana, y hasta las tapias estavan cerca de un palomar, los molinos y horno y toda la tierra y viña que estaba debajo de dichas tapias, a cuio lugar de Algars se le dan las confontraciones con los terminos de Maella, Caseres, Batea, y la valle de Albanell con la obligacion de pagar decima y primicia en el castillo de Miravete segun costumbre y obligación de los havitadores y pobladores de Batea, cuia decima y primicia se hasia a partir y dividir entre la Religion y el obispo segun la composicion que tenia tratada y establecida, y con la obligación de dar y pagar dichos pobladores a la misma Religion y sus successores por cada una Parellada de tierra medio caiz de trigo, y otro medio de ordio en cada un año puesto en el castillo de Miravet para el dia de San Miguel de septiembre en la forma que lo acostumbran los pobladores de Batea, y con la obligacion de dar y pagar cada un vecino en dicho Castillo de Miravet para el dia de la Natividad del Señor de cada un año una Gallina de treudo perpetuo y con otras limitaciones y reservas de la Religion y Comendador cuia escritura fue hecha a 10 de las kaendas de Febrero del año 1280 (*sic*).[241]

La carta de donació i poblament de 1281 concedia a cada poblador, un lot de terra suficient (una parellada) per cultivar 24 cafissades de gra, amb la imposició fixa d'un cafís de gra (mig de blat i mig d'ordi), que equival pel que sembla, a 1/24 part del fruit a obtenir per cada parellada o finca per la festa de Sant Miquel; mentre que en els capbreus del segle XIV al XVIII la imposició serà de 64 faneques (32 d'ordi i 32 de blat); cada faneca equival a 14 quarteres.

En els dominis templers, com després en els dels hospitalers, tots els censos que es fixen a pagar amb fruit són en gra, la meitat en blat i l'altra d'ordi. A l'Algars es declara que les «aigües, herbes, llenya, pedres i comuns» són del castellà i en disposa «a son arbitre» per bé que paguen un cens per tot el terme, mentre els veïns satisfan censos per les seves heretats a més, segurament, d'aquells que s'hagin establert per les cases que

[240] Josep ALANYÀ ROIG (1986-1990). «El terme municipal: carta de poblament d'Algars». *La Vila Closa*, vol. I, pp. 164.
[241] AHN, OM, Ind.85, núm. 10.

habiten.[242] Malgrat haver cedit la caça, els veïns i els terratinents d'Algars no poden caçar ni pescar sense llicencia de la senyoria sota pena de 3 lliures, i es reconeix que la caça està reservada al senyor i aquest en disposa lliurement. En la carta de 1281 també s'ordenava que s'han de donar delmes i primícies a repartir entre l'orde i el bisbe de Tortosa.

Les cases que en un primer moment habitarien els pobladors d'Algars estarien protegides per l'albacar del castell, i es localitzarien al vessant nord del turó, entre el castell i l'església parroquial.

A l'altra riba del riu, en el pla, el Mas d'Algars seria la casa, primer de la comanda i després de la sots-comanda d'Algars. El casalici presenta almenys dues etapes de construcció clares i perfectament datables. La primera, del segle XIII, comprenia «l'indret industriós i pacífic, productiu, que tenia també unes parts protegides per unes tapiades, on s'hi feia hort, hi havia el colomer, els molins, un d'oli i l'altre de farina, moguts per força hidràulica, i una vinya d'on treien el vi per al consum del Temple.»[243] En aquella data, al costat del tancat (*infra tapiatis est*) que envoltava les hortes, les vinyes i els colomars ja s'havia edificat el casal fort, el Mas d'Algars o casa principal d'Algars on tenia residència el comanador o preceptor templer i més tard el de l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem.[244]

La segona etapa correspondria a l'ampliació practicada a inicis del segle XV, segons expressa la data de l'escut, en la qual s'engrandí la vivenda i probablement s'afegiren els trulls, el forn i altres serveis.

L'existència dels monopolis implica el dret senyorial d'obligar els vassalls a usar els seus serveis i prohibir-los que n'instal·lin de privats, almenys sense la seva autorització o que n'utilitzin d'altres fora del seu districte senyorial. Òbviament, aquesta situació moltes vegades abusiva té la seva raó de ser en la naturalesa i en la importància econòmica d'aquells serveis que constitueixen una de les fonts d'ingressos feudals més importants. També és clar l'interès de la senyoria en reservar-se aquells monopolis per tal de controlar l'activitat econòmica del seus vassalls des del punt de vista fiscal. Hi ha serveis que són essencials per a la comunitat com: el forn de pa, els molins (de farina[245] i oli), la ferreria (per ferrar els animals de lliurança i per fabricar els estris agrícoles) i la carnisseria (per matar animals i vendre la carn).[246]

El camí d'Algars, també era conegut com el Camí del Molí, conduïa al molí d'Algars, el molí senyorial, travessant el riu pel gual existent al peu del turó del castell. El gual estava indicat amb unes pedres grosses, resistents a la violència de les riuades, que solament cobrien les aigües quan el corrent esdevenia perillós. De pont, no n'hi havia

[242] Josep SERRANO DAURA (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera, II, p. 505.

[243] Josep ALANYÀ ROIG (1986-1990). «El terme municipal: carta de poblament d'Algars». *La Vila Closa*, I, pp. 165-166.

[244] Joan FUGUET SANS (1989). «Algars», *L'Arquitectura templera a Catalunya*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona, fols. 5-7; reproduit per Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins*. Tarragona: Diputació de Tarragona, pp. 117.

[245] AHN, Batllia de Miravet, carpeta 609, doc. 55.

[246] Josep SERRANO DAURA (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera, II, pp. 547-550.

cap per tot aquest indret.[247] Al molí d'Algars els bateans hi anaven obligats a portar-hi els cereals a moltura. Segons Josep Alanyà:

> El fonament jurídic d'aquesta obligació d'anar a moldre als molins del senyor és posat explícitament tant en la carta de poblament del terme de Batea com en la d'Algars. En la primera, atorgada en 1205, llegim que "*ibi retinemus ad nostrum proprium dominium molendina*"; i en la segona, concedida l'any 1280, trobem aquesta reserva a favor del senyor: "*Exceptis Castro et barbacana... ac molendino*". Amb l'obligació d'anar a moldre s'hi ajuntava el dret del enyor de cobrar un dret de moltura.[248]

Figura 27. Conjunt d'edificacions del Mas d'Algars des del turó del castell d'Algars

Figura 28. Façana del Mas d'Algars

[247] Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins*. Tarragona: Diputació de Tarragona, pp. 355.
[248] *Ibidem*, pp. 349-353.

Després de la crisi de fam i epidèmies del segle XIV, a principis del segle XV els hospitalers es van veure forçats a traspassar el Mas d'Algars a la família dels Heredia, infançons d'Aragó, arrelats a Alcanyís, presents a Batea i a l'Algars. L'escut heràldic a la façana principal del casal amb la data de 1407 ha de ser dels Heredia. Segons Josep Alanyà,

> ja en el segle XV i durant la guerra de Catalunya contra Joan II, els santjoanistes donaren als infançons Heredia el domini alodial [domini ple, absolut i lliure, franc de serveis i de tota prestació real o personal, sobre béns immobles] del molí, terres, assut, sèquies i pastures que pertanyien al casal fort d'Algars, els nous senyors defensaren sempre la qualitat del molí de destret [districte] que el molí d'Algars tenia de feia segles com a molí senyorial que era. Això implicava que els habitants de Batea havien de seguir obligats amb els Heredia pel que feia a la moltura dels cereals. I els Heredia reivindicaven per a ells el dret d'obligar-los i d'imposar penes pecuniàries als contrafactors que no avaven a moldre i acudien a uns altres molins.[249]

Figura 29. Escut heràldic del Mas d'Algars

[249] *Ibidem*, pp. 349-353.

En el present estudi històric del castell d'Algars considerem d'interès mostrar en què consistia el complex ritual de les preses de possessió dels senyorius territorials uns actes protocol·laris, carregats de simbolisme, que seguien fórmules rígidament establertes i que es van mantenir al llarg dels segles. El protocol transcendia al simple acte jurídic per transformar-se en una de les cerimònies protocol·làries més solemnes que es podien celebrar a les viles sota jurisdicció dels hospitalers.[250] El senyor, bé directament o bé representat per un apoderat, prenia possessió material del lloc, n'assumia la jurisdicció, rebia el jurament d'homenatge i de fidelitat dels vassalls i jurava respectar els usos, costums i privilegis propis de la comunitat.[251]

Sobirania jurisdiccional i simbolisme no absent de canvis i transformacions dins de la continuïtat sociopolítica, els quals serien progressius i sovint forçats per les circumstàncies de cada moment. Els senyors jurisdiccionals, com l'Orde de l'Hospital, conservarien el monopoli i el control dels serveis comunitaris: forns, molins, ferreries, pesos i mesures, carnisseries, escrivanies, etc., però podien atorgar llicència a particulars o a la mateixa universitat per instal·lar-ne de nous. Les fonts documentals bàsiques per conèixer la cessió dels monopolis són els contractes individuals relatius a uns serveis determinats, els capbreus[252], els actes de presa de possessió i la documentació del segle XIX referent als béns que es desamortitzen des de 1855/1857.

La cessió dels monopolis podia ser una estratègia per obtenir liquidessa o per transferir el control de certs serveis a d'altres individus o institucions. Com seria el cas de la llicencia atorgada pel castellà d'Amposta als bateans per fer un moli de sansa el 1552: «Un establecimiento o licencia otorgada por el Castellan de Amposta a favor de los Jurados Concejo y Universidad de la Villa de Batea pera fabricar y construir un Molino de Sansa con cargo de 2 libras moneda de Barzelona de treudo perpetuo cuia licencia y establecimiento se halla aceptado y otorgado por dicha Universidad y Villa de Batea a 8 de Enero del año 1552 ante Juan Font Mayor Escrivano de Gandesa».[253]

A l'Algars hi havia un molí fariner (a la vora del riu) que havia estat de l'Orde del Temple i que a mitjans del segle XVI el gestionaria el cavaller aragonès Llorenç de Heredia i els veïns de Batea hi havien d'anar. L'infançó Heredia pagava a l'orde santjoanista 45 sous jaquesos de cens perpetu:

> imposats amb luïsme i fadiga, "sobre una torre, graneros, era, freginales, y corral que el dho. Lorenzo de Heredia tenía y tiene en la dha. Villa de Batea, junto al muro de dha. Villa bulgarmente llamada la torre de Juan de Eredia", torre que feien servir els santjoanistes com a dipòsit de fruits dels que els corresponien en concepte de delmes, primícies i censos per raó de la senyoria que tenien sobre la Vila i terme de Batea. [...] en 1553, estudiada la situació del tema de la concòrdia per l'Assemblea de la Castellania d'Amposta"por quanto les ha constado y consta haver sido y ser en cuidar la utilidad de las rentas de la dha. Castellanía, Bailío y Religión, e que la dha. torre, hera, freginales y corral, sobre los quales el dho. censo de quarenta y cinco sueldos... esta imposado y cargado..." els era molt necessària —més encara, imprescindible—, optaren per quedar-se la torre. "...sea aia ablado y rogado al dho. Lorenzo de Eredia, que por la mucha necesidad que la dha. Castellanía y Bailío y Religión, tiene de la dha. Torre y Graneros para tener y conservar en ella los panes, frutos, rendas, que en la dha. Villa de Batea pertenezen a la dha. Castellanía, Bailío y Religión por no tener Dha. Castellanía... en la dha. Villa casa ni lugar para la conservación de dhos. Panes y rendas en la qual torre u graneros es mui conveniente para dhos.efectos que tubiese en bien de dar y relaxar a la dha. Castellanía y Bailío, si quiera a la dha.

[250] AHN, Batllia de Miravet, 8288-2, docs. 3 i 6.
[251] Josep SERRANO DAURA (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera, II, p. 369.
[252] AHN, Batllia de Miravet, capbreus 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 168bis (anys 1606, 1646, 1660, 1702, 1732, 1741, 1752 i 1781).
[253] AHN, OM, Ind.85-1, 4v, núm. 10.

> Religión, la dha. Torre y Granero, todo y qualquier drecho a él y a los suios en la dha. Torre y Graneros perteneciente, validamente, y que en recompensa y paga y satisfacción de la dha. Torre y Graneros el dho. Capítulo... davan por absuelto, quito y libre, al dho. Lorenzo de Eredia... y el dho. Lorenzo de Eredia, deseando servia a la dha. Religión, como muy devoto de ella, continuando lo que sus predecesores y él an eho y hazen al servir a la dha, Religión, ansí en los pleitos que á llevado a la dha. Castellanía, com en defendes las cosas de la Religión con su persona y hazienda... á condescendido a lo que por los dhs. presidente, Bailío, comendadores, freires... del rogado... ha zedido y transferido... la dha. Torre u Graneros...[254]

Tot allò que podem veure en l'actualitat en el llogaret d'Algars són dos grans edificis: l'antic, obra originària del segle XIII amb modificacions i ampliacions dels segles XV i XVI; i el modern, que li és adjacent, construït en els segles XVII i XVIII. Segons Fuguet i Sans, el Mas d'Algars és:

> un gran edifici de planta rectangular, molt pròxima al quadrat (13 m per 17 m), que s'eleva quatre plantes; conté un molí, magatzems, trulls de vi i d'oli, forn de pa, habitació i capella. Està construït en un terreny pendent de tal manera que té tres nivells amb portes d'accés en cada un d'ells. En la planta inferior hi ha la sala de moles del molí; en la primera planta les premses de vi i d'oli i els magatzems; i en la segona planta habitació, forn i altres serveis. La capella formava un petit edifici adossat a la casa.
>
> La planta inferior correspon a la sala de moles (actualment no n'hi ha ja que en les darreres dècades fou fàbrica d'electricitat). Forma una magnífica sala de murs gruixuts que assoleixen els 3 m. Interiorment medeix 9 per 9,70 m en planta i 5,10 d'altura en el vèrtex de la volta de canó apuntat que la cobreix. Tota ella està obrada amb carreu de pedra calcària, tallat i col·locat amb una perfecció notable en aparell isodòmic.
>
> De llarg a llarg, la sala està dividida en dos trams iguals per un arc faixò que arrenca de pilars d'1,25 m d'altura amb impostes; les dovelles d'aquesta arcada medeixen 0,60 m d'ample per 0,40 de ressalt.
>
> La sala té l'accés a peu pla, pel costat SW, mitjançant una porta dovellada de punt rodó en cap i alt marsellès. També comunica amb el pis superior per una escala de tres trams que penetra pel gruixut mur en l'angle occidental. Li entra llum per una finestra arquitectònicament molt interessant que forada la volta.
>
> La primera planta està constituïda per tres cossos rectangulars: un que coincideix amb la planta de la sala de moles i dos que formen una L que s'afegeix al primer a partir dels angles de migdia i de tramuntana. La planta eixamplada que en resulta és el rectangle de tot l'edifici, que medeix 17 m en les façanes NE i SW, i 13 m en les altres dues.
>
> El cos que està al damunt de la sala de moles és una sala que servia probablement de magatzem de gra; les mides no són exactes a les de la planta inferior, car en el primer pis els murs són força més prims —no arriben al metre— i la superfície s'eixampla vers el segon nivell del terreny. La planta, en els costat de la façana principal —que és el de la porta del molí—, s'allarga un metre i mig, mentre que l'altre s'escurça uns tres metres. La coberta d'aquesta sala és un embigat pla que descansa sobre una estructura de tres arcs diafragma transversals. Comunica amb l'edifici dels trulls per una gran arcada paral·lela als diafragmes i té tres finestres a la façana principal i una altra en la façana SE en l'indret on surt l'escala que puja de la sala de moles. Aqueixa finestreta donava a l'edifici —ara enderrocat— que suposadament havia estat capella. Tota la planta està obrada de carreus d'aparell semblant a la sala de sota; només es noten modificacions en les finestres alguna de les quals sembla ser de construcció bastant posterior.
>
> La sala de trulls és molt llarga, ocupa tota l'ala NW de l'edifici; té una porta d'accés per la façana principal, en el segon nivell; és una porta dovellada de punt rodó de factura similar a l'obra del pis del molí. La part que forma angle amb aquesta està destinada a vivenda.
>
> El tercer pis té l'accés per la façana SE —damunt de la capella— en el tercer nivell; presenta una portalada amb pretensions senyorials, d'arc allindanat format per tres dovelles i dos coixins angulars, a l'estil dels palaus gòtics. La presideixen dos escuts superposats, als qual un iconoclasta recent repicà les càrregues heràldiques; el de sota és un cairó esculpit en la dovella central; el superior està emmarcat en un plafó quadrat amb motllura guardapols, al damunt; aquest és un escut en forma del pell de toro

[254] Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. El repoblament templer (s. XII-XIII)*. Tarragona: Diputació de Tarragona, pp. 115-116.

polonès coronat d'una celada amb visera de cinc barretes, al damunt porta gravada la data 1407. Aquest detalls heràldics ens informen que a començaments del segle XV el lloc era propietat d'un noble de rang menor —un donzell— amb jurisdicció, el qual fou probablement l'autor de l'ampliació de la casa. Tot i que l'escut està esborrat, coneixem el llinatge gràcies a la documentació (Alanyà, 1988). Al costat de la porta hi ha dues finestres col·locades simètricament, de factura contemporània de la porta.[255]

[255] Joan FUGUET SANS (1989). «Algars», *L'Arquitectura templera a Catalunya*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona, fols. 5-7; reproduit per Josep ALANYÀ ROIG (1994). *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins.* Tarragona: Diputació de Tarragona, pp. 113-114.

ANNEX 2

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL D'ALGARS

Als especialistes en història de l'art medievals els hi resulta difícil diferenciar, i fins i tot aïllar, el fet arquitectònic de caire civil i el de caire religiós, quan històricament són realitzacions d'una mateixa consciència col·lectiva dins la qual el poder religiós i el laic, o a l'inrevés, manifesten un equilibri perfectament compensat en el funcionament del món feudal.

Les fonts històriques, les divisions polítiques, els comtats, i les eclesiàstiques, els bisbat, estan estretament interrelacionades i el binomi església-castell, o castell-església, mostra un estret paral·lelisme entre la restauració eclesiàstica i l'esforç defensiu, que a les Terres de l'Ebre es posarà de manifest el 1185, moment en què l'Orde del Temple i el Bisbat de Tortosa signaven una concòrdia sobre els drets del segons en relació a les esglésies que n'anessin a construir en el respectiu àmbit geogràfic de competència.

En el binomi castell-església, les colles de constructors dels edificis de culte, freqüentment, treballaven en l'erecció del castell feudal proper. En ambdues menes d'obra hi podem trobar el mateix aparell de pedra trossejada o carreus més ben tallats i altres pràctiques arquitectòniques comunes, com els arcs de diafragma apuntats o la tàpia.

Figura 30. L'església i el castell d'Algars vistos des del Mas d'Algars

L'ARQUITECTURA RELIGIOSA DELS TEMPLERS

Al tractar de l'arquitectura religiosa del templers hi ha que diferenciar les capelles conventuals de les esglésies parroquials.

Estilísticament, les esglésies dels castells croats són deutores de l'art cistercenc i de les construccions religioses d'Occident. Quasi totes les fortaleses que foren seu de comanda del Temple a Catalunya van tenir una capella dins del recinte dels castells, el quals eren concebuts com monestirs fortificats. La cronologia d'aquestes capelles s'ha de situar en el segles XII i XIII, després de la conquesta cristiana. En el cas de Miravet en el segle XII. La norma era construir-les amb obra de carreus ben aparellats, orientades a l'est i de nau única amb volta de canó més o menys apuntada i absis semicircular.

Les esglésies parroquials construïdes per les ordes militars presenten una tipologia diferent de les capelles dels castells. De tot el patrimoni arquitectònic templer a les Terres de l'Ebre, el conjunt que formen les esglésies parroquials és el que ens ha arribat millor conservat. És probable que totes les esglésies parroquials dels llocs de senyoriu templer es construïren per impuls o mandat de l'Orde, d'acord amb el bisbat de Tortosa, durant la repoblació del territori.

Per les seves característiques constructives, al grup format pels temples parroquials de les de Sant Bartomeu de Camposines, la Transfiguració de Pinyeres i de Santa Magdalena de Berrús, s'hi ha d'afegir les esglésies castrals de Santa Anna d'Almudèfer i de Sant Joan Baptista d'Algars. Totes elles representen una tipologia singular de l'arquitectura catalana del segle XIII, al llarg de la fase final de repoblació cristiana. Són temples rurals de petites dimensions i d'una sola nau, que havien de donar servei a comunitats molt reduïdes. Són molt simples, amb poca decoració i quasi sempre coberts a dues aigües a base de forjats de fusta carregades sobre arcs diafragma transversals que aguanten la teulada. Construïts totalment de pedra. Els elements estructurals d'aquestes esglésies (arcs, carenes de xamfrà, portes...) són sempre de carreu, mentre que els murs de tancament poden ser de mamposteria o de carreu. En tots els casos la seva planta es rectangular i de petites dimensions. En alçat, a partir d'un banc perimetral de pedra s'alcen arcs de diafragma transversals, de contorn apuntat, trasdossats, en aquest cas en angle per sostenir una coberta a dues aigües de lloses sobreposades. Crida l'atenció que no tenen finestres. Totes tenen la porta en el mur de ponent excepte la de Pinyeres

La poca documentació que es conserva sobre la seva construcció acostuma a referir-se exclusivament als arcs diafragma, el veritable esquelet de pedra de l'edifici. La situació respecte al sòl de la línia d'arrencament (o d'imposta) d'aquests arcs influeix en l'estètica final de l'edifici. Si els arcs tenen la línia d'imposta a una alçada adequada, sobre pilars o sobre mènsules, la fàbrica adquireix esveltesa, contràriament al que succeeix si arrenquen del sòl. Aquesta segona característica, més pròpia de les construccions populars, es troba a l'església d'Algars, mentre que a la de Pinyeres descansen sobre pilars baixos.[256]

[256] Joan FUGUET SANS, Carme PLAZA ARQUÉ (2012). «Notas sobre arquitectura militar y religiosa del Temple de la Corona de Aragón y su relación con Oriente» a Isabel Cristina FERREIRA FERNANDES (coord.), *As Ordens Militares. Freires, Guerreiros, Cavaleiros. Actas do VI Encontro sobre Ordens Militares*, 2 vols. Palmela: Gabinete de Estudios sobre a Ordem de Santiago, II, pp. 869-899.

EL TEMPLE DE SANT JOAN BAPTISTA D'ALGARS

Sota el castell, en una plataforma de roca penjada sobre el riu Algars fàcilment defensable, van construir-hi l'església. La data de construcció podria ser anterior al 1281. Pensem que l'edificació seria coetània a la del propi castell templer. Excepcionalment, està orientada quasi al nord, amb la capçalera sobre el precipici. Presenta una sola nau rectangular de frontispici o cara principal recta, coberta amb arcs apuntats diafragmàtics i entrada situada als peus.

A l'interior del temple, a partir d'un banc perimetral de pedra, s'alcen set arcs diafragma transversal molt pròxims, de contorn apuntat amb corba convexa i exterior en angle per suportar una coberta a dues aigües de lloses sobreposades. Els tres arcs més propers a l'altar estan units per maons, simulant una volta, amb una separació de 55 i 65 centímetres, exceptuant els dos espais centrals que es troben a un metre. Aquesta irregularitat degué estar motivada per alguna reconstrucció, ja que per fora s'observa que el tros de paret corresponent és diferent a la resta del mur. Així, la longitud total de l'arc i els dos espais adjacent correspon exactament a la llargada de dos arcs i tres espais iguals que els altres. Enric Ventosa descriu l'interior posant èmfasi en què «El ritme d'alternança de vuit i ple crea un ambient interior insòlit, subratllat vigorosament pel clar-obscur de la il·luminació frontal provinent només de la porta». El gruix és de 50 centímetres i els muntants sobresurten els mateixos centímetres de la paret. A cada banda de la nau i ha uns bancs de pedra, amb una mena de respatller que s'aconseguí massissant la part baixa del buit entre els arcs. Com a paviment té la roca natural.

Les dimensions interiors de l'edifici són 9,7 metres de llarg i 6 metres d'amplada. L'alçada fins el carener o part més alta de la teulada que parteix en dos vessants és de 3,72 metres.

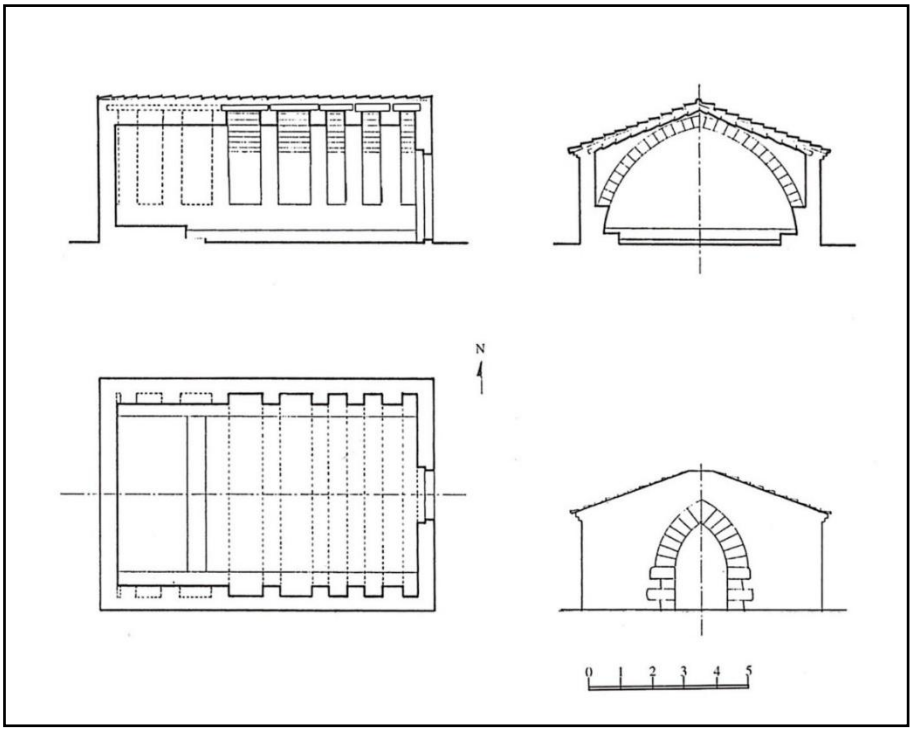

Figura 31. Planta i alçats de l'església de Sant Joan segons Joan Fuguet (1995), p. 108

A la façana principal, la porta d'entrada és d'arc adovellat de punt d'ametlla, i en quatre dovelles hi ha gravada una estrella curvilínia de sis puntes dintre un cercle, que també es troba en un carreu del brancal dret. És tracta d'una sexafòlia o hexafòlia, igualment anomenada hexapètala, flor de la vida, rosa de sis puntes o simplement roseta.

Les parets perimetrals que delimiten el recinte, d'un gruix de 55-70 centímetres, són de fàbrica ordinària, pedra i argamassa, sobre dues o tres filades de carreus a la base. Entre les pedres n'hi ha, barrejada, alguna que ja s'havia utilitzat abans, com ara dues de petites amb una cara arquejada o una altra amb la marca del picapedrer. Els angles estan muntats amb pedres cantoneres, menys el del nord-oest on la paret es prolonga formant part de la sagristia.

Damunt la porta hi ha una petita làpida que diu «ESTA OBRA SE A FET DE ALMOINA 1610»; malgrat que la lectura de 1610 ens presenta dubtes, dita inscripció demostraria que s'hi va fer una important reconstrucció en el segle XVII. D'aquesta època deuen ser la sagristia i les modificacions esmentades.

Figura 32. Inscripció corresponent a la reforma de l'any 1610

La virulència de les accions de les tropes enfrontades l'any 1643 a la Castellania d'Amposta, a més de morts, violacions i pànic generalitzat, van ocasionar l'enderrocament del castell i de l'església parroquial d'Algars, segons consta en el capbreu de la Batllia de Miravet de l'any 1646, on es diu que:

> En el termino de Algas que está junto al de Batea.
> Tiene un castillo derribado.
> Item el Molino de Arina que esta en el termino es de Juan de Heredia que lo troco con la torre de Batea que es oy de la Religión.
> Item la Iglesia tiene un Retor empero es de la Religion esta derribada agora.[257].

Posteriorment es va reedificar l'església, no així el castell. La coberta era de lloses de bones dimensions: de 12 a 15 centímetres de gruix, uns 60 centímetres d'amplada i 1 metre o més de llarg, posades en filades longitudinals, encavalcades sobre la filada inferior. Actualment està doblada amb teules. Les juntes es troben damunt dels arcs i es tapen amb filades travesseres de pedres més petites. El pendent que se'ls hi dóna és del 30-50%.

De data molt més moderna és la decoració interior del temple. La nau està arrebossat amb guix i pintat al tremp, amb motius florals barrocs, tant els arcs com les parets. Dues pintures són com a quadres o ex-vots, amb la Verge del Carme a l'una i Sant Miquel a l'altra, d'un estil molt popular. En una intervenció recent es repassà l'arrebossat

[257] AHN, OM, Batllia de Miravet, 8258, docs. 3 i 6; AHN, OM, L.1850.

i es perdé alguna de les pintures ja malmesa per les goteres i humitats. S'hi conserva, a més de la pila baptismal, un tros de columna, un basament que pot ser part d'un antic altar i un carreu que conté tallada la creu de Malta, de vuit puntes, emblema dels santjoanistes.[258]

Figura 33. Interior de l'església de Sant Joan

Malauradament, la pedra amb la creu de Malta va ser sostreta de l'interior de l'església i actualment està desapareguda. Degut als continuats actes de vandalisme que han trencat i malmès la porta (des de fa molts anys està oberta), el mossèn de Batea va decidir traslladar la pila baptismal a l'església de Sant Miquel a Batea i conservar-la allí, evitant d'aquesta manera que fos sostreta, com el carreu amb la creu santjoanista.

[258] Enric VENTOSA SERRA (1986). *Esglésies singulars de la Terra Alta.* Tarragona: Diputació de Tarragona.

Figura 34. Carreu amb la creu santjoanista, avui desapareguda

Al costat de la sagristia s'està acabant d'enfonsar l'edifici de la casa rectoral amb senyals d'una gran llar de foc i la xemeneia. El 1761 hi havia el dipòsit dels delmes d'Algars i Pinyeres.

Figura 35. Vista de l'església i del castell d'Algars. Font: Optim Studio

Figura 36. Edifici annex a l'església a finals del segle XX

Figura 37. Estat actual d'aquest edifici annex a l'església

ANNEX 3

RESULTATS DE LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES I PROPOSTA DE FUTUR

Acompanyant l'estudi històric considerem d'interès adjuntar la interpretació de les unitats constructives i estratigràfiques posades al descobert així com quines interversions arqueològiques s'haurien d'emprendre en finalitzar l'excavació del recinte fortificat principal per entendre l'organització defensiva integral i la forma d'accedir al castell.

INTERPRETACIÓ DELS ELEMENTS ESTRUCTURALS POSATS AL DESCOBERT EN LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES REALITZADES FINS EL PRESENT

Des de l'any 2017 s'han dut a terme cinc intervencions arqueològiques (campanyes de 2017, 2018, 2021, 2023 i 2025). La finalitat d'aquestes intervencions arqueològiques en el castell d'Algars han estat el recuperar, consolidar i protegir els diferents elements estructurals que s'han conservat després de la destrucció del segle XVII i del posterior espoli de bona part dels carreus amb els que es va obrar el castell templer.

Acabat l'estudi històric, podem fer una primera interpretació dels elements estructurals que fins ara hem posat al descobert i proposar una cronologia de construcció i d'abandonament per als mateixos, però cal advertir que les contrastacions arqueològiques s'ajusten a aquestes interpretacions, però no les demostren irrefutablement.

La fortalesa templera

El castell (o alcàsser, vocable procedent de l'àrab hispànic *alqaṣr*, i aquest de l'àrab clàssic *qaṣr*, que a la seva vegada deriva del llatí *castra*) d'Algars comprenia un primer recinte emmurallat d'època templera (segle XIII), obrat de carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunts, de 76 metres de perímetre, 2,84 m d'alçada conservada i 90 cm de gruix. L'estructura s'assenta directament sobre un potent estrat rocós i disposava de camí de ronda (*adarve* en castellà) a resguard d'un parapet coronat amb merlets piramidals, on s'apostaven i protegien els defensors. Per sota del camí de ronda, en el pis o pisos inferiors, es disposarien un seguit de matacans, obra en voladís amb parapet i sòl espitllerat, per observar i hostilitzar a l'enemic.

En el pany de muralla septentrional, una porta, possiblement protegida per un matacà, de la qual només en resta el brancal de dues lloses de pedra amb una llarga d'1,50 m, donaria accés al pati d'armes de planta trapezoidal amb el costat llarg (dret) de 12 m, el costat curt (esquerre) de 8,70 m i 6,0 m d'amplada. A esquerra i dreta d'aquest espai descobert es disposarien les estructures cobertes.

El lateral esquerre del pati d'armes l'ocupava un arc de diafragma apuntat format per 29 dovelles amb els salmers incrustats en dues rases de fonamentació excavades a la roca, de 5,44 m de llum i una sageta de 3,34 m, que es conserva intacte. Aquest arc donava accés a una estança estreta, de 50 m^2, amb forma de trapezi isòsceles.

El lateral dret del pati d'armes l'ocupava una doble arcada de diafragma amb dos arcs apuntat units pels respectius ronyons a través dels quals s'accediria a dues naus formades per una segona doble arcada de diafragma amb dos arcs apuntat units pels respectius ronyons. La nau meridional presentaria una coberta plana suportada per una successió en profunditat de tres arcs de diafragma apuntats; mentre que la nau septentrional presentaria una coberta plana suportada per una successió de dos arcs de diafragma apuntats que donarien accés a una escala de pedra per pujar a la primera planta i a la porta d'un tancat.

Figura 38. Fotografia manipulada digitalment per a deixar només les estructures atribuïdes als templers (segle XIII)

Les unitats constructives a les que atribuïm una cronologia del segle XIII són les passem a descriure seguidament:

— *UC 2000 (ronyó del lateral nord)*: ronyó de carreus ben escairats i doble parament del costat septentrional de l'arc diafragma 0. Té 1,75 m de llarg i 55 cm d'ample; l'alçada màxima conservada és de 3,47 m. S'assenta a la rasa de fonamentació (UC 2001) retallada a la roca natural (UE 1002). Se l'hi recolza l'arc diafragma 0 (UC 2002). Originalment estaria travat en el mur perimetral (UC 2005) del costat nord del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

— *UC 2001 (rasa de fonamentació del ronyó nord)*: rasa retallada a l'estrat de roca natural (UE 1002). S'ha documentat però no s'ha excavat.

— *UC 2002 (arc diafragma 0)*: arc apuntat format pels dos salmers i 29 dovelles de 55 cm de gruix, amb una sageta de 3,34 m i una llum de 5,44 m. S'assenta sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) mitjançant els dos salmers que estan dins la rasa de fonamentació (UC 2001). Es recolza en els ronyons laterals (UC's 2000 i 2003) nord i sud respectivament.

— *UC 2003 (ronyó del lateral sud)*: ronyó de carreus ben escairats i doble parament del costat meridional de l'arc diafragma 0. Té 1,50 m de llarg, una alçada de 3,50 m i 55 cm d'ample. Se l'hi recolza l'arc diafragma 0 (UC 2002). Originalment estaria travat en el tram meridional de muralla (UC 2007) del costat sud del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

— *UC 2004 (possible paviment)*: possible paviment d'argamassa. Estaria sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) i entre l'espai delimitat per l'arc diafragma 0 (UC 2002).

Figura 39. UC's associades amb l'arc diafragma 0 (UC 2002)

— *UC 2005 (tram septentrional de muralla)*: el tram septentrional té una longitud total de 27,5 m. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb un tram de més de 5 m amb una alçada conservada de 2,84 m, però només el parament interior. Per l'est s'adossa al tram oriental de muralla (UC 2006); originalment se li adossaria el ronyó nord (UC 2000) de l'arc diafragma 0 (UC 2002); també s'hi obriria una porta de la qual només s'han conservat dues pedres del brancal (UC 2010); a continuació se li adossaria l'arc diafragma 1 (UC 4001), però d'aquest s'ha perdut tota la part nord; un tercer arc diafragma se li adossa (UC 2011), a l'igual que el mur transversal de carreus (UC 2013), on trobem l'escala (UC 2014). Per l'extrem oest s'adossa al tram occidental de muralla (UC 2009).

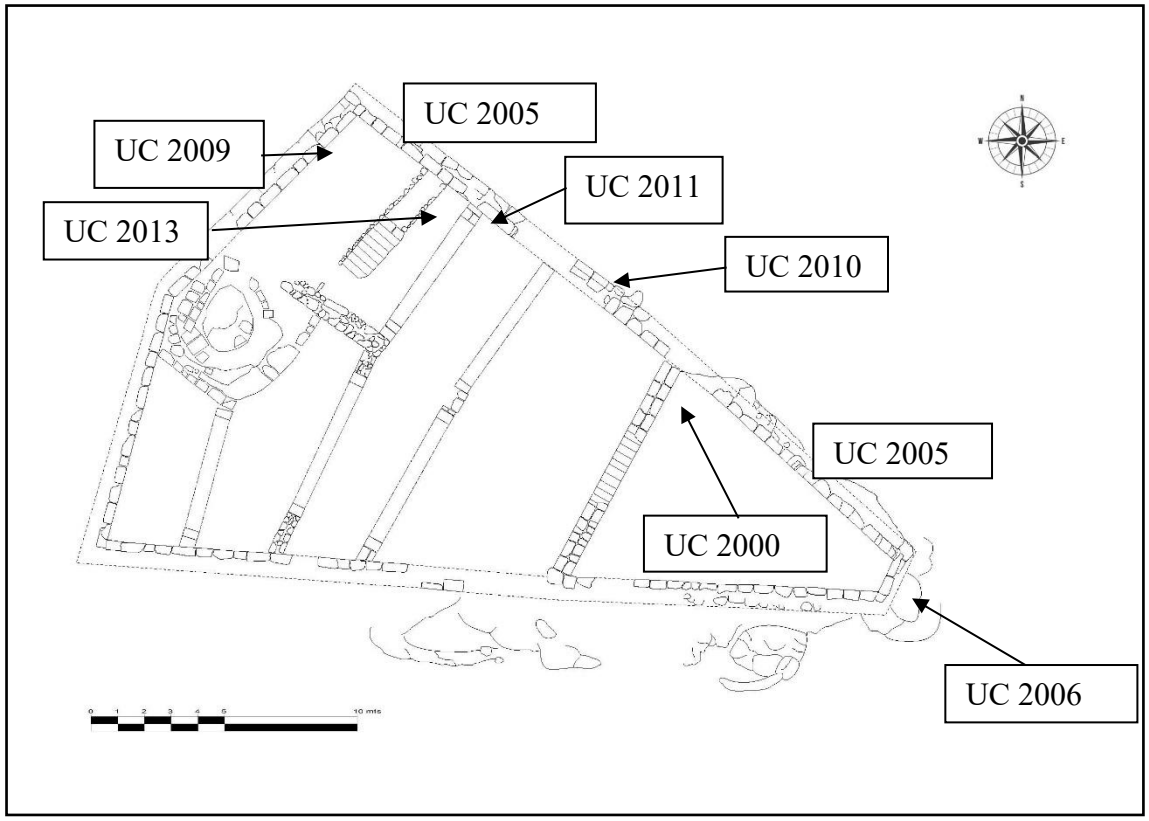

Figura 40. UC's associaciades al tram septentrional de muralla (UC 2005)

— *UC 2006 (tram oriental de muralla)*:el tram oriental té una longitud total de 1,2 m. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, però només s'ha conservat el parament interior, per la qual cosa, ara té 40 cm, té una alçada conservada de 60 cm. Se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram meridional (UC 2007).

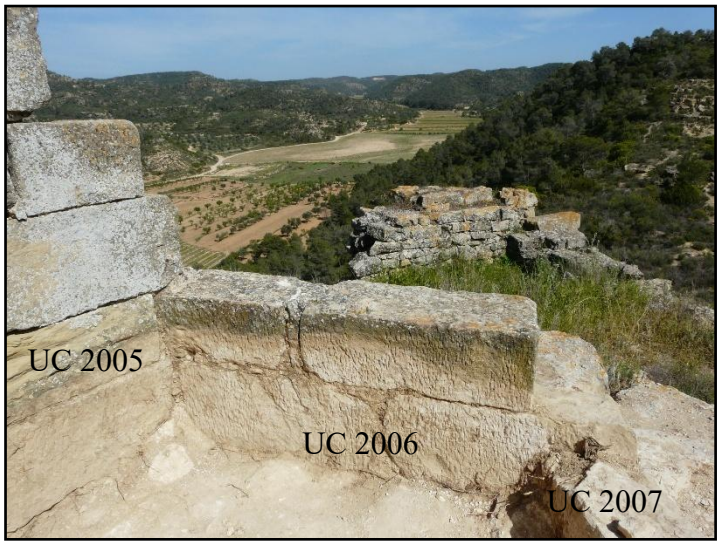

Figura 41. UC's associades a la UC 2006

— *UC 2007 (tram meridional de muralla)*: el tram meridional té una longitud total de 28 m. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 cm i 1,50 m. Per l'est s'adossa al tram oriental (UC 2006); originalment se li adossaria el ronyó sud (UC 2003) de l'arc diafragma 0 (UC 2002); se li adossa el ronyó sud (UC 4004) de l'arc diafragma 3 (UC 4003); a continuació el ronyó sud de l'arc diafragma 4 (UC 2023) i l'arc diafragma 4 (UC 2025). Per l'extrem oest s'adossa al tram sud-occidental de muralla (UC 2008).

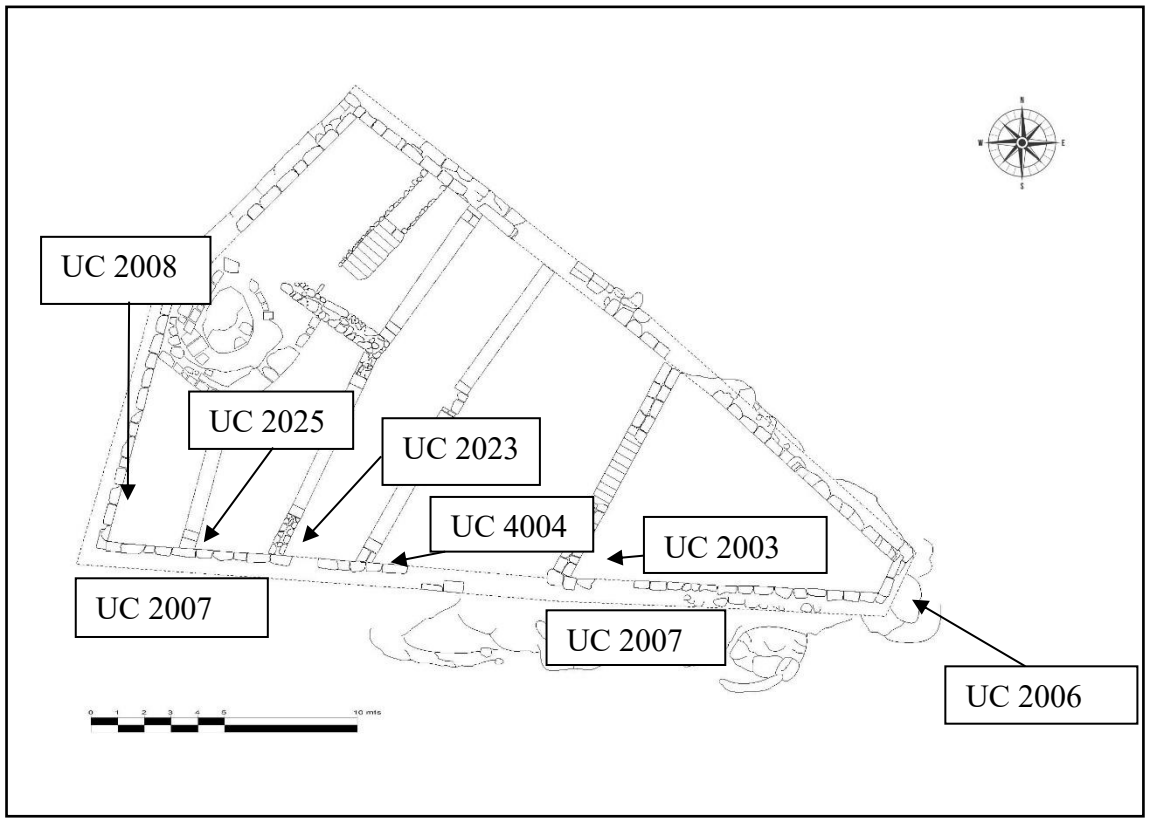

Figura 42. UC's associaciades al tram meridonal de muralla (UC 2007)

— *UC 2008 (tram sud-occidental)*: el tram sud-occidental té una longitud de 10,5 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel sud, el tram meridional (UC 2007) i pel nord, el tram nord-occidental (UC 2009) així com el mur transversal (UC 2027) i l'estructura circular (UC 2030). No s'ha acabat d'excavar, només s'ha resseguit el seu traçat per a poder fer l'aixecament topogràfic.

— *UC 2009 (tram nord-occidental)*: el tram nord-occidental té una longitud de 9 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud el tram sud-occidental (UC 2008) així com l'estructura circular (UC 2030), el mur UC 2033 i tot i que no s'ha acabat d'excavar, possiblement el mur transversal UC 2017.

— *UC 2010 (brancal de la porta d'accés)*: en la UC 2005 s'obre la porta d'accés al pati d'armes, de la qual només en resta el brancal, d'1,50 m de llarg i format per dos lloses de pedra. Falta excavar per la part exterior.

Figura 43. Brancal de la porta (UC 2010)

— *UC 2011 (arrencada nord de l'arc diafragma 2)*: es recolza a la UC 2005 que a la vegada li serveix de ronyó. Es conserva el salmer i dues dovelles de 40 cm de profunditat i 53 cm d'amplada. L'alçada total conservada és de 100 cm. Durant l'excavació es varen recuperar tres dovelles més.

Figura 44. Arrencada de l'arc diafragma 2 (UC 2011)

— *UC 2012 (arrencada sud de l'arc diafragma 2)*: *es conserva el salmer i tres dovelles més,* amb una amplada de 56 cm i l'alçada total conservada és de 145 cm. Es recolza a la UC 2017 per l'acció d'un reompliment de blocs de pedra que no arriba a mur i que té la mateixa amplada que l'arcada. Per motius de seguretat i fins que no es duguin a terme els treballs de restauració, no s'ha acabat d'excavar la part frontal i lateral oest (UE 1001).

Figura 45. Arrencada sud de l'arc diafragma 2 (UC 2012)

— *UC 2013*: mur transversal (eix N-S) de 4,95 m de longitud i 85 cm d'amplada. La cara exterior (costat E) presenta un aparell a trencajunts de filades regulars de carreus rectangulars, mentre que el cos interior estaria format per un morter de calç i pedres (UC 2015). L'extrem nord s'adossa al tram septentrional de la muralla (UC 2005), mentre que l'extrem sud presenta un esglaonat per assentar-hi una escala de pedra de molt bona factura (UC 2014). El lateral oest s'adossa al també mur transversal UC 2018.

— *UC 2014*: escala de pedra de molt bona factura en sentit ascendent de S a N. S'han conservat *in situ* set esglaons, mentre que el vuitè, que estava trencat i desplaçat, s'ha col·locat de nou en el seu lloc i s'ha restituït la part que faltava. Cadascun dels esglaons té 100 cm de longitud, 35 cm d'amplada i 22 cm d'alçada. Cobreix les UC's 2013 i 2015. S'adossa al mur transversal UC 2018. Té una alçada conservada d'1,64 m i el mur (UC 2018) conserva una alçada de 2,15 m; mentre que l'espai rectangular delimitat per les UC's 2014 i 2017 té 1,45 m de llarg (sentit N-S) per 1,20 m (sentit W-E). Un espai rectangular que consisteix en el nivell de circulació conformat per la roca natural regularitzada.

— *UC 2015*: revestiment interior de morter de calç i pedres de les UC's 2013 i 2014.

— *UC 2016*: elements estructurals d'una porta, que permetia travessar el mur transversal UC 2018, format per dos brancals formats per la superposició de pedres ben escairades i un llindar a la base. Hi manca la llinda. El pas de llum era de 92 cm d'amplada i l'alçada podia superar el 180 cm. Completament reomplerta per la UE 1001 que sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000), es documenta un estrat d'argiles, que interpretem com l'ensorrament de les parets de tàpia, amb intrusió de carreus, pedres de mides diverses, tàpia crostada, fragments de guix de l'arrebossat d'encanyissats i material

ceràmic. La potència d'aquest estrat és més que considerable, ja que cobreix totes les estructures constructives, així com la roca natural (UE 1002). Aquesta porta donaria accés a un espai rectangular format pel mur UC 2018, el tram septentrional de la muralla (UC 2005), el tram nord-occidental de la muralla (UC 2009) i el mur UC 2017. Només s'ha excavat superficialment per tal de poder fer l'aixecament topogràfic.

— *UC 2017*: mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell irregular i doble parament. Té 420 cm de longitud, l'amplada és de 75 cm i l'alçada màxima (cara nord) de 205 cm.

— *UC 2018*: mur transversal a l'eix S-N d'aparell regular de pedra. Té 500 cm de longitud, 110 cm d'amplada i l'alçada màxima és de 205 cm. El lateral nord s'adossa al mur perimetral (UC 2005), mentre que el lateral sud està rematat pels elements estructurals d'una porta (UC 2016).

Figura 46. UC's situades a la zona de l'escala (UC 2013)

— *UC 2020 (arrencada nord de l'arc diafragma 4)*: es conserva el salmer i sis dovelles més, amb una amplada de 55 cm i l'alçada total conservada és de 1,65 m. Es recolza a la UC 2022.

— *UC 2022 (ronyó de l'arrencada nord de l'arc diafragma 4)*: ronyó de l'arc apuntat (UC 2020) format per filades regulars de blocs de pedra. La part superior té una longitud de 100 cm i la base de només de 65 cm. La cara nord s'adossa a la UC 2017 i a la cara oposada se li recolza la UC 2020. Falta excavar.

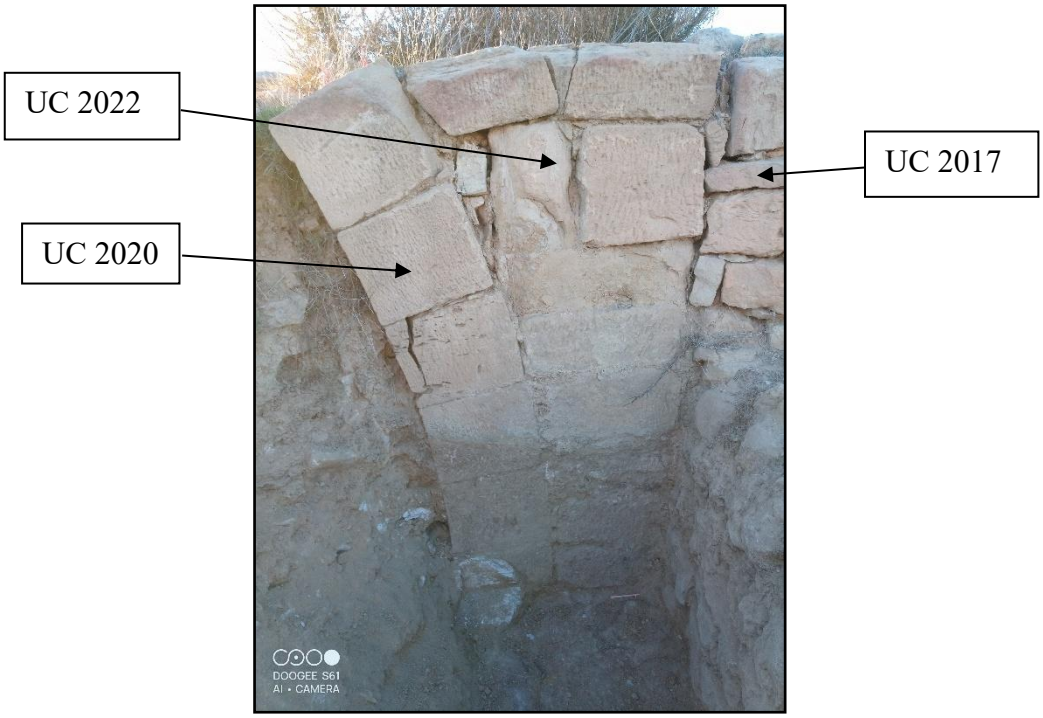

Figura 47. Arrencada nord de l'arc diafragma 4

— *UC 2023 (ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 4)*: ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 4 (UC 2024) que és el lateral oposat a la UC 2020. Mur de carreus i blocs de pedra formant filades regulars de bona factura. Té 85 cm de llargada, 55 cm d'amplada i l'alçada és de 70 cm. S'adossa al tram de muralla meridional (UC 2007) i se li adossa la UC 2024.

— *UC 2024 (arrencada sud de l'arc diafragma 4)*: es conserva el salmer i tres dovelles més (costat oposat a la UC 2020). Les dovelles tenen una amplada de 55 cm i l'alçada total conservada és de 100 cm. Es recolza a la UC 2023. Falta excavar.

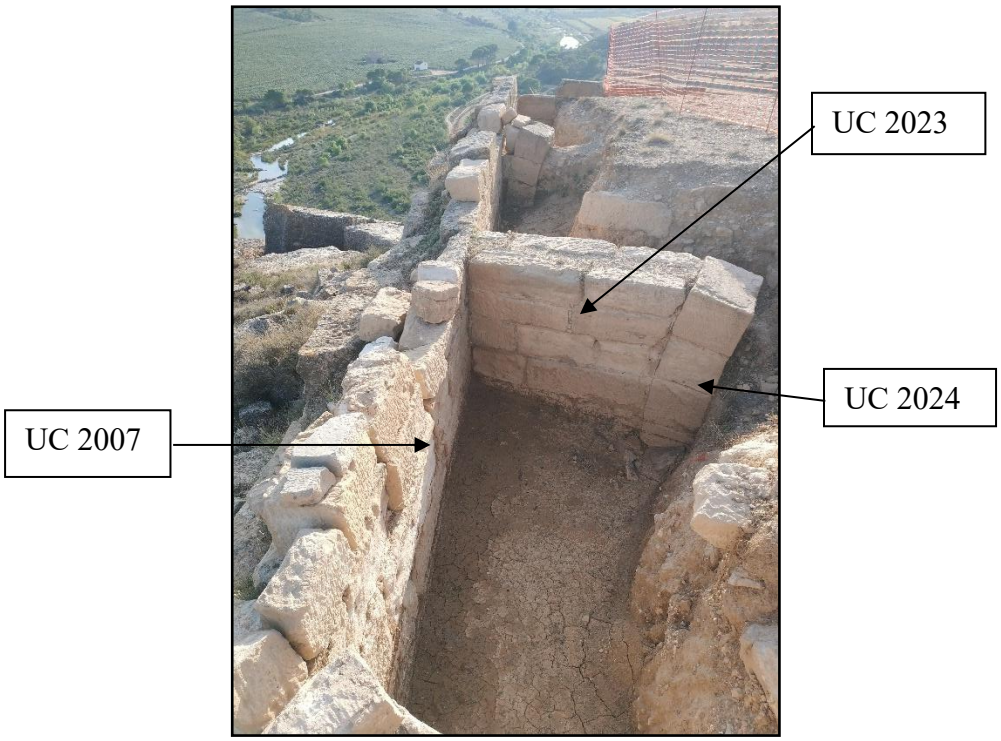

Figura 48. Arrencament sud de l'arc diafragma 4 (UC 2024)

— *UC 2025 (arrencada sud de l'arc diafragma 5)*: es conserven tres dovelles més, de 55 cm d'amplada (es correspon amb el costat oposat a la UC 2026) i s'adossa a la UC 2007. Falta excavar.

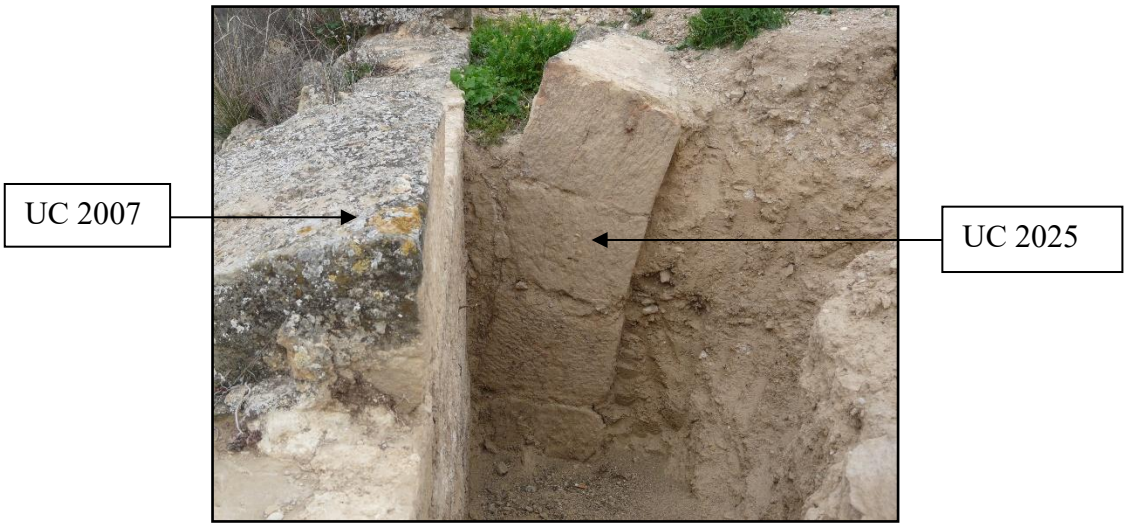

Figura 49. Arrencament sud de l'arc diafragma 5 (UC 2025)

— *UC 2026 (arrencada nord de l'arc diafragma 5)*: arrencada d'un arc apuntat amb quatre dovelles de 55 cm d'amplada (i que es correspon amb el costat oposat a la UC 2025) que s'adossa a la UC 2027. Falta excavar.

— *UC 2027*: mur longitudinal (sobre l'eix E-W) de parament irregular de 3 m de longitud, 60 cm d'amplada i una alçada d'1,60 m fins al moment, ja que no s'ha acabat d'excavar.

S'adossa al tram sud-oriental de muralla (UC 2008). Se li adossa la UC 2026 pel costat sud mentre que per la part nord se si adossa l'estructura amb volta circular (UC 2030) i possiblement el mur frontal (UC 2029) d'aquesta estructura circular.

Figura 50. Arrencament nord de l'arc diafragma 5

— *UC 2028:* mur frontal de l'estructura circular en el qual s'insereix l'arc de mig punt (UC 2029). Mur de carreus orientat en sentit nord- sud, mesura 4,5 m de llarg i 90 cm d'ample. Va del mur UC 2027 (costat sud) fins al mur UC 2017 (costat nord). Falta excavar tant per l'interior com per l'exterior. Per l'interior, se li adossa la volta de pedra (UC 2030).

— *UC 2029:* arc de mig punt inserit en el mur frontal UC 2028 i donava accés a l'estructura circular amb volta de pedra (UC 2030). Fa una llum d'almenys 1,90 m, amb dovelles de 30 cm d'alt. Falta excavar.

Figura 51. Arc UC 2029

— *UC 2030:* estructura circular amb coberta de volta de pedra. Té un diàmetre interior de 3,80 m i una altura de més d'1 m, però falta acabar d'excavar. Per la part frontal la tanca

el mur UC 2028 i l'arc UC 2029; pel costat nord, sembla que s'adossa al mur UC 2017, per la part posterior sembla que el mur UC 2033 ho tancaria, i per la part sud s'adossa al mur UC 2027. Un enllosat de 15 cm de gruix cobreix la part posterior (UC 2031), amb una estructura irregular (UC 2032) ho reomple parcialment. Es documenten alguns petits fragments de carbó i algunes cendres.

— *UC 2031:* paviment de pedra de lloses planes a l'interior de l'estructura circular amb volta de pedra (UC 2030). La estructura irregular (UC 2032) el cobreix parcialment. Falta excavar.

— *UC 2032:* estructura formada per amuntegament de pedres a l'interior de l'estructura circular (UC 2030) que està per sobre del paviment de pedra de lloses planes UC 2031.

— *UC 2033:* possible mur de tancament de l'estructura circular amb volta de pedra estructura (UC 2030). S'adossa, per la part posterior, als trams sud-occidental (UC 2008) i nord-occidental (UC 2009) de la muralla. Té un diàmetre d'1,9 m i una alçada d'1,3 m. Falta excavar.

Figura 52. Estructura circular (UC 2030) i UC's associades

— *UC 3001 (possible esglaó)*: l'extrem oriental de l'estructura està delimitat per dos blocs ortostàtics; el primer (l'adossat a la UC 2007) té 41 cm de llarg, 54 d'alçada i 12 de gruix, mentre que el segon té 41 cm de llarg, 45 d'alçada i 12 de gruix. L'esglaó és irregular per estar conformat per una pedra de 46 cm de frontal i un bloc ben escairat de 64 cm de frontal. Falta excavar el costat oest.

Figura 53. Possible esglaó UC 3001

— *UC 4000 (ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 1 i nord de l'arc diafragma 3):* ronyó format per la superposició de blocs de pedra carejats, el qual està alineat amb la UC 2017, i que a l'igual que aquest servia per recolzar-hi les dovelles d'una doble arcada a costat i costat (UC 4001, a la dreta; i UC 4002, a l'esquerra). Té 90 cm d'amplada i conserva una alçada d'1,20 m.

— *UC 4001 (arrencada sud de l'arc diafragma 1):* es conserva el salmer i una dovella més *in situ* i una vintena més de dovelles tombades, de 55 cm d'amplada.

— *UC 4002 (arrencada nord de l'arc diafragma 3):* es conserva el salmer i dues dovelles més. Tenen 55 cm d'amplada.

— *UC 4003 (ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 3):* mur de carreus i blocs de pedra formant filades regulars de bona factura. Té 55 cm de llargada, 55 cm d'amplada i l'alçada és d'1,40 m. S'adossa al mur perimetral del castell (UC 2007) i se li adossa la UC 4004.

— *UC 4004 (arrencada sud de l'arc diafragma 3):* es conserva el salmer i tres dovelles més. Tenen 55 cm d'amplada i l'alçada total conservada és de 70 cm. Es recolza per l'esquerra amb la UC 4003.

Tot i que aquesta zona no està acabada d'excavar, s'han recuperat fins al moment 32 dovelles que pertanyen als arcs diafragma 3 i 4.

Figura 54. Zona dels arcs diafragma 1 i 3

La fortalesa santjoanista

Els santjoanistes van reforçar l'estructura defensiva de la fortificació templera avantposant a la mateixa una muralla cortina, una mena de baluard, a l'extrem sud, on les dues cares de la nova muralla cortina formen un atalussat angle sortint (UC 3000). Pel costat nord s'ha adequat una petita senda per tal de poder accedir a la part superior del castell, per aquest motiu encara no s'ha intervingut en aquesta zona.

A diferència de la fortificació templera, l'ampliació santjoanista no es va obrar amb carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunts, sinó amb pedres de mida força uniforme però poc desbastades (obra de maçoneria), col·locades a mà i ajustades unes amb altres amb argamassa del calç per donar forma a un paredat atalussat.

Donat el mal estat de conservació de la base d'aquesta estructura, fins al moment s'han realitzat dos petites actuacions que han consistit en excavar la base fins al terreny natural i posteriorment s'ha reomplert amb pedres lligades amb morter de calç amb la finalitat de donar consistència a l'estructura i evitar que continuï el seu deteriorament, que posava en perill l'estabilitat, no només de l'estructura, sinó de la part de la oriental de la fortificació templera.

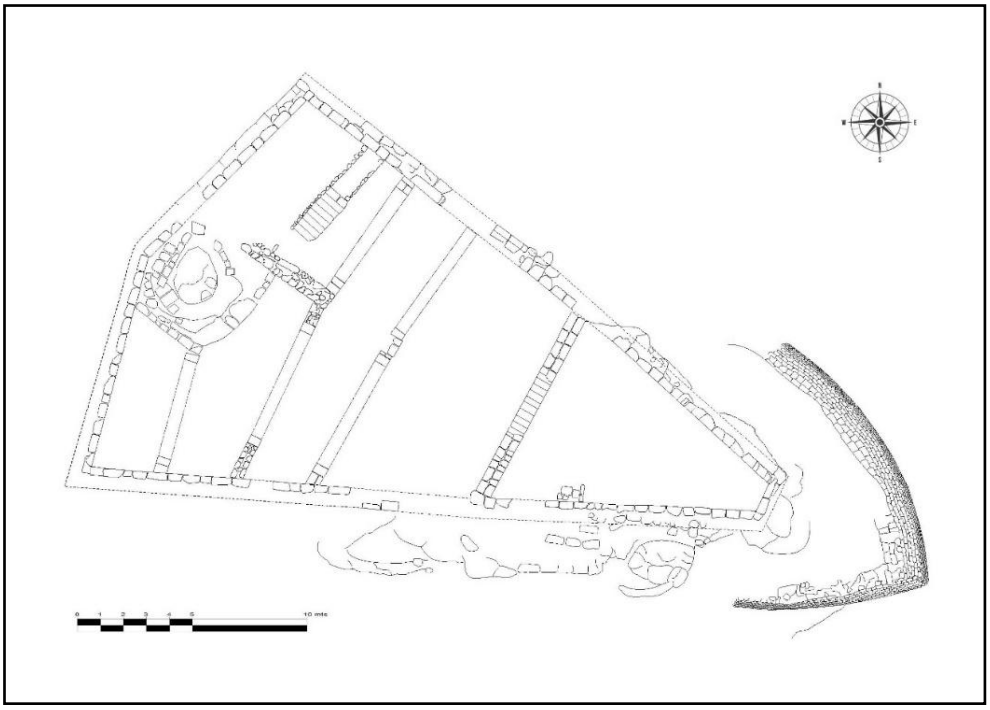

Figura 55. Planta del castell d'Algars amb l'ampliació dels santjoanistes (segle XIV)

A falta de continuar excavant, tant la part de la base d'aquesta estructura com la part superior, fins al moment només hem identificat una única unitat constructiva:

— *UC 3000:* la intervenció s'ha limitat a consolidar una part de la base del talús del baluard. Aquest és un punt feble de la muralla perimetral que ja havia estat sotmès a arranjaments de consolidació, reforçant-lo amb un muret de pedres reaprofitades. Falta excavar, tant per la base dels dos costat (nord i sud), com per la part superior.

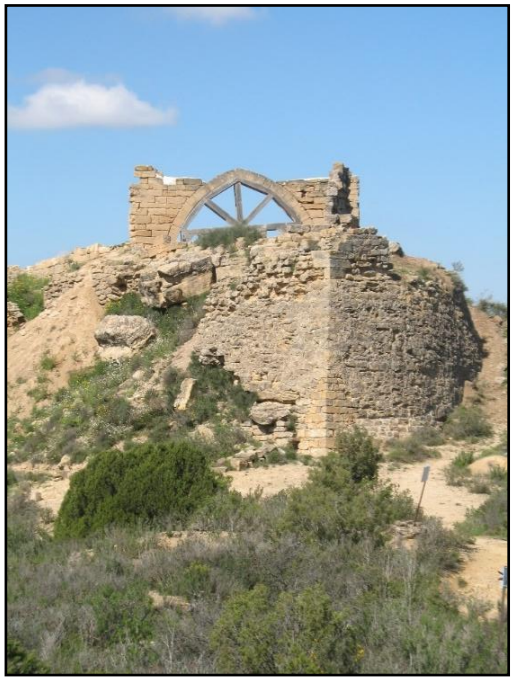

Figura 56. Vista frontal del baluard (UC 3000)

Reformes de l'interior de la fortalesa a corre-cuita

Després de dècades de decadència del castell d'Algars per la crisi de fam i malalties de la segona meitat del segle XIV, la guerra civil catalana (segle XV) obligà al castellà d'Amposta a posar en estat operatiu, a corre-cuita, les fortaleses de la seva dependència. Les obres d'aquestes reformes es caracteritzen per emprar blocs de pedra i pedres de diversa mida poc desbastades col·locades sense subjectar-se a cap ordre de filades i ajustades unes amb altres amb argamassa de fang. Sota els arcs de diafragma, dividint la nau es va col·locar un gran dipòsit de pedra.

Les unitats constructives a les que atribuïm una cronologia del segle XV són les passem a descriure seguidament:

— *UC 2019*: muret longitudinal a l'eix E-W d'aparell regular de carreus irregulars. Té 100 cm de longitud, 45 cm d'amplada i l'alçada conservada és de 50 cm. Sembla la base de pedra sobre el que s'alçaria un mur de tàpia costrada segons algunes evidències que permeten plantejar aquesta possibilitat. Per l'extrem oest s'adossa a la UC 2017 i per l'extrem oposat se li adossa parcialment el frontal de la UC 2021.

— *UC 2021*: Dipòsit de pedra rectangular amb parets laterals de 9 cm de gruix. L'amplada del frontal és de 85 cm i la lateral de 60 cm, l'alçada és de 80 cm. Lateralment s'adossa a la UC 2019 (oest) i a la UC 4000 (est). A la part frontal sud trobem un petit forat per a desguassar o buidar el dipòsit. En aquest lloc, els dos murs laterals deixen un petit espai com per a posar-hi un càntir o un altre recipient per omplir-lo. Està trencat i faria falta la seva restauració. S'assenta damunt d'una base de pedra d'una sola filada.

Figura 57. Part nord del dipòsit de pedra (UC 2021)

**Figura 58. Part sud del dipòsit de pedra,
amb el forat de desguàs i la separació dels dos murs laterals**

— *UC 3002*: mur de pedra orientat de nord a sud. Té una llargada de 3,40 m i una amplada de 70 cm a l'extrem nord i de 76 cm a l'extrem sud, amb doble parament de pedres de mides irregulars lligades amb argamassa, que assenta sobre la roca natural (UE 1002), la cara est conserva una alçada de 66 cm i l'oest de 86 cm. S'adossa, pel costat nord, al tram septentrional de la muralla (UC 2005)

— *UC 3003*: una estructura en L composta per un mur longitudinal sobre l'eix est-oest d'aparell regular de carreus irregulars i cara exterior ben carejada, de 80 cm d'amplada per 1,20 m d'alçada, del que s'ha posat al descobert una longitud de 2 m; i un altre mur en perfecte angle recte, aixecat sobre l'eix sud-nord, i de les mateixes característiques constructives d'aparell regular de carreus irregulars i cara exterior ben carejada, que té 5,60 m de longitud total, 80 cm d'amplada i 1,20 m d'alçada.

Figura 59. Murs UC 3002 i UC 3003

— *UC 4005 (forn):* estructura gairebé quadrada de 2,40 m a l'exterior mentre que a l'interior és gairebé circular, de 1,60 m de llargada (eix oest-est) i 1,50 m (eix nord-sud), amb una alçada excavada d'uns 70 cm. Hi ha una separació d'1,70 m entre l'arc diafragma 3 (UC's 4003-4004) i la paret septentrional d'aquesta estructura de combustió, que interpretem com un possible forn de pa, doncs s'han documentat cendres entre els sediments de la UE 1001 que la reomplia. Es tractaria d'una estructura de combustió amb parament interior de blocs de pedra ben escairats disposats en fileres regulars i volta realitzada amb la tècnica d'aproximació de filades. Per formar aquesta falsa cúpula es va retallar la cara interior de la muralla UC 2007 a la que s'adossa i a la UC 3003.

Figura 60. Part frontal de l'estructura UC 4005

— *UC 4006 (dipòsit de pedra):* Entre la cara oest del ronyó de l'arc diafragma 0 (UC 2003) i la muralla meridional (UC 2007) s'ha documentat un petit dipòsit de pedra trencat a la base i sense el costat est. Les mides són 10 cm de gruix i una alçada de 40 cm, el costat nord té 60 cm, el sud 55 i l'oest, 76 cm. S'assenta sobre una base feta amb una única filada de pedres, de 20 cm d'alçada.

Figura 61. Dipòsit de pedra (UC 4006)

Enderrocament i espoli del castell d'Algars

Durant la Guerra del Segadors, concretament l'any 1643, el castell d'Algars fou enderrocat per evitar que fos ocupat per l'adversari. Després de dècades i dècades de total abandonament, començà l'espoli sistemàtic de qualsevol element de fusta, metall i poc a poc fins i tot dels carreus que havien tallat els picapedrers i col·locat els mestres d'obra al servei de l'Orde del Temple.

A aquesta conclusió hem arribat després d'haver excavat bona part del recinte fortificat principal, en el que la majoria de les unitats constructives es trobaven sota un estrat d'argiles (*UE 1001*) la potència del qual oscil·lava entre els 30-40 centímetres i els 2 metres de gruix, i en el que apareixen barrejats carreus, dovelles, mènsules, fusts i bases de columnes i fragments ceràmics amb un ample ventall cronològic: des de vasos de campaniana fins a pisa blava i daurada. Excavant en àrea no s'observa cap estratificació, ni tampoc s'observa en el perfil. Tots aquests metres cúbics d'argila els interpretem que corresponent als murs de tàpia que composaven els paraments que donaven a l'interior de la fortalesa.

Les mènsules i els elements de columna ens parlen de sostres d'embigats de fusta i de diferents pisos, res de tot plegat se'ns posa de manifest estratigràficament, fet que ens porta a inferir en l'espoli de tots aquests elements abans de ensorrament total del castell.

TAULA RESUM DE LES UNITATS CONSTRUCTIVES DOCUMENTADES

UC	Tipologia	Cronologia
2000	Ronyó del lateral nord	Templera (segle XIII)
2001	Rasa de fonamentació del ronyó nord	Templera (segle XIII)
2002	Arc diafragma 0	Templera (segle XIII)
2003	Ronyó del lateral sud	Templera (segle XIII)
2004	Possible paviment	Templera (segle XIII)
2005	Tram septentrional de muralla	Templera (segle XIII)
2006	Tram oriental de muralla	Templera (segle XIII)
2007	Tram meridional de muralla	Templera (segle XIII)
2008	Tram sud-occidental	Templera (segle XIII)
2009	Tram nord-occidental	Templera (segle XIII)
2010	Brancal de la porta d'accés	Templera (segle XIII)
2011	Arrencada nord de l'arc diafragma 2	Templera (segle XIII)
2012	Arrencada sud de l'arc diafragma 2	Templera (segle XIII)
2013	Mur transversal (eix N-S)	Templera (segle XIII)
2014	Escala de pedra	Templera (segle XIII)
2015	Revestiment interior	Templera (segle XIII)
2016	Elements estructurals d'una porta,	Templera (segle XIII)
2017	Mur longitudinal a l'eix E-W	Templera (segle XIII)
2018	Mur transversal a l'eix S-N	Templera (segle XIII)
2019	Muret longitudinal a l'eix E-W	Reforma (segle XV)
2020	Arrencada nord de l'arc diafragma 4	Templera (segle XIII)
2021	Dipòsit de pedra rectangular	Reforma (segle XV)

2022	Ronyó de l'arrencada nord de l'arc diafragma 4	Templera (segle XIII)
2023	Ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 4	Templera (segle XIII)
2024	Arrencada sud de l'arc diafragma 4	Templera (segle XIII)
2025	Arrencada sud de l'arc diafragma 5	Templera (segle XIII)
2026	Arrencada nord de l'arc diafragma 5	Templera (segle XIII)
2027	Mur longitudinal (sobre l'eix E-W)	Templera (segle XIII)
2028	Mur frontal de l'estructura circular	Templera (segle XIII)
2029	Arc de mig punt	Templera (segle XIII)
2030	Estructura circular amb coberta de volta de pedra.	Templera (segle XIII)
2031	Paviment de pedra de lloses planes	Templera (segle XIII)
2032	Estructura formada per amuntegament de pedres	Templera (segle XIII)
2033	Possible mur de tancament de l'estructura	Templera (segle XIII)
3000	Segona muralla cortina	Santjoanista (segle XIV)
3001	Possible esglaó	Templera (segle XIII)
3002	Mur de pedra orientat de nord a sud	Reforma (segle XV)
3003	Mur longitudinal en L	Reforma (segle XV)
4000	Ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 1 i nord de l'arc diafragma 3	Templera (segle XIII)
4001	Arrencada sud de l'arc diafragma 1	Templera (segle XIII)
4002	Arrencada nord de l'arc diafragma 3	Templera (segle XIII)
4003	Ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 3	Templera (segle XIII)
4004	Arrencada sud de l'arc diafragma 3	Templera (segle XIII)
4005	Forn	Reforma (segle XV)
4006	Dipòsit de pedra	Reforma (segle XV)

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES DE FUTUR IMPRESCINDIBLES

Una vegada s'hagi excavat completament el recinte templer i la nova muralla cortina dels santjoanistes, per poder procedir a la consolidació i reconstrucció de les principals estructures arquitectòniques, considerem absolutament necessari procedir a netejar la vegetació de garriga i excavar el vessant nord de turó, perquè encara no s'han localitzat elements tan importants per entendre completament el castell d'Algars, com són l'albacar i el camí d'accés des de la plataforma inferior en què està l'església d'Algars, així com la primitiva alqueria que es trobaria adossada a la fortificació. També s'haurà d'excavar les vessants oest, sud i est perquè, tot i que ara no s'observen estructures a simple vista, és possible que també existeixin altres elements del castell.

FONTS ARXIVÍSTIQUES I BIBLIOGRAFIA

ARCHIVO HISTÓRICO NACIONAL (MADRID)

AHN, OM, Batllia de Miravet, 8074 N.11.
AHN, OM, Batllia de Miravet, 8258, docs. 3 i 6.
AHN, OM, Batllia de Miravet, 8258-2 N.6.
AHN, OM, Batllia de Miravet, 8259-1 N.1-4.
AHN, OM, Batllia de Miravet, 8259-2 N.2.
AHN, OM, Batllia de Miravet, 8260-1, doc. 2.
AHN, OM, Batllia de Miravet, 8260-2 N.29.
AHN, OM, Batllia de Miravet, 8265-1 N.3.
AHN, OM, Batllia de Miravet, 8268-1 N.1.
AHN, OM, Batllia de Miravet, 8288-2, docs. 3 i 6.
AHN, OM, Batllia de Miravet, capbreus 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 168bis (anys 1606, 1646, 1660, 1702, 1732, 1741, 1752 i 1781).
AHN, OM, Batllia de Miravet, carpeta 608, núm. 26.
AHN, OM, Batllia de Miravet, carpeta 609, doc. 55.
AHN, OM, Batllia de Miravet, carpeta 609, núms. 4 i 5.
AHN, OM, Batllia de Miravet, carpeta 610, doc. 92.
AHN, OM, Batllia de Miravet, carpeta 614, doc. 176.
AHN, OM, Batllia de Miravet, lligall 4, núm. 6-7.
AHN, OM, Castellania d'Amposta, lligall 307, núm. 1.
AHN, OM, Códices, 598, núm. 33.
AHN, OM, Códices, 599-B, p. 11-12.
AHN, OM, Códices, 599-B, p. 22-23.
AHN, OM, Códices, L. 607.
AHN, OM, Comanda d'Ascó, carpeta 636, doc. 18.
AHN, OM, Ind.85, núm. 10.
AHN, OM, Ind.85, núm. 13.
AHN, OM, Ind.85, núm. 16.
AHN, OM, Ind.85, núm. 18.
AHN, OM, Ind.85, p. 20, núm. 4.
AHN, OM, Ind.85-1.
AHN, OM, Ind.85-1, 15v-16r.
AHN, OM, Ind.85-1, 22v.
AHN, OM, Ind.85-1, 28r.
AHN, OM, Ind.85-1, 33v, núm. 8.
AHN, OM, Ind.85-1, 4v, núm. 10.
AHN, OM, Ind.85-1, 9v;
AHN, OM, Ind.85-1, núm. 10.
AHN, OM, Ind.87, carp. 589, núm. 177, p. 32.
AHN, OM, Ind.87, carp. 590, núm. 204, p. 33.
AHN, OM, Ind.87, p. 29.
AHN, OM, Ind.87BIS, t. 2, 20r-20v.
AHN, OM, L.1850.
AHN, OM, L.1851.
AHN, OM, L.1852.

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ

ACA, Cancelleria, 584, fol. 208.
ACA, Cancelleria. Pergamins de Ramon Berenguer IV, núm. 261.
ACA, Cancilleria, 310, fol. 66r.
ACA, Cancilleria, 310, fol. 67r.
ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0262,nº 068/8. [1641-1652].
ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0289,nº 047. [1641].
ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0289,nº 090 [1641-5-11/1641-5-19].
ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0290,nº 031. [1641]
ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0290,nº 063. [1642].
ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0290,nº 093. [1642].
ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0291,nº 048. [1642].
ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0294,nº 027. [1645].
ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0302,nº 048/2. [1650].
ACA, CONSEJO DE ARAGON, Leg,0559, nº 009. [1641].

ARXIU HISTÒRIC CIUTAT DE BARCELONA

AHCB, Cartes Comunes Originals 1637-38, folis 178-179: Carta dels jurats de Flix als consellers de Barcelona, 10 de setembre de 1638.

ARXIU HISTÒRIC COMARCAL TERRES DE L'EBRE

AHCTE, fons ajuntament de Tortosa, provisions 53 (1465-66), f. 36r-v. Data del 16 de març de 1466.
AHCTE, fons ajuntament de Tortosa, provisions 53 (1465-66), f. 38. Data del 14 d'abril de 1466.

ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA

Fons fotogràfic Francesc Català-Roca: fotografies en color del Castell d'Algars.

BIBLIOGRAFIA

ALANYÀ ROIG, Josep (1986-1990). «El terme municipal: carta de poblament d'Algars». *La Vila Closa*, I, pp. 163-170.

ALANYÀ ROIG, Josep (1986-1990). «La Carta de Donació a Bernat Granell. Doble fur i catalanitat de Batea (1)». *La Vila Closa*, vol. I, pp. 91-97.

ALANYÀ ROIG, Josep (1986-1990). «La Carta de Donació a Bernat Granell. Doble fur i catalanitat de Batea (2)». *La Vila Closa*, vol. I, pp. 103-110.

ALANYÀ ROIG, Josep (1986-1990). «La Carta de Poblament de Batea i l'Algars», *La Vila Closa*, vol. I, pp. 19-23.

ALANYÀ ROIG, Josep (1994). *Batea i el seu terme municipal. El repoblament templer (s. XII-XIII).* Tarragona: Diputació de Tarragona.

ALANYÀ ROIG, Josep (1994). *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

ALANYÀ ROIG, Josep (2000). «Altres jaciments antics de Batea i la comarca». *La Vila Closa*, vol. III, pp. 57-64.

ARTEAGA, Oswaldo; PADRÓ, Josep; SANMARTÍ, Enric (1990). *El poblado ibérico del Tossal del Moro de Pinyeres (Batea, Terra Alta, Tarragona)*. Barcelona: Institut de Prehistòria i Arqueologia.

AYALA MARTÍNEZ, Carlos DE (2021). «Papado y guerra contra el islam en la península Ibérica. Siglos VIII-XI». *Intus-Legere Historia*, 15, pp. 257-269.

BARQUERO GOÑI, Carlos (2011). «Templarios y hospitalarios en la reconquista peninsular». *Anales de la Universidad de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 17, pp. 167-182.

BARQUERO GOÑI, Carlos (2020). «El testamento del rey Alfonso I de Aragón y las órdenes militares en Catalayud y su comarca». *Anuario del Centro de la Universidad Nacional de Educación a Distancia en Catalayud*, 26, pp. 43-63.

BENITO MONCLÚS, Pere (2012). «Pleitear contra el señor del castillo i bajo su jurisdicción. Resistencias de los campesinos catalanes frente a la servidumbre de las obras de *castell termenat*». *Studia Historica. Historia Medieval*, 30, pp. 213-235.

BLADÉ DESUMVILA, Artur (1966). *El castell de Miravet*. Barcelona: Rafael Damau ed.

BOFARULL MASCARÓ, Próspero DE (1849). *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, 41 vols. Barcelona: José Eusebio Monfort, IV.

BRAMON PLANAS, Dolors (1991-1992). «El mundo árabe-islámico en Cataluña: ni tan cerca, ni tan lejos, ni tan ajeno». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos, sección Árabe-Islam*, 40-41, pp. 34-48.

BRAMON PLANAS, Dolors (2000). *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010.* Barcelona: Eumo/Institut d'Estudis Catalans, pp. 125-127.

BRAMON PLANAS, Dolors (2004). «La Ràpita del Cascall al delta de l'Ebre» a: Francisco FRANCO SÁNCHEZ (ed.). *La rábita en el Islam. Estudios Interdisciplinares*. La Ràpita: Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita/Universitat d'Alancat, pp. 117-123.

BRAMON PLANAS, Dolors (2012). *Reivindicació catalana del geògraf al-Idrīsī.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

CASTÁN LANASPA, Javier (1996). «La arquitectura de las órdenes militares en Castilla». *Codex aquilarensis: Cuadernos de investigación del Monasterio de Santa María la Real*, 12, pp. 135-152.

Catalunya Romànica (1984-1998), 27 vols. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, XXVI.

COCK, Henri (1876). *Relación del viaje hecho por Felipe II en 1585 a Zaragoza, Barcelona y Valencia.* Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.

COROMINAS, Joan (1936). «Mots catalans d'origen aràbic». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, XXIV, pp. 1-81.

COROMINAS, Joan (1965), *Estudis de toponímia catalana*, 2 vols. Barcelona: Barcino.

CURTO HOMEDES, Albert (2002). «La Guerra contra Joan II a les Terres de l'Ebre», *Recerca*, 6, pp. 9-42.

Donació del castell de Miravet a l'Orde del Temple. 24 d'agost de 1153. Agència Catalana del Patrimoni Cultural. Generalitat de Catalunya. (https://patrimoni.gencat.cat/es/monumentos/content/download/1959/22558).

DALMASES, Núria DE; JOSÉ PITARCH, Antonio (1985). L'època del Cister, a *Història de l'Art Català*, vol. II. Barcelona: Edicions 62.

DALMASES, Núria DE; JOSÉ PITARCH, Antonio (1986). Els inicis i l'art romànic s. IX-XII a *Història de l'Art Català*, vol I. Barcelona: Edicions 62.

Els Castells Catalans (1967-1979). 6 vols. Barcelona: Rafael Dalmau ed.

EPALZA, Míkel DE (1987). «Tortosa, un lloc estratègic a al-Andalus». *T (D) Revista d'Arts i Lletres*, 2, pp. 3-15.

FERNÁNDEZ DOMINGO, Daniel (1867). *Anales o Historia de Tortosa, desde su fundación hasta nuestros dies.* Barcelona: Est. tipogr. Jaime Jepus.

FLORENSA SOLER, Núria (2004). «La República Catalana de 1641: un proyecto colectivo revolucionario», a Francisco José ARANDA PÉREZ (coord.), *VII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, 2 vols. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, I, pp. 99-113.

FONT RIUS, Josep Maria (1969-1983). *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 3 vols. Madrid-Barcelona: CSIC.

FOREY, Alan J. (1992). «Els templers de la Corona d'Aragó i la reconquesta». *L'Avenç. Revista d'Història*, 161, pp. 24-27.

FUGUET SANS, Joan (1989). «Algars», *L'Arquitectura templera a Catalunya*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona.

FUGUET SANS, Joan (1994). «El patrimoni monumental del Temple a la Terra Alta». *Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta (Horta 5-7 novembre 1993)*. Gandesa: Centre d'Estudis de la Terra Alta, pp. 333-363.

FUGUET SANS, Joan (1995). *L'arquitectura dels templers a Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau ed.

FUGUET SANS, Joan (1998). *Templers i Hospitalers, II. Guia de les Terres de l'Ebre i dels castells templers del Baix Maestrat*. Barcelona: Rafael Dalamau Editor.

FUGUET SANS, Joan (2007). «La historiografía sobre arquitectura templaria en la península Ibérica». *Anuario de Estudios Medievales*, 37/1, pp. 367-386.

FUGUET SANS, Joan; PLAZA ARQUÉ, Carme (2012). «Notas sobre arquitectura militar y religiosa del Temple de la Corona de Aragón y su relación con Oriente» a Isabel Cristina FERREIRA FERNANDES (coord.), *As Ordens Militares. Freires, Guerreiros, Cavaleiros. Actas do VI Encontro sobre Ordens Militares*, 2 vols. Palmela: Gabinete de Estudios sobre a Ordem de Santiago, II, pp. 869-899.

GALINDO, Mariano (1913). *Guerra Civil en Tortosa y su comarca. En los años 1461 a 1466.* Tortosa: Imp. Acción Social Católica.

GARCÍA BIOSCA, Joan Eusebi (1998). «*La creació d'una frontera*: *al-Ṯagr al-A'là*», a *L'Islam i Catalunya.* Barcelona: Institut Català de la Mediterrània-Museu d'Història de Catalunya, pp. 57-63.

GARCÍA BIOSCA, Joan Eusebi; GIRALT, Josep; LORIENTE, Anna; MARTÍNEZ, Joan (1998). «La gènesi dels espais urbans andalusins (segles VIII-X): Tortosa, Lleida i Balaguer», a Josep GIRALT BALAGUERÓ (1998), *L'Islam i Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, pp. 137-165.

GARCÍA EDO, Vicente (2016). «El fuero de Zaragoza en el siglo XII (Aproximación a su estudio)». *Revista de Dret Històric Català*, 15, pp. 165-197.

GARCÍA SERRAMONA, M. (1983). «Santa Maria de Gardeny». *Ilerda*, XLIV, pp. 245-268.

GIEDION, Sigfried (2009). *Espacio, tiempo y arquitectura. Origen y desarrollo de una nueva tradición*. Barcelona: Ed. Reverté.

GRACIA ALONSO, Francesc (2006). «¡Ay de los vencidos! Las consecuencias de la guerra protohistórica en la península Ibérica». *Cypsela*, 16, pp. 65-86.

HINOJOSA Y NAVEROS, Eduardo DE (1905). *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*. Madrid: Librería General de Victoriano Suárez.

IBN HAYYAN, DE CÓRDOBA. *Crónica del califa 'Abdarraḥmān III an-Nāṣir entre los años 912 y 942 (Al-Muqtabis V).* Traducción, notas e índices por Ma. J. VIGUERA, F. CORRIENTE (1981). Zaragoza: Anubar.

KIRCHNER, Helena; VIRGILI, Antoni (2019). «Espacios de cultivo vinculados a Madînat Ṭurṭûša (Tortosa, Cataluña): norias, drenajes y campesinos (siglos VIII-XII)». *Edad Media: Revista de Historia*, 20, pp. 83-112.

L'ENCICLOPÈDIA (2025) [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2025. <https: //www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/ la-pesta-negra> [Consulta maig de 2025].

L'ENCICLOPÈDIA (2025) [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2025. <https:// www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/guerra-dels-dos-peres> [Consulta maig de 2025].

L'ENCICLOPÈDIA (2025) [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2025. <https:// www.enciclopedia.cat/historia.-politica-societat-i-cultura-dels-paisos-catalans/la-guerra-civil-catalana> [Consulta maig de 2025].

L'ENCICLOPÈDIA (2025) [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2025. <https:// www.enciclopedia.cat/ gran-enciclopedia-catalana/feudalisme> [Consulta: maig de 2025].

LACARRA, José María (1946). *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del valle del Ebro,* 3 vols. Zaragoza: E. Berdejo Casañal.

LALIENA CORBERA, Carlos (2014). «Cambio social y reorganización institucional en la Corona de Aragón en torno a 1200», a: Carlos ESTEPA DÍEZ, María Antonia CARMONA RUIZ (coords.) *La Península Ibérica en tiempos de las Navas de Tolosa*. Madrid: Sociedad Española de Estudios Medievales, pp. 337-366.

LAMBERT, Élie (1954). «L'architecture des Templiers». *Bulletin Monumental*, 112/1-2, pp. 7-60 i 129-166 respectivament.

LEDESMA RUBIO, María Luisa (1984). «Las propiedades de la Orden del Hospital en Zaragoza, tras la incorporación de los bienes del Temple». *Cuadernos de Aragón*, 18-19, pp. 147-165.

LLULL MARTÍNEZ DE BEDOYA, Pilar; HUETE, Mario; MOLINA BERMEJO, Jesús (1987). «Un itinerario musulmán de ataque a la frontera castellana en el siglo X: fortalezas, castillos i atalayas entre Medinaceli i San Estebán de Gormaz». *Castillos de España. Publicación de la Asociación Española de Amigos de los Castillos*, 93, pp. 3-14.

MADOZ, Pascual (1845). *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, t. I. Madrid: Est. Liter.-Tipogr. de P. Madoz, p. 553, col. 2.

MANYÀ, Joan B. (1962). *Notes d'història de Gandesa.* Tortosa: Algueró i Baiges.

MARTÍN PRIETO, Pablo (2017). «Fuentes normativas sobre organización militar en la España medieval: la Corona de Aragón y Navarra». *Revista de Historia Militar*, I extraodinari de 2017, pp. 59-84.

MARTÍNEZ DIEZ, Gonzalo (1996). «El proceso de disolución de los templarios: su repercusión en Castilla». *Codex aquilarensis: Cuadernos de investigación del Monasterio de Santa María la Real*, 12, pp. 87-106.

MASCARÓ, Antonio (1948). *Mis memorias: notas históricas sobre la villa de Batea, Tarragona.* Barcelona: Altés.

MAURO, Ida (2019). «Giovan Battista Visco de Campagna, obispo de la "Fidelísima i exemplar" ciudad de Tortosa en los años de la *Guerra dels Segadors*». *Libros de la Corte*, 18, pp. 190-212.

MENCHON BES, Joan (2016). «El castell dels comtes de Prades a Falset. Una aproximació des de l'arqueologia», a Antoni CONEJO DA PENA (coord.) *L'infant Pere d'Aragó: molt graciós e savi senyor*, Valls: Cossetània Edicions, pp. 167-214.

MIRET SANS, Joaquim (1909-1910), «Itinerario del rey Alfonso III de Cataluña IV en Aragón. El conquistador de Cerdeña (Continuación)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, t. V. Barcelona: Imp. Casa Provincial de Caridad, pp. 114-123.

MIRET SANS, Joaquim (1909-1910). «Itinerario del rey Alfonso III de Cataluña IV en Aragón. El conquistador de Cerdeña». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, t. V. Barcelona: Imp. Casa Provincial de Caridad, pp. 3-15.

MOLINA MARTÍNEZ, Luis; ÁVILA NAVARRO, María Luisa (1985). «La división territorial en la Marca Superior de al-Andalus». *Historia de Aragón*, 3, pp. 11-30.

MONNER ESTOPINYÀ, Anton (1994). «Les Cartes de poblament de la Terra Alta». *Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta (Horta 5-7 novembre 1993)*. Gandesa: Centre d'Estudis de la Terra Alta, pp. 367-406.

MONREAL, Luís; RIQUER, Martí DE (1965). *Els castells medievals de Catalunya*, III. Barcelona: s.n., pp. 275-295.

MONTAÑÉS PRÍNCEP, Cinta (2007). «El procés de fortificació andalusina a les Terres de l'Ebre». *Recerca*, 11, pp. 11-42.

MUÑOZ SEBASTIÀ, Joan-Hilari (2002). «La Guerra dels Segadors a les Terres de l'Ebre (1640-1651)». *Recerca,* 6, pp. 43-77.

MUÑOZ SEBASTIÀ, Joan-Hilari; QUEROL COLL, Enric (2004). *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*. Valls: Cossetània Edicions.

NEGRE PÉREZ, Joan (2013). *De Dertosa a Tortosa. L'extrem oriental d'al-Tagr al-A'là en el context del procés d'islamització d'al-Andalus*. Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona.

NEGRE PÉREZ, Joan; MARTÍ CASTELLÓ, Ramon (2015). «Urbanismo en la Marca Oriental de al-Andalus durante el Califato (940-974): el ejemplo de *Madīna Ṭurṭūša* a través de las fuentes arqueológicas y escritas». *Saguntum*, 47, pp. 187-201.

NEGRE PÉREZ, Joan (2020). *En els confins d'al-Andalus. Territori i poblament durant la formació d'una societat islàmica a les Terres de l'Ebre i el Maestrat*. Benicarló: Onada Edicions.

ORTIZ-ZARA, Javier (2013). «La Castellanía de Amposta en 1466-1468 a través de sus capítulos provinciales». *Aragón en la Edad Media*, XXIV, pp. 293-326.

PAGAROLAS SABATE, Laureà (1999). *Els Templers de les terres de l'Ebre (Tortosa): de Jaume I fins a l'abolició de l'Ordre (1213-1312)*, 2 vols. Tarragona: Diputació de Tarragona.

PIQUERAS HABA, Juan (2009). «Cartografía islámica de Sharq al-Andalus. Siglos X-XII. Al-Idrīsī y los precursores». *Cuadernos de Geografía*, 86, pp. 137-164.

PITA MERCÉ, Rodrigo (1974). *Lérida árabe*, I. Lleida: Ed. Dilagro.

PUCH FONCUBERTA, Enrique (1996). *El poblament ibèric i romà a la Terra Alta*. Gandesa: Centre d'Estudis de la Terra Alta.

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1863). *Memorial Histórico Español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XVII. Madrid: Imprenta Nacional, pp. 19-20.

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1888). *Memorial Histórico Español. Colección de documentos, opúsculos y antigüedades,* t. XX, pp. 422-423: Carta del capità Manuel Bonifacio Dominguez dirigida a un dels seus superiors.

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1888). *Memorial Histórico Español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XX. Madrid: Imprenta de la RAH, pp. 423-424: Carta dels jurats de Miravet al governador de Tortosa, Lluís de Montsuar.

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1888). *Memorial Histórico Español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XX. Madrid: Imprenta de la RAH, pp. 423-424: Carta dels jurats de Miravet a Luis de Monsuar, governador de Tortosa.

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1889). *Memorial Histórico Español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XXI. Madrid: Imprenta de la RAH, pp. 21-24.

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1891). *Memorial Histórico Español: colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XXIII. Madrid: Imprenta de la RAH, pp. 82-83: Carta de Joan de Copons a la Diputació.

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1893). *Memorial Histórico Español: olección de documentos, opúsculos y antigüedades*, t. XXIV. Madrid: Imp. Manuel Tello, pp. 88-92.

RISCO, Manuel (1801). *España Sagrada. Theatro Geográphico-Histórico de la Iglesia de España* Madrid: Imp. Vda. Joaquín Ibarra, t. XLII.

ROVIRA, Salvador-J. (1997). *Els Nobles de Tortosa (segle XVII).* Tortosa: Consell Comarcal del Baix Ebre.

RYDER, Alan (2022). *La ruina de Cataluña. Guerra Civil en el siglo XV.* Zaragoza: Institución Fernando el Católico (edición digital: https://ifc.dpz.es/publicaciones/ebooks/id/3979), p. 41.

RYDER, Alan (2022). *La ruina de Cataluña. Guerra Civil en el siglo XV.* Zaragoza: Institución Fernando el Católico (edición digital: https://ifc.dpz.es/publicaciones/ebooks/id/3979), pp. 194-195.

SANABRE, José (1956). *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659).* Barcelona: Real Academia de Buenas Letras.

SANCHO RAYÓN, José; ZABÁLBURU, Francisco DE (1890). *Colección de documentos inéditos para la Historia de España por el marqués de la Fuensanta del Valle*, t. XCV. Madrid: Imp. Rafael Marco, pp. 84-89.

SANS TRAVÉ, Josep Maria (1996). *Els templers catalans: de la rosa a la creu.* Lleida: Pagès.

SANTA MARÍA, Antonio DE (1682). *España triunfante y la Iglesia laureada, en todo el globo de el mundo*. Madrid: Julián de Paredes (impresor).

SÉNAC, Philippe (2009). «La frontera aragonesa en los siglos XI y XII. *Pro defensionem christianorum et confusionem sarracenorum*». *Territorio, sociedad y poder. Revista de estudios medievales*, pp. 151-166.

SERRA PUIG, Eva (1973). «Resistència de Catalunya i decadència castellana: la guerra de Separació», a Josep Maria SALRACH (dir), *Historia de Catalunya*. Barcelona: Salvat Editores, IV, p. 78 i ss.

SERRANO DAURA, Josep (1997). «Senyoria i Municipi d'Orta (s.XII-XIII)», *Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta (Horta 5-7 novembre 1993)*. Gandesa: Centre d'Estudis de la Terra Alta, pp. 85-101.

SERRANO DAURA, Josep (1997). *El conflicte catalanoaragonès pel territori de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta, en els segles XIII i XIV*. Ascó: Ajuntament d'Ascó.

SERRANO DAURA, Josep (1999). *Els Costums de la Batllia de Miravet: estudi introductori i edició.* Gandesa: Consell Comarcal de la Terra Alta.

SERRANO DAURA, Josep (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera.

SERRANO DAURA, Josep (2015). «La concessió dels Costums a la batllia de Miravet». *Revista de Dret Històric Català*, 14, pp. 273-304.

SIMON TARRES, Antoni (1981). «Catalunya en el siglo XVII: la revuelta campesina y popular de 1640». *Estudi general: Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, 1, 1, pp. 137-148.

SIMON TARRES, Antoni (1992). «La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 10, pp. 217-258.

SOLER ESTRELA, Alba (2009). «La técnica del tapial en las fortificaciones y despoblados de Sarq-al-Andalus. Un estudio arquitectónico constructivo», a S. HUERTA, R. MARÍN, R. SOLER, A. ZARAGOZÁ (eds.) *Actas del Sexto Congreso de Historia de la Construcción (Valencia, 21-24 octubre 2009)*. Madrid: Instituto Juan de Herrera, pp. 1361-1370.

SOUTO, Juan A. (1996). «La sociedad islámica en la Marca Superior de al-Andalus» a *Historia de Aragón. II. Economía y Sociedad*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico» (CSIC), pp. 302-311.

TORRES, Xavier (1991). *Els bandolers (s. XVI-XVII).* Vic: Eumo Editorial.

TRÉTON, Rodrigue (ed.) (2010). *Diplomatari del Masdéu*, 5 vols. Barcelona: Fundació Noguera.

TURK, Afif (1998). «La Marca Superior como vanguardia de al-Andalus: su papel político y sus espíritu de independencia». *Al-Andalus Magreb: Estudios àrabes e islámicos*, 6, pp. 237-250.

TURULL RUBINAT, Max (1986). «"El mal any primer" a Cervera: Trasbals sòcio-polític i crisi de subsistència (1333). *Miscel·lània Cerverina*, 4, pp. 23-53.

UBIETO ARTETA, Antonio (1962-1963). *Cartulario de San Juan de la Peña*, 2 vols. Valencia: Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Zaragoza, Aragón y Rioja.

VENTOSA SERRA, Enric (1986). *Esglésies singulars de la Terra Alta.* Tarragona: Diputació de Tarragona.

VICENS VIVES, Jaime (1951). «Consideraciones sobre la historia de Cataluña en el siglo XV». *Cuadernos de historia Jerònimo Zurita*, 1, pp. 3-22.

VIRGILI COLET, Antoni (1995). «Conquesta i feudalització de la regió de Tortosa. 1148-1200». *Recerca 93*, 1, pp. 34-49.

VIRGILI, Antoni (2007). «Les conquestes catalanes del segle XII i els repartiments», a Enric GUINOT, Josep TORRÓ (eds.), *Repartiments a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)*, València: Publicacions de la Universitat de València, pp. 51-74.

WHITE, Lorraine (2003). «Guerra y revolución militar en la Iberia del siglo XVII». *Manuscrits*, 21, pp. 63-93.

ZURITA, Jerónimo. *Anales de Aragón*. Edició d'Ángel CANELLAS LÓPEZ. Edició electrónica de José Javier ISO (coord.), Publicación n. 2473 de la Institución «Fernando el Católico» Diputación de Zaragoza.

PLANIMETRIA

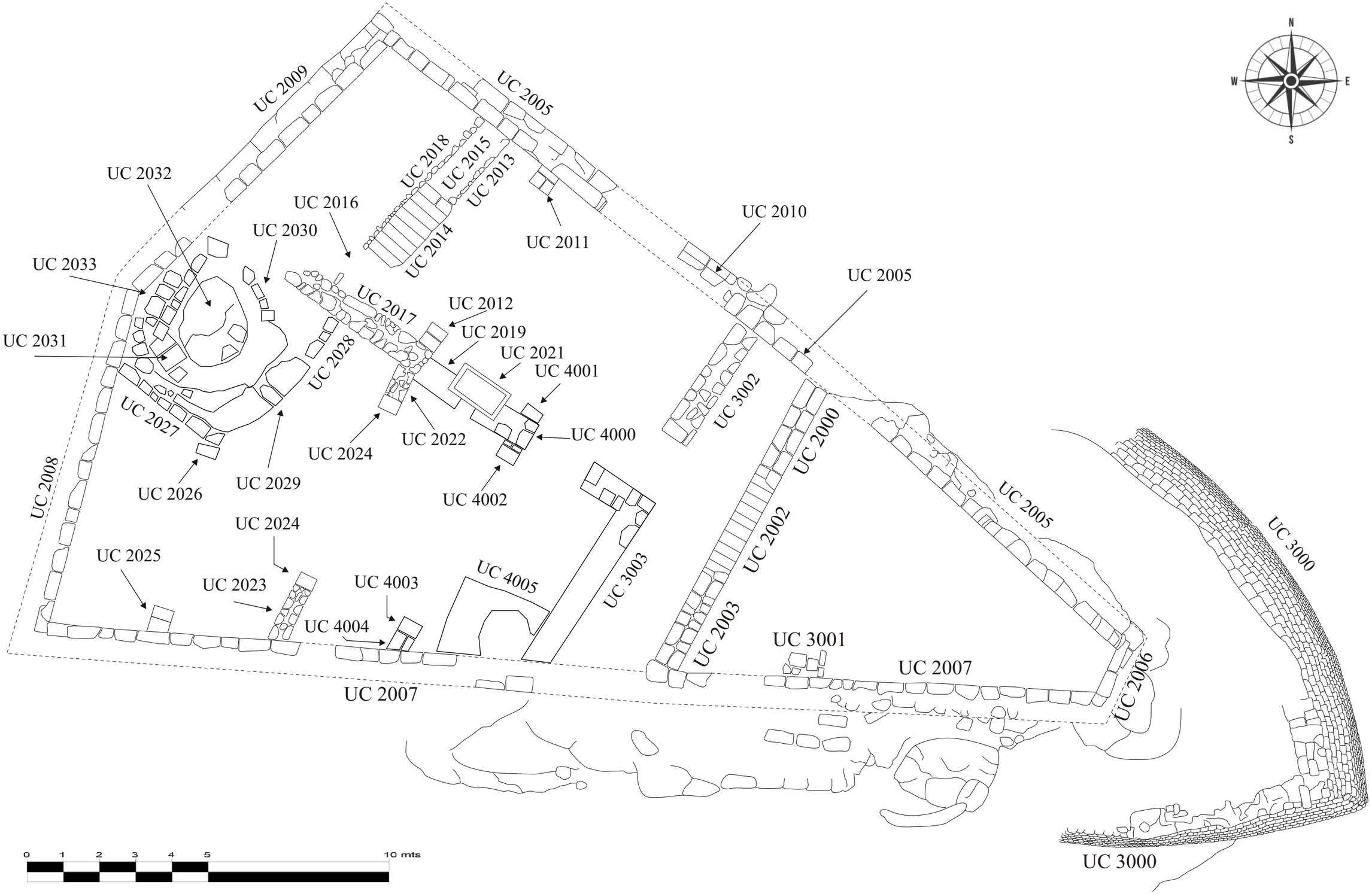

Planta general de les unitats constructives documentades fins a la darrera intervenció arqueològica (abril 2025)

Rams Domenech SC
ARQUEOLOGIA I TURISME

Carrer Tarragona , 36 1er 3a
43786 BATEA
Telf. 617 866 946
ramsdomenech@gmail.com
CIF: J43920610

MEMÒRIA TÈCNICA

ACTUACIÓ

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA I CONSOLIDACIÓ

TÍTOL

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA I CONSOLIDACIÓ D'ESTRUCTURES AL CASTELL D'ALGARS. PRIMERA FASE

TERME MUNICIPAL

BATEA

COMARCA

TERRA ALTA

AUTORS DE LA MEMÒRIA

JOSEP M. PÉREZ SUÑÉ

PERE RAMS FOLCH

DATA REDACCIÓ

5 de juliol de 2017

CLAU

501 K121 093-2017/1-19953

DOCUMENTACIÓ

- **Informe final**
- **Reportatge fotogràfic**
- **Plànols**

EXCAVACIÓ ARQUELÒGICA I CONSOLIDACIÓ D'ESTRUCTURES AL CASTELL D'ALGARS. PRIMERA FASE. BATEA (TERRA ALTA)

PROMOTOR

Nom: **Ajuntament de Batea**

Població: **Batea**
Adreça: **Plaça de Catalunya 1**
Codi postal: **43784**
Telf.: **977430003**

CIF: **P-4302200C**

TIPUS D'INTERVENCIÓ

Intervenció terrestre

CLASSE D'ACTIVITAT

Excavació arqueològica, documentació i consolidació

DATES D'EXECUCIÓ

Del 13 de març al 28 d'abril de 2017

SIGNATURA

DATA
5 de juliol de 2017

ARQUEÒLEG DIRECTOR

Josep Maria Pérez Suñé
Carrer Tarragona 36 1er 3a
43786 - Batea (Terra Alta)
Telf. 617 866 946
NIF. 37269232D

MEMÒRIA ARQUEOLÓGICA DE DETALL

ÍNDEX

Nivell	Descripció	Pàg.
1	**INTRODUCCIÓ**	4
2	**PROTECCIÓ LEGAL DE LES RESTES D'ARQUEOLOGIA MILITAR I FITXA DEL JACIMENT ARQUEOLÒGIC**	6
3	**SITUACIÓ DEL CASTELL D'ALGARS**	12
4	**BREU APROXIMACIÓ GENERAL AL MARC GEOGRÀFIC I HISTÒRIC A L'ÀMBIT DE L'ACTUACIÓ**	17
1	EL TERME MUNICIPAL	17
2	ANTECEDENTS HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICS DEL CASTELL I DESPOBLAT D'ALGARS	18
3	HISTORIOGRÀFIA DEL CASTELL D'ALGARS	23
5	**METODOLOGIA I TREBALL DE CAMP REALITZAT**	28
1	PLANIFICACIÓ DE LA INTERVENCIÓ	28
2	DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS	31
1	Fase preliminar: adequació d'una senda a la zona 3	31
2	Fase 1: Excavació arqueològica sota l'arc apuntat (Cata 01) i a la base del vèrtex oriental de la muralla (Cata 02), i determinació del perímetre de la muralla superior	32
3	Fase 2: Intervenció de consolidació a l'arc apuntat (zona A1) i a la base del vèrtex oriental de la muralla (zona A2)	46
4	Inventari dels materials arqueològics documentats durant la present intervenció	51
6	**CONCLUSIONS**	58
7	**BIBLIOGRAFIA**	60
	PLANIMETRIES	61

1. INTRODUCCIÓ

La present Memòria Tècnica descriu els treballs d'**EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA I CONSOLIDACIÓ D'ESTRUCTURES AL CASTELL D'ALGARS. PRIMERA FASE**, al terme municipal de Batea (Terra Alta).

En compliment de la normativa vigent, i segons el procediment establert en l'article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594), l'empresa Rams Domenech SC va rebre de l'empresa **Obres Alanyà i Masià S.C.**, adjudicatària del projecte d'intervenció al castell d'Algars, l'encàrrec de realitzar els treballs d'excavació arqueològica i documentació de la primera fase de intervenció al castell d'Algars. El projecte ha estat redactat per la arquitecte Mercè Griñó per encàrrec de l'Ajuntament de Batea, promotor de la intervenció, amb la finalitat de començar els treballs en l'esmentat castell, per tal de poder recuperar-lo i garantir-ne la seva conservació.

L'objecte de la present intervenció ha estat l'adequació d'un camí d'accés, la consolidació de la base de l'anomenat baluard, l'apuntalament i rejuntat de l'arcada, la neteja de la vegetació de la plataforma superior i el resseguiment de la muralla de la plataforma superior per deixar al descobert el perímetre del castell.

La intervenció s'ha realitzat amb el patrocini i finançament del propietari de l'Ajuntament de Batea, amb la col·laboració econòmica mitjançant subvencions de la Diputació de Tarragona i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé. El treball de camp s'ha desenvolupat entre els mesos de març i abril de 2017, amb la preceptiva autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Expedient **501 K121 093-**

2017/1-19953), en compliment de la normativa vigent i segons el procediment establert en l'article 47 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 5 del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

2. PROTECCIÓ LEGAL DE LES RESTES D'ARQUEOLOGIA MILITAR I FITXA DEL JACIMENT ARQUEOLÒGIC

La legislació aplicable als castells, torres i muralles, i per extensió a qualsevol estructura defensiva o d'arquitectura militar, és la següent:

— La circular de la Direcció General de Belles Arts, del Ministeri de Cultura, de l'1 de juny de 1981 que diu que en virtut del Decret de 22 d'abril de 1949 (BOE. 5-5-49), tots els Castells d'Espanya —i per ampliació, tota l'arquitectura militar—, resten sota la protecció de l'Estat, que impedirà tota intervenció que alteri el seu caràcter o pugui provocar la seva destrucció. Als seus efectes (continua la circular), equival a dir que aquest Decret protegeix com Monuments genèrics totes les restes de construccions militars existents a Espanya.

— La Llei 16/85, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol, en la Disposició Addicional Segona, considera d'INTERÈS CULTURAL, restant sotmesos al règim previst en la Llei, els bens contemplats en l'esmentat Decret de 22 d'abril de 1949.

— El Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, en l'article 1 es diu que formen part del patrimoni arqueològic català els bens mobles i immobles que poden servir com a instruments per al coneixement de la història o la cultura de Catalunya, sempre que per obtenir aquest coneixement calgui estudiar-los amb metodologia arqueològica.

El castell d'Algars està declarat Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) com a Monument Històric amb el número 788-MH, i sotmès al compliment de la normativa urbanística, ordenances municipals i d'altres:

— **Planejament**: Normes Subsidiàries de Planejament del municipi de Batea. Art. 86 Decret Legislatiu 1/2010. Text Refós de la Llei d'Urbanisme. Art.47 Decret 305/2006, de 18 de juliol, Reglament de la Llei d'Urbanisme. Art. 48.

— **Zonificació:** Sòl no Urbanitzable. Zona de protecció agrícola i paisatgística.

— **Usos admesos:** Agrícola i equipaments destinats al lleure i a activitats relacionades amb la natura situats als nuclis de Pinyeres i Algars. Construccions d'utilitat pública i d'interès social.

— **Condicions d'edificació:** L'edificació ha de tenir la tipología de les ja existents. S'admeten les obres de consolidació i de millora de les construccions tradicionals existents.

— **Pla especial de protecció del patrimoni:** Nivell 1. El Castell de Sant Joan d'Algars té un nivell de protecció integral, que els assigna la Llei 16/1985 de 26 de juny del Patrimoni històric espanyol.

Encara que es consideren EPA els llocs que no han estat declarats d'Interès Nacional on, per evidències materials, per antecedents històrics o per altres indicis, es presumeix l'existència de restes arqueològiques o paleontològiques (Art. 49 de la *Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català*), en el cas particular del Castell d'Algars (BCIN 788-MH) també està declarat un Espai de Protecció Arqueològica (EPA) (8/07/2011) del terme municipal de Batea, pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, atenent a les abundants troballes ceràmiques a l'entorn del castell com a jaciment arqueològic i té la seva corresponent fitxa:

Castell d'Algars. JA

DADES DEL JACIMENT

Situació	Jaciment arqueològic
Núm. jaciment	5649
Codi de registre	P00343
Nom	CASTELL D'ALGARS
Altres noms	CASTELL DE SANT JOAN

Terme/s municipal/s

Municipi	Batea
Comarca	Terra Alta

Localització

Accés	Fàcil
Context	Terreny erm
	Turó situat a la riba dreta del riu Algars, davant del lloc

	d'Algars, i al costat esquerre de la Vall de Sant Joan
Coord. UTM:X	267.241,00
Coord. UTM:Y	4.552.885,00
Altitud	307 m

Protecció legal existent

	Declarat BCIN
	788-MH
	D. 22-04-1949, BOE 05-05-1949 Decret protecció castells
	R-I-51-6585
	Declarat EPA
	08/07/2011

Referències cartogràfiques

Escala	1:5.000
Identificació	Full 470-2-4 (241-140)
Data	Data vol: 1995
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya
Escala	1:50.000
Identificació	MCC Terra Alta
Data	Ed. 2001
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya

Tipus jaciment

	Assentament militar castell
	Lloc d'habitació sense estructures

Cronologia

Cronologia inicial	Bronze Final III
Data inicial	-900
Cronologia final	Ferro - Ibèric Final
Data final	-50
Cronologia inicial	Romà Baix Imperi
Data inicial	284
Data final	476
Cronologia inicial	Medieval
Data inicial	1150
Cronologia final	Medieval Món Islàmic
Data final	1150

Conservació

Estat	Bo
Estat	Dolent

Notícies històriques

Tipus	Notícies històriques
Data	1153
	El castell d'Algars és documentat l'any 1153 en la donació

que el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, feu als templers del castell de Miravet amb tots els seus termes

Descripció del jaciment

Descripció

El Castell d'Algars o de Sant Joan es troba en un turó situat a la riba dreta del riu Algars, en un dels meandres, dominant un gran tram de riu així com la Vall de Sant Joan, via de comunicació entre Catalunya i Aragó.

Per accedir-hi, des de Batea, cal seguir la carretera C-221 en direcció a Maella fins el pk 57, on es troba un camí a l'esquerra que va paral·lel al riu Algars fins creuar la vall de Sant Joan; a l'esquerra hi ha el camí que puja fins a la capella de Sant Joan d'Algars.

Actualment, les restes del castell són bàsicament formades per una construcció de planta trapezoïdal; de fet, però, és gairebé triangular, atès que el costat oriental és molt curt. El costat oest fa uns 18 m i el nord i sud fan uns 25,5 i 29 m respectivament. El gruix d'aquests murs és de 115 cm. Al mig d'aquesta sala, un arc apuntat parteix la construcció de nord a sud. Aquest és actualment l'element més evident i característic d'aquesta fortificació. Els murs són fets amb carreus rectangulars, ben escairats, que fan 35 cm d'alt per 60 cm de llarg. A més d'aquest arc de diafragma, també hi ha un bon pany de mur a l'extrem est i fins a l'any 1975 hi havia una torre emmerletada. El tipus de construcció, de carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunt, correspon probablement al temps en que l'orde del Temple ocupà el lloc al segle XIII. D'aquests elements defensius resten estructures difícils de reconèixer enmig dels matolls. Per determinar-ne el traçat i les característiques caldria la neteja i excavació del mateix. Ara bé, per sota de la sala principal, hi ha restes d'un segon mur perimetral, d'una muralla anterior, a l'est, a uns 5 m es poden veure uns murs en doble angle i amb un gruix de 80 cm; al nord també hi ha indicis d'un mur; a ponent, a uns 2 m de la paret de la sala principal, hi ha el mateix mur exterior, amb una alçada de 2,5 m de carreus més petits (20 per 30 cm), però ben col·locats en filades i units amb morter de calç.

Per les vessants del castell es documenta abundant ceràmica:

-ceràmica a mà amb aplicació de cordons amb digitacions i incisions

-ceràmica ibèrica de pasta tricolor, llisa i amb decoració pintada

-ceràmica comuna íbero-romana; campaniana A i B; àmfora romana; TSA-D

-ceràmica medieval

Les estructures del castell templer, de ben segur, ampliaren i transformaren una construcció castral anterior, possiblement andalusina, que a la seva vegada s'hauria

assentat sobre una construcció baix imperial, ibèrica i del Bronze Final.

Règim jurídic

Tipus de propietat: 3.2. – Privada Particular

Documentació

Fotogràfica
Diapositiva
Fotos fetes i guardades per Enric Puch de Vall-de-Roures

Altres
Memòries i informes
Memòria de la II Campanya de prospeccions al riu Algars, 1998: Arxiu Servei d'Arqueologia

Bibliografia

Autors: ALANYÀ ROIG, J
Títol capítol: El terme municipal: Carta de poblament de l'Algars
Títol: La Vila closa
Any: 1990

Autors: ALANYÀ ROIG, J.
Títol capítol: Altres jaciments antics de Batea i la comarca
Títol: La Vila closa
Any: 2000

Autors: DDAA
Títol: Catalunya Romànica. Tortosa i les Terres de l'Ebre, la Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada
Any: 1997

Autors: DILOLI FONS, J
Títol: La Ilercavònia
Any: 1991

Autors: FUGUET, J
Títol: Templers i hospitalers
Any: 1998

Autors: PUCH FONTCUBERTA, E
Títol: El poblament ibèric i romà de la Terra Alta
Any: 1996

Dades realització

Autor/s fitxa: J. Bosch, M. Caballero, E. Puch
Data realització: 1985/09
Autor/s revisió fitxa: J. M. Pérez Suñé, P. Rams Folch
Data revisió fitxa: 05/2004

Visible a Internet	Sí
Usuari alta	INVENTAR
Usuari modificació	PCUMHH
Data alta	21/08/1998
Data modificació	02/08/2011 10:06:31

Referència documental:

http://invarque.cultura.gencat.cat/FitxaGeneral?index=0&consulta=MSUxK0Nhc3RlbGwgZCdBbGdhcnMgQmF0ZWElMistMSU%3D&codi=5649

3. SITUACIÓ DEL CASTELL D'ALGARS

El Conjunt d'Algars o de Sant Joan es troba en un turó situat a la riba dreta del riu Algars, en un dels meandres, dominant un gran tram de riu, entre el Mas del Negre riu amunt i el Mas de Roda, riu avall, el Tossal d'Algars, així com la Vall de Sant Joan, antiga via de comunicació entre Catalunya i Aragó; també es té un gran domini visual de les valls i barrancs que desemboquen en aquest llarg tram de riu i dels nombrosos turons des de més enllà de Pinyeres fins als termes de Calaceit i Maella, i els Colls d'Algars, ja més a prop de Batea.

Per accedir-hi, des de Batea, cal seguir la carretera C-221 en direcció a Maella fins el km 57, on es troba un camí a l'esquerra que va a Caseres, paral·lel al riu Algars fins creuar la vall de Sant Joan; després de recórrer 1.350 metres a l'esquerra hi ha el camí que puja fins a la Ermita de Sant Joan d'Algars, primer nivell del conjunt monumental. Des d'aquí, pugem per un corriol fins al castell. El darrer tram per accedir a la plataforma superior passa per sobre dels enderrocs del costat nord de la fortificació.

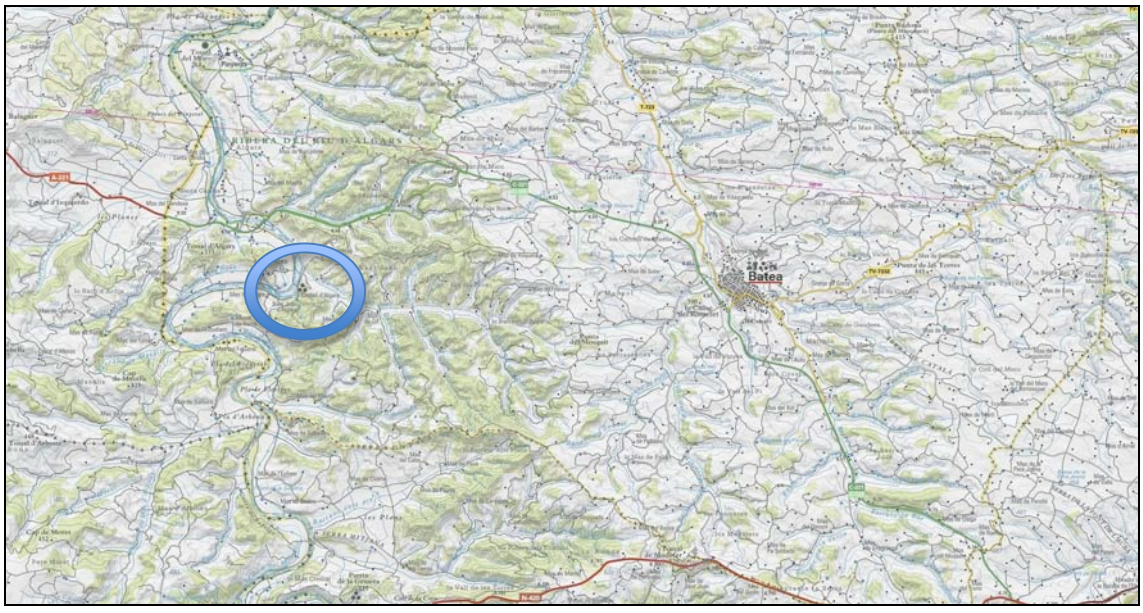

Plànol 1. Situació del Castell d'Algars en mapa topogràfic 1:50.000. Font: ICC

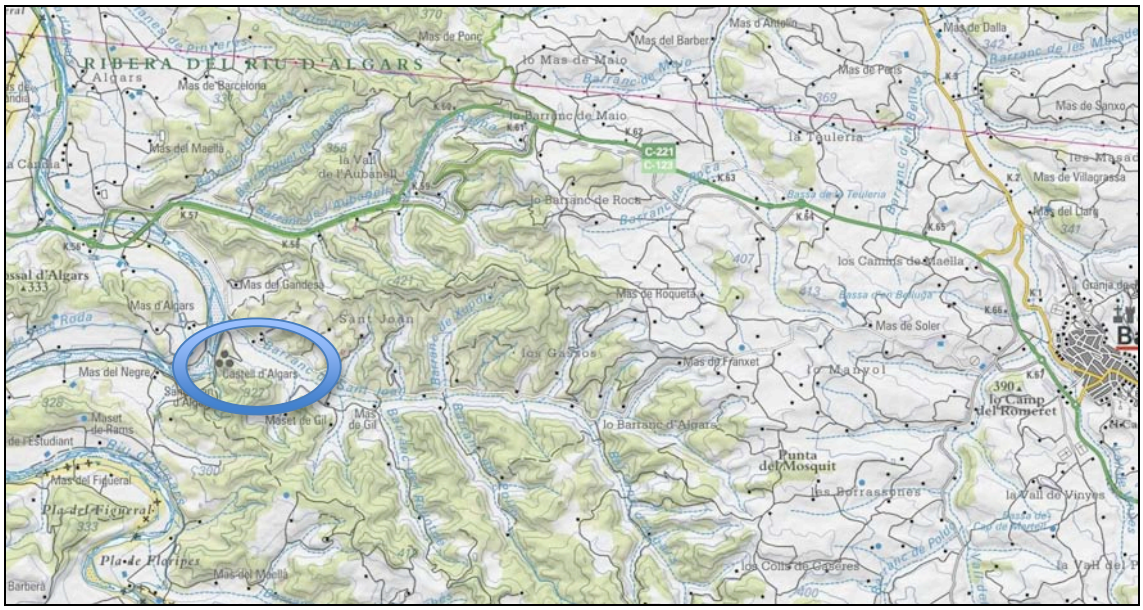

Plànol 2. Situació del Castell d'Algars en mapa topogràfic 1:50.000. Font: ICC

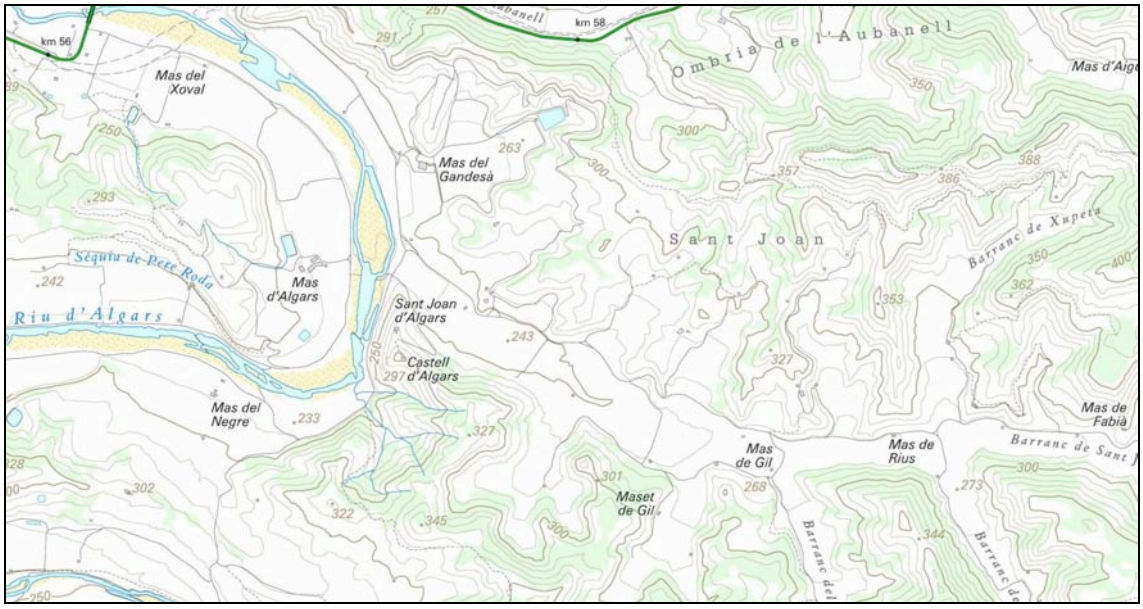

Plànol 3. Situació del Castell d'Algars en mapa topogràfic 1:25.000. Font: ICC

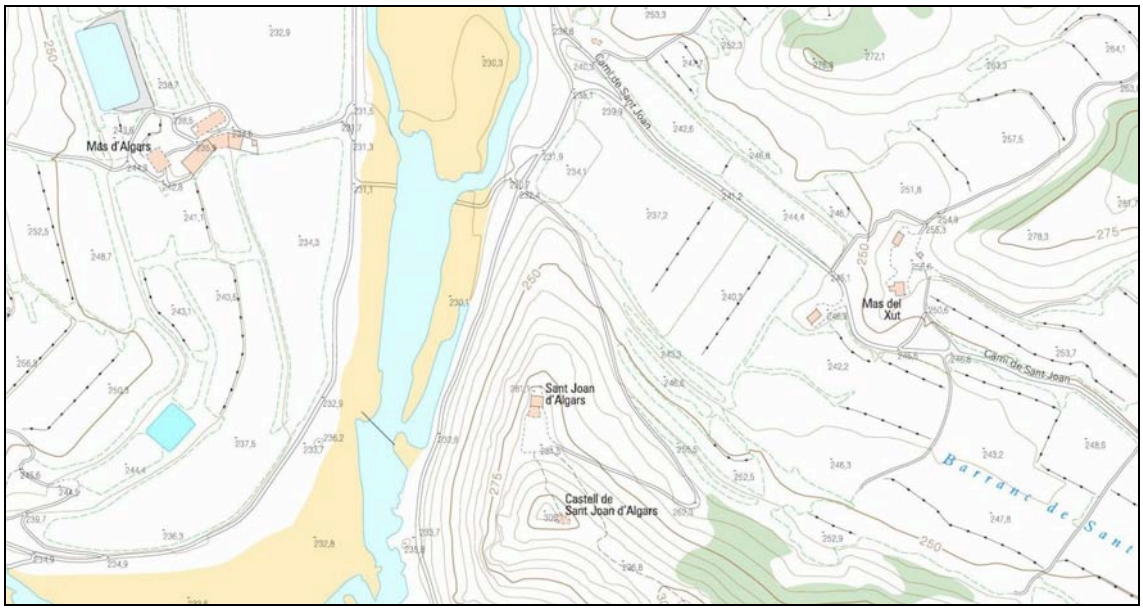

Plànol 4. Detall de la situació del conjunt d'Algars en mapa topogràfic 1:5.000. Font: ICC

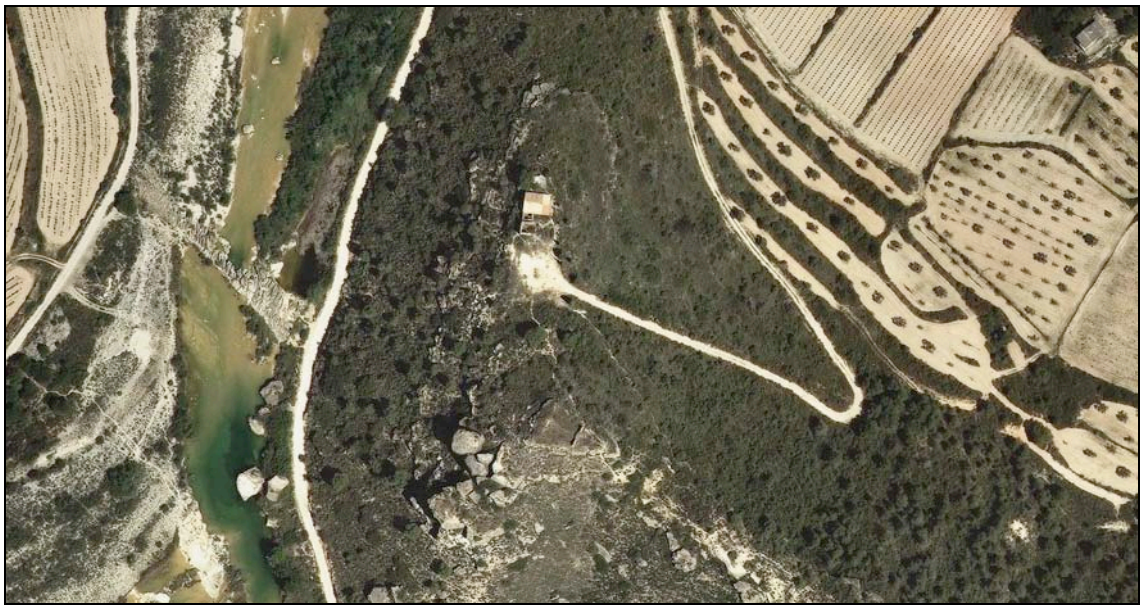

Plànol 5. Detall de la situació del conjunt d'Algars en ortofotomapa 1:2.500. Font: ICC

El Castell d'Algars està orientat d'est a oest descrivint els murs perimetrals una forma més o menys triangular que tanca el cos principal amb forma de pentàgon irregular. Les coordenades UTM en dels vèrtex exteriors són:

Punt 1: UTM31N – ETRS89	Easting	Northing	H
	267152.1	4552693.2	301
Geogràfica – ETRS89	0.227631	41.092170	301
Punt 2: UTM31N – ETRS89	Easting	Northing	H
	267144.1	4552675.0	303
Geogràfica – ETRS89	0.227543	41.092004	303
Punt 3: UTM31N – ETRS89	Easting	Northing	H
	267180.1	4552670.4	297
Geogràfica – ETRS89	0.227973	41.091973	297

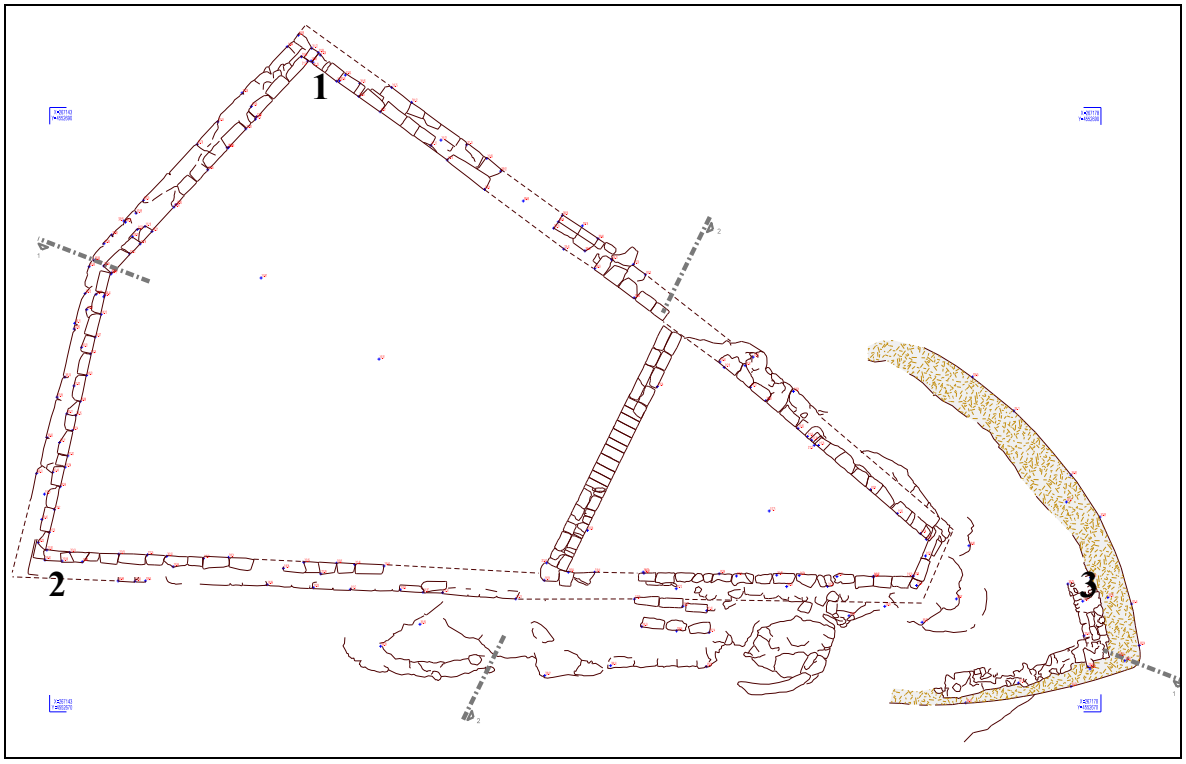

Plànol 6. Planta del Castell d'Algars

A efectes pràctics, els sistemes de referència ETRS89 i WGS84, es poden considerar equivalents.

Plànol 1. Detall de la situació del Castell d'Algars en ortofotomapa 1:2.500. Font: ICC

Foto 1. El castell d'Algars dominant el riu Algars. Fotografia feta amb dron per Òptim Grup

4. BREU APROXIMACIÓ GENERAL AL MARC GEOGRÀFIC I HISTÒRIC A L'ÀMBIT DE L'ACTUACIÓ

4.1. EL TERME MUNICIPAL

Batea és el municipi més gran de la Terra Alta (127,5 Km^2) i el segon quant a poblament (1.975 h, el 2014). És situat a ponent de la comarca, al límit amb Aragó (el riu Algars marca, en bona part, la divisòria) i limita amb la Pobla de Massaluca, Vilalba dels Arcs, Gandesa, Bot i Caseres.

El terreny, aturonat, es solcat per nombrosos barrancs que discorren entre suaus elevacions erosionades pels agents naturals o per la mà dels agricultors al llarg dels anys. Els turons presenten una orientació de nord-est a sud-oest. Els barrancs desguassen a la Vall Major, a la vall de Baravall o al riu Algars. L'altitud va dels 200 m a la zona de Pinyeres als 526 de la Punta dels Mudèfers.

L'economia de Batea és agrària, ocupant els conreus més de 6.000 ha, més de la meitat de la superfície del seu terme. L'agricultura, majoritàriament de secà, es fonamenta en el conreu de la vinya, tradicionalment amb varietats blanques (garnatxa i macabeu) i d'uns anys ençà amb varietats negres (carinyena, garnatxa negra, entre d'altres de nova introducció). La resta de terres de conreu són ocupades per ametllers i oliveres. Prop del riu Algars hi algunes zones de fruiters (presseguers i cirerers principalment). La recent posta en funcionament del Reg de la Zona Oriental de la Terra Alta ha permès posar regadiu a un elevat nombre de finques dins del terme de Batea. La ramaderia, sobretot ovina i caprina, no ha estat mai massa important, fins al punt que actualment el nombre de caps no supera els 200 exemplars. Pel que fa a granges, la majoria d'elles estan destinades a la cria d'aviram i a l'engreixament de porcs.

La principal indústria de la vila és l'elaboració de vins amb Denominació d'Origen Terra Alta. La Cooperativa Agrícola de Batea n'és el principal celler

elaborador; d'altres cellers locals també embotellen els seus vins i els distribueixen fins i tot, a l'estranger. Altres indústries de la població són les dedicades a l'elaboració de materials per a la construcció, empreses de construcció, de fusteria i de confecció.

El nucli urbà de Batea es situa al bell mig del seu terme municipal, en un turó entre la Vall Major i la Vall dels Pins. Dins del terme de Batea trobem l'antic poble de Pinyeres i el lloc d'Algars, avui deshabitats i un gran nombre de masos dispersos, també deshabitats.

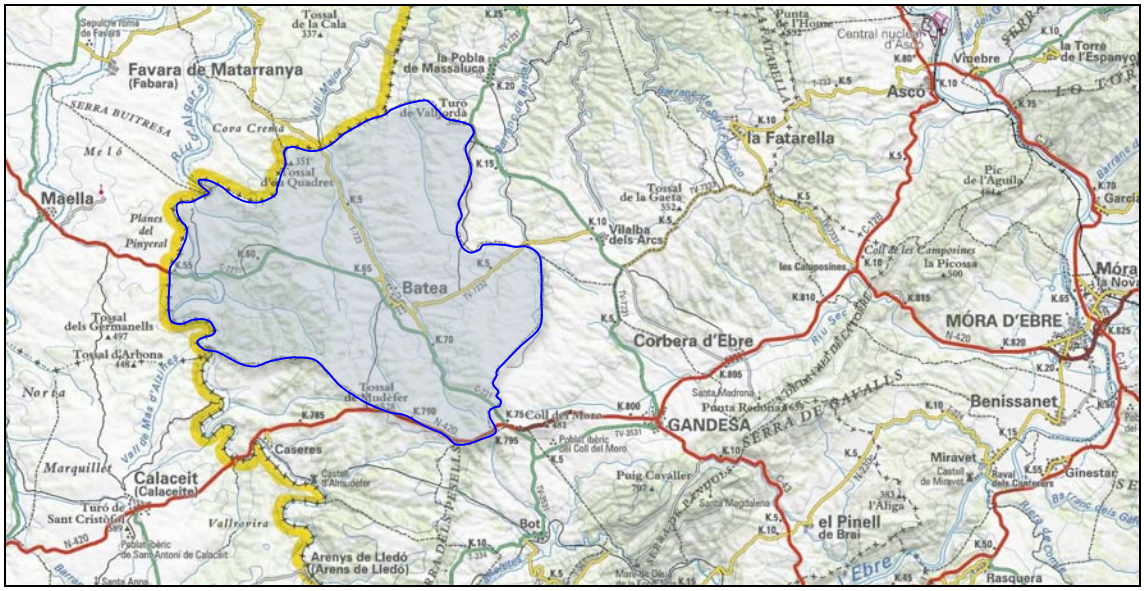

Plànol 8. El terme de Batea. Mapa topogràfic 1:50.000. Font: ICC.

4.2. ANTECEDENTS HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICS DEL CASTELL I DESPOBLAT D'ALGARS

El poblament ibèric a la zona es concentrà en el proper poblat de dimensions mitjanes del Tossal del Moro de Pinyeres, situat en un turó que domina un meandre del riu Algars i que ha estat objecte de diverses campanyes d'excavació arqueològica. En el turó i les vessants del Castell d'Algars es documenta abundant ceràmica ibèrica i campaniana. La presència romana està constatada per un petit *tuguria* (Bancals del Xut) situat als peus del turó del Castell i almenys per dues *vilae* (l'Ereta i els Corralets), la cronologia dels quals oscil·la entre el segle I aC i IV-V dC.

La presència musulmana està constatada amb nombrosos topònims (Ben-Hufets, Almudèfer, Massalucà, Algars) i especialment amb una fortalesa que controlava, tant el riu, com les vies de comunicació existents.

Abans de la conquesta del comte de Barcelona, el rei d'Aragó Alfons I "El Batallador", l'any 1133, en una de les seves nombroses incursions dins del territori almoràvit, aconsegueix ocupar la zona del riu Algars, des de Nonasp fins a Orta, i el castell d'Algars és ocupat per primera vegada. Alfonso I però, es veu obligat a retrocedir i abandonar aquestes terres, que ràpidament tornen a ser ocupades pels musulmans. Seria amb la campanya de reconquesta de les ciutats de Tortosa i Lleida, conduïda per Ramon Berenguer IV, quan el castell de Miravet, últim reducte sarraí de la zona, va ser conquerit el 1153 pel Comte, amb l'ajut dels cavallers de l'Orde del Temple, als que premià cedint-los el domini d'aquell castell i el seu territori, que incloïa els castells de Batea i Algars, en territori de frontera entre el móns cristià i musulmà. No obstant això, possiblement, pel seu emplaçament geogràfic a la part més oriental del territori, l'àrea Batea-Algars es va veure durant molt de temps pràcticament oblidada pels templers en la seva tasca de colonització. Precisament degut a la parsimònia amb què els templers emprengueren aquell repoblament, el 30 d'octubre de 1181, Alfons II "el Cast" va atorgar dues cartes de poblament: una, segons el fur de Barcelona, per la qual concedia els castells d'Algars i de Batea al cavaller Bernat Granell i els seus, i l'altra, innominada i de caràcter general segons el fur de Saragossa als que habitessin els dos llocs. J.M. Font i Rius pensa que Alfons II decidí, en un inici, endegar una repoblació de tipus col·lectiu, però que optà després, davant els resultats nuls d'aquesta acció, per la donació feudal. Davant la protesta dels templers, el rei els donà, l'any 1182, un altre document on es confirmava que els dos llocs eren compresos en els dominis del terme de Miravet. El 1187, Bernat Granell va renunciar a favor del preceptor de Miravet dels drets que sis anys abans li havia concedit el rei. Restituït el domini templer, aquests s'esforçaren a posar-lo en rendiment, com ho indica una nova carta de poblament que el 1205 donaren a un grup de seixanta nous pobladors. No obstant, la presència templera degué ser durant els primers decennis del segle XIII força reduïda. J. Alanyà creu que aquest absentisme permeté la incursió del cavaller Artal d'Artusella, germà d'Elvira de Cervelló, usufructuària de Gandesa, el qual s'apoderà dels castells d'Algars i Batea. Per segona vegada, doncs, els templers foren privats dels seus drets, però també per segon cop saberen restablir el seu ordre, arribant en aquest

cas a un compromís amb l'esmentat cavaller, signat al desembre del 1216 i del tot favorable al Temple. Com si aquestes experiències haguessin esperonat els frares, és ara que hom comença a palesar la presència real dels templers i la formació d'una sots comanda o sots preceptoria, establerta al castell d'Algars i es produeix la remodelació de l'antic castell musulmà; però com què el repoblament de l'Algars encara era escàs, el 1244, els templers donaren una carta de poblament a sis famílies encapçalades per Guillem de Tortosa.

Batea, Algars i Pinyeres (junt amb Almudèfer, ara dins del terme de Caseres) formaren part de la sots-comanda d'Algars dins de la batllia de Miravet fins a la dissolució de l'orde del Temple l'any 1312. Els béns, viles i jurisdiccions del Temple passaren a l'Orde de sant Joan de l'Hospital de Jerusalem. Els hospitalers o santjoanistes crearen la Castellania d'Amposta amb tots els dominis, drets i privilegis que tenia l'antiga comanda templera de Miravet.

Entre els anys 1462 i 1466, durant la guerra civil de Catalunya, Batea, fidel al Principat, es va veure sotmesa a les agressions de les forces partidàries de Joan II que, després de lluites sagnants, acabaren incendiant la vila. Si els partidaris de Joan II van atacar i destruir l'antiga fortalesa templera, cal conjecturar que seria llavors quan els santjoanistes van emprendre la reconstrucció de la part superior del castell, amb l'arc apuntat (característic de l'arquitectura gòtica civil catalana dels segles XIV i XV) i les muralles/torres coronades amb merlets piramidals.

Foto 2. Antiga fotografia del castell dominant el riu Algars

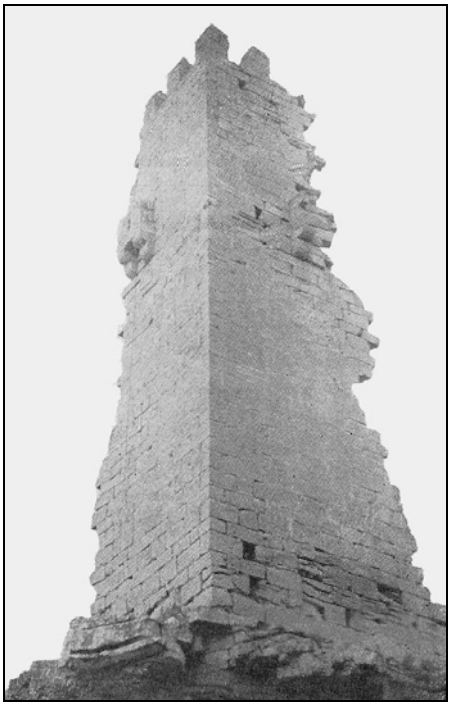

Foto 3. Exterior de la torre emmerletada, extreta de P. Català, 1993, p. 632

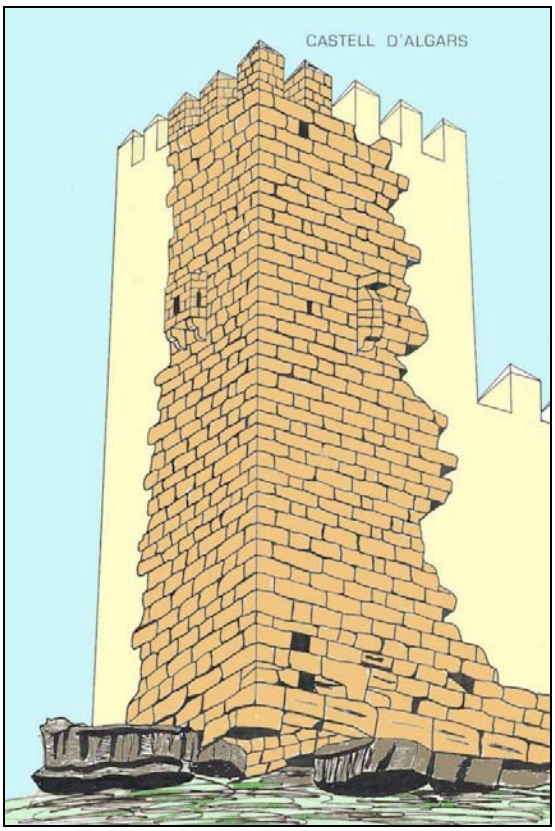

Figura 1. Possible forma de la mateixa torre, feta per Joan Serra i publicada a Internet al Facebook "La Batea d'ahir"

Una vegada pacificat el territori, almenys durant els segles XV, XVI i XVII el castell d'Algars continuà desenvolupant una funció de castell fronterer entre Aragó i Catalunya, que amb una petita guarnició controlava el gual del riu Algars i es recaptava, en nom del Castellà d'Amposta, l'impost de pas al que estaven obligats persones, animals i mercaderies que transitessin per aquest indret. La castellania d'Amposta va subsistir, almenys de manera teòrica, fins al 1851 quan l'últim castellà, l'infant Francesc de Paula de Borbó, hi va renunciar en moments que l'orde es redefinia i a més l'estat feudal es dissolia en el nou estat liberal i modern.

Pensem que molt abans de 1851 el castell d'Algars estava abandonat i comença la progressiva erosió i ensorrament, potser accelerat durant la Guerra del Francès (1808-1814). Durant anys, els carreus dispersos per les vessants del turó van ser aprofitats de pedrera per construir amb ells algunes vivendes de Batea. L'angle sud-oest de la torre/muralla emmerletada es va mantenir en peu fins l'any 1975.

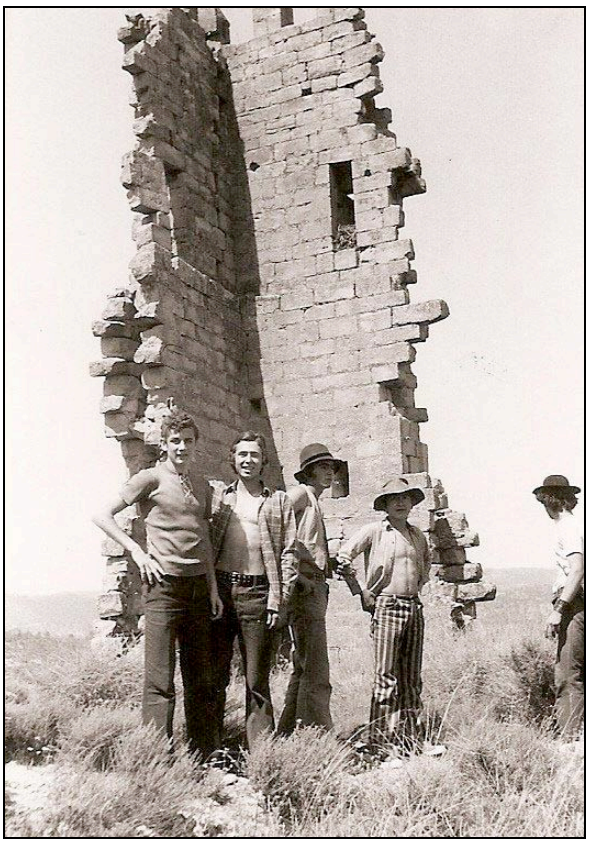

Foto 4. Fotografia dels anys setanta del segle passat, on es pot veure l'interior de la torre. Fotografia publicada a Internet al Facebook "La Batea d'ahir"

4.3. HISTORIOGRÀFIA DEL CASTELL D'ALGARS

L'any 1980, Josep Alanyà va recollir unes mostres de ceràmica durant una visita que va fer al castell. Aquests fragments, vuit de ceràmica ibèrica decorada amb motius geomètrics i catorze de ceràmica medieval. En *La Vila closa*, volum III, pàgina 60, el mateix J. Alanyà publica una planta esquemàtica del castell i del seu entorn, on situa les seves troballes de ceràmica.

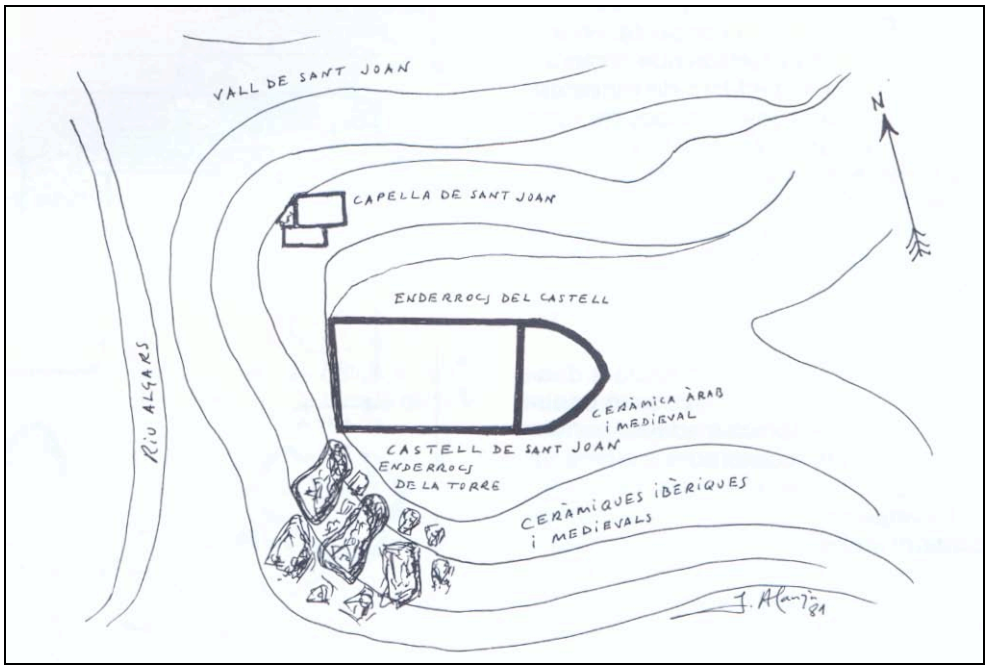

Figura 2. Planta esquemàtica del castell d'Algars.
Extreta de J. Alanyà, *La Vila closa III*, pàg. 60

Posteriorment, el 1983, durant una prospecció superficial, es van poder documentar alguns materials per les vessants del turó ocupat pel castell. Aquestes prospeccions, realitzades per Enric Puch, Ruth Ortonovés, Rose Tiñena i Carles Sancho, van permetre interpretar que el lloc degué ser ocupat des del Bronze Final – Primera Edat del Ferro, gràcies a la ceràmica a mà decorada amb cordons i incisions; l'ocupació va continuar durant l'època ibèrica, amb la troballa de ceràmica a torn ibèrica i Campaniana A. El 1989, J. Bosch, M. Caballero i el mateix E. Puch van redactar la fitxa de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic del castell d'Algars, on es donen les diferents cronologies dels materials trobats a l'entorn del castell.

L'any 1993, a l'obra dirigida per Pere Català Roca, *Els castells catalans*, volum IV, a les pàgines 631 i següents, tracta abastament dels fets històrics relacionats amb el castell, que més endavant també tractarem, però el més interessant de tot són les fotografies que publica, on encara es conserva la torre emmerletada. L'any següent, 1994, a les Primeres jornades sobre els Ordes del Temple i l'Hospital a l'Ebre, celebrades a Ascó i Miravet entre els dies 25 i 27 de novembre, Josep R. Suñé, Pere Rams i Miquel Sunyer, van presentar la comunicació *Estructures defensives del Temple a la Zona del riu Algars, Batea (Terra Alta)*. En aquella comunicació, inèdita ja que no es publicaren les Actes, a més a més de fer la descripció arquitectònica del castell d'Algars, es va presentar una planta bastant fidel a la realitat, tot i estar feta amb pocs mitjans, però que donava una imatge molt més real que les publicades fins al moment.

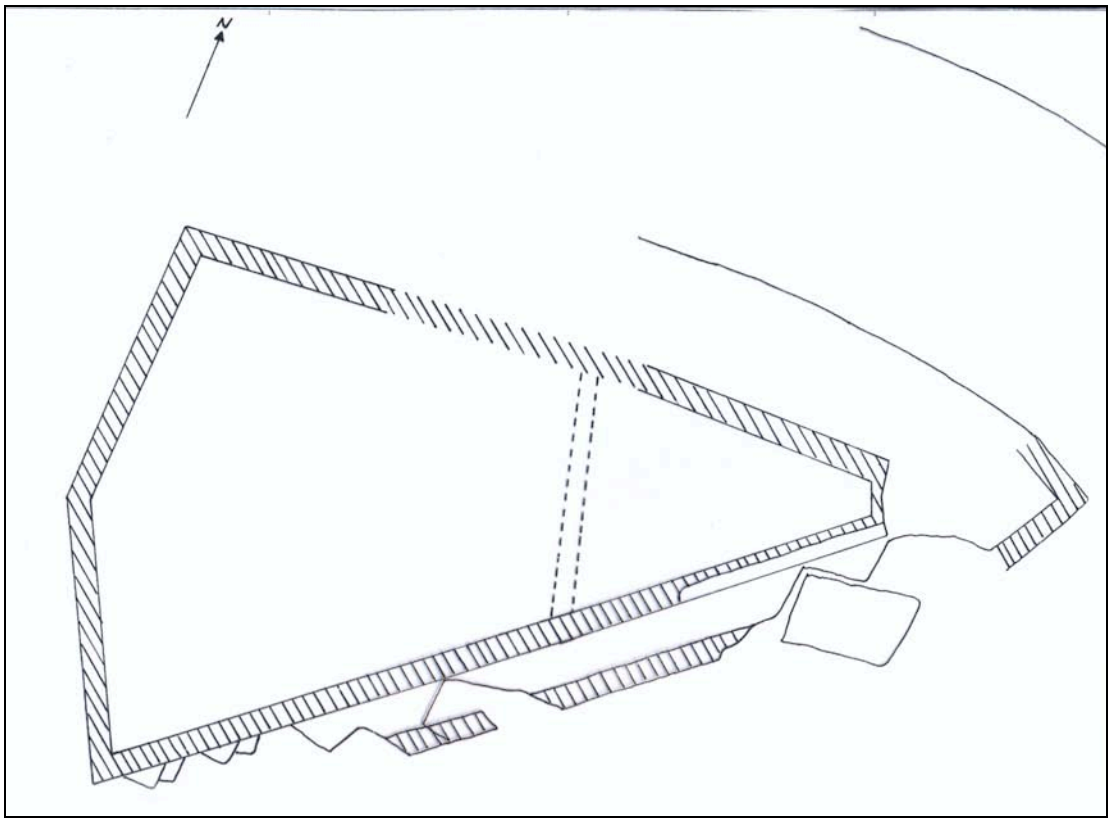

Figura 3. Planta del castell d'Algars segons J. R. Suñé, P. Rams i M. Sunyer

El 1995, Joan Fuguet publica *L'arquitectura dels templers a Catalunya*, a les pàgines 105 i següents, a més a més d'aprofundir en els fets històrics relacionats amb Algars i Batea, fa una descripció de les restes del castell més exhaustiva que altres publicacions. També publica una fotografia en color de l'arcada i del xamfrà de la torre que havia caigut vint anys abans. Fotografia de Pere Català Roca.

Foto 5. Castell d'Algars, extreta de J. Fuguet, 1995, pàg. 106

El 1996, Enric Puch, al seu llibre de *El poblament ibèric i romà a la Terra Alta*, dedica unes pàgines al jaciment del castell de Sant Joan, com ell l'anomena. Es fa una relació de les ceràmiques trobades durant la seva prospecció, el dibuix de les mateixes, així com una cronologia i una planta del jaciment, indicant el lloc on es va trobar la ceràmica estudiada. En les conclusions, E. Puch diu que els materials són molt pobres però suficients per a documentar l'existència en aquest lloc d'un establiment que s'inicia probablement a la primera edat del ferro, que s'iberitza posteriorment i desapareix abans de la romanització plena del territori. La campaniana A, varietat antiga, trobada, els dona una cronologia del segle IV i III aC. No poden dir ben bé res més. Les construccions del castell medieval destruirien i van amagar amb tota probabilitat les restes d'hàbitat anterior, aprofitant la situació estratègica del lloc, dominant bones terres de conreu i una via natural important com és el curs del riu Algars.

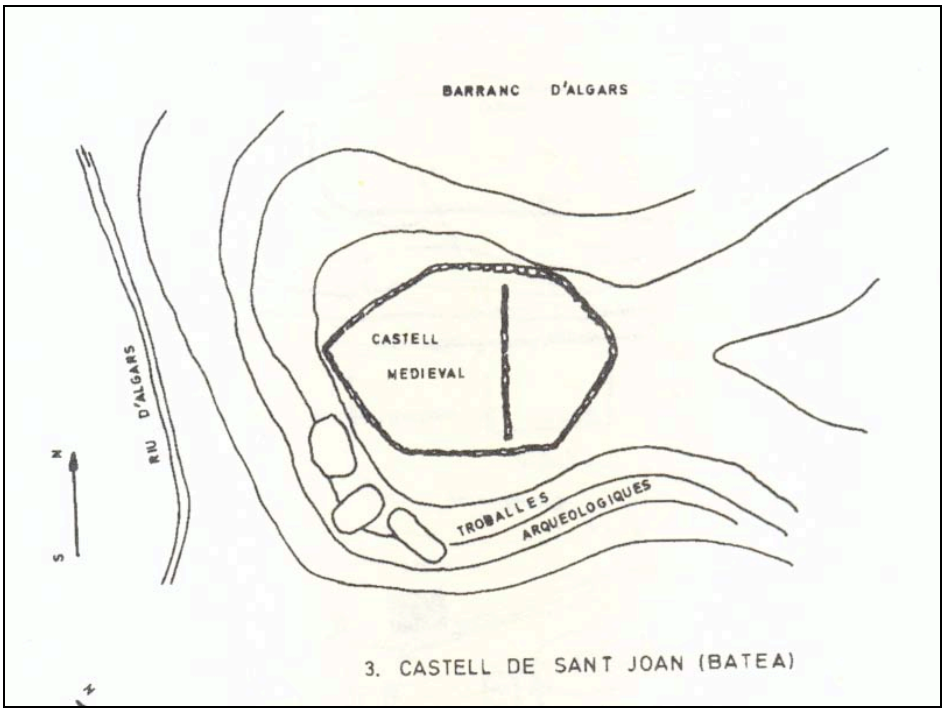

Figura 5. Planta esquemàtica del castell d'Algars, segons E. Puch a *El poblament ibèric i romà la Terra Alta*, 1996, pàg. 105, fig. 25

L'any 1998, els arqueòlegs Josep Maria Pérez, Pere Rams i Marc Jornet, durant la segona campanya de prospeccions arqueològiques a la conca del riu Algars, dins del projecte d'investigació sobre "L'estudi de l'estructura i cronologia del poblament romà a la comarca de la Terra Alta", van prospectar la zona del castell d'Algars. La majoria dels materials trobats també van ser trobats per la vessant sud del turó. Els materials trobats van ser molt nombrosos, sobretot ceràmica, corresponents als períodes ja identificats anys abans: ceràmica a mà del període del Bronze Final – Primera Edat del Ferro, ceràmica ibèrica, ceràmica iberoromana i ceràmica medieval. Però aquesta vegada es va documentar també ceràmica romana (Campaniana B, Terra Sigilata Africana D i àmfora romana), a més a més de sílex i ferro.

En el Castell d'Algars no s'ha intervingut mai abans, així que és un jaciment totalment desconegut pel que fa a les possibles estructures. No obstant, com s'ha dit més amunt, sí que s'han fet algunes prospeccions arqueològiques al llarg dels anys, prospeccions que han permès documentar restes ceràmiques de diferents períodes històrics, des del Bronze Final fins a època medieval.

Pel que fa a l'estructura del castell pròpiament dita, la única informació que tenim és la de l'existència de la torre situada a la cantonada sud-oest a partir de les

fotografies existents i de la informació oral de la gent que recorda haver-la vista en peus. Però observant aquestes fotografies, tampoc podem arribar a descobrir gaires coses més de la resta del castell, ja que l'espessa vegetació cobreix tota la superfície.

Foto 6. Fotografia dels anys setanta del segle passat, on es pot veure els tres elements conservats, publicada a Internet al Facebook "La Batea d'ahir"

5. METODOLOGIA I TREBALL DE CAMP REALITZAT

5.1. PLANIFICACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

La intervenció s'ha plantejat en tres fases diferides en el temps, però en estreta correlació i dependència. Una fase prèvia de recopilació documental, cartogràfica i bibliogràfica. Una segona fase de neteja de la vegetació arbustiva, adequació de l'accés, treballs previs d'excavació a les zones de l'arcada i del baluard, treballs de consolidació d'aquests dos elements i excavació arqueològica per tal de resseguir el perímetre de la muralla exterior de la plataforma superior. I finalment, una tercera que ha consistit en fer un aixecament topogràfic de la plataforma superior, l'estudi dels materials arqueològics i la redacció de l'informe final de la intervenció. Per a facilitar l'estudi del lloc i la creació de diversos projectes de restauració, es desglossa el complex fortificat en sectors i zones. S'han creat grups reduïts, susceptibles d'un tractament de conservació i restauració comú.

Sector A – Recinte del castell
- Zona 1: Nivell superior
- Zona 2: Nivell inferior
- Zona 3: Entorn immediat
- Zona 4: Acopi de carreus i restes arqueològiques

Sector B – Recinte de l'ermita
- Zona 1: Ermita de Sant Joan d'Algars i Annexos
- Zona 2: Entorn immediat Ermita
- Zona 3: Aparcament i implantació de serveis
- Zona 4: Acopi de carreus i restes arqueològiques

Sector C – Camí Ermita-Castell

Sector D – Resta de terreny del turó

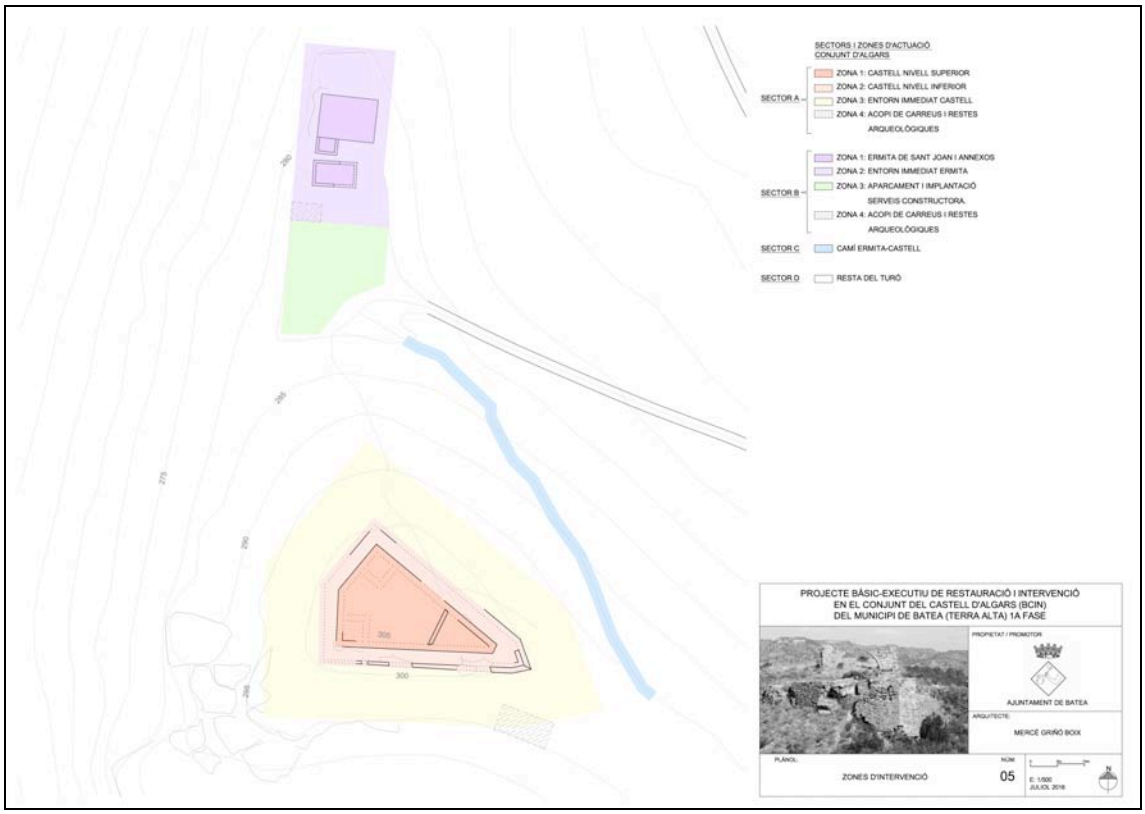

Figura 6. Sectors del castell

- **Sector A – Recinte del castell**

Aquest sector és el *castrum* pròpiament dit, amb totes les estructures relacionades directament amb el castell (muralles, torres, accessos, etc.).

Foto 7. Recinte del castell, vist des de l'Est

S'assenta estratègicament en una zona de difícil accés pels costats Sud, Nord i Oest, perfectament protegit per l'alt cingle i amb un control directe sobre una gran extensió del territori, el riu i els camins d'accés. A falta d'excavar i descobrir noves estructures, en un principi s'observa un nivell superior, amb murs de grans carreus perfectament escairats, envoltant tota la superfície del turó (on destaca l'arcada apuntada, també de carreus). Sota d'aquest nivell es poden observar diversos trams de pedra més irregular lligada amb argamassa i que anomenem nivell inferior.

- **Sector B – Recinte de l'ermita Sant Joan**

Aquest sector, situat als peus del recinte del castell, ocupa tota una planícia situada a mitja alçada del turó. A més a més de l'ermita, tot i que és tracta d'una capella, dedicada a l'advocació de Sant Joan, hi ha altres construccions a la vora d'aquesta, possiblement magatzems o edificis vinculats a la capella i al castell.

Foto 8. Capella de Sant Joan i construccions annexes

- **Sector C. Camí Ermita-Castell**

Aquest sector és l'accés actual per a pujar fins a l'esplanada on es troba la capella de Sant Joan, i des d'on surt el sender que puja fins al recinte del castell. Recentment ha estat engravat, però la forta pendent del mateix camí, fa que la pluja el malmeti molt sovint.

- **Sector D – Resta de terreny del turó**

Ocuparia la resta de terreny del turó fins a la cota del riu. Poca cosa sabem d'aquest sector, ja que l'espessa vegetació no deixa veure gaire cosa. Sí s'observen alguns marges de pedra seca, però desconeixem si es tractaria d'estructures relacionades amb el conjunt de la capella i el castell o bé es tractaria de marges d'antics camps de conreu. Futures intervencions permetran aclarir-ho.

5.2. DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS

La primera intervenció arqueològica al Castell d'Algars s'ha restringit al **Sector A- Recinte del castell**, concretament al Nivell superior (zona 1), Nivell inferior (zona 2) i a l'Entorn immediat (zona 3).

5.2.1. Fase preliminar: adequació d'una senda a la zona 3

Per a poder iniciar les tasques de consolidació al recinte del castell era necessari millorar l'estreta senda de 93 m des de la plataforma de l'ermita de Sant Joan (cota +281 m) fins al turó del castell (cota +296 m), on s'havien de pujar alguns dels materials emprats en la consolidació de les estructures malmeses. Aquesta senda s'ha ampliat uns 80 cm d'amplada, retirant tota la vegetació que dificultava la circulació, posant unes escales fetes amb pedres a l'últim tram per a salvar un desnivell de poc més d'un metre en una gran roca, i s'ha col·locat també, una malla de plàstic com a mesura de seguretat al llarg de tota la senda.

Foto 9. A l'esquerra de la foto, un dels xipresos on comença el sender

5.2.2. Fase 1: Excavació arqueològica sota l'arc apuntat (Cata 01) i a la base del vèrtex oriental de la muralla (Cata 02) i determinació del perímetre de la muralla superior

- ***CATA 01: Excavació sota l'arc apuntat***

L'arc apuntat és l'element més característic de la part superior del castell que es manté en peu, però en progressiu deteriorament per l'erosió ambiental i el conseqüent perill de caure sinó s'intervenia per consolidar-lo.

Foto 10. Cata 01

Per la situació de l'arc apuntat i la forma de la plataforma superior, entenem que aquesta estaria dividida en dues parts diferenciades separades per l'arc: l'oriental, més petita i l'occidental, molt més gran i envoltada de murs alts o torres coronades per merlets.

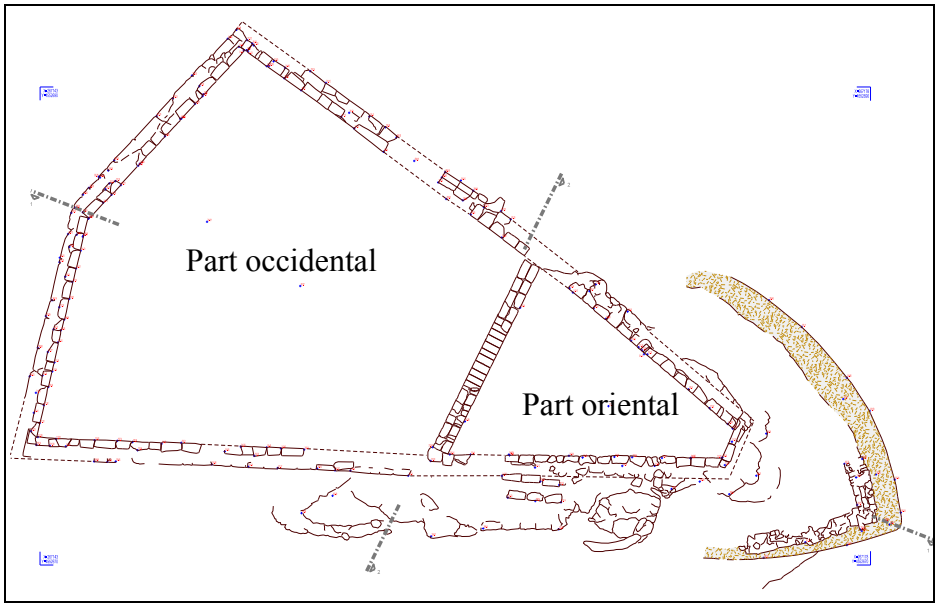

Figura 7. Parts de la plataforma superior del castell

Foto 11. Plataforma superior del castell,
dels anys setanta del segle passat, extreta de J. Fuguet, 1995, pàg. 106

Amb la finalitat de col·locar una cimbra sota l'arc, es va cercar el terreny consistent per a evitar possibles moviments d'aquella, obrint a la cara est, seguint l'orientació de nord a sud, la Cata 01, una rasa longitudinal de 8,20 m de llarg i 0,90 m d'amplada, encara que sota l'arcada l'amplada és de 1,45 m. Documentant la següent seqüència estratigràfica:

— UE 1001 (estrat de terres)

Sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000), es documenta un estrat d'argiles llimoses, amb intrusió de carreus, pedres i material ceràmic, amb una potència variable: entre 5-10 cm al costat del contrafort nord, i més de 90 cm al costat del contrafort sud, tot i que encara no s'ha excavat fins a la roca natural (UE 1002).

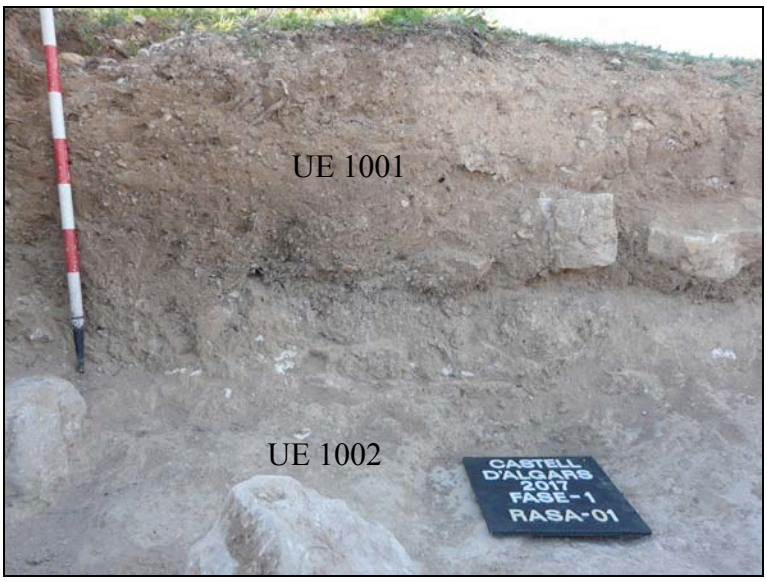

Foto 12. UE 1001 a la Cata 01

— UE 1002 (estrat de roca natural)

Sota la UE 1001 es documenta la roca natural, degudament condicionada de forma gairebé planera, almenys en tota la superfície de la rasa.

Foto 13. UE 1002 a la Cata 01

— UC 2000 (contrafort del lateral nord)

Contrafort de carreus ben escairats i doble parament del costat septentrional de l'arc apuntat. Té 1,75 m de llarg i 0,55 m d'ample; l'alçada màxima conservada és de 3,47 m. S'assenta a la rasa de fonamentació (UC 2001) retallada a la roca natural (UE 1002). Se l'hi recolza l'arc diafragma (UC 2002). Originalment estaria travat en el mur perimetral (UC 2005) del costat nord del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

Foto 14. UC 2000

— UC 2001 (rasa de fonamentació del contrafort nord)

Rasa retallada a l'estrat de roca natural (UE 1002). S'ha documentat però encara no s'ha excavat.

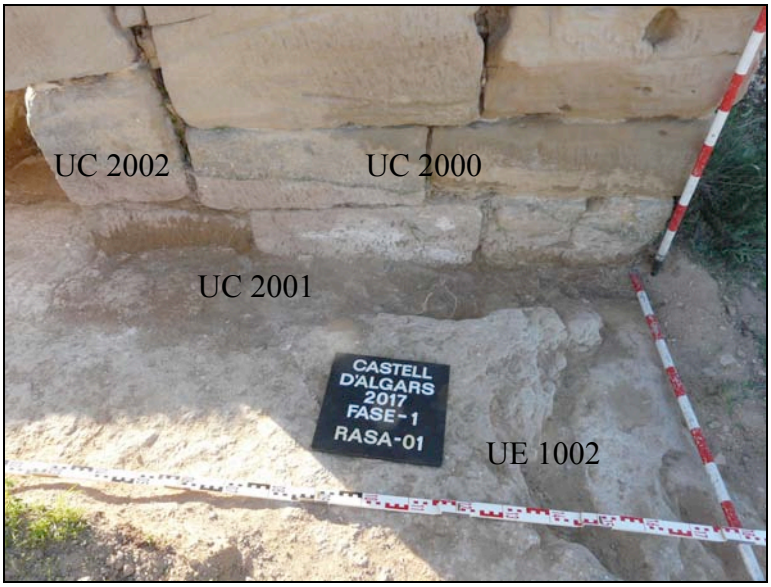

Foto 15. UC i UE de la Cata 01 al costat nord

— UC 2002 (arc apuntat)

Arc apuntat format per 30 dovelles de 55 cm de gruix, amb una alçada al punt central de 3,30 m i una llum a la base de 5 m. S'assenta sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) i es recolza en els contraforts laterals (UC's 2000 i 2003) nord i sud respectivament.

Foto 16. Cara oriental de l'arc abans d'excavar

— UC 2003 (contrafort del lateral sud)

Contrafort de carreus ben escairats i doble parament del costat meridional de l'arc apuntat. Té 1,50 m de llarg, una alçada mínima de 3,40 m, ja que no s'ha acabat d'excavar totalment la base i 0,55 m d'ample. Se l'hi recolza l'arc diafragma (UC 2002). Originalment estaria travat en el mur perimetral (UC 2007) del costat sud del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

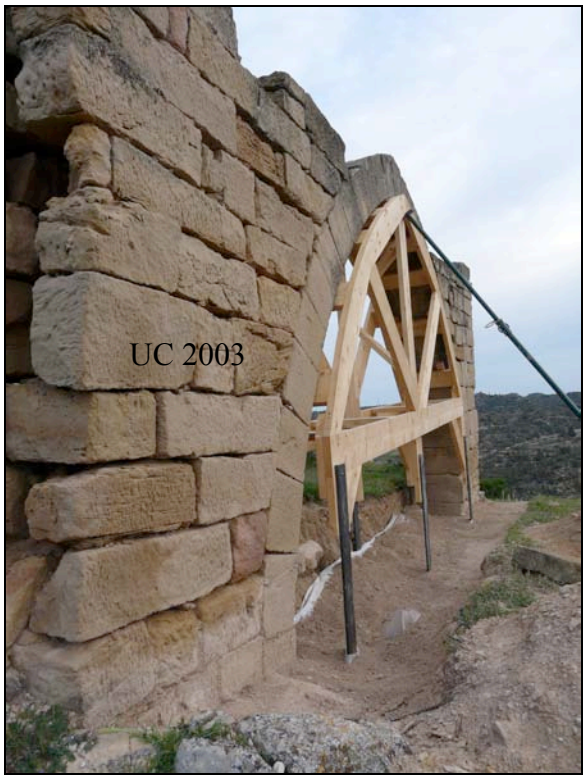

Foto 17. UC 2003

— UC 2004 (possible paviment)

Possible paviment d'argamassa que encara no s'ha excavat. Estaria sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) i entre l'espai delimitat per l'arc apuntat (UC 2002).

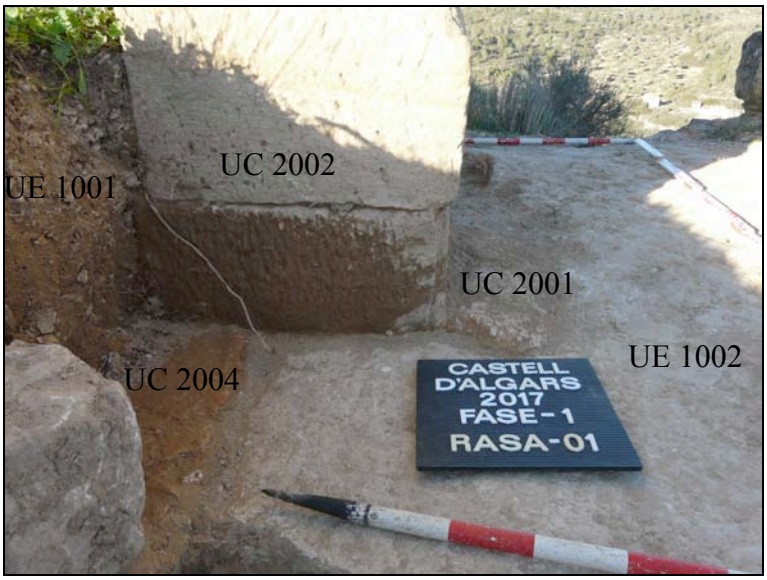

Foto 18. UC 2004

- ***CATA 02: Excavació a la base del vèrtex oriental de la muralla***

L'objecte de la Cata 02 era cercar una base sòlida (roca natural, UE 1500) per consolidar la part inferior perduda del vèrtex oriental de la muralla exterior, formada per filades irregulars de carreus i pedres lligades amb argamassa (UC 3000). Aquest és un punt feble de la muralla perimetral que ja havia estat sotmès a arranjaments de consolidació, mentre el castell va estar ocupat, construint-hi, o més aviat reforçant-lo amb un muret de pedres reaprofitades.

El sondeig arqueològic s'ha realitzat al lateral nord del vèrtex. Després de retirar les pedres caigudes i l'espessa vegetació, l'espai intervingut té 6,50 m llarg, una alçada contra el mur entre 0,80 - 1,00m, i una amplada d'1,50 m. En aquest punt, l'estrat de roca natural és molt feble i es desgrana amb facilitat (UE 1500); potser per aquesta raó s'ensorra la base dels murs que es van construir sense cap mena de fonamentació.

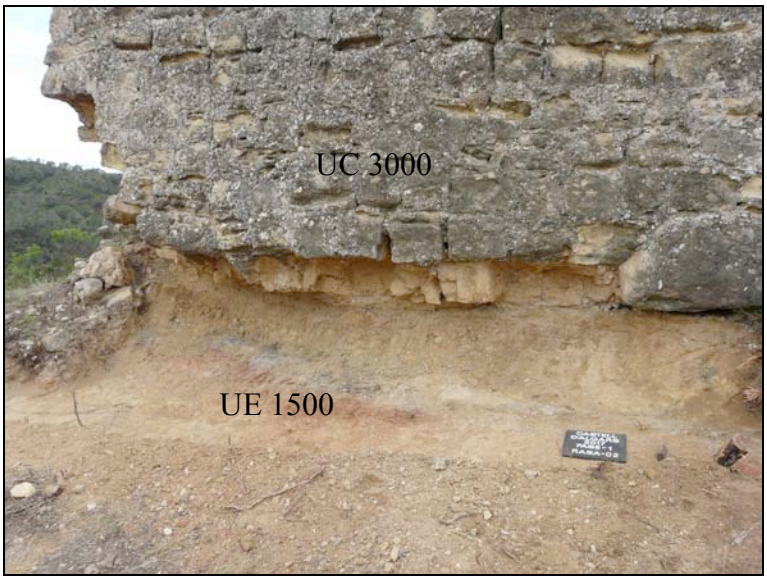

Foto 19. Cata 02 un cop realitzada

- ***Determinació del perímetre superior de la muralla***

Amb la finalitat de realitzar un primer aixecament topogràfic del perímetre de la plataforma superior del castell, es va decidir realitzar un resseguiment total dels murs, excavant només allí on els murs estaven soterrats per l'acumulament de la UE 1001. Durant aquest procés s'ha fet més evident que la fortificació té una planta poligonal, amb un eix sud-est/ oest de 30 m de llarg; l'amplada màxima és de 19 m al costat oest i la mínima de poc més d'un metre al costat sud-est; ocupant una superfície total de 300 m^2. Els murs perimetrals són de carreu mitjà (d'uns 60 x 35 cm) molt ben aparellats a trencajunt, formant un doble parament de 90 cm de gruix.

La plataforma superior estava dividit en dos àmbits delimitats per l'arc apuntat i els contraforts d'aquest (UC's 2000, 2001 i 2003).

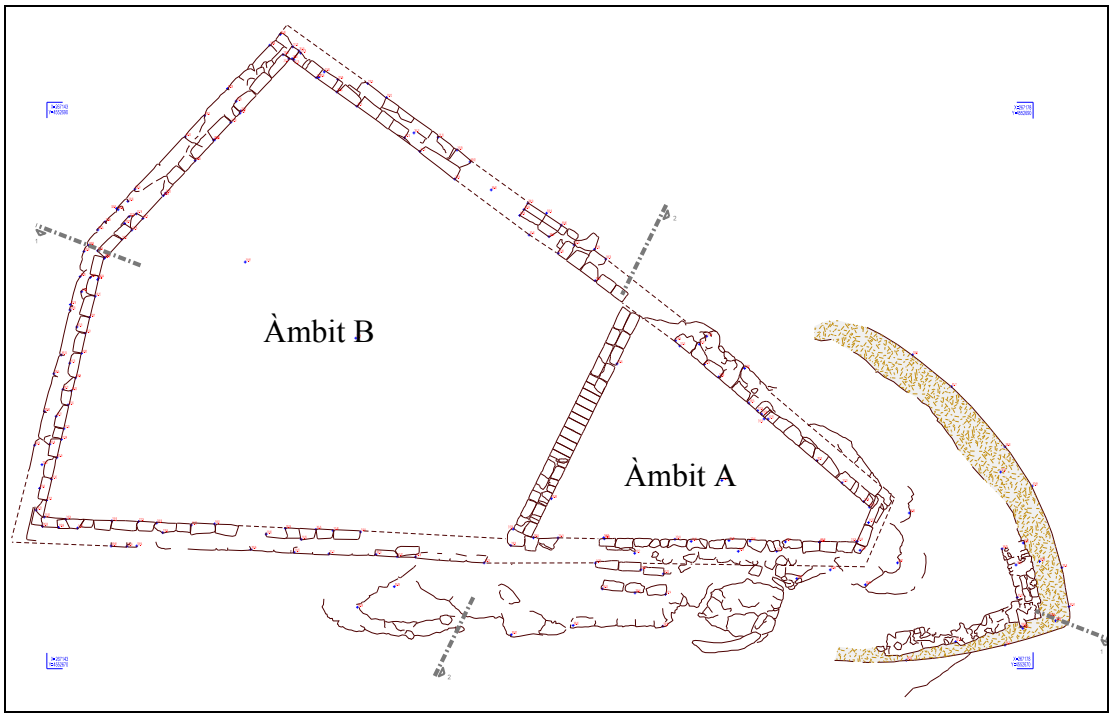

Figura 8. A la dreta, l'Àmbit A i a l'esquerra, l'Àmbit B

L'àmbit A és l'espai situat al costat oriental, amb forma de trapezi isòsceles, que ocupa una superfície de 50 m^2 i està delimitat per tres trams de la muralla perimetral, que seguint les agulles d'un rellotge comprenent: tram septentrional (UC 2005), a la dreta de l'arc; tram oriental (UC 2006) i tram meridional (UC 2007). Actualment està obert, però desconeixem si originalment estaria cobert.

El tram septentrional (UC 2005) té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 9,5 m corresponen a l'àmbit A, mentre que la resta corresponen a l'àmbit B. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb un tram de més de 5 m amb una alçada conservada de 2,84 m, però només el parament interior. Originalment se li adossaria el contrafort nord (UC 2000), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort sud (UC 2003), faria de separació dels dos àmbits. Per l'est s'adossa al tram oriental (UC 2006).

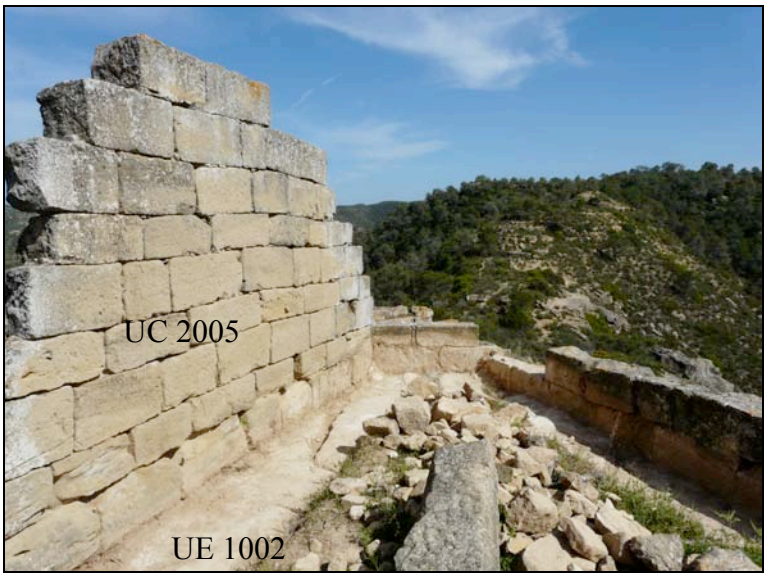

Foto 20. UC 2005 a l'àmbit A

El tram oriental (UC 2006) té una longitud total de 1,2 m. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, però només s'ha conservat el parament interior, per la qual cosa, ara té 40 cm, té una alçada conservada de 60 cm. Se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram meridional (UC 2007).

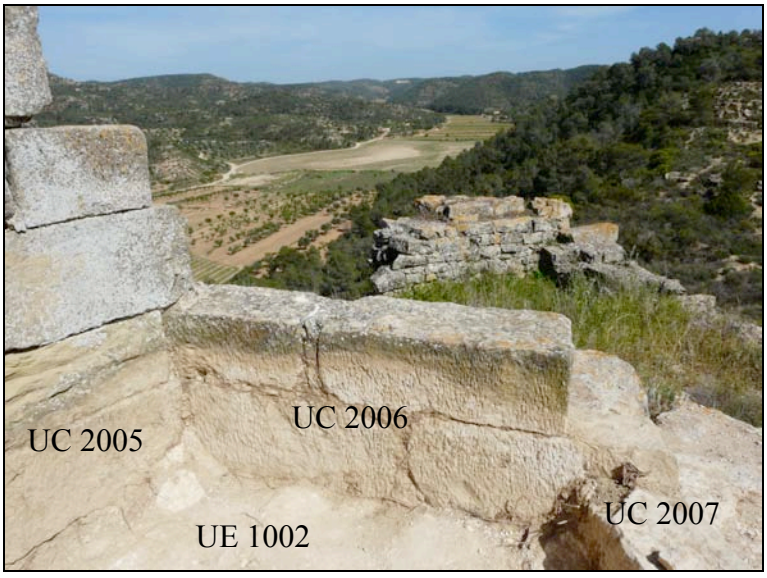

Foto 21. UC 2006

El tram meridional (UC 2007) té una longitud total de 28 m, dels quals, 9,5 m corresponen a l'àmbit A, mentre que la resta corresponen a l'àmbit B. S'assenta

directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 i 60 cm. Originalment se li adossaria el contrafort sud (UC 2003), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort nord (UC 2000), faria de separació dels dos àmbits. Per l'est s'adossa al tram oriental (UC 2006).

Foto 22. UC 2007

L'àmbit B és l'espai situat al costat occidental, amb forma de pentàgon, que ocupa una superfície de 250 m^2 i està delimitat per quatre trams de la muralla perimetral, que seguint les agulles d'un rellotge comprenent: tram septentrional (UC 2005), l'arc i els contraforts de l'arc, el tram meridional (UC 2002) i els dos trams occidentals (UC 2008 i UC 2009). Actualment està obert, però desconeixem si originalment estaria cobert.

El tram septentrional (UC 2005) té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 18 m corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, tot i que en una petita zona, aquest ha desaparegut i s'observa la roca natural. Com no s'ha acabat

d'excavar, l'alçada màxima actual és de 1,80 m. Originalment se li adossaria el contrafort nord (UC 2000), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort sud (UC 2003), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram nord-occidental (UC 2009). En aquest tram s'obre la porta d'accés al recinte superior del castell (UC 2010), de la qual només en resta el brancal, de 1,50 m de llarg i format per dos lloses de pedra. No s'ha acabat d'excavar, només s'ha resseguit el seu traçat per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Foto 23. UC 2005 a l'àmbit B

Foto 24. Porta d'accés (UC 2010)

El tram meridional (UC 2007) té una longitud total de 28 m, dels quals 18,5 m corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 i 90 cm. Originalment se li adossaria el contrafort sud (UC 2003), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort nord (UC 2000), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram sud-occidental (UC 2008). No s'ha acabat d'excavar, només s'ha resseguit el seu traçat per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Foto 25. UC 2007 a l'àmbit B

El tram occidental està format per dos subtrams, el nord-occidental (UC 2009) i el sud-occidental (UC 2008). El nord-occidental té una longitud de 9 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram sud-occidental (UC 2008). El sud-occidental té una longitud de 10,5 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel sud, el tram meridional (UC 2007) i pel nord, el tram nord-occidental (UC 2009). No s'han acabat d'excavar, només s'han resseguit els seus traçats per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Foto 26. Tram nord-occidental

Foto 27. Tram sud-occidental

Per deixar-los al descobert s'ha obert una rasa, de 0,80 m d'ample, paral·lela als murs. La seqüència estratigràfica documentada mostra que per sota l'estrat d'argiles llimoses (UE 1001) de potència molt irregular i que en la majoria del traçat dels murs no s'ha acabat d'excavar, aflora la roca natural (UE 1002) i en alguns punts un possible paviment d'argamassa (UC 2004) que tindria per finalitat regularitzar la roca, a més

s'intueixen possibles canalitzacions i alguna estructura de pedres i lloses, però tot plegat s'esbrinarà i documentarà convenientment durant l'excavació total dels àmbits A i B.

5.2.3. Fase 2: Intervenció de consolidació a l'arc apuntat (zona A1) i a la base del vèrtex oriental de la muralla (zona A2)

- ***Apuntalament i consolidació de l'arc apuntat (zona A1)***

Actualment, l'arc apuntat conserva 3,3 m d'alçada, ha perdut la trava, el coronament i gran part de morter de lligam, sobretot en els extrems de les dues cares dels contraforts laterals, produint l'erosió i moviment dels carreus.

Foto 28. Zona d'actuació a l'arc apuntat

Per tal d'evitar un possible enfonsament de l'arc, es va considerar adient reforçar-lo per la part inferior amb una cimbra de fusta construïda *ad hoc* i col·locada amb l'ajut d'una gran grua, la qual també es va emprar per pujar fins al capdamunt del turó la resta dels materials de construcció necessaris per a la consolidació.

Foto 29. La cimbra pujada per la grua

Abans de col·locar i ajustar la cimbra, com s'ha comentat més amunt, es va procedir a l'excavació arqueològica de l'àrea afectada (cata 01), tant sota l'arc com al costat oriental dels dos contraforts laterals, amb la finalitat de cercar terreny consistent i evitar possibles moviments de la cimbra. Un cop convenientment ajustada sota l'arcada, la cimbra restarà en el lloc fins acabar el treball de camp a la plataforma superior.

Foto 30. La cimbra ja col·locada

La consolidació de l'arc i els contraforts laterals ha consistit en un encofrat i estintolament del mur, seguit de la unió de les dos cares dels extrems dels contraforts emprant pedres de recuperació i morter de calç. Per millorar la impermeabilitat de l'estructura, s'ha realitzat un coronament amb morter de calç. En futures intervencions

està previst remuntar algunes filades de carreus la part superior de la arcada i dels contraforts.

Foto 31. Consolidació de l'estructura de l'arc

- ***Actuació puntual en la base del vèrtex oriental de la muralla (zona A2)***

Atenent al perill d'ensorrament del vèrtex oriental de l'encamisat entre els nivells superior i inferior, es va decidir procedir al seu sanejament i consolidació. La UC 3000 conforma un mur format per filades irregulars de carreus i pedres lligats amb argamassa. Per raons de seguretat, en la present intervenció, la consolidació s'ha limitat a una restitució del costat nord de la base del mur de l'encamisat del castell. Previ estintolament de l'estructura, i després d'haver excavat fins trobar l'estrat natural resistent (en la fase 1 descrita anteriorment), s'ha realitzat la restitució del parament exterior del mur amb carreus recuperats que s'han lligat amb morter de calç, mentre que l'interior s'ha farcit amb pedra petita, grava i terra per compactar l'estructura i lligar-la amb el terreny.

Foto 32. Zona d'actuació a la base del vèrtex de la muralla

Foto 33. Zona amb la vegetació neta abans d'excavar

Foto 34. Zona ja excavada

Foto 35. Zona ja consolidada

5.2.4. Inventari dels materials arqueològics documentats durant la present intervenció

Núm. Inventari	Descripció
CA'17-1001-001	Fragment de paret de vernís negre fosc, brillant i ben adherit a l'interior i exterior. Pasta d'argila clara, que identifiquem com campaniana de tipus B-oide.
CA'17-1001-002	Fragment de ceràmica oxidada amb vora planta de recipient petit tipus tenalla, de possible filiació íbero-romana (Làmina 01).
CA'17-1001-003	Fragment de paret de ceràmica oxidada amb decoració d'almenys dues bandes horitzontals de color vinós de possible filiació íbero-romana.
CA'17-1001-004	Fragment de paret de ceràmica oxidada moderna, pasta bicolor amb decoració a bandes de color vinós sobre engalba blanca.
CA'17-1001-005	Fragment de paret de ceràmica oxidada moderna amb decoració a bandes paral·leles en diagonal de color vinós sobre engalba blanca.
CA'17-1001-006	Base amb peu anular ressaltat de 7 cm de diàmetre, però fragmentat per la meitat. Ceràmica oxidada amb engalba exterior de possible filiació romana (Làmina 01).
CA'17-1001-007	Base amb peu anular d'uns 3,5 cm de diàmetre del que es conserva un terç. Ceràmica oxidada de possible filiació romana (Làmina 01).
CA'17-1001-008	Fragment de paret de possible ceràmica comuna romana.

CA'17-1001-009	Fragment de coll d'ampolla o similar amb vidrat verdós de tradició andalusí. Fotografies de l'anvers i revers de la peça. 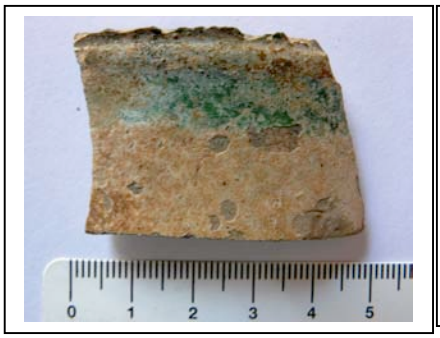 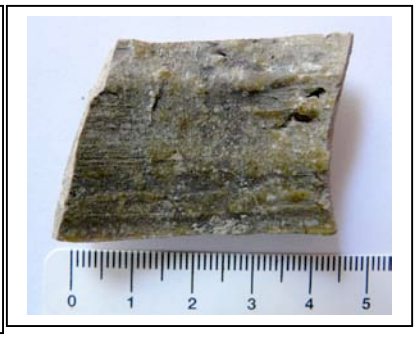
CA'17-1001-010	Fragment de paret de vas globular amb decoració geomètrica exterior amb tonalitats verdoses de possible tradició andalusí.
CA'17-1001-011	Vora de bol de pisa blava amb decoració geomètrica de bandes a interior i blanc a l'exterior. Fragmentat.
CA'17-1001-012	Vora de plana amb llavi arrodonit de plat de pisa daurada amb decoració geomètrico-floral a l'interior i de bandes horitzontals a l'exterior sobre fons blanc. Fragmentat. Fotografia anvers i revers.

	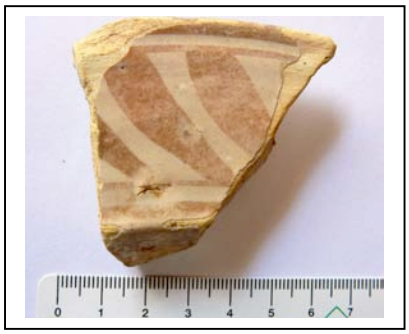
CA'17-1001-013	Vora de plana amb llavi plat de plat de pisa daurada amb decoració geomètrico-floral a l'interior i de bandes horitzontals a l'exterior sobre fons blanc. Fragmentat. Fotografia anvers i revers. 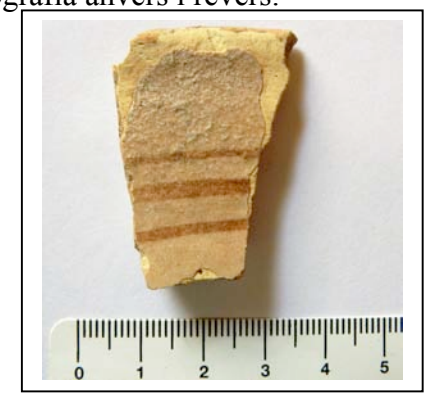
CA'17-1001-014	Vora de bol de pisa blanca amb esmalt a l'interior i exterior sense decoració. Fragmentat.
CA'17-1001-015	Vora de bol de pisa blanca amb esmalt a l'interior i sense decoració. Fragmentat i molt desgastat
CA'17-1001-016	Base de peu anular ressaltat de pisa blanca amb esmalt a l'interior i sense decoració. Fragmentat i molt desgastat.
CA'17-1001-017	Vora i arrencament de nansa d'una gerra amb coll vertical i llavi arrodonit diferenciat. Vernís de color verd brillant a l'exterior i de color marró a l'interior. Fragmentat. Pot correspondre amb el fragment CA1001'17-016. (Làmina 01).
CA'17-1001-018	Paret de gerra amb vernís de color verd brillant a l'exterior i de color marró a l'interior. Fragmentat pot correspondre amb el fragment CA1001'17-015
CA'17-1001-019	Vora exvasada amb llavi arrodonit indiferenciat d'una olla amb vidrat de color verd focs a l'interior i la vora. Doble cocció oxidant-reductora. Fragmentat (Làmina 02).
CA'17-1001-020	Paret de petit recipient amb vidrat de color marró brillant a l'interior i part de l'exterior amb engalba negra. Fragmentat.
CA'17-1001-021	Paret de gerra amb vidrat de color verd fosc brillant a l'interior i engalba negra a l'exterior. Fragmentat.
CA'17-1001-022	Paret amb vidrat de color melat molt desgastat a l'interior i engalba negra a l'exterior. Fragmentat.

CA'17-1001-023	Paret amb vidrat de color verd fosc brillant a l'interior i engalba negra a l'exterior. Fragmentat.
CA'17-1001-024	Paret de petit recipient amb vidrat de color verdós a l'interior i engalba negra a l'exterior. Fragmentat.
CA'17-1001-025	Vora vertical amb llavi indiferenciat i esglaó interior per assentar una tapadora. Ceràmica oxidada amb decoració pintada geomètrica a l'exterior de color marró. Fragmentat (Làmina 02).
CA'17-1001-026	Paret de ceràmica oxidada amb decoració de bandes paral·leles en diagonal a l'exterior de color marró. Fragmentat. 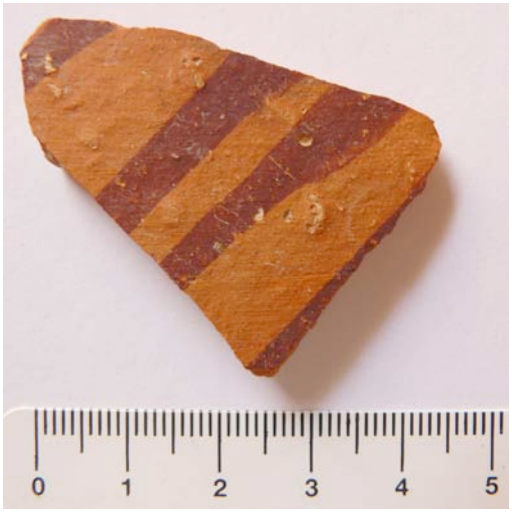
CA'17-1001-027	Paret de gran recipient de ceràmica oxidada amb decoració amb pinta de bandes verticals de color marró. Fragmentat.
CA'17-1001-028	Paret de gran recipient de ceràmica oxidada amb restes de decoració pintada de color marró. Fragmentat.
CA'17-1001-029	Nansa vertical i secció ovalada de ceràmica oxidada amb decoració de bandes en diagonal de color marró.

CA'17-1001-030	Paret vertical de ceràmica oxidada molt grollera amb decoració de cordó horitzontal pessigat.
CA'17-1001-031	Vora plana d'una gran gerra amb llavi arrodonit (Làmina 02).
CA'17-1001-032	Nansa vertical en corba caragolada en espiral i de secció circular.
CA'17-1001-033	Base plana de 35 mm de diàmetre d'una possible tapadora.
CA'17-1001-034	Fragment de ceràmica oxidada de difícil interpretació.
CA'17-1001-035	Paret de cantí. Ceràmica oxidada. Fragmentat.
CA'17-1001-036	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-037	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-038	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-039	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-040	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-041	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-042	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-043	Paret de ceràmica oxidada comuna.

CA'17-1001-044	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-045	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-046	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-047	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-048	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-049	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-050	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-051	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-052	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-053	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-054	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-055	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-056	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-057	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-058	Paret de ceràmica oxidada comuna.
CA'17-1001-059	Paret de ceràmica oxidada grollera.
CA'17-1001-060	Paret de ceràmica oxidada grollera.
CA'17-1001-061	Paret de ceràmica oxidada grollera.
CA'17-1001-062	Paret de ceràmica oxidada grollera.
CA'17-1001-063	Paret de ceràmica oxidada grollera.
CA'17-1001-064	Paret de ceràmica oxidada grollera.
CA'17-1001-065	Paret de ceràmica oxidada grollera.
CA'17-1001-066	Paret de ceràmica oxidada grollera.
CA'17-1001-067	Vora exvasada amb llavi indiferenciat d'una olleta de ceràmica negra brunyida i cocció oxidant reductora (Làmina 02).
CA'17-1001-068	Vora vertical amb llavi amb forma de triangle penjat d'un petit recipient de ceràmica gris. Pasta poc depurada. Fragment (Làmina 02).
CA'17-1001-069	Vora vertical amb llavi amb indiferenciat d'un petit recipient de ceràmica gris. Pasta poc depurada. Fragment (Làmina 02).
CA'17-1001-070	Vora vertical lleugerament excavada amb llavi amb indiferenciat d'un petit recipient de ceràmica gris. Pasta poc depurada. Fragment (Làmina 02).
CA'17-1001-071	Possible nansa vertical de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-072	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-073	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-074	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-075	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-076	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-077	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-078	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-079	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-080	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-081	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-082	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-083	Paret de ceràmica gris. Fragment.
CA'17-1001-084	Nansa de cinta de ceràmica grollera de color gris amb pasta poc depurada amb fragment de mica daurada. Cocció reductora. Fragment.

CA'17-1001-085	Paret vertical de ceràmica grollera de color gris amb pasta poc depurada amb fragment de mica daurada i quars. Decoració d'incisions en diagonal. Cocció reductora. Fragment.
CA'17-1001-086	Paret de ceràmica grollera de color gris amb pasta poc depurada amb fragment de quars. Cocció reductora. Fragment.
CA'17-1001-087	Paret de ceràmica grollera de color gris amb pasta poc depurada amb fragment de quars i mica daurada. Cocció oxidant-reductora. Fragment.
CA'17-1001-088	Paret de ceràmica grollera de color gris amb pasta poc depurada amb fragment de quars i mica daurada. Cocció oxidant-reductora. Fragment.
CA'17-1001-089	Paret de ceràmica grollera de color gris amb pasta poc depurada amb fragment de quars i mica daurada. Cocció oxidant. Fragment.
CA'17-1001-090	Paret de ceràmica reduïda. Fragment.
CA'17-1001-091	Paret de ceràmica reduïda. Fragment.
CA'17-1001-092	Paret de possible àmfora romana. Dos fragments.
CA'17-1001-093	Paret de ceràmica amb cocció reductora-oxidant.
CA'17-1001-094	Teula. Fragment.
CA'17-1001-095	Teula. Fragment.
CA'17-1001-096	Teula. Fragment.
CA'17-1001-097	Teula. Fragment.
CA'17-1001-098	Maó pla, trencat, de 17 cm de llarg per 2 cm d'ample. 2 fragments.
CA'17-1001-099	Estuc amb l'empremta del canyís a la part interior. Fragment.
CA'17-1001-100	Estuc de volta. Fragment.
CA'17-1001-101	Estuc. Fragment.
CA'17-1001-102	Morter de calç, sorres i graves. Fragment.
CA'17-1001-103	Morter de calç, sorres i graves. Fragment.
CA'17-1001-104	Vora de vidre d'un vas molt petit. 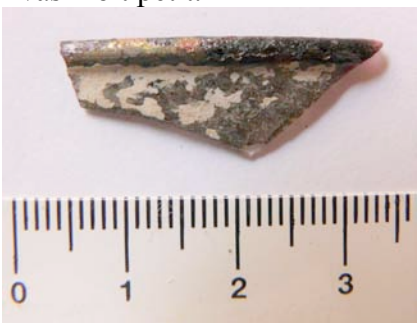
CA'17-1001-105	Fulla de ganivet de ferro molt oxidada i amb concreció. 105 mm de llarg conservat.

6. CONCLUSIONS

La primera intervenció al castell d'Algars ha donat prioritat a la consolidació de dos elements estructurals: l'arc apuntat gòtic i el vèrtex oriental de la fortificació, que presentaven perill d'ensorrament. La intervenció pròpiament arqueològica s'ha limitat a donar suport a l'esmentada consolidació i deixar al descobert el perímetre del castell per poder realitzar un primer aixecament topogràfic mínimament precís. Malgrat aquesta limitació d'objectius i recursos, l'estudi dels paraments i de les estructures, conjuntament amb el material ceràmic documentat, permeten extreure les següents conclusions preliminars que s'hauran de confirmar en les successives campanyes d'excavació arqueològica:

1.- De la fase d'ocupació més antiga del turó ocupat pel castell d'Algars només s'han documentat evidències en forma de material ceràmic en la UE 1001. Concretament, algunes peces que recorden produccions ibèriques, i més significativament un fragment de Campaniana B-oide, producció de la Campània Nord i Laci meridional, a partir del primer quart del segle II aC (núm. inv. CA'17-1001-001). De més difícil atribució són dos fragments de contenidor ceràmic que poden correspondre a una àmfora romana (núm. inv. CA'17-1001-092).

2.- Del *castrum* islàmic d'Algars, en l'estat incipient d'excavació arqueològica desenvolupat en la present intervenció, no s'han identificat estructures constructives, però si material ceràmic en la UE 1001. Concretament, un fragment de coll d'ampolla o similar amb vidrat verdós (núm. inv. CA'17-1001-009) i un fragment de paret de vas globular amb decoració geomètrica exterior amb tonalitats verdoses (núm. inv. CA'17-1001-010).

3.- Les estructures arquitectòniques que tot just s'han començat a posar al descobert en la present intervenció arqueològica sembla que corresponen a dues grans fases constructives: la primera, documentada en el nivell superior (UC 2000, UC 2001, UC 2002, UC 2003, UC 2004, UC 2005, UC 2006, UC 2007, UC 2008, UC 2009 i UC 2010) que s'ha de datar en el segle XIII, quan els templers van conformar una sots comanda o sots preceptoria a l'entorn del castell d'Algars i van emprendre la

remodelació de l'antic castell musulmà (amb la construcció dels murs perimetrals amb grans carreus i l'arc apuntat, característic de l'arquitectura gòtica civil catalana. Precisament, a mitjans del segle XIII, el predomini de les ceràmiques grises (documentades en la UE 1001) es veurà reduït en els nuclis urbans, substituïdes per ceràmiques comuns de cocció oxidant, amb o sense coberta vítria i per produccions esmaltades decorades en verd i manganès.

4.- Arran de la dissolució de l'orde del Temple l'any 1312. Els béns, viles i jurisdiccions del Temple passaren a l'Orde de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem. Els hospitalers o santjoanistes crearen la Castellania d'Amposta amb tots els dominis, drets i privilegis que tenia l'antiga comanda templera de Miravet. Hi ha constància que entre els anys 1462 i 1466, durant la guerra civil de Catalunya, Batea, fidel al Principat, es va veure sotmesa a les agressions de les forces partidàries de Joan II que, després de lluites sagnants, acabaren incendiant la vila i potser el castell d'Algars. Si els partidaris de Joan II van atacar i destruir l'antiga fortalesa templera, cal conjecturar que seria llavors quan els santjoanistes van emprendre la reconstrucció de la part inferior del castell (UC 3000).

5.- Una troballa interessant ha estat la porta d'accés (UC 2010) que permetrà organitzar adequadament el circuit d'accés i esbrinar la distribució interior del castell.

6.- De l'ocupació santjoanista entre el segles XV i XVII, són evidència els fragments de ceràmica blava (núm. inv. CA'17-1001-011) i de reflex metàl·lic (núm. inv. CA'17-1001-012/013).

7. BIBLIOGRAFIA

ALANYÀ ROIG, J., "La carta de poblament de Batea i l'Algars", a *La Vila Closa, vol. I*, Batea, 1986, 19-25.

ALANYÀ ROIG, J., "La carta de donació a Bernat Granell. Doble fur i catalanitat de Batea", a *La Vila Closa, vol. I*, Batea, 1986, 91-97, 103-110 i 115-120.

ALANYÀ ROIG, J., "La carta de poblament l'Algars", a *La Vila Closa, vol. I*, Batea, 1986, 163-170.

ALANYÀ ROIG, J., *Batea i el seu terme municipal. El repoblament templer (s. XII-XIII), vol. I*, Tarragona, 1994.

ALANYÀ ROIG, J., *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins, vol. II*, Tarragona, 1994.

ALANYÀ ROIG, J., "Altres jaciments antics de Batea i la comarca", a *La Vila Closa, vol. III*, Batea, 2000, 59-60.

CATALÀ ROCA, P. (dir.), *Els castells catalans, vol IV*, Barcelona, 1993 (2ª ed), 631-638.

FUGUET SANS, J., *L'arquitectura dels templers a Catalunya*, Barcelona, 1995, 105-117.

GIRONÈS DESCARREGA, J., *L'arquitectura àuria dels templers*, Tarragona, 2004.

Gran Geografia comarcal de Catalunya: Ascó. Enciclopèdia catalana. Barcelona 1981.

MASCARÓ, A., *Mis memorias. Notas histórica sobre la villa de Batea*, Batea, 1948.

PÉREZ, J. M., RAMS, P., JORNET, M., *Memòria de la segona campanya de prospeccions arqueològiques a la conca del riu Algars. Batea, Terra Alta* , Arxiu Servei d'Arqueologia, Barcelona, 1998.

PUCH FONCUBERTA, E., *El poblament ibèric i romà a la Terra Alta*, Gandesa, 1996, 42-45, 105.

SUÑÉ, J. R., RAMS, P., SUÑÉ, M., "Estructures defensives del Temple a la zona del riu Algars, Batea (Terra Alta)", comunicació inèdita presentada a les *Primeres jornades sobre els Ordes del Temple i l'Hospital a l'Ebre*, Ascó i Miravet, 1994.

VENTOSA SERRA, E., *Esglésies singulars de la Terra Alta*, Tarragona, 1986, 35-40.

VV. AA, *Catalunya Romànica. Tortosa i les Terres de l'Ebre, la Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada, vol. XXVI*, Barcelona, 1997, 207-208.

PLANIMETRIES

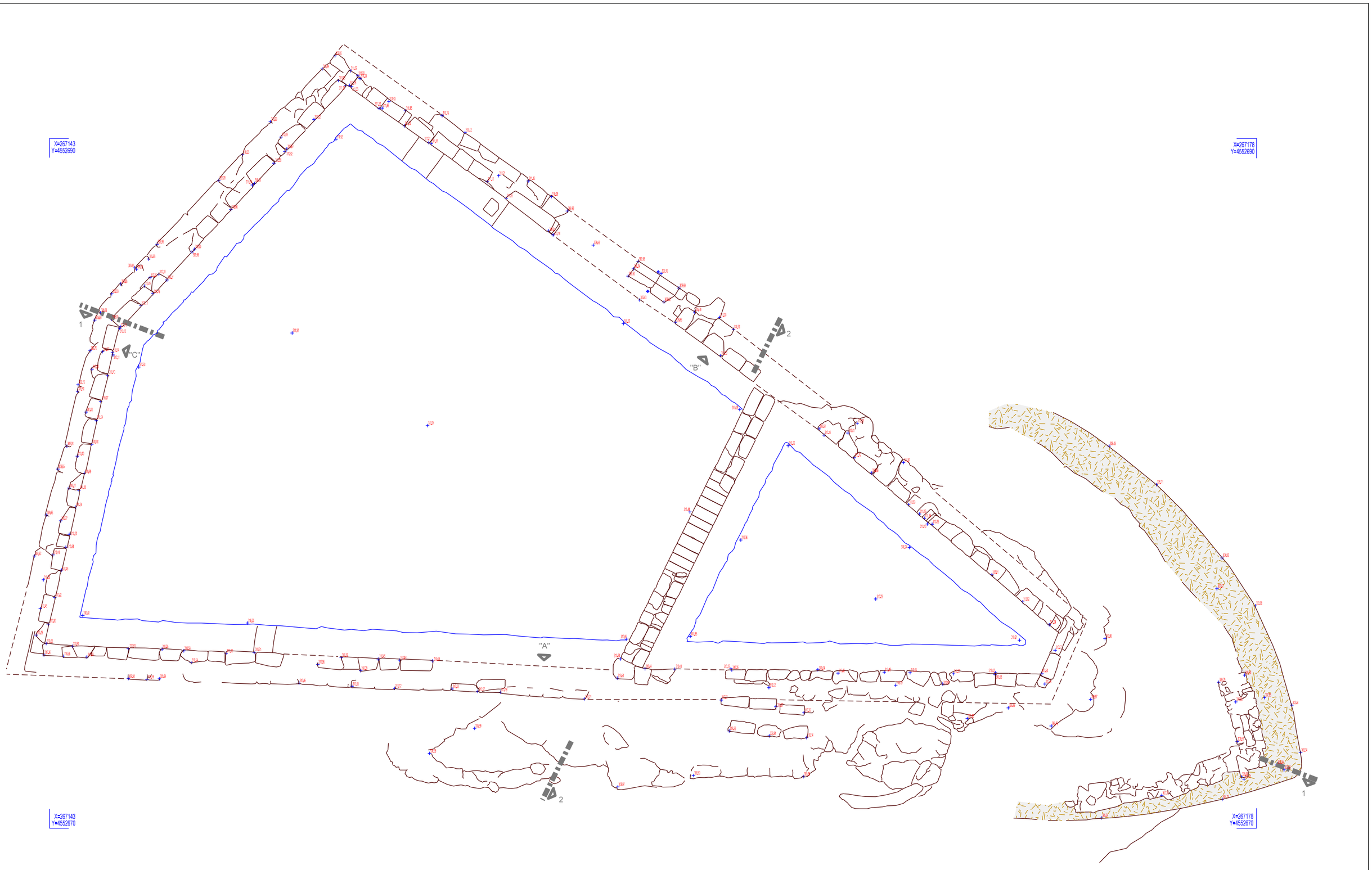

TOPOGRAFIA
Marcial Martínez Gallego

ESCALA
1/100
0 0.5 1 2 5 m

Rams Domenech SC ARQUEOLOGIA I TURISME	DATA **5 de juliol de 2017**	NOM DE LA INTERVENCIÓ **Castell d`Algars. Fase 1**	LLOC **Batea (Terra Alta)**	TÍTOL **Planta general**	NÚMERO **Plànol 01**

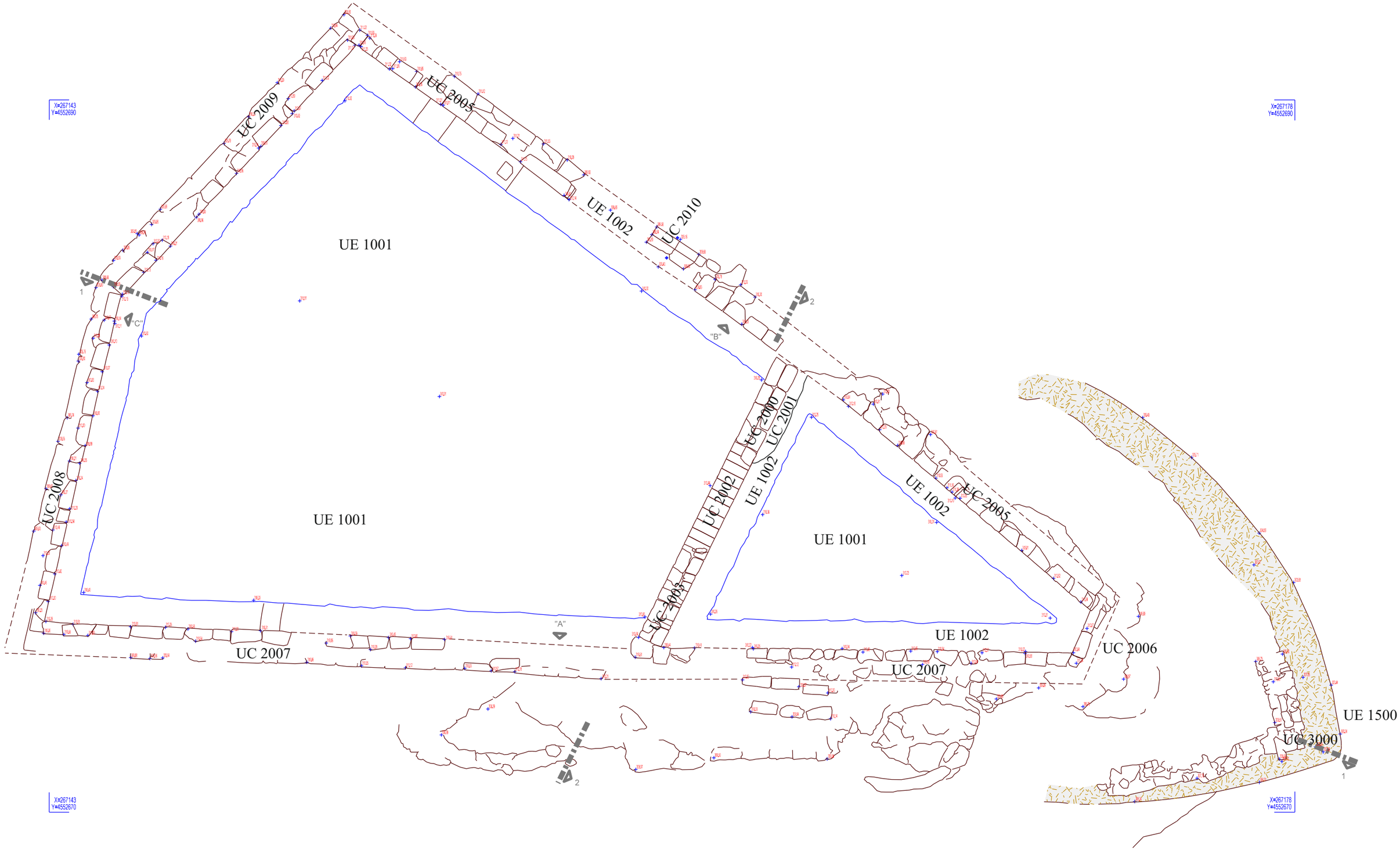

Rams Domenech SC ARQUEOLOGIA I TURISME	DATA **5 de juliol de 2017**	NOM DE LA INTERVENCIÓ **Castell d`Algars. Fase 1**	LLOC **Batea (Terra Alta)**	TÍTOL **Planta general amb UE`s i UC`s**	NÚMERO **Plànol 02**

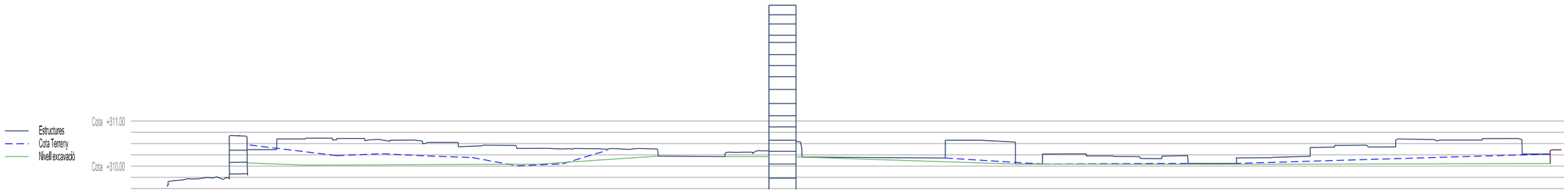

PERFIL "A"

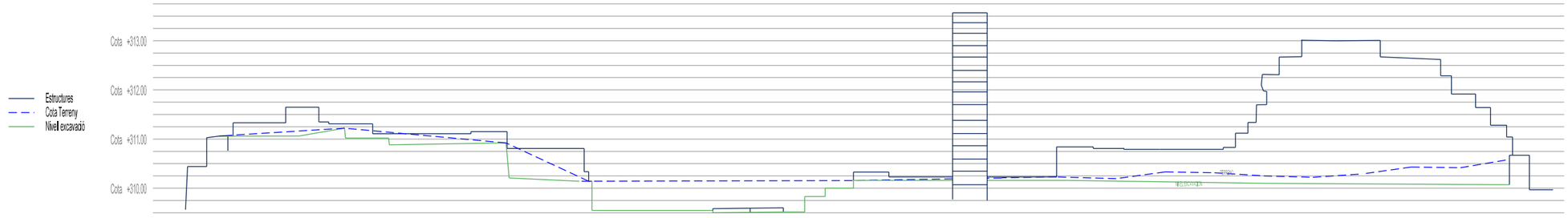

PERFIL "B"

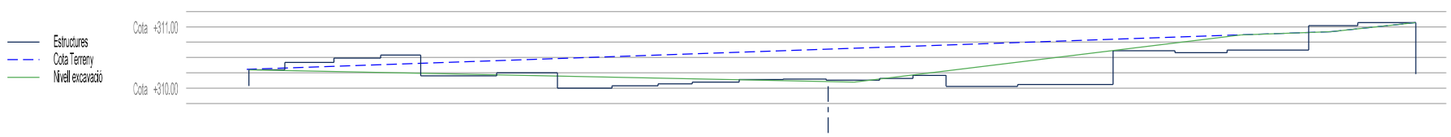

PERFIL "C"

TOPOGRAFIA
Marcial Martínez Gallego

ESCALA
1/100

0 0.5 1 2 5 m

Rams Domenech SC ARQUEOLOGIA I TURISME	DATA **5 de juliol de 2017**	NOM DE LA INTERVENCIÓ **Castell d`Algars. Fase 1**	LLOC **Batea (Terra Alta)**	TÍTOL **Perfils del nivell superior**	NÚMERO **Plànol 03**

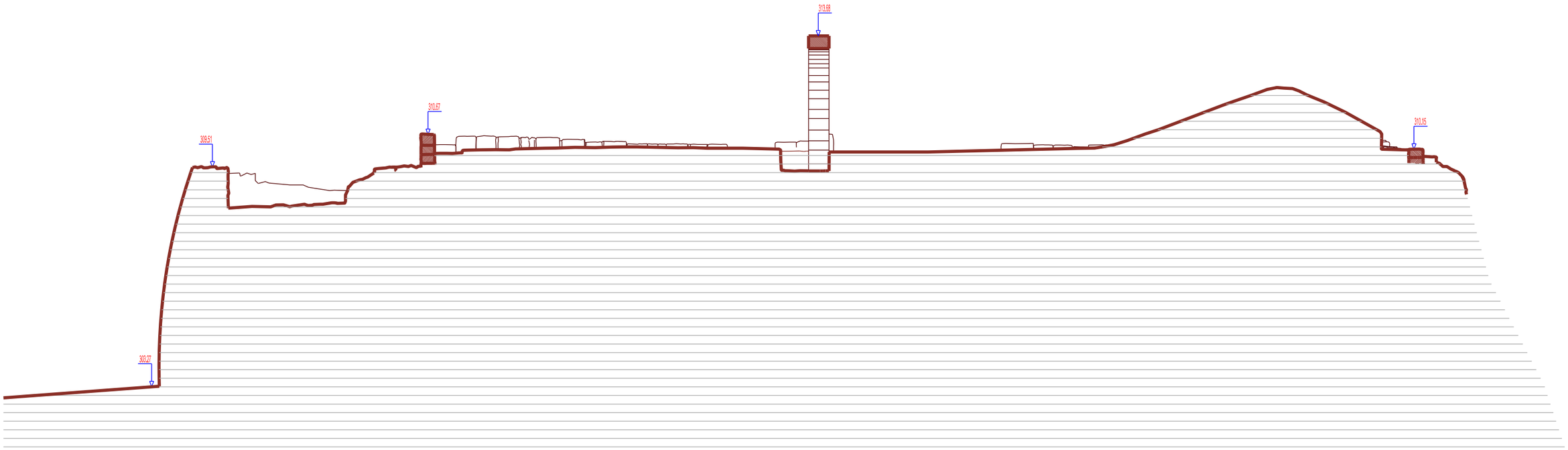

TOPOGRAFIA
Marcial Martínez Gallego

ESCALA
1/120
0 1 2 5 m

Rams Domenech SC ARQUEOLOGIA I TURISME	DATA **5 de juliol de 2017**	NOM DE LA INTERVENCIÓ **Castell d`Algars. Fase 1**	LLOC **Batea (Terra Alta)**	TÍTOL **Secció 1-1**	NÚMERO **Plànol 04**

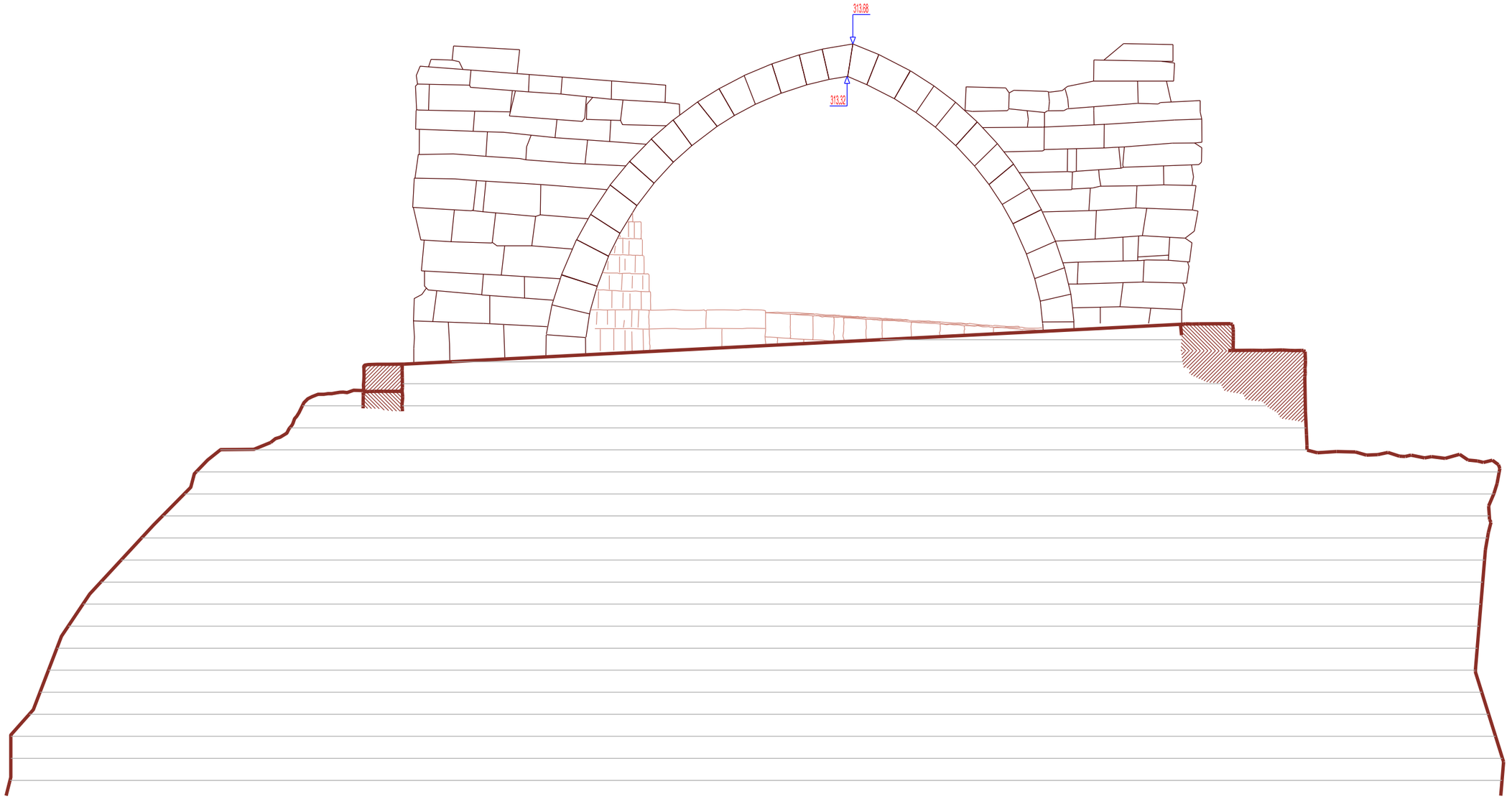

TOPOGRAFIA
Marcial Martínez Gallego

ESCALA
1/50
0 0.5 1 2.5 m

Rams Domenech SC ARQUEOLOGIA I TURISME	DATA **5 de juliol de 2017**	NOM DE LA INTERVENCIÓ **Castell d`Algars. Fase 1**	LLOC **Batea (Terra Alta)**	TÍTOL **Secció 2-2**	NÚMERO **Plànol 05**

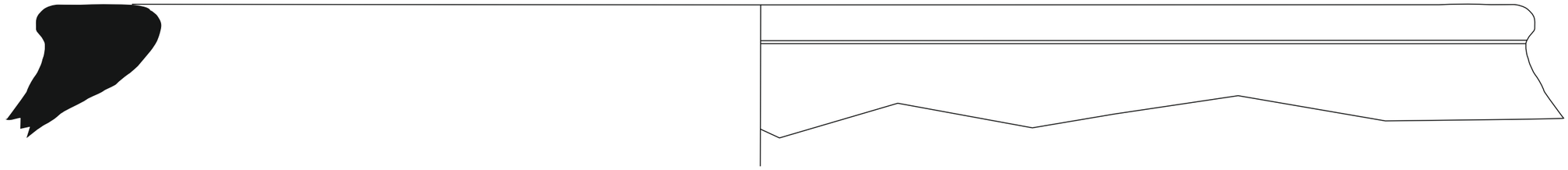

CA`17-1001-002

0 5

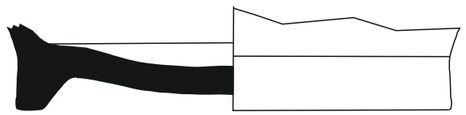

CA`17-1001-006

0 5

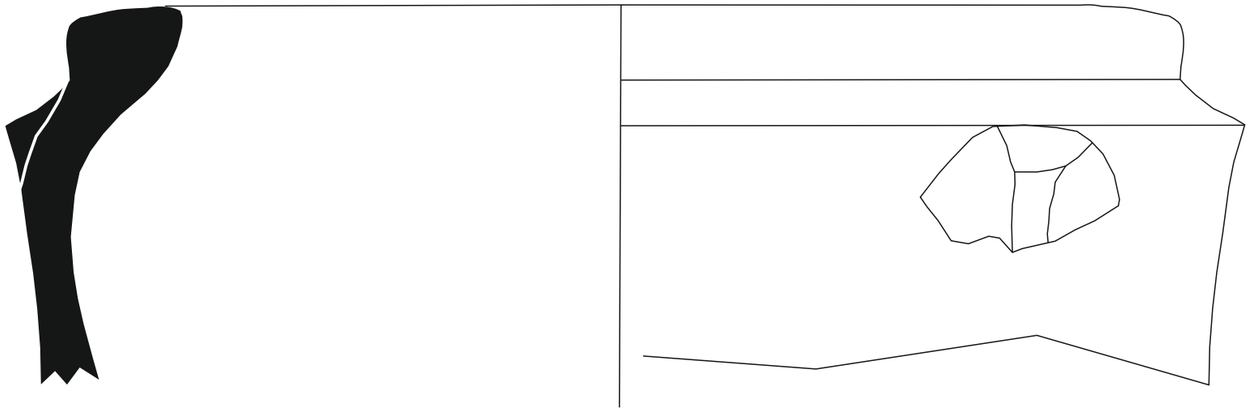

CA`17-1001-017

0 5

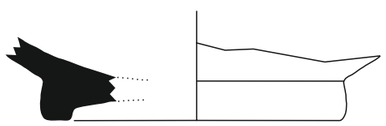

CA`17-1001-007

0 5

Rams Domenech SC ARQUEOLOGIA I TURISME	DATA **15 de juny de 2017**	NOM DE LA INTERVENCIÓ **Castell d`Algars. Fase 1**	LLOC **Batea (Terra Alta)**	TÍTOL **Materials arqueològics**	NÚMERO **Làmina 01**

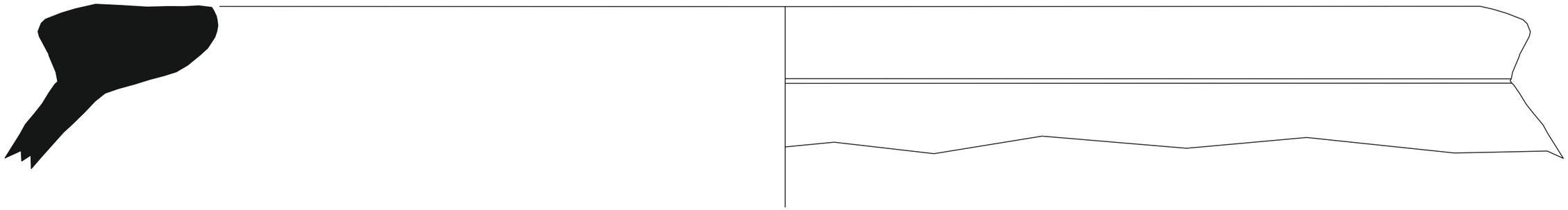

CA`17-1001-031

0 5

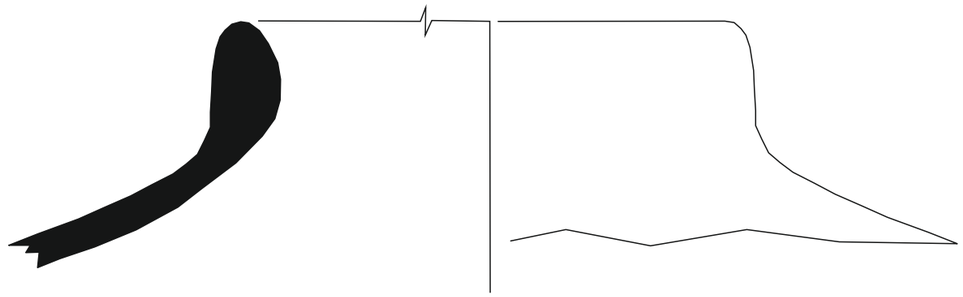

CA`17-1001-019

0 5

CA`17-1001-067

0 5

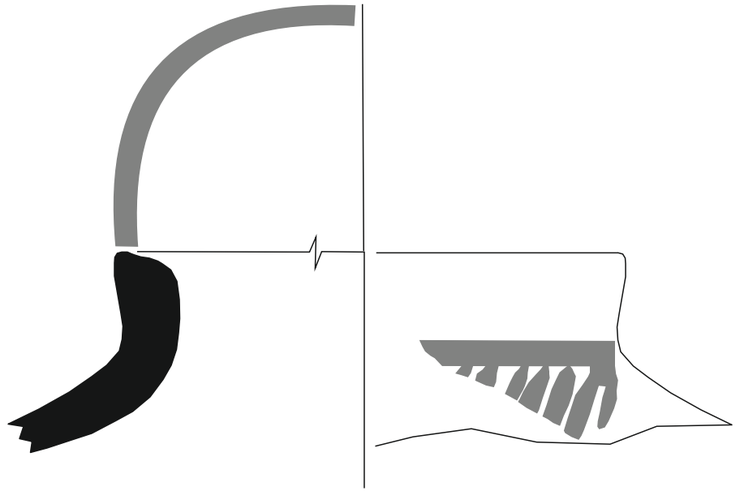

CA`17-1001-025

0 5

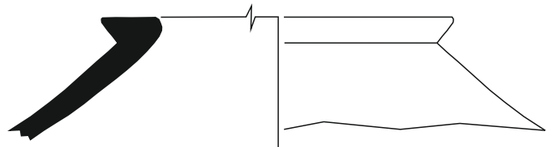

CA`17-1001-068

0 5

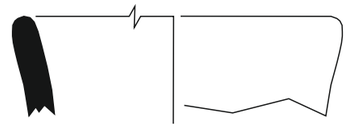

CA`1`-1001-069

0 5

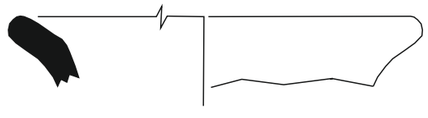

CA`17-1001-070

0 5

Rams Domenech SC ARQUEOLOGIA I TURISME	DATA **15 de juny de 2017**	NOM DE LA INTERVENCIÓ **Castell d`Algars. Fase 1**	LLOC **Batea (Terra Alta)**	TÍTOL **Materials arqueològics**	NÚMERO **Làmina 02**

Rams Domenech SC
ARQUEOLOGIA I TURISME

Carrer Tarragona , 36 1er 3a
43786 BATEA
Telf. 617 866 946
ramsdomenech@gmail.com
CIF: B55713119

MEMÒRIA TÈCNICA

ACTUACIÓ

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA I CONSOLIDACIÓ

TÍTOL

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA I CONSOLIDACIÓ D'ESTRUCTURES AL CASTELL D'ALGARS. PRIMERA FASE BIS

TERME MUNICIPAL

BATEA

COMARCA

TERRA ALTA

AUTORS DE LA MEMÒRIA

JOSEP M. PÉREZ SUÑÉ

PERE RAMS FOLCH

DATA REDACCIÓ

20 de juny de 2018

CLAU

501 K121 093-2018/1-21391

DOCUMENTACIÓ

- **Informe final**
- **Reportatge fotogràfic**
- **Plànols**

EXCAVACIÓ ARQUELÒGICA I CONSOLIDACIÓ D'ESTRUCTURES AL CASTELL D'ALGARS. PRIMERA FASE BIS. BATEA (TERRA ALTA)

PROMOTOR

Nom: **Ajuntament de Batea**

Població: **Batea**
Adreça: **Plaça de Catalunya 1**
Codi postal: **43784**
Telf.: **977430003**

CIF: **P-4302200C**

TIPUS D'INTERVENCIÓ

Intervenció terrestre

CLASSE D'ACTIVITAT

Excavació arqueològica, documentació i consolidació

DATES D'EXECUCIÓ

Del 22 de gener al 28 de febrer de 2018

SIGNATURA

DATA
20 de juny de 2018

ARQUEÒLEG DIRECTOR

Josep Maria Pérez Suñé
Carrer Tarragona 36 1er 3a
43786 - Batea (Terra Alta)
Telf. 617 866 946
NIF. 37269232D

MEMÒRIA ARQUEOLÒGICA DE DETALL

ÍNDEX

Nivell	Descripció	Pàg.
1	**INTRODUCCIÓ**	5
2	**PROTECCIÓ LEGAL DE LES RESTES D'ARQUEOLOGIA MILITAR I FITXA DEL JACIMENT ARQUEOLÒGIC**	6
3	**ANTECEDENTS HISTÒRICS DEL CASTELL D'ALGARS**	11
1	EL CASTELL TEMPLER: SEU DE LA SOTSCOMANDA D'ALGARS	11
2	REFORMES, DESTRUCCIONS I ABANDONAMENT DEL CASTELL	14
4	**HISTORIOGRÀFIA DEL CASTELL D'ALGARS**	16
1	RECERCA PRÈVIA A LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES	16
2	RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA DE 2017: FASE 1	19
1	Cata 01: Excavació sota l'arc apuntat diafragmat	19
2	Cata 02: Excavació a la base del vèrtex oriental de la muralla	24
3	Determinació del perímetre superior de la muralla	25
5	**DESCRIPCIÓ DEL TREBALL DE CAMP REALITZAT**	32
1	ADEQUACIÓ DEL CAMÍ D'ACCÉS AL RECINTE DEL CASTELL (PLATAFORMA SUPERIOR)	32
2	DESFORESTACIÓ COBERTA VEGETAL A LA ZONA DEL BALUARD I PLATAFORMA SUPERIOR	34
3	ACTUACIÓ PRINCIPAL A LA PLATAFORMA SUPERIOR (RECINTE DEL CASTELL): L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA	34
1	Cata 4B	35
2	Cata 5	36
3	Cata 6	39
4	Cata 7	42
5	Cata 8	42
6	Cata 9	43
7	Cata 10	44

4		D'ALTRES ACTUACIONS DE CONSERVACIÓ I CONSOLIDACIÓ A LA PLATAFORMA SUPERIOR	45
	1	Pintat del cindri de fusta de l'arc diafragma	45
	2	Consolidació: Millora de la trava interna de murs posats al descobert	45
5		EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA I CONSOLIDACIÓ AL BALUARD	51
6		INVENTARI DELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS DOCUMENTATS DURANT LA PRESENT INTERVENCIÓ (FASE 1 BIS)	55
6		**CONCLUSIONS**	61
7		**BIBLIOGRAFIA**	63
		PLANIMETRIES	64

1. INTRODUCCIÓ

La present Memòria Tècnica descriu els treballs d'**EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA I CONSOLIDACIÓ D'ESTRUCTURES AL CASTELL D'ALGARS. PRIMERA FASE BIS**, al terme municipal de Batea (Terra Alta).

En compliment de la normativa vigent, i segons el procediment establert en l'article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594), a l'empresa Rams Domenech SL, segons el Decret d'Alcaldia número 558/17, del 29 de desembre de 2017, es va adjudicar el contracte d'obra de restauració i intervenció en el conjunt del Castell d'Algars (BCIN) – 1a Fase Bis. El projecte ha estat redactat per la arquitecte Mercè Griñó per encàrrec de l'Ajuntament de Batea, promotor de la intervenció, amb la finalitat de continuar els treballs en l'esmentat castell, per tal de poder recuperar-lo i garantir-ne la seva conservació.

L'objecte de la present intervenció ha estat la millora del camí d'accés, la continuació de la consolidació de la base de l'anomenat baluard, la continuació en els treballs d'excavació arqueològica en la plataforma superior i diversos treballs de consolidació d'estructures i manteniment del conjunt (neteja de vegetació i retirada de restes, col·locació de dues portes a l'accés del camí, etc.).

La intervenció s'ha realitzat amb el patrocini i finançament de l'Ajuntament de Batea, propietari del conjunt, amb la col·laboració econòmica mitjançant subvencions de la Diputació de Tarragona i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé. El treball de camp s'ha desenvolupat entre els mesos de gener i febrer de 2018, amb la preceptiva autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Expedient **501 K121 093-2018/1-21391**), en compliment de la normativa vigent i segons el procediment establert en l'article 47 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 5 del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

2. PROTECCIÓ LEGAL DE LES RESTES D'ARQUEOLOGIA MILITAR I FITXA DEL JACIMENT ARQUEOLÒGIC

La legislació aplicable als castells, torres i muralles, i per extensió a qualsevol estructura defensiva o d'arquitectura militar, és la següent:

— La circular de la Direcció General de Belles Arts, del Ministeri de Cultura, de l'1 de juny de 1981 que diu que en virtut del Decret de 22 d'abril de 1949 (BOE. 5-5-49), tots els Castells d'Espanya —i per ampliació, tota l'arquitectura militar—, resten sota la protecció de l'Estat, que impedirà tota intervenció que alteri el seu caràcter o pugui provocar la seva destrucció. Als seus efectes (continua la circular), equival a dir que aquest Decret protegeix com Monuments genèrics totes les restes de construccions militars existents a Espanya.
— La Llei 16/85, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol, en la Disposició Addicional Segona, considera d'INTERÈS CULTURAL, restant sotmesos al règim previst en la Llei, els bens contemplats en l'esmentat Decret de 22 d'abril de 1949.
— El Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, en l'article 1 es diu que formen part del patrimoni arqueològic català els bens mobles i immobles que poden servir com a instruments per al coneixement de la història o la cultura de Catalunya, sempre que per obtenir aquest coneixement calgui estudiar-los amb metodologia arqueològica.

El castell d'Algars està declarat Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) com a Monument Històric amb el número 788-MH, i sotmès al compliment de la normativa urbanística, ordenances municipals i d'altres:

— **Planejamen**t: Normes Subsidiàries de Planejament del municipi de Batea. Art. 86 Decret Legislatiu 1/2010. Text Refós de la Llei d'Urbanisme. Art.47 Decret 305/2006, de 18 de juliol, Reglament de la Llei d'Urbanisme. Art. 48.
— **Zonificació:** Sòl no Urbanitzable. Zona de protecció agrícola i paisatgística.
— **Usos admesos:** Agrícola i equipaments destinats al lleure i a activitats relacionades amb la natura situats als nuclis de Pinyeres i Algars. Construccions d'utilitat pública i d'interès social.
— **Condicions d'edificació:** L'edificació ha de tenir la tipologia de les ja existents. S'admeten les obres de consolidació i de millora de les construccions tradicionals existents.
— **Pla especial de protecció del patrimoni:** Nivell 1. El Castell de Sant Joan d'Algars té un nivell de protecció integral, que els assigna la Llei 16/1985 de 26 de juny del Patrimoni històric espanyol.

Encara que es consideren EPA els llocs que no han estat declarats d'Interès Nacional on, per evidències materials, per antecedents històrics o per altres indicis, es presumeix l'existència de restes arqueològiques o paleontològiques (Art. 49 de la *Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català*), en el cas particular del Castell d'Algars (BCIN 788-MH) també està declarat un Espai de Protecció Arqueològica (EPA) (8/07/2011) del terme municipal de Batea, pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, atenent a les abundants troballes ceràmiques a l'entorn del castell com a jaciment arqueològic i té la seva corresponent fitxa:

Castell d'Algars. JA
DADES DEL JACIMENT

Situació	Jaciment arqueològic
Núm. jaciment	5649
Codi de registre	P00343
Nom	CASTELL D'ALGARS
Altres noms	CASTELL DE SANT JOAN

Terme/s municipal/s

Municipi	Batea
Comarca	Terra Alta

Localització

Accés	Fàcil
Context	Terreny erm Turó situat a la riba dreta del riu Algars, davant del lloc d'Algars, i al costat esquerre de la Vall de Sant Joan
Coord. UTM:X	267.241,00
Coord. UTM:Y	4.552.885,00
Altitud	307 m

Protecció legal existent

Declarat BCIN
788-MH
D. 22-04-1949, BOE 05-05-1949 Decret protecció castells
R-I-51-6585
Declarat EPA
08/07/2011

Referències cartogràfiques

Escala	1:5.000
Identificació	Full 470-2-4 (241-140)
Data	Data vol: 1995
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya

Escala	1:50.000
Identificació	MCC Terra Alta
Data	Ed. 2001
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya

Tipus jaciment

Assentament militar castell
Lloc d'habitació sense estructures

Cronologia

Cronologia inicial	Bronze Final III
Data inicial	-900
Cronologia final	Ferro - Ibèric Final
Data final	-50

Cronologia inicial	Romà Baix Imperi
Data inicial	284
Data final	476

Cronologia inicial	Medieval
Data inicial	1150
Cronologia final	Medieval Món Islàmic
Data final	1150

Conservació

Estat	Bo
Estat	Dolent

Notícies històriques

Tipus	Notícies històriques
Data	1153

El castell d'Algars és documentat l'any 1153 en la donació que el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, feu als templers del castell de Miravet amb tots els seus termes

Descripció del jaciment

Descripció

El Castell d'Algars o de Sant Joan es troba en un turó situat a la riba dreta del riu Algars, en un dels meandres, dominant un gran tram de riu així com la Vall de Sant Joan, via de comunicació entre Catalunya i Aragó.

Per accedir-hi, des de Batea, cal seguir la carretera C-221 en direcció a Maella fins el pk 57, on es troba un camí a l'esquerra que va paral·lel al riu Algars fins creuar la vall de Sant Joan; a l'esquerra hi ha el camí que puja fins a la capella de Sant Joan d'Algars.

Actualment, les restes del castell són bàsicament formades per una construcció de planta trapezoïdal; de fet, però, és gairebé triangular, atès que el costat oriental és molt curt. El costat oest fa uns 18 m i el nord i sud fan uns 25,5 i 29 m respectivament. El gruix d'aquests murs és de 115 cm. Al mig d'aquesta sala, un arc apuntat parteix la construcció de nord a sud. Aquest és actualment l'element més evident i característic d'aquesta fortificació. Els murs són fets amb carreus rectangulars, ben escairats, que fan 35 cm d'alt per 60 cm de llarg. A més d'aquest arc de diafragma, també hi ha un bon pany de mur a l'extrem est i fins a l'any 1975 hi havia una torre emmerletada. El tipus de construcció, de carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunt, correspon probablement al temps en que l'orde del Temple ocupà el lloc al segle XIII. D'aquests elements defensius resten estructures difícils de reconèixer enmig dels matolls. Per determinar-ne el traçat i les característiques caldria la neteja i excavació del mateix. Ara bé, per sota de la sala principal, hi ha restes d'un segon mur perimetral, d'una muralla anterior, a l'est, a uns 5 m es poden veure uns murs en doble angle i amb un gruix de 80 cm; al nord també hi ha

indicis d'un mur; a ponent, a uns 2 m de la paret de la sala principal, hi ha el mateix mur exterior, amb una alçada de 2,5 m de carreus més petits (20 per 30 cm), però ben col·locats en filades i units amb morter de calç.
Per les vessants del castell es documenta abundant ceràmica:
-ceràmica a mà amb aplicació de cordons amb digitacions i incisions
-ceràmica ibèrica de pasta tricolor, llisa i amb decoració pintada
-ceràmica comuna íbero-romana; campaniana A i B; àmfora romana; TSA-D
-ceràmica medieval
Les estructures del castell templer, de ben segur, ampliaren i transformaren una construcció castral anterior, possiblement andalusina, que a la seva vegada s'hauria assentat sobre una construcció baix imperial, ibèrica i del Bronze Final.

Règim jurídic

Tipus de propietat: 3.2. – Privada Particular

Documentació

Fotogràfica
Diapositiva
Fotos fetes i guardades per Enric Puch de Vall-de-Roures

Altres
Memòries i informes
Memòria de la II Campanya de prospeccions al riu Algars, 1998: Arxiu Servei d'Arqueologia

Bibliografia

Autors: ALANYÀ ROIG, J
Títol capítol: El terme municipal: Carta de poblament de l'Algars
Títol: La Vila closa
Any: 1990

Autors: ALANYÀ ROIG, J.
Títol capítol: Altres jaciments antics de Batea i la comarca
Títol: La Vila closa
Any: 2000

Autors: DDAA
Títol: Catalunya Romànica. Tortosa i les Terres de l'Ebre, la Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada
Any: 1997

Autors	DILOLI FONS, J
Títol	La Ilercavònia
Any	1991

Autors	FUGUET, J
Títol	Templers i hospitalers
Any	1998

Autors	PUCH FONTCUBERTA, E
Títol	El poblament ibèric i romà de la Terra Alta
Any	1996

Dades realització

Autor/s fitxa	J. Bosch, M. Caballero, E. Puch
Data realització	1985/09
Autor/s revisió fitxa	J. M. Pérez Suñé, P. Rams Folch
Data revisió fitxa	05/2004
Visible a Internet	Sí
Usuari alta	INVENTAR
Usuari modificació	PCUMHH
Data alta	21/08/1998
Data modificació	02/08/2011 10:06:31

Referència documental:
http://invarque.cultura.gencat.cat/FitxaGeneral?index=0&consulta=MSUxK0Nhc3RlbGwgZCdBbGdhcnMgQmF0ZWElMistMSU%3D&codi=5649

3. ANTECEDENTS HISTÒRICS DEL CASTELL D'ALGARS

El poblament ibèric a la zona es concentrà en el proper poblat de dimensions mitjanes del Tossal del Moro de Pinyeres, situat en un turó que domina un meandre del riu Algars i que ha estat objecte de diverses campanyes d'excavació arqueològica. En el turó i les vessants del Castell d'Algars es documenta abundant ceràmica ibèrica i campaniana. La presència romana està constatada per un petit *tuguria* (Bancals del Xut) situat als peus del turó del Castell i almenys per dues *villae* (l'Ereta i els Corralets), la cronologia dels quals oscil·la entre el segle I aC i IV-V dC.

Sembla que cap el 714, havent ocupat bona part de la Península, els musulmans comandants pels cabdills Musa i Tàrc van conquerir tota la vall de l'Ebre. A Batea la presència musulmana està constatada amb nombrosos topònims (Ben-Hufets, Al-mudèfer, i Al-gars entre d'altres); a més de poblar el territori, els sarraïns van construir-hi fortaleses defensives, com el castells d'Algars i Batea, ja que ben aviat, a la darreria del mateix segle VIII començaren els intents cristians de reconquerir la zona de Tortosa. Sota dominació musulmana, la Terra Alta depenia de la taifa de Tortosa, i el seu representant era el walí de Siurana, que a la seva vegada tenia delegats als castells de la zona. El cabdill que comandava cada castell dominava el territori que tenia adscrit.

Passats alguns segles, entre el 1132 i 1133 els aragonesos arriben a controlar els castells d'Horta, Batea, Algars i Riba-roja. El rei d'Aragó Alfons I "el bataller" va cedir, el juny de 1133, el castells de Batea i Algars als nobles Pere de Biosca, Enric Fortuny i Exemen Garcés, però l'ocupació fou molt breu, ja que els sarraïns van recuperar el territori fins la reconquesta definitiva pels exèrcits del comte Ramon Berenguer IV i del seu fill Alfons "el cast".

3.1. EL CASTELL TEMPLER: LA SOTS-COMANDA D'ALGARS

Per a l'estudi del poblament cristià de les Terres de l'Ebre, i de l'arquitectura militar associada, cal distingir tres etapes: de conquesta, de consolidació de fronteres i de repoblament efectiu (Monner 1994: 369).

— *Etapa de conquesta*. Després de conquerir Ascó i Tortosa el 1148, camí de Lleida (que serà dominada el 1149), els exèrcits cristians van ocupar la zona compresa entre Xerta, Prat de Comte, Bot, Gandesa, Batea, Vilalba i Faió, però els sarraïns encara controlen els castells de Miravet, Horta, Siurana i probablement de l'Algars. Horta i els seus termes sembla que foren conquerits durant les campanyes d'Alfons I de Barcelona (II d'Aragó) pels rius Algars i Matarranya vers l'any 1163, però podria haver estat abans, entre 1153 i 1157. A mesura que es materialitzava la reconquesta de la zona, el comte de Barcelona començà a desprendre's del seu domini a favor de diversos senyors laics i eclesiàstics. Fidel al pacte signat el 27 de novembre de 1143 a Girona, pel qual Ramon Berenguer IV s'obligava a donar a l'Orde del Temple la cinquena part de totes les conquestes als sarraïns en les que l'Orde hi participés. El 24 d'agost de 1153, Ramon Berenguer IV dóna al Temple el castell i termes de Miravet, que esdevindrà el centre dels dominis templers a la zona, d'aquí la seva denominació de Batllia, mentre que els altres dominis reben la denominació de Preceptoria i ben entrat el segle XIII la de

Comanda. El territori de la Batllia de Miravet era molt extens i tenia els llocs de Benissanet, Gandesa, Corbera, Algars, Batea, Pinell, Rasquera i Miravet.

— *L'etapa de consolidació de la frontera cristiana* en la que els templers pretengueren assegurar la frontera del riu Algars, per poder iniciar un repoblament efectiu del rerepaís comprés entre aquest riu i Miravet, no va ser fàcil. Possiblement, pel seu emplaçament geogràfic a la part més oriental del territori, l'àrea Batea-Algars es va veure durant molt de temps pràcticament oblidada pels templers en la seva tasca de colonització. Precisament degut a la parsimònia amb què els templers emprengueren aquell repoblament, el 30 d'octubre de 1181, Alfons II "el cast" va intentar prescindir del templers atorgant dues cartes de poblament: una, segons el fur de Barcelona, per la qual concedia els castells d'Algars i de Batea al cavaller Bernat Granell i els seus, i l'altra, innominada i de caràcter general segons el fur de Saragossa als que habitessin els dos llocs. J.M. Font i Rius pensa que Alfons II decidí, en un inici, endegar una repoblació de tipus col·lectiu, però que optà després, davant els resultats nuls d'aquesta acció, per la donació feudal. Davant la protesta dels templers, el rei els donà, l'any 1182, un altre document on es confirmava que els dos llocs eren compresos en els dominis del terme de Miravet. Entre d'altres possibles raons, la confusió existent sobre la delimitació entre Aragó i Catalunya que no es va definir en el document de donació general de 1153, aquell any de 1182 es declarà el riu Algars com a límit dels dominis del castell de Miravet, però no dels territoris aragonesos.

El 1187, el Temple adquireix a Bernat Granell els drets que posseeixen sobre els castells i termes de Batea i Algars. No obstant, a la transició entre els segles XII i XIII, l'activitat de l'Orde del Temple a la zona Batea-Algars no degué d'anar més enllà del control senyorial, ja que hi persistien els conflictes pel seu domini. J. Alanyà creu que l'absentisme del Temple, i l'ambigüitat dels límits territorials, van afavorir la incursió del cavaller aragonès Artal d'Artusella, germà d'Elvira de Cervelló, usufructuària de Gandesa, el qual s'apoderà dels castells d'Algars i Batea. Per segona vegada, doncs, els templers foren privats dels seus drets, però també per segon cop saberen restablir el seu ordre, arribant en aquest cas a un compromís amb l'esmentat cavaller, signat el 20 de desembre del 1216 i del tot favorable al Temple. Els territoris dels pobles que actualment constitueixen el municipis de Batea (Batea, Algars i Pinyeres) formaren juntament amb el castell d'Almudèfer la sots-comanda templera d'Algars, un territori de frontera entre els mons cristià i musulmà.

Foto 1. Antiga fotografia del castell dominant el riu Algars

Com si aquestes experiències haguessin esperonat els frares, és ara que hom comença a palesar la presència real dels templers i la formació d'una sots-comanda o sots-preceptoria, establerta al castell d'Algars. Del 1221 hi ha documentat el primer comanador d'Algars, Guillem de Clariana. En Joan Fuguet apuntà que probablement el nomenament del càrrec anés acompanyat de l'organització física de la sots-comanda, la qual cosa voldria dir posar en explotació una dominicatura i arranjar curosament l'antic castell sarraí amb una nova estructura defensiva de planta poligonal irregular bastida amb carreus, arcs apuntats gòtics, torres emmerletades flanquejant els angles (Fuguet 1998: 23) i dotada de barbacana i albacars. El castell era petit, aixecat vora l'espadat del riu, a tramuntana del turó. La barbacana era el mur de fortificació exterior al castell, i que l'envoltava en punts estratègics tot dificultant-hi l'accés; d'aquesta estructura no n'ha quedat res en superfície. En Josep Alanyà apunta que donada la situació del castell, la barbacana hauria de protegir els dos flancs de la fortalesa i la part posterior. Els albacars o torrasses que es repartien convenientment a tot el llarg de la defensa o mur fortificat exterior. El plural del document indica que n'hi havia més d'una (Alanyà 1994: 104-105). D'aquesta època mateixa data podria ser l'església de Sant Joan d'Algars amb una nau formada per set arcs diafragma de les mateixes característiques del que hi ha al castell (Ventosa 1986: 35).

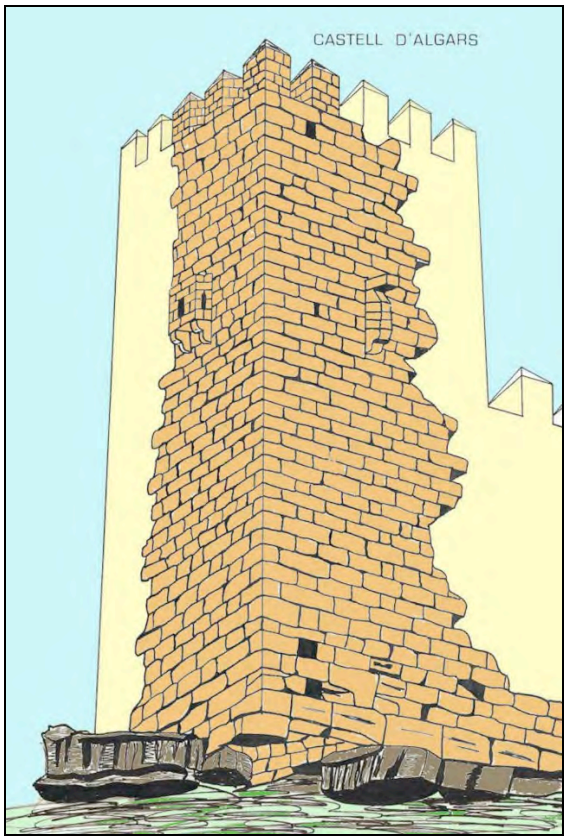

Figura 1. Reconstrucció de Joan Serra publicada a Facebook a "La Batea d'ahir"

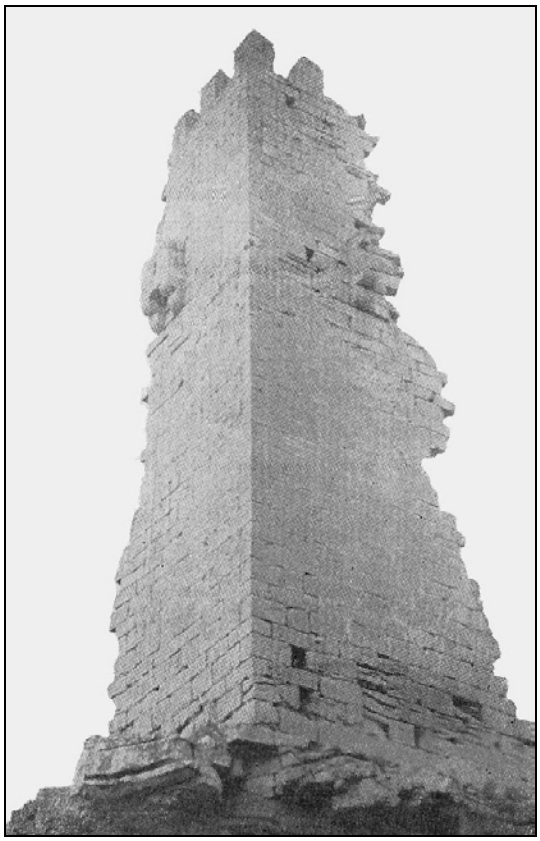

Foto 2. Exterior de la cantonada emmerletada, extreta de P. Català, 1993, p. 632

— *Etapa de repoblament efectiu* amb l'assentament de pobladors cristians per conrear el territori proper a cada nucli d'habitat. El 1244, els templers donaren una segona carta de franqueses a divuit famílies de Nonasp que llavors vivien a la Vall Major de Batea. Dècades després, el 23 de gener de 1281, els beneficiaris són sis homes, habitants de

Batea, que són atrets pels templers al territori de l'Algars perquè el poblin i hi facin residència permanent, però com a lloc militar i estratègic, la presència del castell exigia que la donació no fos absoluta, sinó condicionada, restant exclòs el castell gòtic, la barbacana ni els albacars.

3.2. REFORMES, DESTRUCCIONS I ABANDONAMENT DEL CASTELL

Arran de la dissolució de l'Orde del Temple, l'any 1317 els béns, viles i jurisdiccions dels templers van passar a l'Orde de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem. Aquests crearen la Castellania d'Amposta amb tots els dominis, drets i privilegis que tenia l'antiga comanda templera de Miravet, però Algars fou cedit en emfiteusi a un cavaller de Batea.

El regnat de Joan II (1458-1479) es caracteritzà per les guerres civils que es produeixen a Catalunya, amb el partidaris del seu fill, el príncep de Viana. El Priorat de la Castellania d'Amposta participà a la guerra a favor de Joan II, mentre que els vassalls es mantingueren fidels al Principat. A la Terra Alta l'enfrontament bèl·lic s'ha de situar el 1466, quan l'exèrcit reial comandat per l'arquebisbe de Saragossa sotmet, entre d'altres, els llocs de Vilalba, Batea, Corbera i la Fatarella, després de lluites sagnants i de l'incendi de les viles. Zurita no fa esment d'Algars, però si les tropes de l'arquebisbe Joan d'Aragó veritablement també van trobar resistència al lloc i el castell d'Algars, cal conjecturar que, finalitzada la guerra, els santjoanistes emprendrien la reconstrucció de les destrosses, que probablement es limitarien a les zones més vulnerables, com ara la part inferior del castell i el mas de Roda.

Una vegada pacificat el territori, el castell d'Algars continuà desenvolupant una funció de castell fronterer entre Aragó i Catalunya, que amb una petita guarnició controlava el gual del riu Algars i recaptava, en nom del Castellà d'Amposta, l'impost de pas al que estaven obligats persones, animals i mercaderies que transitessin per aquest indret, a més dels delmes i primícies que havien de pagar cada any els pobladors del territori jurisdiccional que comprenia antiga sots-comanda templera d'Algars.

Segons Joan Fuguet, els hospitalers conservaren i ocuparen el castell fins a la Guerra del Segadors, quan va quedar del tot arruïnat. L'any 1643 fora, potser, el més dur d'aquella guerra, ja que l'exèrcit de Castella assaltà Batea el mes de gener, i saquejà la vila; mentre que els veïns de Gandesa van fugir, deixant completament deserta la vila. Acabada la guerra, aquell mateix segle XVII, el senyoriu fou anomenat "la Pardina d'Algars", mot que probablement concerneix a l'estat de ruïna. De fet, un document de 1743 esmenta que la Pardina «*tiene vestigios de castillo con paredes maestras*». (Fuguet 1998: 24 i 39).

Definitivament abandonat, començà la progressiva erosió i ensorrament de les estructures. Actualment està pràcticament enderrocat. Fins l'any 1975 encara es conservava, a l'angle sud-oest, un tros de torre emmerletada i ara només hi resta un arc apuntat amb un tros de parament de bells carreus que, segons Joan Fuguet, remet al segle XIII (Fuguet 1998: 39). De la barbacana i dels albacars no hi ha evidències en superfície.

Foto 3. Antiga fotografia feta des del riu Algars publicada a Facebook a "La Batea d'ahir"

4. HISTORIOGRAFIA DEL CASTELL D'ALGARS

4.1. RECERCA PRÈVIA A LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES

L'any 1980, Josep Alanyà va recollir unes mostres de ceràmica durant una visita que va fer al castell. Aquests fragments, vuit de ceràmica ibèrica decorada amb motius geomètrics i catorze de ceràmica medieval. En *La Vila closa*, volum III, pàgina 60, el mateix J. Alanyà publica una planta esquemàtica del castell i del seu entorn, on situa les seves troballes de ceràmica.

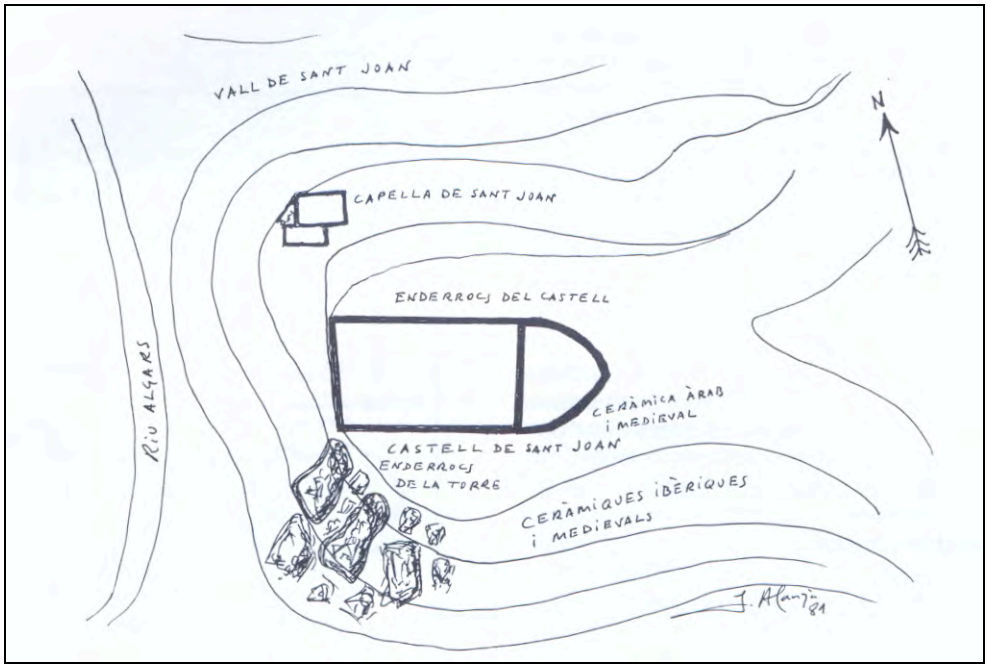

Figura 2. Planta esquemàtica del castell d'Algars.
Extreta de J. Alanyà, *La Vila closa III*, pàg. 60

Posteriorment, el 1983, durant una prospecció superficial, es van poder documentar alguns materials per les vessants del turó ocupat pel castell. Aquestes prospeccions, realitzades per Enric Puch, Ruth Ortonovés, Rose Tiñena i Carles Sancho, van permetre interpretar que el lloc degué ser ocupat des del Bronze Final – Primera Edat del Ferro, gràcies a la ceràmica a mà decorada amb cordons i incisions; l'ocupació va continuar durant l'època ibèrica, amb la troballa de ceràmica a torn ibèrica i Campaniana A. El 1989, J. Bosch, M. Caballero i el mateix E. Puch van redactar la fitxa de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic del castell d'Algars, on es donen les diferents cronologies dels materials trobats a l'entorn del castell.

L'any 1993, a l'obra dirigida per Pere Català Roca, *Els castells catalans*, volum IV, a les pàgines 631 i següents, tracta abastament dels fets històrics relacionats amb el castell, que més endavant també tractarem, però el més interessant de tot són les fotografies que publica, on encara es conserva la torre emmerletada. L'any següent, 1994, a les Primeres jornades sobre els Ordes del Temple i l'Hospital a l'Ebre, celebrades a Ascó i Miravet entre els dies 25 i 27 de novembre, Josep R. Suñé, Pere Rams i Miquel Sunyer, van presentar la comunicació *Estructures defensives del Temple a la Zona del riu Algars, Batea (Terra Alta)*. En aquella comunicació, inèdita ja que no

es publicaren les Actes, a més a més de fer la descripció arquitectònica del castell d'Algars, es va presentar una planta bastant fidel a la realitat, tot i estar feta amb pocs mitjans, però que donava una imatge molt més real que les publicades fins al moment.

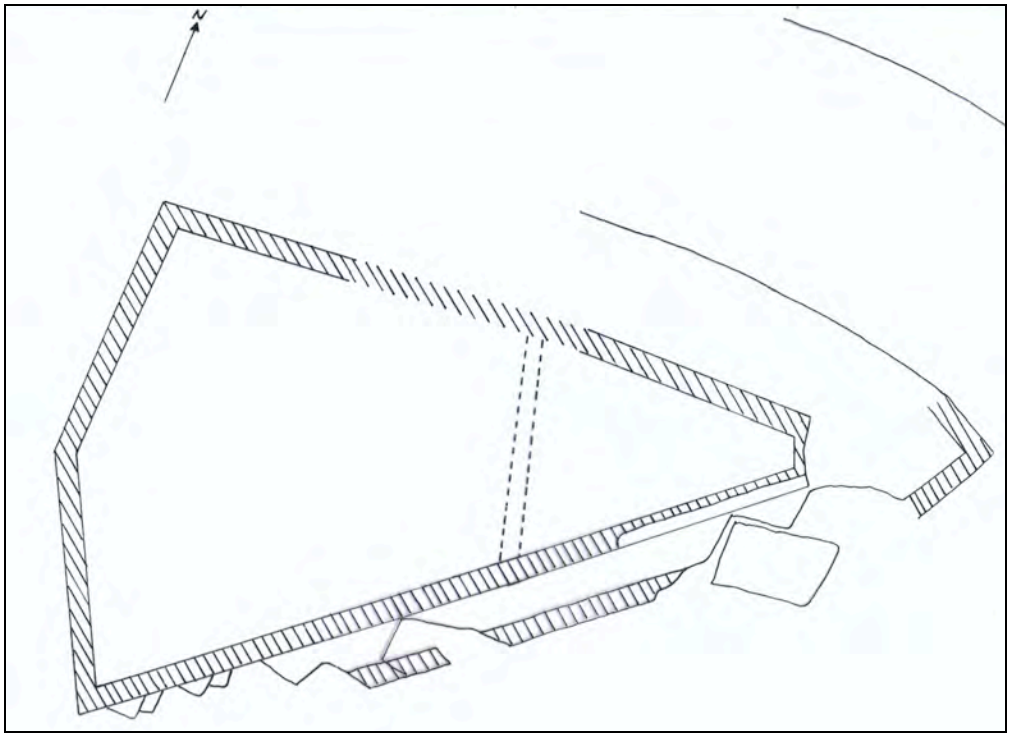

Figura 3. Planta del castell d'Algars segons J. R. Suñé, P. Rams i M. Sunyer

El 1995, Joan Fuguet publica *L'arquitectura dels templers a Catalunya*, a les pàgines 105 i següents, a més a més d'aprofundir en els fets històrics relacionats amb Algars i Batea, fa una descripció de les restes del castell més exhaustiva que altres publicacions. També publica una fotografia en color de l'arcada i del xamfrà de la torre que havia caigut vint anys abans, fotografia de Pere Català Roca.

Foto 4. Castell d'Algars, extreta de J. Fuguet, 1995, pàg. 106

El 1996, Enric Puch, al seu llibre de *El poblament ibèric i romà a la Terra Alta*, dedica unes pàgines al jaciment del castell de Sant Joan, com ell l'anomena. Es fa una relació de les ceràmiques trobades durant la seva prospecció, el dibuix de les mateixes, així com una cronologia i una planta del jaciment, indicant el lloc on es va trobar la ceràmica estudiada. En les conclusions, E. Puch diu que els materials són molt pobres però suficients per a documentar l'existència en aquest lloc d'un establiment que s'inicia probablement a la primera edat del ferro, que s'iberitza posteriorment i desapareix abans de la romanització plena del territori. La campaniana A, varietat antiga, trobada, els dona una cronologia del segle IV i III aC. No poden dir ben bé res més. Les construccions del castell medieval destruirien i van amagar amb tota probabilitat les restes d'hàbitat anterior, aprofitant la situació estratègica del lloc, dominant bones terres de conreu i una via natural important com és el curs del riu Algars.

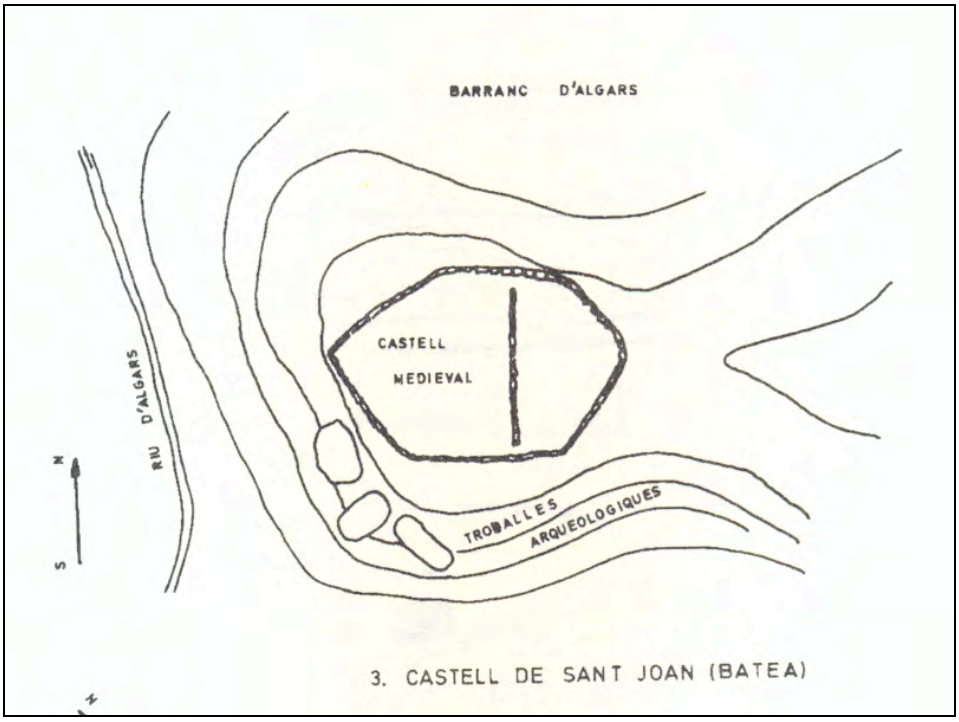

Figura 4. Planta esquemàtica del castell d'Algars,
segons E. Puch a *El poblament ibèric i romà la Terra Alta*, 1996, pàg. 105, fig. 25

L'any 1998, els arqueòlegs Josep Maria Pérez, Pere Rams i Marc Jornet, durant la segona campanya de prospeccions arqueològiques a la conca del riu Algars, dins del projecte d'investigació sobre "*L'estudi de l'estructura i cronologia del poblament romà a la comarca de la Terra Alta*", van prospectar la zona del castell d'Algars. La majoria dels materials trobats també van ser trobats per la vessant sud del turó. Els materials trobats van ser molt nombrosos, sobretot ceràmica, corresponents als períodes ja identificats anys abans: ceràmica a mà del període del Bronze Final – Primera Edat del Ferro, ceràmica ibèrica, ceràmica ibero-romana i ceràmica medieval. Però aquesta vegada es va documentar també ceràmica romana (Campaniana B, Terra Sigil·lata Africana D i àmfora romana), a més a més de sílex i ferro.

De l'estructura arquitectònica del castell, a més de trams de muralla i una arcada central, hi havia noticia fotogràfica d'una torre emmerletada situada a la cantonada sud-oest.

Foto 5. Fotografia dels anys setanta del segle passat, on es pot veure els tres elements conservats, publicada a Facebook a "La Batea d'ahir"

4.2. RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA DE 2017: FASE 1

4.2.1. Cata 01: Excavació sota l'arc apuntat diafragmat

L'arc apuntat és l'element més característic de la part superior del castell que es manté en peu, però en progressiu deteriorament per l'erosió ambiental i el conseqüent perill de caure sinó s'intervenia per consolidar-lo.

Foto 6. Cata 01 (2017)

Per la situació de l'arc diafragma i la forma de la plataforma superior, entenem que aquesta estaria dividida en dues parts diferenciades separades per l'arc: l'oriental, més petita i l'occidental, molt més gran i envoltada de murs alts o torres coronades per merlets apiramidats.

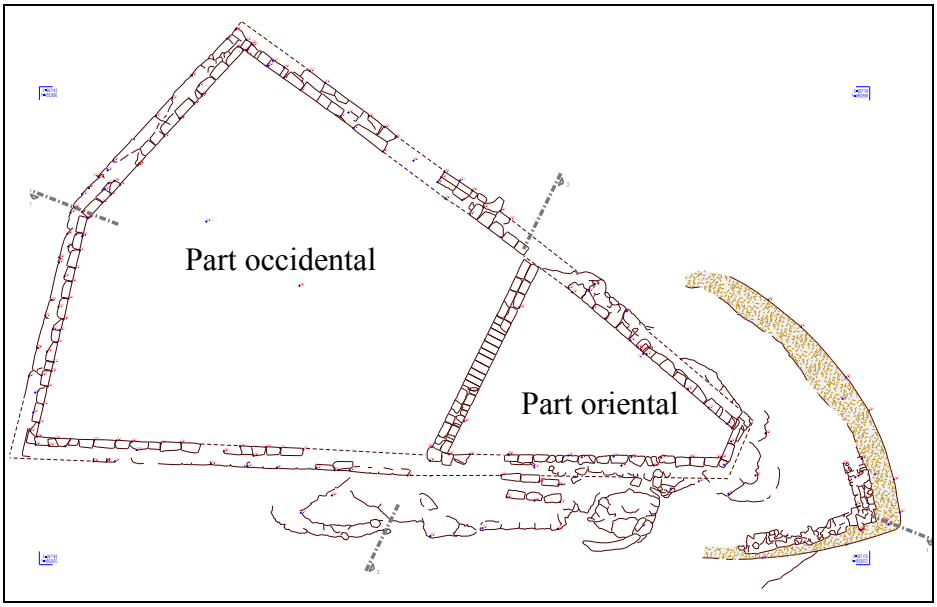

Figura 5. Parts de la plataforma superior del castell

Foto 7. Plataforma superior del castell abans de la intervenció del 2017

Amb la finalitat de col·locar una cintra sota l'arc, es va cercar el terreny consistent per a evitar possibles moviments d'aquella, obrint a la cara est, seguint l'orientació de nord a sud, la Cata 01, una rasa longitudinal de 8,20 m de llarg i 0,90 m d'amplada, encara que sota l'arcada l'amplada és de 1,45 m. Documentant la següent seqüència estratigràfica:

— *UE 1001 (estrat de terres)*: Sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000), es documenta un estrat d'argiles llimoses, amb intrusió de carreus, pedres i material ceràmic, amb una potència variable: entre 5-10 cm al costat del contrafort nord, i més de 90 cm al costat del contrafort sud, tot i que encara no s'ha excavat fins a la roca natural

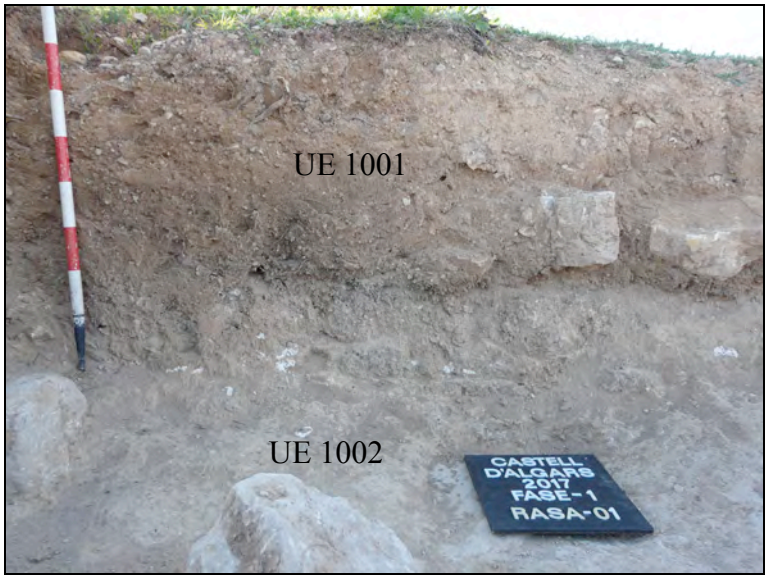

Foto 8. UE 1001 a la Cata 01

— *UE 1002 (estrat de roca natural)*: Sota la UE 1001 es documenta la roca natural, degudament condicionada de forma gairebé planera, almenys en tota la superfície de la rasa.

Foto 9. UE 1002 a la Cata 01

— *UC 2000 (contrafort del lateral nord)*: Contrafort de carreus ben escairats i doble parament del costat septentrional de l'arc apuntat. Té 1,75 m de llarg i 0,55 m d'ample; l'alçada màxima conservada és de 3,47 m. S'assenta a la rasa de fonamentació (UC 2001) retallada a la roca natural (UE 1002). Se l'hi recolza l'arc diafragma (UC 2002). Originalment estaria travat en el mur perimetral (UC 2005) del costat nord del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

Foto 10. UC 2000

— *UC 2001 (rasa de fonamentació del contrafort nord)*: Rasa retallada a l'estrat de roca natural (UE 1002). S'ha documentat però encara no s'ha excavat.

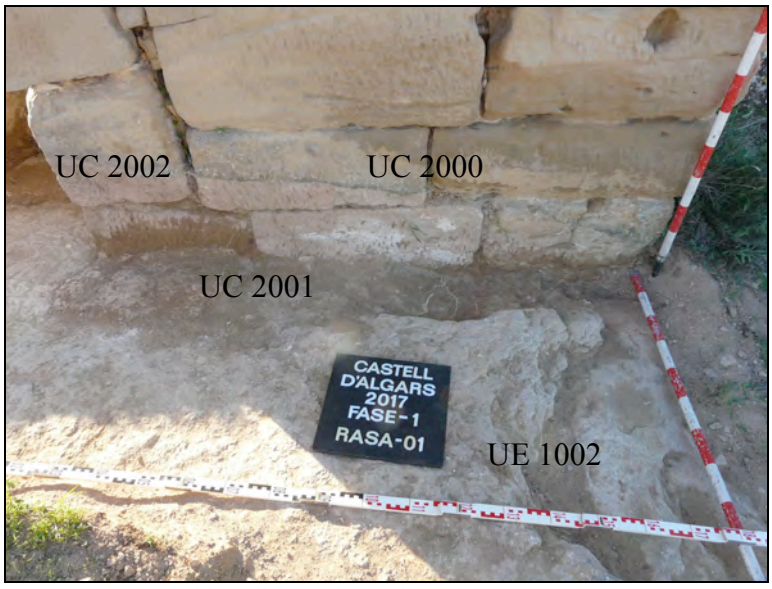

Foto 11. UC i UE de la Cata 01 al costat nord

— *UC 2002 (arc diafragma)*: Arc apuntat format per 30 dovelles de 55 cm de gruix, amb una alçada al punt central de 3,30 m i una llum a la base de 5 m. S'assenta sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) i es recolza en els contraforts laterals (UC's 2000 i 2003) nord i sud respectivament.

Foto 12. Cara oriental de l'arc abans d'excavar

— *UC 2003 (contrafort del lateral sud)*: Contrafort de carreus ben escairats i doble parament del costat meridional de l'arc apuntat. Té 1,50 m de llarg, una alçada mínima de 3,40 m, ja que no s'ha acabat d'excavar totalment la base i 0,55 m d'ample. Se l'hi recolza l'arc diafragma (UC 2002). Originalment estaria travat en el mur perimetral (UC 2007) del costat sud del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

Foto 13. UC 2003

— *UC 2004 (possible paviment)*: Possible paviment d'argamassa que encara no s'ha excavat. Estaria sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) i entre l'espai delimitat per l'arc apuntat (UC 2002).

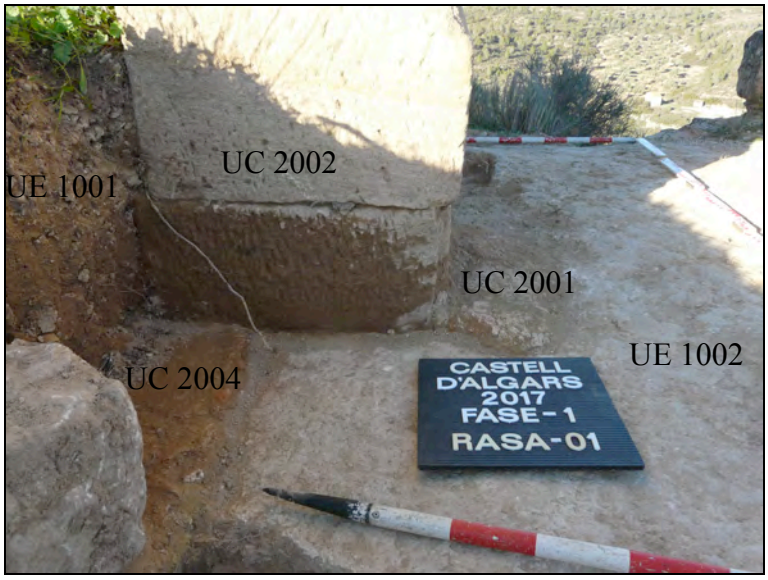

Foto 14. UC 2004

4.2.2. Cata 02: Excavació a la base del vèrtex oriental de la muralla

L'objecte de la Cata 02 era cercar una base sòlida (roca natural, UE 1500) per consolidar la part inferior perduda del vèrtex oriental de la muralla exterior, formada per filades irregulars de carreus i pedres lligades amb argamassa (UC 3000). Aquest és un punt feble de la muralla perimetral que ja havia estat sotmès a arranjaments de consolidació, mentre el castell va estar ocupat, construint-hi, o més aviat reforçant-lo amb un muret de pedres reaprofitades.

El sondeig arqueològic s'ha realitzat al lateral nord del vèrtex. Després de retirar les pedres caigudes i l'espessa vegetació, l'espai intervingut té 6,50 m llarg, una alçada contra el mur entre 0,80 - 1,00m, i una amplada d'1,50 m. En aquest punt, l'estrat de roca natural és molt feble i es desgrana amb facilitat (UE 1500); potser per aquesta raó s'ensorra la base dels murs que es van construir sense cap mena de fonamentació.

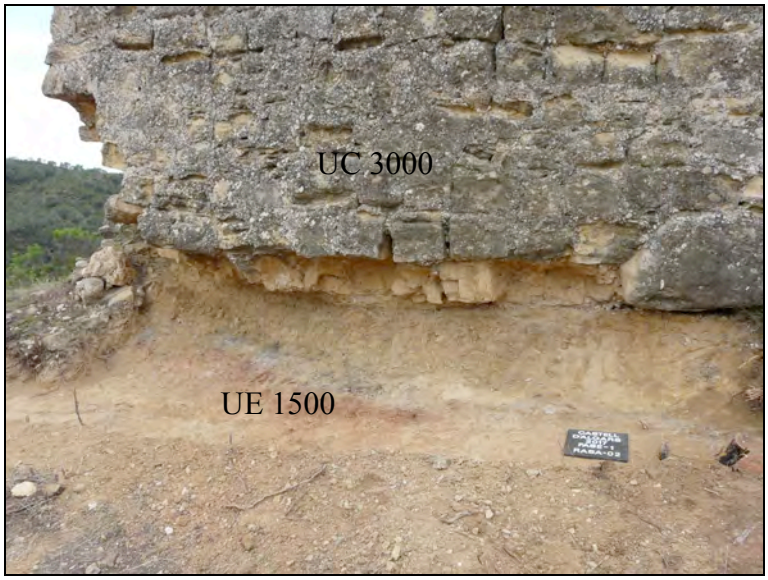

Foto 15. Cata 02 un cop realitzada

4.2.3. Determinació del perímetre superior de la muralla

Amb la finalitat de realitzar un primer aixecament topogràfic del perímetre de la plataforma superior del castell, es va decidir realitzar un resseguiment total dels murs, excavant només allí on els murs estaven soterrats per l'acumulament de la UE 1001. Durant aquest procés s'ha fet més evident que la fortificació té una planta poligonal, amb un eix sud-est/ oest de 30 m de llarg; l'amplada màxima és de 19 m al costat oest i la mínima de poc més d'un metre al costat sud-est; ocupant una superfície total de 300 m^2. Els murs perimetrals són de carreu mitjà (d'uns 60 x 35 cm) molt ben aparellats a trencajunt, formant un doble parament de 90 cm de gruix.

La plataforma superior estava dividit en dos àmbits delimitats per l'arc apuntat i els contraforts d'aquest (UC's 2000, 2001 i 2003).

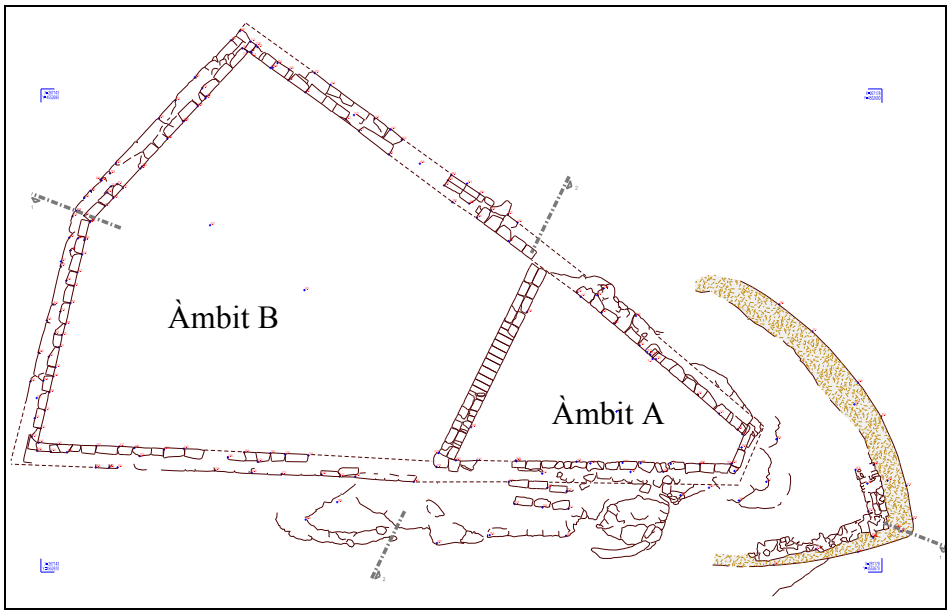

Figura 6. A la dreta, l'àmbit A i a l'esquerra, l'àmbit B

L'àmbit A és l'espai situat al costat oriental, amb forma de trapezi isòsceles, que ocupa una superfície de 50 m^2 i està delimitat per tres trams de la muralla perimetral, que seguint les agulles d'un rellotge comprenent: tram septentrional (UC 2005), a la dreta de l'arc; tram oriental (UC 2006) i tram meridional (UC 2007). Actualment està obert, però desconeixem si originalment estaria cobert.

El tram septentrional (UC 2005) té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 9,5 m corresponen a l'àmbit A, mentre que la resta corresponen a l'àmbit B. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb un tram de més de 5 m amb una alçada conservada de 2,84 m, però només el parament interior. Originalment se li adossaria el contrafort nord (UC 2000), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort sud (UC 2003), faria de separació dels dos àmbits. Per l'est s'adossa al tram oriental (UC 2006).

Foto 16. UC 2005 a l'àmbit A

El tram oriental (UC 2006) té una longitud total de 1,2 m. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, però només s'ha conservat el parament interior, per la qual cosa, ara té 40 cm, té una alçada conservada de 60 cm. Se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram meridional (UC 2007).

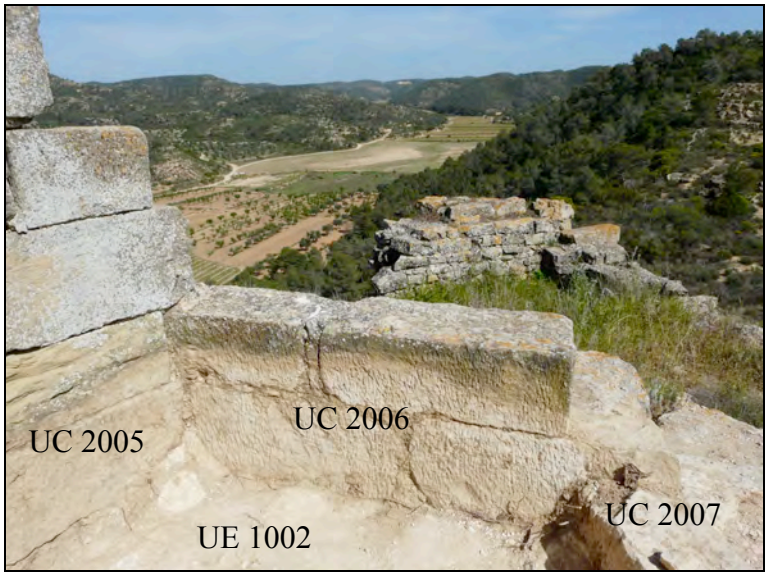

Foto 17. UC 2006

El tram meridional (UC 2007) té una longitud total de 28 m, dels quals, 9,5 m corresponen a l'àmbit A, mentre que la resta corresponen a l'àmbit B. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 i 60 cm. Originalment se li adossaria el contrafort sud (UC 2003), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort nord (UC 2000), faria de separació dels dos àmbits. Per l'est s'adossa al tram oriental (UC 2006).

Foto 18. UC 2007

L'àmbit B és l'espai situat al costat occidental, amb forma de pentàgon, que ocupa una superfície de 250 m^2 i està delimitat per quatre trams de la muralla perimetral, que seguint les agulles d'un rellotge comprenent: tram septentrional (UC 2005), l'arc i els contraforts de l'arc, el tram meridional (UC 2002) i els dos trams occidentals (UC 2008 i UC 2009). Actualment està obert, però desconeixem si originalment estaria cobert.

El tram septentrional (UC 2005) té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 18 m corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, tot i que en una petita zona, aquest ha desaparegut i s'observa la roca natural. Com no s'ha acabat d'excavar, l'alçada màxima actual és de 1,80 m. Originalment se li adossaria el contrafort nord (UC 2000), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort sud (UC 2003), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram nord-occidental (UC 2009). En aquest tram s'obre la porta d'accés al recinte superior del castell (UC 2010), de la qual només en resta el brancal, de 1,50 m de llarg i format per dos lloses de pedra. No s'ha acabat d'excavar, només s'ha resseguit el seu traçat per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Foto 19. UC 2005 a l'àmbit B

Foto 20. Porta d'accés (UC 2010)

El tram meridional (UC 2007) té una longitud total de 28 m, dels quals 18,5 m corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 i 90 cm. Originalment se li adossaria el contrafort sud (UC 2003), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort nord (UC 2000), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram sud-occidental (UC 2008). No s'ha acabat d'excavar, només s'ha resseguit el seu traçat per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Foto 21. UC 2007 a l'àmbit B

El tram occidental està format per dos subtrams, el nord-occidental (UC 2009) i el sud-occidental (UC 2008). El nord-occidental té una longitud de 9 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram sud-occidental (UC 2008). El sud-occidental té una longitud de 10,5 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de

carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel sud, el tram meridional (UC 2007) i pel nord, el tram nord-occidental (UC 2009). No s'han acabat d'excavar, només s'han resseguit els seus traçats per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Foto 22. Tram nord-occidental

Foto 23. Tram sud-occidental

Per deixar-los al descobert s'ha obert una rasa, de 0,80 m d'ample, paral·lela als murs. La seqüència estratigràfica documentada mostra que per sota l'estrat d'argiles llimoses (UE 1001) de potència molt irregular i que en la majoria del traçat dels murs no s'ha acabat d'excavar, aflora la roca natural (UE 1002) i en alguns punts un possible paviment d'argamassa (UC 2004) que tindria per finalitat regularitzar la roca, a més

s'intueixen possibles canalitzacions i alguna estructura de pedres i lloses, però tot plegat s'esbrinarà i documentarà convenientment durant l'excavació total dels àmbits A i B.

A la primera intervenció al castell d'Algars (2017) es va donar prioritat a la consolidació de dos elements estructurals: l'arc apuntat gòtic i el vèrtex oriental de la fortificació, que presentaven perill d'ensorrament. La intervenció pròpiament arqueològica es va limitar a donar suport a l'esmentada consolidació i deixar al descobert el perímetre del castell per poder realitzar un primer aixecament topogràfic mínimament precís.

5. DESCRIPCIÓ DEL TREBALL DE CAMP REALITZAT

5.1. ADEQUACIÓ DEL CAMÍ D'ACCÉS AL RECINTE DEL CASTELL (PLATAFORMA SUPERIOR)

En la primera part de les obres de la Fase 1 es va habilitar un camí d'accés segur per als operaris des de la plataforma (cota +281m) de la capella de Sant Joan fins al turó del Castell (cota +303m) i un altre tram fins a la plataforma superior (cota +309m). Es va recréixer el camí resseguint el traçat del que es creu que fou el camí històric. El primer tram te una longitud de 80 metres i el segon tram 20 metres i una amplada d'un metre. En aquesta segona part de les obres (Fase 1 Bis) s'ha ampliat el primer tram de camí, fins els 2 metres, amb una màquina mini excavadora lleugera, dotada de rodes neumàtiques per evitar la destrucció de qualsevol element arquitectònic soterrat o ocult en el subsòl. Tanmateix, considerant l'existència de gran quantitat de carreus de pedra, procedents de l'ensorrament del castell, i la possibilitat de trobar restes de murs o marges en el àmbit del camí, s'ha realitzat el seguiment arqueològic del treball de la mini excavadora.

Foto 24. Inici dels treballs al camí

Foto 25. Treballs d'ampliació del camí

Un cop ampliat en camí preexistent, amb una mini-excavadora, s'han repartit per tot el camí, 40 m^3 de graves i amb un rodet compactador, s'han compactat per tal de garantir la fermesa de terreny i permetre l'accés amb tractor o dúmper i poder pujar materials i retirar les restes de vegetació o de les obres. La millora també ha consistit en la neteja de la vegetació de la vora del camí (amb mitjans manuals i el tractament amb herbicida).

Foto 26. Compactació del camí

Finalment, per tal d'evitar que els visitants puguin accedir a la part superior del castell amb vehicles, aprofitant l'existència del nou camí, s'ha optat per la col·locació de dues portes que tanquen l'esmentat camí, una de 2 m d'alt per 3 m d'ample, que estarà sempre tancada amb clau i que només s'obrirà quan sigui necessari accedir a la part superior del castell per actuar-hi, i una de 2 m d'alt i 1 m d'ample, que estarà oberta i permetrà l'accés als visitants al castell.

5.2. DESFORESTACIÓ COBERTA VEGETAL A LA ZONA DEL BALUARD I PLATAFORMA SUPERIOR

Durant els treballs al castell en la fase anterior (2017), es va realitzar una tala i neteja de la nombrosa vegetació que cobria, sobretot, la base del baluard i l'accés a la plataforma superior. Aquestes restes vegetals van ser amuntegades en dos llocs que no molestaven a l'anterior actuació. No obstant, el perill que algun dia es prengués foc a aquestes restes, del tot seques després d'un any a l'indret, i el fet que molestaven per accedir amb el tractor o el dúmper per portar materials (aigua, arena, morter, etc.), es va decidir retirar-ho tot i eliminar-ho. Tanmateix, per tal de garantir el màxim, l'estat de neteja de la plataforma superior i dels espais on s'ha actuat, es va fer un tractament amb herbicida, per tal d'eliminar la vegetació que hi havia i evitar el creixement de nova.

Foto 27. Estat de la base del baluard abans de la nova intervenció

5.3. ACTUACIÓ PRINCIPAL A LA PLATAFORMA SUPERIOR (RECINTE DEL CASTELL): L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA

Uns dels treballs imprescindibles abans de realitzar cap intervenció en el monument és la retirada de volums de terra i d'enderrocs tant a l'interior com en l'espai exterior del castell. Durant la fase anterior es va procedir a delimitar el perímetre interior de la part occidental de la plataforma superior, posant al descobert l'existència de possibles murs. L'objectiu de la present Fase 1B ha estat intentar esbrinar l'entitat i l'abast d'aquestes estructures constructives. L'ideal haguera estat poder excavar en extensió tot el sector per obtenir una millor comprensió espacial del conjunt, però les limitacions pressupostaries ens han obligat a només obrir cates de sondeig en els indrets que hem considerat més adients.

5.3.1. Cata 04B

La Cata 04B en realitat ha consistit en ampliar i aprofundir fins arribar a la roca natural del terreny (UE 1002) la rasa de delimitació perimetral de l'interior de la part occidental de la plataforma superior, oberta en la fase anterior en paral·lel a la UC 2005. La Cata 04B es localitza a l'oest de la porta d'accés al recinte (UC 2010), té 100 cm d'amplada, per 170 cm de longitud i una profunditat de 100 cm, i ha permès posar al descobert quatre dovelles *in situ* del lateral nord d'un arc apuntat (UC 2011) que es recolzava a la UC 2005 que a la vegada li servia de contrafort. Les dovelles són carreus irregulars en alçada, però que tenen 40 cm de profunditat per 53 cm d'amplada. L'alçada total conservada és de 100 cm. No s'ha documentat material ceràmic.

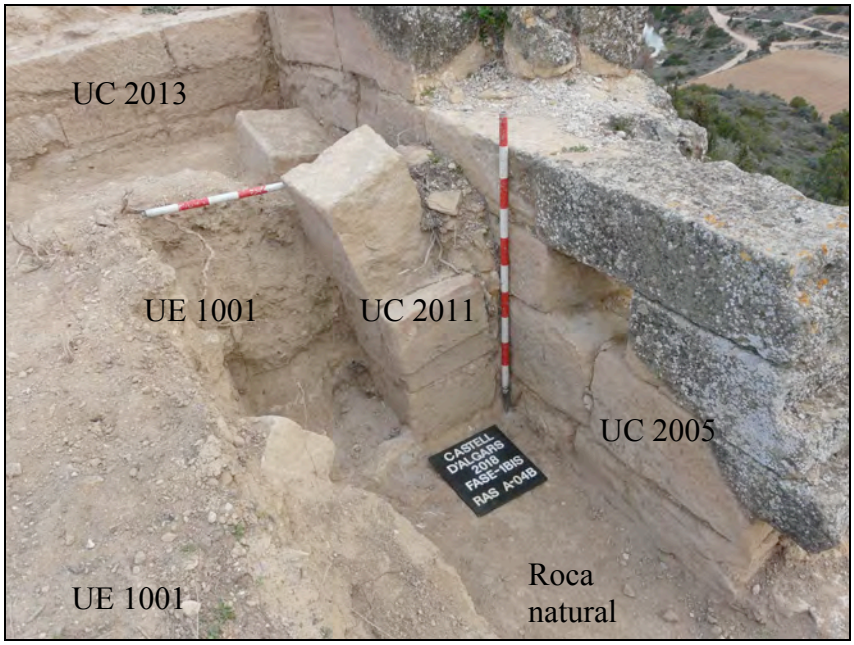

Foto 28. UE i UC a la Cata 04B

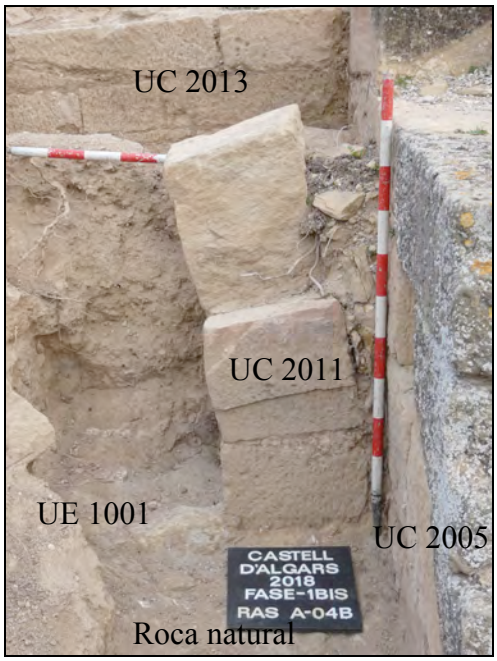

Foto 29. UE i UC a la Cata 04B

5.3.2. Cata 05

La Cata 05 s'ha obert en el quadrant NW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud de 600 cm (eix S-N), una amplada de 300 cm (eix E-W) i la profunditat de la mateixa no és homogènia perquè s'ha volgut deixar al descobert la totalitat de l'escala de pedra (UC 2014) i determinar la cota en la que aflorava la roca natural (UE 1002), punt en el que l'alçada total és de 205 cm. La seva excavació ha possibilitat deixar al descobert, total o parcialment, les següents estructures constructives, a més de documentar abundant material ceràmic:

UC 2013: Mur transversal (eix N-S) de 495 cm de longitud i 85 cm d'amplada. La cara exterior (costat E) presenta un aparell a trencajunt de filades regulars de carreus rectangulars, mentre que el cos interior estaria format per un morter de calç i pedres (UC 2015). L'extrem nord s'adossa al mur perimetral del castell (UC 2005), mentre que l'extrem sud presenta un esglaonat per assentar-hi una escala de pedra de molt bona factura (UC 2014). El lateral oest s'adossa al també mur transversal UC 2018.

UC 2014: Escala de pedra de molt bona factura en sentit ascendent de S a N. S'han conservat *in situ* set esglaons, mentre que el vuitè, que estava trencat i desplaçat, s'ha col·locat de nou en el seu lloc i s'ha restituït la part que faltava. Cadascun dels esglaons té 100 cm de longitud, 35 cm d'amplada i 22 cm d'alçada. Cobreix les UC's 2013 i 2015. S'adossa al mur transversal UC 2018.

UC 2015: Revestiment interior de morter de calç i pedres de les UC's 2013 i 2014.

UC 2016: Elements estructurals d'una porta, que permetia travessar el mur transversal UC 2018, format per dos brancals formats per la superposició de pedres ben escairades i un llindar a la base. Hi manca la llinda. El pas de llum era de 92 cm d'amplada i l'alçada podia superar el 180 cm. Completament reomplerta per la UE 1001.

UC 2017: Mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell irregular i doble parament. Té 420 cm de longitud, l'amplada és de 75 cm i l'alçada màxima (cara nord) de 205 cm.

UC 2018: Mur transversal a l'eix S-N d'aparell regular de pedra. Té 500 cm de longitud, 110 cm d'amplada i l'alçada màxima és de 205 cm. El lateral nord s'adossa al mur perimetral (UC 2005), mentre que el lateral sud està rematat pels elements estructurals d'una porta (UC 2016).

UE 1001: (Estrat de terres): Sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000), es documenta un estrat d'argiles, que interpretem com l'ensorrament de les parets de tàpia, amb intrusió de carreus, pedres de mides diverses, tàpia crostada, fragments de guix de l'arrebossat d'encanyissats i material ceràmic. La potència d'aquest estrat és més que considerable, ja que cobreix totes les estructures constructives, així com la roca natural (UE 1002).

Foto 30. UE i UC de la Cata 05

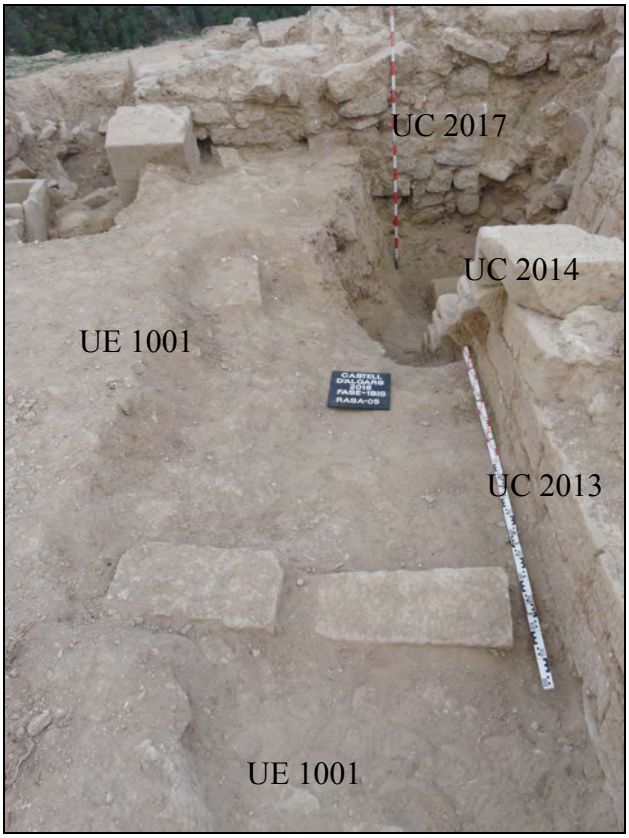

Foto 31. UE i UC de la Cata 05

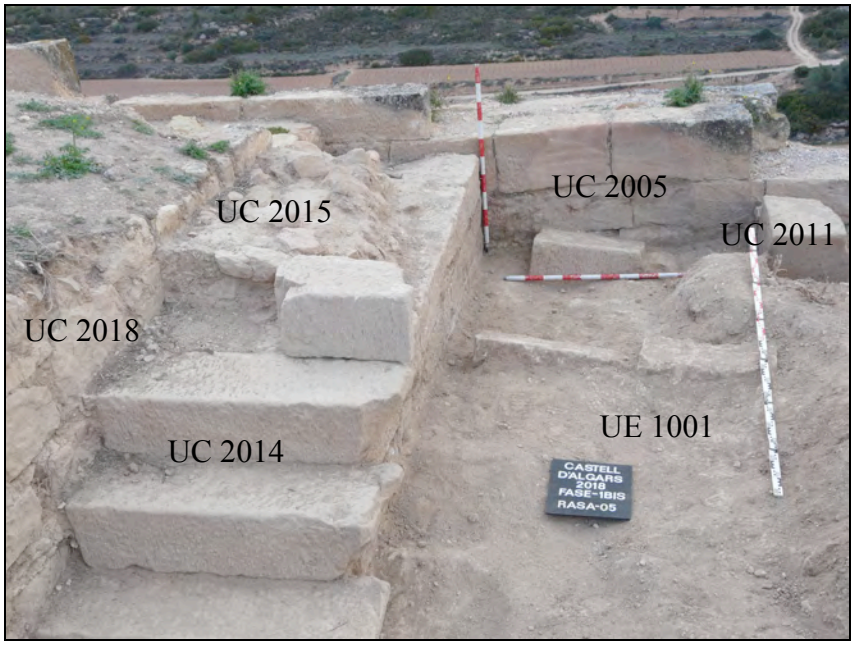

Foto 32. UE i UC de la Cata 05

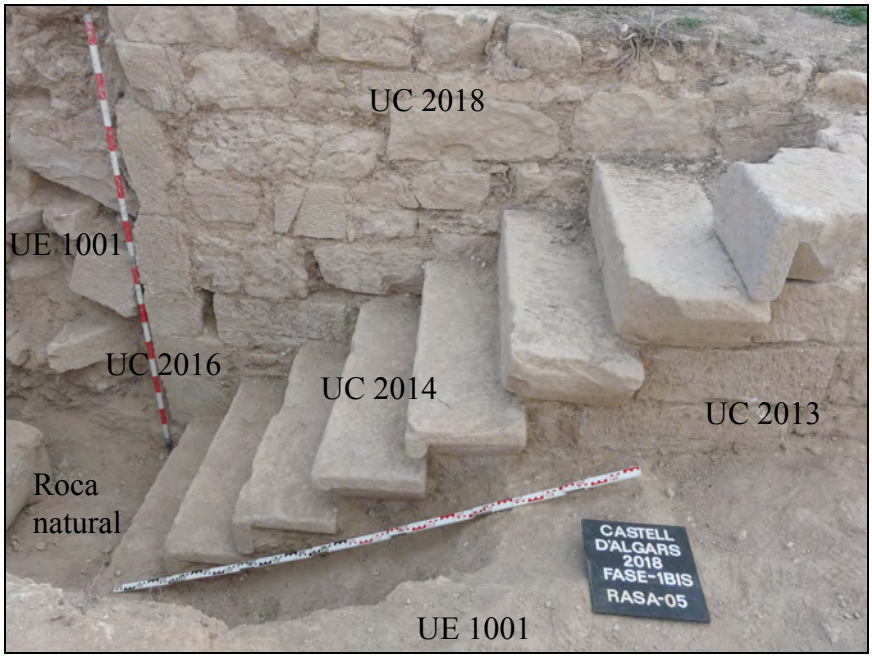

Foto 33. UE i UC de la Cata 05

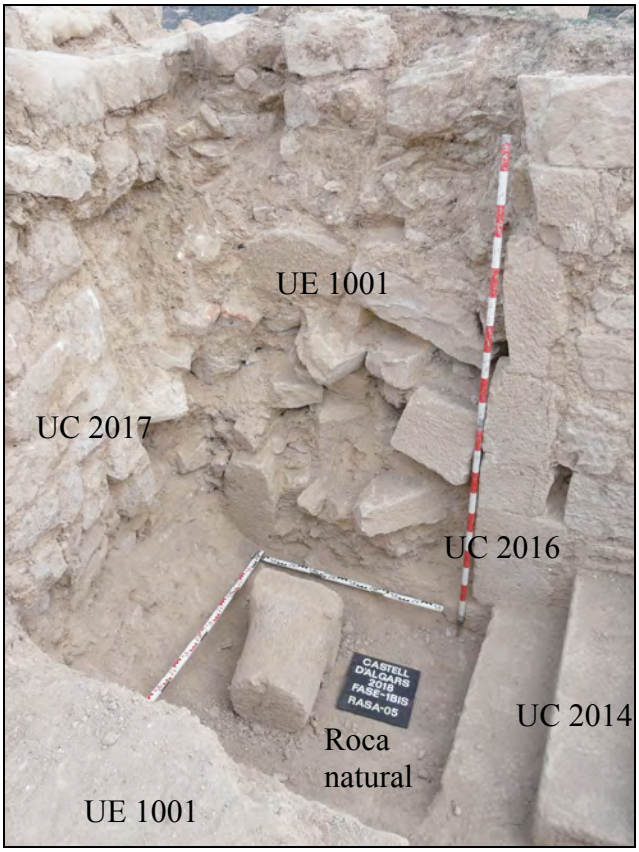

Foto 34. UE i UC de la Cata 05

5.3.3. Cata 06

La Cata 06 s'ha obert just al mig de la part occidental de la plataforma superior del castell. Té 400 cm de longitud (eix S-N), 140 cm d'amplada (eix E-W) i una profunditat màxima de 145 cm. La seva excavació ha possibilitat deixar al descobert sota la UE 1001, total o parcialment, les següents estructures constructives i material ceràmic:

UC 2012: Quatre dovelles *in situ* del lateral sud d'un arc apuntat (costat oposat a la UC 2011). Les dovelles tenen una amplada de 56 cm i l'alçada total conservada és de 145 cm. Es recolza a la UC 2017 per l'acció d'un reompliment de blocs de pedra que no arriba a mur i que té la mateixa amplada que l'arcada.

UC 2017: Mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell irregular i doble parament. Té 420 cm de longitud, l'amplada és de 75 cm i l'alçada màxima (cara nord) de 205 cm. Pel lateral nord se li recolza la UC 2012, pel lateral sud la UC 2022 i per la part frontal, encarada a l'est, la UC 2019.

UC 2019: Muret longitudinal a l'eix E-W d'aparell regular de carreus irregulars. Té 100 cm de longitud, 45 cm d'amplada i l'alçada conservada és de 50 cm. Sembla la base de pedra sobre el que s'alçaria un mur de tàpia costrada segons algunes evidències que permeten plantejar aquesta possibilitat. Per l'extrem oest s'adossa a la UC 2017 i per l'extrem oposat se li adossa parcialment el frontal de la UC 2021.

UC 2021: Dipòsit de pedra rectangular amb parets laterals de 9 cm de gruix. L'amplada del frontal és de 85 cm, l'alçada és de 80 cm i els laterals només estan excavats parcialment, havent-se posat al descobert 50 cm. El frontal s'adossa a la UC 2019.

UC.2020: Quatre dovelles *in situ* del lateral nord d'un arc apuntat (costat oposat a la UC 2024). Les dovelles tenen una amplada de 55 cm i l'alçada total conservada és de 125 cm. Es recolza a la UC 2022.

UC 2022: Mur de contrafort de l'arc apuntat (UC 2020) format per filades regulars de blocs de pedra. La part superior té una longitud de 100 cm i la base de només de 65 cm. La cara nord s'adossa a la UC 2017 i a la cara oposada se li recolza la UC 2020.

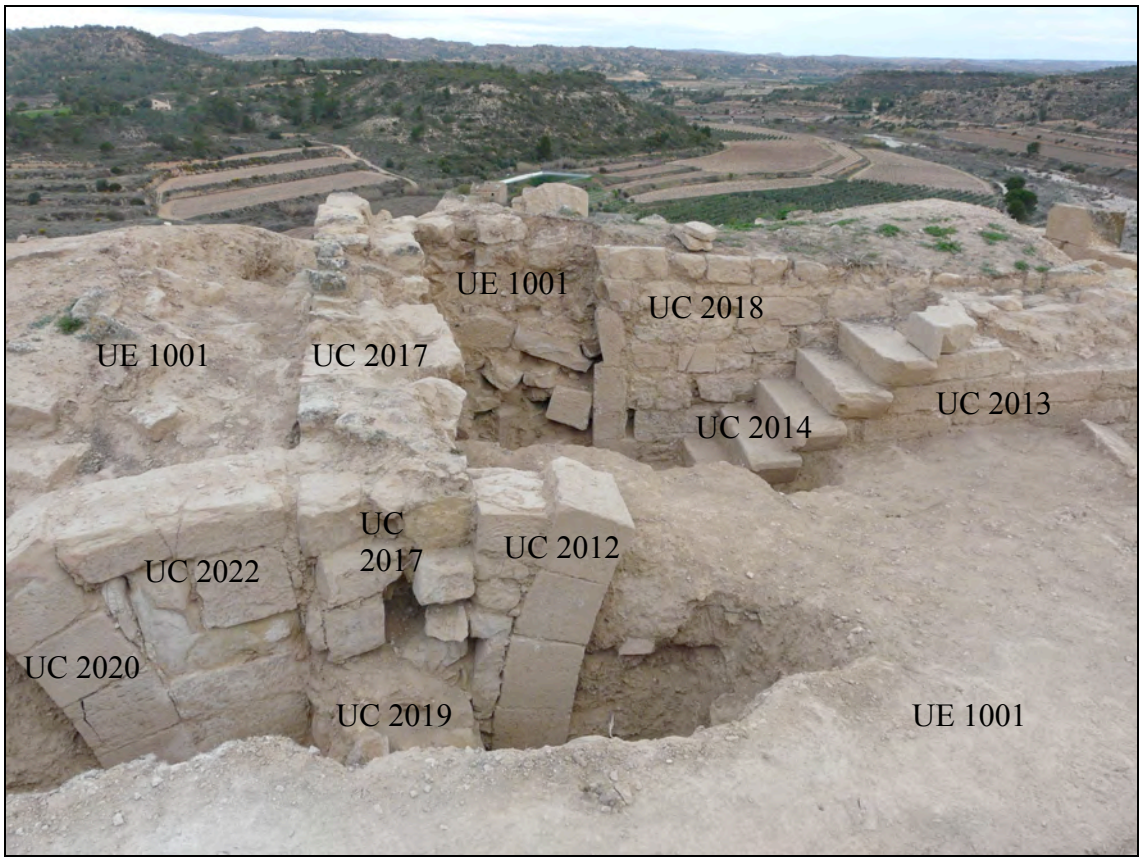

Foto 35. UE i UC documentades a la Cata 06

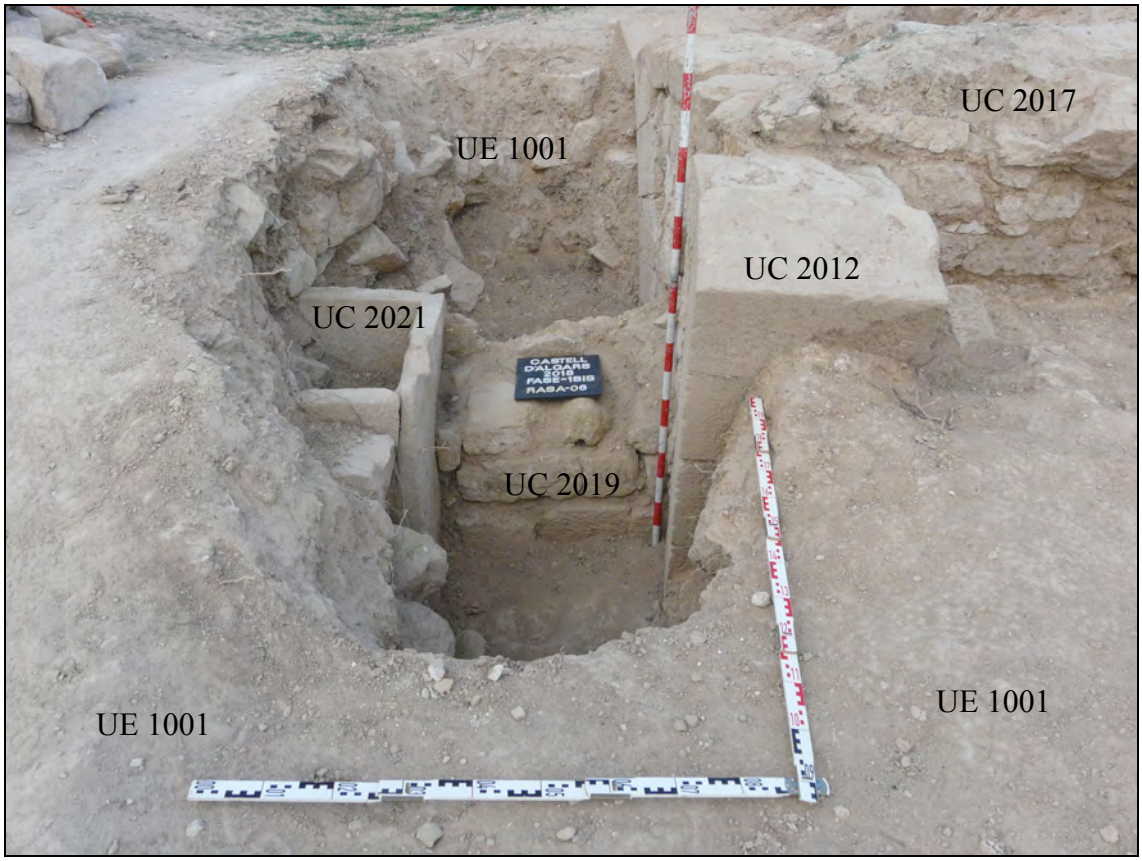

Foto 36. UE i UC de la Cata 06

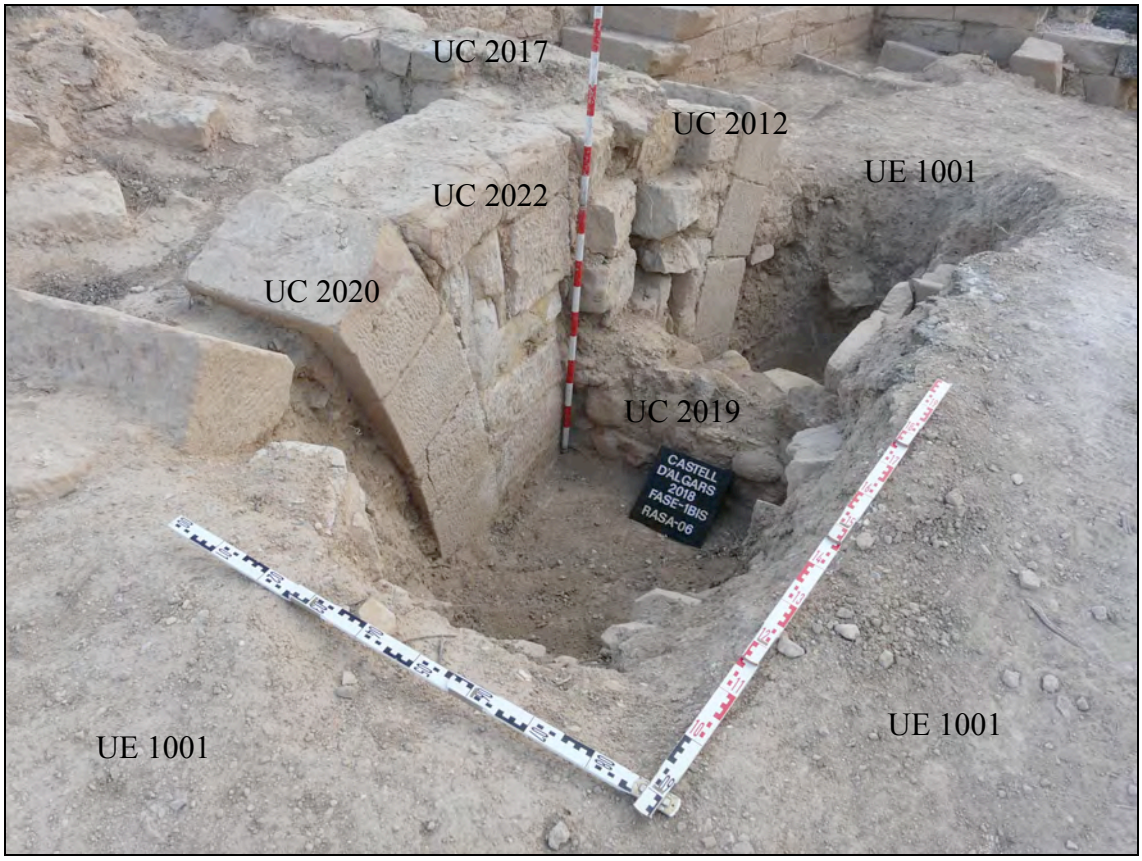

Foto 37. UE i UC de la Cata 06

5.3.4. Cata 07

La Cata 07 s'ha obert en el quadrant SW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud de 210 cm (eix S-N), una amplada de 120 cm (eix E-W) i la profunditat és de 95 cm. La seva excavació no ha documentat material ceràmic però ha possibilitat deixar al descobert, sota la UE.1001, total o parcialment, les següents estructures constructives:

UC 2023: Mur de contrafort del lateral sud d'un arc apuntat (UC 2024) que és el lateral oposat a la UC 2020. Mur de carreus i blocs de pedra formant filades regulades de bona factura. Té 85 cm de llargada, 55 cm d'amplada i l'alçada és de 70 cm. S'adossa al mur perimetral del castell (UC 2007) i se li adossa la UC 2024.

UC 2024: Tres dovelles *in situ* del lateral sud d'un arc apuntat (costat oposat a la UC 2020). Les dovelles tenen una amplada de 55 cm i l'alçada total conservada és de 70 cm. Es recolza a la UC 2023.

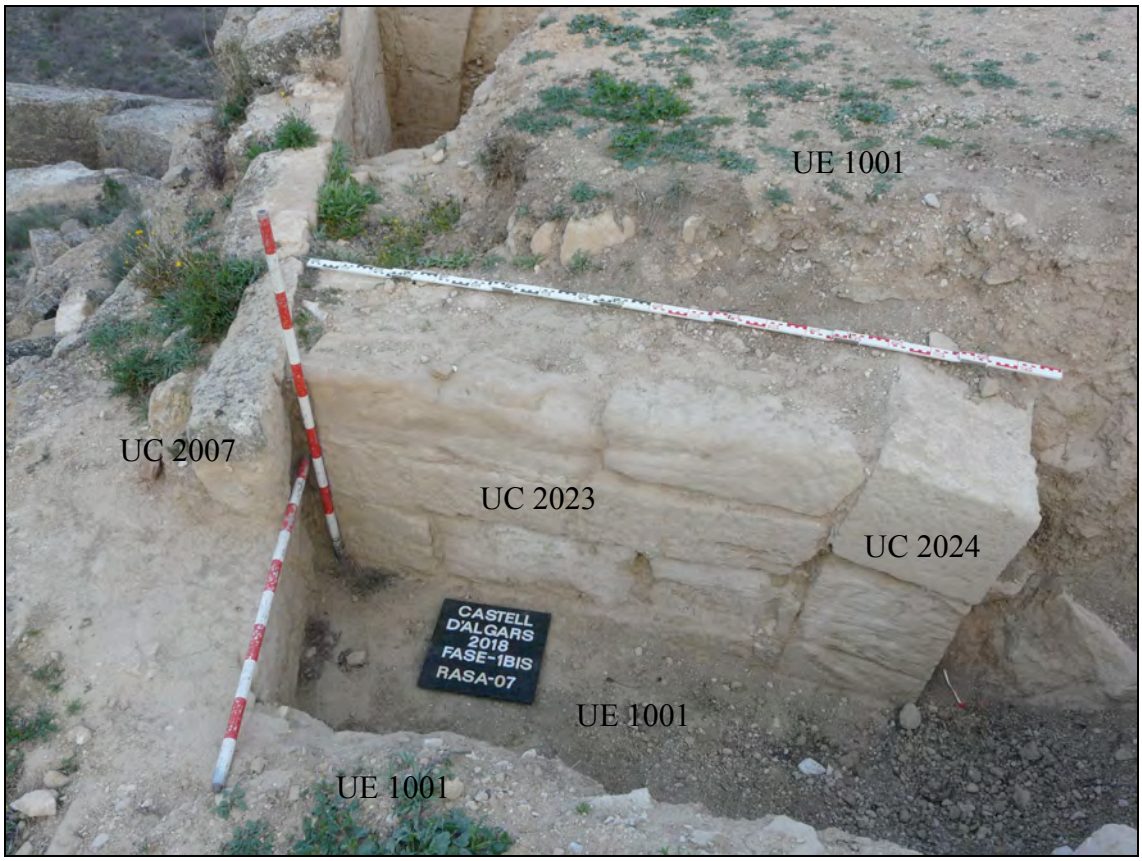

Foto 38. UE i UC documentades a la Cata 07

5.3.5. Cata 08

La Cata 08 s'ha obert en el quadrant SW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud de 160 cm (eix E-W), una amplada de 55 cm (eix S-N) i la profunditat és de 95 cm. La seva excavació no ha documentat material ceràmic però ha possibilitat deixar al descobert, sota la UE 1001, l'arrencament d'un arc apuntat (UC 2025), del que hi resten quatre dovelles de 55 cm d'amplada (i que es correspon amb el costat oposat a la UC 2026) que s'adossa a la UC 2007.

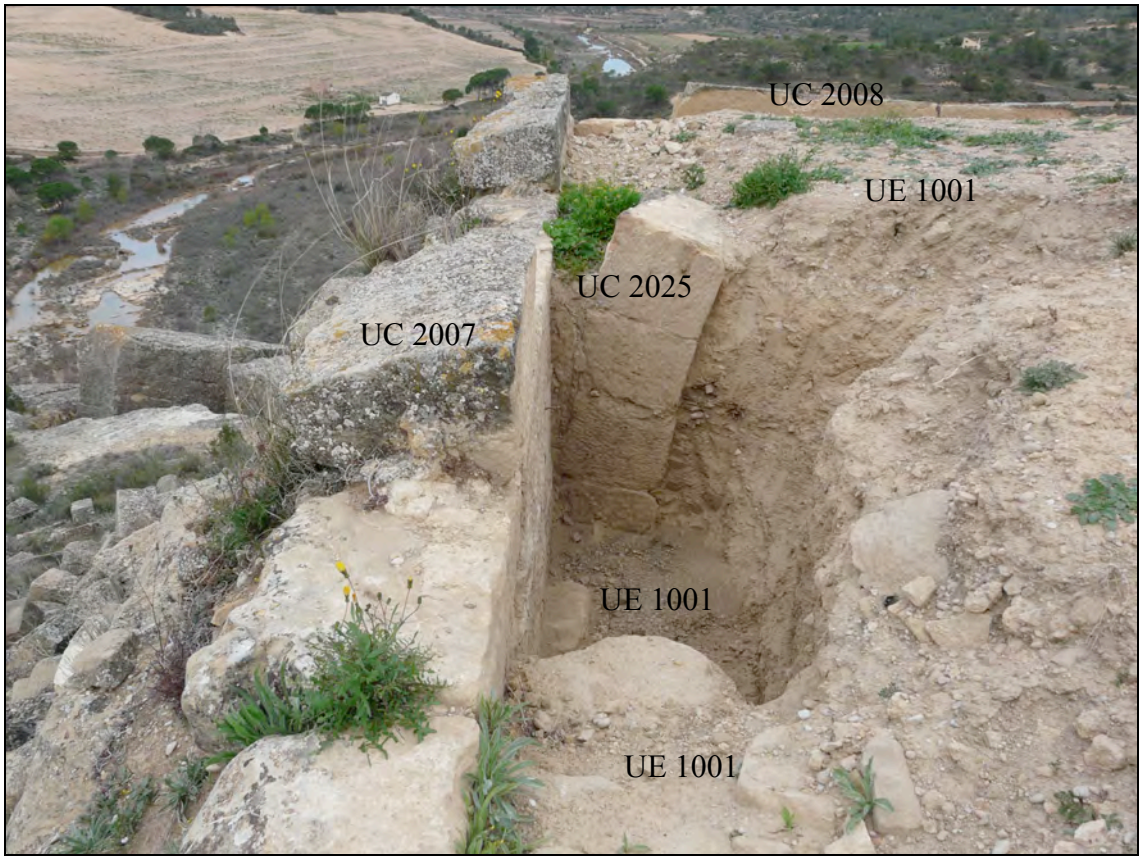

Foto 39. UE i UC documentades a la Cata 08

5.3.6. Cata 09

La Cata 09 s'ha obert en el quadrant SW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud (eix E-W) de 150 cm, una amplada (eix S-N) de 100 cm i una profunditat de 40 cm. La seva excavació no ha documentat material ceràmic però ha possibilitat deixar al descobert, sota la UE 1001, total o parcialment, les següents estructures constructives:

UC 2026: Arrencament d'un arc apuntat (UC 2026), amb dovelles de 55 cm d'amplada (i que es correspon amb el costat oposat a la UC 2025) que s'adossa a la UC 2027.

UC 2027: Mur longitudinal (sobre l'eix E-W) de parament irregular de 300 cm de longitud i 60 cm d'amplada. Se li adossa la UC 2026.

Foto 40. UE i UC documentades a la Cata 09

5.3.7. Cata 10

La Cata 10 s'ha obert just al mig de la part occidental de la plataforma superior del castell. Té 420 cm de longitud (eix E-W), 65 cm d'amplada (eix S-N) i una profunditat de 20 cm. La seva excavació ha possibilitat deixar al descobert sota la UE 1001, la UC 2017: un mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell irregular i doble parament que té 420 cm de longitud, l'amplada és de 75 cm i l'alçada màxima (cara nord) de 205 cm. Pel lateral nord se li recolza la UC 2012, pel lateral sud la UC 2022 i per la part frontal, encarada a l'est, la UC 2019.

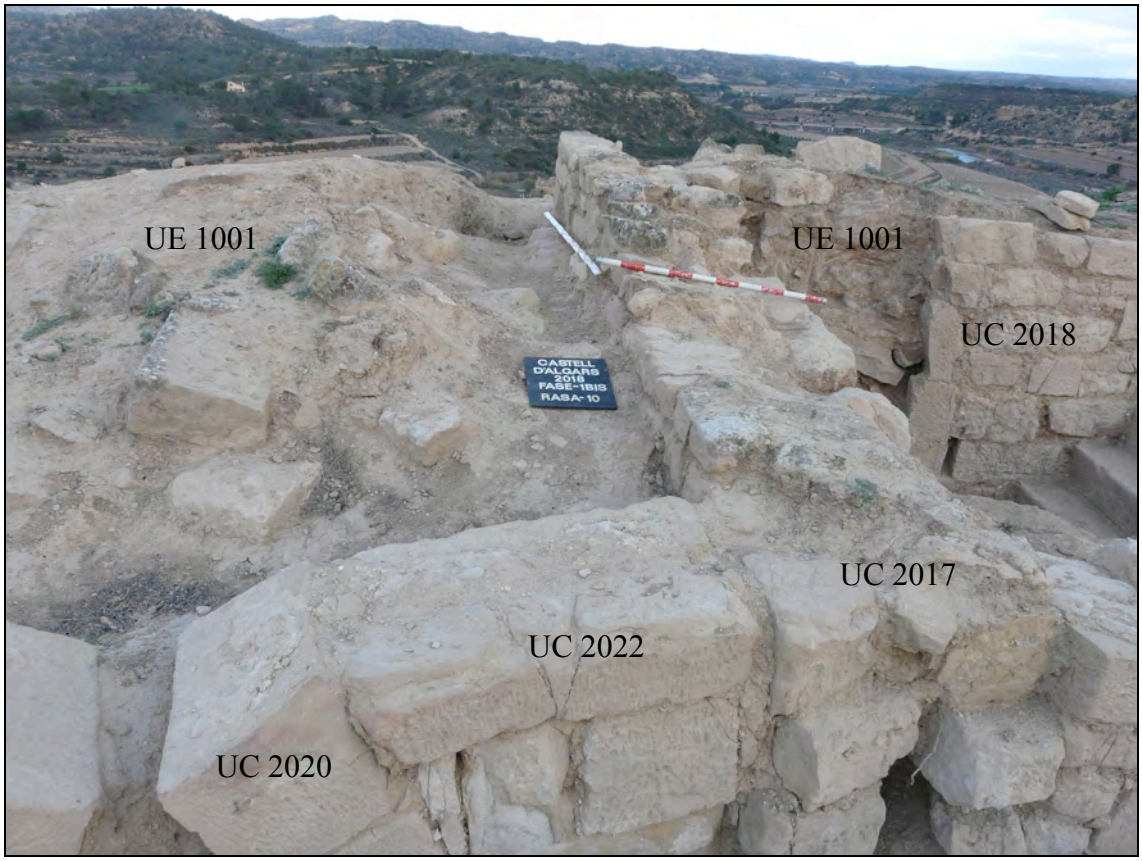

Foto 41. UE i UC documentades a la Cata 10

5.4. D'ALTRES ACTUACIONS DE CONSERVACIÓ I CONSOLIDACIÓ A LA PLATAFORMA SUPERIOR

5.4.1. Pintat del cindri de fusta de l'arc diafragma

Pintat del cindri de fusta instal·lat en la primera part de la Fase 1 per a garantir la durabilitat de l'element en la intempèrie, amb una capa del producte *Titanxyl, Protector Lasur Fondo Incoloro*, un protector a base de dissolvent per a fusta que la protegeix contra fongs destructors de la fusta, termites i altres insectes, i dues capes del producte *Xylazel Plus Mate*, que protegeix contra els raigs UV del sol, és repel·lent a l'aigua de pluja, regularitza la humitat de la fusta reduint els canvis dimensionals i permet la transpiració natural de la fusta.

5.4.2. Consolidació: Millora de la trava interna de murs posats al descobert

La màxima vàlida per a totes les intervencions és la de mantenir l'autenticitat única i testimonial d'aquesta excepcional arquitectura militar de l'Algars. Per aquest motiu la proposta es limita a un conjunt d'obres que hauran de tornar a l'estructura dels murs la seva capacitat portant i/o a evitar el seu ensorrament. S'han tornat a col·locar les pedres que havien caigut i encara restaven en el lloc, o molt proper al seu lloc original. En tots els processos restauradors s'han emprat materials i tècniques tradicionals: maçoneria de pedra calcària i morter de calç en restitució de paraments. En cap moment s'ha pretès la diferència entre la preexistència i la restauració, sinó una plena integració de les parts consolidades a l'entorn construït.

En els murs posats al descobert per la excavació arqueològica, amb una absència important de morter de lligam, s'ha realitzat una reposició de peces, de paret de maçoneria, amb pedres de recuperació col·locades amb morter mixt amb calç, seguint les proporcions, filades i disposició dels paraments originals.

L'actuació més important de restitució de carreus s'ha fet al mur sud de tancament de l'Àmbit A (UC 2007), que en l'anterior campanya de resseguiment dels murs de tancament, ja s'havien recuperat diversos carreus que estaven tombats a la vora mateix del mur. La primera filada, assentada directament a la roca natural (UE 1002), estava formada per gran pedres d'arenisca molt deteriorades i que s'anaven desfent quan les tocaves. Per tal de poder assentar en bones condicions els carreus de la filada superior, primer es va netejar i sanejar perfectament i després es va preparar una base amb pedres i morter que ho va anivellar. Un cop endurida aquesta base, es van col·locar els tres grans carreus de la segona filada, i un altre carreu de la tercera filada, tot ven lligat amb morter.

Foto 42. Tram de la UC 2007 un cop netejada

Foto 43. Treballs de preparació

Foto 44. Col·locació dels carreus

Foto 45. Tram de la UC 2007 un cop restaurat

Un altre lloc on s'ha seguit el mateix procés, és a dir, restituir una part de mur amb carreus recuperats en l'anterior intervenció ha estat la part exterior del mur de tancament de l'àmbit A (UC 2005). S'han pogut col·locar alguns carreus directament sobre la roca natural (UE 1002), ja que el parament exterior estava gairebé desaparegut. La tècnica ha estat la mateixa, fer filades regulars i lligades per la part interior amb morter.

Un dels murs posats al descobert en la present intervenció en la cata 06, el mur UC 2017, presentava greus problemes d'estabilitat, almenys a la part frontal, amb un gran forat que representava un cert perill per a la mateixa estructura i per a les més properes. S'ha reomplert amb pedres i morter, tapant l'esmentat forat i així s'ha pogut reforçar i evitar el seu ensorrament.

El darrer element que s'ha restaurat en la plataforma superior del castell ha estat el vuitè esglaó de l'escala UC 2015. Durant l'excavació de l'any 2017 va sortir uns pedra trencada, treballada amb una forma que, en el seu moment ja ens va cridar l'atenció, motiu pel qual la vàrem deixar de banda en el munt de pedres que s'han anat guardant per a futures restauracions. Un cop acabada d'excavar la totalitat de l'escala, hem vist que es tractava d'un vuitè esglaó, ja que els primers esglaons tenen el mateix acabat que la pedra guardada, mentre que els altres cinc esglaons estaven trencats i aquesta part l'havien perdut. S'ha col·locat a la part superior de l'escala i hem comprovat que les mides eren les mateixes, per tant, s'ha buscat una pedra de mides igual per a completar l'esglaó, que s'ha lligat amb morter i pedres petites per la part del darrera.

Foto 46. Restauració de l'escala

Foto 47. Preparació de les pedres

Foto 48. Col·locació de l'esglaó

Foto 49. Restauració de l'escala

Foto 50. Escala restaurada

5.5. EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA I CONSOLIDACIÓ AL BALUARD

A l'igual que en la Fase 1, realitzada l'any 2017, un dels elements on es va intervenir va ser el vèrtex oriental de la muralla, anomenat en el projecte d'intervenció, baluard. En aquella intervenció es va excavar la Cata 02 amb la finalitat de cercar una base sòlida (roca natural, UE 1500) per consolidar la part inferior perduda del vèrtex oriental de la muralla exterior, formada per filades irregulars de carreus i pedres lligades amb argamassa (UC 3000). Aquest és un punt feble de la muralla perimetral que ja havia estat sotmès a arranjaments de consolidació, mentre el castell va estar ocupat, construint-hi, o més aviat reforçant-lo amb un muret de pedres reaprofitades.

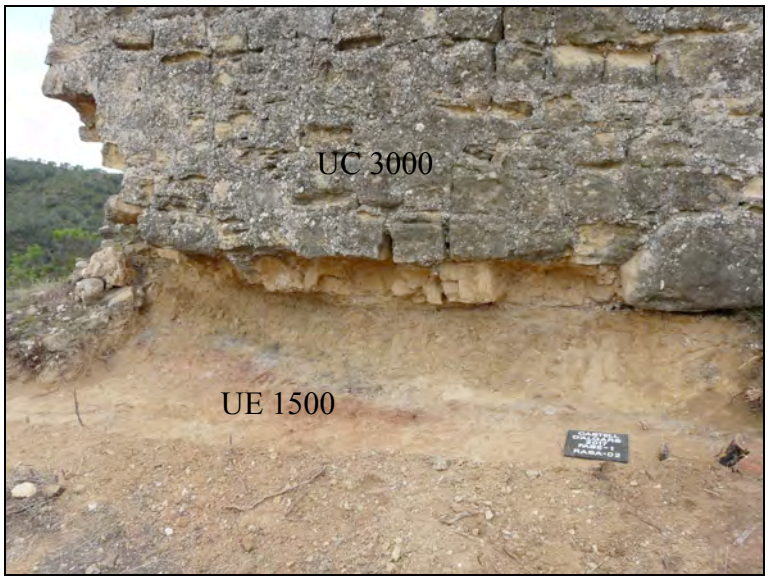

Foto 51. Cata 02 realitzada en la intervenció de 2017

S'ha continuat amb la restauració de l'angle del baluard, primer amb la retirada de la vegetació, pedres i terra amb la mini retro-excavadora i després amb mitjans manuals, tot buscant el terreny natural (UE 1500).

Foto 52. Treballs amb la màquina a la base del baluard

Foto 53. Estat del baluard abans de la intervenció

Foto 54. Detall del vèrtex del baluard abans de la intervenció

Foto 55. Detall de la zona excavada

El procés de restauració ha estat el mateix que en les parts restaurades de la plataforma superior, és a dir, buscant carreus de l'entorn immediat a la zona del baluard, fent filades més o menys regulars, tot intentant que siguin semblants a les existents. Les filades s'han lligat amb morter per la part interior, amb pedres més petites. En aquesta ocasió, a diferència de l'actuació anterior en el mateix lloc, s'ha optat per no fer el rejuntat de les pedres, i deixar per al final del procés de restauració del baluard aquest rejuntat, per a que aquest sigui homogeni.

Foto 56. Inici del treball de restauració del vèrtex del baluard

Foto 57. Treballs de restauració

Foto 58. Treballs de restauració

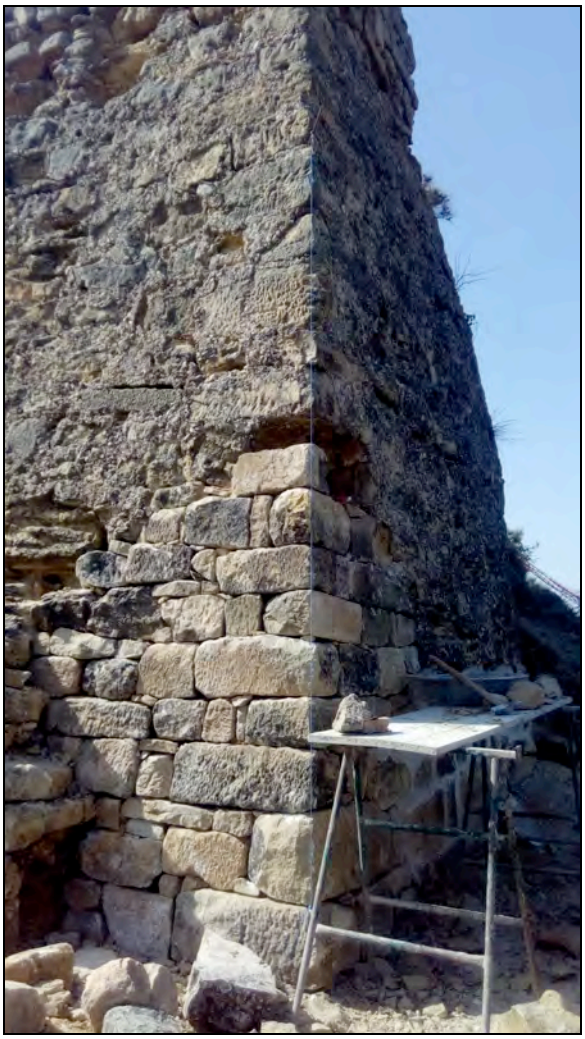

Foto 59. Vèrtex del baluard restaurat

5.6. INVENTARI DELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS DOCUMENTATS DURANT LA PRESENT INTERVENCIÓ (FASE 1 BIS)

CATA 05

Núm. Inventari	Descripció
CA'18-C05-01	Vora vertical amb llavi triangular separat del coll per un esglaó exterior. Pertany a una gerra o ampolla de ceràmica oxidada.
CA'18-C05-02	Vora vertical amb llavi engruixit. Pasta depurada. Decoració pintada de bandes horitzontals de color vinós.
CA'18-C05-03	Fragment de paret de ceràmica oxidada ben depurada. Decoració pintada amb bandes horitzontals de color vinós.
CA'18-C05-04	Fragment de paret de ceràmica oxidada ben depurada. Decoració pintada color vinós molt desgastada.
CA'18-C05-05	Fragment de paret de ceràmica oxidada. Decoració pintada color vinós molt desgastada.
CA'18-C05-06	Fragment de paret de ceràmica oxidada ben depurada. Decoració pintada color vinós molt desgastada.
CA'18-C05-07	Fragment de paret de ceràmica oxidada ben depurada. Decoració pintada color vinós molt desgastada.
CA'18-C05-08	Fragment de paret de ceràmica oxidada. Decoració pintada de

	bandes horitzontals color vinós molt desgastades.
CA'18-C05-09	Fragment de paret de ceràmica oxidada. Decoració pintada color vinós.
CA'18-C05-10	Fragment de paret de ceràmica oxidada. Decoració pintada amb una línia vertical de color vinós.
CA'18-C05-11	Fragment de paret de ceràmica oxidada. Pasta depurada. Decoració de línies incises ondulades paral·leles.
CA'18-C05-12-28	17 fragments informes de paret de ceràmica oxidada. Pasta depurada. Recipients petits.
CA'18-C05-29-37	9 fragments informes de paret de ceràmica oxidada. Pasta depurada. Recipients mitjans.
CA'18-C05-38-43	6 fragments informes de paret de ceràmica oxidada. Pasta poc depurada. Recipients mitjans i petits
CA'18-C05-44	Fragment informe de paret de possible àmfora ibèrica. Pasta bicolor oxidant-reduïda. Engalba blanca a la superfície exterior.
CA'18-C05-45	Fragment informe de paret. Pasta bicolor oxidant-reduïda.
CA'18-C05-46	Fragment informe de paret. Pasta tricolor oxidant-reduïda-oxidant-
CA'18-C05-47-54	8 fragments informes de paret de ceràmica grollera. Ceràmica oxidant.
CA'18-C05-55	Nansa de cinta de ceràmica grollera reduïda.
CA'18-C05-56	Nansa de tub circular de ceràmica grollera reduïda.
CA'18-C05-57-66	10 fragments informes de paret de ceràmica grollera reduïda.
CA'18-C05-67	Fragment informe de paret de ceràmica grollera amb vidrat verd fosc a l'interior.
CA'18-C05-68-69	2 fragments de paret d'àmfora romana.
CA'18-C05-70-72	3 fragments de vidre antic.
CA'18-C05-73	Fragment de molí de mà amb possible pedra de Montjuïc.
CA'18-C05-74	Fragment d'arrebossat del calç sobre tàpia.

CATA 06

Núm. Inventari	Descripció
CA'18-C06-01	Fragment de ceràmica B-oïde. Pasta de color beix i vernís negre de poca qualitat.
CA'18-C06-02	Fragment de vora vertical amb llavi engruixit i ressaltat a l'interior, pertanyent a un bol de ceràmica comuna romana.
CA'18-C06-03	Fragment de base de peu anular, pertanyent a un vas globular de ceràmica comuna romana.
CA'18-C06-04	Fragment de base plana de gerra o càntir. Ceràmica comuna

	oxidada.
CA'18-C06-05	Fragment de base plana de gerra o càntir. Ceràmica comuna oxidada.
CA'18-C06-06	Fragment de base amb peu anular. Ceràmica comuna oxidada.
CA'18-C06-07	Fragment informe de paret de pasta sandvitx (oxidada-reductora-oxidada).
CA'18-C06-08	Fragment informe de paret. Pasta ben depurada. Superfície amb engalba blanca i decoració pintada amb bandes de color marró.
CA'18-C06-09	Fragment informe de paret. Pasta depurada. Superfície amb decoració pintada amb bandes de color marró.
CA'18-C06-10	Fragment informe de paret d'un bol de pisa amb vernís blanc només a l'interior.
CA'18-C06-11-27	18 fragments informes de paret de ceràmica oxidada de vasos petits. Pasta més o menys depurada.
CA'18-C06-28-35	8 fragments informes de paret de ceràmica oxidada de vasos mitjans. Pasta més o menys depurada.
CA'18-C06-36-39	4 fragments informes de paret de ceràmica oxidada de grans vasos o gerres. Pasta depurada.
CA'18-C06-40	Fragment de nansa plana de ceràmica grollera amb mica daurada.
CA'18-C06-41	Fragment de base plana de ceràmica grollera amb mica daurada.
CA'18-C06-42-46	5 fragments informes de paret ceràmica grollera.
CA'18-C06-47	Fragment informe de paret de ceràmica passada de cocció (oxidant-reductora-oxidant).
CA'18-C06-48	Fragment informe de paret de ceràmica oxidant. Pasta depurada.
CA'18-C06-49	Fragment informe de paret de ceràmica oxidant. Pasta grollera.
CA'18-C06-50	Fragment informe de paret de ceràmica oxidant amb vidrat interior de color verd brillant.
CA'18-C06-51-52	2 fragments de vidre antic
CA'18-C06-52-54	3 fragments de fauna.

CATA 07

Núm. Inventari	Descripció
CA'18-C07-01	Fragment informe de vernís negre de la tipologia Campaniana B, amb pasta de color clar i vernís ben adherit de color negre fosc a l'interior i exterior.
CA'18-C07-02	Fragment informe de paret de ceràmica oxidada amb pasta poc depurada i decoració amb pinzellades de color vinós.
CA'18-C07-03	Fragment informe de paret de ceràmica ibero-romana. Pasta depurada tipus sandvitx (oxidada-reductora-oxidada) i decoració,

	amb pinzell de tres pues, de color taronja-marró.
CA'18-C07-04	Fragment informe de paret de ceràmica oxidada amb pasta ben depurada i traces de decoració pintada de color vinós.
CA'18-C07-05	Fragment informe de paret de ceràmica oxidada amb pasta ben depurada i decoració amb pinzell de tres pues de color vinós.
CA'18-C07-06	Fragment informe de paret de ceràmica oxidada amb pasta poc depurada i decoració amb pinzellades horitzontals de color vinós.
CA'18-C07-07	Fragment informe de paret de ceràmica oxidada amb pasta ben depurada i decoració amb pinzellades irregulars de color negrós
CA'18-C07-08	Fragment informe de paret de ceràmica ibero-romana amb pasta ben depurada bicolor (oxidant-reductora) i decoració pintada de cercles concèntrics i bandes paral·leles de color taronja-marró.

CA'18-C07-09	Fragment informe de paret de ceràmica oxidada amb pasta poc depurada i decoració amb pinzellades de color vinós.
CA'18-C07-10	Fragment informe de paret de ceràmica oxidada amb pasta depurada. Traces de decoració amb pinzellades de color vinós.
CA'18-C07-11	Fragment de base amb peu anular d'un bol de ceràmica comú romana.
CA'18-C07-12	Fragment de nansa plana penjant amb vora bisell arrodonit d'un gran bol o recipient semiesfèric. Pasta ben depurada i cocció irregular.
CA'18-C07-13	Nansa de secció circular amb decoració d'estries longitudinals en espiral pertanyent a una gerra. Pasta depurada i cocció oxidant.
CA'18-C07-14-20	7 fragments informes de parets de contenidors grans. Pasta depurada i cocció oxidant.
CA'18-C07-21-31	11 fragments informes de parets de contenidors petits-mitjans. Pasta depurada i cocció oxidant.
CA'18-C07-32	Fragment de paret de pisa de color blanc a l'interior d'un bol, molt gastada.
CA'18-C07-33	Fragment informe de paret de ceràmica oxidada amb engalba blanquinosa a l'exterior. Pasta depurada.
CA'18-C07-34-38	5 fragments informes de paret de ceràmica gris medieval (oxidada)
CA'18-C07-39-41	3 fragments informes de paret de possible àmfora ibèrica amb pasta bicolor (oxidant-reductora).
CA'18-C07-42	Fragment informe de paret amb vidrat interior de color groc. Ceràmica depurada.
CA'18-C07-43	Fragment de molí de mà.
CA'18-C07-44	Fragment de guix d'encanyissat.

CA'18-C07-45-46	Dos fragments de restes de fauna.

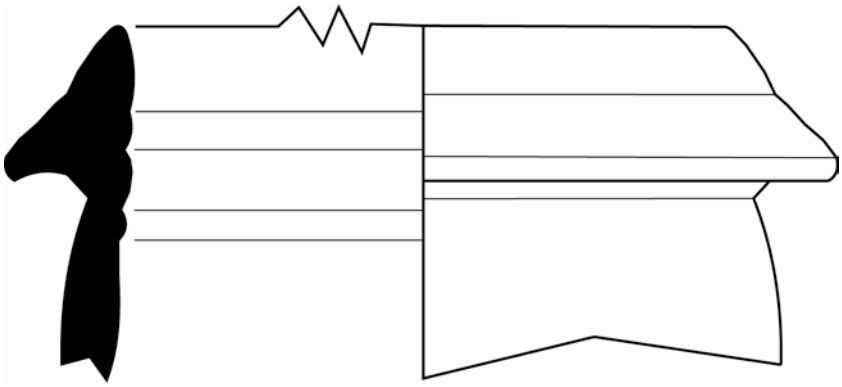

Figura 7. Dibuix de la peça CA'18-C05-01

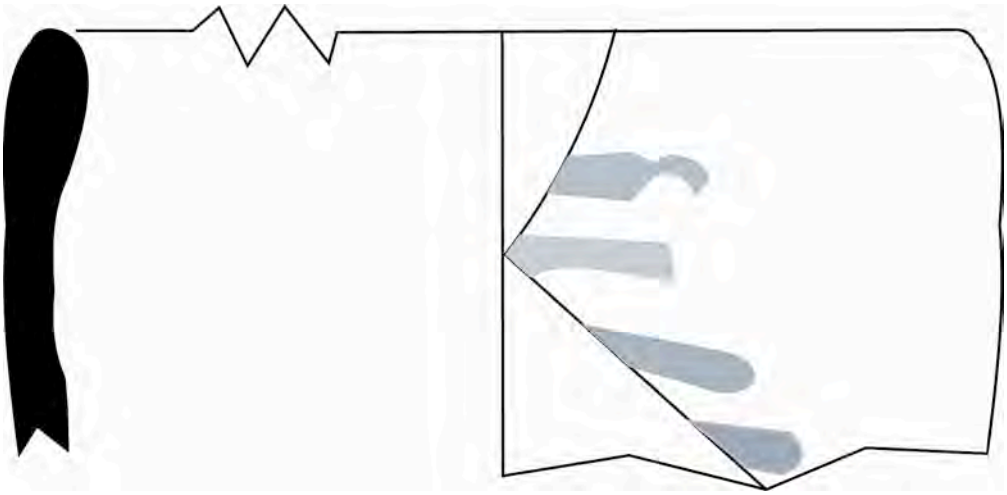

Figura 8. Dibuix de la peça CA'18-C05-02

6. CONCLUSIONS

La Fase 1 Bis d'intervenció arqueològica al castell d'Algars ens ha permès avançar en el coneixement de l'organització estructural de la plataforma superior, però el no poder realitzar una excavació en extensió, sinó limitada a cates de sondeig que s'ajusten a les disponibilitats de finançament del projecte, encara només tenim una visió molt parcial i subjecta a interpretacions que s'hauran de confirmar o replantejar en successives campanyes.

En l'estat actual de la recerca arqueològica, hem de fer memòria que no disposem d'una descripció literària del castell d'Algars, plantegem com a hipòtesi de treball (que s'haurà de confirmar en properes campanyes) que la plataforma superior, amb forma, que podem simplificar, com de triangle irregular, estaria organitzada per un mínim de dos espais o àmbits disposats a dreta i esquerra d'un espai central.

L'espai central podria estar conformat per un **pati descobert**, comunicat amb l'exterior per la portalada d'accés en el lateral nord de la muralla perimetral. En aquest espai, sense enllosar, ja que hi aflora la roca natural, hi podria haver una cisterna i un abeurador per als animals (UC 2021). Sota alguna mena de cobert, cal pensar que hi trobaríem els penjadors per als guarniments i la pallissa o estable on menjarien i descansarien els animals. També cal imaginar-se l'existència de porxos suportats per columnes com a espai de transició entre l'interior i l'exterior, com a control del fred i de la calor. La present campanya ha permès documentar, encara que desplaçades, columnes de pedra amb la base quadrangular i el fust circular.

A l'esquerra de la portalada d'accés (part oriental) sembla que s'alçaria la **torre de guàrdia**. Creuant el pati, trobaríem un arc apuntat a través del qual penetraríem a la planta baixa d'una crugia, en la que el paviment era la mateixa roca natural regularitzada, de la part oriental que estaria coberta per un embigat de bigues de fusta amb la llargada habitual de 4 a 5 metres. Pensem que podria tractar-se d'una zona de magatzem. La primera, i la possible segona, planta serien estances per a la guarnició. Una escala de fusta donaria accés al terrat amb merlets apiramidats sobre la coberta plana de la segona planta.

Just davant, a l'altre costat del pati, s'alçaria la part occidental, la més monumental que podria tenir funcions de **torre de l'homenatge.** La seva estructura arquitectònica encara no està prou definida en planta. Plantegem que hipotèticament podria estar formada per una gran torre emmerletada de dues crugies sobre arcs apuntats (UC's 2011 i 2012 al lateral nord; i 2020 i 2024 al lateral sud) recolzats en un mur central (UC 2017) i en els trams de muralla septentrional (UC 2005) i meridional (UC 2007) respectivament. Les bigues de fusta tindrien la llargada habitual de 4 a 5 metres. A la planta baixa es diferencien dos àmbits no simètrics, delimitats pels respectius arcs apuntats en els que el paviment era la mateixa roca natural regularitzada, que estarien destinades a zona de treball (cuina o ferreria) i magatzem. La primera planta seria l'espai de vida del castellà i la guanició. A l'àmbit NW s'hi ha trobat una porta (UC 2016) que donava accés a un àmbit posterior delimitat per la UC 2018. També hi ha l'escala de pedra (UC 2014) d'excel·lent factura que comunicava la planta baixa amb la possible planta noble. Des de la segona planta, una escala de fusta donaria accés al terrat

emmerletat de la torre. La planta baixa de l'àmbit SW sembla que estaria conformada per un gran espai irregular amb l'embigat suportat per dos arcs apuntats, UC's 2020 i 2023 a la part exterior i 2025 i 2016 a la part interior. Durant el procés d'excavació s'han posat al descobert dos permòdols, o peces de pedra que surten d'una paret per sostenir un cap de biga, dels embigats.

Els murs perimetrals, la cara exterior de les torres i els arcs apuntats es van construir amb carreus de pedra picada que presenten un acabat molt acurat. La resta de murs i parets presentaria una estructura mixta, la planta baixa de pedra lligada amb calç formant filades irregulars que presenten un acabat poc acurat i les plantes superiors de tàpia costrada pel seu acabat d'arrebossat amb morter de calç i sorres per evitar l'erosió. Sobre l'embigat, els respectius trebols serien de canyís amb arrebossat de guix.

Considerem d'interès senyalar que la UE 1001 (estrat de terres) que cobreix totes les estructures arquitectòniques és un potent estrat d'argiles que interpretem que es correspon amb l'ensorrament de les parets de tàpia, amb intrusió de carreus, pedres de mides diverses, tàpia crostada, fragments de guix de l'arrebossat d'encanyissats i material ceràmic, però ens crida l'atenció la total absència de fustes (procedents de bigues o portes) i d'elements de ferro, circumstància que ens fa pensar en un progressiu espoli subsegüent al seu abandonament i que va accelerar la degradació i ensorrament de les estructures del castell, màxim quan part d'elles eren de tàpia.

Tanmateix, la darrera intervenció arqueològica ens permet refutar algunes de les conclusions preliminars a les que havien arribat en la fase anterior i relacionades amb el material ceràmic documentat a la UE 1001, concretament algunes peces que recorden produccions ibèriques, i més significativament un fragment de Campaniana B-oide, producció de la Campània Nord i Laci meridional, a partir del primer quart del segle II aC (núm. inv. CA'17-1001-001), ceràmica romana i un fragment de coll d'ampolla o similar amb vidrat verdós (núm. inv. CA'17-1001-009) de filiació andalusí i un fragment de paret de vas globular amb decoració geomètrica exterior amb tonalitats verdoses (núm. inv. CA'17-1001-010), tots ells, per la seva posició estratigràfica no és material *in situ*, sinó arribat amb la terra amb la que es van fer els murs de tàpia.

7. BIBLIOGRAFIA

ALANYÀ ROIG, J., "La carta de poblament de Batea i l'Algars", a *La Vila Closa, vol. I*, Batea, 1986, 19-25.

ALANYÀ ROIG, J., "La carta de donació a Bernat Granell. Doble fur i catalanitat de Batea", a *La Vila Closa, vol. I*, Batea, 1986, 91-97, 103-110 i 115-120.

ALANYÀ ROIG, J., "La carta de poblament l'Algars", a *La Vila Closa, vol. I*, Batea, 1986, 163-170.

ALANYÀ ROIG, J., *Batea i el seu terme municipal. El repoblament templer (s. XII-XIII), vol. I*, Tarragona, 1994.

ALANYÀ ROIG, J., "Altres jaciments antics de Batea i la comarca", a *La Vila Closa, vol. III*, Batea, 2000, 59-60.

CATALÀ ROCA, P. (dir.), *Els castells catalans, vol IV*, Barcelona, 1993 (2ª ed), 631-638.

FUGUET SANS, J., *L'arquitectura dels templers a Catalunya*, Barcelona, 1995, 105-117.

FUGUET SANS, J., *Templers i Hospitalers, II. Guia de les Terres de l'Ebre i dels castells templers del Baix Maestrat*, Barcelona 1998.

GIRONÈS DESCARREGA, J., *L'arquitectura àuria dels templers*, Tarragona, 2004.

Gran Geografia comarcal de Catalunya: Ascó. Enciclopèdia catalana. Barcelona 1981.

MASCARÓ, A., *Mis memorias. Notas histórica sobre la villa de Batea*, Batea, 1948.

PÉREZ, J. M., RAMS, P., JORNET, M., *Memòria de la segona campanya de prospeccions arqueològiques a la conca del riu Algars. Batea, Terra Alta* , Arxiu Servei d'Arqueologia, Barcelona, 1998.

PUCH FONCUBERTA, E., *El poblament ibèric i romà a la Terra Alta*, Gandesa, 1996, 42-45, 105.

SERRANO DAURA, J., *La Pobla de Massaluca (Terra Alta)*, Pobla de Massaluca, 1994.

SERRANO DAURA, J., *El conflicte catalanoaragonés pel territori de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta, en els segles XIII i XIV*, Ascó 1997.

SUÑÉ, J. R., RAMS, P., SUÑÉ, M., "Estructures defensives del Temple a la zona del riu Algars, Batea (Terra Alta)", comunicació inèdita presentada a les *Primeres Jornades sobre els Ordes del Temple i l'Hospital a l'Ebre*, Ascó i Miravet, 1994.

VENTOSA SERRA, E., *Esglésies singulars de la Terra Alta*, Tarragona, 1986 .

VV. AA, *Catalunya Romànica. Tortosa i les Terres de l'Ebre, la Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada, vol. XXVI*, Barcelona, 1997, 207-208.

PLANIMETRIES

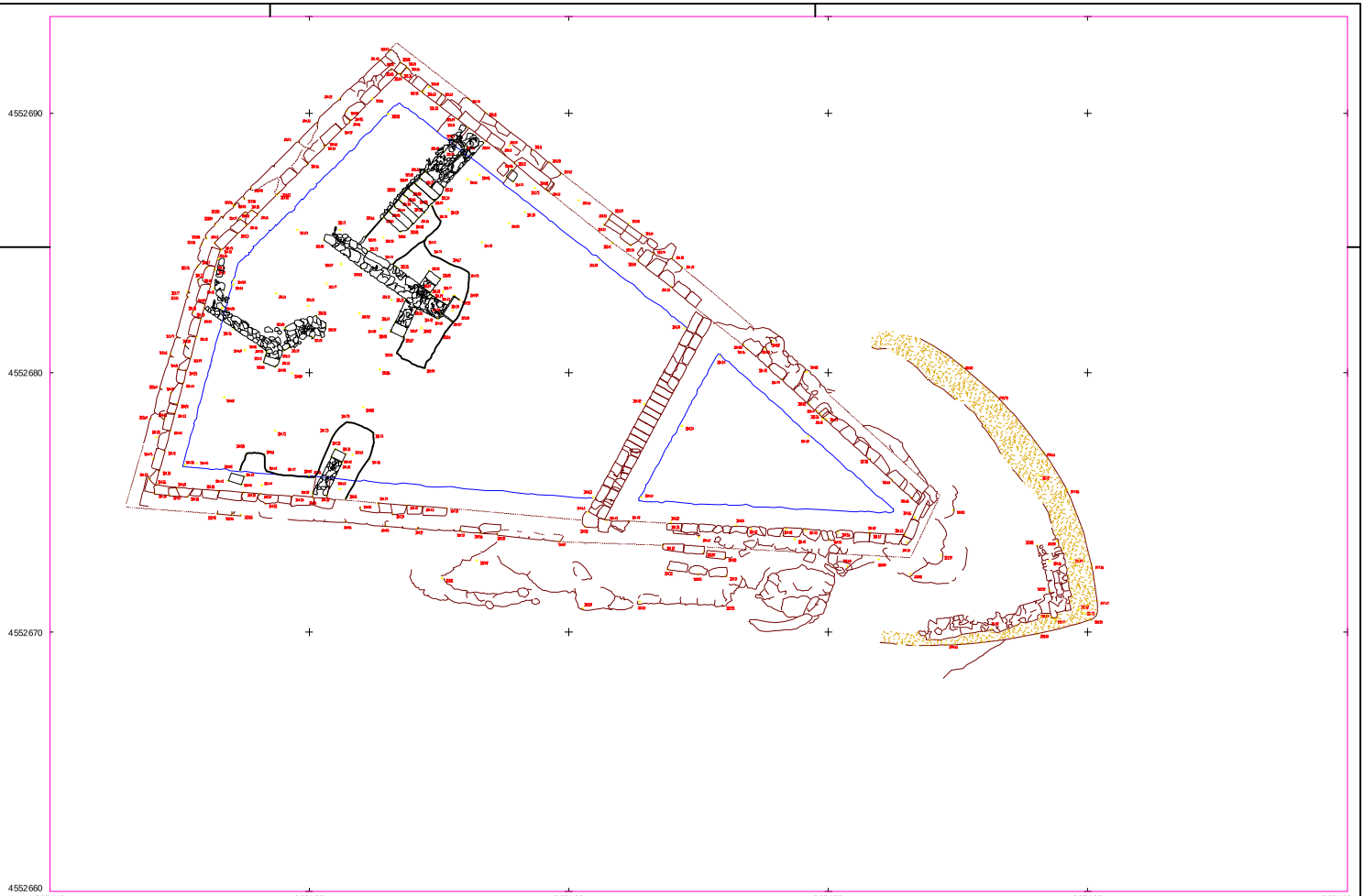

engitec topografs, s.l.p.	Localitat: BATEA TERRA ALTA, TARRAGONA	Emplaçament: CASTELL ALGARS	PLÀNOL DE : AIXECAMENT TOPOGRÀFIC DEL ESPAI HISTÒRIC DEL CASTELL DELS ALGARS	Expedient Nº: 390/18 Signat : Valentí Rubió Pla - co·legiat nº 2922 Enginyer Tècnic en Topografia	Projecció: UTM-ETRS89 Superfície:	Plànol Nº : 1	Escala: 1 : 100 Data : Maig 2018
						Full 1 de 1	

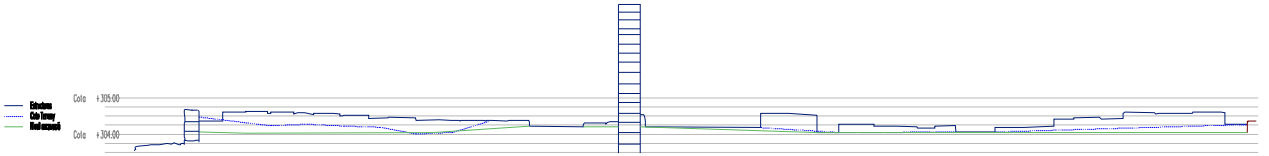

PERFIL "A"

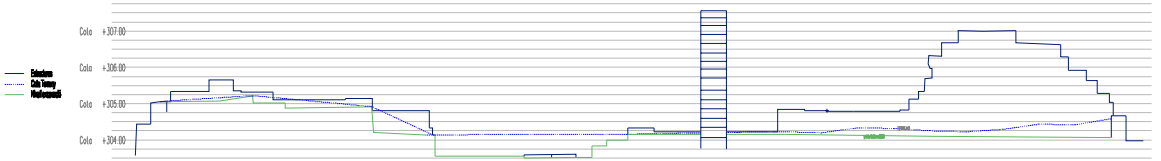

PERFIL "B"

PERFIL "C"

	TOPOGRAFIA Marcial Martínez Gallego	DATA MAIG 2017		ESCALA 1/100 0 0.5 1 2 5 m	ESPAI HISTORIC CASTELL DE SANT JOAN	EMPLAÇAMENT BATEA	PLANOL PERFILS EXCAVACIÓ / PLANOL NUM. 5

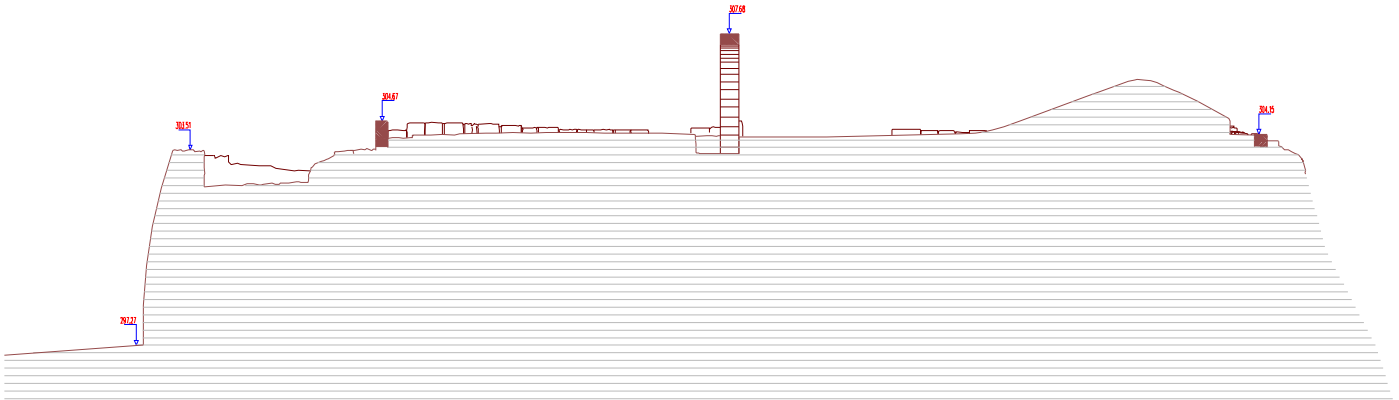

	TOPOGRAFIA Marcial Martínez Gallego	DATA MAIG 2017		ESCALA 1/120 0 1 2 5 m	ESPAI HISTORIC CASTELL DE SANT JOAN	EMPLAÇAMENT BATEA	PLANOL SECCIÓ 1–1	PLANOL NÚM. 3

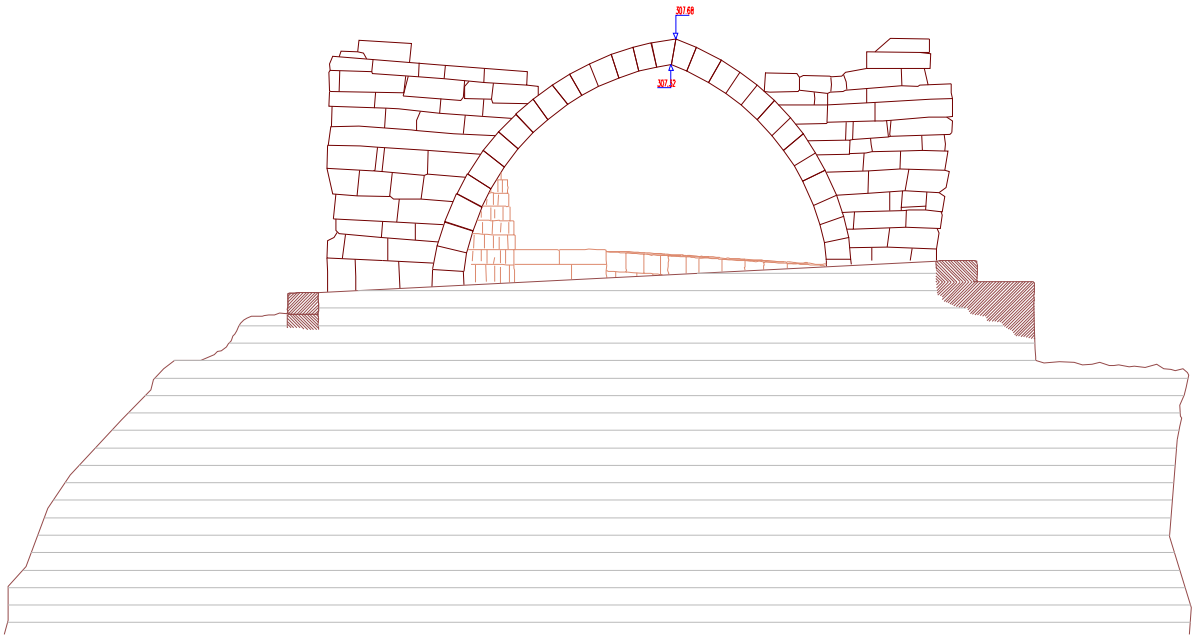

TOPOGRAFIA
Marcial Martínez Gallego

DATA
MAIG 2017

ESCALA
1/50
0 0.5 1 2.5 m

ESPAI HISTORIC
CASTELL DE SANT JOAN

EMPLAÇAMENT
BATEA

PLANOL
SECCIÓ 2-2

PLANOL NUM.
4

Rams Domenech SL
ARQUEOLOGIA I TURISME

Carrer Tarragona , 36 1er 3a
43786 BATEA
Telf. 617 866 946
ramsdomenech@gmail.com
CIF: B55713119

MEMÒRIA TÈCNICA

ACTUACIÓ

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA

TÍTOL

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL D'ALGARS. BATEA (TERRA ALTA). FASE 2021

TERME MUNICIPAL

BATEA

COMARCA

TERRA ALTA

AUTORS DE LA MEMÒRIA

JOSEP M. PÉREZ SUÑÉ

PERE RAMS FOLCH

DATA REDACCIÓ

10 de juny de 2023

CLAU

511K121 N093-2021-35942

DOCUMENTACIÓ

- **Informe final**
- **Planimetria**
- **Reportatge fotogràfic**

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL D'ALGARS. BATEA (TERRA ALTA). FASE 2021

PROMOTOR

Nom: **Ajuntament de Batea**

Població: **Batea**
Adreça: **Plaça de Catalunya 1**
Codi postal: **43784**
Telf.: **977430003**

CIF: **P-4302200C**

TIPUS D'INTERVENCIÓ

Intervenció terrestre

CLASSE D'ACTIVITAT

Excavació arqueològica i documentació

DATES D'EXECUCIÓ

Del 24 al 30 de novembre de 2021

SIGNATURA

DATA
10 de juny de 2023

ARQUEÒLEG DIRECTOR

Josep Maria Pérez Suñé
Carrer Tarragona 36 1er 3a
43786 - Batea (Terra Alta)
Telf. 617 866 946
NIF. 37269232D

MEMÒRIA ARQUEOLÒGICA DE DETALL

ÍNDEX

Nivell	Descripció	Pàg.
1	**INTRODUCCIÓ**	4
2	**PROTECCIÓ LEGAL DE LES RESTES D'ARQUEOLOGIA MILITAR I FITXA DEL JACIMENT ARQUEOLÒGIC**	5
3	**ANTECEDENTS HISTÒRICS DEL CASTELL D'ALGARS**	10
1	EL CASTELL TEMPLER: SEU DE LA SOTS-COMANDA D'ALGARS	10
2	REFORMES, DESTRUCCIONS I ABANDONAMENT DEL CASTELL	13
4	**RECERCA I INTERVENCIONS ANTERIORS EN EL CASTELL D'ALGARS**	15
1	RECERCA DOCUMENTAL PRÈVIA A LES INTERVENCIONS	15
2	RESULTATS DE LA FASE 1 (2017)	19
3	RESULTATS DE LA FASE 1BIS (2018)	31
5	**DESCRIPCIÓ DE L'ACTUAL INTERVENCIÓ DE 2021**	43
1	NETEJA DE LA COBERTA VEGETAL A LA PLATAFORMA SUPERIOR	43
2	INTERVENCIÓ A L'ÀMBIT A: SECTOR EST DE LA PLATAFORMA SUPERIOR	45
3	INTERVENCIÓ A L'ÀMBIT B: SECTOR OEST DE LA PLATAFORMA SUPERIOR	50
1	Sector arc diafragma	50
2	Ampliació de les cates 04B, 05 i 06	57
6	**INVENTARI MATERIALS ARQUEOLÒGICS (2021)**	62
7	**CONCLUSIONS**	90
8	**BIBLIOGRAFIA**	92
	ANNEX 1: PLANIMETRIA I FOTOGRAFIES DE CONJUNT	93
	ANNEX 2: RECULL DE PREMSA	96

1. INTRODUCCIÓ

El present Memòria Tècnica descriu els treballs de l'**EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL D'ALGARS. BATEA (TERRA ALTA). FASE 2021**.

En compliment de la normativa vigent, i segons el procediment establert en l'article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594), a l'empresa Rams Domenech SL per Decret d'Alcaldia, es va adjudicar el contracte d'obra d'excavació arqueològica en el conjunt del Castell d'Algars (BCIN) – Fase 2021. El projecte ha estat redactat per l'arqueòleg Josep Maria Pérez Suñé per encàrrec de l'Ajuntament de Batea, promotor de la intervenció, amb la finalitat de continuar els treballs en l'esmentat castell, per tal de poder recuperar-lo i garantir-ne la seva conservació.

L'objecte de la present intervenció, d'acord amb la directora del projecte de recuperació del conjunt d'Algars, l'arquitecta Mercè Griñó, ha estat continuar excavant per posar al descobert noves estructures arquitectòniques en els sectors est i oest de la plataforma superior del recinte emmurallat.

La intervenció s'ha realitzat amb el patrocini i finançament de l'Ajuntament de Batea, propietari del conjunt, amb la col·laboració econòmica mitjançant subvencions de la Diputació de Tarragona i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé. El treball de camp s'ha desenvolupat entre el 24 i el 30 de novembre de 2021, amb la preceptiva autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Expedient **501 K121 N093-2021-35942**), en compliment de la normativa vigent i segons el procediment establert en l'article 47 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 5 del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

2. PROTECCIÓ LEGAL DE LES RESTES D'ARQUEOLOGIA MILITAR I FITXA DEL JACIMENT ARQUEOLÒGIC

La legislació aplicable als castells, torres i muralles, i per extensió a qualsevol estructura defensiva o d'arquitectura militar, és la següent:

— La circular de la Direcció General de Belles Arts, del Ministeri de Cultura, de l'1 de juny de 1981 que diu que en virtut del Decret de 22 d'abril de 1949 (BOE. 5-5-49), tots els Castells d'Espanya —i per ampliació, tota l'arquitectura militar—, resten sota la protecció de l'Estat, que impedirà tota intervenció que alteri el seu caràcter o pugui provocar la seva destrucció. Als seus efectes (continua la circular), equival a dir que aquest Decret protegeix com Monuments genèrics totes les restes de construccions militars existents a Espanya.
— La Llei 16/85, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol, en la Disposició Addicional Segona, considera d'INTERÈS CULTURAL, restant sotmesos al règim previst en la Llei, els bens contemplats en l'esmentat Decret de 22 d'abril de 1949.
— El Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, en l'article 1 es diu que formen part del patrimoni arqueològic català els bens mobles i immobles que poden servir com a instruments per al coneixement de la història o la cultura de Catalunya, sempre que per obtenir aquest coneixement calgui estudiar-los amb metodologia arqueològica.

El castell d'Algars està declarat Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) com a Monument Històric amb el número 788-MH, i sotmès al compliment de la normativa urbanística, ordenances municipals i d'altres:

— **Planejamen**t: Normes Subsidiàries de Planejament del municipi de Batea. Art. 86 Decret Legislatiu 1/2010. Text Refós de la Llei d'Urbanisme. Art.47 Decret 305/2006, de 18 de juliol, Reglament de la Llei d'Urbanisme. Art. 48.
— **Zonificació:** Sòl no Urbanitzable. Zona de protecció agrícola i paisatgística.
— **Usos admesos:** Agrícola i equipaments destinats al lleure i a activitats relacionades amb la natura situats als nuclis de Pinyeres i Algars. Construccions d'utilitat pública i d'interès social.
— **Condicions d'edificació:** L'edificació ha de tenir la tipologia de les ja existents. S'admeten les obres de consolidació i de millora de les construccions tradicionals existents.
— **Pla especial de protecció del patrimoni:** Nivell 1. El Castell de Sant Joan d'Algars té un nivell de protecció integral, que els assigna la Llei 16/1985 de 26 de juny del Patrimoni històric espanyol.

Encara que es consideren EPA els llocs que no han estat declarats d'Interès Nacional on, per evidències materials, per antecedents històrics o per altres indicis, es presumeix l'existència de restes arqueològiques o paleontològiques (Art. 49 de la *Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català*), en el cas particular del Castell d'Algars (BCIN 788-MH) també està declarat un Espai de Protecció Arqueològica (EPA) (8/07/2011) del terme municipal de Batea, pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, atenent a les abundants troballes ceràmiques a l'entorn del castell com a jaciment arqueològic i té la seva corresponent fitxa:

Castell d'Algars. JA
DADES DEL JACIMENT

Situació	Jaciment arqueològic
Núm. jaciment	5649
Codi de registre	P00343
Nom	CASTELL D'ALGARS
Altres noms	CASTELL DE SANT JOAN

Terme/s municipal/s

Municipi	Batea
Comarca	Terra Alta

Localització

Accés	Fàcil
Context	Terreny erm Turó situat a la riba dreta del riu Algars, davant del lloc d'Algars, i al costat esquerre de la Vall de Sant Joan
Coord. UTM:X	267.241,00
Coord. UTM:Y	4.552.885,00
Altitud	307 m

Protecció legal existent

Declarat BCIN
788-MH
D. 22-04-1949, BOE 05-05-1949 Decret protecció castells
R-I-51-6585
Declarat EPA
08/07/2011

Referències cartogràfiques

Escala	1:5.000
Identificació	Full 470-2-4 (241-140)
Data	Data vol: 1995
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya

Escala	1:50.000
Identificació	MCC Terra Alta
Data	Ed. 2001
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya

Tipus jaciment

Assentament militar castell
Lloc d'habitació sense estructures

Cronologia

Cronologia inicial	Bronze Final III
Data inicial	-900
Cronologia final	Ferro - Ibèric Final
Data final	-50

Cronologia inicial	Romà Baix Imperi
Data inicial	284
Data final	476

Cronologia inicial	Medieval
Data inicial	1150
Cronologia final	Medieval Món Islàmic
Data final	1150

Conservació

Estat	Bo
Estat	Dolent

Notícies històriques

Tipus	Notícies històriques
Data	1153

El castell d'Algars és documentat l'any 1153 en la donació que el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, feu als templers del castell de Miravet amb tots els seus termes

Descripció del jaciment

Descripció

El Castell d'Algars o de Sant Joan es troba en un turó situat a la riba dreta del riu Algars, en un dels meandres, dominant un gran tram de riu així com la Vall de Sant Joan, via de comunicació entre Catalunya i Aragó.

Per accedir-hi, des de Batea, cal seguir la carretera C-221 en direcció a Maella fins el pk 57, on es troba un camí a l'esquerra que va paral·lel al riu Algars fins creuar la vall de Sant Joan; a l'esquerra hi ha el camí que puja fins a la capella de Sant Joan d'Algars.

Actualment, les restes del castell són bàsicament formades per una construcció de planta trapezoïdal; de fet, però, és gairebé triangular, atès que el costat oriental és molt curt. El costat oest fa uns 18 m i el nord i sud fan uns 25,5 i 29 m respectivament. El gruix d'aquests murs és de 115 cm. Al mig d'aquesta sala, un arc apuntat parteix la construcció de nord a sud. Aquest és actualment l'element més evident i característic d'aquesta fortificació. Els murs són fets amb carreus rectangulars, ben escairats, que fan 35 cm d'alt per 60 cm de llarg. A més d'aquest arc de diafragma, també hi ha un bon pany de mur a l'extrem est i fins a l'any 1975 hi havia una torre emmerletada. El tipus de construcció, de carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunt, correspon probablement al temps en que l'orde del Temple ocupà el lloc al segle XIII. D'aquests elements defensius resten estructures difícils de reconèixer enmig dels matolls. Per determinar-ne el traçat i les característiques caldria la neteja i excavació del mateix. Ara bé, per sota de la sala principal, hi ha restes d'un segon mur perimetral, d'una muralla anterior, a l'est, a uns 5 m es poden veure uns murs en doble angle i amb un gruix de 80 cm; al nord també hi ha

indicis d'un mur; a ponent, a uns 2 m de la paret de la sala principal, hi ha el mateix mur exterior, amb una alçada de 2,5 m de carreus més petits (20 per 30 cm), però ben col·locats en filades i units amb morter de calç.
Per les vessants del castell es documenta abundant ceràmica:
-ceràmica a mà amb aplicació de cordons amb digitacions i incisions
-ceràmica ibèrica de pasta tricolor, llisa i amb decoració pintada
-ceràmica comuna íbero-romana; campaniana A i B; àmfora romana; TSA-D
-ceràmica medieval
Les estructures del castell templer, de ben segur, ampliaren i transformaren una construcció castral anterior, possiblement andalusina, que a la seva vegada s'hauria assentat sobre una construcció baix imperial, ibèrica i del Bronze Final.

Règim jurídic

Tipus de propietat: 3.2. – Privada Particular

Documentació

Fotogràfica
Diapositiva
Fotos fetes i guardades per Enric Puch de Vall-de-Roures

Altres
Memòries i informes
Memòria de la II Campanya de prospeccions al riu Algars, 1998: Arxiu Servei d'Arqueologia

Bibliografia

Autors: ALANYÀ ROIG, J
Títol capítol: "El terme municipal: Carta de poblament de l'Algars"
Títol: *La Vila closa*
Any: 1990

Autors: ALANYÀ ROIG, J.
Títol capítol: "Altres jaciments antics de Batea i la comarca"
Títol: *La Vila closa*
Any: 2000

Autors: DDAA
Títol: *Catalunya Romànica. Tortosa i les Terres de l'Ebre, la Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada*
Any: 1997

Autors	DILOLI FONS, J
Títol	*La Ilercavònia*
Any	1991

Autors	FUGUET, J
Títol	*Templers i hospitalers*
Any	1998

Autors	PUCH FONTCUBERTA, E
Títol	*El poblament ibèric i romà de la Terra Alta*
Any	1996

Dades realització

Autor/s fitxa	J. Bosch, M. Caballero, E. Puch
Data realització	1985/09
Autor/s revisió fitxa	J. M. Pérez Suñé, P. Rams Folch
Data revisió fitxa	05/2004
Visible a Internet	Sí
Usuari alta	INVENTAR
Usuari modificació	PCUMHH
Data alta	21/08/1998
Data modificació	02/08/2011 10:06:31

Referència documental:
http://invarque.cultura.gencat.cat/FitxaGeneral?index=0&consulta=MSUxK0Nhc3RlbGwgZCdBbGdhcnMgQmF0ZWElMistMSU%3D&codi=5649

3. ANTECEDENTS HISTÒRICS DEL CASTELL D'ALGARS

El poblament ibèric a la zona es concentrà en el proper poblat de dimensions mitjanes del Tossal del Moro de Pinyeres, situat en un turó que domina un meandre del riu Algars i que ha estat objecte de diverses campanyes d'excavació arqueològica. En el turó i les vessants del Castell d'Algars es documenta abundant ceràmica ibèrica i campaniana. La presència romana està constatada per un petit *tuguria* (Bancals del Xut) situat als peus del turó del Castell i almenys per dues *villae* (l'Ereta i els Corralets), la cronologia dels quals oscil·la entre el segle I aC i IV-V dC.

Sembla que cap el 714, havent ocupat bona part de la Península, els musulmans comandants pels cabdills Musa i Tàrc van conquerir tota la vall de l'Ebre. A Batea la presència musulmana està constatada amb nombrosos topònims (Ben-Hufets, Al-mudèfer, i Al-gars entre d'altres); a més de poblar el territori, els sarraïns van construir-hi fortaleses defensives, com el castells d'Algars i Batea, ja que ben aviat, a la darreria del mateix segle VIII començaren els intents cristians de reconquerir la zona de Tortosa. Sota dominació musulmana, la Terra Alta depenia de la taifa de Tortosa, i el seu representant era el walí de Siurana, que a la seva vegada tenia delegats als castells de la zona. El cabdill que comandava cada castell dominava el territori que tenia adscrit.

Passats alguns segles, entre el 1132 i 1133 els aragonesos arriben a controlar els castells d'Horta, Batea, Algars i Riba-roja. El rei d'Aragó Alfons I "el bataller" va cedir, el juny de 1133, el castells de Batea i Algars als nobles Pere de Biosca, Enric Fortuny i Exemen Garcés, però l'ocupació fou molt breu, ja que els sarraïns van recuperar el territori fins la reconquesta definitiva pels exèrcits del comte Ramon Berenguer IV i del seu fill Alfons "el cast".

3.1. EL CASTELL TEMPLER: LA SOTS-COMANDA D'ALGARS

Per a l'estudi del poblament cristià de les Terres de l'Ebre, i de l'arquitectura militar associada, cal distingir tres etapes: de conquesta, de consolidació de fronteres i de repoblament efectiu (Monner 1994: 369).

— *Etapa de conquesta*. Després de conquerir Ascó i Tortosa el 1148, camí de Lleida (que serà dominada el 1149), els exèrcits cristians van ocupar la zona compresa entre Xerta, Prat de Comte, Bot, Gandesa, Batea, Vilalba i Faió, però els sarraïns encara controlen els castells de Miravet, Horta, Siurana i probablement de l'Algars. Horta i els seus termes sembla que foren conquerits durant les campanyes d'Alfons I de Barcelona (II d'Aragó) pels rius Algars i Matarranya vers l'any 1163, però podria haver estat abans, entre 1153 i 1157. A mesura que es materialitzava la reconquesta de la zona, el comte de Barcelona començà a desprendre's del seu domini a favor de diversos senyors laics i eclesiàstics. Fidel al pacte signat el 27 de novembre de 1143 a Girona, pel qual Ramon Berenguer IV s'obligava a donar a l'Orde del Temple la cinquena part de totes les conquestes als sarraïns en les que l'Orde hi participés. El 24 d'agost de 1153, Ramon Berenguer IV dóna al Temple el castell i termes de Miravet, que esdevindrà el centre dels dominis templers a la zona, d'aquí la seva denominació de Batllia, mentre que els altres dominis reben la denominació de Preceptoria i ben entrat el segle XIII la de

Comanda. El territori de la Batllia de Miravet era molt extens i tenia els llocs de Benissanet, Gandesa, Corbera, Algars, Batea, Pinell, Rasquera i Miravet.

— *L'etapa de consolidació de la frontera cristiana* en la que els templers pretengueren assegurar la frontera del riu Algars, per poder iniciar un repoblament efectiu del rerepaís comprés entre aquest riu i Miravet, no va ser fàcil. Possiblement, pel seu emplaçament geogràfic a la part més oriental del territori, l'àrea Batea-Algars es va veure durant molt de temps pràcticament oblidada pels templers en la seva tasca de colonització. Precisament degut a la parsimònia amb què els templers emprengueren aquell repoblament, el 30 d'octubre de 1181, Alfons II "el cast" va intentar prescindir del templers atorgant dues cartes de poblament: una, segons el fur de Barcelona, per la qual concedia els castells d'Algars i de Batea al cavaller Bernat Granell i els seus, i l'altra, innominada i de caràcter general segons el fur de Saragossa als que habitessin els dos llocs. J.M. Font i Rius pensa que Alfons II decidí, en un inici, endegar una repoblació de tipus col·lectiu, però que optà després, davant els resultats nuls d'aquesta acció, per la donació feudal. Davant la protesta dels templers, el rei els donà, l'any 1182, un altre document on es confirmava que els dos llocs eren compresos en els dominis del terme de Miravet. Entre d'altres possibles raons, la confusió existent sobre la delimitació entre Aragó i Catalunya que no es va definir en el document de donació general de 1153, aquell any de 1182 es declarà el riu Algars com a límit dels dominis del castell de Miravet, però no dels territoris aragonesos.

El 1187, el Temple adquireix a Bernat Granell els drets que posseeixen sobre els castells i termes de Batea i Algars. No obstant, a la transició entre els segles XII i XIII, l'activitat de l'Orde del Temple a la zona Batea-Algars no degué d'anar més enllà del control senyorial, ja que hi persistien els conflictes pel seu domini. J. Alanyà creu que l'absentisme del Temple, i l'ambigüitat dels límits territorials, van afavorir la incursió del cavaller aragonès Artal d'Artusella, germà d'Elvira de Cervelló, usufructuària de Gandesa, el qual s'apoderà dels castells d'Algars i Batea. Per segona vegada, doncs, els templers foren privats dels seus drets, però també per segon cop saberen restablir el seu ordre, arribant en aquest cas a un compromís amb l'esmentat cavaller, signat el 20 de desembre del 1216 i del tot favorable al Temple. Els territoris dels pobles que actualment constitueixen el municipis de Batea (Batea, Algars i Pinyeres) formaren juntament amb el castell d'Almudèfer la sots-comanda templera d'Algars, un territori de frontera entre els mons cristià i musulmà.

Foto 1. Antiga fotografia del castell dominant el riu Algars

Com si aquestes experiències haguessin esperonat els frares, és ara que hom comença a palesar la presència real dels templers i la formació d'una sots-comanda o sots-preceptoria, establerta al castell d'Algars. Del 1221 hi ha documentat el primer comanador d'Algars, Guillem de Clariana. En Joan Fuguet apuntà que probablement el nomenament del càrrec anés acompanyat de l'organització física de la sots-comanda, la qual cosa voldria dir posar en explotació una dominicatura i arranjar curosament l'antic castell sarraí amb una nova estructura defensiva de planta poligonal irregular bastida amb carreus, arcs apuntats gòtics, torres emmerletades flanquejant els angles (Fuguet 1998: 23) i dotada de barbacana i albacars. El castell era petit, aixecat vora l'espadat del riu, a tramuntana del turó. La barbacana era el mur de fortificació exterior al castell, i que l'envoltava en punts estratègics tot dificultant-hi l'accés; d'aquesta estructura no n'ha quedat res en superfície. En Josep Alanyà apunta que donada la situació del castell, la barbacana hauria de protegir els dos flancs de la fortalesa i la part posterior. Els albacars o torrasses que es repartien convenientment a tot el llarg de la defensa o mur fortificat exterior. El plural del document indica que n'hi havia més d'una (Alanyà 1994: 104-105). D'aquesta època mateixa data podria ser l'església de Sant Joan d'Algars amb una nau formada per set arcs diafragma de les mateixes característiques del que hi ha al castell (Ventosa 1986: 35).

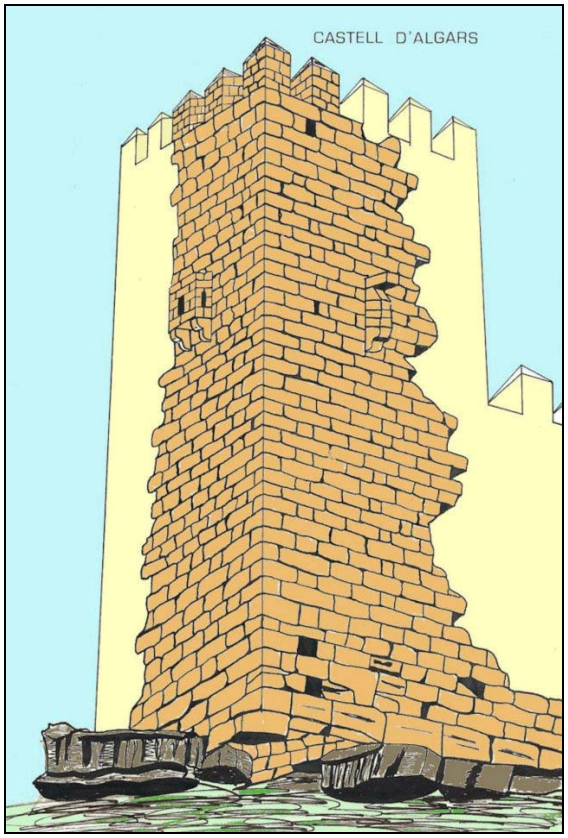

Figura 1. Reconstrucció de Joan Serra publicada a Facebook a "La Batea d'ahir"

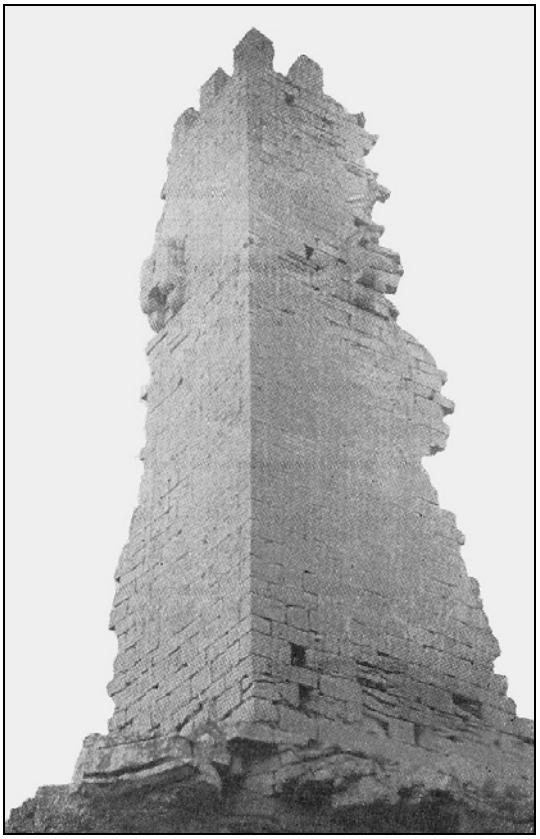

Foto 2. Exterior de la cantonada emmerletada, extreta de P. Català, 1993, p. 632

— *Etapa de repoblament efectiu* amb l'assentament de pobladors cristians per conrear el territori proper a cada nucli d'habitat. El 1244, els templers donaren una segona carta de franqueses a divuit famílies de Nonasp que llavors vivien a la Vall Major de Batea. Dècades després, el 23 de gener de 1281, els beneficiaris són sis homes, habitants de

Batea, que són atrets pels templers al territori de l'Algars perquè el poblin i hi facin residència permanent, però com a lloc militar i estratègic, la presència del castell exigia que la donació no fos absoluta, sinó condicionada, restant exclòs el castell gòtic, la barbacana ni els albacars.

3.2. REFORMES, DESTRUCCIONS I ABANDONAMENT DEL CASTELL

Arran de la dissolució de l'Orde del Temple, l'any 1317 els béns, viles i jurisdiccions dels templers van passar a l'Orde de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem. Aquests crearen la Castellania d'Amposta amb tots els dominis, drets i privilegis que tenia l'antiga comanda templera de Miravet, però Algars fou cedit en emfiteusi a un cavaller de Batea.

El regnat de Joan II (1458-1479) es caracteritzà per les guerres civils que es produeixen a Catalunya, amb el partidaris del seu fill, el príncep de Viana. El Priorat de la Castellania d'Amposta participà a la guerra a favor de Joan II, mentre que els vassalls es mantingueren fidels al Principat. A la Terra Alta l'enfrontament bèl·lic s'ha de situar el 1466, quan l'exèrcit reial comandat per l'arquebisbe de Saragossa sotmet, entre d'altres, els llocs de Vilalba, Batea, Corbera i la Fatarella, després de lluites sagnants i de l'incendi de les viles. Zurita no fa esment d'Algars, però si les tropes de l'arquebisbe Joan d'Aragó veritablement també van trobar resistència al lloc i el castell d'Algars, cal conjecturar que, finalitzada la guerra, els santjoanistes emprendrien la reconstrucció de les destrosses, que probablement es limitarien a les zones més vulnerables, com ara la part inferior del castell i el mas de Roda.

Una vegada pacificat el territori, el castell d'Algars continuà desenvolupant una funció de castell fronterer entre Aragó i Catalunya, que amb una petita guarnició controlava el gual del riu Algars i recaptava, en nom del Castellà d'Amposta, l'impost de pas al que estaven obligats persones, animals i mercaderies que transitessin per aquest indret, a més dels delmes i primícies que havien de pagar cada any els pobladors del territori jurisdiccional que comprenia antiga sots-comanda templera d'Algars.

Segons Joan Fuguet, els hospitalers conservaren i ocuparen el castell fins a la Guerra del Segadors, quan va quedar del tot arruïnat. L'any 1643 fora, potser, el més dur d'aquella guerra, ja que l'exèrcit de Castella assaltà Batea el mes de gener, i saquejà la vila; mentre que els veïns de Gandesa van fugir, deixant completament deserta la vila. Acabada la guerra, aquell mateix segle XVII, el senyoriu fou anomenat "la Pardina d'Algars", mot que probablement concerneix a l'estat de ruïna. De fet, un document de 1743 esmenta que la Pardina «*tiene vestigios de castillo con paredes maestras*». (Fuguet 1998: 24 i 39).

Definitivament abandonat, començà la progressiva erosió i ensorrament de les estructures. Actualment està pràcticament enderrocat. Fins l'any 1975 encara es conservava, a l'angle sud-oest, un tros de torre emmerletada i ara només hi resta un arc apuntat amb un tros de parament de bells carreus que, segons Joan Fuguet, remet al segle XIII (Fuguet 1998: 39). De la barbacana i dels albacars no hi ha evidències en superfície.

Foto 3. Antiga fotografia feta des del riu Algars publicada a Facebook a "La Batea d'ahir"

4. RECERCA I INTERVENCIONS ANTERIORS EN EL CASTELL D'ALGARS

4.1. RECERCA DOCUMENTAL PRÈVIA A LES INTERVENCIONS

L'any 1980, Josep Alanyà va recollir unes mostres de ceràmica durant una visita que va fer al castell. Aquests fragments, vuit de ceràmica ibèrica decorada amb motius geomètrics i catorze de ceràmica medieval. En *La Vila closa*, volum III, pàgina 60, el mateix J. Alanyà publica una planta esquemàtica del castell i del seu entorn, on situa les seves troballes de ceràmica.

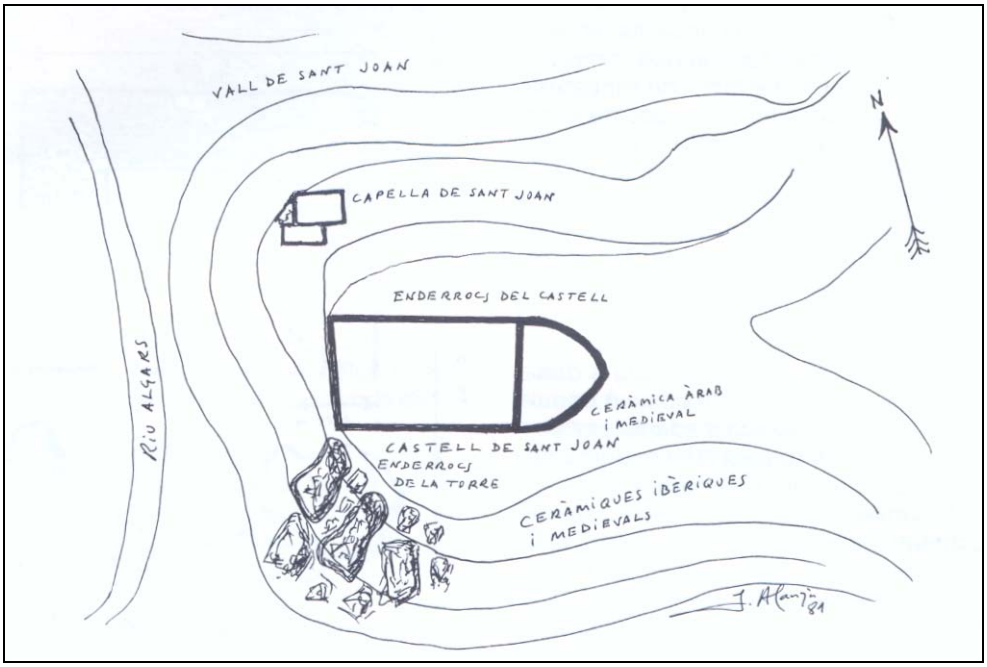

Figura 2. Planta esquemàtica del castell d'Algars.
Extreta de J. Alanyà, *La Vila closa III*, pàg. 60

Posteriorment, el 1983, durant una prospecció superficial, es van poder documentar alguns materials per les vessants del turó ocupat pel castell. Aquestes prospeccions, realitzades per Enric Puch, Ruth Ortonovés, Rose Tiñena i Carles Sancho, van permetre interpretar que el lloc degué ser ocupat des del Bronze Final – Primera Edat del Ferro, gràcies a la ceràmica a mà decorada amb cordons i incisions; l'ocupació va continuar durant l'època ibèrica, amb la troballa de ceràmica a torn ibèrica i Campaniana A. El 1989, J. Bosch, M. Caballero i el mateix E. Puch van redactar la fitxa de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic del castell d'Algars, on es donen les diferents cronologies dels materials trobats a l'entorn del castell.

L'any 1993, a l'obra dirigida per Pere Català Roca, *Els castells catalans*, volum IV, a les pàgines 631 i següents, tracta abastament dels fets històrics relacionats amb el castell, que més endavant també tractarem, però el més interessant de tot són les fotografies que publica, on encara es conserva la torre emmerletada. L'any següent, 1994, a les Primeres jornades sobre els Ordes del Temple i l'Hospital a l'Ebre, celebrades a Ascó i Miravet entre els dies 25 i 27 de novembre, Josep R. Suñé, Pere

Rams i Miquel Sunyer, van presentar la comunicació *Estructures defensives del Temple a la Zona del riu Algars, Batea (Terra Alta)*. En aquella comunicació, inèdita ja que no es publicaren les Actes, a més a més de fer la descripció arquitectònica del castell d'Algars, es va presentar una planta bastant fidel a la realitat, tot i estar feta amb pocs mitjans, però que donava una imatge molt més real que les publicades fins al moment.

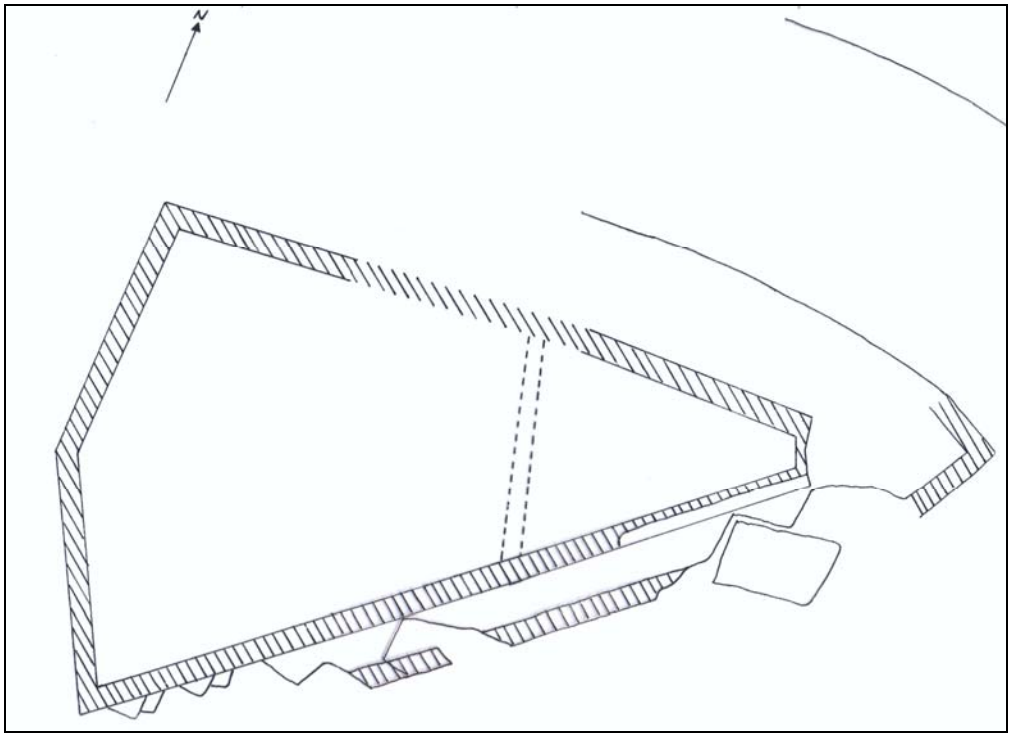

Figura 3. Planta del castell d'Algars segons J. R. Suñé, P. Rams i M. Sunyer

El 1995, Joan Fuguet publica *L'arquitectura dels templers a Catalunya*, a les pàgines 105 i següents, a més a més d'aprofundir en els fets històrics relacionats amb Algars i Batea, fa una descripció de les restes del castell més exhaustiva que altres publicacions. També publica una fotografia en color de l'arcada i del xamfrà de la torre que havia caigut vint anys abans, fotografia de Pere Català Roca.

Foto 4. Castell d'Algars, extreta de J. Fuguet, 1995, pàg. 106

El 1996, Enric Puch, al seu llibre de *El poblament ibèric i romà a la Terra Alta*, dedica unes pàgines al jaciment del castell de Sant Joan, com ell l'anomena. Es fa una relació de les ceràmiques trobades durant la seva prospecció, el dibuix de les mateixes, així com una cronologia i una planta del jaciment, indicant el lloc on es va trobar la ceràmica estudiada. En les conclusions, E. Puch diu que els materials són molt pobres però suficients per a documentar l'existència en aquest lloc d'un establiment que s'inicia probablement a la primera edat del ferro, que s'iberitza posteriorment i desapareix abans de la romanització plena del territori. La campaniana A, varietat antiga, trobada, els dona una cronologia del segle IV i III aC. No poden dir ben bé res més. Les construccions del castell medieval destruirien i van amagar amb tota probabilitat les restes d'hàbitat anterior, aprofitant la situació estratègica del lloc, dominant bones terres de conreu i una via natural important com és el curs del riu Algars.

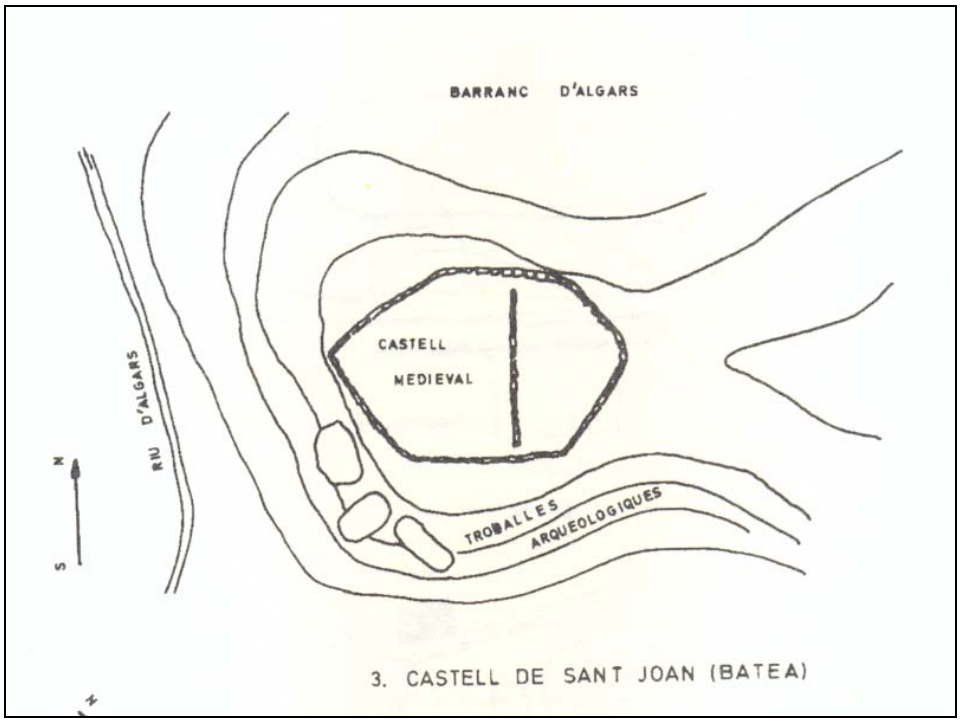

Figura 4. Planta esquemàtica del castell d'Algars, segons E. Puch a *El poblament ibèric i romà la Terra Alta*, 1996, pàg. 105, fig. 25

L'any 1998, els arqueòlegs Josep Maria Pérez, Pere Rams i Marc Jornet, durant la segona campanya de prospeccions arqueològiques a la conca del riu Algars, dins del projecte d'investigació sobre "*L'estudi de l'estructura i cronologia del poblament romà a la comarca de la Terra Alta*", van prospectar la zona del castell d'Algars. La majoria dels materials trobats també van ser trobats per la vessant sud del turó. Els materials trobats van ser molt nombrosos, sobretot ceràmica, corresponents als períodes ja identificats anys abans: ceràmica a mà del període del Bronze Final – Primera Edat del Ferro, ceràmica ibèrica, ceràmica ibero-romana i ceràmica medieval. Però aquesta vegada es va documentar també ceràmica romana (Campaniana B, Terra Sigil·lata Africana D i àmfora romana), a més a més de sílex i ferro.

De l'estructura arquitectònica del castell, a més de trams de muralla i una arcada central, hi havia noticia fotogràfica d'una torre emmerletada situada a la cantonada sud-oest.

Foto 5. Fotografia dels anys setanta del segle passat, on es pot veure els tres elements conservats, publicada a Facebook a "La Batea d'ahir"

4.2. RESULTATS DE LA FASE 1 (2017)

4.2.1. Cata 01: Excavació sota l'arc apuntat diafragmat

L'arc apuntat és l'element més característic de la part superior del castell que es manté en peu, però en progressiu deteriorament per l'erosió ambiental i el conseqüent perill de caure sinó s'intervenia per consolidar-lo.

Foto 6. Cata 01 (2017)

Per la situació de l'arc diafragma i la forma de la plataforma superior, entenem que aquesta estaria dividida en dues parts diferenciades separades per l'arc: l'oriental, més petita i l'occidental, molt més gran i envoltada de murs alts o torres coronades per merlets apiramidats.

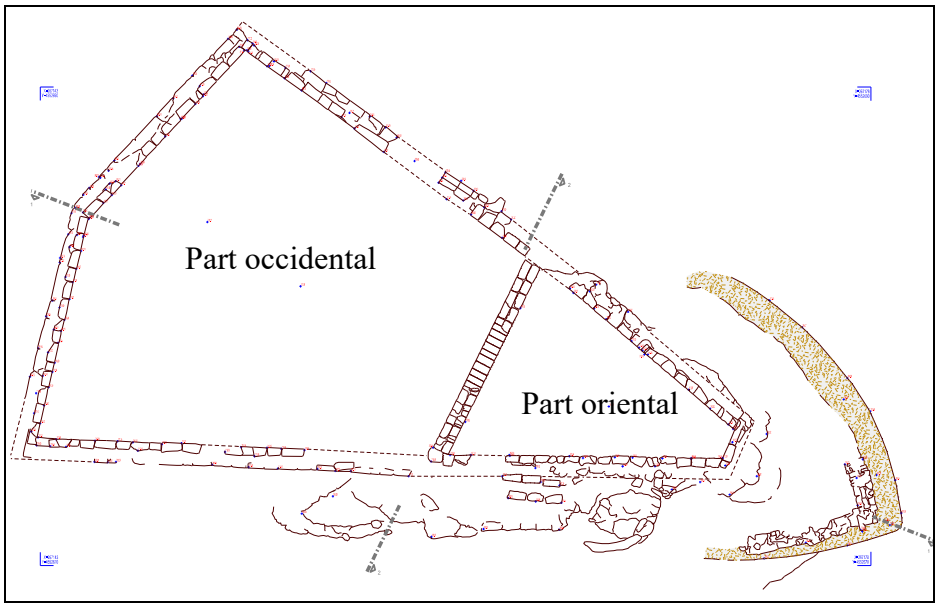

Figura 5. Parts de la plataforma superior del castell

Foto 7. Plataforma superior del castell abans de la intervenció del 2017

Amb la finalitat de col·locar una cintra sota l'arc, es va cercar el terreny consistent per a evitar possibles moviments d'aquella, obrint a la cara est, seguint l'orientació de nord a sud, la Cata 01, una rasa longitudinal de 8,20 m de llarg i 0,90 m d'amplada, encara que sota l'arcada l'amplada és de 1,45 m. Documentant la següent seqüència estratigràfica:

— *UE 1001 (estrat de terres)*: Sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000), es documenta un estrat d'argiles llimoses, amb intrusió de carreus, pedres i material ceràmic, amb una potència variable: entre 5-10 cm al costat del contrafort nord, i més de 90 cm al costat del contrafort sud, tot i que encara no s'ha excavat fins a la roca natural

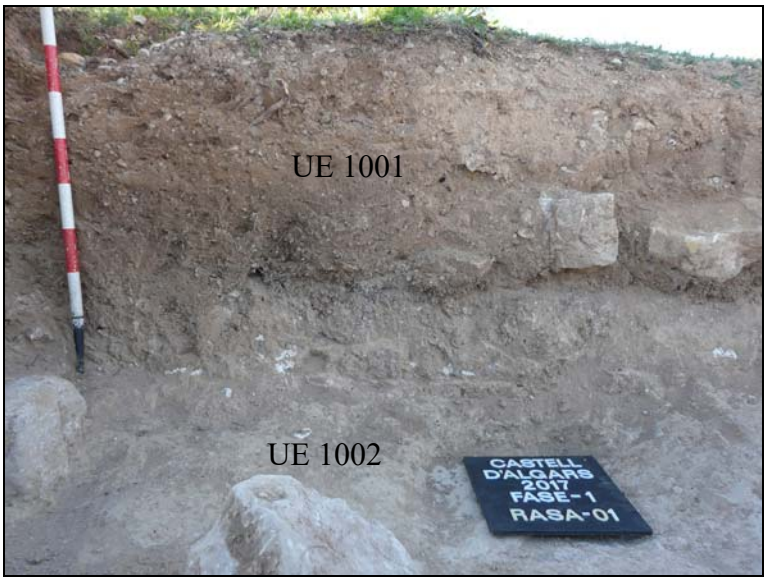

Foto 8. UE 1001 a la Cata 01

— *UE 1002 (estrat de roca natural)*: Sota la UE 1001 es documenta la roca natural, degudament condicionada de forma gairebé planera, almenys en tota la superfície de la rasa.

Foto 9. UE 1002 a la Cata 01

— *UC 2000 (contrafort del lateral nord)*: Contrafort de carreus ben escairats i doble parament del costat septentrional de l'arc apuntat. Té 1,75 m de llarg i 0,55 m d'ample; l'alçada màxima conservada és de 3,47 m. S'assenta a la rasa de fonamentació (UC 2001) retallada a la roca natural (UE 1002). Se l'hi recolza l'arc diafragma (UC 2002). Originalment estaria travat en el mur perimetral (UC 2005) del costat nord del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

Foto 10. UC 2000

— *UC 2001 (rasa de fonamentació del contrafort nord)*: Rasa retallada a l'estrat de roca natural (UE 1002). S'ha documentat però encara no s'ha excavat.

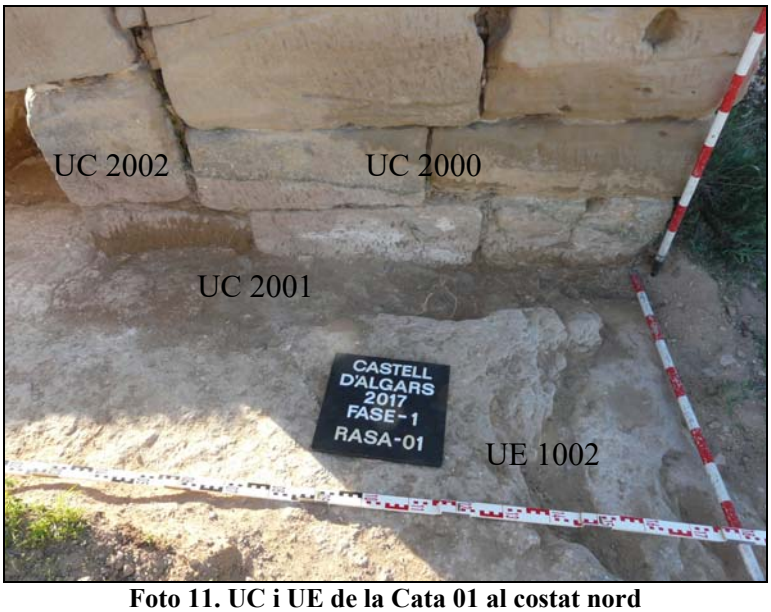

Foto 11. UC i UE de la Cata 01 al costat nord

— *UC 2002 (arc diafragma)*: Arc apuntat format per 30 dovelles de 55 cm de gruix, amb una alçada al punt central de 3,30 m i una llum a la base de 5 m. S'assenta sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) i es recolza en els contraforts laterals (UC's 2000 i 2003) nord i sud respectivament.

Foto 12. Cara oriental de l'arc abans d'excavar

— *UC 2003 (contrafort del lateral sud)*: Contrafort de carreus ben escairats i doble parament del costat meridional de l'arc apuntat. Té 1,50 m de llarg, una alçada mínima de 3,40 m, ja que no s'ha acabat d'excavar totalment la base i 0,55 m d'ample. Se l'hi recolza l'arc diafragma (UC 2002). Originalment estaria travat en el mur perimetral (UC 2007) del costat sud del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

Foto 13. UC 2003

— *UC 2004 (possible paviment)*: Possible paviment d'argamassa que encara no s'ha excavat. Estaria sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) i entre l'espai delimitat per l'arc apuntat (UC 2002).

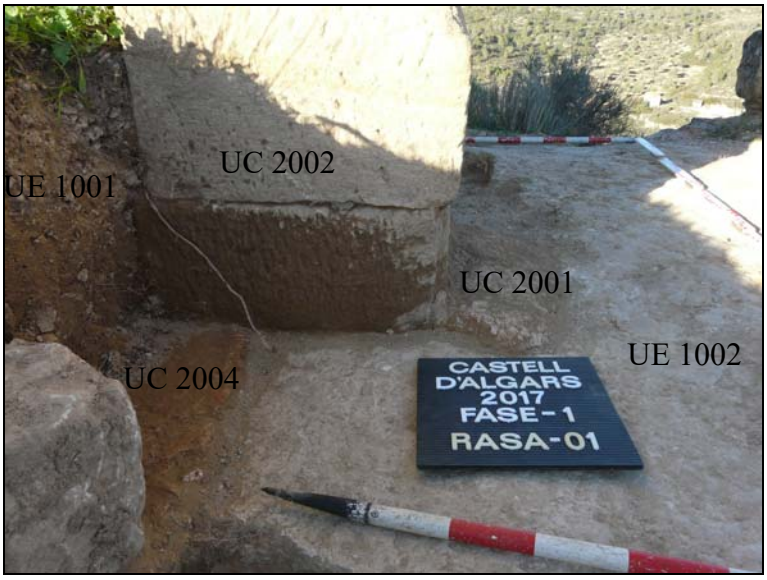

Foto 14. UC 2004

4.2.2. Cata 02: Excavació a la base del vèrtex oriental de la muralla

L'objecte de la Cata 02 era cercar una base sòlida (roca natural, UE 1500) per consolidar la part inferior perduda del vèrtex oriental de la muralla exterior, formada per filades irregulars de carreus i pedres lligades amb argamassa (UC 3000). Aquest és un punt feble de la muralla perimetral que ja havia estat sotmès a arranjaments de consolidació, mentre el castell va estar ocupat, construint-hi, o més aviat reforçant-lo amb un muret de pedres reaprofitades.

El sondeig arqueològic s'ha realitzat al lateral nord del vèrtex. Després de retirar les pedres caigudes i l'espessa vegetació, l'espai intervingut té 6,50 m llarg, una alçada contra el mur entre 0,80 - 1,00m, i una amplada d'1,50 m. En aquest punt, l'estrat de roca natural és molt feble i es desgrana amb facilitat (UE 1500); potser per aquesta raó s'ensorra la base dels murs que es van construir sense cap mena de fonamentació.

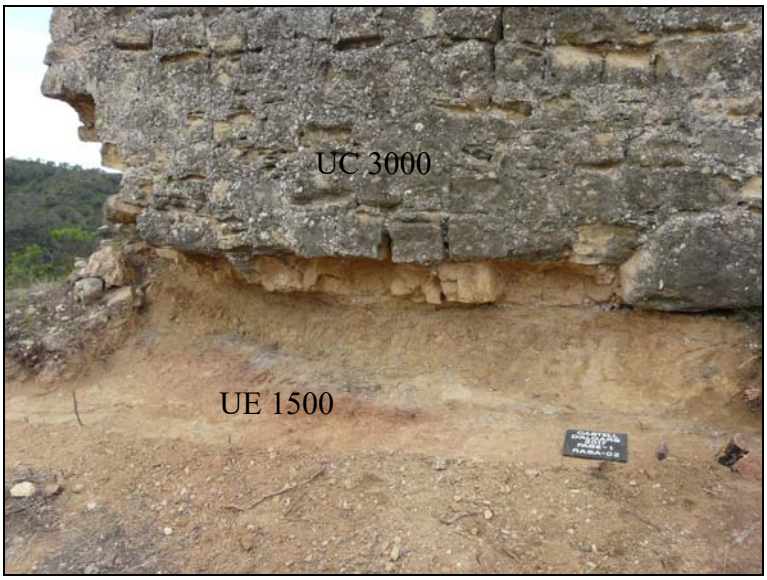

Foto 15. Cata 02 un cop realitzada

4.2.3. Determinació del perímetre superior de la muralla

Amb la finalitat de realitzar un primer aixecament topogràfic del perímetre de la plataforma superior del castell, es va decidir realitzar un resseguiment total dels murs, excavant només allí on els murs estaven soterrats per l'acumulament de la UE 1001. Durant aquest procés s'ha fet més evident que la fortificació té una planta poligonal, amb un eix sud-est/ oest de 30 m de llarg; l'amplada màxima és de 19 m al costat oest i la mínima de poc més d'un metre al costat sud-est; ocupant una superfície total de 300 m^2. Els murs perimetrals són de carreu mitjà (d'uns 60 x 35 cm) molt ben aparellats a trencajunt, formant un doble parament de 90 cm de gruix.

La plataforma superior estava dividit en dos àmbits delimitats per l'arc apuntat i els contraforts d'aquest (UC's 2000, 2001 i 2003).

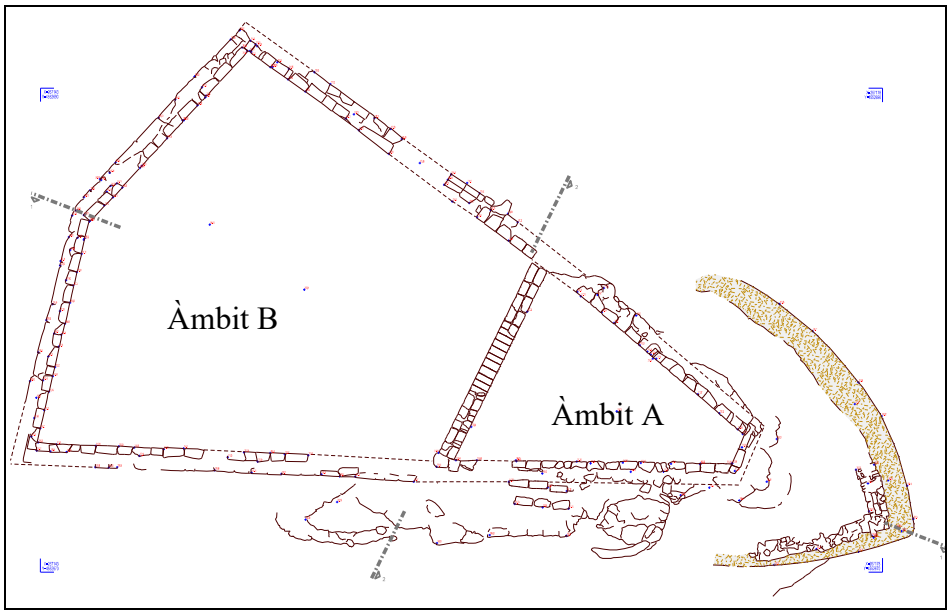

Figura 6. A la dreta, l'àmbit A i a l'esquerra, l'àmbit B

L'àmbit A és l'espai situat al costat oriental, amb forma de trapezi isòsceles, que ocupa una superfície de 50 m^2 i està delimitat per tres trams de la muralla perimetral, que seguint les agulles d'un rellotge comprenent: tram septentrional (UC 2005), a la dreta de l'arc; tram oriental (UC 2006) i tram meridional (UC 2007). Actualment està obert, però desconeixem si originalment estaria cobert.

El tram septentrional (UC 2005) té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 9,5 m corresponen a l'àmbit A, mentre que la resta corresponen a l'àmbit B. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb un tram de més de 5 m amb una alçada conservada de 2,84 m, però només el parament interior. Originalment se li adossaria el contrafort nord (UC 2000), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort sud (UC 2003), faria de separació dels dos àmbits. Per l'est s'adossa al tram oriental (UC 2006).

Foto 16. UC 2005 a l'àmbit A

El tram oriental (UC 2006) té una longitud total de 1,2 m. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, però només s'ha conservat el parament interior, per la qual cosa, ara té 40 cm, té una alçada conservada de 60 cm. Se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram meridional (UC 2007).

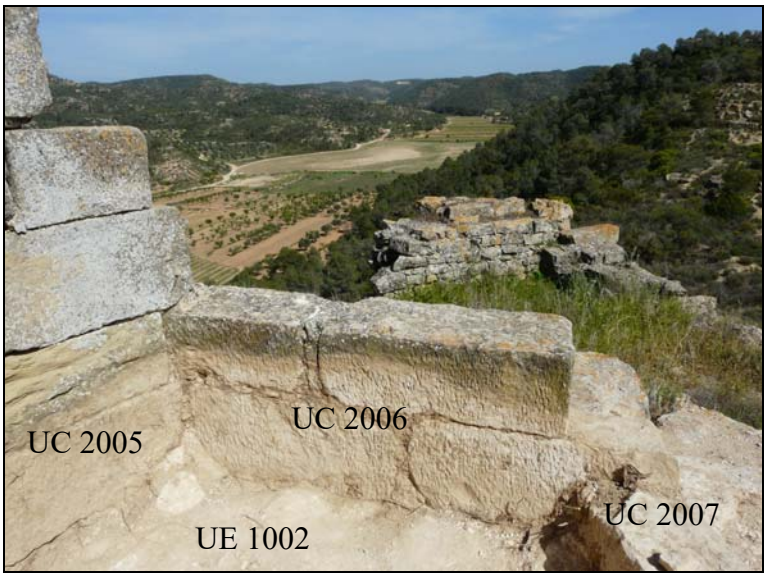

Foto 17. UC 2006

El tram meridional (UC 2007) té una longitud total de 28 m, dels quals, 9,5 m corresponen a l'àmbit A, mentre que la resta corresponen a l'àmbit B. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 i 60 cm. Originalment se li adossaria el contrafort sud (UC 2003), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort nord (UC 2000), faria de separació dels dos àmbits. Per l'est s'adossa al tram oriental (UC 2006).

Foto 18. UC 2007

L'àmbit B és l'espai situat al costat occidental, amb forma de pentàgon, que ocupa una superfície de 250 m^2 i està delimitat per quatre trams de la muralla perimetral, que seguint les agulles d'un rellotge comprenent: tram septentrional (UC 2005), l'arc i els contraforts de l'arc, el tram meridional (UC 2002) i els dos trams occidentals (UC 2008 i UC 2009). Actualment està obert, però desconeixem si originalment estaria cobert.

El tram septentrional (UC 2005) té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 18 m corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, tot i que en una petita zona, aquest ha desaparegut i s'observa la roca natural. Com no s'ha acabat d'excavar, l'alçada màxima actual és de 1,80 m. Originalment se li adossaria el contrafort nord (UC 2000), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort sud (UC 2003), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram nord-occidental (UC 2009). En aquest tram s'obre la porta d'accés al recinte superior del castell (UC 2010), de la qual només en resta el brancal, de 1,50 m de llarg i format per dos lloses de pedra. No s'ha acabat d'excavar, només s'ha resseguit el seu traçat per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Foto 19. UC 2005 a l'àmbit B

Foto 20. Porta d'accés (UC 2010)

El tram meridional (UC 2007) té una longitud total de 28 m, dels quals 18,5 m corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 i 90 cm. Originalment se li adossaria el contrafort sud (UC 2003), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort nord (UC 2000), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram sud-occidental (UC 2008). No s'ha acabat d'excavar, només s'ha resseguit el seu traçat per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Foto 21. UC 2007 a l'àmbit B

El tram occidental està format per dos subtrams, el nord-occidental (UC 2009) i el sud-occidental (UC 2008). El nord-occidental té una longitud de 9 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram sud-occidental (UC 2008). El sud-occidental té una longitud de 10,5 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de

carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel sud, el tram meridional (UC 2007) i pel nord, el tram nord-occidental (UC 2009). No s'han acabat d'excavar, només s'han resseguit els seus traçats per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Foto 22. Tram nord-occidental

Foto 23. Tram sud-occidental

Per deixar-los al descobert s'ha obert una rasa, de 0,80 m d'ample, paral·lela als murs. La seqüència estratigràfica documentada mostra que per sota l'estrat d'argiles llimoses (UE 1001) de potència molt irregular i que en la majoria del traçat dels murs no s'ha acabat d'excavar, aflora la roca natural (UE 1002) i en alguns punts un possible paviment d'argamassa (UC 2004) que tindria per finalitat regularitzar la roca, a més

s'intueixen possibles canalitzacions i alguna estructura de pedres i lloses, però tot plegat s'esbrinarà i documentarà convenientment durant l'excavació total dels àmbits A i B.

A la primera intervenció al castell d'Algars (2017) es va donar prioritat a la consolidació de dos elements estructurals: l'arc apuntat gòtic i el vèrtex oriental de la fortificació, que presentaven perill d'ensorrament. La intervenció pròpiament arqueològica es va limitar a donar suport a l'esmentada consolidació i deixar al descobert el perímetre del castell per poder realitzar un primer aixecament topogràfic mínimament precís.

4.3. RESULTATS DE LA FASE 1BIS (2018)

Uns dels treballs imprescindibles abans de realitzar cap intervenció en el monument és la retirada de volums de terra i d'enderrocs tant a l'interior com en l'espai exterior del castell. Durant la fase anterior es va procedir a delimitar el perímetre interior de la part occidental de la plataforma superior, posant al descobert l'existència de possibles murs. L'objectiu de la Fase 1Bis va ser intentar esbrinar l'entitat i l'abast d'aquestes estructures constructives. L'ideal haguera estat poder excavar en extensió tot el sector per obtenir una millor comprensió espacial del conjunt, però les limitacions pressupostaries ens obligares a només obrir cates de sondeig en els indrets que es varen considerar més adients.

4.3.1. Cata 04B

La Cata 04B en realitat va consistir en ampliar i aprofundir fins arribar a la roca natural del terreny (UE 1002) la rasa de delimitació perimetral de l'interior de la part occidental de la plataforma superior, oberta en la fase anterior en paral·lel a la UC 2005. La Cata 04B es localitza a l'oest de la porta d'accés al recinte (UC 2010), té 100 cm d'amplada, per 170 cm de longitud i una profunditat de 100 cm, i va permetre posar al descobert quatre dovelles *in situ* del lateral nord d'un arc apuntat (UC 2011) que es recolzava a la UC 2005 que a la vegada li servia de contrafort. Les dovelles són carreus irregulars en alçada, però que tenen 40 cm de profunditat per 53 cm d'amplada. L'alçada total conservada és de 100 cm. No s'ha documentat material ceràmic.

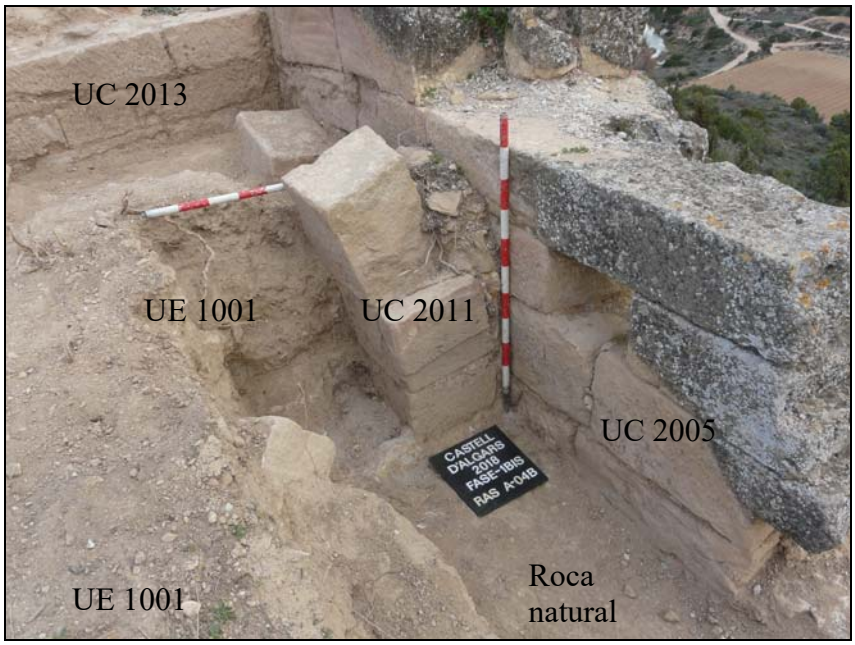

Foto 24. UE i UC a la Cata 04B

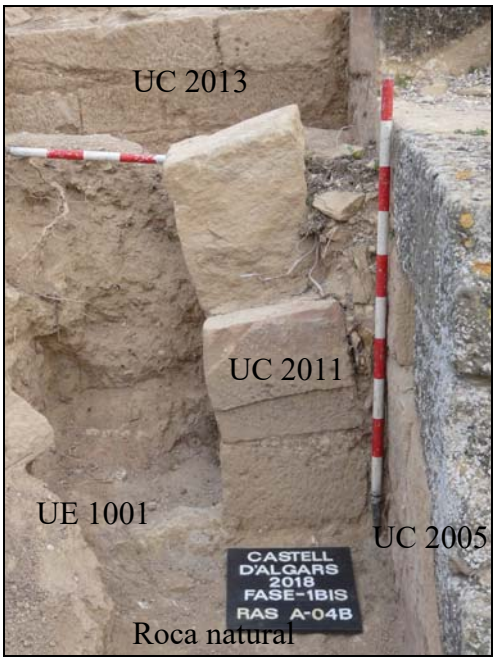

Foto 25. UE i UC a la Cata 04B

4.3.2. Cata 05

La Cata 05 es va obrir en el quadrant NW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud de 600 cm (eix S-N), una amplada de 300 cm (eix E-W) i la profunditat de la mateixa no és homogènia perquè es va voler deixar al descobert la totalitat de l'escala de pedra (UC 2014) i determinar la cota en la que aflorava la roca natural (UE 1002), punt en el que l'alçada total és de 205 cm. La seva excavació va possibilitar deixar al descobert, total o parcialment, les següents estructures constructives, a més de documentar abundant material ceràmic:

UC 2013: Mur transversal (eix N-S) de 495 cm de longitud i 85 cm d'amplada. La cara exterior (costat E) presenta un aparell a trencajunt de filades regulars de carreus rectangulars, mentre que el cos interior estaria format per un morter de calç i pedres (UC 2015). L'extrem nord s'adossa al mur perimetral del castell (UC 2005), mentre que l'extrem sud presenta un esglaonat per assentar-hi una escala de pedra de molt bona factura (UC 2014). El lateral oest s'adossa al també mur transversal UC 2018.

UC 2014: Escala de pedra de molt bona factura en sentit ascendent de S a N. S'han conservat *in situ* set esglaons, mentre que el vuitè, que estava trencat i desplaçat, s'ha col·locat de nou en el seu lloc i s'ha restituït la part que faltava. Cadascun dels esglaons té 100 cm de longitud, 35 cm d'amplada i 22 cm d'alçada. Cobreix les UC's 2013 i 2015. S'adossa al mur transversal UC 2018.

UC 2015: Revestiment interior de morter de calç i pedres de les UC's 2013 i 2014.

UC 2016: Elements estructurals d'una porta, que permetia travessar el mur transversal UC 2018, format per dos brancals formats per la superposició de pedres ben escairades i un llindar a la base. Hi manca la llinda. El pas de llum era de 92 cm d'amplada i l'alçada podia superar el 180 cm. Completament reomplerta per la UE 1001.

UC 2017: Mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell irregular i doble parament. Té 420 cm de longitud, l'amplada és de 75 cm i l'alçada màxima (cara nord) de 205 cm.

UC 2018: Mur transversal a l'eix S-N d'aparell regular de pedra. Té 500 cm de longitud, 110 cm d'amplada i l'alçada màxima és de 205 cm. El lateral nord s'adossa al mur perimetral (UC 2005), mentre que el lateral sud està rematat pels elements estructurals d'una porta (UC 2016).

UE 1001: (Estrat de terres): Sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000), es documenta un estrat d'argiles, que interpretem com l'ensorrament de les parets de tàpia, amb intrusió de carreus, pedres de mides diverses, tàpia crostada, fragments de guix de l'arrebossat d'encanyissats i material ceràmic. La potència d'aquest estrat és més que considerable, ja que cobreix totes les estructures constructives, així com la roca natural (UE 1002).

Foto 26. UE i UC de la Cata 05

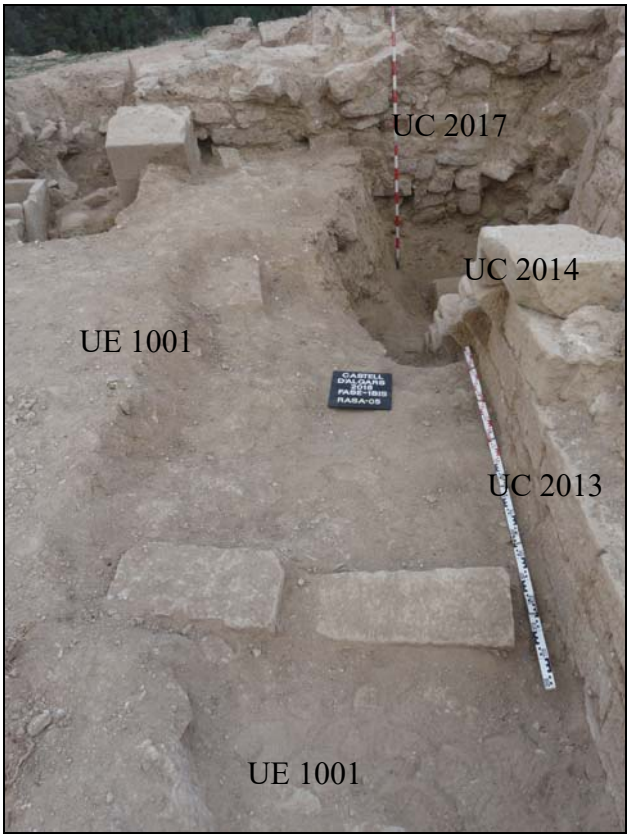

Foto 27. UE i UC de la Cata 05

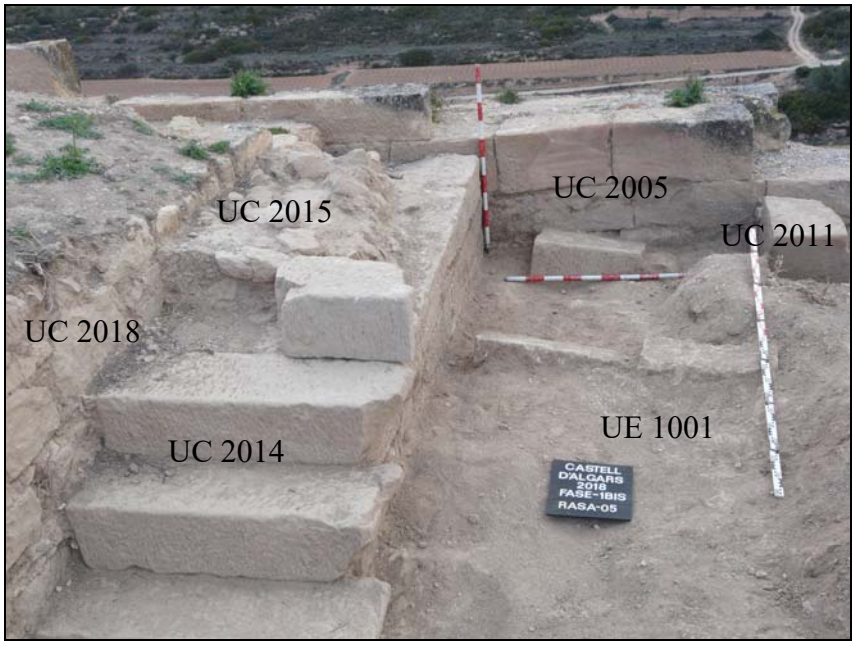

Foto 28. UE i UC de la Cata 05

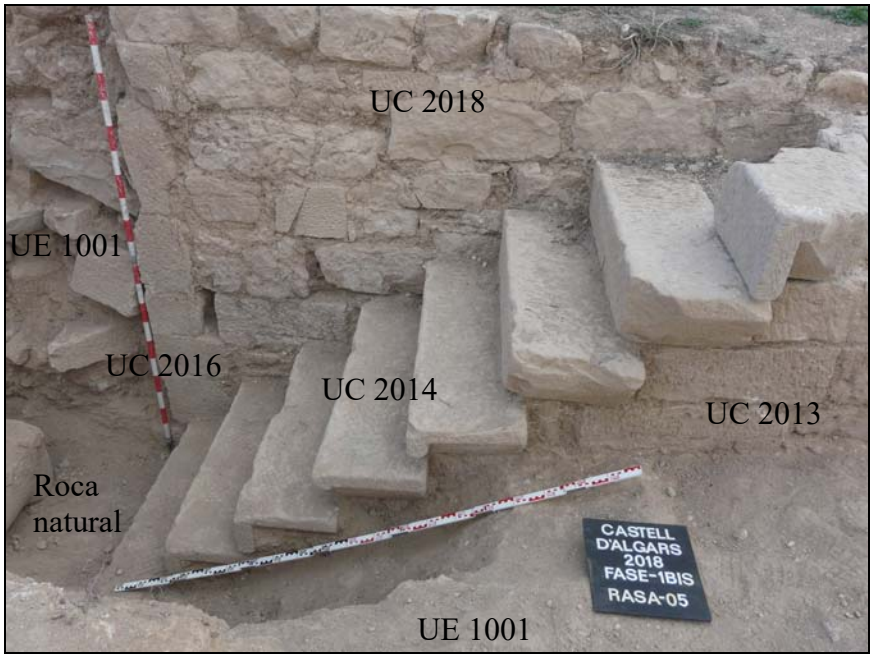

Foto 29. UE i UC de la Cata 05

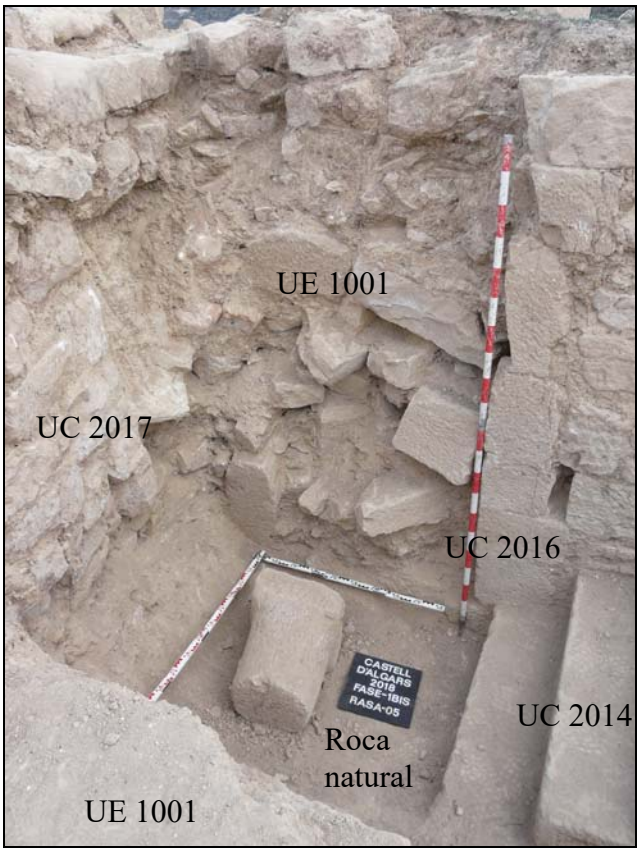

Foto 30. UE i UC de la Cata 05

4.3.3. Cata 06

La Cata 06 es va obrir just al mig de la part occidental de la plataforma superior del castell. Té 400 cm de longitud (eix S-N), 140 cm d'amplada (eix E-W) i una profunditat màxima de 145 cm. La seva excavació ha possibilitat deixar al descobert sota la UE 1001, total o parcialment, les següents estructures constructives i material ceràmic:

UC 2012: Quatre dovelles *in situ* del lateral sud d'un arc apuntat (costat oposat a la UC 2011). Les dovelles tenen una amplada de 56 cm i l'alçada total conservada és de 145 cm. Es recolza a la UC 2017 per l'acció d'un reompliment de blocs de pedra que no arriba a mur i que té la mateixa amplada que l'arcada.

UC 2017: Mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell irregular i doble parament. Té 420 cm de longitud, l'amplada és de 75 cm i l'alçada màxima (cara nord) de 205 cm. Pel lateral nord se li recolza la UC 2012, pel lateral sud la UC 2022 i per la part frontal, encarada a l'est, la UC 2019.

UC 2019: Muret longitudinal a l'eix E-W d'aparell regular de carreus irregulars. Té 100 cm de longitud, 45 cm d'amplada i l'alçada conservada és de 50 cm. Sembla la base de pedra sobre el que s'alçaria un mur de tàpia costrada segons algunes evidències que permeten plantejar aquesta possibilitat. Per l'extrem oest s'adossa a la UC 2017 i per l'extrem oposat se li adossa parcialment el frontal de la UC 2021.

UC 2021: Dipòsit de pedra rectangular amb parets laterals de 9 cm de gruix. L'amplada del frontal és de 85 cm, l'alçada és de 80 cm i els laterals només estan excavats parcialment, havent-se posat al descobert 50 cm. El frontal s'adossa a la UC 2019.

UC.2020: Quatre dovelles *in situ* del lateral nord d'un arc apuntat (costat oposat a la UC 2024). Les dovelles tenen una amplada de 55 cm i l'alçada total conservada és de 125 cm. Es recolza a la UC 2022.

UC 2022: Mur de contrafort de l'arc apuntat (UC 2020) format per filades regulars de blocs de pedra. La part superior té una longitud de 100 cm i la base de només de 65 cm. La cara nord s'adossa a la UC 2017 i a la cara oposada se li recolza la UC 2020.

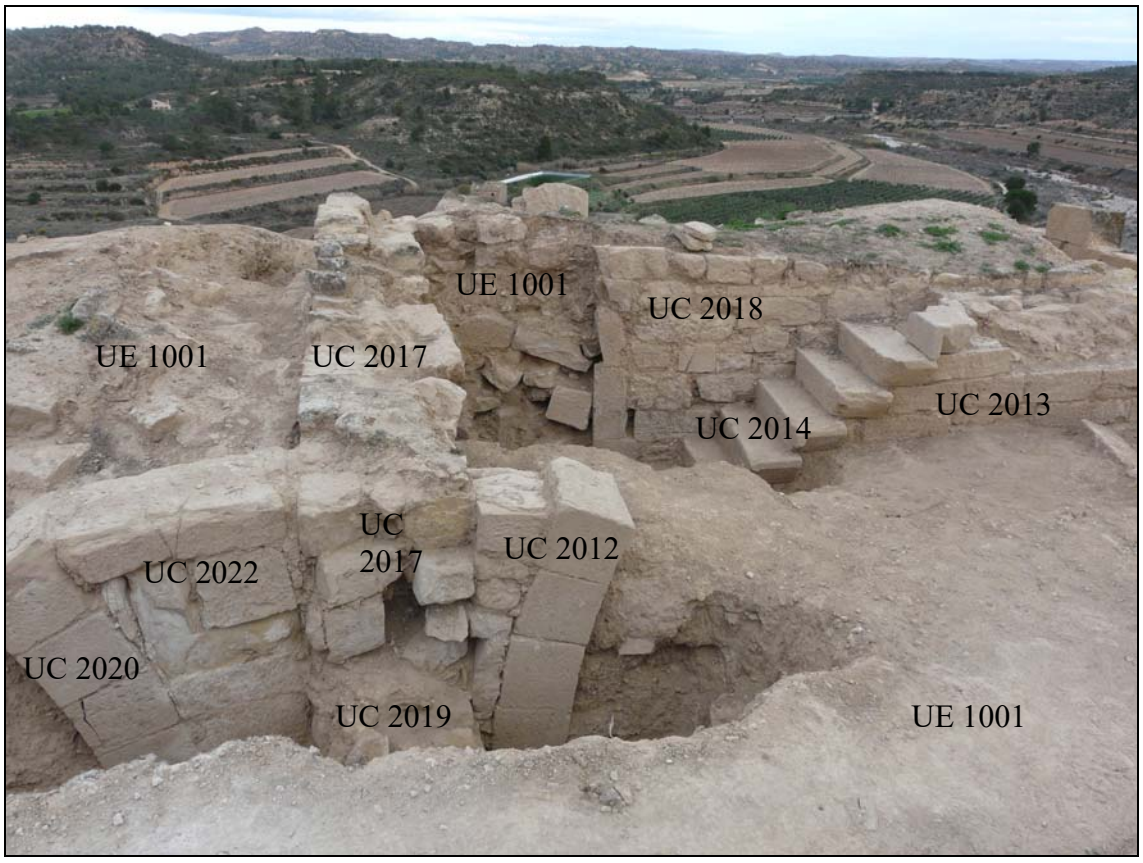

Foto 31. UE i UC documentades a la Cata 06

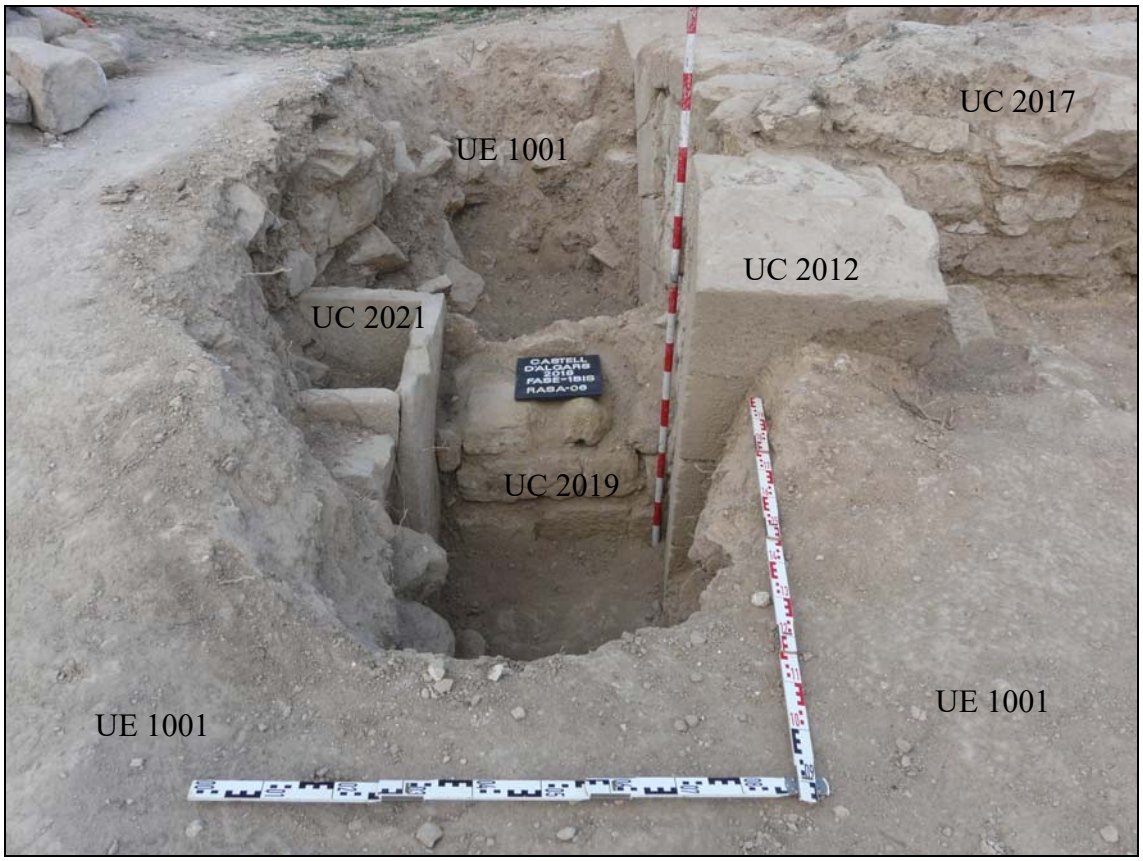

Foto 32. UE i UC de la Cata 06

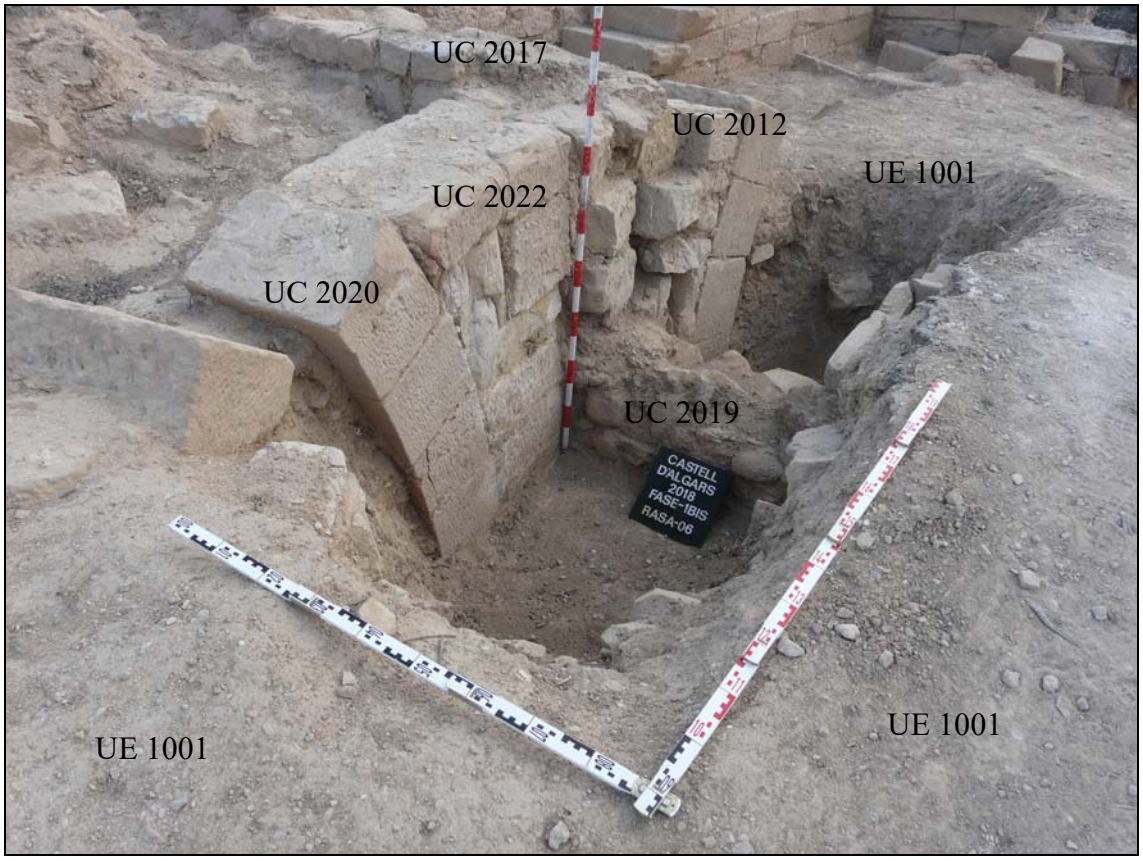

Foto 33. UE i UC de la Cata 06

4.3.4. Cata 07

La Cata 07 es va obrir en el quadrant SW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud de 210 cm (eix S-N), una amplada de 120 cm (eix E-W) i la profunditat és de 95 cm. La seva excavació no ha documentat material ceràmic però ha possibilitat deixar al descobert, sota la UE.1001, total o parcialment, les següents estructures constructives:

UC 2023: Mur de contrafort del lateral sud d'un arc apuntat (UC 2024) que és el lateral oposat a la UC 2020. Mur de carreus i blocs de pedra formant filades regulades de bona factura. Té 85 cm de llargada, 55 cm d'amplada i l'alçada és de 70 cm. S'adossa al mur perimetral del castell (UC 2007) i se li adossa la UC 2024.

UC 2024: Tres dovelles *in situ* del lateral sud d'un arc apuntat (costat oposat a la UC 2020). Les dovelles tenen una amplada de 55 cm i l'alçada total conservada és de 70 cm. Es recolza a la UC 2023.

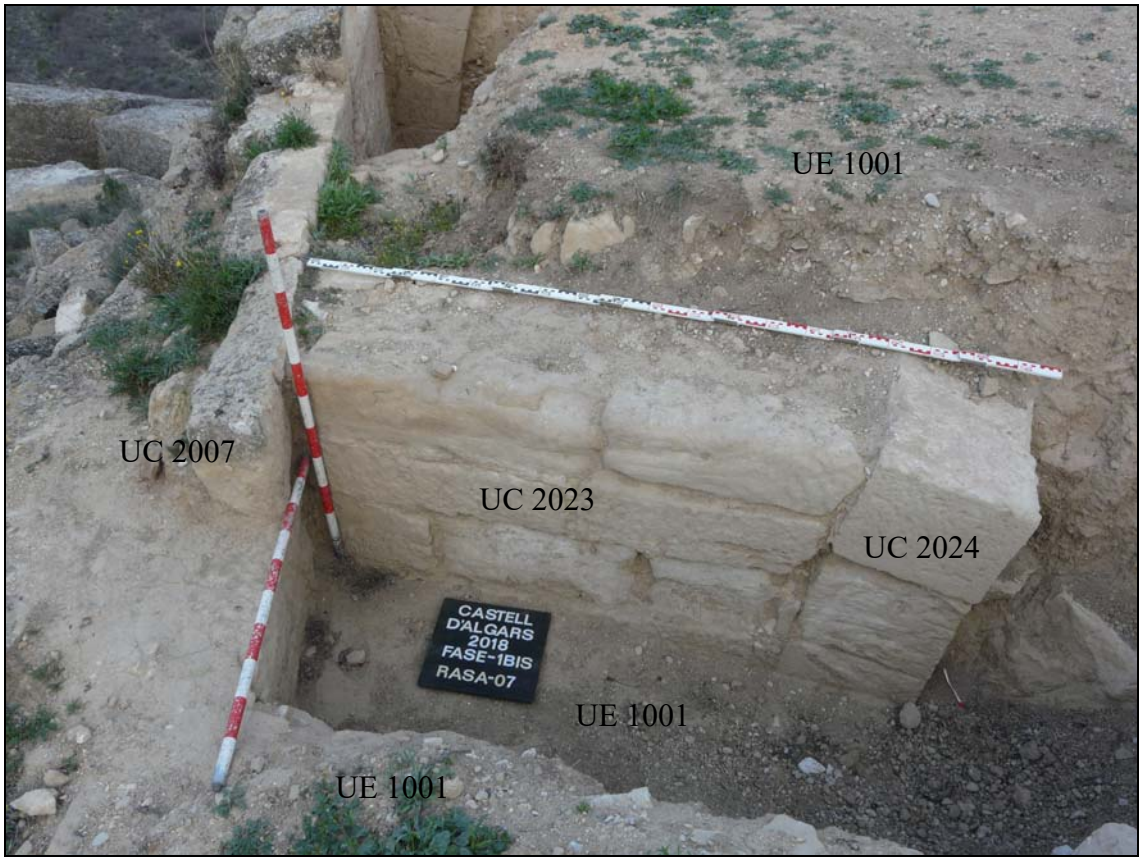

Foto 34. UE i UC documentades a la Cata 07

4.3.5. Cata 08

La Cata 08 es va obrir en el quadrant SW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud de 160 cm (eix E-W), una amplada de 55 cm (eix S-N) i la profunditat és de 95 cm. La seva excavació no ha documentat material ceràmic però ha possibilitat deixar al descobert, sota la UE 1001, l'arrencament d'un arc apuntat (UC 2025), del que hi resten quatre dovelles de 55 cm d'amplada (i que es correspon amb el costat oposat a la UC 2026) que s'adossa a la UC 2007.

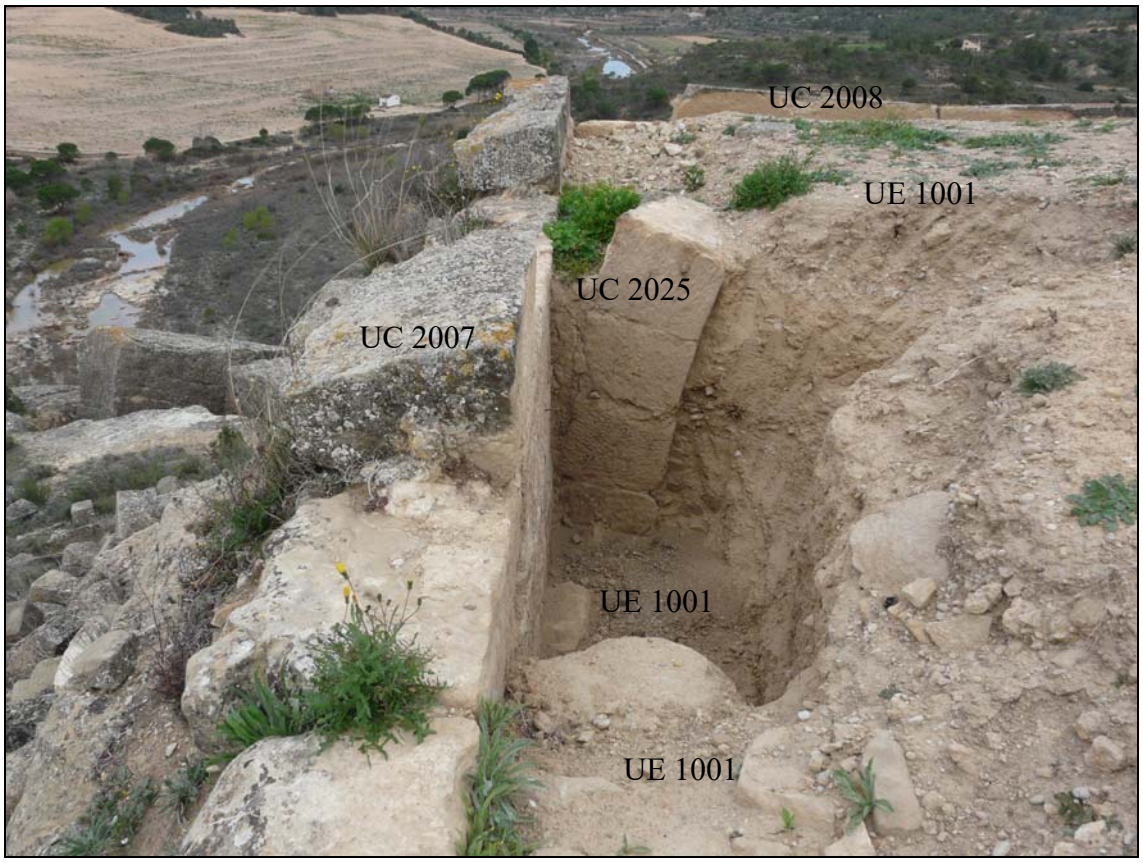

Foto 35. UE i UC documentades a la Cata 08

4.3.6. Cata 09

La Cata 09 es va obrir en el quadrant SW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud (eix E-W) de 150 cm, una amplada (eix S-N) de 100 cm i una profunditat de 40 cm. La seva excavació no ha documentat material ceràmic però ha possibilitat deixar al descobert, sota la UE 1001, total o parcialment, les següents estructures constructives:

UC 2026: Arrencament d'un arc apuntat (UC 2026), amb dovelles de 55 cm d'amplada (i que es correspon amb el costat oposat a la UC 2025) que s'adossa a la UC 2027.

UC 2027: Mur longitudinal (sobre l'eix E-W) de parament irregular de 300 cm de longitud i 60 cm d'amplada. Se li adossa la UC 2026.

Foto 36. UE i UC documentades a la Cata 09

4.3.7. Cata 10

La Cata 10 es va obrir just al mig de la part occidental de la plataforma superior del castell. Té 420 cm de longitud (eix E-W), 65 cm d'amplada (eix S-N) i una profunditat de 20 cm. La seva excavació ha possibilitat deixar al descobert sota la UE 1001, la UC 2017: un mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell irregular i doble parament que té 420 cm de longitud, l'amplada és de 75 cm i l'alçada màxima (cara nord) de 205 cm. Pel lateral nord se li recolza la UC 2012, pel lateral sud la UC 2022 i per la part frontal, encarada a l'est, la UC 2019.

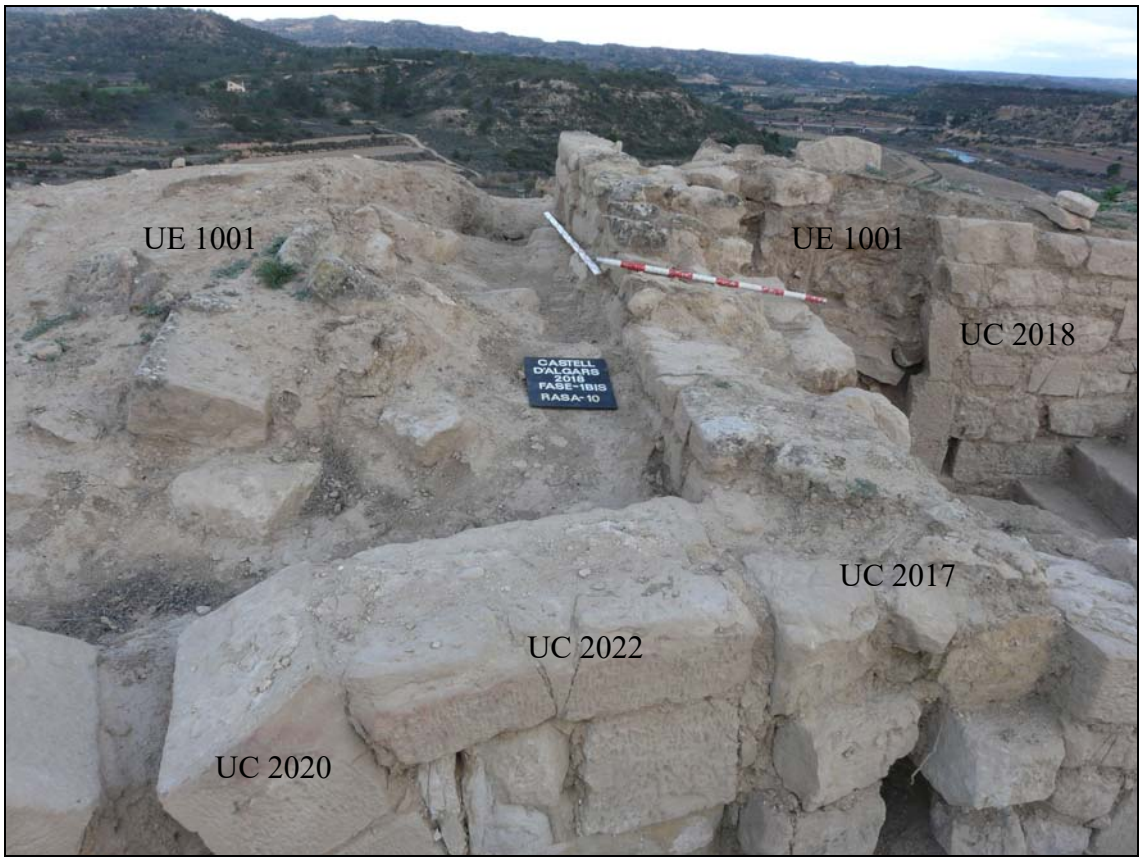

Foto 37. UE i UC documentades a la Cata 10

5. DESCRIPCIÓ DE L'ACTUAL INTERVENVIÓ DE 2021

5.1. NETEJA DE LA COBERTA VEGETAL A LA PLATAFORMA SUPERIOR

Després de tres anys sense cap intervenció arqueològica en el castell d'Algars, una espessa vegetació havia colonitzat la zona del baluard i bona part de la plataforma superior.

Foto 38. La vegetació que cobria l'àmbit B de la plataforma superior

Foto 39. La vegetació que cobria l'àmbit B de la plataforma superior

Foto 40. La vegetació que cobria l'àmbit A de la plataforma superior

Foto 41. La vegetació que cobria l'àmbit A de la plataforma superior

Abans d'iniciar la intervenció arqueològica a la plataforma superior, es va procedir a la tala i neteja de la vegetació amb mitjans manuals com estisores i xerracs per tal de no malmetre les estructures, amb la posterior retirada d'aquestes restes vegetals.

Foto 42. Àmbit A un cop net de vegetació

Foto 43. Àmbit A un cop net de vegetació

5.2. INTERVENCIÓ A L'ÀMBIT A: SECTOR EST DE LA PLATAFORMA SUPERIOR

Com ja hem anat comentant al llarg de la present Memòria, la plataforma superior estava dividida en dos àmbits delimitats per l'arc apuntat i els contraforts d'aquest (UC's 2000, 2001 i 2003).

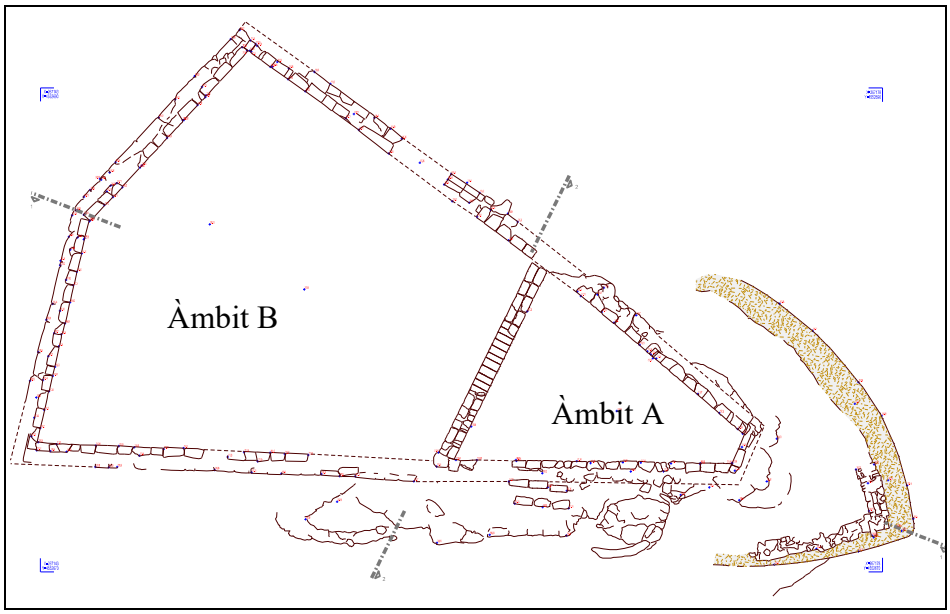

Figura 7. A la dreta, l'àmbit A i a l'esquerra, l'àmbit B.

L'àmbit A és l'espai situat al costat oriental, amb forma de trapezi isòsceles, que ocupa una superfície de 50 m^2 i està delimitat per tres trams de la muralla perimetral, que seguint les agulles d'un rellotge comprenent: tram septentrional (UC 2005), a la dreta de l'arc; tram oriental (UC 2006) i tram meridional (UC 2007).

El tram septentrional (UC 2005) té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 9,5 m corresponen a l'àmbit A, mentre que la resta corresponen a l'àmbit B. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb un tram de més de 5 m amb una alçada conservada de 2,84 m, però només el parament interior. Originalment se li adossaria el contrafort nord (UC 2000), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort sud (UC 2003), faria de separació dels dos àmbits. Per l'est s'adossa al tram oriental (UC 2006).

En la campanya de 2017 només es va fer el resseguiment per la part interior dels murs i es va procedir a l'excavació de la base de l'arc diafragma per poder assentar-hi la cimbra de fusta que suportaria l'arc. Llavors ja es va documentar que a la base de l'arcada es trobava la roca natural (UE 1002), degudament condicionada per conferir-li una superfície planera i regularitzada, semblava que acabada amb un possible paviment d'argamassa de calç. En la present fase o campanya, hem procedit a excavar en extensió el nivell de terres (UE 1001), el qual es troba sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000) i que està conformat per un estrat d'argiles llimoses, amb intrusió de carreus, pedres i material ceràmic en poca quantitat, que presenta una potència variable.

Foto 44. L'àmbit A després d'excavar la UE 1001 deixant al descobert la roca natural

Foto 45. L'àmbit A després d'excavar la UE 1001 deixant al descobert la roca natural

L'excavació en extensió de l'àmbit A ens ha permès constatar que es va aprofitar la superfície planera de la roca natural (UE 1002) i que les escletxes de la roca es van reomplir amb pedruscall i terra per regularitzar la superfície de pas; no obstant, no s'evidencien diferencies prou significatives com per individualitzar una nova unitat estratigràfica degut al profund desgast, ja que en alguns indrets presenta evidències d'un possible acabat amb paviment d'argamassa de calç (UC 2004).

Foto 46. Superfície irregular de la UC 1002 amb les escletxes

Foto 47. Superfície irregular de la UC 1002 amb les escletxes

Al tram meridional de muralla (UC 2007), que presenta una alçada conservada entre 40 i 60 cm, s'adossa una estructura que interpretem com una escala i que hem identificat com UC 3001. No està completament excavada, raó per la que la descripció i les mides consignades en el paràgraf següents són provisionals.

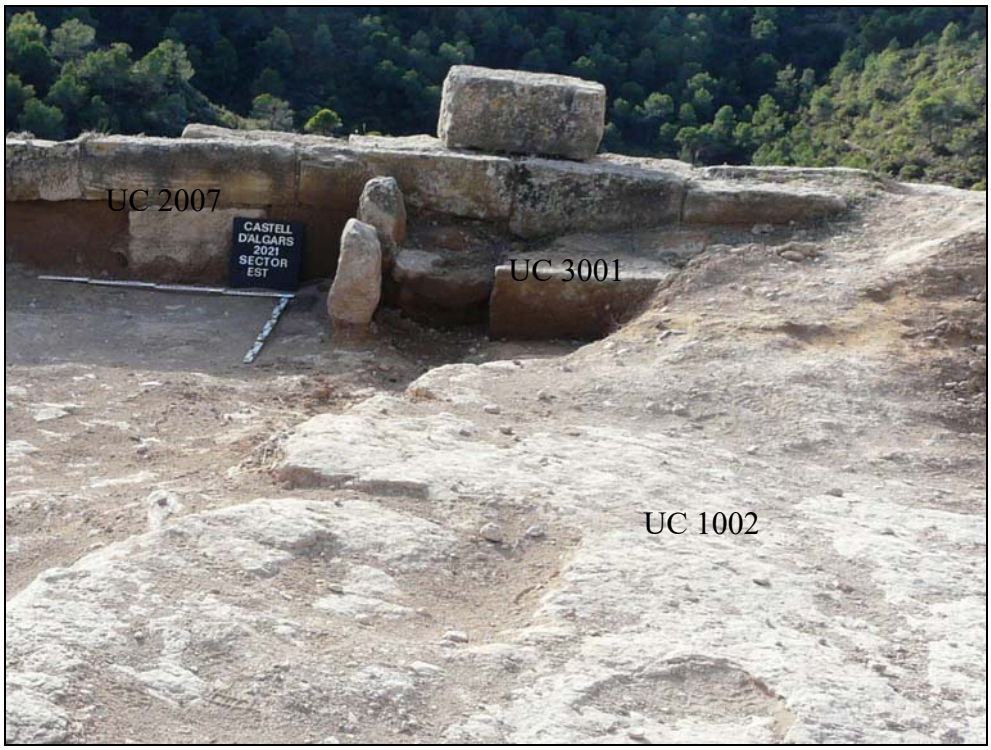

Foto 48. L'escala (UC 3001) adossada al mur UC 2007

En el procés d'excavació de la UC 3001 s'ha deixat al descobert un ample total d'1,20 metres, un fons de 78 cm i una alçada de l'esglaó de 27 cm. L'extrem oriental de l'estructura està delimitat per dos blocs ortostàtics; el primer (l'adossat a la UC 2007) té 41 cm de llarg, 54 d'alçada i 12 de gruix, mentre que el segon té 41 cm de llarg, 45 d'alçada i 12 de gruix. L'esglaó és irregular per estar conformat per una pedra de 46 cm de frontal i un bloc ben escairat de 64 cm de frontal.

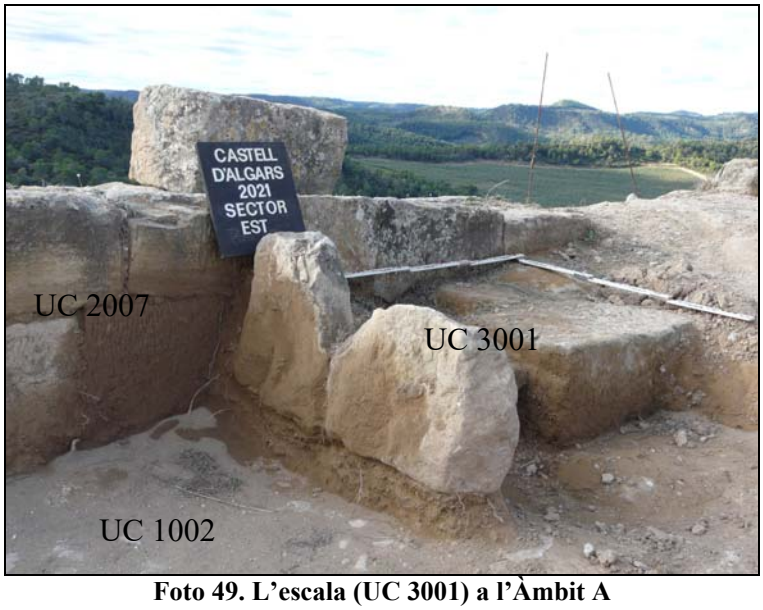

Foto 49. L'escala (UC 3001) a l'Àmbit A

Foto 50. Vista frontal de l'escala (UC 3001)

A l'àmbit A no hi havia cap compartimentació interna i hem constat que el trànsit, a través de l'arc diafragma, de l'àmbit A al B es realitzava sense solució de continuïtat, deambulant per sobre de la roca natural i el possible paviment (UC 2004).

5.3. INTERVENCIÓ A L'ÀMBIT B: SECTOR OEST DE LA PLATAFORMA SUPERIOR

Amb l'objectiu de continuar la recerca de les estructures arquitectòniques documentades en els sondejos oberts en les campanyes anteriors (2017 i 2018) —als qual ja hem fet referència en un apartat anterior—, es va prendre la decisió d'intervenir en l'**àmbit B**, l'espai situat en el costat occidental del recinte emmurallat que té forma pentagonal, ocupa una superfície de 250 m^2 i està delimitat per quatre trams de la muralla perimetral que, seguint les agulles d'un rellotge, són: el tram septentrional (UC 2005), el tram meridional (UC 2007), el tram sud-occidental (UC 2008) i el trams nord-occidental (UC 2009), amb l'arc diafragma (UC 2002) i els seus contraforts tancant el costat oriental. El nivell d'enderroc en alguns punts supera els dos metres de potència.

5.3.1. Sector arc diafragma

Una de les primeres qüestions a resoldre era la d'esbrinar com es realitzava el trànsit, a través de l'arc diafragma, de l'àmbit A al B. Després d'excavar fins la roca natural la pràctica totalitat de l'àmbit A, s'ha excavat completament la superfície sota l'intradós de l'arc diafragma, per tot seguit obrir una àrea rectangular de 5,30 x 3,50 metres, amb el costat llarg paral·lel a l'arc diafragmàtic i el curt en paral·lel a la muralla septentrional (UC 2005).

Foto 51. Àrea rectangular al costat occidental de l'arc diafragma abans de l'excavació

Foto 52. Àrea rectangular al costat occidental de l'arc diafragma abans de l'excavació

L'excavació d'aquest sector ha permès constatar efectivament que el trànsit, a través de l'arc diafragma, de l'àmbit A al B es realitzava sense solució de continuïtat, deambulant per sobre de la roca natural i el possible paviment (UC 2004), a més de posar al descobert un mur adossat a la UC 2005.

Foto 53. Àrea rectangular al costat occidental de l'arc diafragma a l'inici de l'excavació

Foto 54. UE 1001

Foto 55. Trànsit a través de l'arc diafragma de l'àmbit A al B, en primer terme la UC 3002

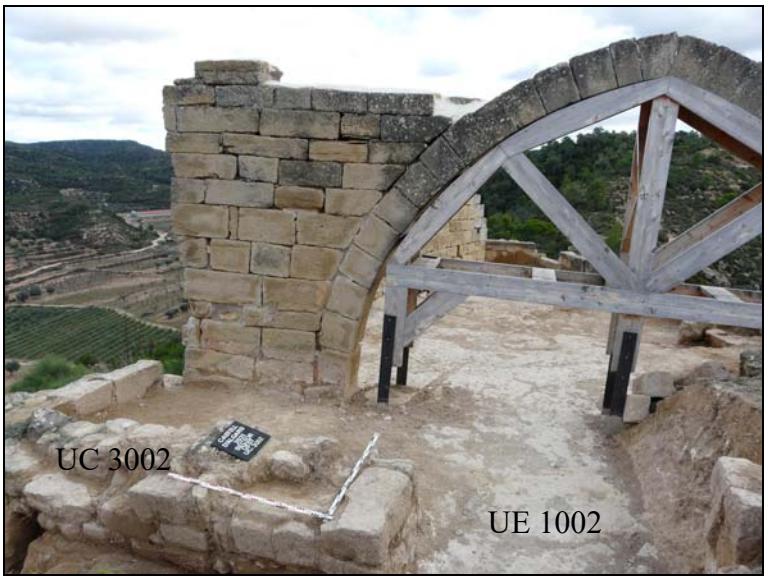

Foto 56. Trànsit a través de l'arc diafragma de l'àmbit A al B, en primer terme la UC 3002

Cal fer memòria que la UC 2005 té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 18 metres corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. Dita UC 2005 s'assenta directament sobre la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, tot i que en una petita zona, aquest ha desaparegut i s'observa la roca natural.

El nou mur documentat (UC 3002) presenta una orientació nord-sud, té una llargada de 3,30 metres i una amplada de 69 cm a l'extrem nord i de 76 cm a l'extrem sud. És una estructura de bona factura, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, que assenta sobre la roca natural (UE 1002), la cara est conserva una alçada de 66 cm i l'oest de 86 cm. Aquest mur interior (UC 3002) delimita amb l'arc diafragma un espai rectangular de 3,30 metres de llarg per 1,80-1,90 metres d'ample, el qual presenta un paviment de morter de calç que no hem excavat per preservar millor la seva conservació.

Foto 57. Cara interior de la UC 3002

Foto 58. Cara exterior de la UC 3002

Seguint l'eix nord-sud, a 1,77 metres de l'extrem meridional del mur (UC 3002) hem posat al descobert l'inici, i un tram d'1,72 metres, d'un mur transversal sobre l'eix est-oest, que hem identificat com UC 3003 i del que es conserva una alçada de 1,73 metres.

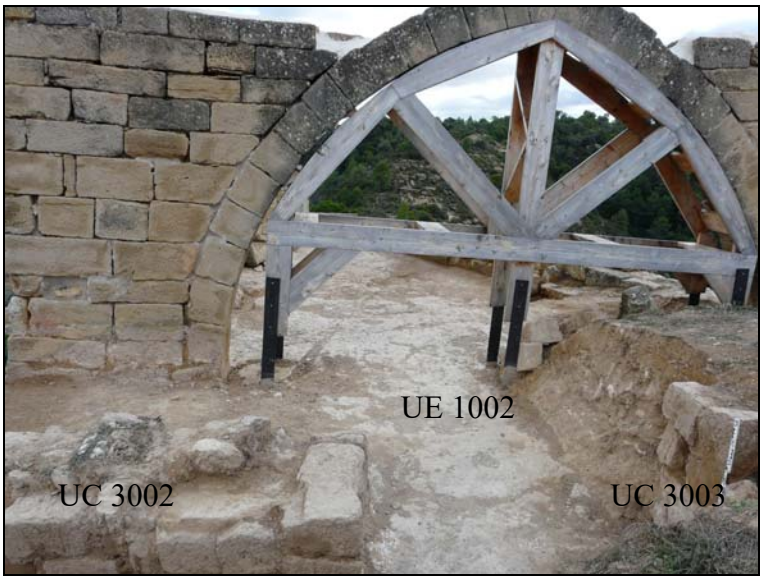

Foto 59. Vista de l'espai excavat des de l'oest

Foto 60. Detall de la UC 3003

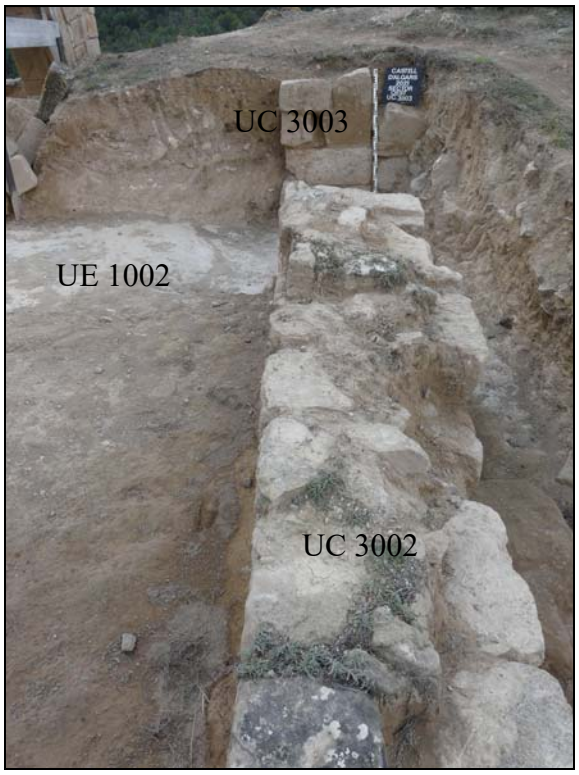

Foto 61. Estructures documentades

A l'igual que l'anterior, és una estructura de bona factura, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, que assenta sobre la roca natural (UE 1002). Sembla que la UC 3003 és en realitat l'extrem oriental de la UC 2019 posada al descobert a la rasa 06 durant l'anterior campanya d'excavacions.

Un primer seguiment superficial de la cota superior de la UC 2019 sembla confirmar que efectivament la UC 3003 i la UC 2019 són la mateixa estructura arquitectònica, un mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell regular de carreus irregulars. Prenent en consideració aquesta troballa i el potencial de les estructures documentades en el quadrant nord-occidental de l'àmbit B, es va procedir a l'ampliació de les cates 04B, 05 i 06 per posar al descobert la seva relació estructural i espacial.

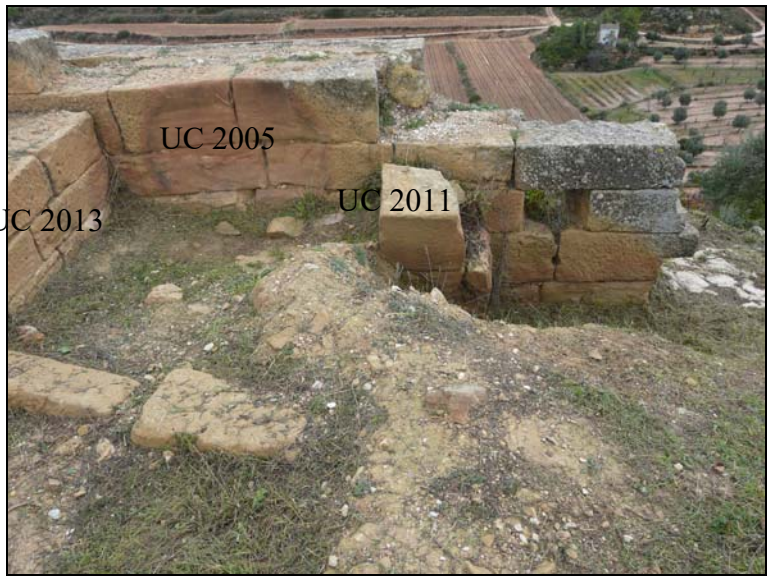

Foto 62. El sector de l'àmbit B abans de la intervenció

Foto 63. El sector de l'àmbit B abans de la intervenció

5.3.2. Ampliació de les cates 04B, 05 i 06

L'ampliació de les cates 04B, 05 i 06 per posar al descobert la seva relació estructural i espacial ha consistit en obrir-les en extensió un sector rectangular de 2,25 x 3,50 metres, amb el costat curt en paral·lel a la UC 2005, i en excavar la UE 1001 fins arribar a la roca natural del terreny (UE 1002).

La Cata 04B es localitzava a l'oest de la porta d'accés al recinte (UC 2010) i havia permès posar al descobert les dovelles del lateral nord d'un arc apuntat (UC 2011) que es recolzava a la UC 2005 que a la vegada li servia de contrafort.

La Cata 05 es localitzava a l'oest de la UC 2011 i va permetre posar al descobert, total o parcialment, les següents estructures constructives: 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 i 2018.

La Cata 06 s'havia obert just al mig de la part occidental de la plataforma superior del castell. La seva excavació va permetre deixar al descobert, total o parcialment, les següents estructures constructives: 2012, 2017, 2019, 2020, 2021 i 2022.

El fet d'obrir en extensió un sector rectangular de 2,25 x 3,50 metres, amb el costat curt en paral·lel a la UC 2005, i en excavar la UE 1001 fins arribar a la roca natural del terreny (UE 1002), ha permès deixar completament excavat l'espai delimitat per les UC's 2010, 2011, 2005, 2013, 2014, 2017 i 2019 i determinar que:

1) La cara interior del mur perimetral (UC 2005), entre les UC's 2010 i 2013 presenta cinc filades regulars de carreus perfectament disposats a trencajunt, amb una alçada d'1,52 metres i una base d'1,50 metres.

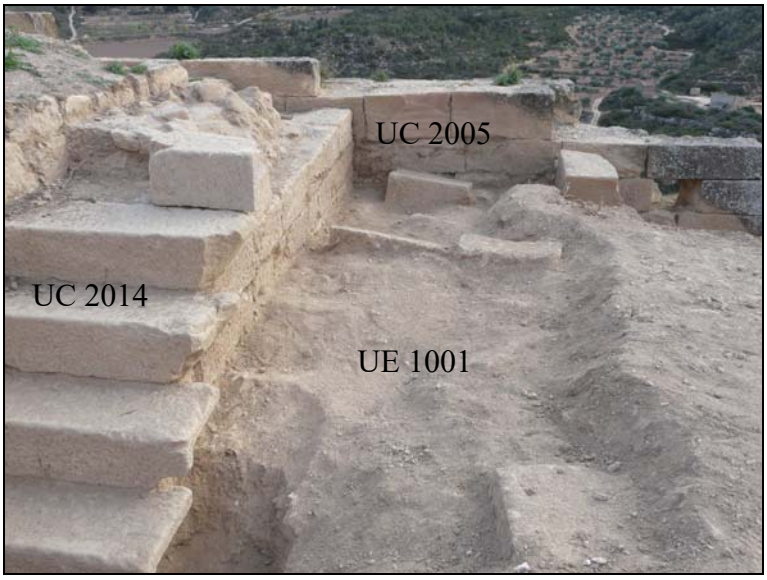

Foto 64. Cara interior de la UC 2005 abans de la excavació

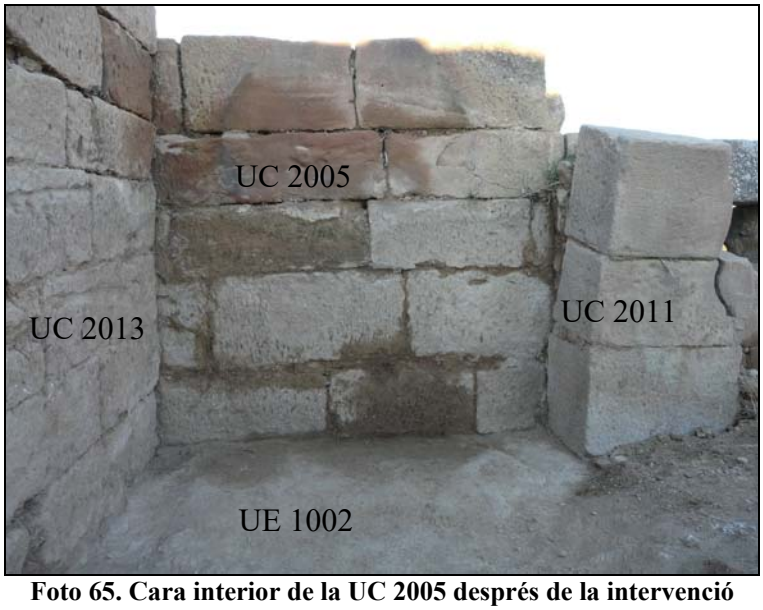

Foto 65. Cara interior de la UC 2005 després de la intervenció

2) L'escala de pedra (UC 2014) té una alçada conservada d'1,64 metres i el mur (UC 2018) conserva una alçada de 2,15 metres; metre que l'espai rectangular delimitat

per les UC's 2014 i 2017 té 1,45 metres de llarg (sentit N-S) per 1,20 (W-E). Un espai rectangular que consisteix en el nivell de circulació conformat per la roca natural regularitzada.

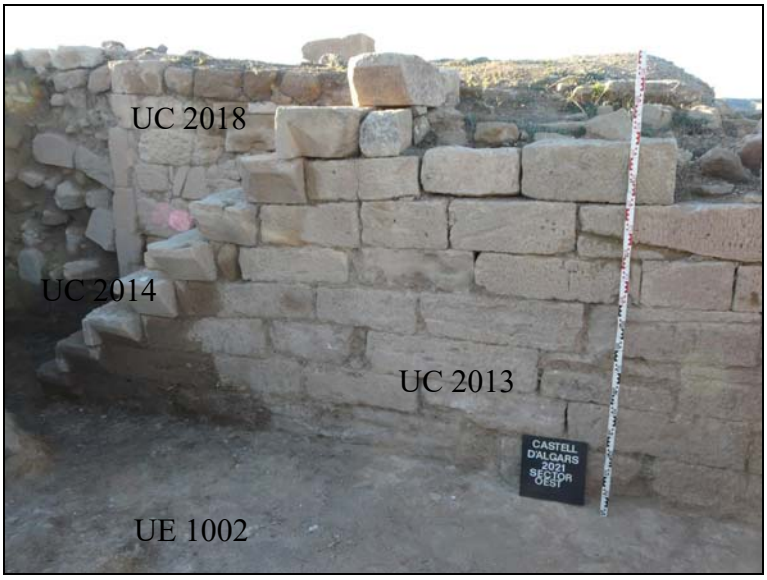

Foto 66. Lateral excavat de l'escala UC 2014

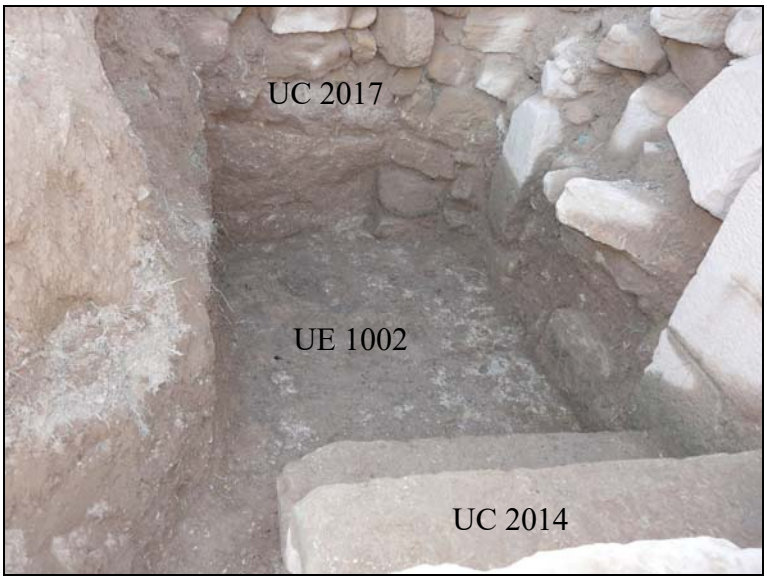

Foto 67. Espai davant l'escala UC 2014

3) L'excavació de l'espai delimitat per les UC's 2012, 2019 i 2021, ha permès concretar que la UC 2019 és un mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell regular de carreus irregulars que s'assenta sobre la roca natural.

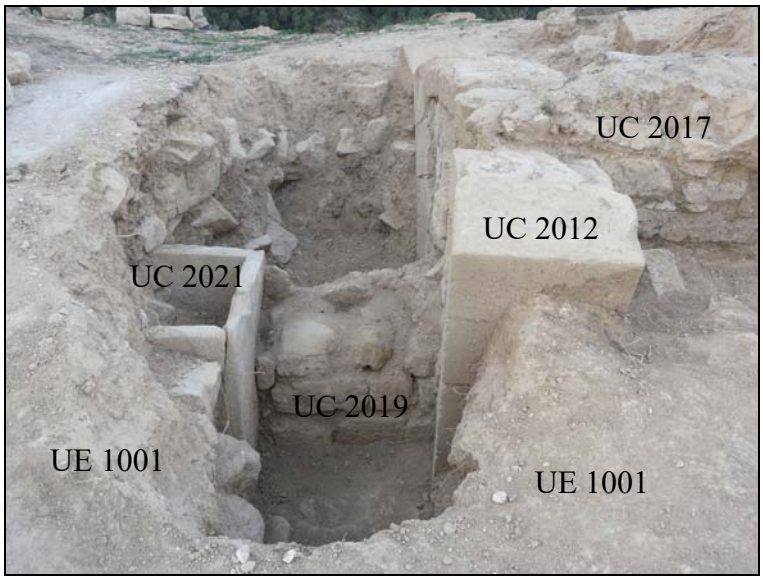

Foto 68. UC 2019 abans de la intervenció

Foto 69. Cara septentrional de la UC 2019 després d'excavar-la

4) Sobre aquest mur i descentrat respecte al seu eix longitudinal s'assenta un dipòsit de pedra (UC 2021), separat 80 cm respecte a l'arc UC 2012. El dipòsit UC 2021 és rectangular, té 1,46 metres de llargada exterior (orientat W-E), per 87 cm d'amplada i una alçada de 74 cm. Les mides interiors són respectivament: 129 de llarg, 69 cm d'ample i 66 cm d'alçada; mentre que la vora és de 8 cm. A la base del costat septentrional presenta una obertura per buidar el dipòsit. Hem fet menció que el dipòsit estava desplaçat respecte a l'eix longitudinal del mur UC 2019, raó per la que el seu prefecte assentament requeria d'un bloc de pedra de 43 cm de longitud, per 30 cm d'alçada i 36 cm d'amplada.

Foto 70. Dipòsit de pedra UC 2021

5) En el costat septentrional del mur (UC 2019) s'ha documentat un retall irregular (UC 3006) a la roca natural que amida 0,44 metres de llargada màxima i 0,35 metres d'amplada màxima.

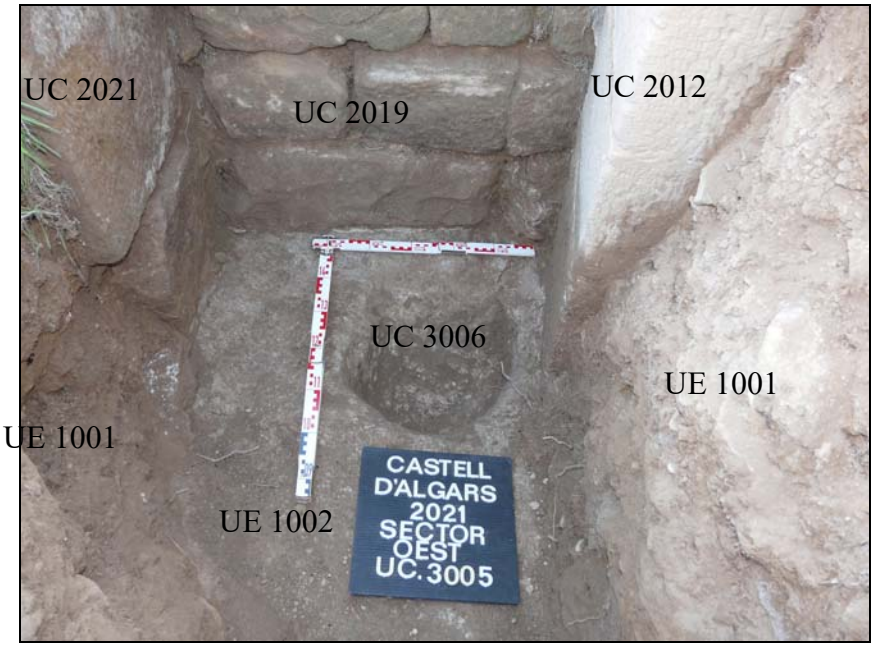

Foto 71. Retall a la roca natural UC 3006

Rams Domenech SL
ARQUEOLOGIA I TURISME

Carrer Tarragona , 36 1er 3a
43786 BATEA
Telf. 617 866 946
ramsdomenech@gmail.com
CIF: B55713119

MEMÒRIA TÈCNICA

ACTUACIÓ

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA

TÍTOL

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL D'ALGARS. BATEA (TERRA ALTA). FASE 2023

TERME MUNICIPAL

BATEA

COMARCA

TERRA ALTA

AUTORS DE LA MEMÒRIA

JOSEP M. PÉREZ SUÑÉ

PERE RAMS FOLCH

DATA REDACCIÓ

31 de juliol de 2023

CLAU

511K121 N093-2023-40145

DOCUMENTACIÓ

- **Informe final**
- **Planimetria**
- **Reportatge fotogràfic**

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL D'ALGARS. BATEA (TERRA ALTA). FASE 2023

PROMOTOR

Nom: **Ajuntament de Batea**

Població: **Batea**
Adreça: **Plaça de Catalunya 1**
Codi postal: **43784**
Telf.: **977430003**

CIF: **P-4302200C**

TIPUS D'INTERVENCIÓ

Intervenció terrestre

CLASSE D'ACTIVITAT

Excavació arqueològica i documentació

DATES D'EXECUCIÓ

Del 3 al 14 de juny de 2023

SIGNATURA

DATA
31 de juliol de 2023

ARQUEÒLEG DIRECTOR

Josep Maria Pérez Suñé
Carrer Tarragona 36 1er 3a
43786 - Batea (Terra Alta)
Telf. 617 866 946

NIF. 37269232D

MEMÒRIA ARQUEOLÒGICA DE DETALL

ÍNDEX

Nivell	Descripció	Pàg.
1	**INTRODUCCIÓ**	4
2	**OBJECTIUS I METODOLOGIA DE LA INTERVENCIÓ**	7
1	OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ	7
2	METODOLOGIA DE LA INTERVENCIÓ	9
3	**DESCRIPCIÓ DE LA INTERVENCIÓ**	10
1	NOVA AMPLIACIÓ DE LA CATA O6	10
2	AMPLIACIÓ DE LES CATES 07 I 08	18
3	TORRE NORD-OEST	28
4	**INVENTARI MATERIALS ARQUEOLÒGICS**	31
5	**CONCLUSIONS**	45
6	**BIBLIOGRAFIA**	47
	ANNEX 1: PLANIMETRIA I FOTOGRAFIES DE CONJUNT	48

1. INTRODUCCIÓ

El present Memòria Tècnica descriu els treballs de l'**EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL D'ALGARS. BATEA (TERRA ALTA). FASE 2023**.

En compliment de la normativa vigent, i segons el procediment establert en l'article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594), a l'empresa Rams Domenech SL per Decret d'Alcaldia de Batea, es va adjudicar el contracte d'obra d'excavació arqueològica en el conjunt del Castell d'Algars (BCIN) – Fase 2023.

El projecte ha estat redactat per l'arqueòleg Josep Maria Pérez Suñé per encàrrec de l'Ajuntament de Batea, promotor de la intervenció, amb la finalitat de continuar els treballs en l'esmentat castell, per tal de poder recuperar-lo i garantir-ne la seva conservació.

L'objecte de la present intervenció, d'acord amb la directora del projecte de recuperació del conjunt d'Algars, l'arquitecta Mercè Griñó, ha estat continuar excavant per posar al descobert noves estructures arquitectòniques en els sectors est i oest de la plataforma superior del recinte emmurallat.

La intervenció s'ha realitzat amb el patrocini i finançament de l'Ajuntament de Batea, propietari del conjunt, amb la col·laboració econòmica mitjançant subvencions de la Diputació de Tarragona i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé. El treball de camp s'ha desenvolupat entre el 3 i el 14 de juliol de 2023, amb la preceptiva autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Expedient **511K121 N093-2023-40145**), del 29 de juny de 2023, en compliment de la normativa vigent i segons el procediment establert en l'article 47 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 5 del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Serveis Territorials a les Terres de l'Ebre

Expedient Arq002PREV-00005556-2023 (511K121 N093-2023-40145) d'autorització d'una intervenció arqueològica preventiva al Castell d'Algars de Batea (La Terra Alta), segons el procediment establert en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Fets

1. En data 27 de juny de 2023, registre d'entrada núm. 9056/123223/2023, l'Ajuntament de Batea va presentar una sol·licitud per realitzar una intervenció arqueològica preventiva al Castell d'Algars (Batea, Terra Alta).

2. En data 29 de juny de 2023, l'arqueòleg territorial de les Terres de l'Ebre va emetre informe favorable sobre la sol·licitud esmentada.

3. En data 29 de juny de 2023, el Servei d' Arqueologia i Paleontologia va proposar autoritzar la intervenció sol·licitada.

Motivació

Intervenció preventiva subsidiària del projecte de recuperació del Castell d'Algars (Batea, La Terra Alta).

Fonaments de dret

1. Article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807).

2. Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

3. Decret 304/2011, de 29 de març, de reestructuració del Departament de Cultura (DOGC núm. 5849, de 31.3.2011); i Resolució CMC/254/2010, de 8 de gener, de delegació de competències de la persona titular de la Direcció General del Patrimoni Cultural en les persones directores dels Serveis Territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació (DOGC núm. 5566, de 12.2.2010).

Resolució

Per tot això, **resolc:**

1. **Autoritzar** la realització d'una intervenció arqueològica preventiva d'acord amb les següents dades i condicions:

Lloc de la intervenció: Castell d'Algars (Batea, La Terra Alta).
Persona o institució autoritzada: Ajuntament de Batea.
Direcció de la intervenció: Josep Maria Pérez Suñé (Rams Domènech SL).
Activitat autoritzada: excavació, documentació i consolidació.
Termini de realització: del 3 al 14 de juliol de 2023
Lloc de dipòsit provisional de les restes: Magatzem Rams Domènech SL

La intervenció arqueològica autoritzada haurà de ser realitzada en els termes descrits en la documentació presentada per a la tramitació de l'expedient i d'acord amb les disposicions de

Document signat digitalment per:
Victoria Almuni Balada (30/06/2023 14:12 CEST)

Carrer Jaume Ferran Clua, 4-6
43500 Tortosa
Telèfon 977 448070
Fax 977 443394

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Serveis Territorials a les Terres de l'Ebre

la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

El termini de dos anys previst per a la presentació de la memòria, s'entendrà que comença a comptar a partir del dia en què ha finalitzat la intervenció.

2. **Notificar** aquesta resolució, que no exhaureix la via administrativa, a la persona o entitat interessada i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs d'alçada davant la consellera de Cultura, en el termini d'un mes a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació.

Notificar, així mateix, aquesta resolució a l'Ajuntament del municipi afectat, i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació. Potestativament, dins del mateix termini, podrà efectuar el requeriment previ previst a l'article 44 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, de la jurisdicció contenciosa administrativa.

P.d. Resolució CMC/254/2010, DOGC 12.2.2010
La directora

Victòria Almuni i Balada

Carrer Jaume Ferran Clua, 4-6
43500 Tortosa
Telèfon 977 448070
Fax 977 443394

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA DE LA INTERVENCIÓ

2.1. OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

Els excel·lents resultats obtinguts en les campanyes desenvolupades els anys 2017, 2018 i 2021 motiven continuar aquest 2023 el programa d'actuacions previst en el **Projecte d'intervenció arqueològica a les restes del conjunt del castell d'Algars**, concretament intervenint en el Sector Oest de la plataforma superior (Àmbit B), la part més complexa del castell, amb major nombre d'estructures documentades i un estrat estratigràfic més potent, tal i com es va poder documentar en les cates realitzades durant la campanya de 2018 i s'ha constatat en la darrera actuació de 2021.

Per la seva complexitat estructural i interès científic és en aquesta part del castell on es té previst actuar de manera prioritària, amb més intensitat i dedicant-hi més recursos de tota mena. L'**Àmbit B**, l'és l'espai situat al costat occidental, amb forma de pentàgon, que ocupa una superfície de 250 m^2 i està delimitat per quatre trams de la muralla perimetral, que seguint les agulles d'un rellotge comprenent: tram septentrional (UC 2005), l'arc i els contraforts de l'arc, el tram meridional (UC 2002) i els dos trams occidentals (UC 2008 i UC 2009). Actualment està obert, però desconeixem si originalment estaria cobert.

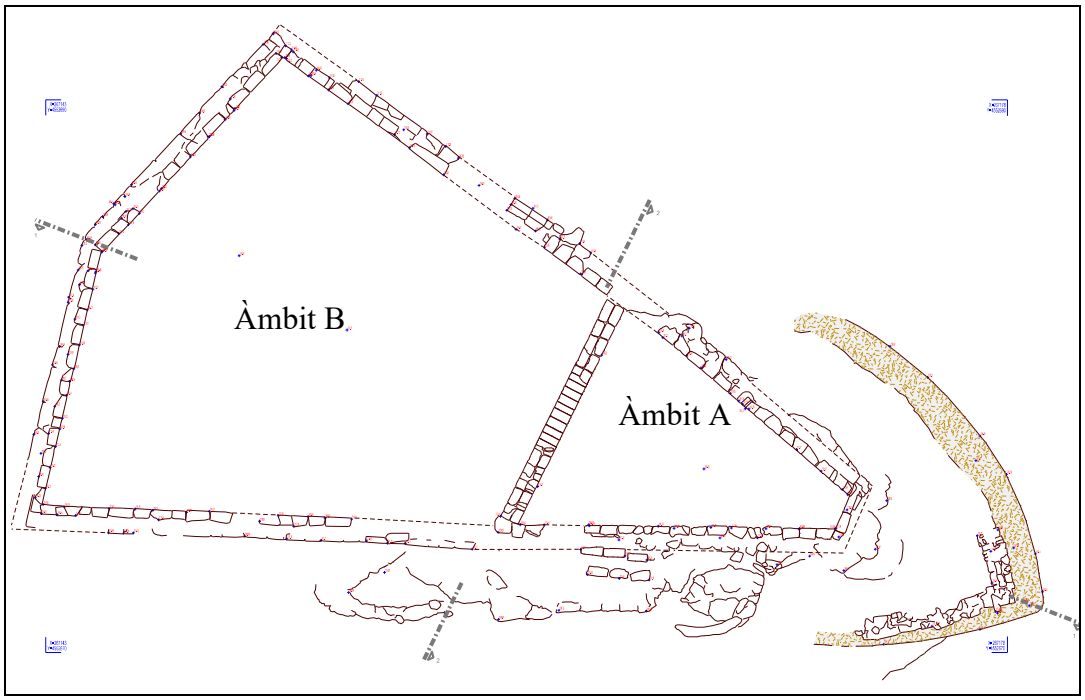

Figura 1. A la dreta, l'àmbit A i a l'esquerra, l'àmbit B.

El tram septentrional (UC 2005) té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 18 m corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb

doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, tot i que en una petita zona, aquest ha desaparegut i s'observa la roca natural. Com no s'ha acabat d'excavar, l'alçada màxima actual és de 1,80 m. Originalment se li adossaria el contrafort nord (UC 2000), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort sud (UC 2003), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram nord-occidental (UC 2009). En aquest tram s'obre la porta d'accés al recinte superior del castell (UC 2010), de la qual només en resta el brancal, de 1,50 m de llarg i format per dos lloses de pedra. No s'ha acabat d'excavar, només s'ha resseguit el seu traçat per a poder fer l'aixecament topogràfic.

El tram meridional (UC 2007) té una longitud total de 28 m, dels quals 18,5 m corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 i 90 cm. Originalment se li adossaria el contrafort sud (UC 2003), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort nord (UC 2000), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram sud-occidental (UC 2008). No s'ha acabat d'excavar, només s'ha resseguit el seu traçat per a poder fer l'aixecament topogràfic.

El tram occidental està format per dos subtrams, el nord-occidental (UC 2009) i el sud-occidental (UC 2008). El nord-occidental té una longitud de 9 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram sud-occidental (UC 2008). El sud-occidental té una longitud de 10,5 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel sud, el tram meridional (UC 2007) i pel nord, el tram nord-occidental (UC 2009). No s'han acabat d'excavar, només s'han resseguit els seus traçats per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Atenent a les limitacions de pressupost econòmic, la intervenció arqueològica ha consistit en continuar en delimitar en àrea la torre nord-oest i ampliant les cates obertes en les fases anteriors, amb la finalitat de seguir posant al descobert les estructures arquitectòniques de l'Àmbit B parcialment documentades en les fase anteriors i que continent soterrades sota un gran volum de terres, l'identificat com UE 1001 i que es defineix com un potent estrat de terres —sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000) —, compost per un estrat d'argiles llimoses, amb intrusió de carreus, pedres i material ceràmic, amb una potència variable: entre 5-10 cm al costat del contrafort nord, i més de 90 cm al costat del contrafort sud, tot i que encara no s'ha excavat fins a la roca natural.

Les cates que estaven previstes ampliar eren les identificades amb els números 6, 7 i 8. La primera perquè s'havia intervingut recentment i les segones per les bones perspectives que oferien per interpretar l'organització arquitectònica interna del castell. Així mateix, consideràvem d'interès delimitar en àrea la cota superior de la torre nord-oest.

2.2. METODOLOGIA DE LA INTERVENCIÓ

La intervenció proposada s'ha realitzat seguint en tot cas el procediment establert pel Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic de la Direcció del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Tenint present aquestes directrius i emprant mitjans exclusivament manuals, s'ha procedir a delimitar en àrea la cota superior de la torre nord-oest i a ampliar, tant en àrea com en profunditat, les cates abans esmentades, per posar al descobert les estructures soterrades i recuperar el material arqueològic associat a la corresponent unitat estratigràfica.

3. DESCRIPCIÓ DE LA INTERVENCIÓ

La quarta fase d'intervenció al castell d'Algars (juny de 2023) s'ha desenvolupat íntegrament en l'anomenat **Àmbit B**, procedint a ampliar les cates identificades amb els números 6, 7 i 8.

3.1. NOVA AMPLIACIÓ DE LA CATA 06

Just al mig de la part occidental de la plataforma superior del castell, en les campanyes precedents s'havia obert i ampliat la cata 06 per posar al descobert la relació arquitectònica i espacial de les estructures documentades. Abans de la present intervenció ja representava una àrea de 4 metres de longitud (eix S-N) per 1,40 metres d'ample (eix E-W), de la que s'havia excavat una profunditat màxima d'1,45 metres de la UE 1001, sota la qual s'havien deixat al descobert, total o parcialment, les unitats constructives següents: UC 2012, UC 2017, UC 2019, UC 2020, UC 2021 i UC 2022.

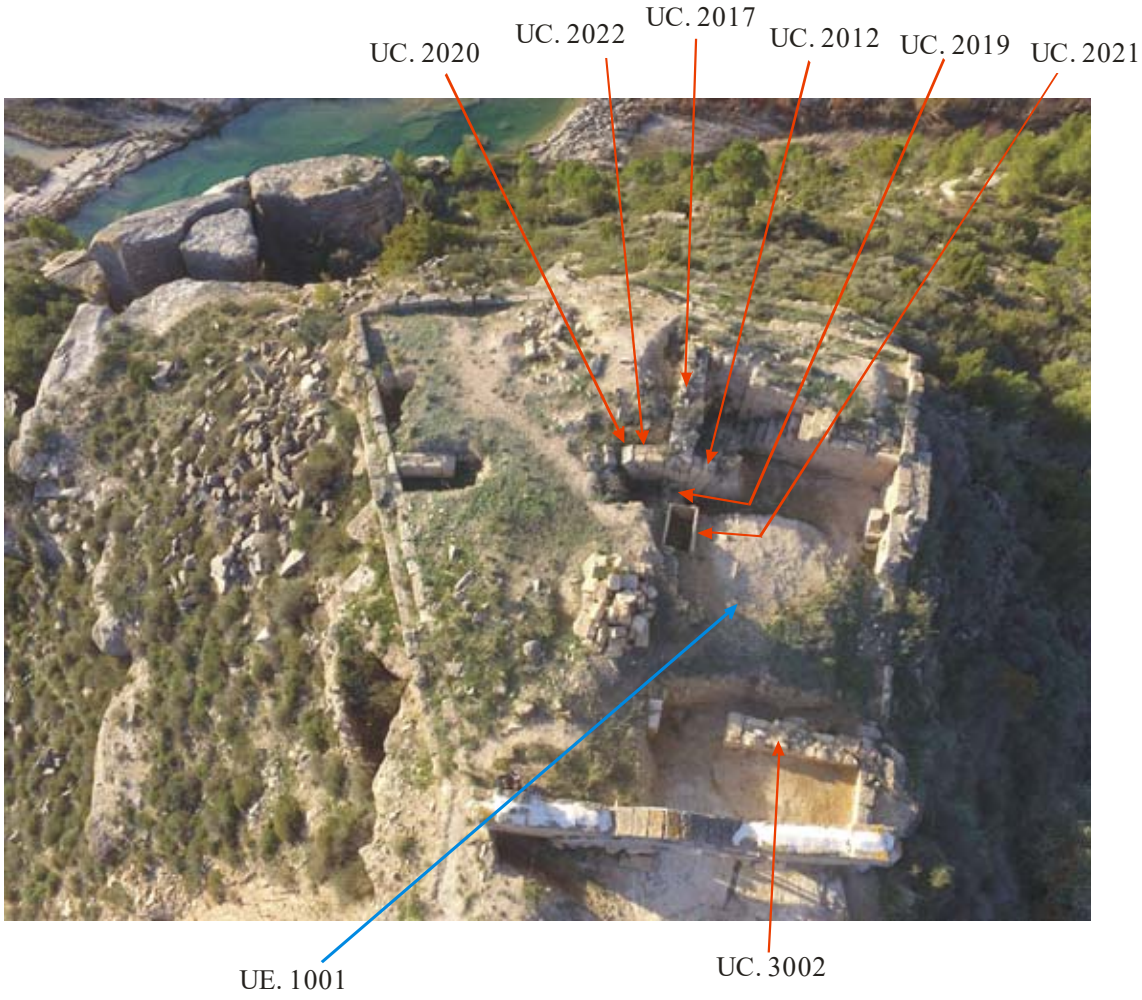

Foto 1. UE i UC's documentades en campanyes anteriors a la cata 06.

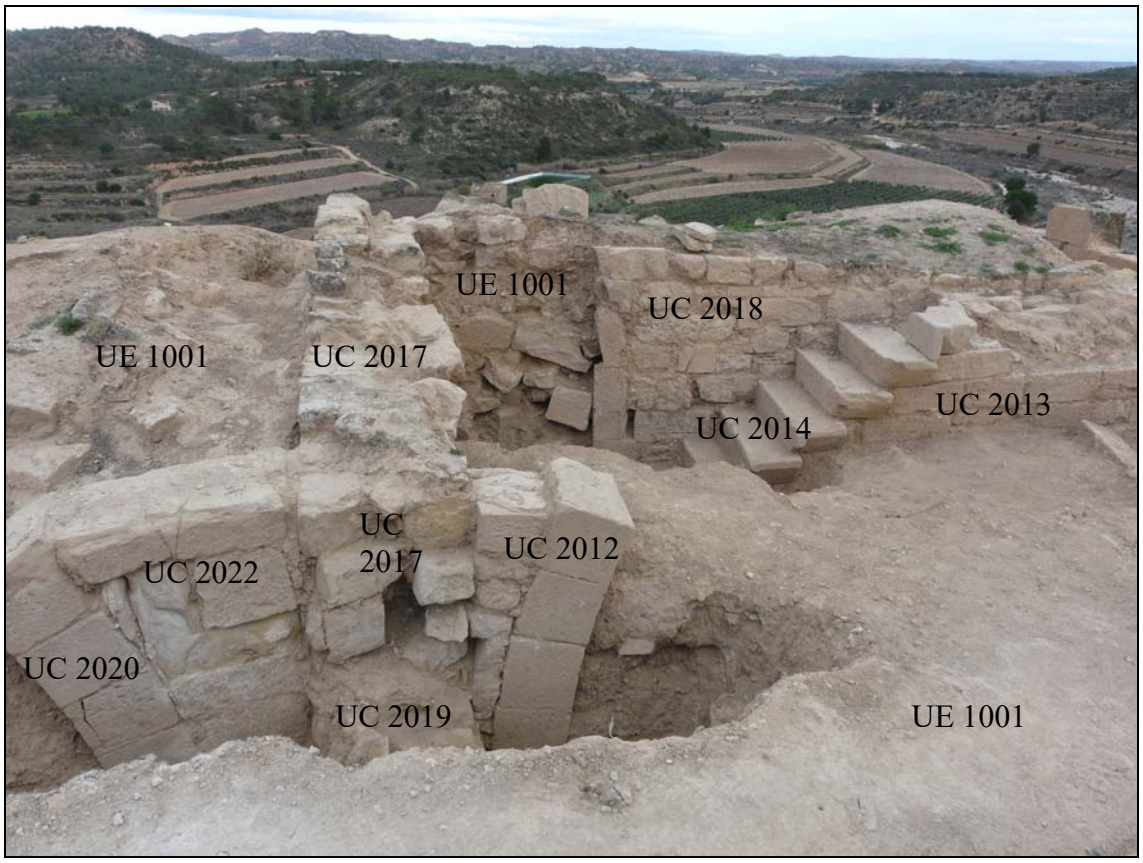

Foto 2. Detall frontal de la UE i UC's documentades en campanyes anteriors a la cata 06.

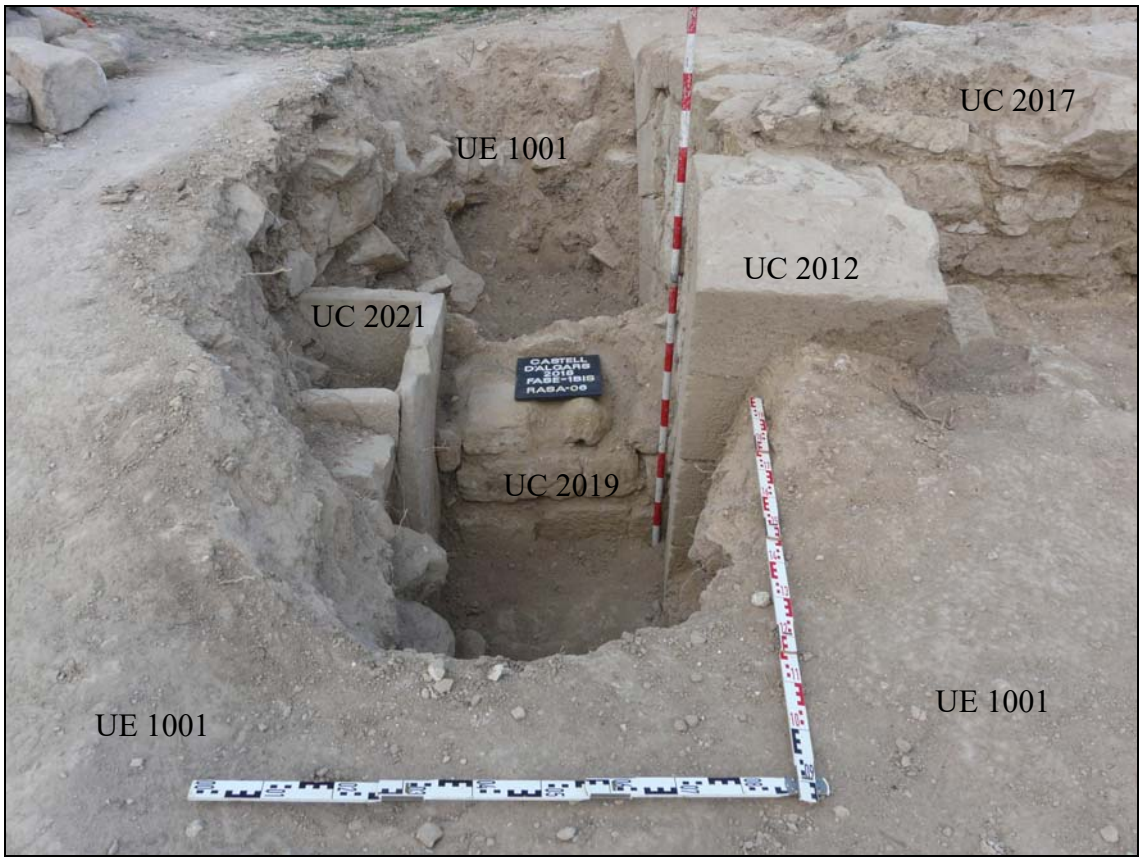

Foto 3. Detall lateral de la UE i UC's documentades en campanyes anteriors a la cata 06.

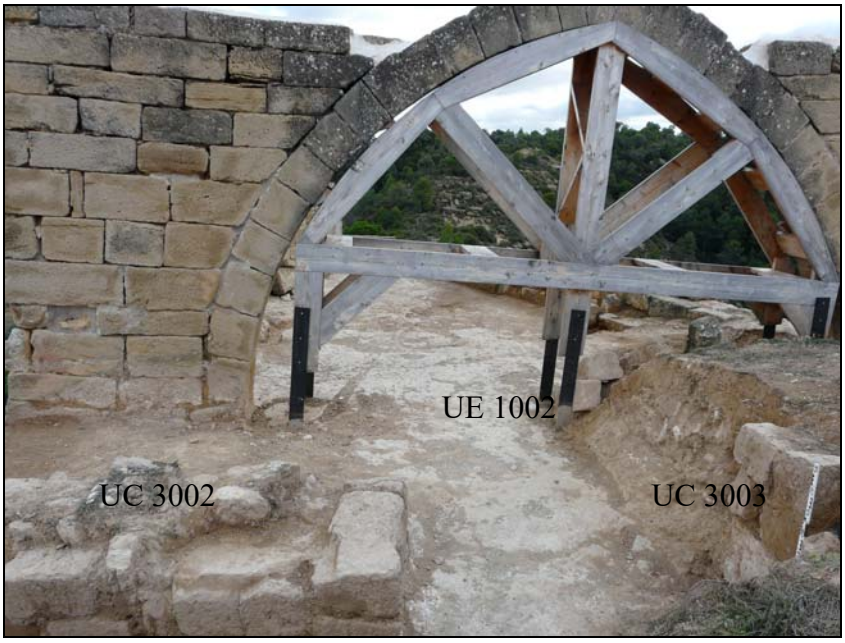

Foto 4. Detall frontal de la UE i UC's documentades a l'oest en campanyes anteriors a la cata 06.

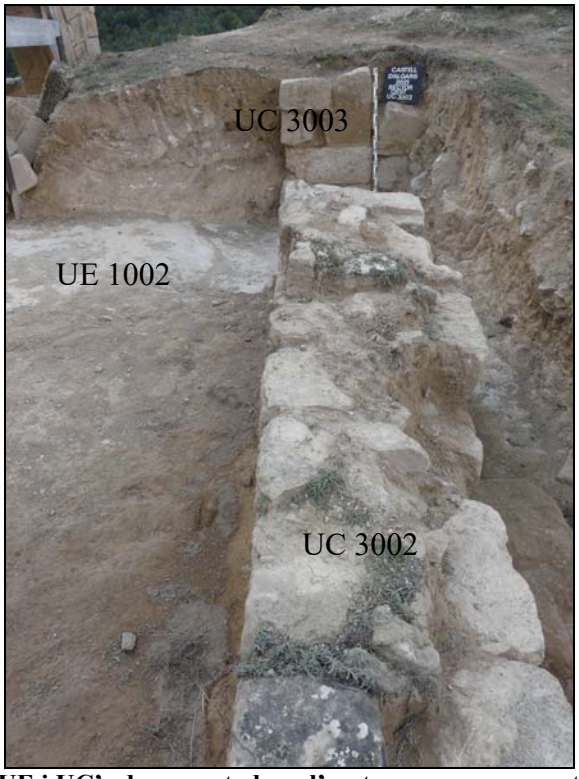

Foto 5. Detall lateral de la UE i UC's documentades a l'oest en campanyes anteriors a la cata 06.

La nova intervenció a la cata 06 ha consistir en excavar una potència màxima d'uns 30 centímetres de la UE 1001 —de les mateixes característiques que en les campanyes anteriors— en l'àrea delimitada per la UC 3002, al sud-est de l'Àmbit B: les estructures representades per les UC's 2012, 2017, 2019, 2020, 2021 i 2022, al nord-est; i les UC's 2021 i 3003 cap a l'oest, totes elles identificades en la foto 1. La situació de les estructures documentades ha condicionat que l'àrea excavada constitueixi un polígon

irregular d'uns 30 m^2, determinat per un costat de 4,5 metres de llargada (eix nord-sud) per 6,5 metres d'amplada (eix est-oest). Àrea representada en la planta següent.

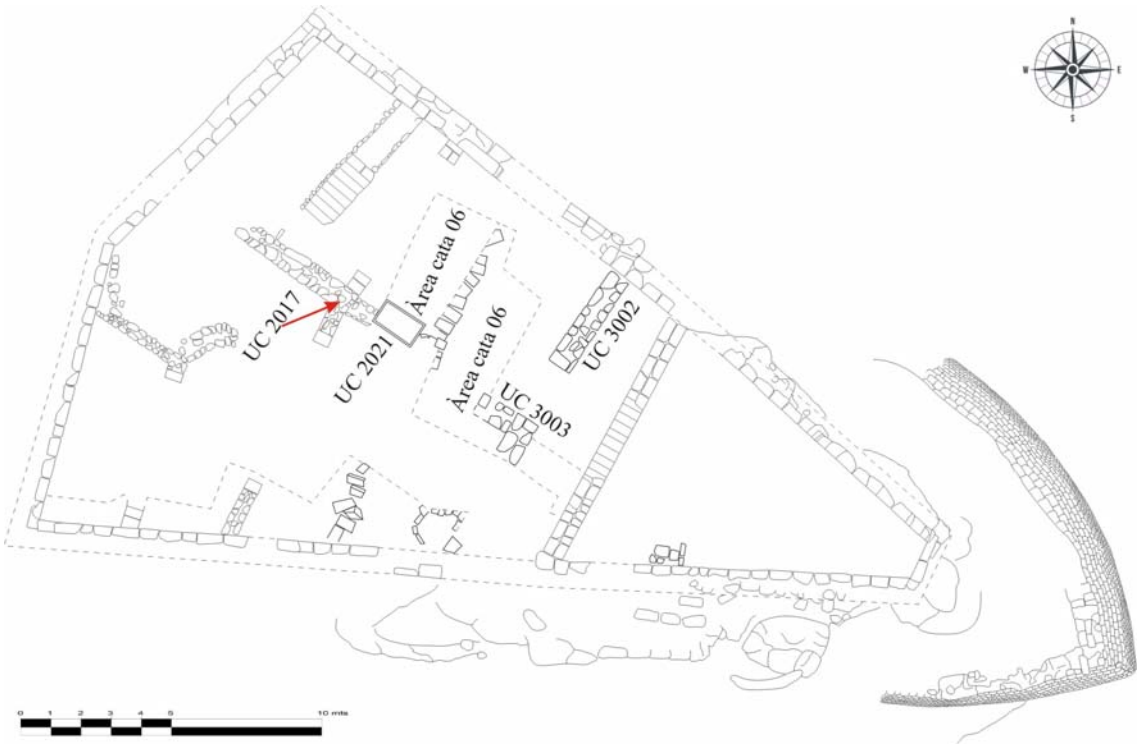

Figura 2. Planta de delimitació de l'àrea ampliada de la cata 06.

Foto 6. Pla zenital de la intervenció. A l'esquerra l'àrea abans de la present intervenció. A la dreta l'àrea posada al descobert després d'ampliar la cata 06.

Com s'evidencià a la foto anterior, s'ha constatat que la UC 3003 no és, com erròniament es podia intuir en la campanya precedent, l'extrem oriental de la UC 2019. Per tant no són la mateixa estructura arquitectònica, sinó una estructura en L composta per: un mur longitudinal sobre l'eix est-oest d'aparell regular de carreus irregulars i cara exterior ben carejada, de 0,70 metres d'amplada per 1,20 metres d'alçada, del que s'ha

posat al descobert una longitud de 2 metres; i un altre mur en perfecte angle recte, aixecat sobre l'eix sud-nord, i de les mateixes característiques constructives d'aparell regular de carreus irregulars i cara exterior ben carejada, que té 2 metres de longitud total, 0,80 metres d'amplada i 1,20 metres d'alçada.

Foto 7. Frontal i lateral de la UC 3003 i la seva relació amb la UC 3002.

Foto 8. Lateral de la UC 3003 i la seva relació amb la UC 3002.

Una vegada constatada que la UC 3003 presentava una cara vista i no tenia cap relació estructural amb la UC 2019, es va prendre la decisió de progressar en direcció nord-oest per determinar quina relació s'establia amb la UC 2021. Excavada en àrea i profunditat la UE 1001 en aquest espai, a una distància 1,90 metres sobre l'eix sud-nord, és va documentar la UC 4000, una mena de pilar central format per la superposició de blocs de pedra carejats, el qual està alineat amb la UC 2017, i que a l'igual que aquest servia per recolzar-hi les dovelles d'una gran arcada a costat i costat del pilar central (UC 4001, a la dreta; i UC 4002, a l'esquerra), com es constata a la foto 10. S'han documentat arrenglerades cap a la dreta les dovelles de l'arcada (UC 4002), com es pot constatar a la foto 11; mentre que només una de les dovelles de l'arcada (UC 4001) s'observa a l'esquerra del pilar central que té 0,90 metres d'amplada i conserva una alçada d'1,20 metres.

Foto 9. Relació entre els UC's 3003 i 4000 soterrades sota la UE 1001.

Foto 10. Detall de les UC's 4000, 4001 i 4002 i la seva alineació respecte a la UC 2017.

Foto 11. Arrenglerades cap a la dreta es documenten les dovelles de l'arcada (UC 4001).

Finalment, es va decidir establir la relació entre l'arc apuntat central, que divideix el castell entre els àmbits A i B i la UC 3002 (com s'indica en la figura 2), documentant que per sota la UE 1001 ja aflora sense solució de continuïtat l'estrat natural de roca (UC 1002), facilitant la circulació entre ambdós àmbits.

Foto 12. Pla zenital de la dreta de l'arc apuntat central i de l'estrat de roca natural entre els àmbits A i B a l'esquerra de la UC 3002.

Foto 13. Detall de l'estrat de roca natural entre els àmbits A i B a l'esquerra de la UC 3002.

Taula 1: Material arqueològic documentat en l'ampliació de la cata 06

Producció/Tipologia	Total
Ceràmica ibèrica pintada	2
Àmfora ibero-romana	4
Ceràmica ibero-romana	3
Campaniana B	1
Ceràmica gris	7
Ceràmica grollera	4
Ceràmica andalusí	1
Pisa	1
Ceràmica comuna	19
Ceràmica comuna amb decoració incisa	2
Ceràmica comuna pintada	1
Ceràmica vidrada	7
Vidre	1
Fauna	1
Total material documentat	**54**

3.2. AMPLIACIÓ DE LES CATES 07 I 08

En les campanyes anteriors s'havien documentat en el lateral oriental del castell dos arrencaments d'arcades en les cates 07 i 08, com es constata en el pla zenital de l'àmbit B d'abans de la present intervenció (foto 14).

Foto 14. Pla zenital de l'àmbit B. A l'esquerra àrea a intervenir per determinar el nombre total d'arcades.

La cata 07 s'havia obert al mig de la part occidental de la plataforma superior. Tenia una longitud de 2,10 metres (eix sud-nord), una amplada de 1,20 metres (eix est-oest) i la profunditat és de 0,95 metres. Sota la UE.1001 es van documentar les següents estructures constructives: UC 2023 i UC 2024. (Veure figura 3).

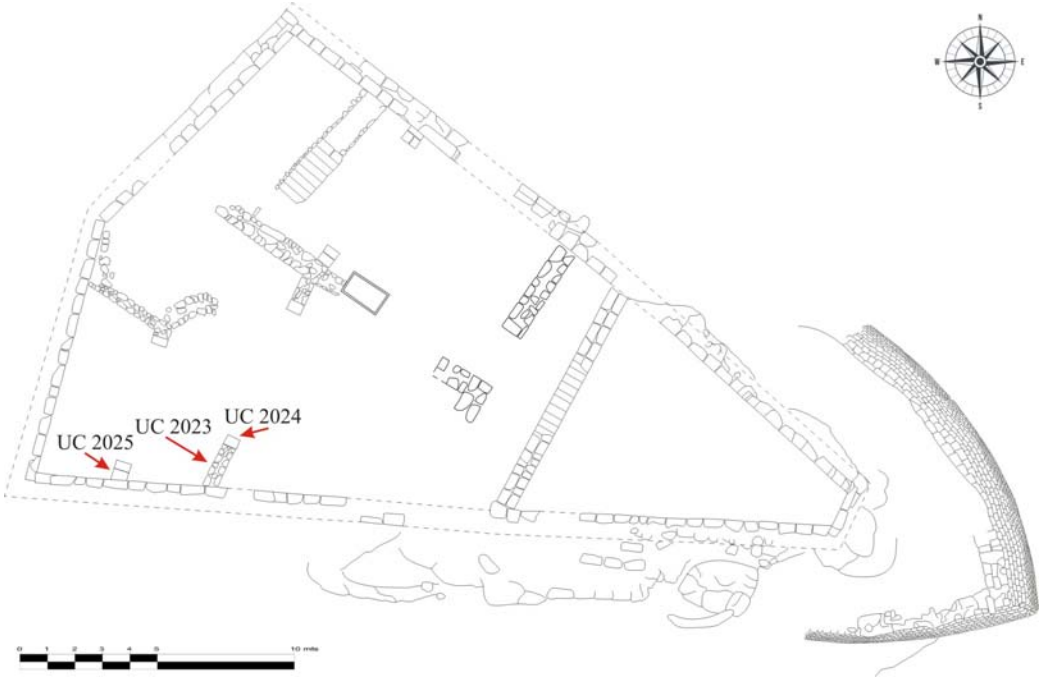

Figura 3. Planta de situació de les cates 07 i 08 amb les UC's documentades en cadascuna.

La cata 08 s'havia obert en el quadrant sud-oest de l'àmbit B. Originalment tenia una longitud d'1,60 metres (eix est-oest), una amplada de 0,55 metres (eix sud-nord) i la profunditat era de 0,95 metres. Sota la UE 1001 es va documentar l'arrencament d'un arc apuntat (UC 2025) que es correspon amb el costat oposat de dita arcada (UC 2026), com es pot observar en la figura 3.

Com esmentàvem abans, en les campanyes anteriors s'havien documentat en el lateral oriental del castell dos arrencaments d'arcades en les cates 07 i 08, però atès que en la present campanya s'havia documentat una tercera doble arcada, de la qual no en teníem coneixement, la UC 4000, una mena de pilar central format per la superposició de blocs de pedra carejats, en el que es recolzaven les dovelles d'una gran arcada a costat i costat del pilar central (UC 4001, a la dreta; i UC 4002, a l'esquerra), varen decidir que seria adient trobar la correspondència de la UC 4002 adossat al lateral occidental de la muralla perimetral. Amb aquest objectiu es van ampliar les cates identificades com 07 i 08, com s'observa en la foto 15.

Foto 15. Pla zenital. A la part inferior l'ampliació de les cates 07 i 08.

Just a l'angle sud-oest i paral·lela a la muralla (UC 2007), per la cara interior del recinte, es va ampliar la cata 08 obrint una rasa de 2,70 metres de llargada per 0,70 metres d'ample, deixant la profunditat a la mateixa cota que estava, un metre respecte a la cota superior. S'ha documentat l'arrencament d'un arc apuntat (UC 2025), de 0,60 metres de llargada, del que hi restaven quatre dovelles de 0,55 metres d'amplada (i que es correspon amb el costat oposat a la UC 2026) que s'adossa a la UC 2007, com es pot observar en la figura 3 i en el detall de les fotos 16 i 17.

Foto 16. Detall de la rasa oberta a l'angle sud-oest i paral·lela a la muralla (UC 2007).

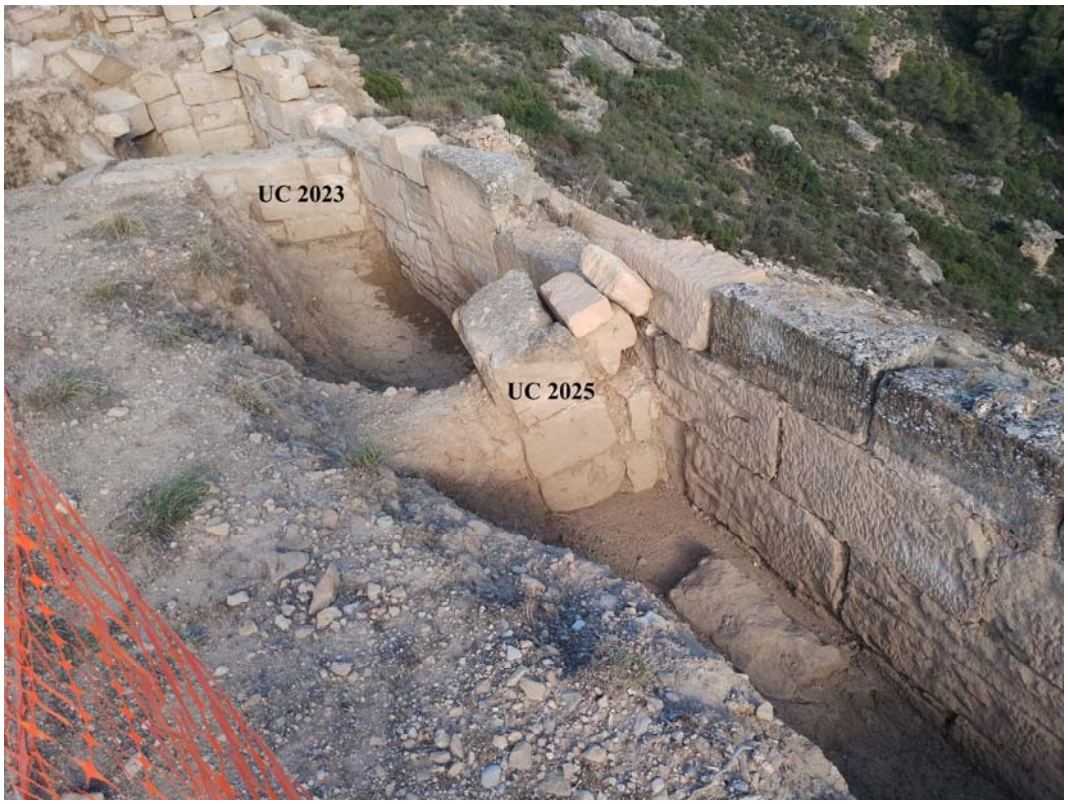

Foto 17. Detall de la UC 2025 i la seva relació amb l'altra arcada (UC 2023).

Taula 2: Material arqueològic documentat en l'ampliació de la cata 07

Producció/Tipologia	Total
Àmfora ibèrica	1
Ceràmica ibèrica	1
Ceràmica ibèrica pintada	4
Àmfora romana	1
Ceràmica de cuina romana	3
Ceràmica gris.	3
Ceràmica grollera	3
Ceràmica andalusí	1
Pisa	3
Porcellana	7
Ceràmica comuna	23
Ceràmica comuna pintada	11
Ceràmica vidrada	18
Material construcció	1
Vidre	1
Total material documentat	**81**

A l'esquerra de la UC 2025 es va ampliar la cata 07 obrint una rasa de 2,70 metres de llargada per 1 metre d'ample, deixant la profunditat a la mateixa cota que estava, un metre respecte a la cota superior, que era d'1,10 metres. Veure fotos 15 i 17. S'ha documentat l'estructura de l'arcada formada per les UC's 2023 i 2024 (foto 16).

UC 2023: Mur de contrafort del lateral sud d'un arc apuntat (UC 2024) que és el lateral oposat a la UC 2020. Mur de carreus i blocs de pedra formant filades regulades de bona factura. Té 1,50 metres de llargada, 0,55 metres d'amplada i l'alçada és de 70 cm. S'adossa al mur perimetral del castell (UC 2007) i se li adossa la UC 2024.

UC 2024: Tres dovelles *in situ* del lateral sud d'un arc apuntat (costat oposat a la UC 2020). Les dovelles de 0,40 metres de llarg, una amplada de 0,55 metres i l'alçada total conservada és de 70 cm. Es recolza per l'esquerra amb la UC 2023.

Foto 16. Detall de les UC's 2023-2024 i la seva relació amb l'altra arcada (UC 2025).

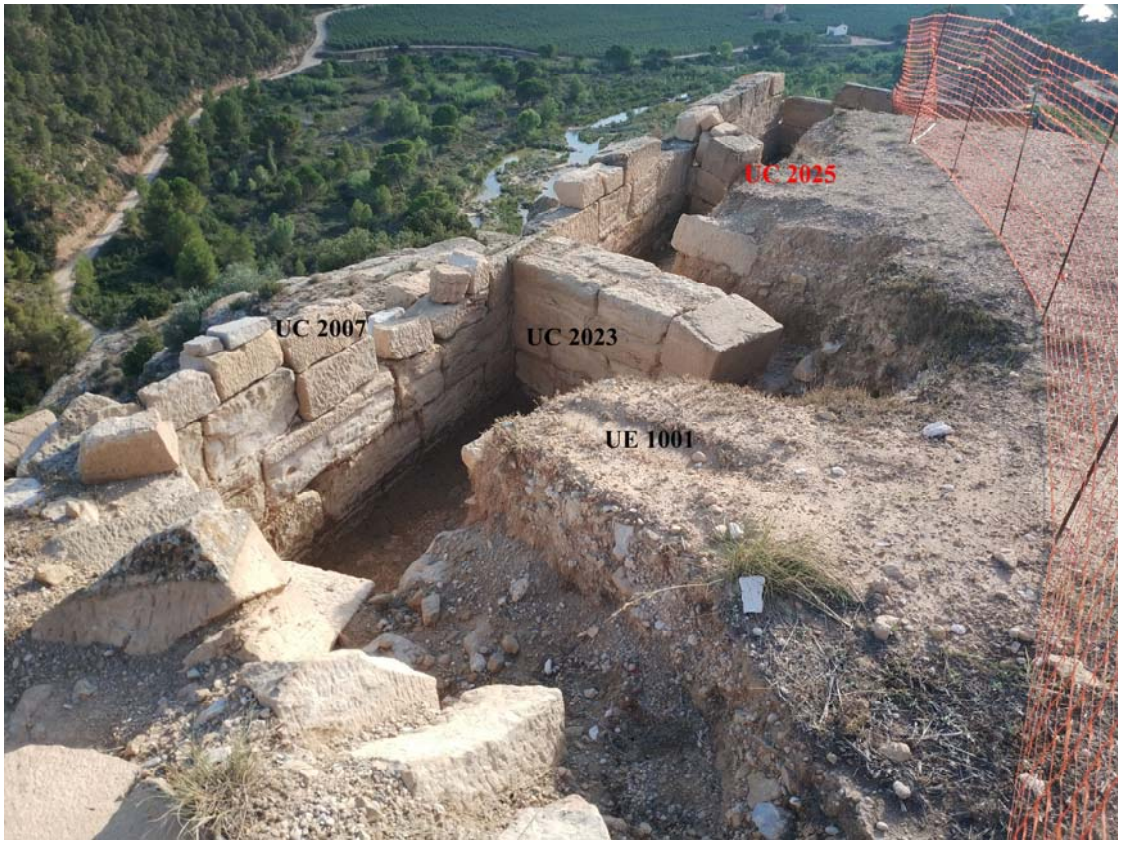

Foto 17. La rasa oberta a l'esquerra de la UC 2025 per descobrir completament la UC 2023-2024.

A l'esquerra de les UC's 2023-2024 es va continuar ampliant la cata 07 obrint una rasa de 2,70 metres de llargada per 1,30 metres d'ample i 1,50 metres de profunditat. Es van documentar les noves UC's 4003, 4004 i 4005. (Foto 17 i figura 4).

Foto 18. Pla zenital de l'ampliació a l'esquerra de les UC's 2023-2024.

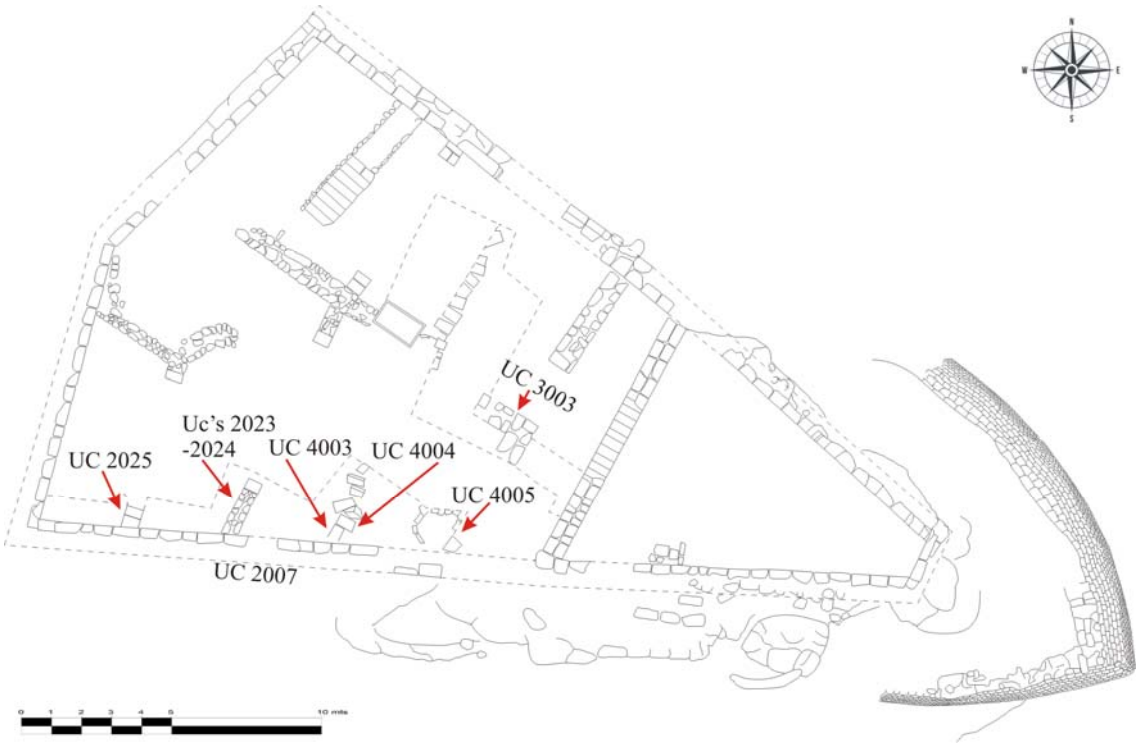

Figura 4. Planta de l'ampliació de les cates 07 i 08 amb les UC's documentades.

Foto 19. Detall de les UC's 4003 i 4004 i la seva relació amb l'altra arcada (UC 2023).

A 2,70 metres a l'esquerra de la UC 2023 s'ha documentat una nova estructura que es correspon amb una arcada formada per la UC 4003, un contrafort del lateral d'un arc apuntat (UC 4004). La UC 4003 és un mur de carreus i blocs de pedra formant

filades regulades de bona factura. Té 0,55 metres de llargada, 0,55 metres d'amplada i l'alçada és d'1,40 metres. S'adossa al mur perimetral del castell (UC 2007) i se li adossa la UC 4004, de la que es conserven quatre dovelles *in situ*, del lateral sud d'un arc apuntat, de 0,25 metres de llarg, una amplada de 0,55 metres i l'alçada total conservada és de 70 cm. Es recolza per l'esquerra amb la UC 4003. (Fotos 19 i 20).

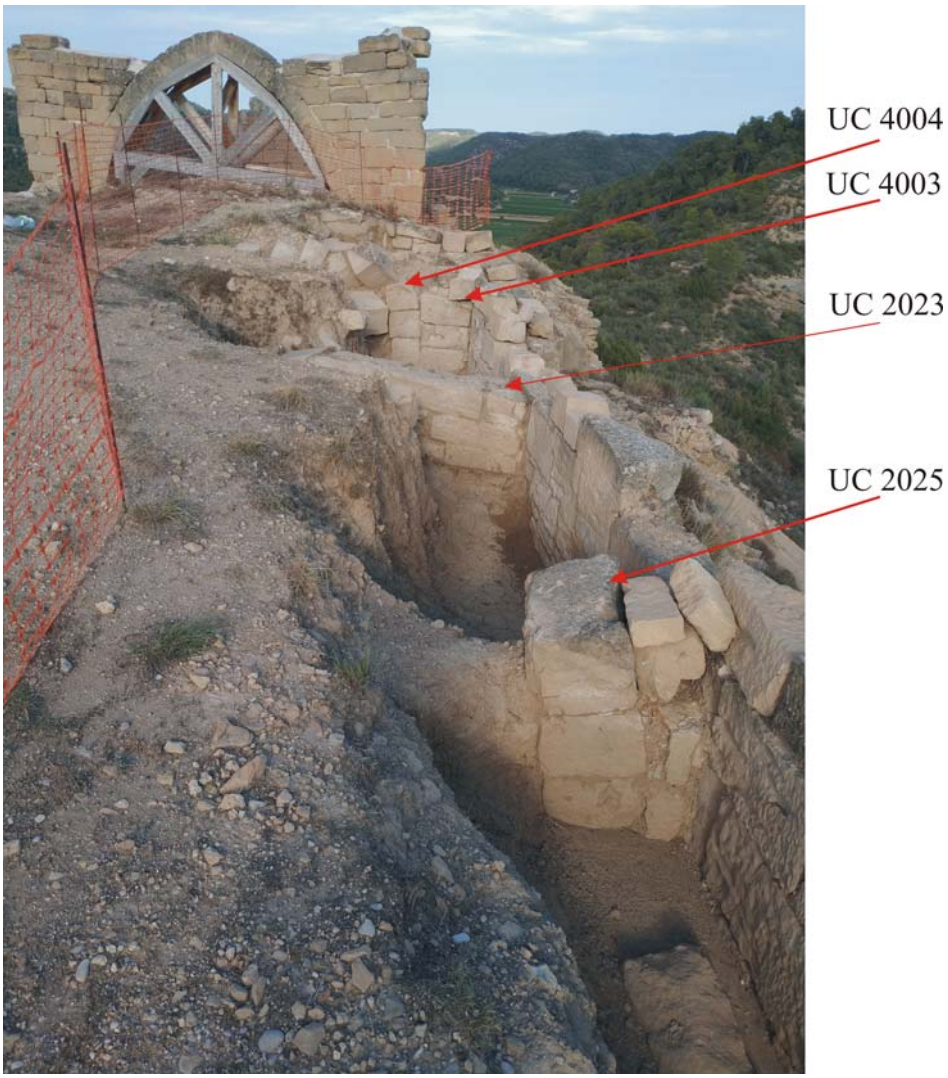

Foto 20. Relació espaial de les UC's 2025, 2023, 4003 i 4004.

Taula 3: Material arqueològic documentat en l'ampliació de la cata 08

Producció/Tipologia	Total
Campaniana C	1
Ceràmica ibèrica pintada	2
Ceràmica ibero-romana	1
Ceràmica grollera	4
Pisa	3
Ceràmica comuna	11
Ceràmica vidrada	4
Total material documentat	26

Per últim, per establir la relació espaial i estructural entre la UC 3003, les UC's 4004 i 4003 i el tram de muralla UC 2007 (figura 4 i foto 21), es va excavar aquella àrea posant al descobert la UC 4005 adossada al tram de muralla sud-occidental (UC 2007). Una estructura circular de 1,60 metres de llargada (eix oest-est) i 1,50 metres (eix nord-sud), amb una alçada excavada d'uns 0,70 metres. Hi ha una separació d'1,70 metres entre l'arcada (UC's 4003-4004) i la paret septentrional d'aquesta estructura de combustió, que interpretem com un possible forn de pa, doncs s'han documentat cendres entre els sediments de la UE 1001 que la reomplia. Es tractaria d'una estructura de combustió amb parament interior de blocs de pedra ben escairats disposats en fileres regulars i volta realitzada amb la tècnica d'aproximació de filades (foto 24). Per formar aquesta falsa cúpula es va retallar la cara interior de la muralla UC 2007 a la que s'adossa l'estructura UC 4005 (foto 23).

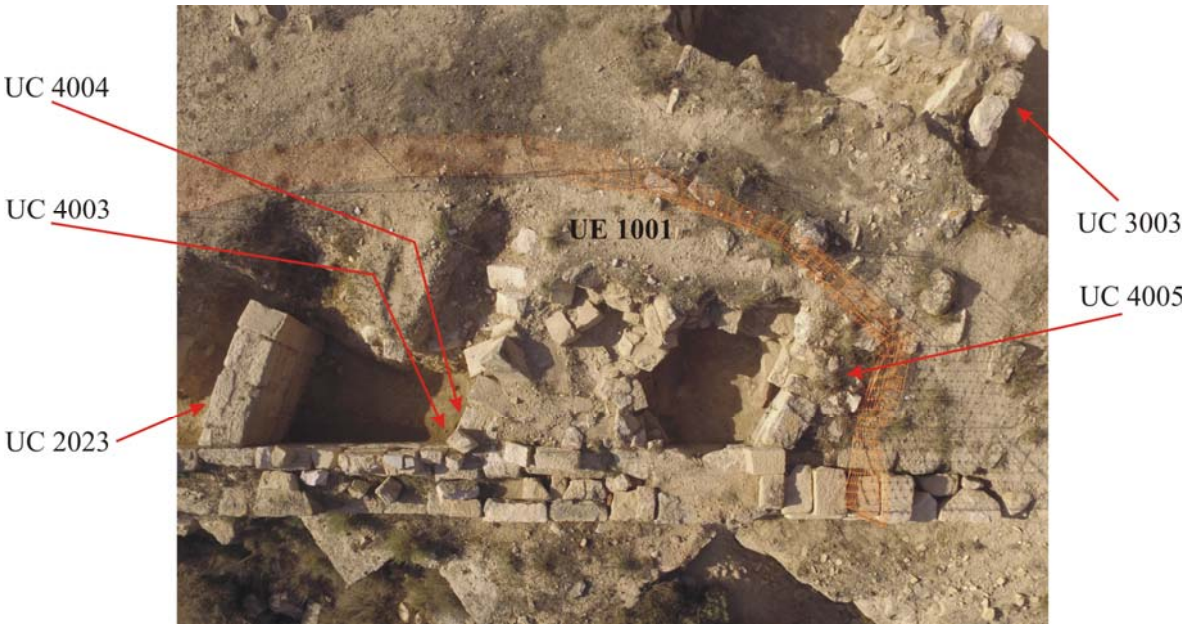

Foto 21. Pla zenital de la situació de les UC's 2023, 3003, 4003, 4004 i 4005.

Foto 22. En primer pla la UC 4005, un possible forn de pa.

Foto 23. Vista superior de la UC 4005 amb detall del retall realitzat a la cara interior de la muralla.

Foto 24. Alçat de l'interior del possible forn de pa (UC 4005) amb la volta per aproximació de filades.

Taula 4: Material arqueològic documentat en la UC 4005 (UE 3001)

Producció/Tipologia	Total
Ceràmica ibèrica	3
Ceràmica ibèrica pintada	4
Campaniana C	1
Ceràmica gris	1
Ceràmica grollera	1
Pisa	4
Ceràmica comuna	2
Ceràmica comuna pintada	1
Ceràmica vidrada	3
Vidre	1
Total material documentat	**21**

3.3. TORRE NORD-OEST

En campanyes anteriors, en el quadrant NW de la part occidental de l'àmbit B es va posar al descobert una escala de pedra (UC 2014) de molt bona factura en sentit ascendent de sud a nord que s'adossa a un mur transversal (UC 2018) l'eix sud-nord d'aparell regular de pedra de 5 metres de longitud i una alçada màxima és de 2 metres. El lateral nord s'adossa al mur perimetral (UC 2005).

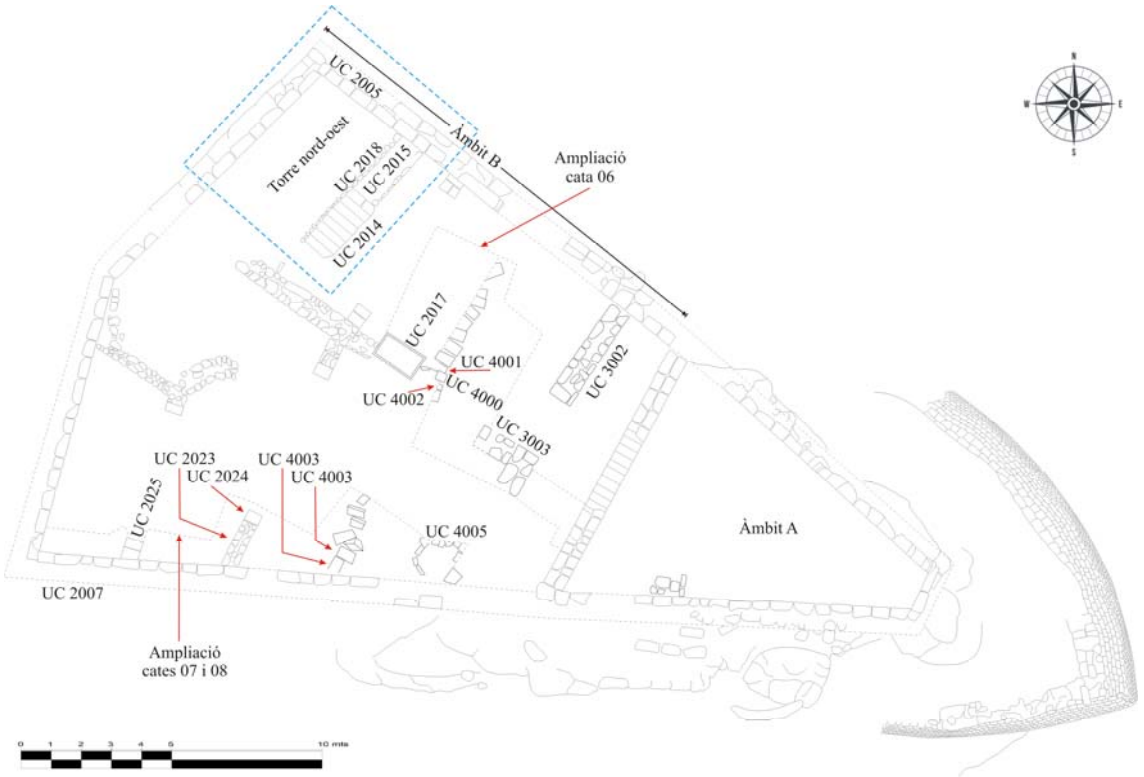

Figura 5. La torre nord-oest de l'àmbit B.

S'ha considerat necessari delimitar el perímetre de l'anomenada torre nord-oest excavant la UE 1001 que la cobria. S'ha posat al descobert un àrea de 22 m^2, rectangular de 3,70 metres d'amplada per 6 metres de llargada.

Foto 25. Pla zenital de detall de la torre nord-oest una vegada excavada.

Foto 26. Pla zenital de les diverses actuacions en la campanya 2023.

Taula 5: Material arqueològic documentat a la torre nord-oest

Producció/Tipologia	**Total**
Ceràmica ibèrica pintada	1
Ceràmica ibero-romana	3
Àmfora ibero-romana	5
Ceràmica gris	1
Ceràmica grollera	2
Ceràmica comuna	13
Ceràmica vidrada	4
Indústria lítica	1
Fauna	1
Total material documentat	**31**

4. INVENTARI MATERIALS ARQUEOLÒGICS

A la campanya 2023 s'han recuperat un total de 213 elements de material arqueològic (en concret 206 de material ceràmic i 7 d'altres produccions) que majoritàriament es corresponen amb produccions ceràmiques que van des de la ceràmica ibèrica fins la porcellana, per tant amb un ventall cronològic molt ample, atenent al fet que totes elles s'han documentat en un mateix estrat arqueològic.

La taula 6 mostra la distribució de les diferents produccions i tipologies ceràmiques; la taula 7 mostra la distribució de la resta de produccions amb una presencia testimonial; i la taula 8 l'inventari total del material arqueològic documentat ordenat per l'àrea i estrat.

Taula 6: Distribució de produccions i tipologies ceràmiques

Producció	Tipologia	V	P	N	B	C	Ca	TT	TP
Ceràmica ibèrica	Àmfora		1					1	18
	Vaixella/cuina	1	3					4	
	Vaixella pintada		13					13	
Ceràmica ibero-romana	Àmfora		9					9	16
	Vaixella	4	2		1			7	
Ceràmica romana	Àmfora		1					1	4
	Cuina	2			1			3	
Campaniana B	Vaixella	1						1	1
Campaniana C	Vaixella	1	1					2	2
Ceràmica andalusí	Vaixella		2					2	2
Ceràmica gris	Vaixella/cuina	1	16					17	17
Ceràmica grollera	Vaixella/cuina	1	6	2				9	9
Pisa	Vaixella en blanc	1	1					2	11
	Vaixella blau i daurat sobre blanc		1					1	
	Vaixella en blau sobre blanc	1	2				1	4	
	Vaixella en morat sobre blanc	1						1	
	Vaixella en negrós sobre blanc						1	1	
	Vaixella verd manganès sobre blanc	1	1					2	
Porcellana	Vaixella	5	1		1			7	7
Ceràmica vidrada	Vaixella/cuina	8	21	2	4		1	36	36
Ceràmica comuna	Vaixella/cuina	2	61	3	2			68	83
	Vaixella amb decoració incisa		3					3	
	Vaixella pintada	3	7			2		12	
		33	**152**	**7**	**9**	**2**	**3**	**206**	**206**

Descriptors: V (vora), P (paret), N (nansa), B (base), C (coll), Ca (carena), TT (total tipologia), TP (total producció.

Taula 7: Distribució d'altres produccions

Producció	Tipologia	Total
Vidre	Recipients	3
Indústria lítica	Morter de mà	1
Material construcció	Teula àrab	1
Fauna	Os	2
		7

Taula 8: Inventari del material arqueològic documentat

Núm	Producció/Tipologia	Descripció	Àrea/Estrat
237	Pisa en blau sobre blanc	Vora de bol amb decoració geomètrica a l'interior.	C/8 UE 1001
238	Pisa en blau i daurat sobre blanc	Fragment paret de plat o bol amb decoració amb blau a l'interior i línies paral·leles a l'exterior 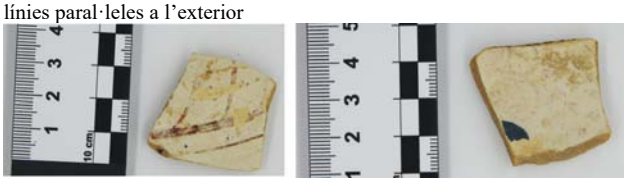	C/8 UE 1001
239	Pisa en negrós sobre blanc	Carena de plat amb restes de decoració floral.	C/8 UE 1001
240	Porcellana	Vora de plat.	C/8 UE 1001

241	Porcellana	Vora de plat. 	C/8 UE 1001
242	Porcellana	Vora de plat. 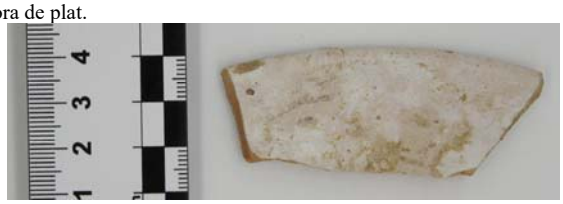	C/8 UE 1001
243	Porcellana	Vora de plat.	C/8 UE 1001
244	Porcellana	Vora de plat.	C/8 UE 1001
245	Porcellana	Base plana de plat.	C/8 UE 1001
246	Porcellana	Fragment informe.	C/8 UE 1001
247	Ceràmica ibèrica pintada	Paret recipient amb decoració pintada de línies paral·leles fines color marró. Pasta molt depurada. 	C/8 UE 1001
248	Ceràmica ibèrica pintada	Paret recipient amb decoració pintada de línies paral·leles gruixudes color vinós. Pasta molt depurada. 	C/8 UE 1001
249	Ceràmica comuna pintada	Fragment amb decoració color negrós. Pasta molt depurada.	C/8 UE 1001
250	Ceràmica comuna pintada	Vora enlairada de recipient lleugerament exvasat amb llavi pla i engruixit. Decoració de pinzellades de color negrós sobre el llavi.	C/8 UE 1001
251	Ceràmica comuna pintada	Gerro amb bec amb vora enlairada, llavi pla i engruixit lleugerament tancat. Decoració de pinzellades de color negrós sobre el llavi.	C/8 UE 1001
252	Ceràmica comuna pintada	Recipient tipus ampolla. Vora enlairada, llavi pla i engruixit i girat cap a l'interior. Decoració de pinzellades de color negrós sobre el llavi.	C/8 UE 1001
253	Ceràmica comuna pintada	Coll de canti amb decoració de pinzellades horitzontals de color negrós.	C/8 UE 1001

254	Ceràmica comuna pintada	Coll de recipient alt amb decoració pintada d'una pinzellada vertical de color negrós.	C/8 UE 1001
255	Ceràmica comuna pintada	Fragment recipient globular amb decoració geomètrica amb pinzellades de color negrós.	C/8 UE 1001
256	Ceràmica comuna pintada	Fragment recipient globular amb decoració geomètrica amb pinzellades de color negrós.	C/8 UE 1001
257	Ceràmica comuna pintada	Fragment recipient globular amb decoració geomètrica amb una pinzellada horitzontal de color negrós.	C/8 UE 1001
258	Ceràmica comuna pintada	Fragment recipient globular amb decoració geomètrica amb una pinzellada gruixuda vertical de color negrós.	C/8 UE 1001
259	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment recipient globular amb decoració geomètrica amb pinzellades de color negrós.	C/8 UE 1001
260	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment recipient globular amb decoració geomètrica amb pinzellades de bandes horitzontals de color negrós.	C/8 UE 1001

261	Ceràmica comuna pintada	Fragment recipient globular amb decoració geomètrica amb pinzellades de bandes horitzontals de color negrós. 	C/8 UE 1001
262	Ceràmica de cuina romana	Vora exvasada amb llavi de secció triangular i marcada carena interna. Una possible cassola.	C/8 UE 1001
263	Ceràmica de cuina romana	Vora excavada amb llavi arrodonit i marcada carena interna. Possible recipient globular.	C/8 UE 1001
264	Ceràmica de cuina romana	Base de peu anul·lar.	C/8 UE 1001
265	Àmfora ibèrica	Fragment de paret d'àmfora pasta bicolor: oxidant reductora.	C/8 UE 1001
266	Ceràmica vidrada	Gerreta globular de vora vertical amb llavi arrodonit diferenciat. Una nansa de cinta que arranca de la vora fins la panxa. Vidrat de color verd a l'interior. 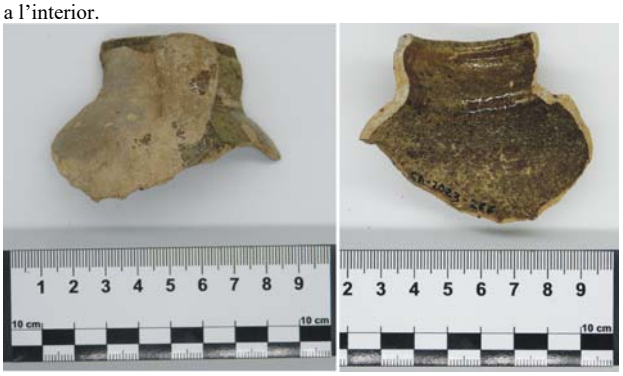	C/8 UE 1001
267	Ceràmica vidrada	Vora exvasada i enlairada amb llavi arrodonit girat enfora. Carena marcada. Vidrat de color verd a l'interior i l'exterior.	C/8 UE 1001
268	Ceràmica vidrada	Vora exvasada vertical amb llavi arrodonit. Vidrat de color verd a l'interior i taques a l'exterior.	C/8 UE 1001
269	Ceràmica vidrada	Vora vertical amb llavi arrodonit diferenciat. Vidrat de colors verd i melat a l'interior i exterior.	C/8 UE 1001
270	Ceràmica vidrada	Vora vertical amb llavi engruixit que presenta una aleta en pendent a l'exterior i un engruiximent triangular girat a l'interior. Recipient tipus gibrell. Vidrat verd a l'interior	C/8 UE 1001
271	Ceràmica vidrada	Vora vertical amb llavi indiferenciat i carena marcada a l'interior. Vidrat de color verd a l'interior i parcialment a l'exterior de color melat.	C/8 UE 1001
272	Ceràmica vidrada	Base de peu anular de 7 cm de diàmetre exterior. Gibrell amb vidrat de color melat a l'interior.	C/8 UE 1001
273	Ceràmica vidrada	Base plana de gibrell amb vidrat de color verd clar a l'interior.	C/8 UE 1001
274	Ceràmica vidrada	Base de peu anular amb taca de vidrat verd.	C/8 UE 1001
275	Ceràmica vidrada	Fragment de paret de gran recipient. Vidrat verd a l'interior.	C/8 UE 1001
276	Ceràmica vidrada	Fragment de paret de gran recipient. Vidrat verd a l'interior.	C/8 UE 1001
277	Ceràmica vidrada	Fragment de carena. Vidrat verd a l'interior.	C/8 UE 1001

278	Ceràmica vidrada	Fragment de paret amb vidrat exterior i interior.	C/8 UE 1001
279	Ceràmica vidrada	Dos fragments de paret vertical. Vidrat interior i exterior verd.	C/8 UE 1001
280	Ceràmica vidrada	Fragment de paret amb traces de vidrat exterior.	C/8 UE 1001
281	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Pasta grollera. Vidrat interior de color marró brillant i vidrat parcial a l'exterior sobre pasta ennegrida.	C/8 UE 1001
282	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Pasta grollera. Vidrat interior de color marró i exterior ennegrit.	C/8 UE 1001
283	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Pasta grollera. Vidrat interior de color marró brillant i vidrat parcial a l'exterior sobre pasta ennegrida.	C/8 UE 1001
284	Ceràmica comuna	Fragment de vora de recipient globular exvasat i amb carena marcada.	C/8 UE 1001
285	Ceràmica comuna	Quatre fragments de base plana i cos de gibrell. Pasta poc depurada.	C/8 UE 1001
286	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
287	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
288	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
289	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
290	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
291	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
292	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
293	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
294	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
295	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
296	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
297	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
298	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
299	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
300	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
301	Ceràmica comuna	Fragment informe de paret.	C/8 UE 1001
302	Àmfora romana	Fragment de paret.	C/8 UE 1001
303	Ceràmica andalusí	Fragment de paret amb vidrat verd brillant a l'interior i a l'exterior.	C/8 UE 1001
304	Ceràmica grollera	Nansa de cinta. Cocció oxidant.	C/8 UE 1001
305	Ceràmica grollera	Fragment de paret. Cocció oxidant.	C/8 UE 1001
306	Ceràmica grollera	Fragment de paret. Cocció reductora.	C/8 UE 1001
307	Ceràmica gris.	Fragment de paret.	C/8 UE 1001
308	Ceràmica gris.	Fragment de paret.	C/8 UE 1001
309	Ceràmica gris.	Fragment de paret.	C/8 UE 1001
310	Ceràmica comuna	Fragment de paret. Cocció oxidant.	C/8 UE 1001
311	Ceràmica comuna	Fragment de paret. Cocció oxidant. Exterior ennegrit.	C/8 UE 1001
312	Ceràmica comuna	Fragment de paret. Cocció oxidant. Exterior ennegrit.	C/8 UE 1001
313	Ceràmica comuna	Fragment de paret. Cocció oxidant. Exterior ennegrit.	C/8 UE 1001
314	Ceràmica comuna	Fragment de paret. Cocció oxidant. Exterior ennegrit.	C/8 UE 1001
315	Ceràmica ibèrica	Vora pla amb llavi indiferenciat tipus "kalatos".	C/8 UE 1001
316	Material construcció	Fragment de teula.	C/8 UE 1001
317	Vidre	Tres fragment de recipient vidre de color de color negrós.	C/8 UE 1001
318	Pisa en blau sobre blanc	Carena de plat amb una banda de color blau sobre la carena.	C/6 UE 1001
319	Campaniana B	Vora de copa. Pasta de color clar i vernís negre-blavós. 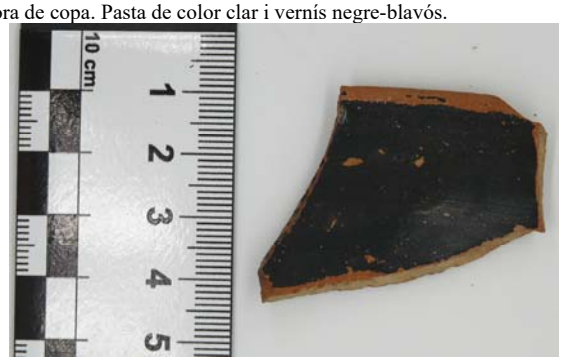	C/6 UE 1001
320	Ceràmica vidrada	Vora vertical amb llavi arrodonit girat cap a l'interior. Nansa tipus mugró ressaltat. Vidrat de tonalitats de color verd a l'exterior i de color marró a l'interior.	C/6 UE 1001

321	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Vidrat de tonalitats de color verd a l'exterior i de color marró a l'interior.	C/6 UE 1001
322	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Vidrat de tonalitats de color verd a l'interior i ennegrit a l'exterior.	C/6 UE 1001
323	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Vidrat de tonalitats de color verd a l'interior i ennegrit a l'exterior.	C/6 UE 1001
324	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Vidrat de tonalitats de color verd a l'interior i ennegrit a l'exterior.	C/6 UE 1001
325	Ceràmica vidrada	Base plana. Vidrat de color melat a l'interior i parcialment a l'exterior.	C/6 UE 1001
326	Ceràmica andalusí	Fragment de paret de ceràmica fina amb marques de torn a l'interior i vidrat verd fosc brillant a l'exterior.	C/6 UE 1001
327	Ceràmica vidrada	Fragment de paret amb vidrat verd fosc brillant a l'exterior.	C/6 UE 1001
328	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment de paret de vas cilíndric amb decoració geomètrica vertical de color vinós.	C/6 UE 1001
329	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment de paret de vas cilíndric amb decoració geomètrica horitzontal de color vinós.	C/6 UE 1001

330	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment de paret amb un línia estreta horitzontal de color marró.	C/6 UE 1001
331	Ceràmica comuna pintada	Fragment de paret amb un línia horitzontal de color marró.	C/6 UE 1001
332	Ceràmica comuna amb decoració incisa	Fragment de paret amb decoració incisa amb doble banda de línies ondulades horitzontals. 	C/6 UE 1001
333	Ceràmica comuna amb decoració incisa	Fragment de paret amb decoració incisa de bandes ondulades i horitzontals. 	C/6 UE 1001
334	Ceràmica ibero-romana	Vora exvasada tipus coll de cigne.	C/6 UE 1001
335	Ceràmica ibero-romana	Vora plana. Pasta bicolor	C/6 UE 1001
336	Ceràmica ibero-romana	Base peu anular	C/6 UE 1001
337	Ceràmica comuna	Nansa de secció ovalada.	C/6 UE 1001
338	Ceràmica comuna	Nansa de secció irregular.	C/6 UE 1001
339	Ceràmica comuna	Nansa de secció circular.	C/6 UE 1001
340	Àmfora ibero-romana	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
341	Àmfora ibero-romana	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
342	Àmfora ibero-romana	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
343	Àmfora ibero-romana	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
344	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
345	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
346	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
347	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001

348	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
349	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
350	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
351	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
352	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
353	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
354	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
355	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
356	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
357	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
358	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
359	Ceràmica grollera	Nansa de cinta. Pasta amb desengreixant de mica daurada.	C/6 UE 1001
360	Ceràmica grollera	Vora exvasada amb llavi indiferenciat. Pasta amb desengreixant de mica daurada.	C/6 UE 1001
361	Ceràmica grollera	Fragment de paret. Pasta amb desengreixant de mica daurada.	C/6 UE 1001
362	Ceràmica gris	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
363	Ceràmica gris	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
364	Ceràmica gris	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
365	Ceràmica gris	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
366	Ceràmica gris	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
367	Ceràmica gris	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
368	Ceràmica gris	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
369	Ceràmica grollera	Fragment de paret. Exterior ennegrit.	C/6 UE 1001
370	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/6 UE 1001
371	Vidre	Fragment.	C/6 UE 1001
372	Fauna	Fragment d'os	C/6 UE 1001
373	Ceràmica vidrada	Nansa en voladís. Vidrat interior i exterior de color verd brillant.	TNW UE 1001
374	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Vidrat interior i exterior de color verd.	TNW UE 1001
375	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Vidrat interior i exterior de color verd.	TNW UE 1001
376	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Vidrat exterior de color verd.	TNW UE 1001
377	Ceràmica ibero-romana	Vora exvasada tipus coll de cigne.	TNW UE 1001
378	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment de paret amb decoració a bandes de color vinós.	TNW UE 1001
379	Àmfora ibero-romana	Fragment de paret. Pasta bicolor.	TNW UE 1001
380	Àmfora ibero-romana	Fragment de paret. Pasta bicolor.	TNW UE 1001
381	Àmfora ibero-romana	Fragment de paret. Pasta bicolor.	TNW UE 1001
382	Àmfora ibero-romana	Fragment de paret. Pasta bicolor.	TNW UE 1001
383	Àmfora ibero-romana	Fragment de paret. Pasta bicolor.	TNW UE 1001
384	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
385	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
386	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
387	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
388	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
389	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
390	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
391	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
392	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
393	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
394	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
395	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
396	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	TNW UE 1001
397	Ceràmica ibero-romana	Fragment de paret. Pasta bicolor.	TNW UE 1001
398	Ceràmica ibero-romana	Fragment de paret. Pasta bicolor.	TNW UE 1001
399	Ceràmica grollera	Fragment de paret. Pasta amb desengreixant de mica daurada.	TNW UE 1001
400	Ceràmica grollera	Fragment de paret. Pasta amb desengreixant de mica daurada.	TNW UE 1001
401	Ceràmica gris	Fragment de paret.	TNW UE 1001
402	Fauna	Fragment d'os	TNW UE 1001
403	Indústria lítica	Fragment de molí de mà de granit. Té 7,5 cm d'alçada per 11,5 cm de llargada i 11,5 cm d'amplada.	TNW UE 1001
404	Campaniana C	Fragment de paret amb carena. Pasta de color gris i vernís negre mate molt desgastat.	UC 4005/UE 3001

405	Pisa en morat sobre blanc	Vora plana amb llavi enlairat i ressaltat. Decoració geomètrica de pinzellades obliqües. Vernís a l'interior.	UC 4005/UE 3001
406	Pisa blanca	Vora de plat amb llavi indiferenciat. Vernís a l'interior i exterior.	UC 4005/UE 3001
407	Pisa blanca	Fragment de paret. Vernís a l'interior i exterior.	UC 4005/UE 3001
408	Pisa verd manganès sobre blanc	Vora plana amb llavi enlairat i ressaltat. Marcada carena. Vernís a l'interior amb decoració floral i geomètrica.	UC 4005/UE 3001

409	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment de paret amb decoració geomètrica de bandes concèntriques de color vinós.	UC 4005/UE 3001
410	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment de paret amb decoració de tres bandes horitzontals de color vinós.	UC 4005/UE 3001
411	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment de paret amb decoració d'una pinzellada horitzontal de color vinós.	UC 4005/UE 3001
412	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment de paret de gran recipient amb decoració de tres pinzellades verticals de color vinós. Marques de torn a l'exterior.	UC 4005/UE 3001
413	Ceràmica comuna pintada	Fragment de paret amb decoració d'una pinzellada horitzontal de color marró.	UC 4005/UE 3001
414	Ceràmica vidrada	Vora exvasada plana amb llavi arrodonit. Vidrat melat marronós brillant a l'interior i la vora.	UC 4005/UE 3001
415	Ceràmica vidrada	Fragment de paret amb vidrat marronós brillant a l'interior i ennegrida la cara exterior.	UC 4005/UE 3001
416	Ceràmica vidrada	Fragment de paret amb vidrat verdós a l'interior i ennegrida la cara exterior.	UC 4005/UE 3001
417	Ceràmica ibèrica	Fragment de paret. Pasta bicolor.	UC 4005/UE 3001
418	Ceràmica ibèrica	Fragment de paret. Pasta bicolor.	UC 4005/UE 3001
419	Ceràmica ibèrica	Fragment de paret. Pasta bicolor.	UC 4005/UE 3001
420	Ceràmica comuna	Base plana de contenidor gran.	UC 4005/UE 3001
421	Ceràmica comuna	Fragment de paret de contenidor gran.	UC 4005/UE 3001
422	Ceràmica grollera	Fragment de paret a torn lent. Pasta depurada amb partícules de quars. Cocció oxidant irregular amb evidències d'acció reductora.	UC 4005/UE 3001
423	Ceràmica gris	Vora vertical exvasada amb llavi bisellat a l'interior i marcada carena. Molt bon acabat. Vas globular.	UC 4005/UE 3001

424	Vidre	Tres fragments de petit recipient.	UC 4005/UE 3001
425	Campaniana C	Fragment de paret amb carena. Pasta de color gris i vernís negre mate molt desgastat.	C/7 UE 1001
426	Pisa en blau sobre blanc	Fragment paret de bol amb decoració geomètrica en de línies horitzontals i verticals a l'interior i blanc a l'exterior. 	C/7 UE 1001
427	Pisa verd manganès sobre blanc	Fragment de paret. Vernís a l'interior amb decoració geomètrica .	C/7 UE 1001
428	Pisa en blau sobre blanc	Fragment paret de plat amb decoració geomètrica abstracta en blau a l'interior i blanc a l'exterior.	C/7 UE 1001

429	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment de paret de vas cilíndric amb decoració geomètrica vertical de color vinós. 	C/7 UE 1001
430	Ceràmica ibèrica pintada	Fragment de paret de amb decoració de pinzellades de color vinós. 	C/7 UE 1001
431	Ceràmica vidrada	Fragment de paret amb acanalats horitzontals a l'exterior. Vidrat verd clar a l'interior i parcialment a l'exterior.	C/7 UE 1001

432	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Vidrat verdós a l'interior.	C/7 UE 1001
433	Ceràmica vidrada	Fragment de paret. Vidrat verdós a l'interior.	C/7 UE 1001
434	Ceràmica vidrada	Nansa vertical de secció ovalada amb traces de vidrat verd clar.	C/7 UE 1001
435	Ceràmica ibero-romana	Vora exvasada tipus coll de cigne.	C/7 UE 1001
436	Ceràmica comuna	Vora plana ressaltada i girada cap a l'interior amb llavi arrodonit. Recipient cilíndric.	C/7 UE 1001
437	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/7 UE 1001
438	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/7 UE 1001
439	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/7 UE 1001
440	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/7 UE 1001
441	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/7 UE 1001
442	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/7 UE 1001
443	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/7 UE 1001
444	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/7 UE 1001
445	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/7 UE 1001
446	Ceràmica comuna	Fragment de paret.	C/7 UE 1001
447	Ceràmica grollera	Fragment de paret. Cocció oxidant.	C/7 UE 1001
448	Ceràmica grollera	Fragment de paret. Partícules de quars. Cocció oxidant. Cara exterior ennegrida	C/7 UE 1001
449	Ceràmica grollera	Fragment de paret. Partícules de quars. Cocció oxidant.	C/7 UE 1001
450	Ceràmica grollera	Fragment de paret amb acanalats horitzontals. Cocció oxidant-reductora-oxidant. Partícules daurades.	C/7 UE 1001

5. CONCLUSIONS

La fase o campanya de 2023 de la intervenció arqueològica al castell d'Algars ens ha permès avançar en el coneixement de l'organització estructural de la plataforma superior, encara que la present actuació s'ha limitat a les tres àrees o sectors de l'àmbit B assenyalats a la figura 6.

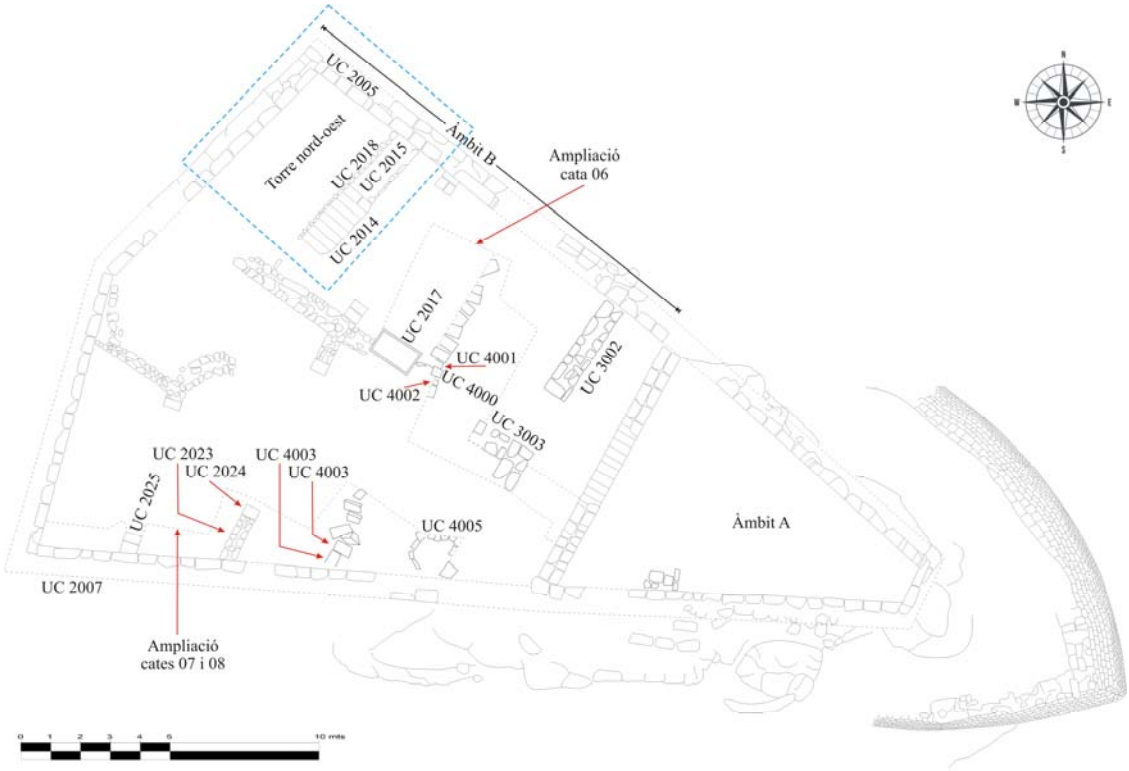

Figura 5. Planta de les noves estructures posades al descobert en la campanya 2023.

La principal conclusió extreta en la present campanya és que, rectificant les primeres conclusions estretes en campanyes anteriors, es por determinar que no hi havia un gra espai central conformat per un pati descobert relacionat amb la portalada d'accés en el lateral nord de la muralla perimetral. El haver documentat les UC's 4000, 4001, 4002, 4003 i 4004, constata que existia una tercera fila d'arcades, disposades de nord a sud, i representades respectivament per les UC's 2025, 2024 i 4004.

La segona troballa d'interès ha estat el haver documentat una estructura de combustió, un possible forn de pa (UC 4005) circular, d'un metre i mig de diàmetre amb volta realitzada per aproximació de filades i adossada a la muralla (UC 2007). A l'estrat de terres (UE 3001) que reomplia l'estructura circular, a més de cendres s'ha documentat materials ceràmic.

També cal assenyalar que el material arqueològic documentat ha estat força escàs, en relació al volum de terres que s'ha excavat. S'han recuperat un total de 213 elements de material arqueològic (en concret 206 de material ceràmic i 7 d'altres produccions) que majoritàriament es corresponen amb produccions ceràmiques que van

des de la ceràmica ibèrica fins la porcellana, per tant amb un ventall cronològic molt ample, atenent al fet que totes elles s'han documentat en un mateix estrat arqueològic.

6. BIBLIOGRAFIA

GODINA LLOP, J.; PÉREZ SUÑE, J.M.; RAMS FOLCH, P., «La reconstrucció virtual: una nova eina per reinterpretar el castell d'Algars», *Jorn Nou*, 16, abril 2021, p. 35-43.

PÉREZ SUÑÉ, J.M.; RAMS FOLCH, P., *Memòria excavació arqueològica i consolidació d'estructures al castell d'Algars. Batea (Terra Alta). Primera fase*, Batea, 5 de juliol de 2017. Serveis Territorials de les Terres de l'Ebre. Departament de Cultura.

PÉREZ SUÑÉ, J.M.; RAMS FOLCH, P., *Memòria excavació arqueològica i consolidació d'estructures al castell d'Algars. Batea (Terra Alta). Primera fase bis*, Batea, 20 de juny de 2018. Serveis Territorials de les Terres de l'Ebre. Departament de Cultura.

PÉREZ SUÑÉ, J.M.; RAMS FOLCH, P., «Les intervencions arqueològiques al castell d'Algars: un primer pas en la posada en valor d'un dels principals actius patrimonials de Batea», *Jorn Nou*, 16, abril 2021, p. 24-34.

PÉREZ SUÑÉ, J.M.; RAMS FOLCH, P., *Memòria excavació arqueològica al castell d'Algars. Batea (Terra Alta). Fase 2021*, Batea, 10 de juny de 2023. Serveis Territorials de les Terres de l'Ebre. Departament de Cultura.

PÉREZ SUÑÉ, J. M.; RAMS FOLCH, P.; JORNET NIELLA, M., *Memòria de la segona campanya de prospeccions arqueològiques a la conca del riu Algars. Batea, Terra Alta*, Barcelona, 1998. Serveis Territorials de les Terres de l'Ebre. Departament de Cultura.

ANNEX 1

PLANIMETRIA I FOTOGRAFIES DE CONJUNT

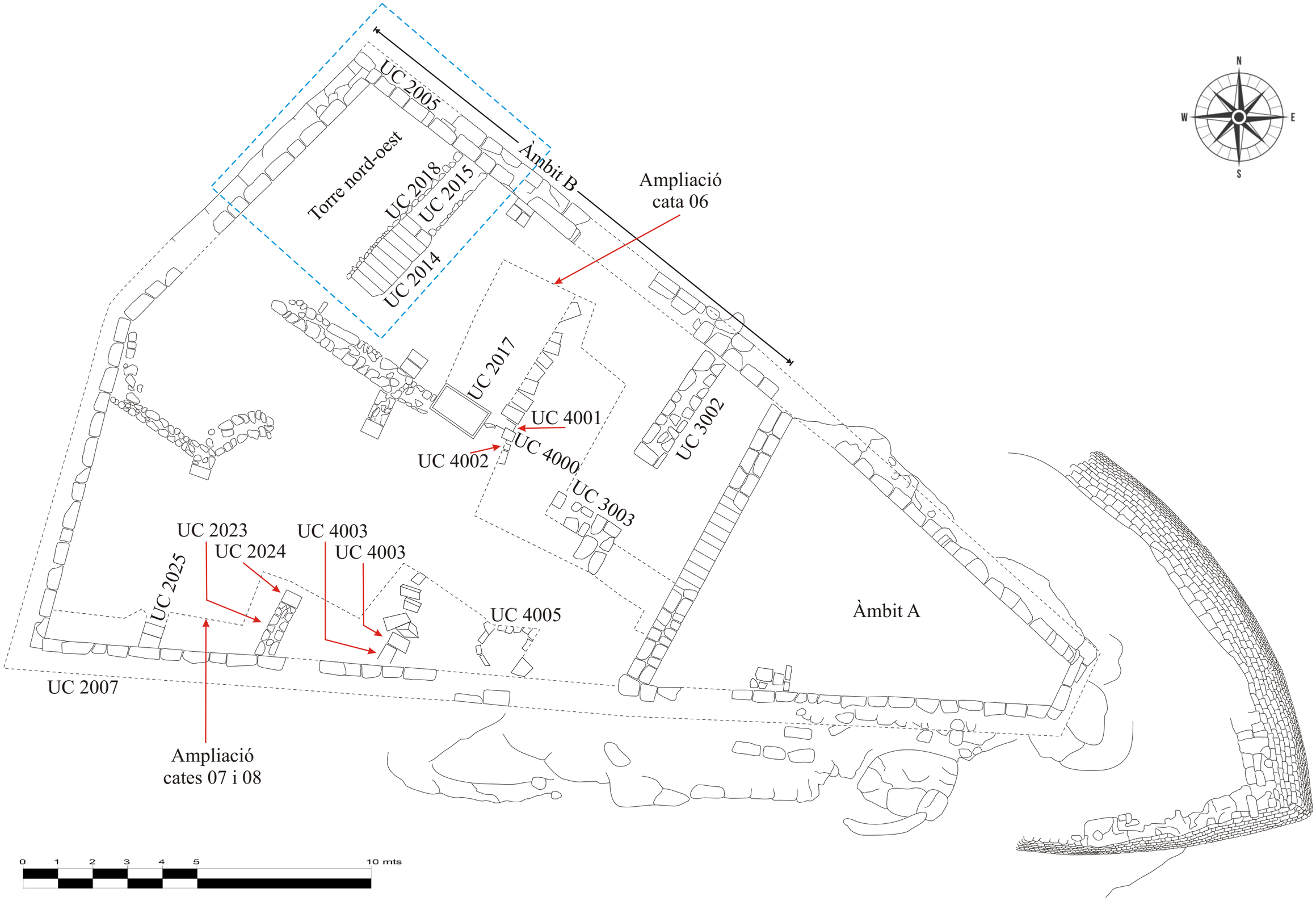

Planimetria 1. Planta general de les unitats constructives posades al descobert en la campanya de 2023.

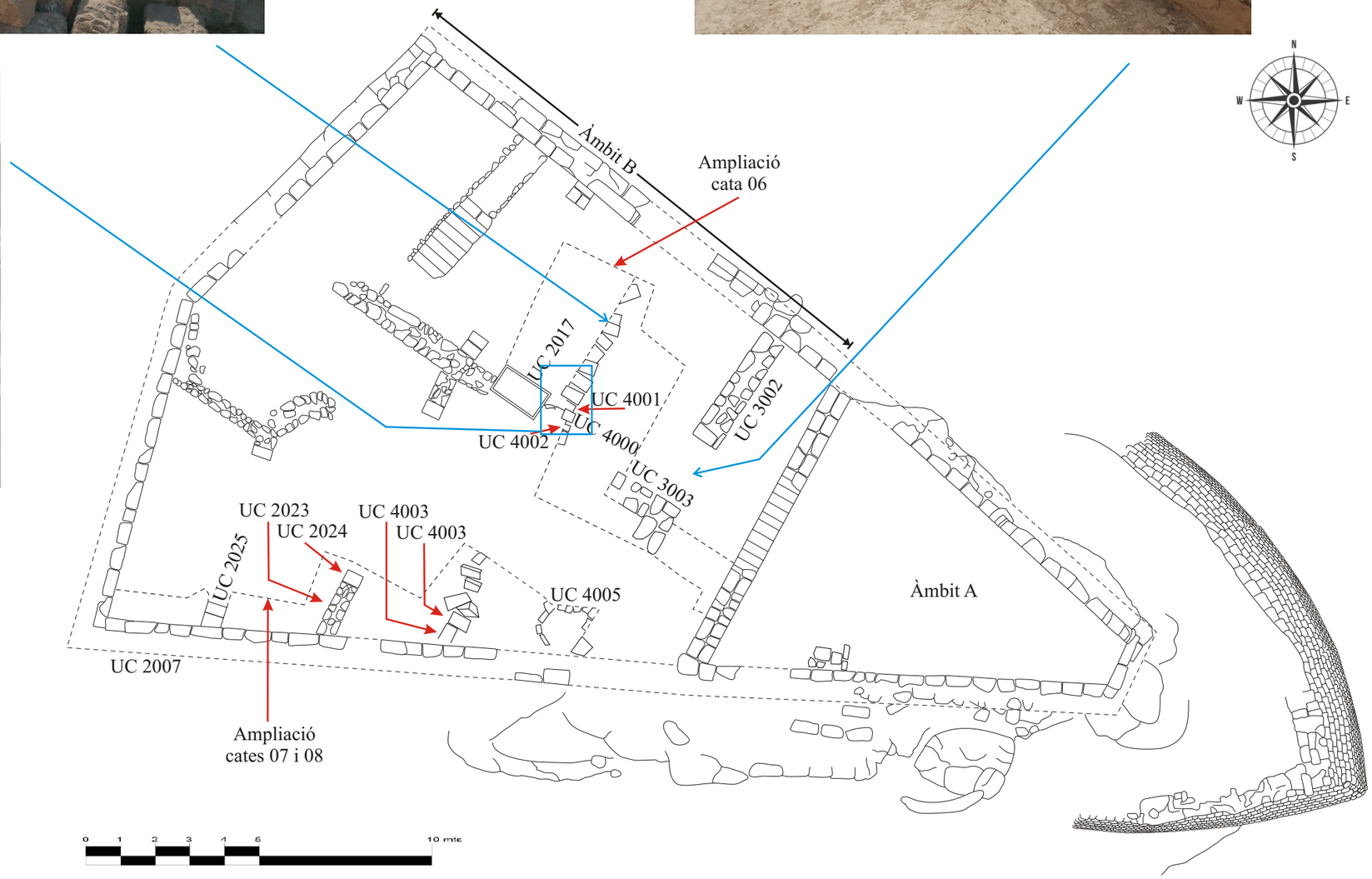

Planimetria 2. Unitats constructives posades al descobert a l'ampliar la cata 06.

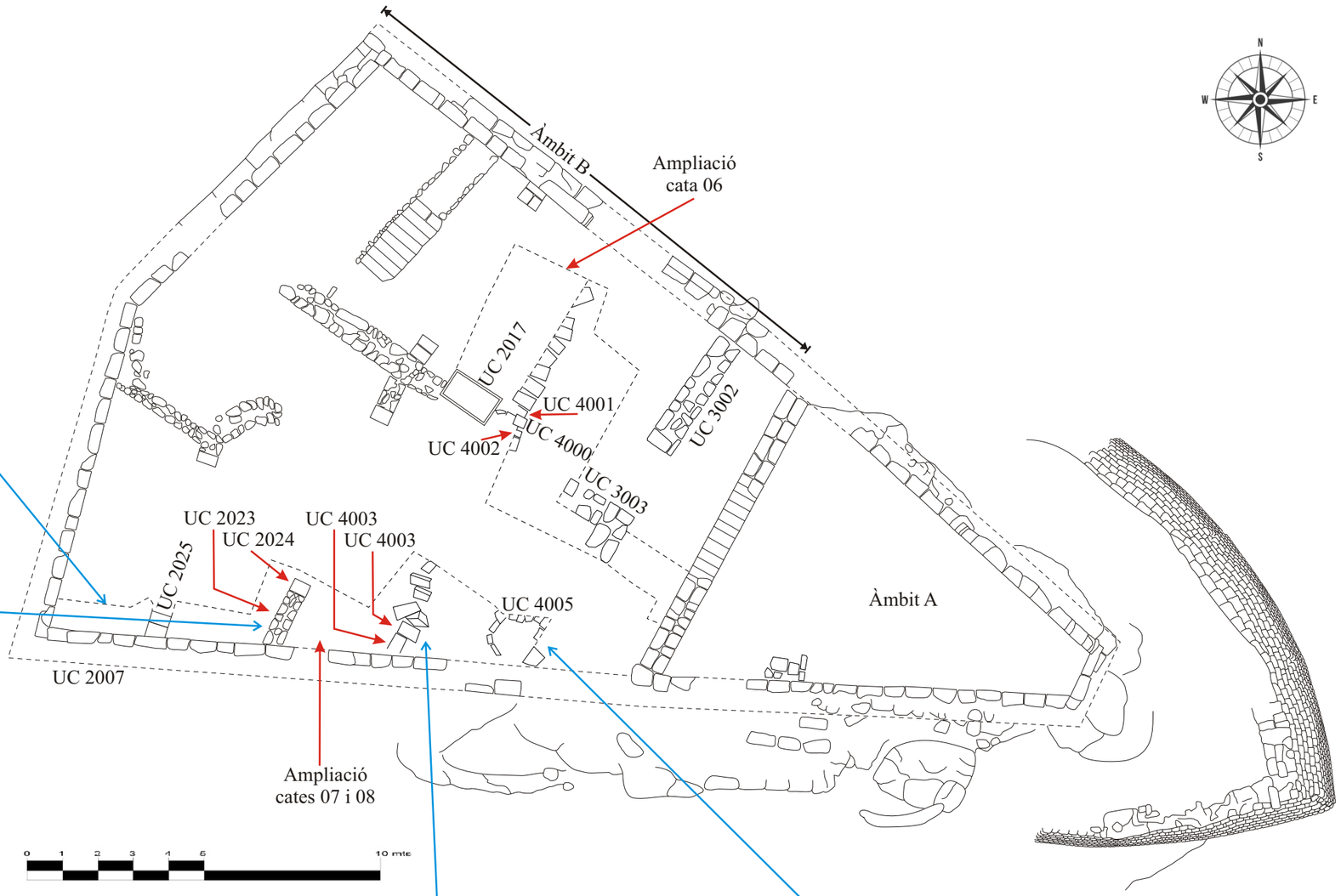

Planimetria 3. Unitats constructives posades al descobert a l'ampliar les cates 07 i 08.

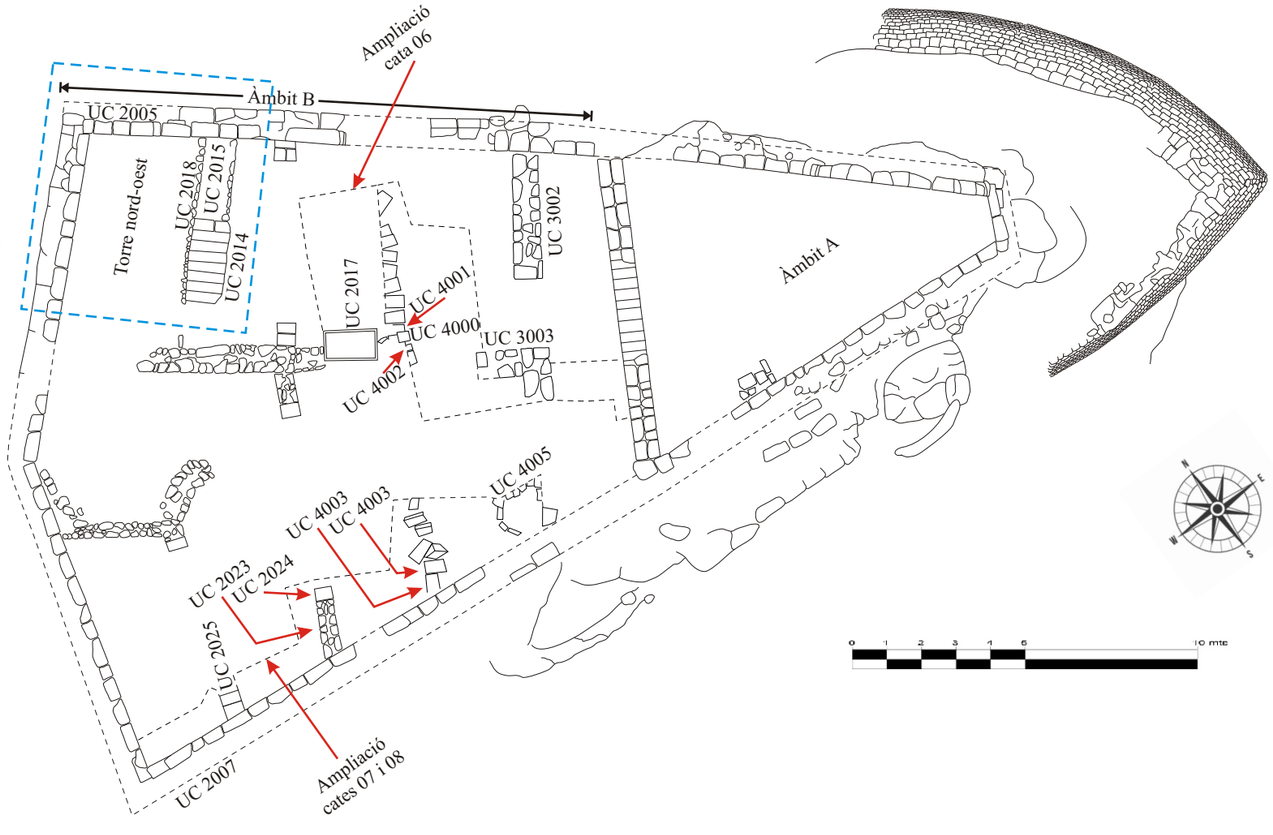

Planimetria 4. La torre nord-oest a la campanya de 2023. Abans i després de la intervenció.

Rams Domenech SL
ARQUEOLOGIA I TURISME

Carrer Tarragona , 36 1er 3a
43786 BATEA
Telf. 617 866 946
ramsdomenech@gmail.com
CIF: B55713119

INFORME PRELIMINAR

ACTUACIÓ

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA

TÍTOL

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL D'ALGARS. BATEA (TERRA ALTA). FASE 2025

TERME MUNICIPAL

BATEA

COMARCA

TERRA ALTA

AUTORS DE LA MEMÒRIA

JOSEP M. PÉREZ SUÑÉ

PERE RAMS FOLCH

DATA REDACCIÓ

10 de juny de 2025

CLAU
CLT_2025_EXP_ARQ002PREV_9181 (2281 CU00056 2025/1-44103

DOCUMENTACIÓ

- **Informe preliminar**
- **Planimetria**

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL D'ALGARS. BATEA (TERRA ALTA). FASE 2025

PROMOTOR

Nom: **Ajuntament de Batea**

Població: **Batea**
Adreça: **Plaça de Catalunya 1**
Codi postal: **43784**
Telf.: **977430003**

CIF: **P-4302200C**

TIPUS D'INTERVENCIÓ

Intervenció terrestre

CLASSE D'ACTIVITAT

Excavació arqueològica i documentació

DATES D'EXECUCIÓ

Del 24 de març al 5 d'abril de 2025

SIGNATURA

DATA
10 de juny de 2025

ARQUEÒLEG DIRECTOR

Josep Maria Pérez Suñé
Carrer Tarragona 36 1er 3a
43786 - Batea (Terra Alta)
Telf. 617 866 946

NIF. 37269232D

1. INTRODUCCIÓ

El present Informe preliminar descriu els treballs de l'**EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL D'ALGARS. BATEA (TERRA ALTA). FASE 2025**.

En compliment de la normativa vigent, i segons el procediment establert en l'article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594), a l'empresa Rams Domenech SL per Decret d'Alcaldia de l'Ajuntament Batea 2025-0000124, es va adjudicar el contracte d'obra d'excavació arqueològica en el conjunt del Castell d'Algars (BCIN), Fase 2025.

Aquest informe preliminar ha estat redactat pels arqueòlegs Josep Maria Pérez Suñé i Pere Rams Folch, directors i responsables de la intervenció, per encàrrec de l'Ajuntament de Batea, promotor de la intervenció, amb la finalitat de continuar els treballs en l'esmentat castell, per tal de poder recuperar-lo i garantir-ne la seva conservació.

L'objecte de la present intervenció, d'acord amb la directora del projecte de recuperació del conjunt d'Algars, l'arquitecta Mercè Griñó, ha estat continuar excavant per posar al descobert noves estructures arquitectòniques en el sector oest de la plataforma superior del recinte emmurallat.

La intervenció s'ha realitzat amb el patrocini i finançament de l'Ajuntament de Batea, propietari del conjunt, amb la col·laboració econòmica mitjançant subvencions de la Diputació de Tarragona i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé. El treball de camp s'ha desenvolupat entre els dies 24 de març i 5 d'abril de 2025, amb la preceptiva autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Resolució **CLT_2025_EXP_ARQ002 PREV- 9181 (2281 CU00056 2025/1-44103)**, del 12 de març de 2025, en compliment de la normativa vigent i segons el procediment establert en l'article 47 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 5 del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

DEPARTAMENT DE CULTURA

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Secretaria General
Serveis Territorials a Terres de l'Ebre

Resolució CLT_2025_EXP_ARQ002PREV_9181 (2281 CU00056 2025/1-44103) d'autorització d´una intervenció arqueològica preventiva a Castell d'Algars Fase 2025 de Batea (Terra Alta), segons el procediment establert en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Fets

1. En data 10 de març 2025, l'Ajuntament de Batea va sol·licitar la realització d'una intervenció arqueològica preventiva d'excavació arqueològica, parcial al quadrant nord-Est del Sector Oest de la plataforma superior (àmbit B) del Castell d'Algars.

2. En data 12 de març de 2025, l'arqueòleg territorial a les Terres de l'Ebre va emetre informe favorable sobre la sol·licitud esmentada.

3. En data 12 de març de 2025, el Servei de Patrimoni Arqueològic i Paleontològic va proposar autoritzar la intervenció.

Motivació

Intervenció subsidiària del projecte de rehabilitació del castell d'Algars..

Fonaments de dret

1. Article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807).

2. Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

3. Resolució CMC/254/2010, de 8 de gener, de delegació de competències de la persona titular de la Direcció General del Patrimoni Cultural en les persones directores dels Serveis Territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació (DOGC núm. 5566, de 12.2.2010).

Resolució

Per tot això, **resolc:**

1. **Autoritzar** la realització d'una intervenció arqueològica preventiva d'acord amb les següents dades i condicions:

Lloc de la intervenció: Castell d'Algars Fase 2025 Batea.
Persona o institució autoritzada: Ajuntament de Batea.
Direcció de la intervenció: Josep Maria Pérez Suñé (Rams Domènech SC).
Activitat autoritzada: Excavació, documentació
Termini de realització: del 24 de març al 5 d'abril de 2025
Lloc de dipòsit provisional de les restes: Magatzem Rams Domènech SC.

Carrer del Doctor Ferran, 4
43500 Tortosa
Telèfon 977 448 070

Doc.original signat per:
Joan Manel Zaera Idiarte
13/03/2025

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la seva integritat al web csv.gencat.cat fins al 13/03/2028

Original electrònic / Còpia electrònica autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ

0JNPR4MNVMDZ79TZL6FYUDH98GRFMY0E

Data creació còpia:
13/03/2025 12:13:26

Pàgina 1 de 2

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

DEPARTAMENT DE CULTURA

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Secretaria General
Serveis Territorials a Terres de l'Ebre

La intervenció arqueològica autoritzada haurà de ser realitzada en els termes descrits en la documentació presentada per a la tramitació de l'expedient i d'acord amb les disposicions de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

El termini de dos anys previst per a la presentació de la memòria, s'entendrà que comença a comptar a partir del dia en què ha finalitzat la intervenció.

2. **Notificar** aquesta resolució, que no exhaureix la via administrativa, a la persona o entitat interessada i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs d'alçada davant la consellera de Cultura, en el termini d'un mes a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació.

Notificar, així mateix, aquesta resolució a l'ajuntament del municipi afectat, i comunicar-li que contra aquesta pot interposar-hi recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar de l'endemà de la recepció d'aquesta notificació. Potestativament, dins el mateix termini, podrà efectuar el requeriment previ previst a l'article 44 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, de la jurisdicció contenciosa administrativa.

P.d. Resolució CMC/254/2010, DOGC 12.2.2010
El director

Manel Zaera Idiarte

Carrer del Doctor Ferran, 4
43500 Tortosa
Telèfon 977 448 070

Doc.original signat per:
Joan Manel Zaera Idiarte
13/03/2025

Document electrònic garantit amb signatura electrònica. Podeu verificar la seva integritat al web csv.gencat.cat fins al 13/03/2028

Original electrònic / Còpia electrònica autèntica

CODI SEGUR DE VERIFICACIÓ

0JNPR4MNVMDZ79TZL6FYUDH98GRFMY0E

Data creació còpia:
13/03/2025 12:13:26

Pàgina 2 de 2

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA DE LA INTERVENCIÓ

2.1. OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

El castell d'Algars, juntament amb el castell d'Almudèfer (Caseres), són els únics exemples de fortificacions templeres que es conserven a la comarca de la Terra Alta sense haver patit transformacions posteriors al seu abandonament. Fins el segle passat conservaven estructures prou importants per a entendre la bellesa i majestuositat d'unes construccions defensives, i alhora representatives del poder senyorial, que formaven part del territori de la Batllia de Miravet. Malauradament, el secular abandó provocà l'ensorrament i que fossin espoliats de les seves pedres fins, pel que fa al castell d'Algars, a principis de la dècada dels anys vuitanta del segle passat, quan l'Ajuntament de Batea, propietari de les restes monumentals, prohibís endur-se els carreus. Això però, no va impedir que l'edificació anés caient pedra a pedra, fins quedar soterrada per una gruixuda capa de terra i enderrocs i després coberta per la vegetació.

El Castell d'Algars vers el 1970 . Foto de Jacinto Báez Risco i extreta del grup de Facebook *La Batea d'Ahir*

A fi d'aturar la progressiva degradació estructural de castell d'Algars i endegar un procés per a recuperar el patrimoni arqueològic, arquitectònic i cultural del municipi, l'Ajuntament de Batea encarregà a l'arquitecta Mercè Griñó Boix un projecte d'intervenció al castell i al seu entorn immediat (capella de Sant Joan d'Algars, antiga rectoria i graner del delme). El projecte fou redactat l'abril de 2016 i l'Ajuntament de Batea sol·licità a la Diputació de Tarragona i al

Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya les subvencions necessàries per a poder executar-lo en diferents fases atenent al desconeixement absolut, per manca d'informació documental, de què es conservava i què havia desaparegut. Considerant l'entitat del projecte i la valoració tècnica positiva del mateix, a finals del 2016, les dues administracions competents van atorgar respectivament una subvenció, que complementaria l'aportació de l'Ajuntament de Batea, per endegar l'execució de la primera fase i la primera fase bis del referit projecte.

La **Primera Fase del projecte d'intervenció al conjunt del castell d'Algars i al seu entorn immediat** es va realitzar sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé. El treball de camp es va dur a terme entre els mesos de març i abril de 2017, després de rebre la preceptiva autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (**Expedient 501 K121 093-2017/1-19953**), en compliment de la normativa vigent i segons el procediment establert en l'article 47 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 5 del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

Igualment, la **Primera Fase Bis del projecte d'intervenció al conjunt del castell d'Algars i al seu entorn immediat** es va realitzar sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé i el treball de camp es desenvolupà entre els mesos de gener i febrer de 2018, després de rebre l'autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (**Expedient 501 K121 093-2018/1-21391**).

Les cates de control del subsol realitzades en la primera fase i en la primera fase bis, confirmaren que per sota d'un potent estrat sedimentari de terres hi havia restes d'estructures arquitectòniques d'excel·lent factura, les quals, en determinats indrets, assolien l'alçada de dos metres. Tant la quantitat d'estructures documentades com l'entitat de les mateixes, van superar les expectatives més optimistes dels propis arqueòlegs, de l'arquitecta i de les institucions com l'Ajuntament de Batea i els Serveis Territorials de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Replantejada l'estratègia inicial en funció dels resultats obtinguts, es va considerar adient prosseguir el treball de camp amb una excavació arqueològica en extensió a fi de posar al descobert, documentar, consolidar i estudiar el conjunt d'estructures arquitectòniques preservades, tot plegat per a assolir l'objectiu marc d'ampliar el coneixement que fins llavors es tenia del castell d'Algars i poder fer-ne pública difusió del conjunt històric i monumental d'interès cultural que es començava a posar al descobert i estudiar la seva recuperació per a integrant-lo en la xarxa de castells visitables per a esdevenir un potencial element dinamitzador del turisme comarcal i del conjunt de les Terres de l'Ebre.

Per endegar l'excavació arqueològica en extensió de la plataforma superior del castell d'Algars, l'Ajuntament de Batea encarregà a l'empresa Rams Domenech SL la redacció del **Projecte d'intervenció arqueològica a les restes del conjunt del castell d'Algars**. Projecte que s'havia d'adjuntar a la documentació de

sol·licitud per a optar a una de les subvencions econòmiques previstes en el programa de Subvencions a municipis i comarques per a inversions en la gestió del patrimoni arqueològic i paleontològic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Després de valorar positivament la viabilitat tècnica del Projecte d'intervenció arqueològica a les restes del conjunt del castell d'Algars, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya va concedir a l'Ajuntament de Batea una subvenció que ha permès continuar les actuacions al castell d'Algars, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé en representació de l'empresa Rams Domenech SL, entre el 24 i el 30 de novembre de 2021, després de rebre l'autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (**Expedient 501 K121 N093-2021-35843**) i comptar amb la necessària col·laboració de l'Ajuntament de Batea i del Patronat pro Batea, entitat cultural sense ànim de lucre que es dedica a l'estudi i la difusió del patrimoni i la cultura de Batea i de la comarca de la Terra Alta.

Per diverses vicissituds, l'execució del **Projecte d'intervenció arqueològica a les restes del conjunt del castell d'Algars** s'aturà fins el 2023, quan comptant amb el patrocini i finançament de l'Ajuntament de Batea i la col·laboració econòmica mitjançant una subvenció de la Diputació de Tarragona, es va poder continuar el treball de camp, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé, del 3 al 14 de juliol de 2023, amb l'autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (**Expedient 511K121 N093-2023-40145**), del 29 de juny de 2023.

Els excel·lents resultats obtinguts en les campanyes desenvolupades els anys 2017, 2018, 2021 i 2023 han motivat la continuació aquest any 2025 dels treballs d'excavació arqueològica, dins del programa d'actuacions previst en el **Projecte d'intervenció arqueològica a les restes del conjunt del castell d'Algars**, concretament intervenint en el Sector Oest de la plataforma superior (Àmbit B), la part més complexa del castell, amb major nombre d'estructures documentades i un estrat estratigràfic més potent, tal i com es va poder documentar en les cates realitzades durant les campanyes de 2018 i 2021 i sobretot en la darrera actuació de 2023.

Per la seva complexitat estructural i interès científic és en aquesta part del castell on està previst actuar de manera prioritària, amb més intensitat i dedicant-hi més recursos de tota mena, ja que és en aquesta zona on la directora del projecte de recuperació del conjunt d'Algars, l'arquitecta Mercè Griñó, està treballant en la redacció d'un projecte de restauració i recuperació de les cinc arcades documentades fins al moment, projecte al qual s'ha concedit una subvenció de 199.247,85 € per part de l'Oficina de Suport a la Iniciativa Cultural, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, dins del programa de Subvencions per a execució d'obres de restauració i consolidació d'immobles de notable valor cultural (CLT004).

L'**Àmbit B**, l'és l'espai situat al costat occidental, amb forma de pentàgon, que ocupa una superfície de 250 m^2 i està delimitat per quatre trams de la muralla

perimetral, que seguint les agulles d'un rellotge comprenent: tram septentrional (UC 2005), l'arc diafragma 0 i els dos ronyons de l'arc (UC 2002), el tram meridional (UC 2007) i els dos trams occidentals (UC 2008 i UC 2009).

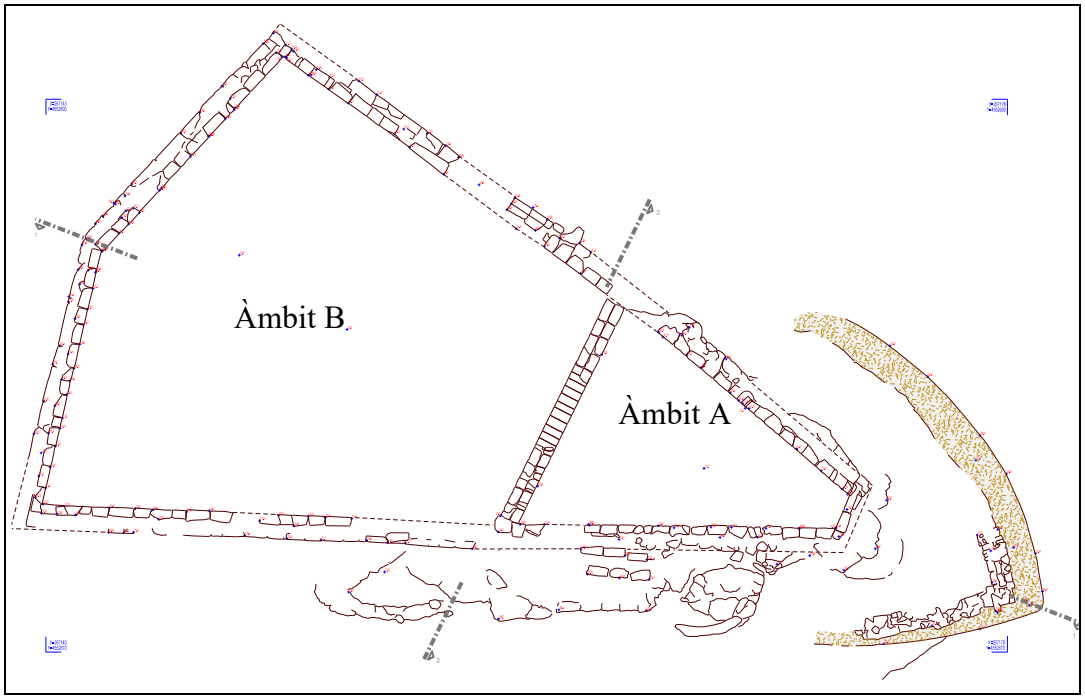

A la dreta, l'àmbit A i a l'esquerra, l'àmbit B

El tram septentrional (UC 2005) té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 18 m corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, tot i que en una petita zona, aquest ha desaparegut i s'observa la roca natural. Com no s'ha acabat d'excavar, l'alçada màxima actual és de 1,80 m. Originalment se li adossaria el ronyó nord de l'arc diafragma 0 (UC 2000), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el ronyó sud (UC 2003), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram nord-occidental (UC 2009). En aquest tram s'obre la porta d'accés al recinte superior del castell (UC 2010), de la qual només en resta el brancal, de 1,50 m de llarg i format per dos lloses de pedra.

El tram meridional (UC 2007) té una longitud total de 28 m, dels quals 18,5 m corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 i 90 cm. Originalment se li adossaria el ronyó sud (UC 2003), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el ronyó nord (UC 2000), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram sud-occidental (UC 2008). No s'ha acabat d'excavar, només s'ha resseguit el seu traçat per a poder fer l'aixecament topogràfic.

El tram occidental està format per dos subtrams, el nord-occidental (UC 2009) i el sud-occidental (UC 2008). El nord-occidental té una longitud de 9 m,

s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram sud-occidental (UC 2008). El sud-occidental té una longitud de 10,5 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel sud, el tram meridional (UC 2007) i pel nord, el tram nord-occidental (UC 2009). No s'han acabat d'excavar, només s'han resseguit els seus traçats per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Atenent a les limitacions de pressupost econòmic d'aquesta campanya, la intervenció arqueològica ha consistit en continuar ampliant les cates obertes en les anteriors campanyes, amb la finalitat de seguir posant al descobert les estructures arquitectòniques de l'Àmbit B parcialment documentades en les fases anteriors i que continuen soterrades sota un gran volum de terres, l'identificat com UE 1001 i que es defineix com un potent estrat de terres —sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000) —, compost per un estrat d'argiles llimoses, amb intrusió de carreus, pedres i material ceràmic, amb una potència variable entre 100 i 180 cm, tot i que encara no s'ha excavat fins a la roca natural (UE 1002).

2.2. METODOLOGIA DE LA INTERVENCIÓ

La intervenció proposada s'ha realitzat seguint en tot cas el procediment establert pel Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic de la Direcció del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Tenint present aquestes directrius i emprant mitjans exclusivament manuals, s'ha procedir a delimitar en àrea la zona entre les arcades i a ampliar, tant en àrea com en profunditat, les cates abans esmentades, per posar al descobert les estructures soterrades i recuperar el material arqueològic associat a la corresponent unitat estratigràfica.

3. DESCRIPCIÓ DE LA INTERVENCIÓ

La finalitat última de les intervencions serà la salvaguarda dels vestigis arqueològics. Perspectiva que ha guiat les cinc campanyes d'excavació anteriors i que guiarà la sèrie d'actuacions que proposem, totes elles orientades al coneixement i preservació, protecció i transmissió a generacions futures. Fixat l'horitzó del 2033 com data màxima per acabar la restauració arquitectònica del conjunt d'Algars, en aquest moment considerem prioritari intervenir en el descobriment, coneixement i conservació de les elements estructurals i continuar en les actuacions de posada en valor i difusió a tots els nivells.

Seguint el pla de treball traçat i en funció dels resultats obtinguts en les anteriors campanyes d'excavació arqueològiques (2017, 2018, 2021 i 2023), proposem dedicar nous esforços per a continuar treballant de manera prioritària a la plataforma superior amb l'objectiu de posar al descobert la resta d'elements estructurals i arquitectònics encara soterrats, tots ells sorprenents i, com sembla, en excel·lent estat de conservació, ja que no s'observen nivells de destrucció.

Per la seva complexitat estructural i interès científic és en aquesta part del castell on es té previst actuar de manera prioritària, amb més intensitat i dedicant-hi més recursos de tota mena. La proposta d'intervenció consisteix en completar l'excavació en extensió de l'Àmbit B de la plataforma superior. L'estratègia arqueològica a seguir és la de procedir primer a resseguir en superfície les diverses estructures arquitectòniques documentades parcialment en les actuacions anteriors, i una vegada exhumades en extensió procedir a la seva excavació total fins deixar-les completament al descobert per posteriorment poder establir la seva funcionalitat i relació estructurals amb la resta d'unitats constructives, diferenciant estances i àrees funcionals per poder interpretar en conjunt la distribució del que constitueix l'àmbit principal de la fortificació. Una tasca que es presenta veritablement feixuga pel gran volum de metres cúbics de terres que cobreixen en la seva totalitat el sector occidental, raó per la que l'excavació amb metodologia arqueològica de la superfície de 250 m^2 s'ha planificat en diverses campanyes successives. La zona on s'ha intervingut en aquesta campanya 2025 ocupa una superfície aproximada de 90 m^2.

La intervenció proposada s'ha realitzat seguint en tot cas el procediment establert pel Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic de la Direcció del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

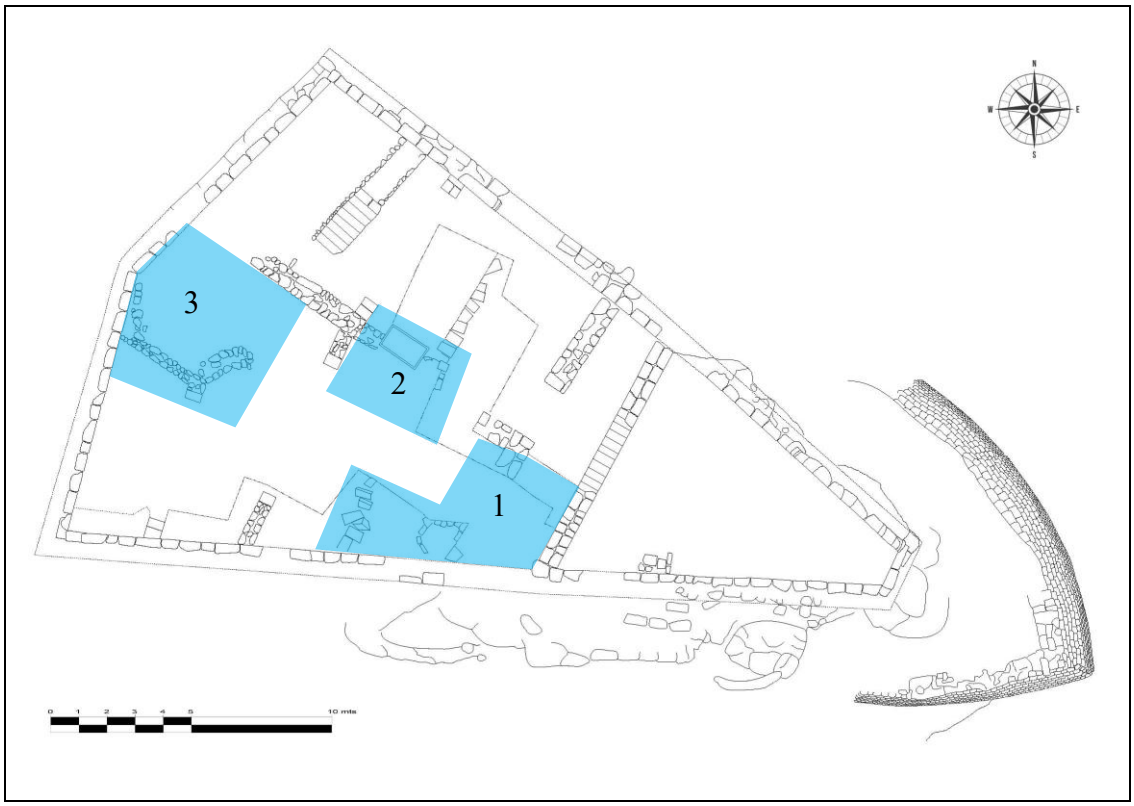

En color blau, les tres zones on s'ha intervingut.

La cinquena fase d'intervenció al castell d'Algars (març – abril de 2025) s'ha desenvolupat íntegrament en l'anomenat **Àmbit B**, procedint a excavar en extensió i resseguint estructures sense arribar a la roca natural (UE 1002), donada la gran potència de l'estrat de terra que reomple l'espai (UE 1001).

Una primera zona on s'ha intervingut ha estat al costat oest del ronyó sud de l'arc diafragma 0 (UC 2003 i UC 2002), per tal de deixar al descobert completament el mur UC 3003 i l'estructura del forn UC 4005. Al continuar excavant en direcció oest i resseguint la muralla meridional UC 2007 s'ha documentat l'arrencament sud de l'arc diafragma 3, identificat com a UC 4003 amb el seu ronyó UC 4004. Si bé la part est del mur UC 3003 s'ha excavat completament, la part oest només s'ha excavat parcialment, sense arribar al nivell de la roca UE 2002.

La segona zona que s'ha excavat ha estat tot l'entorn dels arrencaments de l'arc diafragma 1 (UC 4001), de l'arc diafragma 3 (UC 4002) i de l'arc diafragma 4 UC 2024). En aquesta zona sí que s'ha excavat fins al nivell de la roca natural que serveix de paviment (UE 2002), però no s'ha excavat en extensió i només s'han deixat les diferents unitats constructives excavades, quedant per acabar d'excavar els espais entre els arrencaments de les arcades 3 i 4, que es farà en la propera fase.

I la darrera zona on s'ha intervingut en aquest petita campanya ha estat entre el mur UC 2017 i el mur UC 2027. En un primer moment es va excavar resseguint el costat sud del primer mur (UC 2017) amb la intenció de veure la seva relació o no amb el segon (UC 2027). L'aparició del mur UC 2028 i, sobretot,

l'arcada oberta en aquest mur, identificada amb la UC 2029, ens han portat a excavar l'esmentat mur per la part interior. Els resultats, encara preliminars ja que no s'ha acabat d'excavat totalment ni en extensió ni en profunditat, ha estat la documentació d'una estructura circular amb coberta de volta, identificada com a UC 2030, amb un paviment de pedres (UC 2031), un mur de tancament per la part oest (UC 2033) i una estructura indeterminada al seu interior (UC 2032), que a falta d'excavar, podria tractar-se d'algun element relacionat amb l'estructura circular o bé algun enderroc.

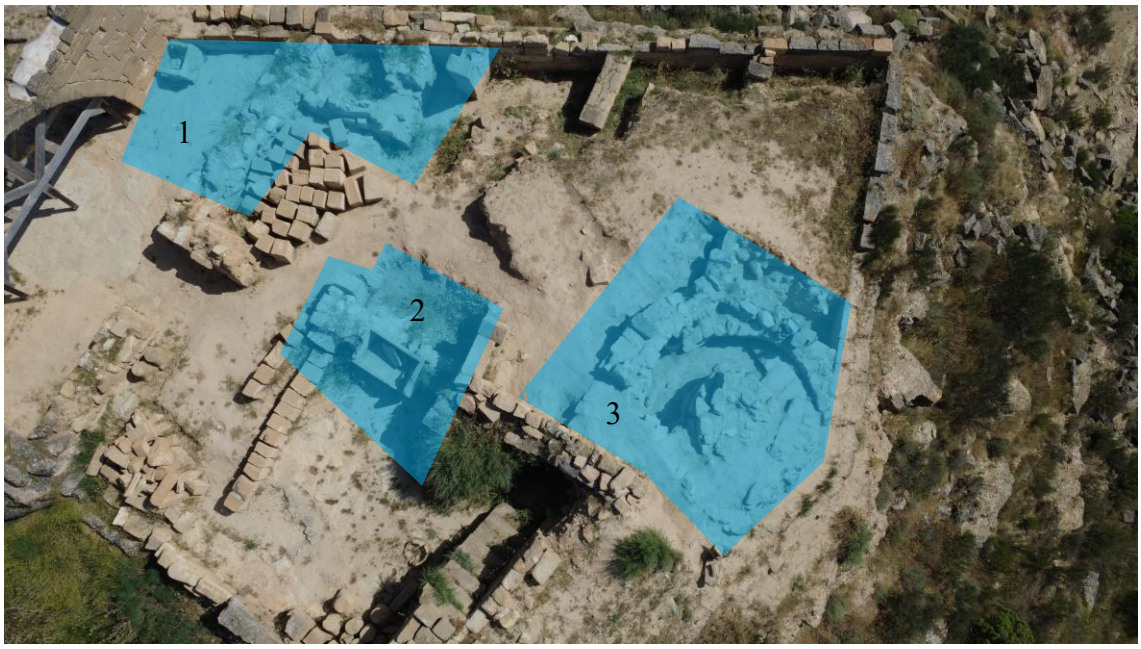

En color blau, les tres zones on s'ha intervingut

3.1. INTERPRETACIÓ DELS ELEMENTS ESTRUCTURALS POSATS AL DESCOBERT EN LES CINC INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES REALITZADES FINS AL MOMENT

Des de l'any 2017 s'han dut a terme cinc intervencions arqueològiques (campanyes de 2017, 2018, 2021, 2023 i 2025). La finalitat d'aquestes intervencions arqueològiques en el castell d'Algars han estat el recuperar, consolidar i protegir els diferents elements estructurals que s'han conservat després de la destrucció del segle XVII i del posterior espoli de bona part dels carreus amb els que es va obrar el castell templer.

Gràcies a l'haver pogut fer l'estudi històric del castell d'Algars aquest passat mes de maig i principis de juny, podem fer una primera interpretació dels elements estructurals que fins ara hem posat al descobert i proposar una cronologia de construcció i d'abandonament per als mateixos, però cal advertir que les contrastacions arqueològiques s'ajusten a aquestes interpretacions, però no les demostren irrefutablement.

La fortalesa templera

El castell d'Algars comprenia un primer recinte emmurallat d'època templera (segle XIII), obrat de carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunts, de 76 m de perímetre, 2,84 m d'alçada conservada i 90 cm de gruix. L'estructura s'assenta directament sobre un potent estrat rocós i disposava de camí de ronda a resguard d'un parapet coronat amb merlets piramidals, on s'apostaven i protegien els defensors. Per sota del camí de ronda, en el pis o pisos inferiors, es disposarien un seguit de matacans, obra en voladís amb parapet i sòl espitllerat, per observar i hostilitzar a l'enemic.

En el pany de muralla septentrional, una porta, possiblement protegida per un matacà, de la qual només en resta el brancal de dues lloses de pedra amb una llargada d'1,50 m, donaria accés al pati d'armes de planta trapezoidal amb el costat llarg (dret) de 12 m, el costat curt (esquerre) de 8,70 m i 6,0 m d'amplada. A esquerra i dreta d'aquest espai descobert es disposarien les estructures cobertes.

El lateral esquerre del pati d'armes l'ocupava un arc de diafragma apuntat format per 29 dovelles amb els salmers incrustats en dues rases de fonamentació excavades a la roca, de 5,44 m de llum i una sageta de 3,34 m, que es conserva intacte. Aquest arc donava accés a una estança estreta, de 50 m^2, amb forma de trapezi isòsceles.

El lateral dret del pati d'armes l'ocupava una doble arcada de diafragma amb dos arcs apuntat units pels respectius ronyons a través dels quals s'accediria a dues naus formades per una segona doble arcada de diafragma amb dos arcs apuntats units pels respectius ronyons. La nau meridional presentaria una coberta plana suportada per una successió en profunditat de tres arcs de diafragma apuntats; mentre que la nau septentrional presentaria una coberta plana suportada per una successió de dos arcs de diafragma apuntats que donarien accés a una escala de pedra per pujar a la primera planta i a la porta d'un tancat.

Les unitats constructives a les que atribuïm una cronologia del segle XIII són les passem a descriure seguidament:

— *UC 2000 (ronyó del lateral nord)*: ronyó de carreus ben escairats i doble parament del costat septentrional de l'arc diafragma 0. Té 1,75 m de llarg i 55 cm d'ample; l'alçada màxima conservada és de 3,47 m. S'assenta a la rasa de fonamentació (UC 2001) retallada a la roca natural (UE 1002). Se l'hi recolza l'arc diafragma 0 (UC 2002). Originalment estaria travat en el mur perimetral (UC 2005) del costat nord del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

— *UC 2001 (rasa de fonamentació del ronyó nord)*: rasa retallada a l'estrat de roca natural (UE 1002). S'ha documentat però no s'ha excavat.

— *UC 2002 (arc diafragma 0)*: arc apuntat format pels dos salmers i 29 dovelles de 55 cm de gruix, amb una sageta de 3,34 m i una llum de 5,44 m. S'assenta sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) mitjançant els dos salmers que estan dins la rasa

de fonamentació (UC 2001). Es recolza en els ronyons laterals (UC's 2000 i 2003) nord i sud respectivament.

— *UC 2003 (ronyó del lateral sud)*: ronyó de carreus ben escairats i doble parament del costat meridional de l'arc diafragma 0. Té 1,50 m de llarg, una alçada de 3,50 m i 55 cm d'ample. Se l'hi recolza l'arc diafragma 0 (UC 2002). Originalment estaria travat en el tram meridional de muralla (UC 2007) del costat sud del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

— *UC 2004 (possible paviment)*: possible paviment d'argamassa. Estaria sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) i entre l'espai delimitat per l'arc diafragma 0 (UC 2002).

UC's associades amb l'arc diafragma 0 (UC 2002)

— *UC 2005 (tram septentrional de muralla)*: el tram septentrional té una longitud total de 27,5 m. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb un tram de més de 5 m amb una alçada conservada de 2,84 m, però només el parament interior. Per l'est s'adossa al tram oriental de muralla (UC 2006); originalment se li adossaria el ronyó nord (UC 2000) de l'arc diafragma 0 (UC 2002); també s'hi obriria una porta de la qual només s'han conservat dues pedres del brancal (UC 2010); a continuació se li adossaria l'arc diafragma 1 (UC 4001), però d'aquest s'ha perdut tota la part nord; un tercer arc diafragma se li adossa (UC 2011), a l'igual que el mur transversal de carreus (UC 2013), on trobem l'escala (UC 2014). Per l'extrem oest s'adossa al tram occidental de muralla (UC 2009).

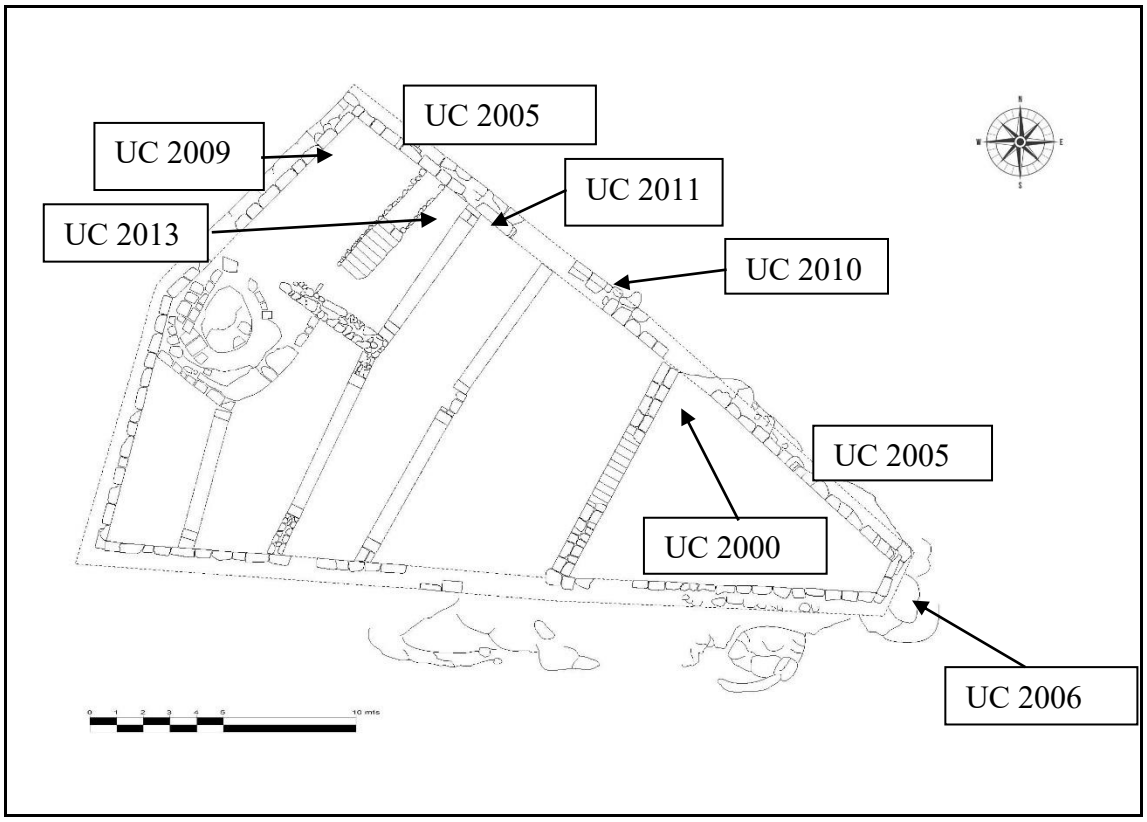

UC's associaciades al tram septentrional de muralla (UC 2005)

— *UC 2006 (tram oriental de muralla)*:el tram oriental té una longitud total de 1,2 m. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, però només s'ha conservat el parament interior, per la qual cosa, ara té 40 cm, té una alçada conservada de 60 cm. Se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram meridional (UC 2007).

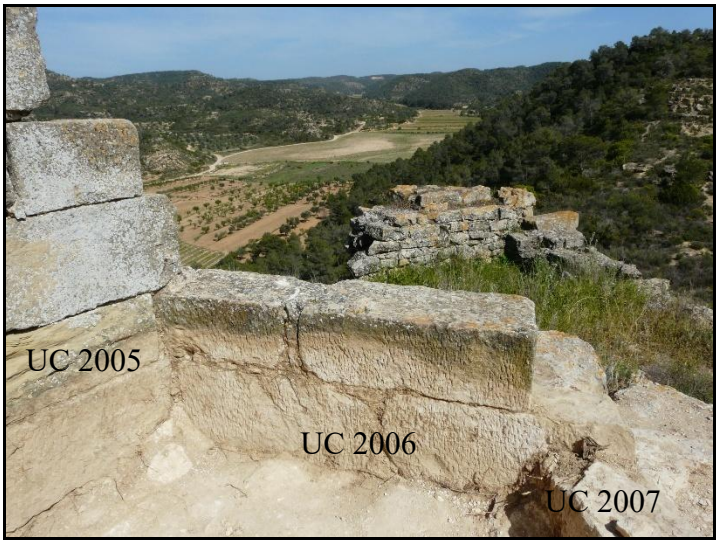

UC's associades a la UC 2006

— *UC 2007 (tram meridional de muralla)*: el tram meridional té una longitud total de 28 m. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats

lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 cm i 1,50 m. Per l'est s'adossa al tram oriental (UC 2006); originalment se li adossaria el ronyó sud (UC 2003) de l'arc diafragma 0 (UC 2002); se li adossa el ronyó sud (UC 4004) de l'arc diafragma 3 (UC 4003); a continuació el ronyó sud de l'arc diafragma 4 (UC 2023) i l'arc diafragma 4 (UC 2025). Per l'extrem oest s'adossa al tram sud-occidental de muralla (UC 2008).

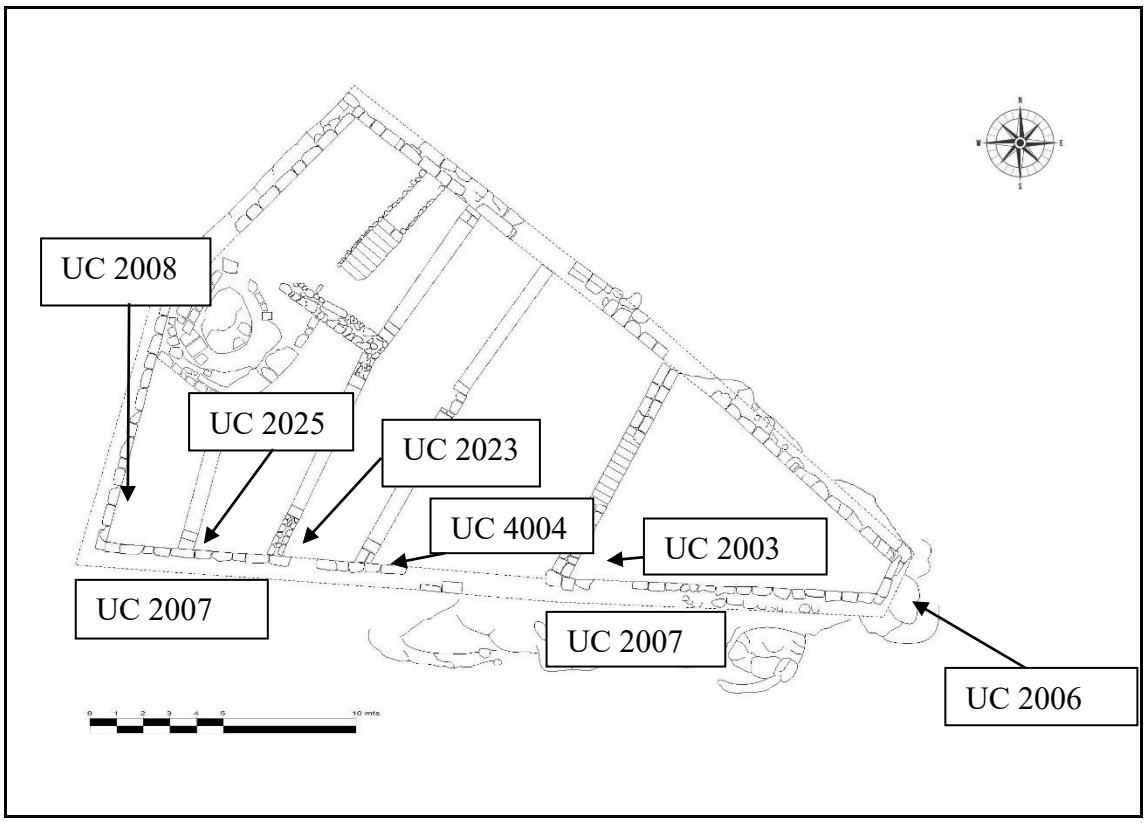

UC's associaciades al tram meridonal de muralla (UC 2007)

— *UC 2008 (tram sud-occidental)*: el tram sud-occidental té una longitud de 10,5 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel sud, el tram meridional (UC 2007) i pel nord, el tram nord-occidental (UC 2009) així com el mur transversal (UC 2027) i l'estructura circular (UC 2030). No s'ha acabat d'excavar, només s'ha resseguit el seu traçat per a poder fer l'aixecament topogràfic.

— *UC 2009 (tram nord-occidental)*: el tram nord-occidental té una longitud de 9 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud el tram sud-occidental (UC 2008) així com l'estructura circular (UC 2030), el mur UC 2033 i tot i que no s'ha acabat d'excavar, possiblement el mur transversal UC 2017.
— *UC 2010 (brancal de la porta d'accés)*: en la UC 2005 s'obre la porta d'accés al pati d'armes, de la qual només en resta el brancal, d'1,50 m de llarg i format per dos lloses de pedra. Falta excavar per la part exterior.

Brancal de la porta (UC 2010)

— *UC 2011 (arrencada nord de l'arc diafragma 2)*: es recolza a la UC 2005 que a la vegada li serveix de ronyó. Es conserva el salmer i dues dovelles de 40 cm de profunditat i 53 cm d'amplada. L'alçada total conservada és de 100 cm. Durant l'excavació es varen recuperar tres dovelles més.

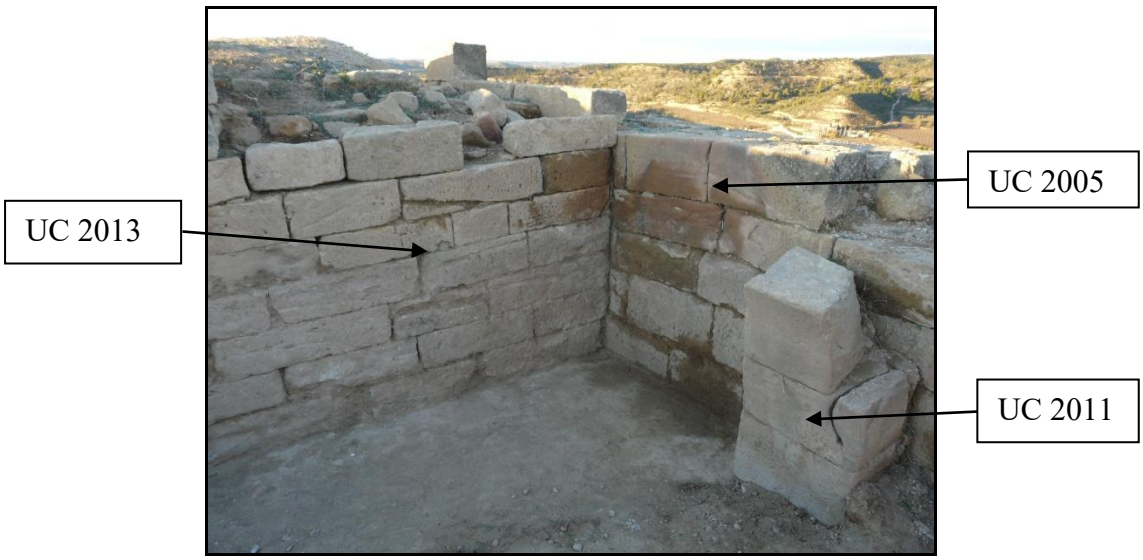

Arrencada de l'arc diafragma 2 (UC 2011)

— *UC 2012 (arrencada sud de l'arc diafragma 2)*: *es conserva el salmer i tres dovelles més,* amb una amplada de 56 cm i l'alçada total conservada és de 145 cm. Es recolza a la UC 2017 per l'acció d'un reompliment de blocs de pedra que no arriba a mur i que té la mateixa amplada que l'arcada. Per motius de seguretat i fins que no es duguin a terme els treballs de restauració, no s'ha acabat d'excavar la part frontal i lateral oest (UE 1001).

Arrencada sud de l'arc diafragma 2 (UC 2012)

— *UC 2013*: mur transversal (eix N-S) de 4,95 m de longitud i 85 cm d'amplada. La cara exterior (costat E) presenta un aparell a trencajunts de filades regulars de carreus rectangulars, mentre que el cos interior estaria format per un morter de calç i pedres (UC 2015). L'extrem nord s'adossa al tram septentrional de la muralla (UC 2005), mentre que l'extrem sud presenta un esglaonat per assentar-hi una escala de pedra de molt bona factura (UC 2014). El lateral oest s'adossa al també mur transversal UC 2018.

— *UC 2014*: escala de pedra de molt bona factura en sentit ascendent de S a N. S'han conservat *in situ* set esglaons, mentre que el vuitè, que estava trencat i desplaçat, s'ha col·locat de nou en el seu lloc i s'ha restituït la part que faltava. Cadascun dels esglaons té 100 cm de longitud, 35 cm d'amplada i 22 cm d'alçada. Cobreix les UC's 2013 i 2015. S'adossa al mur transversal UC 2018. Té una alçada conservada d'1,64 m i el mur (UC 2018) conserva una alçada de 2,15 m; mentre que l'espai rectangular delimitat per les UC's 2014 i 2017 té 1,45 m de llarg (sentit N-S) per 1,20 m (sentit W-E). Un espai rectangular que consisteix en el nivell de circulació conformat per la roca natural regularitzada.

— *UC 2015*: revestiment interior de morter de calç i pedres de les UC's 2013 i 2014.

— *UC 2016*: elements estructurals d'una porta, que permetia travessar el mur transversal UC 2018, format per dos brancals formats per la superposició de pedres ben escairades i un llindar a la base. Hi manca la llinda. El pas de llum era de 92 cm d'amplada i l'alçada podia superar el 180 cm. Completament reomplerta per la UE 1001 que sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000), es documenta un estrat d'argiles, que interpretem com l'ensorrament de les parets de tàpia, amb intrusió de carreus, pedres de mides diverses, tàpia crostada, fragments de guix de l'arrebossat d'encanyissats i material ceràmic. La potència d'aquest estrat és més que considerable, ja que cobreix totes les estructures constructives, així com la roca natural (UE 1002). Aquesta porta donaria accés a un espai rectangular format pel mur UC 2018, el tram septentrional de la muralla (UC

2005), el tram nord-occidental de la muralla (UC 2009) i el mur UC 2017. Només s'ha excavat superficialment per tal de poder fer l'aixecament topogràfic.

— *UC 2017*: mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell irregular i doble parament. Té 420 cm de longitud, l'amplada és de 75 cm i l'alçada màxima (cara nord) de 205 cm.

— *UC 2018*: mur transversal a l'eix S-N d'aparell regular de pedra. Té 500 cm de longitud, 110 cm d'amplada i l'alçada màxima és de 205 cm. El lateral nord s'adossa al mur perimetral (UC 2005), mentre que el lateral sud està rematat pels elements estructurals d'una porta (UC 2016).

UC's situades a la zona de l'escala (UC 2013)

— *UC 2020 (arrencada nord de l'arc diafragma 4)*: es conserva el salmer i sis dovelles més, amb una amplada de 55 cm i l'alçada total conservada és de 1,65 m. Es recolza a la UC 2022.

— *UC 2022 (ronyó de l'arrencada nord de l'arc diafragma 4)*: ronyó de l'arc apuntat (UC 2020) format per filades regulars de blocs de pedra. La part superior té una longitud de 100 cm i la base de només de 65 cm. La cara nord s'adossa a la UC 2017 i a la cara oposada se li recolza la UC 2020. Falta excavar.

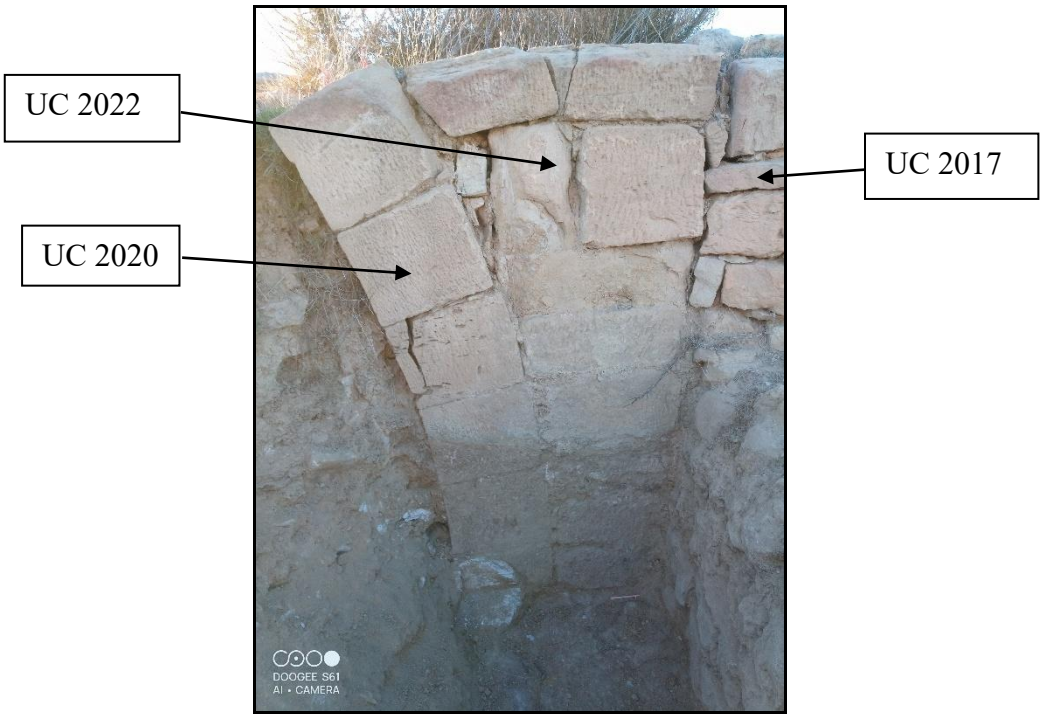

Arrencada nord de l'arc diafragma 4

— *UC 2023 (ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 4)*: ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 4 (UC 2024) que és el lateral oposat a la UC 2020. Mur de carreus i blocs de pedra formant filades regulars de bona factura. Té 85 cm de llargada, 55 cm d'amplada i l'alçada és de 70 cm. S'adossa al tram de muralla meridional (UC 2007) i se li adossa la UC 2024.

— *UC 2024 (arrencada sud de l'arc diafragma 4)*: es conserva el salmer i tres dovelles més (costat oposat a la UC 2020). Les dovelles tenen una amplada de 55 cm i l'alçada total conservada és de 100 cm. Es recolza a la UC 2023. Falta excavar.

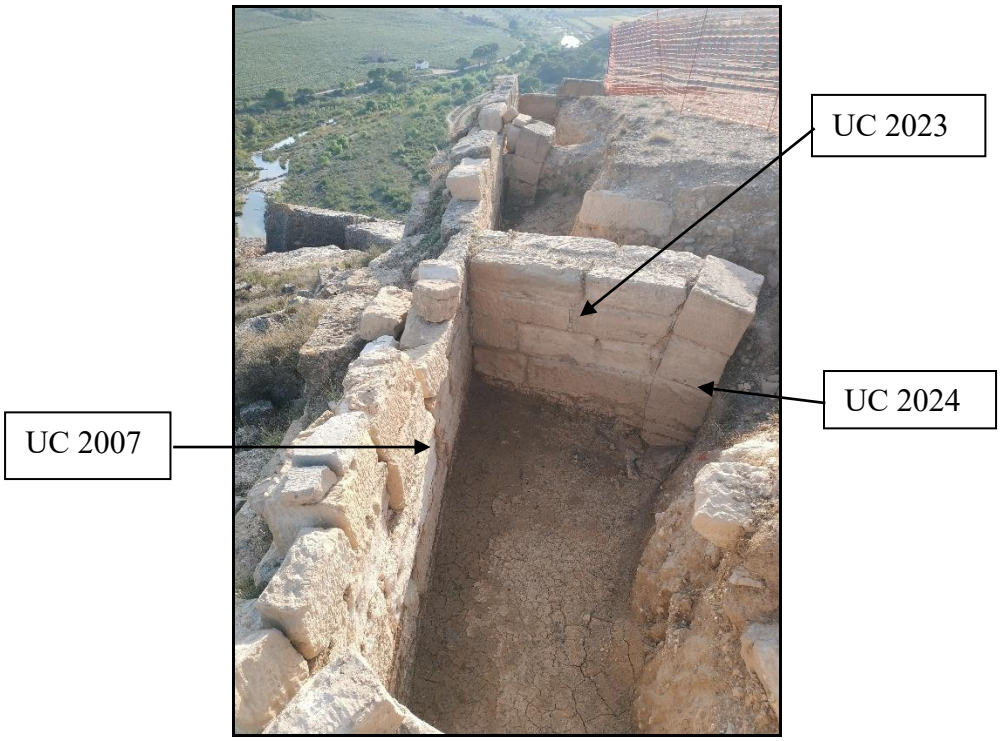

Arrencament sud de l'arc diafragma 4 (UC 2024)

— *UC 2025 (arrencada sud de l'arc diafragma 5)*: es conserven tres dovelles més, de 55 cm d'amplada (es correspon amb el costat oposat a la UC 2026) i s'adossa a la UC 2007. Falta excavar.

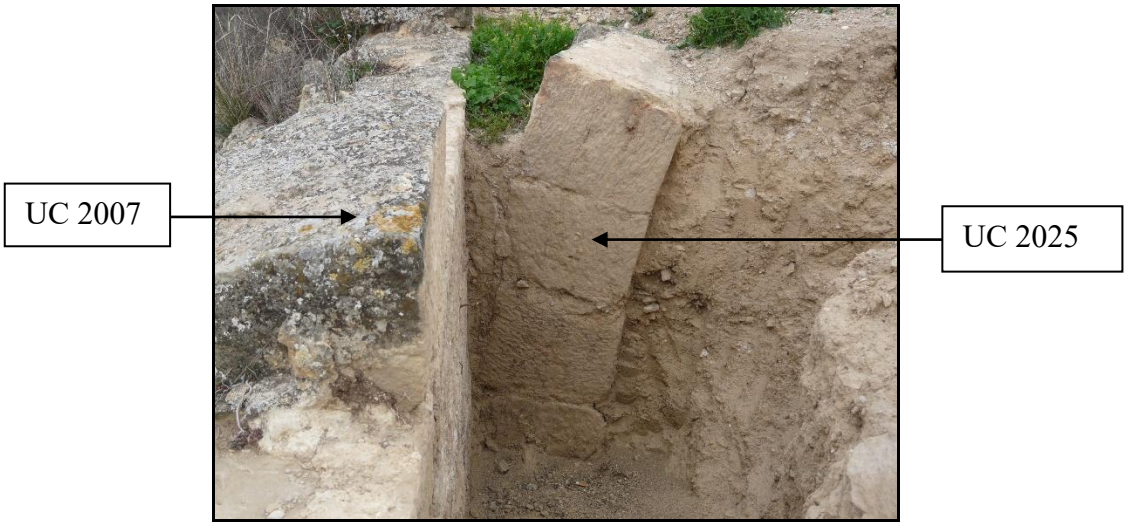

Arrencament sud de l'arc diafragma 5 (UC 2025)

— *UC 2026 (arrencada nord de l'arc diafragma 5)*: arrencada d'un arc apuntat amb quatre dovelles de 55 cm d'amplada (i que es correspon amb el costat oposat a la UC 2025) que s'adossa a la UC 2027. Falta excavar.

— *UC 2027*: mur longitudinal (sobre l'eix E-W) de parament irregular de 3 m de longitud, 60 cm d'amplada i una alçada d'1,60 m fins al moment, ja que no s'ha acabat d'excavar. S'adossa al tram sud-oriental de muralla (UC 2008). Se li adossa la UC 2026 pel costat sud mentre que per la part nord se si adossa l'estructura amb

volta circular (UC 2030) i possiblement el mur frontal (UC 2029) d'aquesta estructura circular.

Arrencament nord de l'arc diafragma 5

— *UC 2028:* mur frontal de l'estructura circular en el qual s'insereix l'arc de mig punt (UC 2029). Mur de carreus orientat en sentit nord- sud, mesura 4,5 m de llarg i 90 cm d'ample. Va del mur UC 2027 (costat sud) fins al mur UC 2017 (costat nord). Falta excavar tant per l'interior com per l'exterior. Per l'interior, se li adossa la volta de pedra (UC 2030).

— *UC 2029:* arc de mig punt inserit en el mur frontal UC 2028 i donava accés a l'estructura circular amb volta de pedra (UC 2030). Fa una llum d'almenys 1,90 m, amb dovelles de 30 cm d'alt. Falta excavar.

Arc UC 2029

— *UC 2030:* estructura circular amb coberta de volta de pedra. Té un diàmetre interior de 3,80 m i una altura de més d'1 m, però falta acabar d'excavar. Per la part frontal la tanca el mur UC 2028 i l'arc UC 2029; pel costat nord, sembla que s'adossa al mur UC 2017, per la part posterior sembla que el mur UC 2033 ho

tancaria, i per la part sud s'adossa al mur UC 2027. Un enllosat de 15 cm de gruix cobreix la part posterior (UC 2031), amb una estructura irregular (UC 2032) ho reomple parcialment. Es documenten alguns petits fragments de carbó i algunes cendres.

— *UC 2031:* paviment de pedra de lloses planes a l'interior de l'estructura circular amb volta de pedra (UC 2030). La estructura irregular (UC 2032) el cobreix parcialment. Falta excavar.

— *UC 2032:* estructura formada per amuntegament de pedres a l'interior de l'estructura circular (UC 2030) que està per sobre del paviment de pedra de lloses planes UC 2031.

— *UC 2033:* possible mur de tancament de l'estructura circular amb volta de pedra estructura (UC 2030). S'adossa, per la part posterior, als trams sud-occidental (UC 2008) i nord-occidental (UC 2009) de la muralla. Té un diàmetre d'1,9 m i una alçada d'1,3 m. Falta excavar.

Estructura circular (UC 2030) i UC's associades

— *UC 3001 (possible esglaó)*: l'extrem oriental de l'estructura està delimitat per dos blocs ortostàtics; el primer (l'adossat a la UC 2007) té 41 cm de llarg, 54 d'alçada i 12 de gruix, mentre que el segon té 41 cm de llarg, 45 d'alçada i 12 de gruix. L'esglaó és irregular per estar conformat per una pedra de 46 cm de frontal i un bloc ben escairat de 64 cm de frontal. Falta excavar el costat oest.

Possible esglaó UC 3001

— *UC 4000 (ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 1 i nord de l'arc diafragma 3):* ronyó format per la superposició de blocs de pedra carejats, el qual està alineat amb la UC 2017, i que a l'igual que aquest servia per recolzar-hi les dovelles d'una doble arcada a costat i costat (UC 4001, a la dreta; i UC 4002, a l'esquerra). Té 90 cm d'amplada i conserva una alçada d'1,20 m.

— *UC 4001 (arrencada sud de l'arc diafragma 1):* es conserva el salmer i una dovella més *in situ* i una vintena més de dovelles tombades, de 55 cm d'amplada.

— *UC 4002 (arrencada nord de l'arc diafragma 3):* es conserva el salmer i dues dovelles més. Tenen 55 cm d'amplada.

— *UC 4003 (ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 3):* mur de carreus i blocs de pedra formant filades regulars de bona factura. Té 55 cm de llargada, 55 cm d'amplada i l'alçada és d'1,40 m. S'adossa al mur perimetral del castell (UC 2007) i se li adossa la UC 4004.

— *UC 4004 (arrencada sud de l'arc diafragma 3):* es conserva el salmer i tres dovelles més. Tenen 55 cm d'amplada i l'alçada total conservada és de 70 cm. Es recolza per l'esquerra amb la UC 4003.

Tot i que aquesta zona no està acabada d'excavar, s'han recuperat fins al moment 32 dovelles que pertanyen als arcs diafragma 3 i 4.

Zona dels arcs diafragma 1 i 3

La fortalesa santjoanista

Els santjoanistes van reforçar l'estructura defensiva de la fortificació templera avantposant a la mateixa una muralla cortina, una mena de baluard, a l'extrem sud, on les dues cares de la nova muralla cortina formen un atalussat angle sortint (UC 3000). Pel costat nord s'ha adequat una petita senda per tal de poder accedir a la part superior del castell, per aquest motiu encara no s'ha intervingut en aquesta zona.

A diferència de la fortificació templera, l'ampliació santjoanista no es va obrar amb carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunts, sinó amb pedres de mida força uniforme però poc desbastades (obra de maçoneria), col·locades a mà i ajustades unes amb altres amb argamassa del calç per donar forma a un paredat atalussat.

Donat el mal estat de conservació de la base d'aquesta estructura, fins al moment s'han realitzat dos petites actuacions que han consistit en excavar la base fins al terreny natural i posteriorment s'ha reomplert amb pedres lligades amb morter de calç amb la finalitat de donar consistència a l'estructura i evitar que continuï el seu deteriorament, que posava en perill l'estabilitat, no només de l'estructura, sinó de la part de la oriental de la fortificació templera.

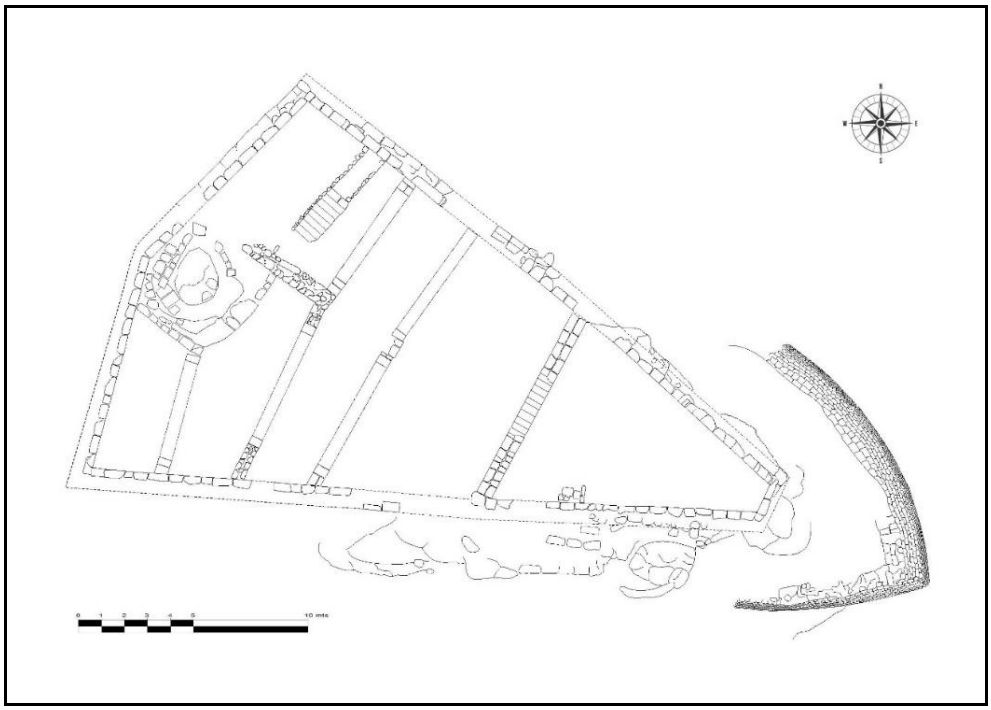

Planta del castell d'Algars amb l'ampliació dels santjoanistes (segle XIV)

A falta de continuar excavant, tant la part de la base d'aquesta estructura com la part superior, fins al moment només hem identificat una única unitat constructiva:

— *UC 3000:* la intervenció s'ha limitat a consolidar una part de la base del talús del baluard. Aquest és un punt feble de la muralla perimetral que ja havia estat sotmès a arranjaments de consolidació, reforçant-lo amb un muret de pedres reaprofitades. Falta excavar, tant per la base dels dos costat (nord i sud), com per la part superior.

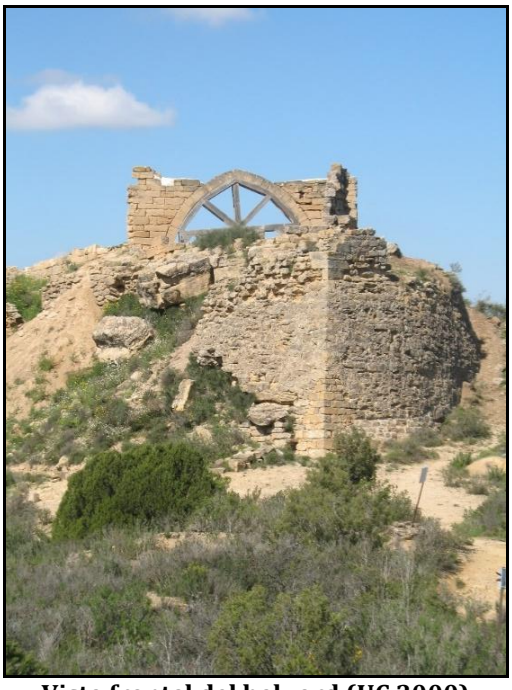

Vista frontal del baluard (UC 3000)

Reformes de l'interior de la fortalesa a corre-cuita

Després de dècades de decadència del castell d'Algars per la crisi de fam i malalties de la segona meitat del segle XIV, la guerra civil catalana (segle XV) obligà al castellà d'Amposta a posar en estat operatiu, a corre-cuita, les fortaleses de la seva dependència. Les obres d'aquestes reformes es caracteritzen per emprar blocs de pedra i pedres de diversa mida poc desbastades col·locades sense subjectar-se a cap ordre de filades i ajustades unes amb altres amb argamassa de fang. Sota els arcs de diafragma, dividint la nau es va col·locar un gran dipòsit de pedra.

Les unitats constructives a les que atribuïm una cronologia del segle XV són les passem a descriure seguidament:

— *UC 2019*: muret longitudinal a l'eix E-W d'aparell regular de carreus irregulars. Té 100 cm de longitud, 45 cm d'amplada i l'alçada conservada és de 50 cm. Sembla la base de pedra sobre el que s'alçaria un mur de tàpia costrada segons algunes evidències que permeten plantejar aquesta possibilitat. Per l'extrem oest s'adossa a la UC 2017 i per l'extrem oposat se li adossa parcialment el frontal de la UC 2021.

— *UC 2021*: Dipòsit de pedra rectangular amb parets laterals de 9 cm de gruix. L'amplada del frontal és de 85 cm i la lateral de 60 cm, l'alçada és de 80 cm. Lateralment s'adossa a la UC 2019 (oest) i a la UC 4000 (est). A la part frontal sud trobem un petit forat per a desguassar o buidar el dipòsit. En aquest lloc, els dos murs laterals deixen un petit espai com per a posar-hi un càntir o un altre recipient per omplir-lo. Està trencat i faria falta la seva restauració. S'assenta damunt d'una base de pedra d'una sola filada.

Part nord del dipòsit de pedra (UC 2021)

Part sud del dipòsit de pedra, amb el forat de desguàs i la separació dels dos murs laterals

— *UC 3002*: mur de pedra orientat de nord a sud. Té una llargada de 3,40 m i una amplada de 70 cm a l'extrem nord i de 76 cm a l'extrem sud, amb doble parament de pedres de mides irregulars lligades amb argamassa, que assenta sobre la roca natural (UE 1002), la cara est conserva una alçada de 66 cm i l'oest de 86 cm. S'adossa, pel costat nord, al tram septentrional de la muralla (UC 2005)

— *UC 3003*: una estructura en L composta per un mur longitudinal sobre l'eix est-oest d'aparell regular de carreus irregulars i cara exterior ben carejada, de 80 cm d'amplada per 1,20 m d'alçada, del que s'ha posat al descobert una longitud de 2 m; i un altre mur en perfecte angle recte, aixecat sobre l'eix sud-nord, i de les mateixes característiques constructives d'aparell regular de carreus irregulars i cara exterior ben carejada, que té 5,60 m de longitud total, 80 cm d'amplada i 1,20 m d'alçada.

Murs UC 3002 i UC 3003

— *UC 4005 (forn):* estructura gairebé quadrada de 2,40 m a l'exterior mentre que a l'interior és gairebé circular, de 1,60 m de llargada (eix oest-est) i 1,50 m (eix nord-sud), amb una alçada excavada d'uns 70 cm. Hi ha una separació d'1,70 m entre l'arc diafragma 3 (UC's 4003-4004) i la paret septentrional d'aquesta estructura de combustió, que interpretem com un possible forn de pa, doncs s'han documentat cendres entre els sediments de la UE 1001 que la reomplia. Es tractaria d'una estructura de combustió amb parament interior de blocs de pedra ben escairats disposats en fileres regulars i volta realitzada amb la tècnica d'aproximació de filades. Per formar aquesta falsa cúpula es va retallar la cara interior de la muralla UC 2007 a la que s'adossa i a la UC 3003.

Part frontal de l'estructura UC 4005

— *UC 4006 (dipòsit de pedra):* Entre la cara oest del ronyó de l'arc diafragma 0 (UC 2003) i la muralla meridional (UC 2007) s'ha documentat un petit dipòsit de pedra trencat a la base i sense el costat est. Les mides són 10 cm de gruix i una alçada de 40 cm, el costat nord té 60 cm, el sud 55 i l'oest, 76 cm. S'assenta sobre una base feta amb una única filada de pedres, de 20 cm d'alçada.

Dipòsit de pedra (UC 4006)

Enderrocament i espoli del castell d'Algars

Durant la Guerra del Segadors, concretament l'any 1643, el castell d'Algars fou enderrocat per evitar que fos ocupat per l'adversari. Després de dècades i dècades de total abandonament, començà l'espoli sistemàtic de qualsevol element de fusta, metall i poc a poc fins i tot dels carreus que havien tallat els picapedrers i col·locat els mestres d'obra al servei de l'Orde del Temple.

A aquesta conclusió hem arribat després d'haver excavat bona part del recinte fortificat principal, en el que la majoria de les unitats constructives es trobaven sota un estrat d'argiles (*UE 1001*) la potència del qual oscil·lava entre els 30-40 centímetres i els 2 metres de gruix, i en el que apareixen barrejats carreus, dovelles, mènsules, fusts i bases de columnes i fragments ceràmics amb un ample ventall cronològic: des de vasos de campaniana fins a pisa blava i daurada. Excavant en àrea no s'observa cap estratificació, ni tampoc s'observa en el perfil. Tots aquests metres cúbics d'argila els interpretem que corresponent als murs de tàpia que composaven els paraments que donaven a l'interior de la fortalesa.

Les mènsules i els elements de columna ens parlen de sostres d'embigats de fusta i de diferents pisos, res de tot plegat se'ns posa de manifest estratigràficament, fet que ens porta a inferir en l'espoli de tots aquests elements abans de ensorrament total del castell.

TAULA RESUM DE LES UNITATS CONSTRUCTIVES DOCUMENTADES

UC	Tipologia	Cronologia
2000	Ronyó del lateral nord	Templera (segle XIII)
2001	Rasa de fonamentació del ronyó nord	Templera (segle XIII)
2002	Arc diafragma 0	Templera (segle XIII)
2003	Ronyó del lateral sud	Templera (segle XIII)
2004	Possible paviment	Templera (segle XIII)
2005	Tram septentrional de muralla	Templera (segle XIII)
2006	Tram oriental de muralla	Templera (segle XIII)
2007	Tram meridional de muralla	Templera (segle XIII)
2008	Tram sud-occidental	Templera (segle XIII)
2009	Tram nord-occidental	Templera (segle XIII)
2010	Brancal de la porta d'accés	Templera (segle XIII)
2011	Arrencada nord de l'arc diafragma 2	Templera (segle XIII)
2012	Arrencada sud de l'arc diafragma 2	Templera (segle XIII)
2013	Mur transversal (eix N-S)	Templera (segle XIII)
2014	Escala de pedra	Templera (segle XIII)
2015	Revestiment interior	Templera (segle XIII)
2016	Elements estructurals d'una porta,	Templera (segle XIII)
2017	Mur longitudinal a l'eix E-W	Templera (segle XIII)
2018	Mur transversal a l'eix S-N	Templera (segle XIII)
2019	Muret longitudinal a l'eix E-W	Reforma (segle XV)

2020	Arrencada nord de l'arc diafragma 4	Templera (segle XIII)
2021	Dipòsit de pedra rectangular	Reforma (segle XV)
2022	Ronyó de l'arrencada nord de l'arc diafragma 4	Templera (segle XIII)
2023	Ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 4	Templera (segle XIII)
2024	Arrencada sud de l'arc diafragma 4	Templera (segle XIII)
2025	Arrencada sud de l'arc diafragma 5	Templera (segle XIII)
2026	Arrencada nord de l'arc diafragma 5	Templera (segle XIII)
2027	Mur longitudinal (sobre l'eix E-W)	Templera (segle XIII)
2028	Mur frontal de l'estructura circular	Templera (segle XIII)
2029	Arc de mig punt	Templera (segle XIII)
2030	Estructura circular amb coberta de volta de pedra.	Templera (segle XIII)
2031	Paviment de pedra de lloses planes	Templera (segle XIII)
2032	Estructura formada per amuntegament de pedres	Templera (segle XIII)
2033	Possible mur de tancament de l'estructura	Templera (segle XIII)
3000	Segona muralla cortina	Santjoanista (segle XIV)
3001	Possible esglaó	Templera (segle XIII)
3002	Mur de pedra orientat de nord a sud	Reforma (segle XV)
3003	Mur longitudinal en L	Reforma (segle XV)
4000	Ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 1 i nord de l'arc diafragma 3	Templera (segle XIII)
4001	Arrencada sud de l'arc diafragma 1	Templera (segle XIII)
4002	Arrencada nord de l'arc diafragma 3	Templera (segle XIII)
4003	Ronyó de l'arrencada sud de l'arc diafragma 3	Templera (segle XIII)
4004	Arrencada sud de l'arc diafragma 3	Templera (segle XIII)
4005	Forn	Reforma (segle XV)
4006	Dipòsit de pedra	Reforma (segle XV)

4. CONCLUSIONS PRELIMINARS

La fase o campanya de 2025 de la intervenció arqueològica al castell d'Algars ens ha permès avançar en el coneixement de l'organització estructural de la plataforma superior, encara que la present actuació s'ha limitat a les tres àrees o sectors de l'àmbit B assenyalats següent figura.

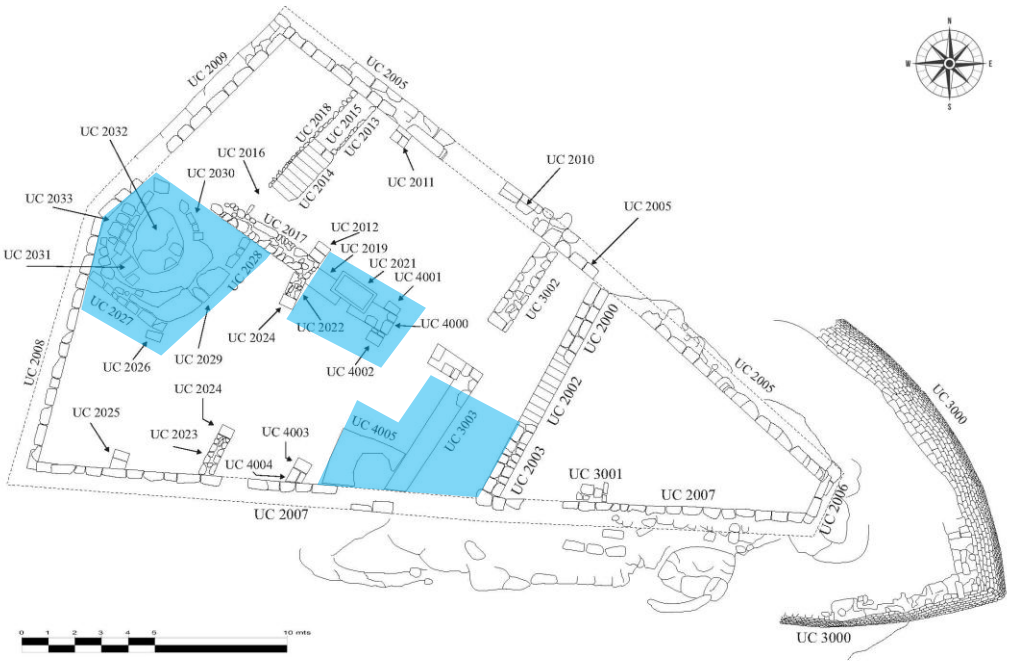

Planta general de les unitats constructives documentades fins a la darrera intervenció arqueològica (abril 2025)

Planta de les tres zones on s'ha intervingut en la campanya 2025

La principal conclusió extreta en la present campanya és que hi havia un gran espai central conformat per un pati descobert relacionat amb la portalada d'accés en el lateral nord de la muralla perimetral (UC 2005) i delimitat per l'arc diafragma 0 (UC 2002 i els seus dos ronyons UC 2000 i UC 2003), per la muralla sud (UC 2007) i pels arcs diafragma 1 i 3 (UC 4001 i UC 4002-4003). En una època posterior, segurament amb les reformes fetes a correcuita pels santjoanistes al segle XV, aquest pati es va compartimentar i fer més petit amb la construcció de dos murs de construcció molt més barroera (UC 3002 i UC 3003).

La segona troballa d'interès ha estat el haver documentat una estructura de combustió, un possible forn de pa (UC 4005) circular, d'un metre i mig de diàmetre amb volta realitzada per aproximació de filades i adossada a la muralla (UC 2007). A l'estrat de terres (UE 3001) que reomplia l'estructura circular, a més de cendres s'ha documentat material ceràmic.

Aquesta compartimentació dels espais templers per part dels santjoanistes també la podem observar en la construcció dels murs a costat i costat del dipòsit de pedra UC 2021, els murs UC 2019 i UC 4000, entre les dos arcades dobles a la part central de l'àmbit B del castell.

I finalment, la tercera zona on s'ha intervingut, a l'extrem occidental de la plataforma superior, ha permès documentar una nova estructura circular (UC 2030) amb una gran arcada d'entrada (UC 2029), que s'ha excavat parcialment i encara no estem en condicions d'atribuir-li una funcionalitat concreta.

També cal assenyalar que el material arqueològic documentat ha estat força escàs, en relació al volum de terres que s'ha excavat i encara està en procés d'estudi.

PLANIMETRIA

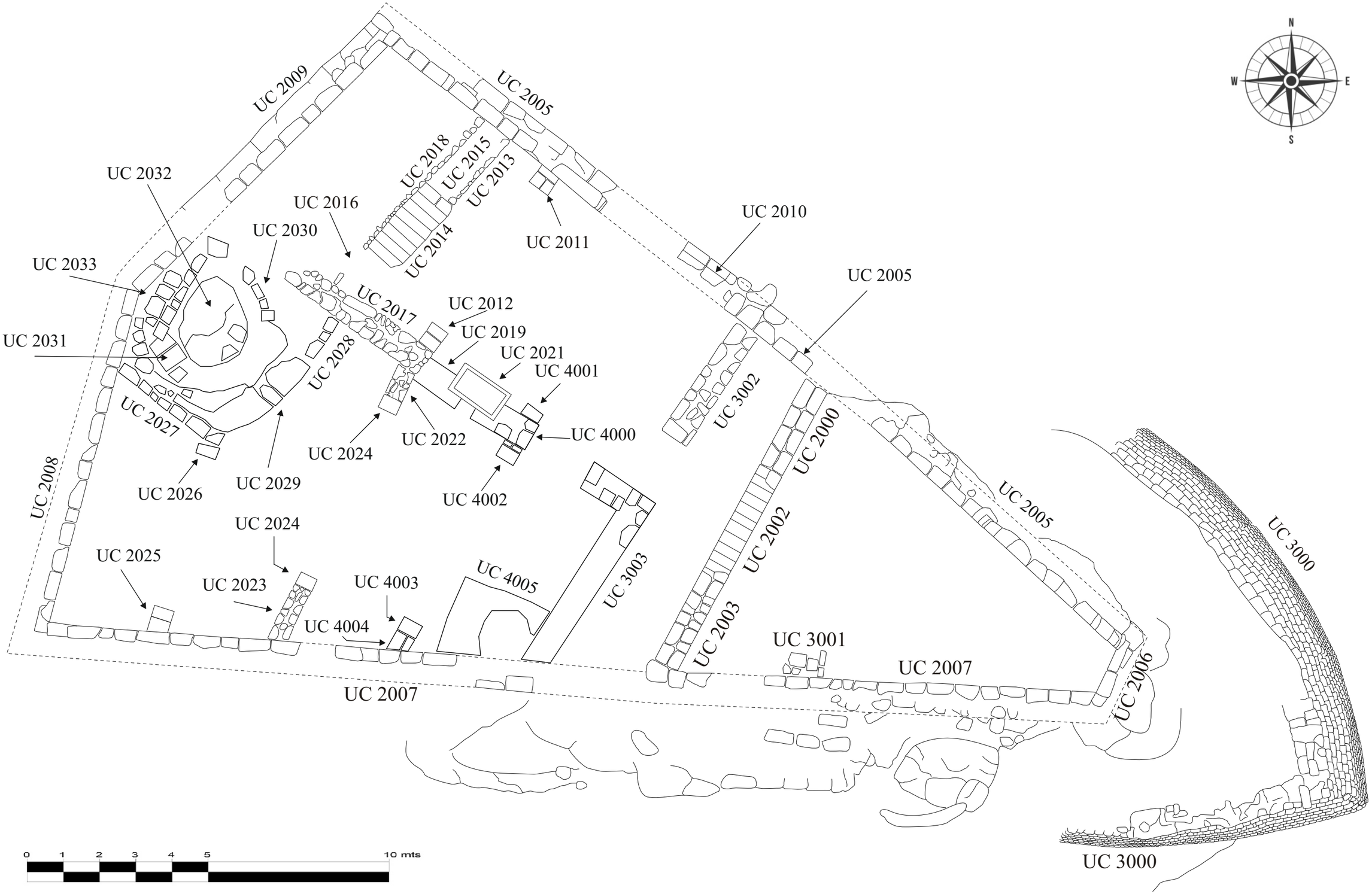

Planta general de les unitats constructives documentades fins a la darrera intervenció arqueològica (abril 2025)

PROJECTE PER A LA RECUPERACIÓ ARQUEOLÒGICA DEL **CASTELL D'ALGARS**. CAMPANYA 2025 BIS

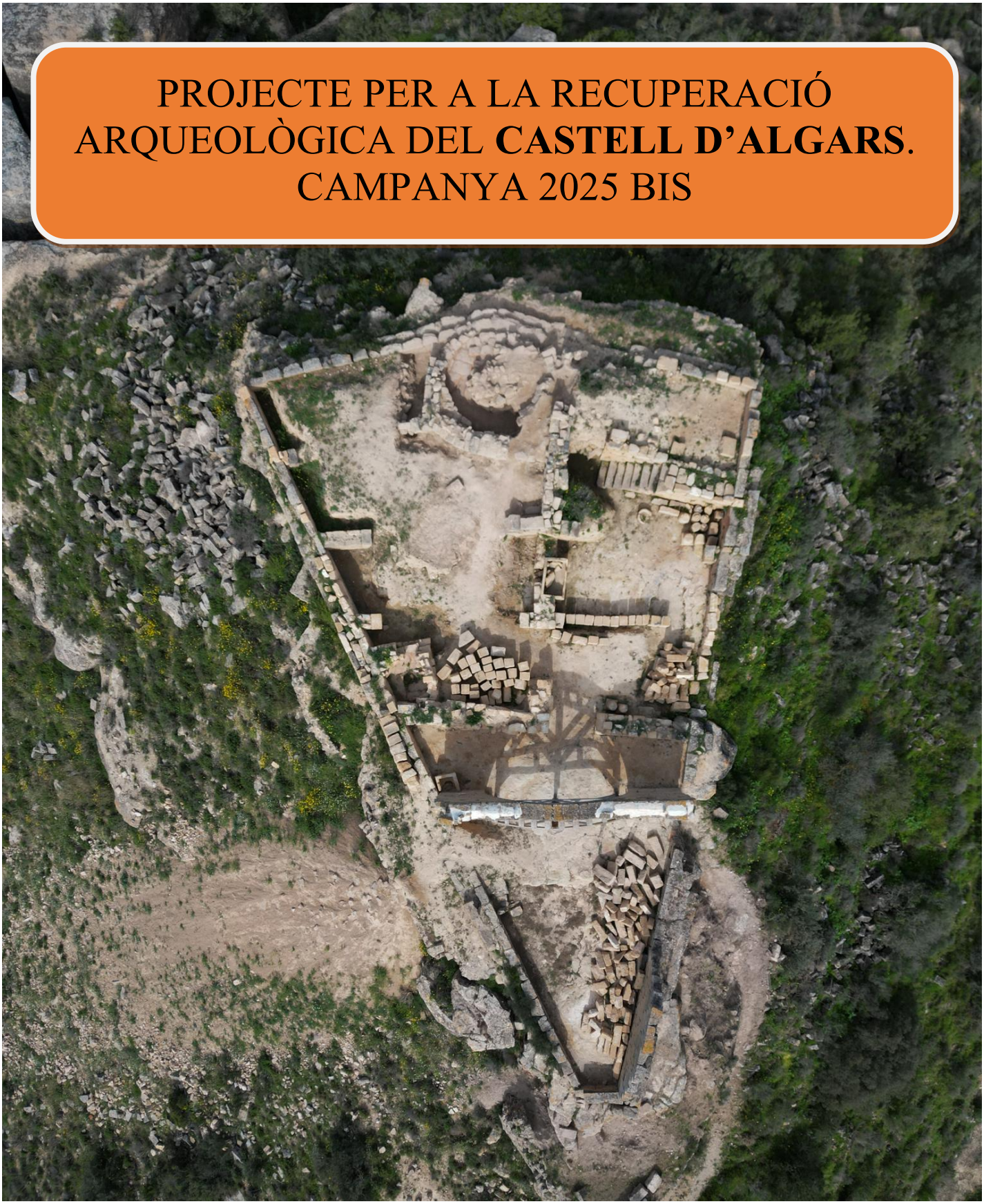

Rams Domenech SL
ARQUEOLOGIA I TURISME

Carrer Tarragona , 36 1er 3a
43786 BATEA
Telf. 617 866 946
ramsdomenech@gmail.com
CIF: B55713119

PROJECTE PER A LA RECUPERACIÓ ARQUEOLÒGICA DEL CASTELL D'ALGARS BATEA (TERRA ALTA). CAMPANYA 2025 BIS

Projecte:	Recuperació arqueològica del castell d'Algars
Tipus d'actuació:	Excavació arqueològica i documentació
Situació:	Conjunt del castell d'Algars i capella de Sant Joan
Municipi:	Batea (Terra Alta)
Promotor:	**Ajuntament de Batea** Plaça de Catalunya, 1 43786 BATEA NIF: P-4302200C 977 430 003
Redacció:	RAMS DOMENECH SL NIF: B55713119 Carrer Tarragona 36, 1er 3a 43786 Batea 617 866 946 ramsdomenech@gmail.com
Data:	13 de juny de 2025

1. MOTIVACIÓ PER DONAR CONTINUÏTAT A LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES EN EL CASTELL D'ALGARS

El castell d'Algars, juntament amb el castell d'Almudèfer (Caseres), són els únics exemples de castells templers a la comarca de la Terra Alta. Tant l'un com l'altre, fins al segle passat conservaven estructures prou importants per a entendre la bellesa i majestuositat d'aquestes construccions defensives que formaven part del territori templer de la Batllia de Miravet. Malauradament, el seu secular abandó provocà aquestes fortificacions s'ensorressin i ambdós llocs fossin espoliats de les seves pedres fins, almenys pel que fa al castell d'Algars, a principis de la dècada dels anys vuitanta del segle passat, quan l'Ajuntament de Batea, propietari de les restes monumentals, prohibís endur-se carreus del castell. Això però, no va impedir que l'edificació anés caient pedra a pedra, fins quedar soterrada per una gruixuda capa de terra i enderrocs i després coberta per la vegetació.

A fi d'aturar la progressiva degradació estructural de castell d'Algars i endegar un procés per a recuperar el patrimoni arqueològic, arquitectònic i cultural del municipi, l'Ajuntament de Batea encarregà a l'arquitecta Mercè Griñó Boix un projecte d'intervenció al castell i al seu entorn immediat (capella de Sant Joan d'Algars, antiga rectoria i graner del delme). El projecte fou redactat l'abril de 2016 i l'Ajuntament de Batea sol·licità a la Diputació de Tarragona i al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya les subvencions necessàries per a poder executar-lo en diferents fases atenent al desconeixement absolut de què es conservava i què havia desaparegut per manca d'informació documental. Considerant l'entitat del projecte i la valoració tècnica positiva del mateix, a finals del 2016, les dues administracions competents van atorgar respectivament una subvenció que complementaria l'aportació de l'Ajuntament de Batea per endegar la primera fase i la primera fase bis a executar del referit projecte.

La **Primera Fase del projecte d'intervenció al conjunt del castell d'Algars i al seu entorn immediat** es va realitzar sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé. El treball de camp es va dur a terme entre els mesos de març i abril de 2017, després de rebre la preceptiva autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Expedient 501 K121 093-2017/1-19953), en compliment de la normativa vigent i segons el procediment establert en l'article 47 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 5 del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

Igualment, la **Primera Fase Bis del projecte d'intervenció al conjunt del castell d'Algars i al seu entorn immediat** es va realitzar sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé i el treball de camp es desenvolupà entre els mesos de gener i febrer de 2018, després de rebre la preceptiva autorització

administrativa del Servei d'Arqueologia, de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Expedient 501 K121 093-2018/1-21391).

Les cates de control del subsol realitzades en la primera fase i en la primera fase bis, confirmaren que per sota d'un potent estrat de terres hi havia restes d'estructures arquitectòniques d'excel·lent factura, les quals, en determinats indrets, assolien una alçada de dos metres. Tant la quantitat d'estructures documentades com l'entitat de les mateixes, van superar les expectatives més optimistes dels propis arqueòlegs, de l'arquitecta i de les institucions com l'Ajuntament de Batea i els Serveis Territorials de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Replantejada l'estratègia inicial en funció dels resultats obtinguts, es va considerar adient prosseguir el treball de camp amb una excavació arqueològica en extensió a fi de posar al descobert, documentar, consolidar i estudiar el conjunt d'estructures arquitectòniques preservades, tot plegat per a assolir l'objectiu marc d'ampliar el coneixement que fins llavors es tenia del castell d'Algars i poder fer-ne pública difusió del conjunt històric i monumental d'interès cultural que es començava a posar al descobert i a recuperar per a integrant-lo en la xarxa de castells visitables i esdevenir un potencial element dinamitzador del turisme comarcal i del conjunt de les Terres de l'Ebre.

Per endegar l'excavació arqueològica en extensió de la plataforma superior del castell d'Algars, l'Ajuntament de Batea encarregà a l'empresa Rams Domenech SL la redacció del **Projecte d'intervenció arqueològica a les restes del conjunt del castell d'Algars**. Projecte que s'havia d'adjuntar a la documentació de sol·licitud per a optar a una de les subvencions econòmiques previstes en el programa de Subvencions a municipis i comarques per a inversions en la gestió del patrimoni arqueològic i paleontològic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Després de valorar positivament la viabilitat tècnica del Projecte d'intervenció arqueològica a les restes del conjunt del castell d'Algars, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya va concedir a l'Ajuntament de Batea una subvenció que ha permès continuar les actuacions al castell d'Algars, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé en representació de l'empresa Rams Domenech SL, entre el 24 i el 30 de novembre de 2021, després de rebre la preceptiva autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Expedient 501 K121 N093-2021-35843) i comptar amb la necessària col·laboració de l'Ajuntament de Batea i del Patronat pro Batea, entitat cultural sense ànim de lucre que es dedica a l'estudi i la difusió del patrimoni i la cultura de Batea i de la comarca de la Terra Alta.

Per diverses vicissituds, l'execució del **Projecte d'intervenció arqueològica a les restes del conjunt del castell d'Algars** s'aturà fins el 2023, quan comptant amb el patrocini i finançament de l'Ajuntament de Batea i la col·laboració econòmica mitjançant una subvenció de la Diputació de Tarragona, es va poder continuïtat al treball de camp, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé, del 3 al 14 de juliol de 2023, després de rebre la preceptiva autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya

(Expedient 511K121 N093-2023-40145), del 29 de juny de 2023, en compliment de la normativa vigent i segons el procediment establert en l'article 47 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 5 del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

Aquest any 2025 s'han reprès els treballs d'excavació arqueològica al castell d'Algars amb una intervenció que s'ha realitzat amb el patrocini i finançament de l'Ajuntament de Batea, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Josep M. Pérez Suñé. El treball de camp s'ha desenvolupat entre els dies 24 de març i 5 d'abril de 2025, amb la preceptiva autorització administrativa del Servei d'Arqueologia, Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Resolució CLT_2025_EXP_ARQ002 PREV- 9181 (2281 CU00056 2025/1-44103), del 12 de març de 2025, en compliment de la normativa vigent i segons el procediment establert en l'article 47 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807) i en l'article 5 del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

La intenció d'aquesta recent campanya, els resultats de la qual encara estan pendents d'acabar i entregar, són preliminars però prou significatius i que en aquest projecte sí volem apuntar per a que siguin tinguts en compte alhora de valorar l'interès en continuar amb aquests treballs d'excavació arqueològica al propi conjunt del castell d'Algars. Resultats que més endavant ja explicarem amb més detall però que a mode de resum, han permès descobrir noves estructures arquitectòniques fins ara desconegudes com són una gran construcció de forma quadrada a l'exterior i circular a l'interior, obrada amb carreus regulars i una arcada a la part frontal. Estructura situada a l'extrem oest de la plataforma superior, entre la darrera arcada, la muralla oest i la torre nord-oest.

En primer pla, l'estructura documentada en la darrera campanya

2. PROTECCIÓ LEGAL DE LES RESTES D'ARQUEOLOGIA MILITAR I FITXA DEL JACIMENT ARQUEOLÒGIC

La legislació aplicable als castells, torres i muralles, i per extensió a qualsevol estructura defensiva o d'arquitectura militar, és la següent:

— La circular de la Direcció General de Belles Arts, del Ministeri de Cultura, de l'1 de juny de 1981 que diu que en virtut del Decret de 22 d'abril de 1949 (BOE. 5-5-49), tots els Castells d'Espanya —i per ampliació, tota l'arquitectura militar—, resten sota la protecció de l'Estat, que impedirà tota intervenció que alteri el seu caràcter o pugui provocar la seva destrucció. Als seus efectes (continua la circular), equival a dir que aquest Decret protegeix com Monuments genèrics totes les restes de construccions militars existents a Espanya.
— La Llei 16/85, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol, en la Disposició Addicional Segona, considera d'INTERÈS CULTURAL, restant sotmesos al règim previst en la Llei, els bens contemplats en el Decret de 22 d'abril de 1949 abans esmentat.
— El Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, en l'article 1 es diu que formen part del patrimoni arqueològic català els bens mobles i immobles que poden servir com a instruments per al coneixement de la història o la cultura de Catalunya, sempre que per obtenir aquest coneixement calgui estudiar-los amb metodologia arqueològica.

El castell d'Algars està declarat Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) com a Monument Històric amb el número 788-MH, i sotmès al compliment de la normativa urbanística, ordenances municipals i d'altres:

— **Planejamen**t: Normes Subsidiàries de Planejament del municipi de Batea. Art. 86 Decret Legislatiu 1/2010. Text Refós de la Llei d'Urbanisme. Art.47 Decret 305/2006, de 18 de juliol, Reglament de la Llei d'Urbanisme. Art. 48.
— **Zonificació:** Sòl no Urbanitzable. Zona de protecció agrícola i paisatgística.
— **Usos admesos:** Agrícola i equipaments destinats al lleure i a activitats relacionades amb la natura situats als nuclis de Pinyeres i Algars. Construccions d'utilitat pública i d'interès social.
— **Condicions d'edificació:** L'edificació ha de tenir la tipologia de les ja existents. S'admeten les obres de consolidació i de millora de les construccions tradicionals existents.
— **Pla especial de protecció del patrimoni:** Nivell 1. El Castell de Sant Joan d'Algars té un nivell de protecció integral, que els assigna la Llei 16/1985 de 26 de juny del Patrimoni històric espanyol.

Encara que es consideren EPA els llocs que no han estat declarats d'Interès Nacional on, per evidències materials, per antecedents històrics o per altres indicis, es presumeix l'existència de restes arqueològiques o paleontològiques (Art. 49 de

la *Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català*), en el cas particular del Castell d'Algars (BCIN 788-MH) també està declarat un Espai de Protecció Arqueològica (EPA) (8/07/2011) del terme municipal de Batea, pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, atenent a les abundants troballes ceràmiques a l'entorn del castell com a jaciment arqueològic i té la seva corresponent fitxa:

Castell d'Algars. JA
DADES DEL JACIMENT

Situació	Jaciment arqueològic
Núm. jaciment	5649
Codi de registre	P00343
Nom	CASTELL D'ALGARS
Altres noms	CASTELL DE SANT JOAN

Terme/s municipal/s

Municipi	Batea
Comarca	Terra Alta

Localització

Accés	Fàcil
Context	Terreny erm Turó situat a la riba dreta del riu Algars, davant del lloc d'Algars, i al costat esquerre de la Vall de Sant Joan
Coord. UTM:X	267.241,00
Coord. UTM:Y	4.552.885,00
Altitud	307 m

Protecció legal existent

Declarat BCIN
788-MH
D. 22-04-1949, BOE 05-05-1949 Decret protecció castells R-I-51-6585
Declarat EPA
08/07/2011

Referències cartogràfiques

Escala	1:5.000
Identificació	Full 470-2-4 (241-140)
Data	Data vol: 1995
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya

Escala	1:50.000
Identificació	MCC Terra Alta
Data	Ed. 2001
Entitat autora	Institut Cartogràfic de Catalunya

Tipus jaciment

Assentament militar castell
Lloc d'habitació sense estructures

Cronologia

Cronologia inicial	Bronze Final III
Data inicial	-900
Cronologia final	Ferro - Ibèric Final
Data final	-50

Cronologia inicial	Romà Baix Imperi
Data inicial	284
Data final	476

Cronologia inicial	Medieval
Data inicial	1150
Cronologia final	Medieval Món Islàmic
Data final	1150

Conservació

Estat	Bo
Estat	Dolent

Notícies històriques

Tipus	Notícies històriques
Data	1153
	El castell d'Algars és documentat l'any 1153 en la donació que el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, feu als templers del castell de Miravet amb tots els seus termes

Descripció del jaciment

Descripció	El Castell d'Algars o de Sant Joan es troba en un turó situat a la riba dreta del riu Algars, en un dels meandres, dominant un gran tram de riu així com la Vall de Sant Joan, via de comunicació entre Catalunya i Aragó. Per accedir-hi, des de Batea, cal seguir la carretera C-221 en direcció a Maella fins el pk 57, on es troba un camí a l'esquerra que va paral·lel al riu Algars fins creuar la vall de Sant Joan; a l'esquerra hi ha el camí que puja fins a la capella de Sant Joan d'Algars. Actualment, les restes del castell són bàsicament formades per una construcció de planta trapezoïdal; de fet, però, és gairebé triangular, atès que el costat oriental és molt curt. El costat oest fa uns 18 m i el nord i sud fan uns 25,5 i 29 m respectivament. El gruix d'aquests murs és de 115 cm. Al mig d'aquesta sala, un arc apuntat parteix la construcció de nord a sud. Aquest és actualment l'element més evident i característic d'aquesta fortificació. Els murs són fets amb carreus rectangulars, ben escairats, que fan 35 cm d'alt per 60 cm de llarg. A més d'aquest arc de diafragma, també hi ha un bon pany de mur a l'extrem est i fins a l'any 1975

hi havia una torre emmerletada. El tipus de construcció, de carreu mitjà, molt ben aparellat a trencajunt, correspon probablement al temps en que l'orde del Temple ocupà el lloc al segle XIII. D'aquests elements defensius resten estructures difícils de reconèixer enmig dels matolls. Per determinar-ne el traçat i les característiques caldria la neteja i excavació del mateix. Ara bé, per sota de la sala principal, hi ha restes d'un segon mur perimetral, d'una muralla anterior, a l'est, a uns 5 m es poden veure uns murs en doble angle i amb un gruix de 80 cm; al nord també hi ha indicis d'un mur; a ponent, a uns 2 m de la paret de la sala principal, hi ha el mateix mur exterior, amb una alçada de 2,5 m de carreus més petits (20 per 30 cm), però ben col·locats en filades i units amb morter de calç.
Per les vessants del castell es documenta abundant ceràmica:
-ceràmica a mà amb aplicació de cordons amb digitacions i incisions
-ceràmica ibèrica de pasta tricolor, llisa i amb decoració pintada
-ceràmica comuna íbero-romana; campaniana A i B; àmfora romana; TSA-D
-ceràmica medieval
Les estructures del castell templer, de ben segur, ampliaren i transformaren una construcció castral anterior, possiblement andalusina, que a la seva vegada s'hauria assentat sobre una construcció baix imperial, ibèrica i del Bronze Final.

Règim jurídic

Tipus de propietat 3.2. – Privada Particular

Documentació

Fotogràfica
Diapositiva
Fotos fetes i guardades per Enric Puch de Vall-de-roures

Altres
Memòries i informes
Memòria de la II Campanya de prospeccions al riu Algars, 1998: Arxiu Servei d'Arqueologia

Bibliografia

Autors ALANYÀ ROIG, J
Títol capítol El terme municipal: Carta de poblament de l'Algars
Títol La Vila closa
Any 1990

Autors	ALANYÀ ROIG, J.
Títol capítol	Altres jaciments antics de Batea i la comarca
Títol	La Vila closa
Any	2000

Autors	DDAA
Títol	Catalunya Romànica. Tortosa i les Terres de l'Ebre, la Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada
Any	1997

Autors	DILOLI FONS, J
Títol	La Ilercavònia
Any	1991

Autors	FUGUET, J
Títol	Templers i hospitalers
Any	1998

Autors	PUCH FONTCUBERTA, E
Títol	El poblament ibèric i romà de la Terra Alta
Any	1996

Dades realització

Autor/s fitxa	J. Bosch, M. Caballero, E. Puch
Data realització	1985/09
Autor/s revisió fitxa	J. M. Pérez Suñé, P. Rams Folch
Data revisió fitxa	05/2004
Visible a Internet	Sí
Usuari alta	INVENTAR
Usuari modificació	PCUMHH
Data alta	21/08/1998
Data modificació	02/08/2011 10:06:31

Referència documental:
http://invarque.cultura.gencat.cat/FitxaGeneral?index=0&consulta=MSUxK0Nhc3RlbGwgZCdBbGdhcnMgQmF0ZWElMistMSU%3D&codi=5649

3. OBJECTIUS, METODOLOGIA i PLA DE TREBALL

3.1. OBJECTIUS GENERALS

- Contribuir a l'estudi i coneixement del patrimoni històric, arquitectònic i cultural de Batea per fomentar l'interès públic vers a les restes materials d'una època tant interessant a nivell local, comarcal i de les Terres de l'Ebre com és l'edat mitjana.

- Aconseguir la recuperació, restauració, conservació i posada en valor d'un Bé Cultural d'Interès Nacional com és el castell d'Algars.

- Promoure la difusió del patrimoni arquitectònic i històric de Batea integrant el castell d'Algars en les xarxes d'activitats escolars fora de l'aula i de turisme cultural i, especialment, col·laborar en l'expansió del turisme enogastronòmic de qualitat que està revitalitzant la comarca de la Terra Alta, una de les més baixes en renda per càpita de Catalunya. La didàctica de la història al servei de la conservació patrimonial.

3.2. OBJECTIUS ESPECÍFICS

- Ajustar la cronologia de l'evolució i transformació arquitectònica del castell d'Algars, complementant la informació estratigràfica amb l'arxivística i documental.

- Interpretar el context cronocultural en el que van tenir lloc la construcció i reformes estructurals del castell d'Algars, així com les fases d'ús i abandonament.

- Realitzar estudis comparatius establint paral·lels amb d'altres castells contemporanis a la zona o amb d'altres construccions templeres.

- Analitzar les estructures arquitectòniques i l'estratigrafia general del castell d'Algars per a determinar la possible funcionalitat i usos dels espais interior i exterior de la fortificació.

- Conèixer l'estat de conservació en què es troba el castell i detectar i identificar les possibles deficiències estructurals que actualment presenta l'edificació, amb objecte d'establir els principis i criteris de intervenció adequats que garanteixin la protecció, conservació i futur manteniment del castell d'Algars.

3.3. METODOLOGIA I PLA DE TREBALL

La intervenció proposada s'ha de realitzar seguint en tot cas el procediment establert pel Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic de la Direcció del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Tenint present aquestes directrius i emprant mitjans exclusivament manuals, s'ha de procedir a posar al descobert les estructures soterrades i recuperar el material arqueològic associat a la corresponent unitat estratigràfica.

Establerta la metodologia d'intervenció arqueològica, per assolir els objectius plantejats, proposem dur a terme el següent pla de treball estructurat en cinc cicles que es subdivideixen en fases successives.

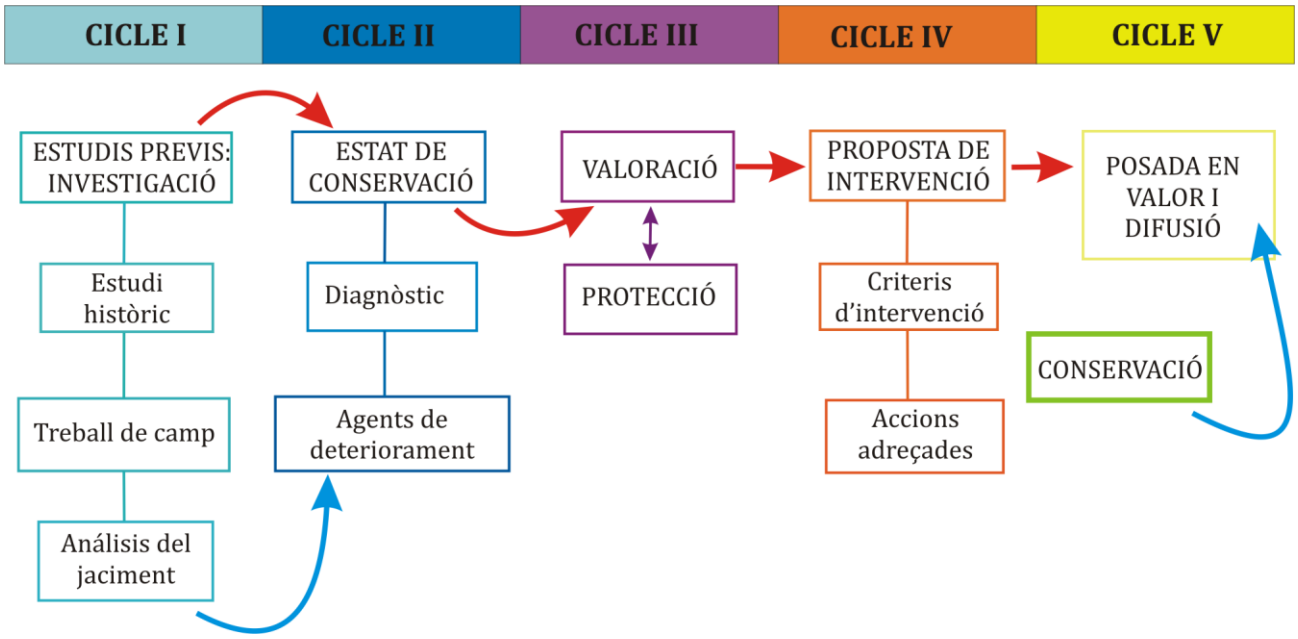

4. HISTÒRIA DEL CASTELL D'ALGARS

Al capdamunt del turó i a les vessants del castell d'Algars es documenta abundant ceràmica ibèrica i campaniana, però s'ha de considerar que el poblament ibèric a la zona es concentrà en el proper poblat de dimensions mitjanes del Tossal del Moro de Pinyeres, situat a un turó que domina un meandre del riu Algars i que ha estat objecte de diverses campanyes d'excavació arqueològica. Mentre que la presència romana a l'indret està constatada per un petit *tuguria* (Bancals del Xut) situat als peus del turó del Castell i almenys per dues *villae* (l'Ereta i els Corralets), la cronologia dels quals oscil·la entre el segle I aC i IV-V dC. L'ocupació antiga del turó del castell d'Algars respon al control efectiu sobre el gual del riu homònim, sobre una de les vies de comunicació terrestre entre el litoral català i l'interior aragonès.

Les mateixes raons motivarien, posteriorment, als musulmans conqueridors de la marca superior d'Al-Andalus a ocupar el turó del castell d'Algars. Cap el 714, havent ocupat bona part de la península Ibèrica, els cabdills àrabs Musa i Tariq van conquerir tota la vall de l'Ebre. A Batea, la presència de gent de religió musulmana està constatada en nombrosos topònims (Benufets, Almudèfer i Algars, entre d'altres). Aquest gent nouvinguda, a més de poblar i conrear el territori, van construir-hi fortaleses defensives, com les dels antics castells d'Algars i de Batea. Amb el pas del temps, el territori que avui constitueix la comarca de la Terra Alta depenia de la taifa de Tortosa, i el seu representant era el walí de Siurana que governava mitjançant delegats en els castells de la zona, que a la seua vegada controlaven directament el territori adscrit al castell respectiu.

En el primer terç del segle XII, en el procés d'expansió del regne d'Aragó de nord a sud, el rei Alfons I "El Batallador" arribar a controlar, transitòriament, els castells d'Horta, Batea, Algars i Riba-roja i, el juny de 1133, cedí el domini senyorial dels castells de Batea i d'Algars als nobles Pere de Biosca, Enric Fortuny i Exemen Garcés, però l'ocupació fou molt breu, ja que els musulmans recuperarien aquell territori fins la reconquesta definitiva pels exèrcits del comte Ramon Berenguer IV i del seu fill Alfons "el cast". D'ara en endavant la presència cristiana seria permanent a la Terra Alta i esdevindria un territori fronterer on les fortaleses defensives adquirien singular protagonisme en el marc del sistema feudal que reis i nobles cristians imposarien als seus vassalls a canvi d'oferir protecció.

4.1. EL CASTELL TEMPLER: LA SOTS-COMANDA D'ALGARS

El control efectiu d'un territori de frontera depenia del seu poblament estable. En el cas del poblament cristià de les Terres de l'Ebre cal distingir tres etapes: de conquesta, de consolidació de fronteres i de repoblament efectiu (Monner 1994: 369).

— *Etapa de conquesta*. L'exèrcit de Ramon Berenguer IV conquerir Tortosa el 1148, i de camí a Lleida va fer-se amb la zona compresa entre Xerta, Prat de Comte, Bot, Gandesa, Batea, Vilalba, Ascó i Faió. No obstant, els musulmans encara posseïen el domini territorial dels castells de Miravet, d'Horta, de Siurana i probablement de l'Algars. De fet, sembla que Horta i els seus termes no foren conquerits per les armes cristianes fins les campanyes que Alfons I de Barcelona (II d'Aragó) va llançar a les valls dels rius Algars i Matarranya vers l'any 1163. El comte de Barcelona no disposava de força suficient per exercir directament el domini senyorial sobre els nous territoris conquerits als musulmans, uns territoris de frontera i per tant extremadament conflictius; a més, havia de recompensar a la noblesa laica i eclesiàstica per la seva contribució a les campanyes militars. Pel pacte signat el 27 de novembre de 1143 a Girona, Ramon Berenguer IV s'obligava a donar a l'Orde del Temple la cinquena part de totes les conquestes als musulmans en les que l'Orde hi participés. En compliment del pacte signat, el 24 d'agost de 1153, Ramon Berenguer IV donà al Temple el castell i termes de Miravet, que esdevindrà el centre dels dominis templers a la zona, d'aquí la seva denominació de Batllia, mentre que els altres dominis rebran la denominació de Preceptoria i ben entrat el segle XIII la de Comanda. Com territori nou, el de la Batllia de Miravet era molt extens i d'ell depenien els llocs de Benissanet, Gandesa, Corbera, Algars, Batea, Pinell, Rasquera i Miravet.

— *Etapa de consolidació de la frontera cristiana.* Assolit el domini militar del territori, assegurar la frontera requeria del seu necessari repoblament cristià. Assegurar la frontera en el límit del riu Algars implicava el repoblament efectiu del rerepaís comprés entre aquest riu i Miravet, un procés que esdevindria llarg i gens fàcil. Cal suposar que els templers no disposarien de recursos humans ni materials per endegar simultàniament el repoblament d'un territori tan extens com ho era el de la Batllia de Miravet. A principis del darrer quart del segle XII, un territori de frontera com els termes d'Algars i Batea continuaven sense repoblament cristià i, malgrat els pactes signats amb els templers, el 30 d'octubre de 1181, Alfons II "el cast", en un intent per solucionar el problema i alhora comprovar el poder del Temple, atorgà dues cartes de poblament: una, segons el fur de Barcelona, per la qual concedia els castells d'Algars i de Batea al cavaller Bernat Granell i els seus; i l'altra, innominada i de caràcter general segons el fur de Saragossa als que habitessin els dos llocs. J.M. Font i Rius pensa que Alfons II decidí, en un inici, endegar una repoblació de tipus col·lectiu, però que optà després, davant els resultats nuls d'aquesta acció, per la donació feudal. La veu de l'Orde del Temple s'alçà per denunciar aquella donació reial i el 1182 el rei va veure's obligat a confirmar per escrit que ambdós llocs estaven compresos en els dominis del terme de Miravet. En aquell document, es declarà el riu Algars com a límit dels dominis del castell de Miravet, però no dels territoris aragonesos.

El 1182 el templers van veure confirmat el seu domini sobre l'Algars i Batea, però no tenien prou força per desallotjar al noble Bernat Granell i el van haver d'indemnitzar el 1187 comprant-li els drets que li havia atorgat el rei. No obstant, en la transició del segle XII al XIII, el cavaller aragonès Artal d'Artusella, germà d'Elvira de Cervelló, usufructuària de Gandesa, aprofità la nul·la presència templera sobre el territori per apoderar-se dels castells d'Algars i Batea. Per

segona vegada els templers van haver de pactar amb Artal d'Artusella signant el 20 de desembre del 1216 el document de compromís entre les parts.

Només cinc anys després, el 1221, es nomenaria el primer comanador d'Algars, en Guillem de Clariana, i el territori que li fou assignat comprenia els termes dels despoblats d'Algars, Pinyeres i Almudèfer, junta amb el de Batea. En Joan Fuguet apuntà que, probablement, Clariana organitzaria l'explotació econòmica del territori i manifestaria la presència i el domini senyorial del templers transformant l'antiga fortalesa musulmana en un castell roquer cristià de frontera obrat amb grans carreus i arcs apuntats gòtics i construït de planta poligonal irregular amb torres emmerletades flanquejant els angles (Fuguet 1998: 23), barbacana i albacars. No havia de ser una fortalesa defensiva, sinó el símbol del domini templer, no requeria ser gaire gran, però sí ben visible i controlant el gual del riu Algars, per tant s'alçà vora l'espadat del riu, a tramuntana del turó. La barbacana era el mur de fortificació exterior al castell, i que l'envoltava en punts estratègics tot dificultant-hi l'accés (els dos flancs de la fortalesa i la part posterior); d'aquesta estructura encara no s'han pogut documentar arqueològicament els vestigis conservats. Mentre que els albacars o torrasses —en plural, perquè n'havia més d'un— es repartien convenientment a tot el llarg del mur fortificat exterior (Alanyà 1994: 104-105). D'aquesta època es pot datar l'església de Sant Joan d'Algars, d'una sola nau amb set arcs diafragma de les mateixes característiques del que s'observa al castell (Ventosa 1986: 35).

— *Etapa de repoblament efectiu.* Amb l'assentament estable de pobladors cristians per conrear el territori proper a cada nucli d'habitat. Si el 1244 els templers donaren carta de poblament a divuit famílies de Nonasp que llavors vivien a la Vall Major de Batea, el 23 de gener de 1281 els beneficiaris foren sis homes, habitants de Batea, per residir i conrear el territori de l'Algars, però com a lloc militar i estratègic, la presència del castell exigia que la donació no fos absoluta, sinó condicionada, restant exclòs el castell gòtic, la barbacana ni els albacars. Entre la primera i segona carta de poblament del terme d'Algars havia passat junt un segle.

4.2. REFORMES, DESTRUCCIONS I ABANDONAMENT DEL CASTELL

La dissolució de l'Orde del Temple, el 1317, propicià que tots els seus els béns, viles i jurisdiccions passessin a l'Orde de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem. El 1319 els hospitalers van concedir els Costums de la Batllia de Miravet, un codi de costums als vassalls de la batllia; el document ofereix una relació quasi completa de les poblacions que integraven el districte de Miravet en aquell moment, almenys en la que podem considerar part catalana del seu territori: Miravet, Benissanet, Ginestar, Rasquera, Pinell, Salvaterra, Corbera, Gandesa, Mudèfer, Batea, Vila-bona, Pobla de Massaluca, Algars i Pinyeres.

L'Orde de l'Hospital s'organitzà territorialment a la Corona d'Aragó en dos priorats: el de la Castellania d'Amposta i el Gran Priorat de Catalunya. La batllia de Miravet i les comandes d'Horta i d'Ascó s'integraran en la Castellania i el castell de Miravet serà el centre administratiu del districte fins al segle XIV, quan perdrà la

seva importància estratègica i militar i Gandesa es convertirà en el centre civil i administratiu de la batllia.

El regnat de Joan II (1458-1479) es caracteritzà per les guerres civils que es produeixen a Catalunya, amb el partidaris del seu fill, el príncep de Viana. El Priorat de la Castellania d'Amposta participà a la guerra a favor de Joan II, mentre que els vassalls es mantingueren fidels al Principat. A la Terra Alta l'enfrontament bèl·lic s'ha de situar el 1466, quan l'exèrcit reial comandat per l'arquebisbe de Saragossa sotmet, entre d'altres, els llocs de Vilalba, Batea, Corbera i la Fatarella, després de lluites sagnants i de l'incendi de les viles. Jerónimo Zurita no fa esment d'Algars, perquè possiblement llavors el castell ja s'havia abandonat i estava en desús, restant en servei només el graner del delme a tocar de la petita església de Sant Joan d'Algars.

En el capbreu de l'any 1655 no s'esmenta la capella de l'Algars, només: «*Item confesaren y reconegueren que la Sagrada Religio de Sant Joan te en dit terme de Algas un castell derrocat que ha molt de temps ho esta, y no hi ha memoria de homens ho haien ya mai vist en bon estat*».

Definitivament abandonat al llarg de segle XIV o principis del XV, el castell d'Algars començà la progressiva erosió i ensorrament de les estructures. Fins l'any 1975 encara es conservava, a l'angle sud-oest, part de la torre emmerletada i fins les primeres intervencions arqueològiques només hi restava un arc apuntat de carrers amb els corresponents reforços laterals, que Joan Fuguet remet al segle XIII (Fuguet 1998: 39).

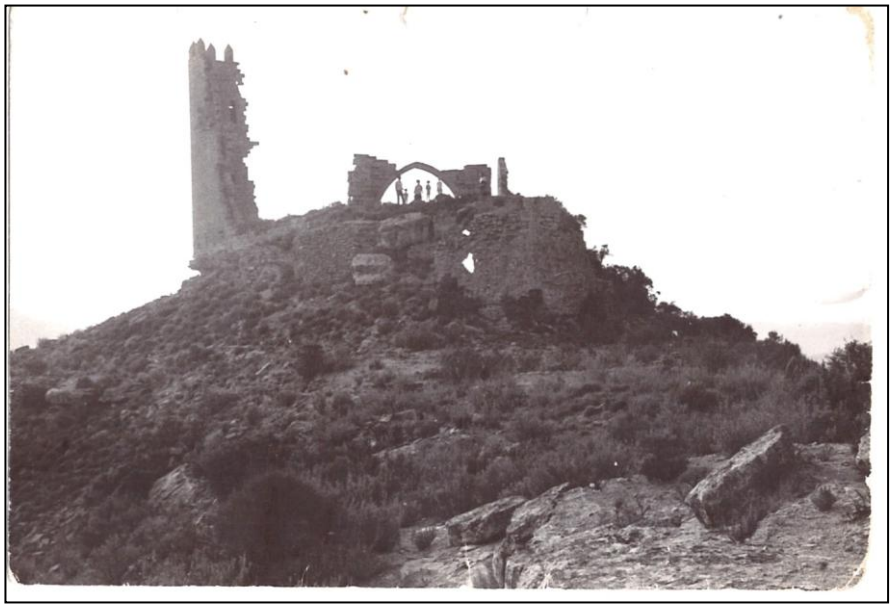

El castell d'Algars a la dècada de 1970

5. ESTAT DE LA INVESTIGACIÓ

Fa quatre dècades, l'any 1980, Josep Alanyà recollí vuit fragments de ceràmica ibèrica decorada amb motius geomètrics i catorze de ceràmica medieval. En *La Vila Closa*, volum III, pàgina 60, el mateix Alanyà publicà una planta esquemàtica del castell i del seu entorn, on situà les troballes de ceràmica.

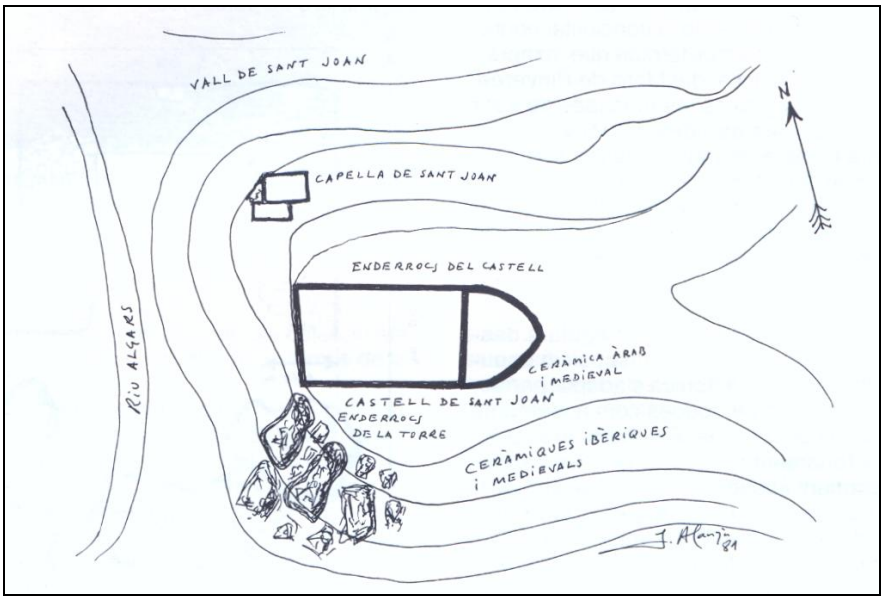

Planta esquemàtica del castell d'Algars.
Extreta de J. Alanyà, *La Vila Closa III*, pàg. 60

Posteriorment, el 1983, durant una prospecció de superfície per les vessants del turó del castell, Enric Puch, Ruth Ortonovés, Rosa Tiñena i Carles Sancho van documentar diversos materials ceràmics que els hi va permetre interpretar la seqüència d'ocupació del lloc, situant el seus inicis en el Bronze Final – Primera Edat del Ferro —per la ceràmica a mà amb decoració aplicada de cordons i incisions—; i després en època ibèrica i republicana —per la ceràmica a torn ibèrica i Campaniana A—. L'any 1989, J. Bosch, M. Caballero i el mateix E. Puch van redactar la fitxa arqueològica del castell d'Algars per a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic, on van incloure les diferents cronologies dels materials documentats a l'entorn del castell.

L'any 1993, a l'obra dirigida per Pere Català Roca, *Els castells catalans*, volum IV, a les pàgines 631 i següents, es tracta dels fets històrics relacionats amb el castell, però més interessants són les fotografies, una d'elles corresponent a l'ensorrada torre emmerletada.

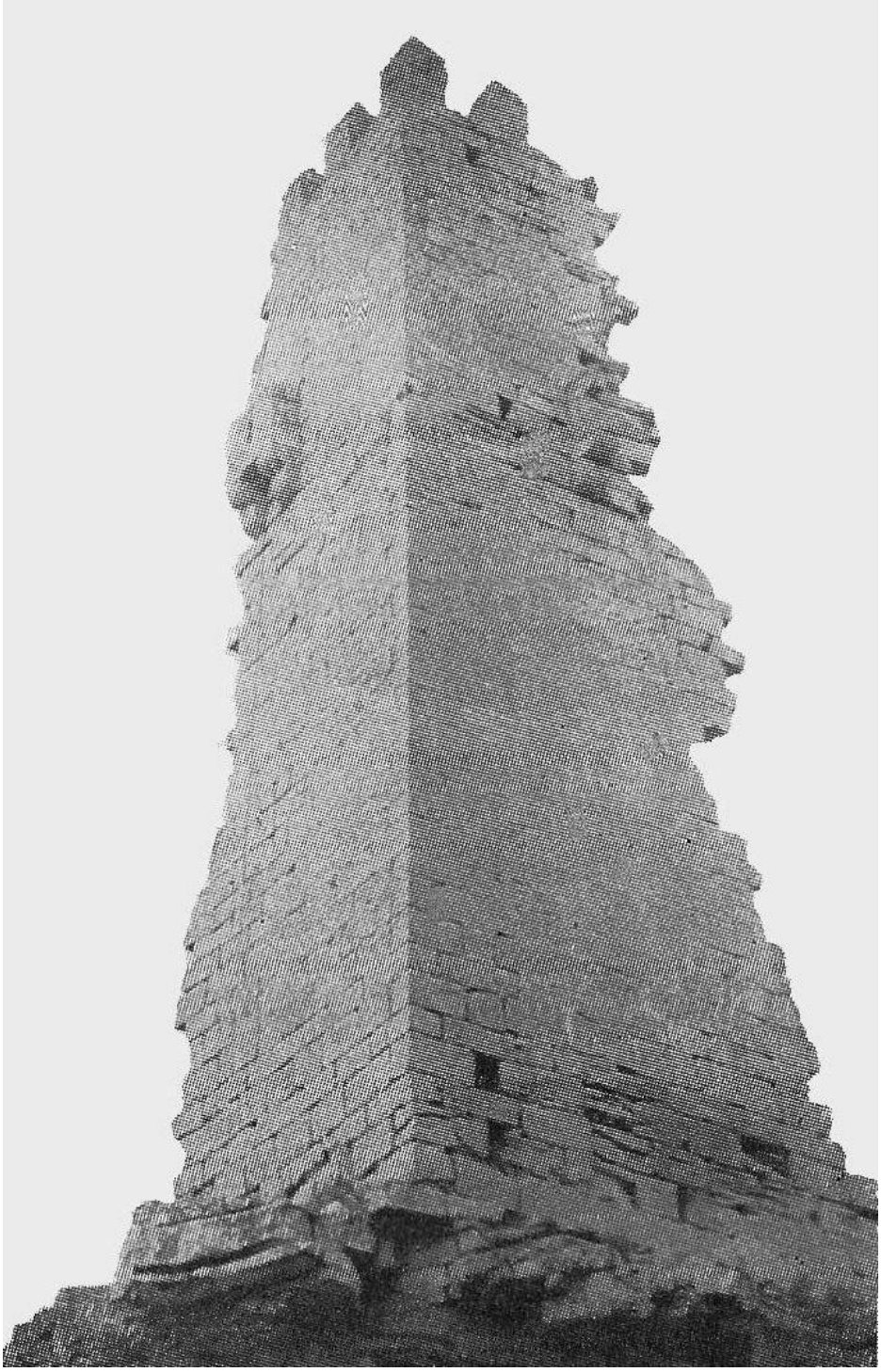

Torre emmerletada fotografiada i pubicada per Pere Català Roca, *Els castells catalans*, volum IV, pàg. 632

L'any següent, 1994, a les «Primeres jornades sobre els Ordes del Temple i l'Hospital a l'Ebre», celebrades a Ascó i Miravet entre els dies 25 i 27 de novembre, Josep R. Suñé, Pere Rams i Miquel Sunyer, presentaren la comunicació *Estructures defensives del Temple a la Zona del riu Algars, Batea (Terra Alta)*, en la que feien una descripció arquitectònica del castell d'Algars incloent-hi una planta força ajustada a la realitat. Comunicació inèdita, perquè mai es publicaren les actes.

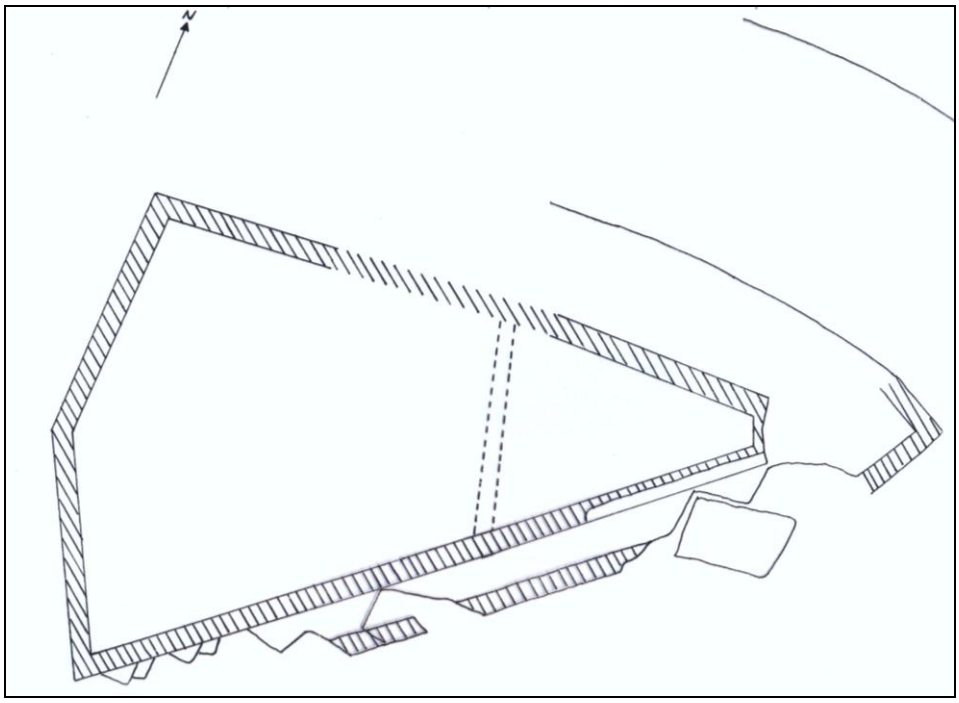

Planta del castell d'Algars segons J. R. Suñé, P. Rams i M. Sunyer

El 1995, Joan Fuguet publicà *L'arquitectura dels templers a Catalunya* (pàgines 105 i següents) on a més de relatar els principals fets històrics en relació a l'Algars i Batea, fa una descripció de les restes del castell força exhaustiva i publicà una fotografia en color feta per Pere Català Roca, de l'arcada i del xamfrà de la torre que havia caigut vint anys abans.

Castell d'Algars, extreta de J. Fuguet, 1995, pàg. 106

El 1996, Enric Puch publicà *El poblament ibèric i romà a la Terra Alta*, i dedicà unes pàgines al jaciment del castell de Sant Joan, com ell l'anomena. Fa una relació de les ceràmiques documentades en prospecció de superfície durant la seva prospecció, dibuixà les formes, establí la seva filiació cronocultural i va incloure una planta esquemàtica del jaciment, indicant el lloc on documentà els fragments ceràmics. E. Puch concloïa que l'assentament s'inicià, probablement, a la primera edat del ferro, que s'iberitzà posteriorment i que s'abandonà abans de la romanització plena del territori. La campaniana A, varietat antiga, oferia una cronologia del segle IV i III aC.

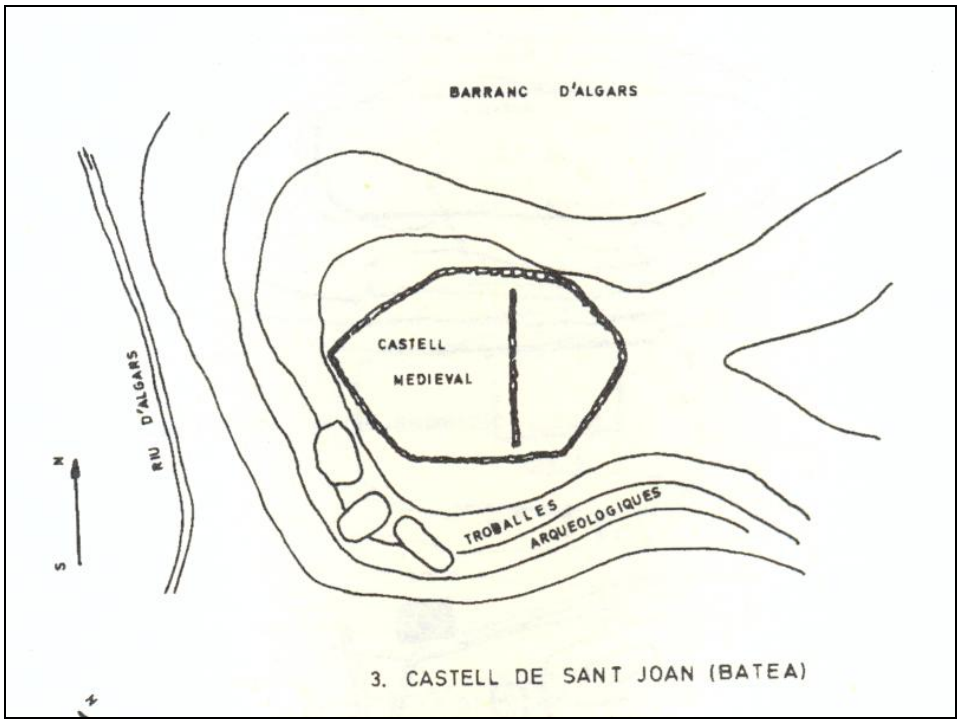

Planta esquemàtica del castell d'Algars, segons E. Puch
a *El poblament ibèric i romà la Terra Alta*, 1996, pàg. 105, fig. 25

L'any 1998, els arqueòlegs Josep Maria Pérez, Pere Rams i Marc Jornet, durant la segona campanya de prospeccions arqueològiques a la conca del riu Algars, dins del projecte d'investigació sobre "*L'estudi de l'estructura i cronologia del poblament romà a la comarca de la Terra Alta*", van prospectar de nou la zona del castell d'Algars. La majoria dels materials documentats van ser-ho a la vessant sud del turó, i van permetre ampliar notablement la cronologia d'habitat de l'assentament, ja que incloïa: ceràmica a mà del període del Bronze Final – Primera Edat del Ferro, ceràmica ibèrica, ceràmica ibero-romana i ceràmica medieval, i ceràmica romana (Campaniana B, Terra Sigil·lata Africana D i àmfora romana), a més a més de sílex i ferro.

De l'estructura arquitectònica del castell, a més dels trams de muralla i l'arcada central, encara visibles, només es conserven fotografies de l'esmentada torre emmerletada situada a l'angle sud-oest.

6. EL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DEL CASTELL D'ALGARS

6.1. SITUACIÓ I DESCRIPCIÓ DEL CONJUNT D'ALGARS

Abans de passar a descriure les quatre intervencions d'excavació arqueològica que fins ara hem realitzat en el castell d'Algars (campanyes de 2017, 2018, 2021 i 2023), considerem adient fer una petita descripció dels sectors que, a criteri de l'equip responsable del projecte de recuperació (arquitecta i arqueòlegs), s'ha dividit operativament el conjunt d'Algars.

Per a facilitar l'estudi del lloc i l'elaboració dels diversos projectes de recuperació del castell d'Algars, el conjunt arquitectònic es divideix en sectors i zones. No obstant, la divisió en espais de treball més reduïts, la seva homogeneïtat és susceptible d'un tractament de conservació i restauració comú.

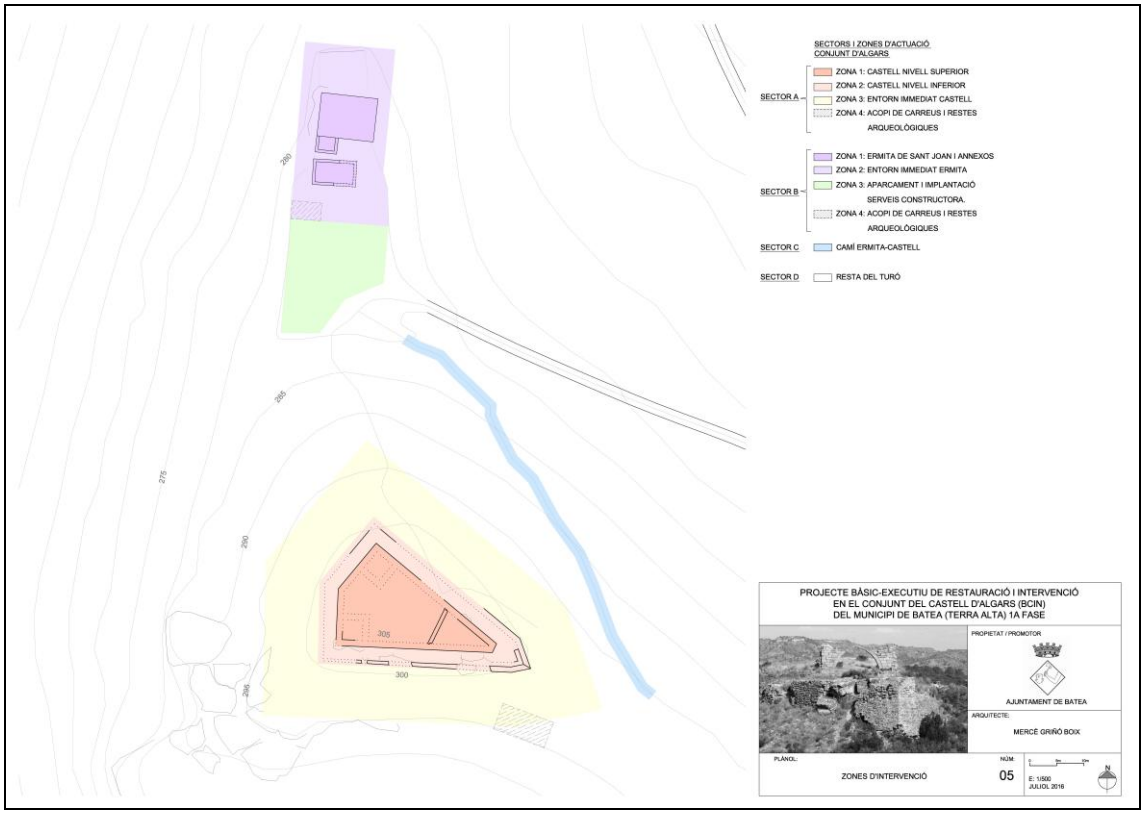

Sectors del conjunt d'Algars

Sector A	**Recinte del castell**	Zona 1	Nivell superior
		Zona 2	Nivell inferior
		Zona 3	Entorn immediat
		Zona 4	Acopi de carreus i restes arqueològiques

Sector B	**Recinte de la capella**	Zona 1	Capella de Sant Joan d'Algars i edificis annexos
		Zona 2	Entorn immediat de la capella
		Zona 3	Aparcament i implantació de serveis
		Zona 4	Acopi de carreus i restes arqueològiques

Sector C	**Camí de la capella al castell**

Sector D	**Resta de terreny del turó**

- **Sector A – Recinte del castell**

Aquest sector és el *castrum* pròpiament dit, amb totes les estructures relacionades directament amb el castell (muralles, torres, accessos, etc.).

Recinte del castell d'Algars vist des de l'est abans de les actuacions

S'assenta estratègicament en una zona de difícil accés pels costats Sud, Nord i Oest, perfectament protegit per l'alt cingle i amb un control directe sobre una gran extensió del territori, el riu i els camins d'accés.

- **Sector B – Recinte de la capella de sant Joan d'Algars**

Aquest sector, situat als peus del recinte del castell, ocupa tota una planícia situada a mitja alçada del turó. A més a més de la capella, dedicada a l'advocació de Sant Joan, hi ha altres construccions a la vora d'aquesta, possiblement magatzems o edificis vinculats a la capella i al castell.

Capella de sant Joan d'Algars i construccions annexes

- **Sector C. Camí de la capella al castell**

Aquest sector és l'accés actual per a pujar fins a l'esplanada on es troba la capella de sant Joan d'Algars, i des d'on surt el sender que puja fins al recinte del castell. Recentment ha estat engravat, però la forta pendent del mateix camí, fa que la pluja el malmeti molt sovint.

Camí d'accés al castell des de la capella

- **Sector D – Resta de terreny del turó**

Ocuparia la resta de terreny del turó fins a la cota del riu. Poca cosa sabem d'aquest sector, ja que l'espessa vegetació no deixa veure gaire cosa. Sí s'observen alguns marges de pedra seca, però desconeixem si es tractaria d'estructures relacionades amb el conjunt de la capella i el castell o bé es tractaria de marges d'antics camps de conreu.

Turó on es troba la capella de sant Joan i el castell d'Algars

6.2. DESCRIPCIÓ I RESULTATS DE LES INTERVENCIONS D'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA REALITZADES

Les campanyes d'excavació arqueològica desenvolupades els anys 2017, 2018, 2021 i 2023, dins del programa d'actuacions previst en el **Projecte d'intervenció arqueològica a les restes del conjunt del castell d'Algars**, si bé s'han dut a terme en els Sectors A i C, on s'ha intervingut més ha estat en la Zona 1 del Sector A, és a dir, a la plataforma superior, que és la part més complexa del castell, amb major nombre d'estructures documentades i un estrat estratigràfic més potent (campanyes 2017, 2018, 2021 i 2023). No obstant, també s'ha intervingut a la Zona 2 del Sector A, a la plataforma inferior (campanyes 2017 i 2018); i també en el Sector C, és a dir, al camí d'accés des de la capella de sant Joan fins a la plataforma inferior del castell d'Algars.

6.2.1. DESCRIPCIÓ I RESULTATS DE LA FASE 1 (2017)

A la primera intervenció en el castell d'Algars es va donar prioritat a la consolidació de dos elements estructurals: l'arc apuntat i el vèrtex oriental de la fortificació, els quals presentaven perill d'ensorrament. La intervenció pròpiament arqueològica es va limitar a donar suport a l'esmentada consolidació i deixar al descobert el perímetre del castell per poder realitzar un primer aixecament topogràfic mínimament precís.

6.2.1.1. Cata 01: Excavació sota l'arc apuntat diafragmat

L'arc apuntat és l'element més característic de la part superior del castell que encara es manté en peu, però es trobava en progressiu deteriorament per l'erosió ambiental i el conseqüent perill de caure sinó s'intervenia per consolidar-lo.

Plataforma superior del castell abans de la intervenció del 2017

Per la situació de l'arc diafragma i la forma de la plataforma superior, enteníem que aquesta estaria dividida en dues parts diferenciades i separades per l'arc: l'oriental, més petita i l'occidental, molt més gran i envoltada de murs alts o torres coronades per merlets apiramidats.

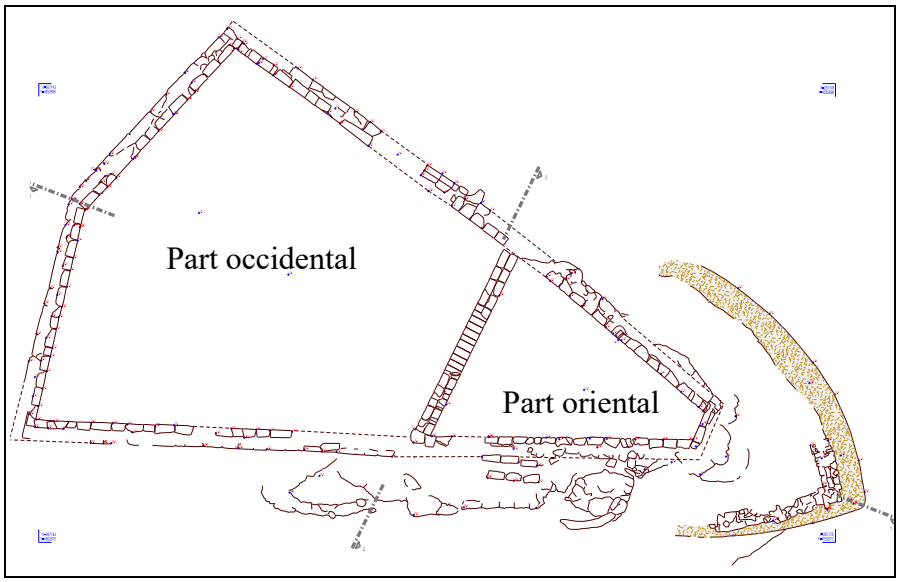

Planimetria de la plataforma superior del castell d'Algars amb les dues zones de treball

Amb la finalitat de col·locar una cintra sota l'arc, es va cercar el terreny consistent per a evitar possibles moviments d'aquella, obrint a la cara est, seguint l'orientació de nord a sud, la Cata 01, una rasa longitudinal de 8,20 m de llarg i 0,90 m d'amplada, encara que sota l'arcada l'amplada és de 1,45 m.

Cata 01 (2017)

Documentant la següent seqüència estratigràfica:

— *UE 1001 (estrat de terres)*: Sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000), es documenta un estrat d'argiles llimoses, amb intrusió de carreus, pedres i material ceràmic, amb una potència variable: entre 5-10 cm al costat del contrafort nord, i més de 90 cm al costat del contrafort sud.

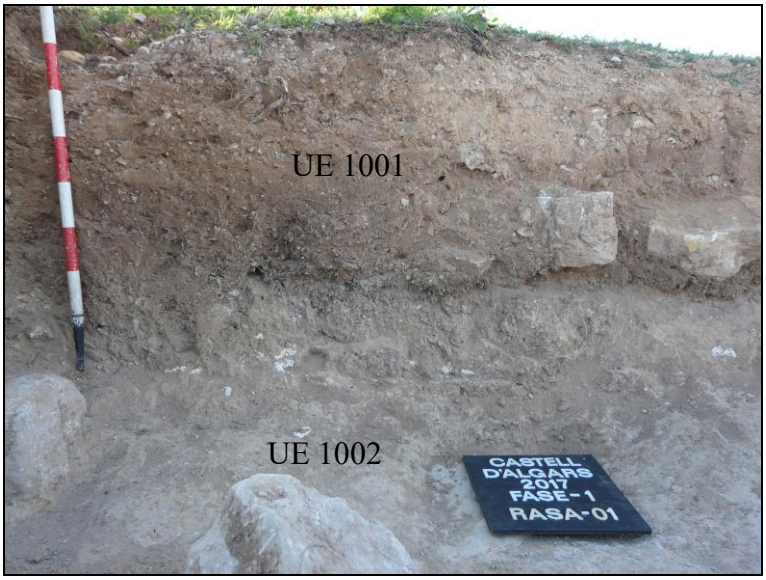

UE 1001 a la Cata 01

— *UE 1002 (estrat de roca natural)*: Sota la UE 1001 es documenta la roca natural, degudament condicionada de forma gairebé planera, almenys en tota la superfície de la rasa.

UE 1002 a la Cata 01

— *UC 2000 (contrafort del lateral nord)*: Contrafort de carreus ben escairats i doble parament del costat septentrional de l'arc apuntat. Té 1,75 m de llarg i 0,55 m d'ample; l'alçada màxima conservada és de 3,47 m. S'assenta a la rasa de fonamentació (UC 2001) retallada a la roca natural (UE 1002). Se l'hi recolza l'arc diafragma (UC 2002). Originalment estaria travat en el mur perimetral (UC 2005) del costat nord del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

UC 2000

— *UC 2001 (rasa de fonamentació del contrafort nord)*: Rasa retallada a l'estrat de roca natural (UE 1002). S'ha documentat però no s'ha excavat.

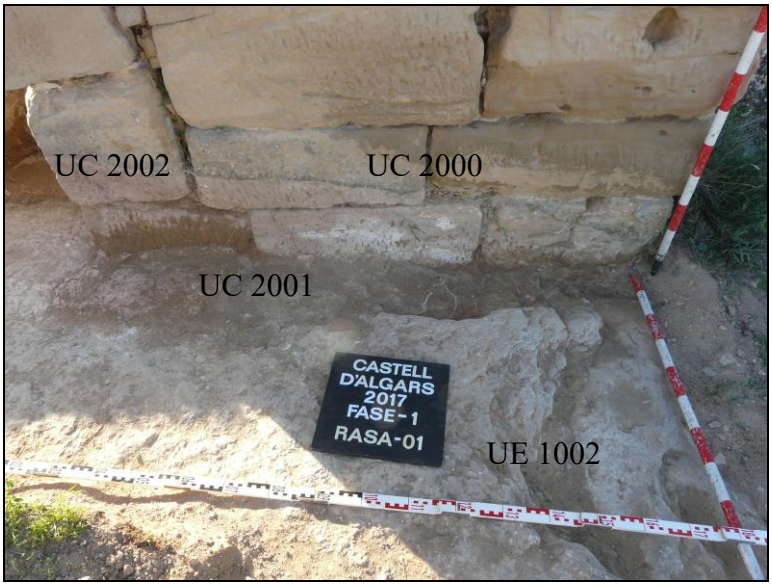

UC i UE de la Cata 01 al costat nord

— *UC 2002 (arc diafragma)*: Arc apuntat format per 30 dovelles de 55 cm de gruix, amb una alçada al punt central de 3,30 m i una llum a la base de 5 m. S'assenta sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) i es recolza en els contraforts laterals (UC's 2000 i 2003) nord i sud respectivament.

Cara oriental de l'arc abans d'excavar

— *UC 2003 (contrafort del lateral sud)*: Contrafort de carreus ben escairats i doble parament del costat meridional de l'arc apuntat. Té 1,50 m de llarg, una alçada mínima de 3,40 m, ja que no s'ha acabat d'excavar totalment la base i 0,55 m d'ample. Se l'hi recolza l'arc diafragma (UC 2002). Originalment estaria travat en el mur perimetral (UC 2007) del costat sud del recinte fortificat, però ara es presenta aïllat d'aquell.

UC 2003

— *UC 2004 (possible paviment)*: Possible paviment d'argamassa que encara no s'ha excavat. Estaria sobre l'estrat de roca natural (UE 1002) i entre l'espai delimitat per l'arc apuntat (UC 2002).

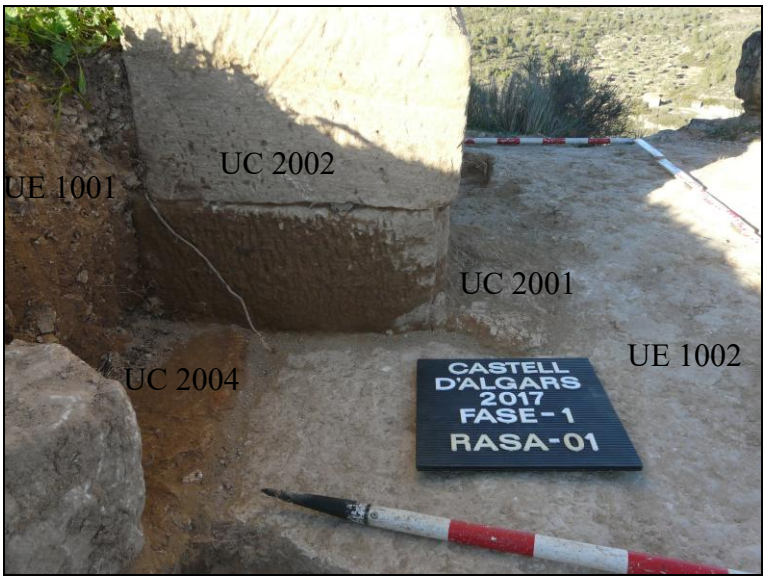

UC 2004

6.2.1.2. Cata 02: Excavació a la base del vèrtex oriental de la muralla

L'objectiu de la Cata 02 era cercar una base sòlida (roca natural, UE 1500) per consolidar la part inferior perduda del vèrtex oriental de la muralla exterior, formada per filades irregulars de carreus i pedres lligades amb argamassa (UC 3000). Aquest és un punt feble de la muralla perimetral que ja havia estat sotmès a arranjaments de consolidació, mentre el castell va estar ocupat, construint-hi, o més aviat reforçant-lo amb un muret de pedres reaprofitades.

El sondeig arqueològic es va realitzar al lateral nord del vèrtex. Després de retirar les pedres caigudes i l'espessa vegetació, l'espai intervingut té 6,50 m llarg, una alçada contra el mur entre 0,80 - 1,00m, i una amplada d'1,50 m. En aquest punt, l'estrat de roca natural és molt feble i es desgrana amb facilitat (UE 1500); potser per aquesta raó s'ensorra la base dels murs que es van construir sense cap mena de fonamentació.

Lateral nord del vèrtex abans d'excavar

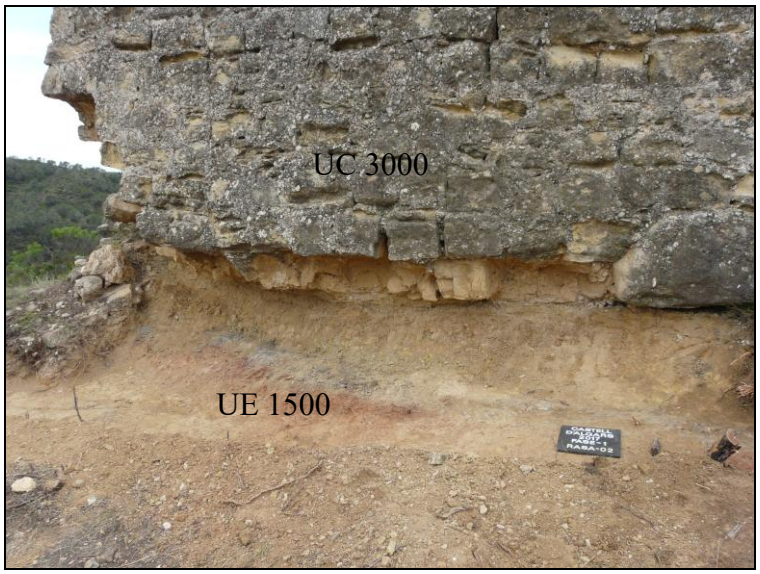

Cata 02 un cop realitzada

Treballs de reforç de la base del vèrtex

6.2.1.3. Determinació del perímetre superior de la muralla

Amb la finalitat de realitzar un primer aixecament topogràfic del perímetre de la plataforma superior del castell, es va decidir realitzar un resseguiment total dels murs, excavant només allí on els murs estaven soterrats per l'acumulament de la UE 1001. Durant aquest procés s'ha fet més evident que la fortificació té una planta poligonal, amb un eix sud-est/ oest de 30 m de llarg; l'amplada màxima és de 19 m al costat oest i la mínima de poc més d'un metre al costat sud-est; ocupant una superfície total de 300 m^2. Els murs perimetrals són de carreu mitjà (d'uns 60 x 35 cm) molt ben aparellats a trencajunt, formant un doble parament de 90 cm de gruix.

La plataforma superior estava dividit en dos àmbits delimitats per l'arc apuntat i els contraforts d'aquest (UC's 2000, 2001 i 2003).

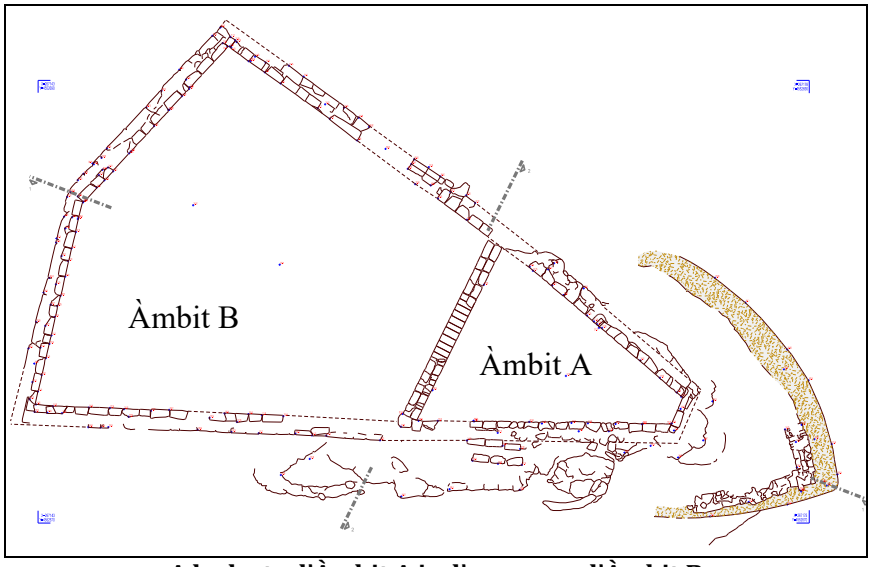

A la dreta, l'Àmbit A i a l'esquerra, l'Àmbit B

L'Àmbit A és l'espai situat al costat oriental, amb forma de trapezi isòsceles, que ocupa una superfície de 50 m^2 i està delimitat per tres trams de la muralla perimetral, que seguint les agulles d'un rellotge comprenent: tram septentrional (UC 2005), a la dreta de l'arc; tram oriental (UC 2006) i tram meridional (UC 2007). Actualment està obert, però desconeixem si originalment estaria cobert.

El tram septentrional (UC 2005) té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 9,5 m corresponen a l'Àmbit A, mentre que la resta corresponen a l'Àmbit B. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb un tram de més de 5 m amb una alçada conservada de 2,84 m, però només el parament interior. Originalment se li adossaria el contrafort nord (UC 2000), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort sud (UC 2003), faria de separació dels dos àmbits. Per l'est s'adossa al tram oriental (UC 2006).

Àmbit A abans de començar l'excavació arqueològica

UC 2005 a l'Àmbit A

El tram oriental (UC 2006) té una longitud total de 1,2 m. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, però només s'ha conservat el parament interior, per la qual cosa, ara té 40 cm, té una alçada conservada de 60 cm. Se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram meridional (UC 2007).

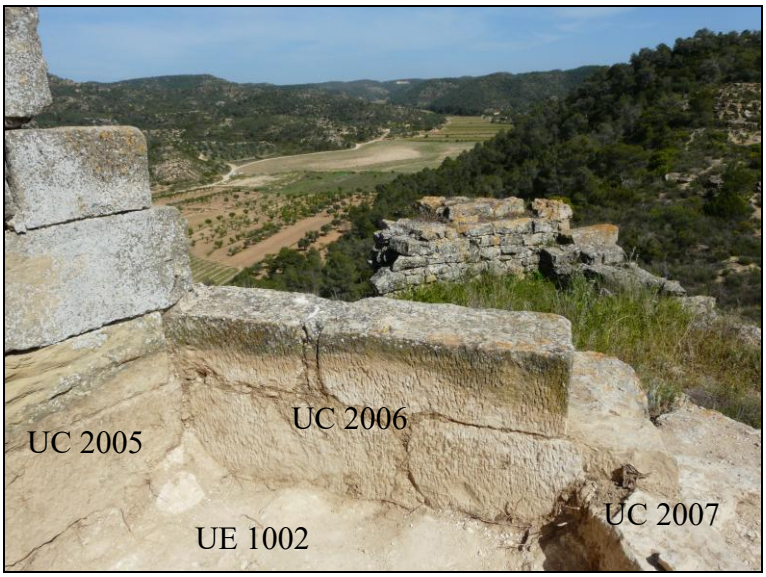

UC 2006

UC 2007

El tram meridional (UC 2007) té una longitud total de 28 m, dels quals, 9,5 m corresponen a l'Àmbit A, mentre que la resta corresponen a l'Àmbit B. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 i 60 cm. Originalment se li adossaria el contrafort sud (UC 2003), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort nord (UC 2000), faria de separació dels dos àmbits. Per l'est s'adossa al tram oriental (UC 2006).

L'Àmbit B abans de començar l'excavació arqueològica

L'Àmbit B és l'espai situat al costat occidental, amb forma de pentàgon, que ocupa una superfície de 250 m² i està delimitat per quatre trams de la muralla perimetral, que seguint les agulles d'un rellotge comprenent: tram septentrional (UC 2005), l'arc i els contraforts de l'arc, el tram meridional (UC 2002) i els dos trams occidentals (UC 2008 i UC 2009). Actualment està obert, però desconeixem si originalment estaria cobert.

El tram septentrional (UC 2005) té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 18 m corresponen a l'Àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'Àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, tot i que en una petita zona, aquest ha desaparegut i s'observa la roca natural. Com no s'ha acabat d'excavar, l'alçada màxima actual és de 1,80 m. Originalment se li adossaria el contrafort nord (UC 2000), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort sud (UC 2003), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram nord-occidental (UC 2009). En aquest tram s'obre la porta d'accés al recinte superior del castell (UC 2010), de la qual només en resta el brancal, de 1,50 m de llarg i format per dos lloses de pedra.

UC 2005 a l'Àmbit B

Porta d'accés (UC 2010)

El tram meridional (UC 2007) té una longitud total de 28 m, dels quals 18,5 m corresponen a l'Àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'Àmbit A. S'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, amb una alçada conservada entre 40 i 90 cm. Originalment se li adossaria el contrafort sud (UC 2003), que amb l'arc apuntat (UC 2002) i el contrafort nord (UC 2000), faria de separació dels dos àmbits. Per l'oest s'adossa al tram sud-occidental (UC 2008).

UC 2007 a l'Àmbit B

El tram occidental està format per dos subtrams, el nord-occidental (UC 2009) i el sud-occidental (UC 2008). El nord-occidental té una longitud de 9 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel nord, el tram septentrional (UC 2005) i pel sud, el tram sud-occidental (UC 2008). El sud-occidental té una longitud de 10,5 m, s'assenta directament damunt de la roca natural (UE 1002) i tindria una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, se li adossa pel sud, el tram meridional (UC 2007) i pel nord, el tram nord-occidental (UC 2009). No s'han acabat d'excavar, només s'han resseguit els seus traçats per a poder fer l'aixecament topogràfic.

Tram nord-occidental

Tram sud-occidental

Per deixar-los al descobert s'ha obert una rasa, de 0,80 m d'ample, paral·lela als murs. La seqüència estratigràfica documentada mostra que per sota l'estrat d'argiles llimoses (UE 1001) de potència molt irregular i que en la majoria del traçat dels murs no s'ha acabat d'excavar, aflora la roca natural (UE 1002) i en alguns punts un possible paviment d'argamassa (UC 2004) que tindria per finalitat regularitzar la roca, a més s'intueixen possibles canalitzacions i alguna estructura de pedres i lloses, però tot plegat s'esbrinarà i documentarà convenientment durant l'excavació total dels àmbits A i B.

6.2.2. DESCRIPCIÓ I RESULTATS DE LA FASE 1BIS (2018)

Uns dels treballs imprescindibles abans de realitzar cap intervenció en el monument és la retirada de volums de terra i d'enderrocs tant a l'interior com en l'espai exterior del castell. Durant la intervenció de 2017 es va procedir a delimitar el perímetre interior de la part occidental de la plataforma superior, posant al descobert l'existència de possibles murs. L'objectiu de la Fase 1Bis va ser intentar esbrinar l'entitat i l'abast d'aquestes estructures constructives. L'ideal haguera estat poder excavar en extensió tot el sector per obtenir una millor comprensió espacial del conjunt, però les limitacions pressupostaries obligaren a només obrir cates de sondeig en els indrets que es varen considerar més adients.

6.2.2.1. Cata 04B

La Cata 04B en realitat va consistir en ampliar i aprofundir fins arribar a la roca natural del terreny (UE 1002) la rasa de delimitació perimetral de l'interior de la part occidental de la plataforma superior, oberta en la fase anterior en paral·lel a la UC 2005.

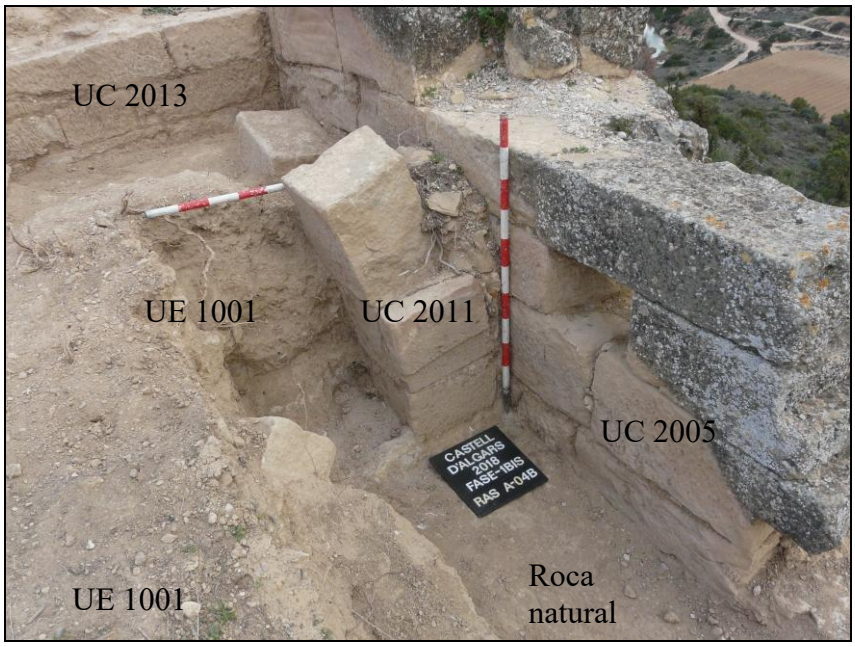

UE i UC a la Cata 04B

La Cata 04B es localitza a l'oest de la porta d'accés al recinte (UC 2010), té 100 cm d'amplada, per 170 cm de longitud i una profunditat de 100 cm, i va permetre posar al descobert quatre dovelles *in situ* del lateral nord d'un arc apuntat (UC 2011) que es recolzava a la UC 2005 que a la vegada li servia de contrafort. Les dovelles són carreus irregulars en alçada, però que tenen 40 cm de profunditat per 53 cm d'amplada. L'alçada total conservada és de 100 cm. No s'ha documentat material ceràmic.

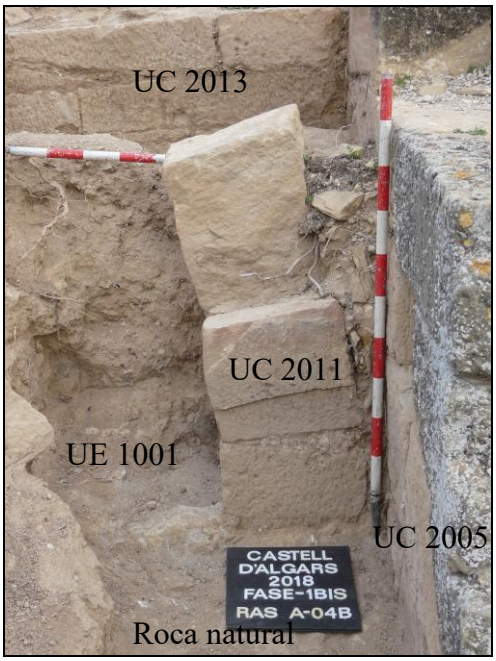

UE i UC a la Cata 04B

6.2.2.2. Cata 05

La Cata 05 es va obrir en el quadrant NW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud de 600 cm (eix S-N), una amplada de 300 cm (eix E-W) i la profunditat de la mateixa no és homogènia perquè es va voler deixar al descobert la totalitat de l'escala de pedra (UC 2014) i determinar la cota en la que aflorava la roca natural (UE 1002), punt en el que l'alçada total és de 205 cm. La seva excavació va possibilitar deixar al descobert, total o parcialment, les següents estructures constructives, a més de documentar abundant material ceràmic:

UC 2013: Mur transversal (eix N-S) de 495 cm de longitud i 85 cm d'amplada. La cara exterior (costat E) presenta un aparell a trencajunt de filades regulars de carreus rectangulars, mentre que el cos interior estaria format per un morter de calç i pedres (UC 2015). L'extrem nord s'adossa al mur perimetral del castell (UC 2005), mentre que l'extrem sud presenta un esglaonat per assentar-hi una escala de pedra de molt bona factura (UC 2014). El lateral oest s'adossa al també mur transversal UC 2018.

UC 2014: Escala de pedra de molt bona factura en sentit ascendent de S a N. S'han conservat *in situ* set esglaons, mentre que el vuitè, que estava trencat i desplaçat, s'ha col·locat de nou en el seu lloc i s'ha restituït la part que faltava. Cadascun dels esglaons té 100 cm de longitud, 35 cm d'amplada i 22 cm d'alçada. Cobreix les UC's 2013 i 2015. S'adossa al mur transversal UC 2018.

UC 2015: Revestiment interior de morter de calç i pedres de les UC's 2013 i 2014.

UC 2016: Elements estructurals d'una porta, que permetia travessar el mur transversal UC 2018, format per dos brancals formats per la superposició de pedres ben escairades i un llindar a la base. Hi manca la llinda. El pas de llum era de 92 cm d'amplada i l'alçada podia superar el 180 cm. Completament reomplerta per la UE 1001.

UC 2017: Mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell irregular i doble parament. Té 420 cm de longitud, l'amplada és de 75 cm i l'alçada màxima (cara nord) de 205 cm.

UE i UC de la Cata 05

UC 2018: Mur transversal a l'eix S-N d'aparell regular de pedra. Té 500 cm de longitud, 110 cm d'amplada i l'alçada màxima és de 205 cm. El lateral nord s'adossa al mur perimetral (UC 2005), mentre que el lateral sud està rematat pels elements estructurals d'una porta (UC 2016).

UE 1001: (Estrat de terres): Sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000), es documenta un estrat d'argiles, que interpretem com l'ensorrament de les parets de tàpia, amb intrusió de carreus, pedres de mides diverses, tàpia crostada, fragments de guix de l'arrebossat d'encanyissats i material ceràmic. La potència d'aquest estrat és més que considerable, ja que cobreix totes les estructures constructives, així com la roca natural (UE 1002).

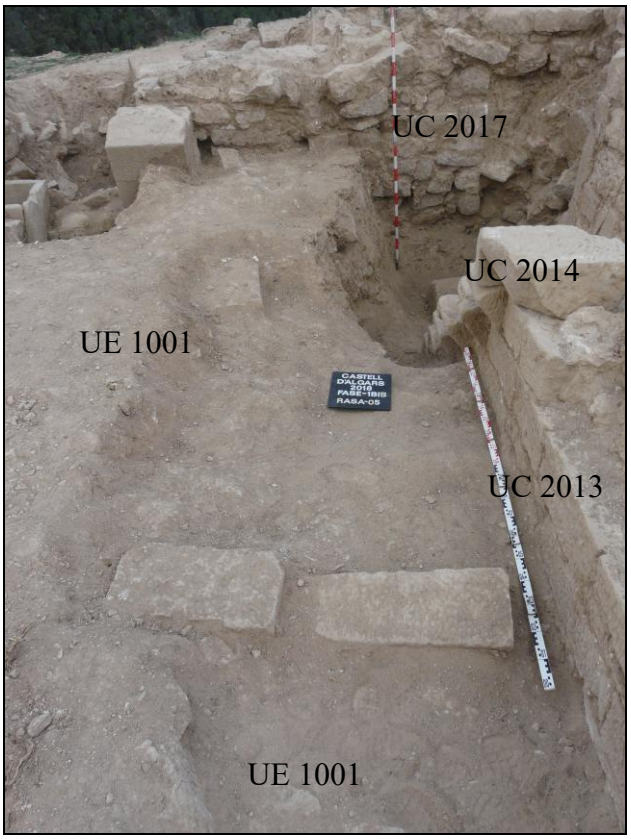

UE i UC de la Cata 05

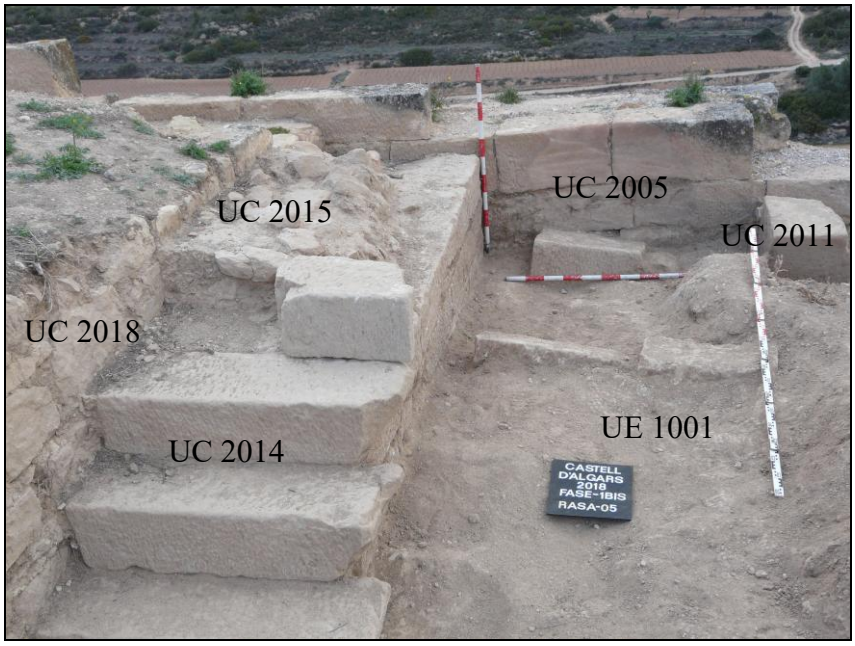

UE i UC de la Cata 05

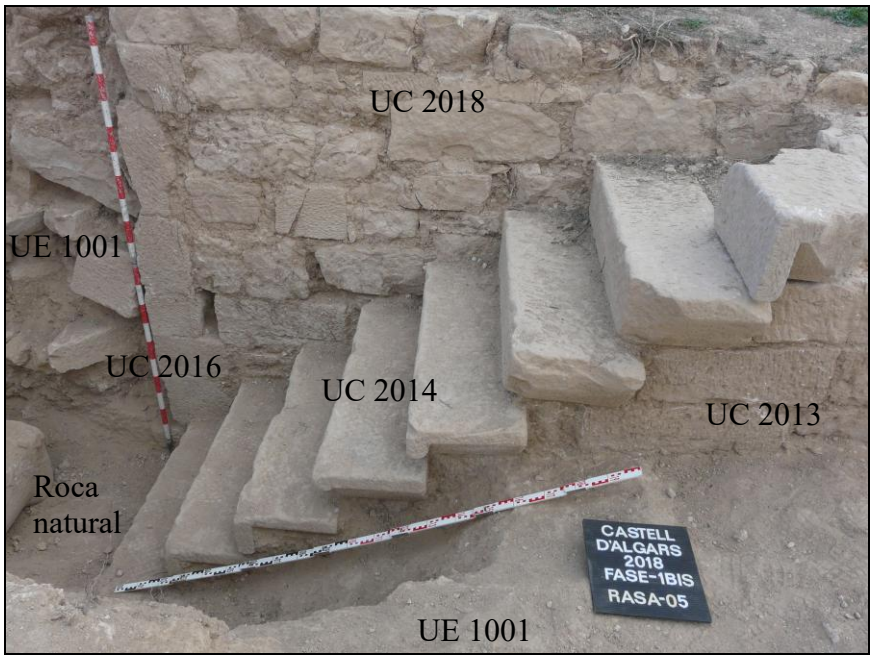

UE i UC de la Cata 05

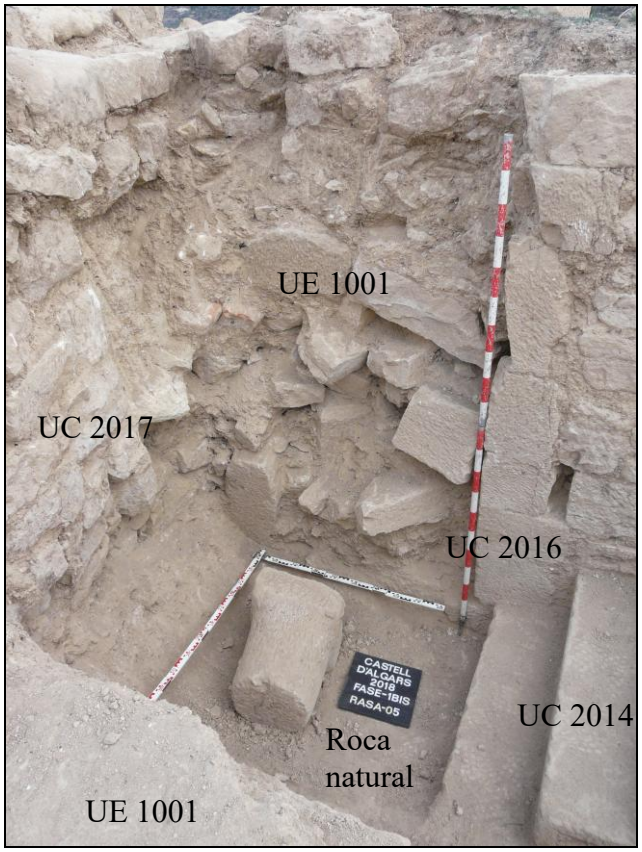

UE i UC de la Cata 05

6.2.2.3. Cata 06

La Cata 06 es va obrir just al mig de la part occidental de la plataforma superior del castell. Té 400 cm de longitud (eix S-N), 140 cm d'amplada (eix E-W) i una profunditat màxima de 145 cm. La seva excavació ha possibilitat deixar al descobert sota la UE 1001, total o parcialment, les següents estructures constructives i material ceràmic:

UC 2012: Quatre dovelles *in situ* del lateral sud d'un arc apuntat (costat oposat a la UC 2011). Les dovelles tenen una amplada de 56 cm i l'alçada total conservada és de 145 cm. Es recolza a la UC 2017 per l'acció d'un reompliment de blocs de pedra que no arriba a mur i que té la mateixa amplada que l'arcada.

UC 2017: Mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell irregular i doble parament. Té 420 cm de longitud, l'amplada és de 75 cm i l'alçada màxima (cara nord) de 205 cm. Pel lateral nord se li recolza la UC 2012, pel lateral sud la UC 2022 i per la part frontal, encarada a l'est, la UC 2019.

UC 2019: Muret longitudinal a l'eix E-W d'aparell regular de carreus irregulars. Té 100 cm de longitud, 45 cm d'amplada i l'alçada conservada és de 50 cm. Sembla la base de pedra sobre el que s'alçaria un mur de tàpia costrada segons algunes evidències que permeten plantejar aquesta possibilitat. Per l'extrem oest s'adossa a la UC 2017 i per l'extrem oposat se li adossa parcialment el frontal de la UC 2021.

UC 2021: Dipòsit de pedra rectangular amb parets laterals de 9 cm de gruix. L'amplada del frontal és de 85 cm, l'alçada és de 80 cm i els laterals només estan excavats parcialment, havent-se posat al descobert 50 cm. El frontal s'adossa a la UC 2019.

UC.2020: Quatre dovelles *in situ* del lateral nord d'un arc apuntat (costat oposat a la UC 2024). Les dovelles tenen una amplada de 55 cm i l'alçada total conservada és de 125 cm. Es recolza a la UC 2022.

UC 2022: Mur de contrafort de l'arc apuntat (UC 2020) format per filades regulars de blocs de pedra. La part superior té una longitud de 100 cm i la base de només de 65 cm. La cara nord s'adossa a la UC 2017 i a la cara oposada se li recolza la UC 2020.

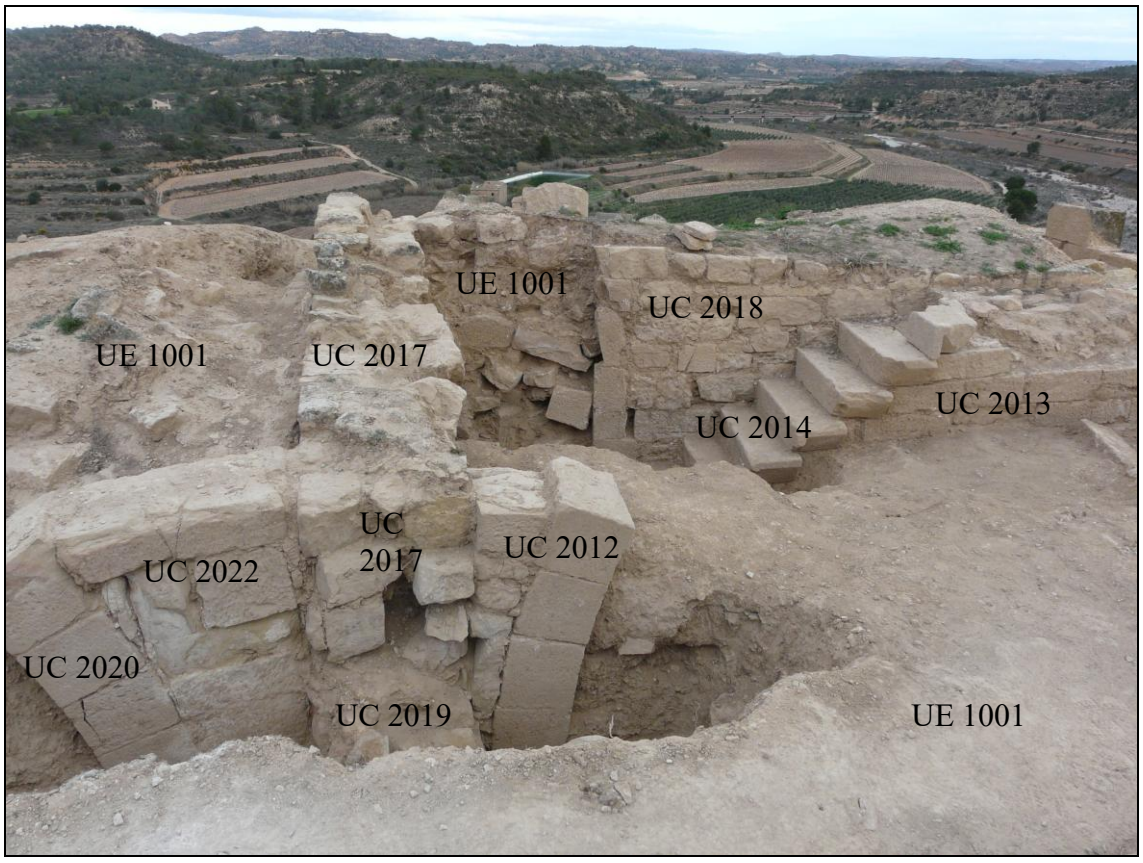

UE i UC documentades a la Cata 06

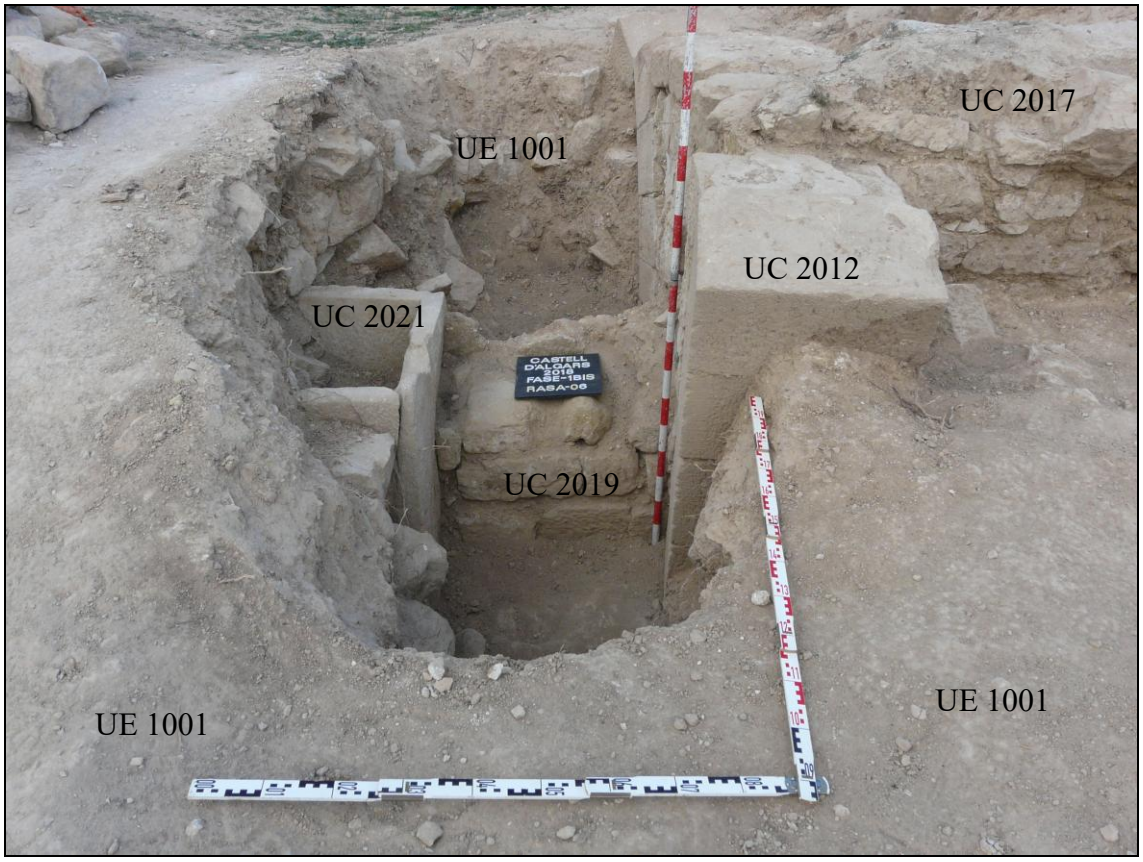

UE i UC de la Cata 06

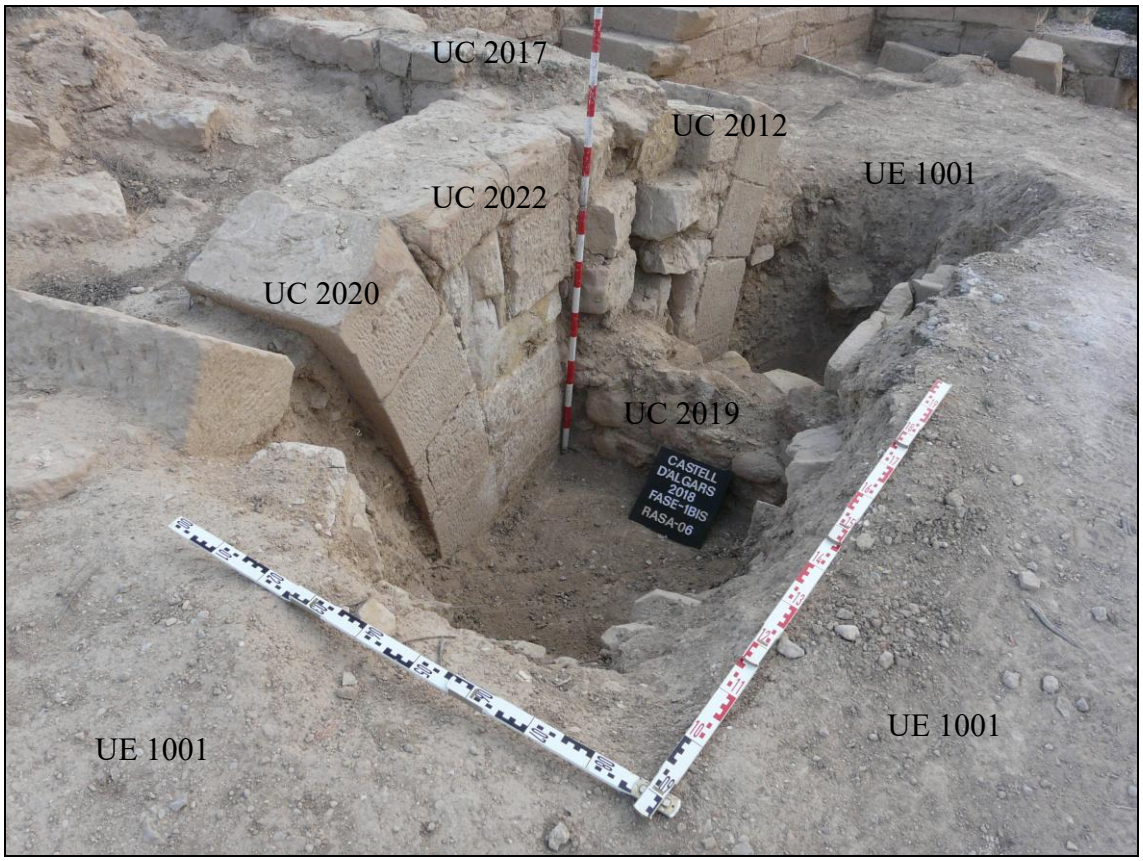

UE i UC de la Cata 06

6.2.2.4. Cata 07

La Cata 07 es va obrir en el quadrant SW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud de 210 cm (eix S-N), una amplada de 120 cm (eix E-W) i la profunditat és de 95 cm. La seva excavació no ha documentat material ceràmic però ha possibilitat deixar al descobert, sota la UE.1001, total o parcialment, les següents estructures constructives:

UC 2023: Mur de contrafort del lateral sud d'un arc apuntat (UC 2024) que és el lateral oposat a la UC 2020. Mur de carreus i blocs de pedra formant filades regulades de bona factura. Té 85 cm de llargada, 55 cm d'amplada i l'alçada és de 70 cm. S'adossa al mur perimetral del castell (UC 2007) i se li adossa la UC 2024.

UC 2024: Tres dovelles *in situ* del lateral sud d'un arc apuntat (costat oposat a la UC 2020). Les dovelles tenen una amplada de 55 cm i l'alçada total conservada és de 70 cm. Es recolza a la UC 2023.

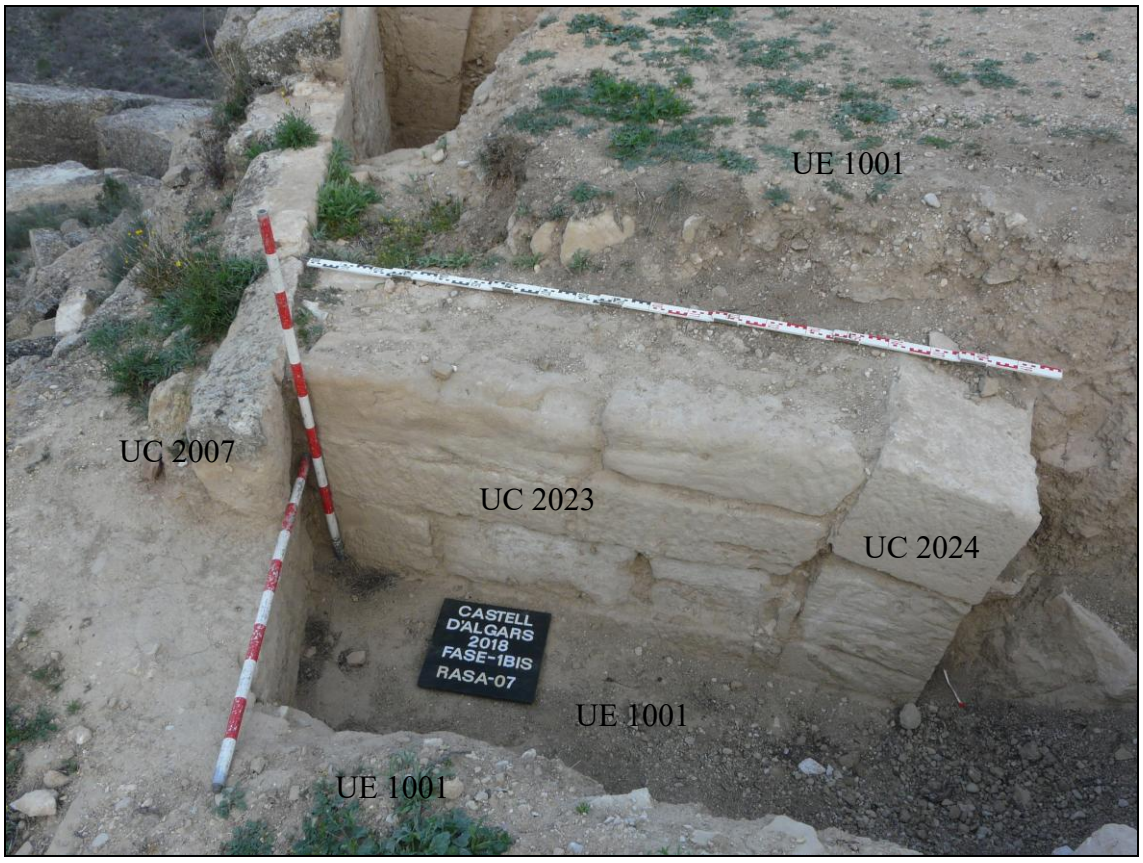

UE i UC documentades a la Cata 07

6.2.2.5. Cata 08

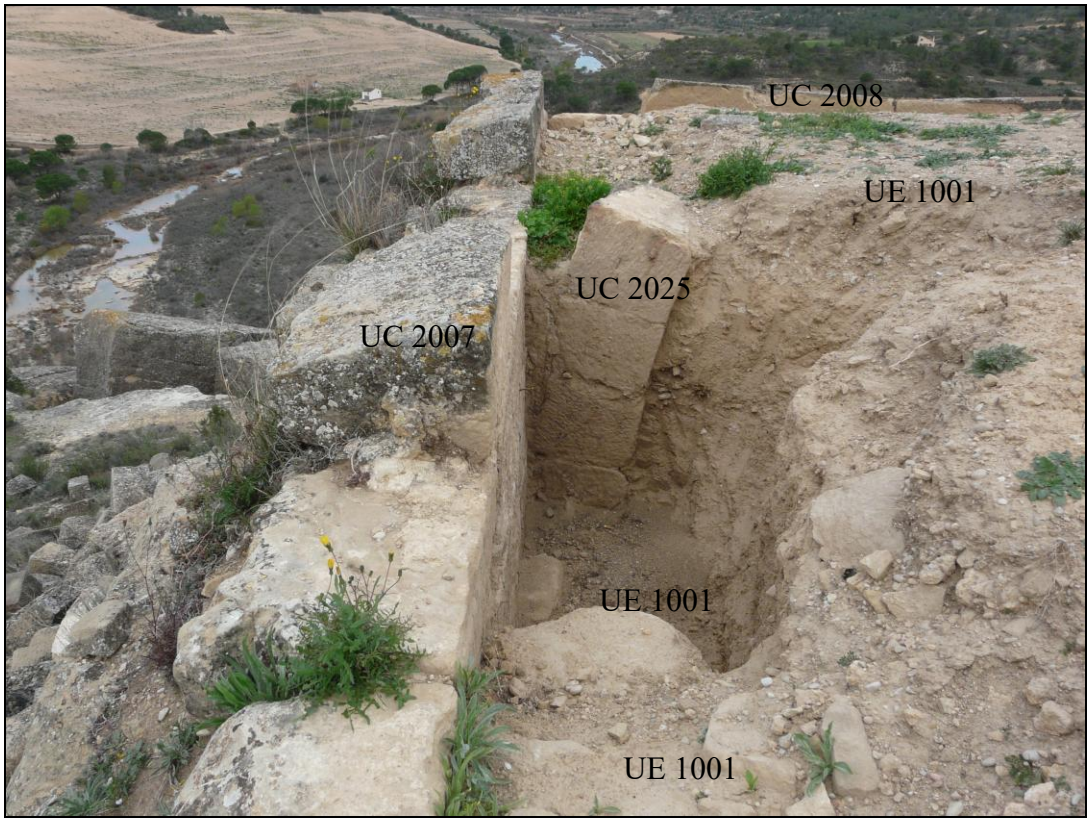

UE i UC documentades a la Cata 08

La Cata 08 es va obrir en el quadrant SW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud de 160 cm (eix E-W), una amplada de 55 cm (eix S-N) i la profunditat és de 95 cm. La seva excavació no ha documentat material ceràmic però ha possibilitat deixar al descobert, sota la UE 1001, l'arrencament d'un arc apuntat (UC 2025), del que hi resten quatre dovelles de 55 cm d'amplada (i que es correspon amb el costat oposat a la UC 2026) que s'adossa a la UC 2007.

6.2.2.6. Cata 09

La Cata 09 es va obrir en el quadrant SW de la part occidental de la plataforma superior. Té una longitud (eix E-W) de 150 cm, una amplada (eix S-N) de 100 cm i una profunditat de 40 cm. La seva excavació no ha documentat material ceràmic però ha possibilitat deixar al descobert, sota la UE 1001, total o parcialment, les següents estructures constructives:

UC 2026: Arrencament d'un arc apuntat (UC 2026), amb dovelles de 55 cm d'amplada (i que es correspon amb el costat oposat a la UC 2025) que s'adossa a la UC 2027.

UC 2027: Mur longitudinal (sobre l'eix E-W) de parament irregular de 300 cm de longitud i 60 cm d'amplada. Se li adossa la UC 2026.

UE i UC documentades a la Cata 09

6.2.2.7. Cata 10

La Cata 10 es va obrir just al mig de la part occidental de la plataforma superior del castell. Té 420 cm de longitud (eix E-W), 65 cm d'amplada (eix S-N) i una profunditat de 20 cm. La seva excavació ha possibilitat deixar al descobert sota la UE 1001, la UC 2017: un mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell irregular i doble parament que té 420 cm de longitud, l'amplada és de 75 cm i l'alçada màxima (cara nord) de 205 cm. Pel lateral nord se li recolza la UC 2012, pel lateral sud la UC 2022 i per la part frontal, encarada a l'est, la UC 2019.

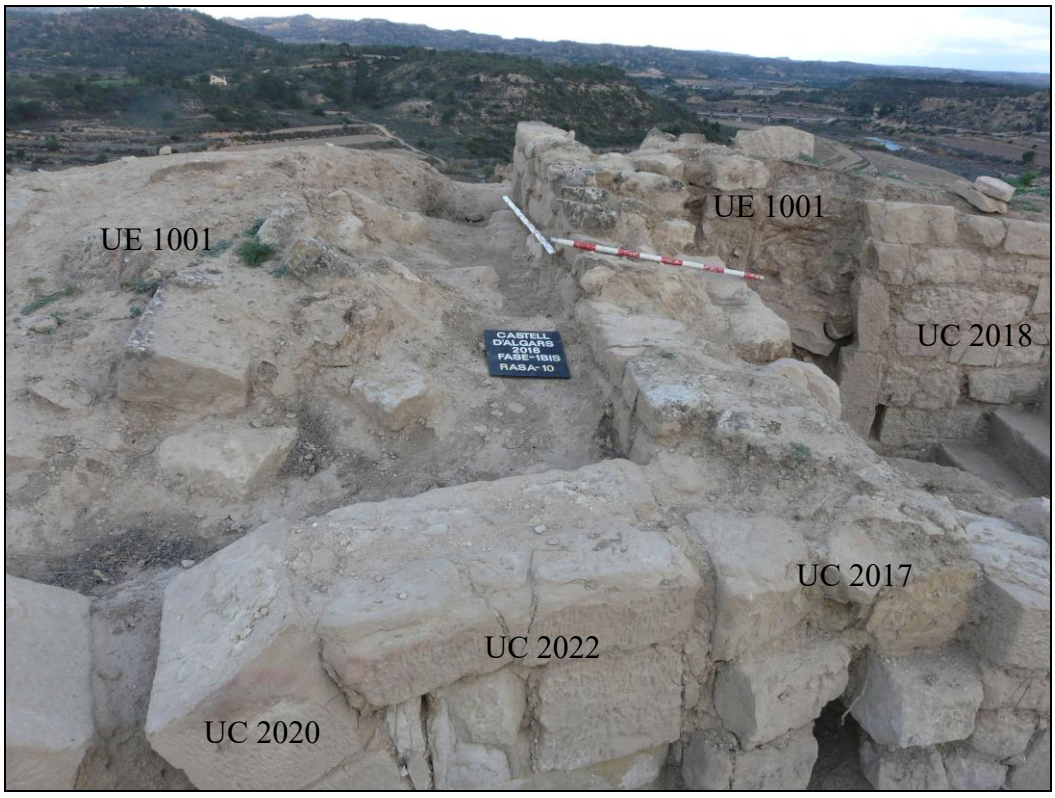

UE i UC documentades a la Cata 10

6.2.3. DESCRIPCIÓ I RESULTATS DE LA CAMPANYA 2021

Després de tres anys sense cap intervenció arqueològica en el castell d'Algars, una espessa vegetació havia colonitzat la zona del baluard i bona part de la plataforma superior., així que abans d'iniciar la intervenció arqueològica a la plataforma superior, es va procedir a la tala i neteja de la vegetació amb mitjans manuals com estisores i xerracs per tal de no malmetre les estructures, amb la posterior retirada d'aquestes restes vegetals.

Vegetació que cobria l'Àmbit B de la plataforma superior

Vegetació que cobria l'àmbit B de la plataforma superior

Vegetació que cobria l'Àmbit A de la plataforma superior

Vegetació que cobria l'Àmbit A de la plataforma superior

Àmbit A un cop net de vegetació

Àmbit A un cop net de vegetació

6.2.3.1. Excavació arqueològica a l'Àmbit A de la plataforma superior

En la campanya de 2017 només es va fer el resseguiment per la part interior dels murs i es va procedir a l'excavació de la base de l'arc diafragma per poder assentar-hi la cimbra de fusta que suportaria l'arc. Llavors ja es va documentar que a la base de l'arcada es trobava la roca natural (UE 1002), degudament condicionada per conferir-li una superfície planera i regularitzada, semblava que acabada amb un possible paviment d'argamassa de calç. En aquesta fase o campanya, s'ha procedit a excavar en extensió el nivell de terres (UE 1001), el qual es troba sota una fina capa superficial de terra vegetal (UE 1000) i que està conformat per un estrat d'argiles llimoses, amb intrusió de carreus, pedres i material ceràmic en poca quantitat, que presenta una potència variable.

L'Àmbit A després d'excavar la UE 1001 deixant al descobert la roca natural

L'Àmbit A després d'excavar la UE 1001 deixant al descobert la roca natural

L'excavació en extensió de l'Àmbit A ha permès constatar que es va aprofitar la superfície planera de la roca natural (UE 1002) i que les escletxes de la roca es van reomplir amb pedruscall i terra per regularitzar la superfície de pas; no obstant, no s'evidencien diferències prou significatives com per individualitzar una nova unitat estratigràfica degut al profund desgast, ja que en alguns indrets presenta evidències d'un possible acabat amb paviment d'argamassa de calç (UC 2004).

Superfície irregular de la UC 1002 amb les escletxes

Superfície irregular de la UC 1002 amb les escletxes

Al tram meridional de muralla (UC 2007), que presenta una alçada conservada entre 40 i 60 cm, s'adossa una estructura que s'interpreta com una escala i que s'ha identificat com UC 3001. No està completament excavada, raó per la que la descripció i les mides consignades en el paràgraf següent són provisionals.

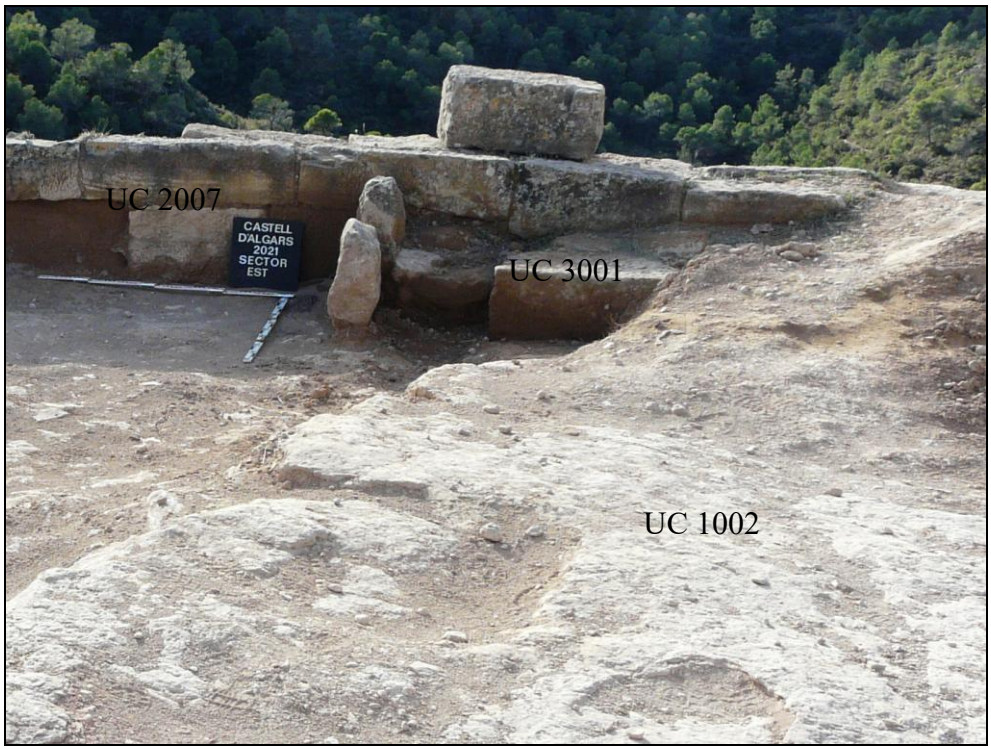

L'escala (UC 3001) adossada al mur UC 2007

En el procés d'excavació de la UC 3001 s'ha deixat al descobert un ample total d'1,20 metres, un fons de 78 cm i una alçada de l'esglaó de 27 cm. L'extrem oriental de l'estructura està delimitat per dos blocs ortostàtics; el primer (l'adossat a la UC 2007) té 41 cm de llarg, 54 d'alçada i 12 de gruix, mentre que el segon té 41 cm de llarg, 45 d'alçada i 12 de gruix. L'esglaó és irregular per estar conformat per una pedra de 46 cm de frontal i un bloc ben escairat de 64 cm de frontal.

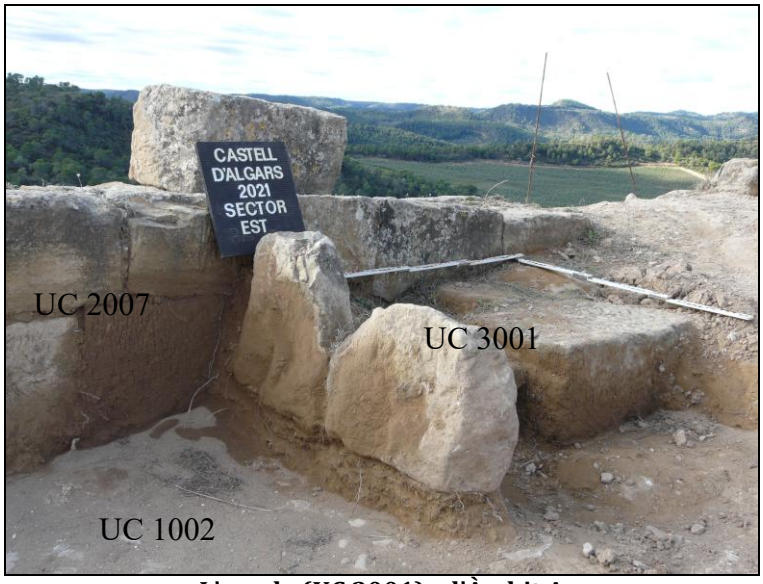

L'escala (UC 3001) a l'Àmbit A

Vista frontal de l'escala (UC 3001)

A l'Àmbit A no hi havia cap compartimentació interna i s'ha constat que el trànsit, a través de l'arc diafragma, de l'Àmbit A al B es realitzava sense solució de continuïtat, deambulant per sobre de la roca natural i el possible paviment (UC 2004).

6.2.3.2. Excavació arqueològica a l'Àmbit B de la plataforma superior

Amb l'objectiu de continuar la recerca de les estructures arquitectòniques documentades en els sondejos oberts en les campanyes anteriors (2017 i 2018), es va prendre la decisió d'intervenir en l'Àmbit B, l'espai situat en el costat occidental del recinte emmurallat que té forma pentagonal, ocupa una superfície de 250 m^2 i està delimitat per quatre trams de la muralla perimetral que, seguint les agulles d'un rellotge, són: el tram septentrional (UC 2005), el tram meridional (UC 2007), el tram sud-occidental (UC 2008) i el trams nord-occidental (UC 2009), amb l'arc diafragma (UC 2002) i els seus contraforts tancant el costat oriental. El nivell d'enderroc en alguns punts supera els dos metres de potència.

6.2.3.2.1. Sector arc diafragma

Una de les primeres qüestions a resoldre era la d'esbrinar com es realitzava el trànsit, a través de l'arc diafragma, de l'Àmbit A al B. Després d'excavar fins la roca natural la pràctica totalitat de l'Àmbit A, s'ha excavat completament la superfície sota l'intradós de l'arc diafragma, per tot seguit obrir una àrea rectangular de 5,30 x 3,50 metres, amb el costat llarg paral·lel a l'arc diafragmàtic i el curt en paral·lel a la muralla septentrional (UC 2005).

Àrea rectangular al costat occidental de l'arc diafragma abans de l'excavació

Àrea rectangular al costat occidental de l'arc diafragma abans de l'excavació

L'excavació d'aquest sector ha permès constatar efectivament que el trànsit, a través de l'arc diafragma, de l'Àmbit A al B es realitzava sense solució de continuïtat, deambulant per sobre de la roca natural i el possible paviment (UC 2004), a més de posar al descobert un mur adossat a la UC 2005.

Àrea rectangular al costat occidental de l'arc diafragma a l'inici de l'excavació

UE 1001

Trànsit a través de l'arc diafragma de l'Àmbit A al B, en primer terme la UC 3002

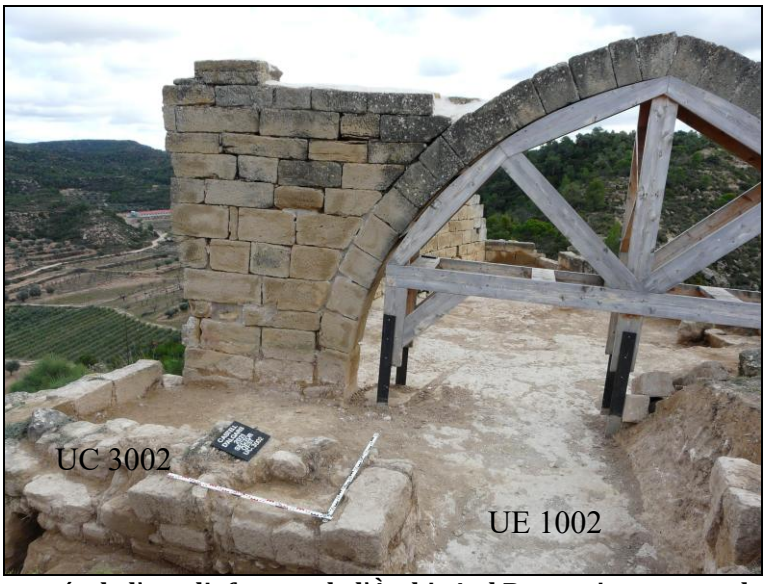

Trànsit a través de l'arc diafragma de l'Àmbit A al B, en primer terme la UC 3002

Cal fer memòria que la UC 2005 té una longitud total de 27,5 m, dels quals, 18 metres corresponen a l'àmbit B, mentre que la resta corresponen a l'àmbit A. Dita UC 2005 s'assenta directament sobre la roca natural (UE 1002) i té una amplada entre 88 i 90 cm, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, tot i que en una petita zona, aquest ha desaparegut i s'observa la roca natural.

El nou mur documentat (UC 3002) presenta una orientació nord-sud, té una llargada de 3,30 metres i una amplada de 69 cm a l'extrem nord i de 76 cm a l'extrem sud. És una estructura de bona factura, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, que assenta sobre la roca natural (UE 1002), la cara est conserva una alçada de 66 cm i l'oest de 86 cm. Aquest mur interior (UC 3002) delimita amb l'arc diafragma un espai rectangular de 3,30

metres de llarg per 1,80-1,90 metres d'ample, el qual presenta un paviment de morter de calç que no s'ha excavat per preservar millor la seva conservació.

Cara interior de la UC 3002

Cara exterior de la UC 3002

Seguint l'eix nord-sud, a 1,77 metres de l'extrem meridional del mur (UC 3002) s'ha posat al descobert l'inici, i un tram d'1,72 metres, d'un mur transversal sobre l'eix est-oest, que s'ha identificat com UC 3003 i del que es conserva una alçada de 1,73 metres.

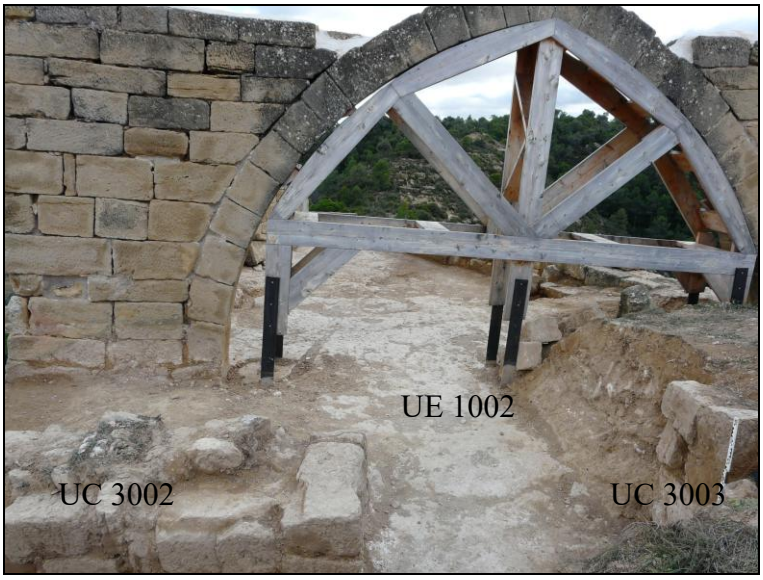

Vista de l'espai excavat des de l'oest

Detall de la UC 3003

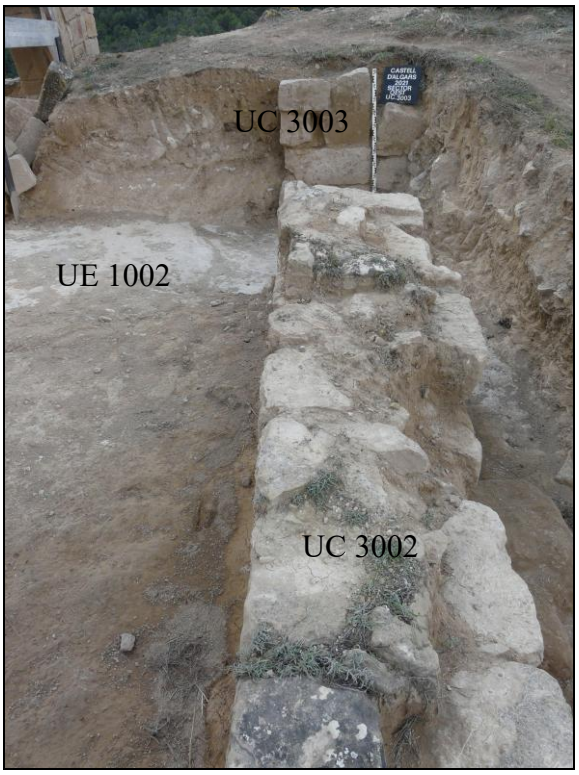

Estructures documentades

A l'igual que l'anterior, és una estructura de bona factura, amb doble parament de carreus molt ben aparellats lligats amb argamassa, que assenta sobre la roca natural (UE 1002). Sembla que la UC 3003 és en realitat l'extrem oriental de la UC 2019 posada al descobert a la rasa 06 durant l'anterior campanya d'excavacions.

Un primer seguiment superficial de la cota superior de la UC 2019 sembla confirmar que efectivament la UC 3003 i la UC 2019 són la mateixa estructura arquitectònica, un mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell regular de carreus irregulars. Prenent en consideració aquesta troballa i el potencial de les estructures documentades en el quadrant nord-occidental de l'àmbit B, es va procedir a l'ampliació de les cates 04B, 05 i 06 per posar al descobert la seva relació estructural i espacial.

El sector de l'Àmbit B abans de la intervenció

El sector de l'Àmbit B abans de la intervenció

6.2.3.2.2. Ampliació de les cates 04B, 05 i 06

L'ampliació de les cates 04B, 05 i 06 per posar al descobert la seva relació estructural i espacial ha consistit en obrir-les en extensió un sector rectangular de 2,25 x 3,50 metres, amb el costat curt en paral·lel a la UC 2005, i en excavar la UE 1001 fins arribar a la roca natural del terreny (UE 1002).

La Cata 04B es localitzava a l'oest de la porta d'accés al recinte (UC 2010) i havia permès posar al descobert les dovelles del lateral nord d'un arc apuntat (UC 2011) que es recolzava a la UC 2005 que a la vegada li servia de contrafort.

La Cata 05 es localitzava a l'oest de la UC 2011 i va permetre posar al descobert, total o parcialment, les següents estructures constructives: 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 i 2018.

La Cata 06 s'havia obert just al mig de la part occidental de la plataforma superior del castell. La seva excavació va permetre deixar al descobert, total o parcialment, les següents estructures constructives: 2012, 2017, 2019, 2020, 2021 i 2022.

El fet d'obrir en extensió un sector rectangular de 2,25 x 3,50 metres, amb el costat curt en paral·lel a la UC 2005, i en excavar la UE 1001 fins arribar a la roca natural del terreny (UE 1002), ha permès deixar completament excavat l'espai delimitat per les UC's 2010, 2011, 2005, 2013, 2014, 2017 i 2019 i determinar que:

1) La cara interior del mur perimetral (UC 2005), entre les UC's 2010 i 2013 presenta cinc filades regulars de carreus perfectament disposats a trencajunt, amb una alçada d'1,52 metres i una base d'1,50 metres.

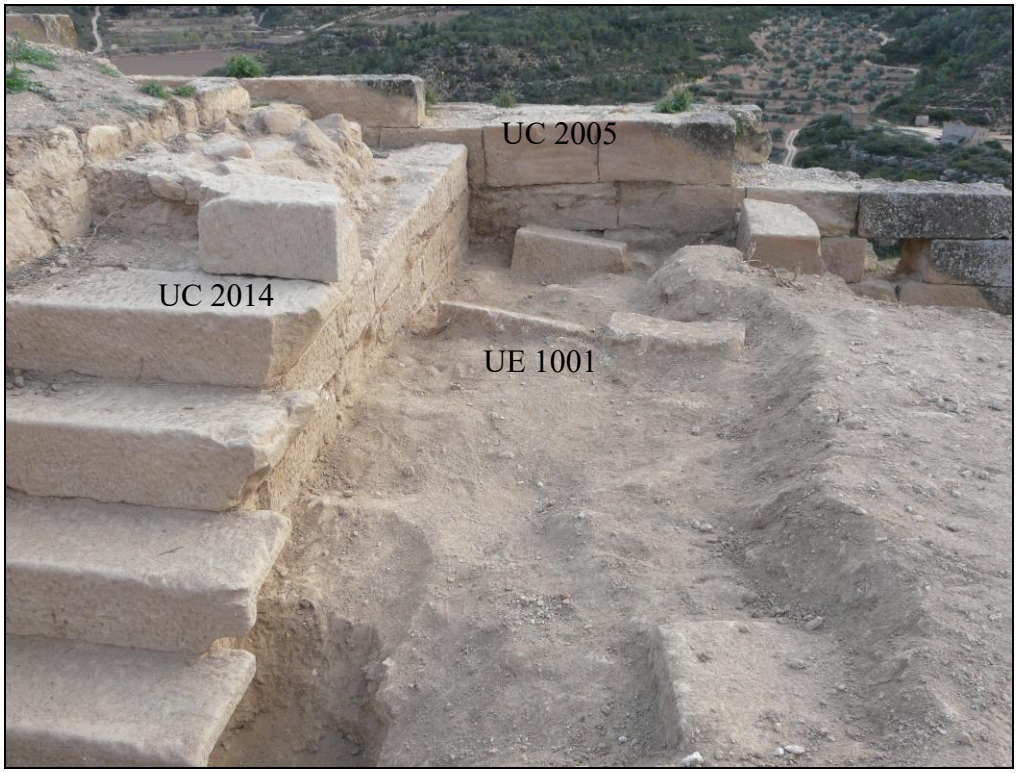

Cara interior de la UC 2005 abans de la excavació

Cara interior de la UC 2005 després de la intervenció

2) L'escala de pedra (UC 2014) té una alçada conservada d'1,64 metres i el mur (UC 2018) conserva una alçada de 2,15 metres; metre que l'espai rectangular delimitat per les UC's 2014 i 2017 té 1,45 metres de llarg (sentit N-S) per 1,20 (W-E). Un espai rectangular que consisteix en el nivell de circulació conformat per la roca natural regularitzada.

Lateral excavat de l'escala UC 2014

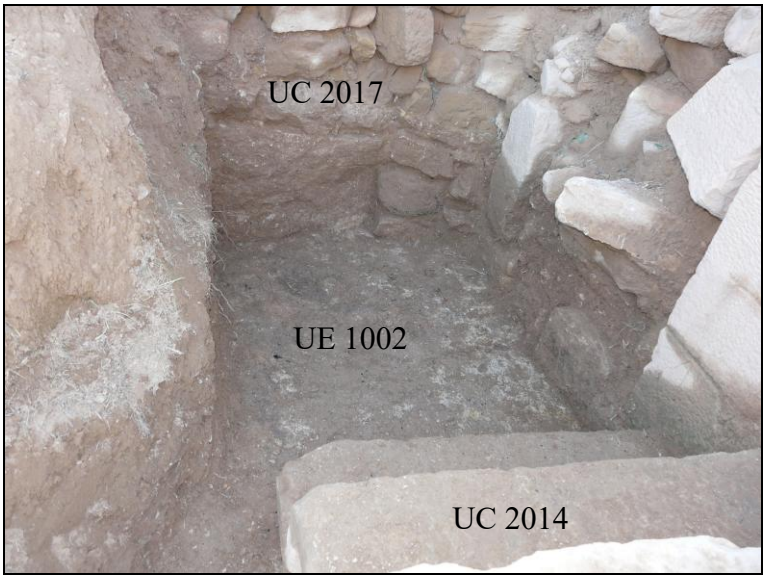

Espai davant l'escala UC 2014

3) L'excavació de l'espai delimitat per les UC's 2012, 2019 i 2021, ha permès concretar que la UC 2019 és un mur longitudinal a l'eix E-W d'aparell regular de carreus irregulars que s'assenta sobre la roca natural.

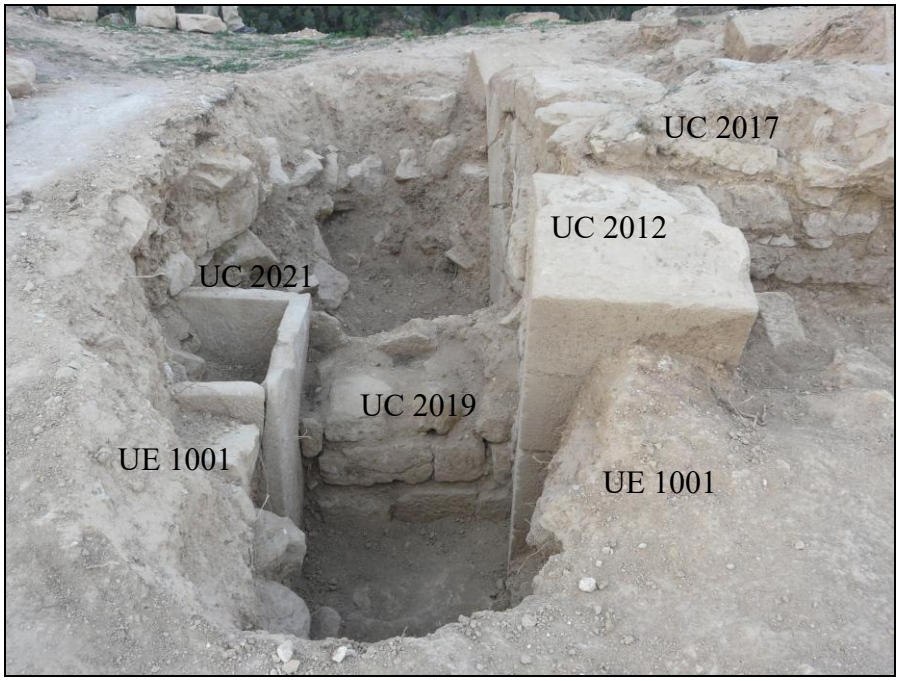

UC 2019 abans de la intervenció

Cara septentrional de la UC 2019 després d'excavar-la

4) Sobre aquest mur i descentrat respecte al seu eix longitudinal s'assenta un dipòsit de pedra (UC 2021), separat 80 cm respecte a l'arc UC 2012. El dipòsit UC 2021 és rectangular, té 1,46 metres de llargada exterior (orientat W-E), per 87 cm d'amplada i una alçada de 74 cm. Les mides interiors són respectivament: 129 de llarg, 69 cm d'ample i 66 cm d'alçada; mentre que la vora és de 8 cm. A la base del costat septentrional presenta una obertura per buidar el dipòsit. Hem fet menció que el dipòsit estava desplaçat respecte a l'eix longitudinal del mur UC 2019, raó per la que el seu prefecte assentament requeria d'un bloc de pedra de 43 cm de longitud, per 30 cm d'alçada i 36 cm d'amplada.

Dipòsit de pedra UC 2021

5) En el costat septentrional del mur (UC 2019) s'ha documentat un retall irregular (UC 3006) a la roca natural que amida 0,44 metres de llargada màxima i 0,35 metres d'amplada màxima.

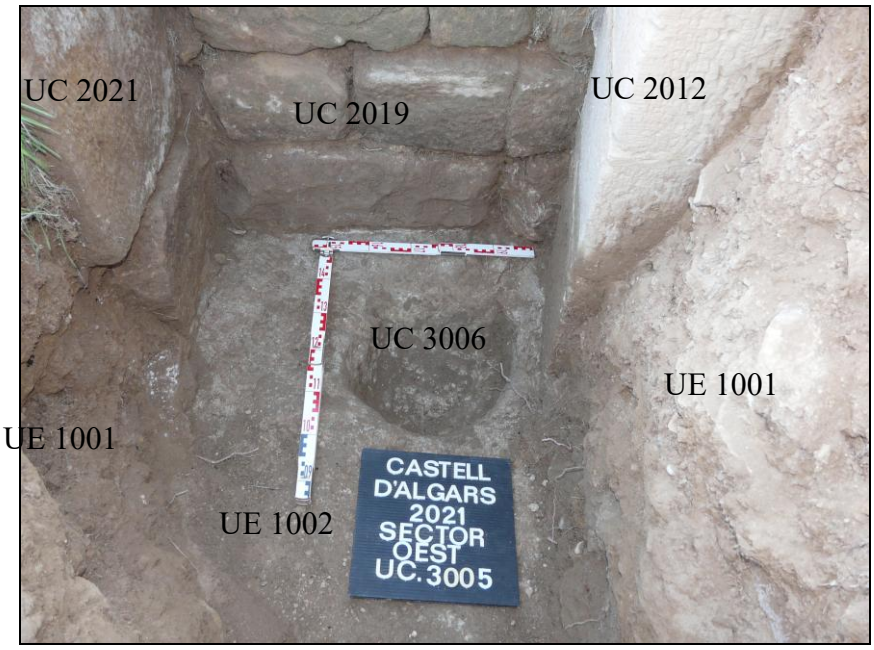

Retall a la pedra (UC3006)

6.2.4. DESCRIPCIÓ I RESULTATS DE LA CAMPANYA 2023

La quarta fase o campanya d'intervenció al castell d'Algars (juny de 2023) s'ha desenvolupat íntegrament en l'anomenat Àmbit B, procedint a ampliar les cates identificades amb els números 6, 7 i 8.

6.2.4.1. Ampliació de la Cata 06

Just al mig de la part occidental de la plataforma superior del castell, en les campanyes precedents s'havia obert i ampliat la Cata 06 per posar al descobert la relació arquitectònica i espacial de les estructures documentades. Abans de la present intervenció ja representava una àrea de 4 metres de longitud (eix S-N) per 1,40 metres d'ample (eix E-W), de la que s'havia excavat una profunditat màxima d'1,45 metres de la UE 1001, sota la qual s'havien deixat al descobert, total o parcialment, les unitats constructives següents: UC 2012, UC 2017, UC 2019, UC 2020, UC 2021 i UC 2022.

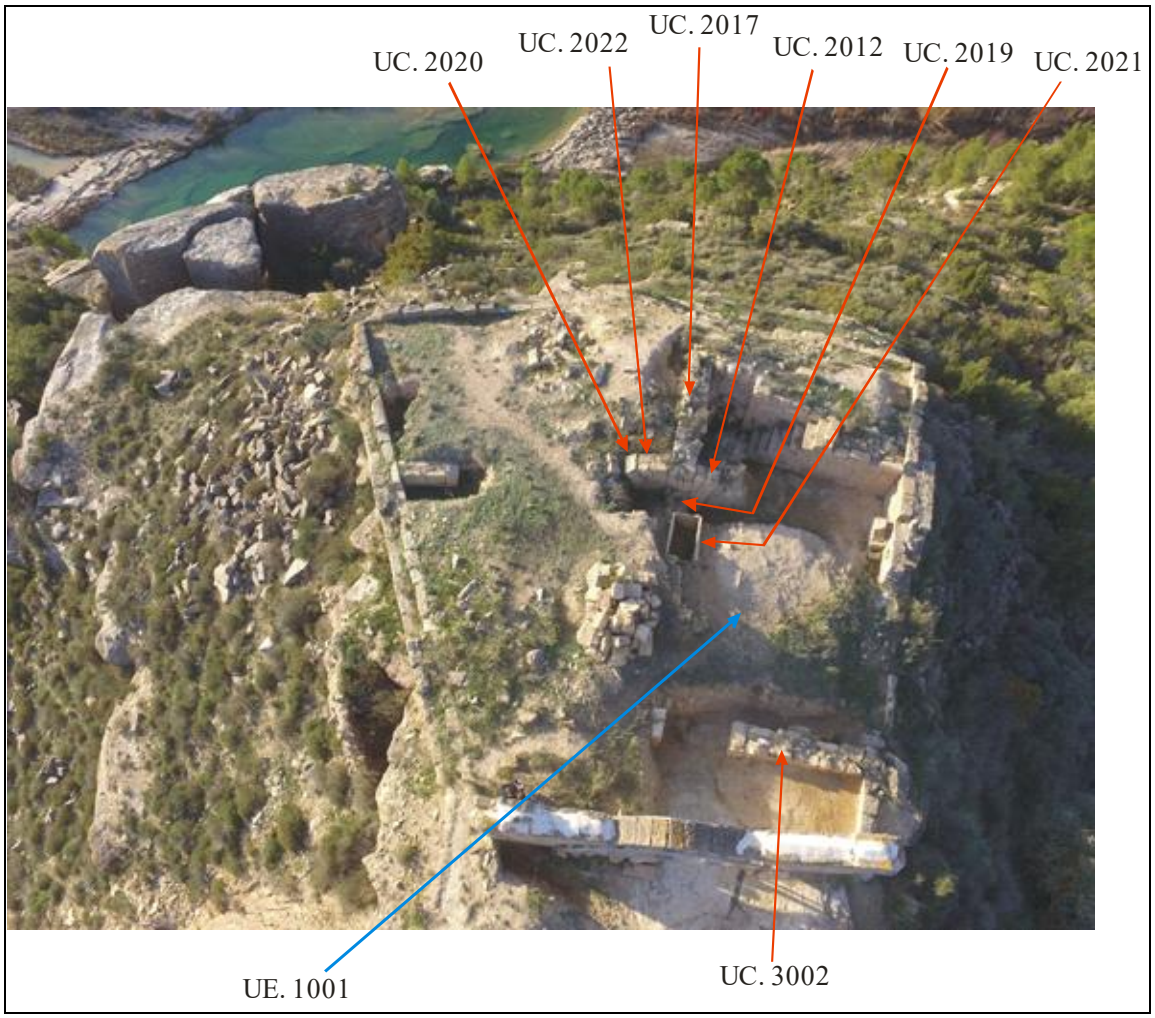

UE i UC's documentades en campanyes anteriors a la Cata 06

La nova intervenció a la Cata 06 ha consistit en excavar una potència màxima d'uns 30 centímetres de la UE 1001 —de les mateixes característiques que en les campanyes anteriors— en l'àrea delimitada per la UC 3002, al sud-est de l'Àmbit B: les estructures representades per les UC's 2012, 2017, 2019, 2020, 2021 i 2022, al nord-est; i les UC's 2021 i 3003 cap a l'oest. La situació de les estructures documentades ha condicionat que l'àrea excavada constitueixi un polígon irregular d'uns 30 m², determinat per un costat de 4,5 metres de llargada (eix nord-sud) per 6,5 metres d'amplada (eix est-oest). Àrea representada en la planta següent.

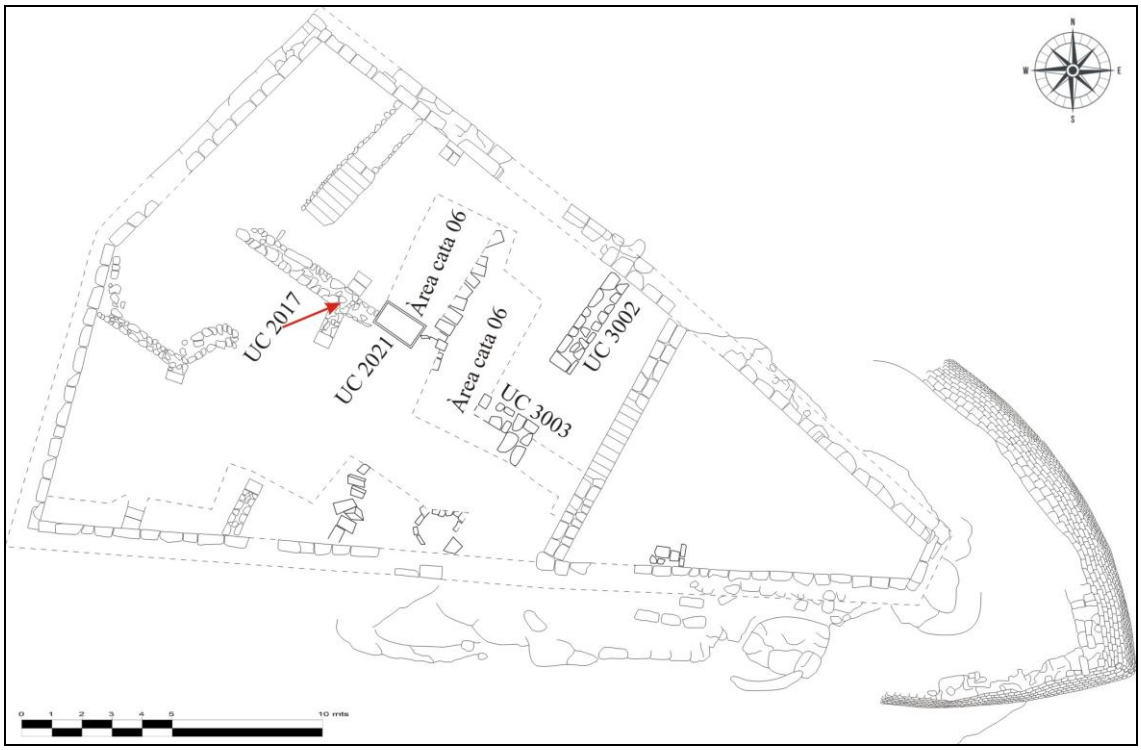

Planta de delimitació de l'àrea ampliada de la Cata 06

Pla zenital de la intervenció. A l'esquerra l'àrea abans de la intervenció.
A la dreta l'àrea posada al descobert després d'ampliar la Cata 06

Com s'evidencià a la foto anterior, s'ha constatat que la UC 3003 no és, com erròniament es podia intuir en la campanya precedent, l'extrem oriental de la UC 2019. Per tant no són la mateixa estructura arquitectònica, sinó una estructura en L composta per: un mur longitudinal sobre l'eix est-oest d'aparell regular de carreus irregulars i cara exterior ben carejada, de 0,70 metres d'amplada per 1,20 metres d'alçada, del que s'ha posat al descobert una longitud de 2 metres; i un altre

mur en perfecte angle recte, aixecat sobre l'eix sud-nord, i de les mateixes característiques constructives d'aparell regular de carreus irregulars i cara exterior ben carejada, que té 2 metres de longitud total, 0,80 metres d'amplada i 1,20 metres d'alçada.

Frontal i lateral de la UC 3003 i la seva relació amb la UC 3002

Lateral de la UC 3003 i la seva relació amb la UC 3002

Una vegada constatada que la UC 3003 presentava una cara vista i no tenia cap relació estructural amb la UC 2019, es va prendre la decisió de progressar en direcció nord-oest per determinar quina relació s'establia amb la UC 2021. Excavada en àrea i profunditat la UE 1001 en aquest espai, a una distància 1,90 metres sobre l'eix sud-nord, és va documentar la UC 4000, una mena de pilar central format per la superposició de blocs de pedra carejats, el qual està alineat amb la UC 2017, i que a l'igual que aquest servia per recolzar-hi les dovelles d'una gran arcada a costat i costat del pilar central (UC 4001, a la dreta; i UC 4002, a l'esquerra), com es constata a la foto 10. S'han documentat arrenglerades cap a la dreta les dovelles de l'arcada (UC 4002), com es pot constatar a la foto 11; mentre que només una de les dovelles de l'arcada (UC 4001) s'observa a l'esquerra del pilar central que té 0,90 metres d'amplada i conserva una alçada d'1,20 metres.

Relació entre els UC's 3003 i 4000 soterrades sota la UE 1001

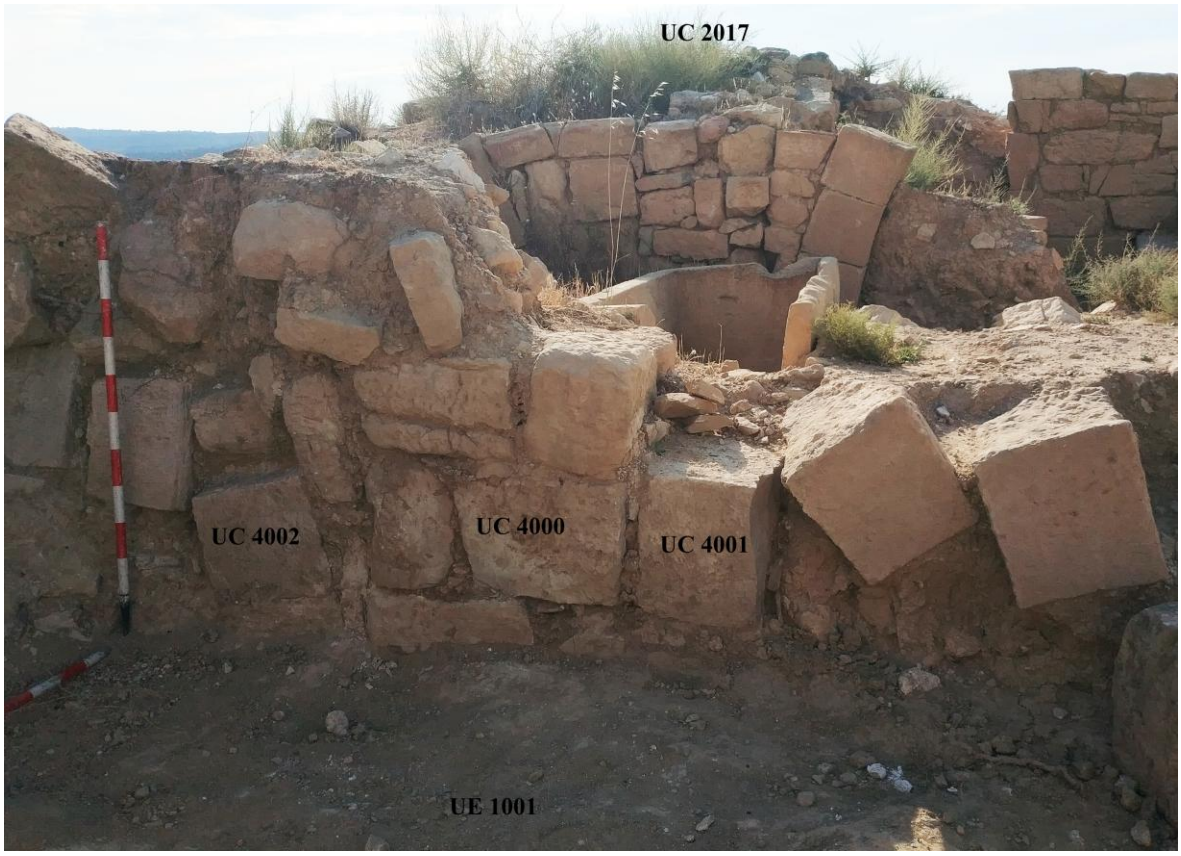

Detall de les UC's 4000, 4001 i 4002 i la seva alineació respecte a la UC 2017

Arrenglerades cap a la dreta es documenten les dovelles de l'arcada (UC 4001)

Finalment, es va decidir establir la relació entre l'arc apuntat central, que divideix el castell entre els Àmbits A i B i la UC 3002, documentant que per sota la UE 1001 ja aflora sense solució de continuïtat l'estrat natural de roca (UC 1002), facilitant la circulació entre ambdós àmbits.

Pla zenital de la dreta de l'arc apuntat central i de l'estrat de roca natural entre els Àmbits A i B a l'esquerra de la UC 3002

Detall de l'estrat de roca natural entre els Àmbits A i B a l'esquerra de la UC 3002

6.2.4.2. Ampliació de les Cates 07 i 08

En les campanyes anteriors s'havien documentat en el lateral oriental del castell dos arrencaments d'arcades en les Cates 07 i 08, com es constata en el pla zenital de l'Àmbit B d'abans de la present intervenció.

Pla zenital de l'àmbit B. A l'esquerra àrea a intervenir per determinar el nombre total d'arcades

La Cata 07 s'havia obert al mig de la part occidental de la plataforma superior. Tenia una longitud de 2,10 metres (eix sud-nord), una amplada de 1,20 metres (eix est-oest) i la profunditat és de 0,95 metres. Sota la UE.1001 es van documentar les següents estructures constructives: UC 2023 i UC 2024.

La Cata 08 s'havia obert en el quadrant sud-oest de l'Àmbit B. Originalment tenia una longitud d'1,60 metres (eix est-oest), una amplada de 0,55 metres (eix sud-nord) i la profunditat era de 0,95 metres. Sota la UE 1001 es va documentar l'arrencament d'un arc apuntat (UC 2025) que es correspon amb el costat oposat de dita arcada (UC 2026).

A les esmentades dos arcades documentades en les Cates 07 i 08, en la campanya de 2023 es va documentar una tercera doble arcada, de la qual no en teníem coneixement (UC 4000), amb una mena de pilar central format per la superposició de blocs de pedra carejats, en el que es recolzaven les dovelles de la doble arcada a costat i costat (UC 4001, a la dreta; i UC 4002, a l'esquerra), vàrem decidir que seria adient trobar la correspondència de la UC 4002 adossat al lateral occidental de la muralla perimetral. Amb aquest objectiu es van ampliar les Cates 07 i 08.

Pla zenital. A la part inferior l'ampliació de les Cates 07 i 08

Just a l'angle sud-oest i paral·lela a la muralla (UC 2007), per la cara interior del recinte, es va ampliar la Cata 08 obrint una rasa de 2,70 metres de llargada per 0,70 metres d'ample, deixant la profunditat a la mateixa cota que estava, un metre respecte a la cota superior. S'ha documentat l'arrencament d'un arc apuntat (UC 2025), de 0,60 metres de llargada, del que hi restaven quatre dovelles de 0,55 metres d'amplada (i que es correspon amb el costat oposat a la UC 2026) que s'adossa a la UC 2007.

Detall de la rasa oberta a l'angle sud-oest i paral·lela a la muralla (UC 2007)

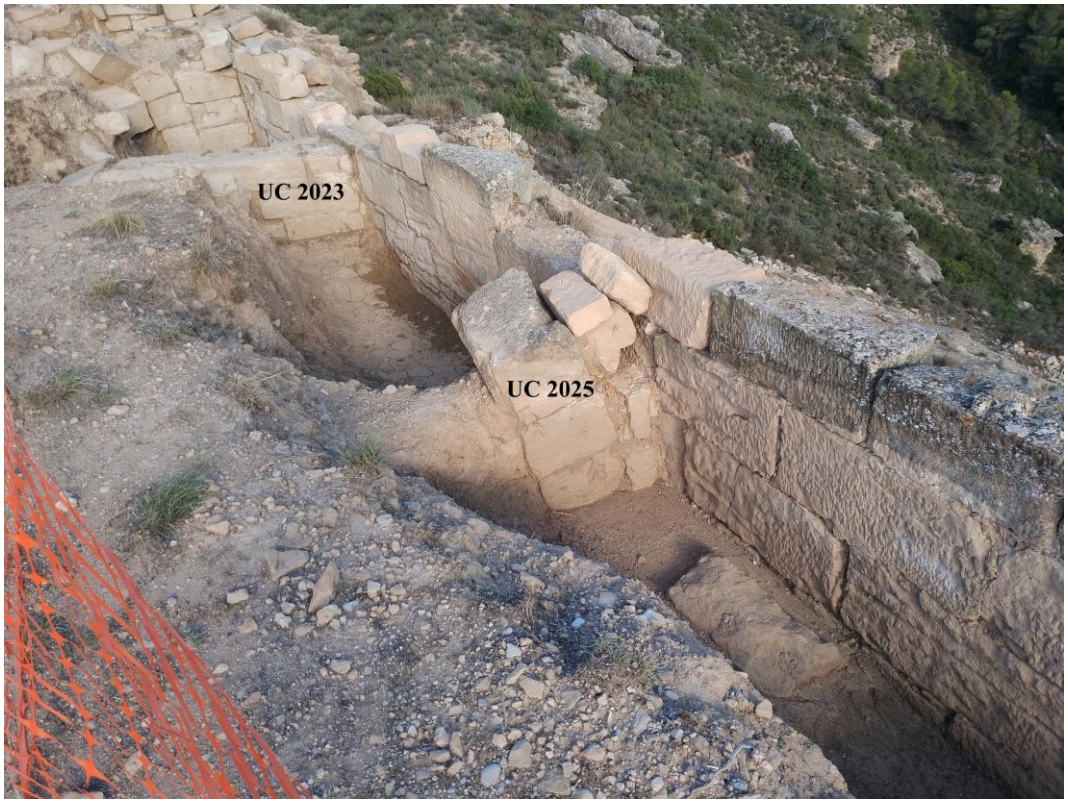

Detall de la UC 2025 i la seva relació amb l'altra arcada (UC 2023)

A l'esquerra de la UC 2025 es va ampliar la Cata 07 obrint una rasa de 2,70 metres de llargada per 1 metre d'ample, deixant la profunditat a la mateixa cota que estava, un metre respecte a la cota superior, que era d'1,10 metres. Veure fotos 15 i 17. S'ha documentat l'estructura de l'arcada formada per les UC's 2023 i 2024.

UC 2023: Mur de contrafort del lateral sud d'un arc apuntat (UC 2024) que és el lateral oposat a la UC 2020. Mur de carreus i blocs de pedra formant filades regulades de bona factura. Té 1,50 metres de llargada, 0,55 metres d'amplada i l'alçada és de 70 cm. S'adossa al mur perimetral del castell (UC 2007) i se li adossa la UC 2024.

UC 2024: Tres dovelles *in situ* del lateral sud d'un arc apuntat (costat oposat a la UC 2020). Les dovelles de 0,40 metres de llarg, una amplada de 0,55 metres i l'alçada total conservada és de 70 cm. Es recolza per l'esquerra amb la UC 2023.

Detall de les UC's 2023-2024 i la seva relació amb l'altra arcada (UC 2025)

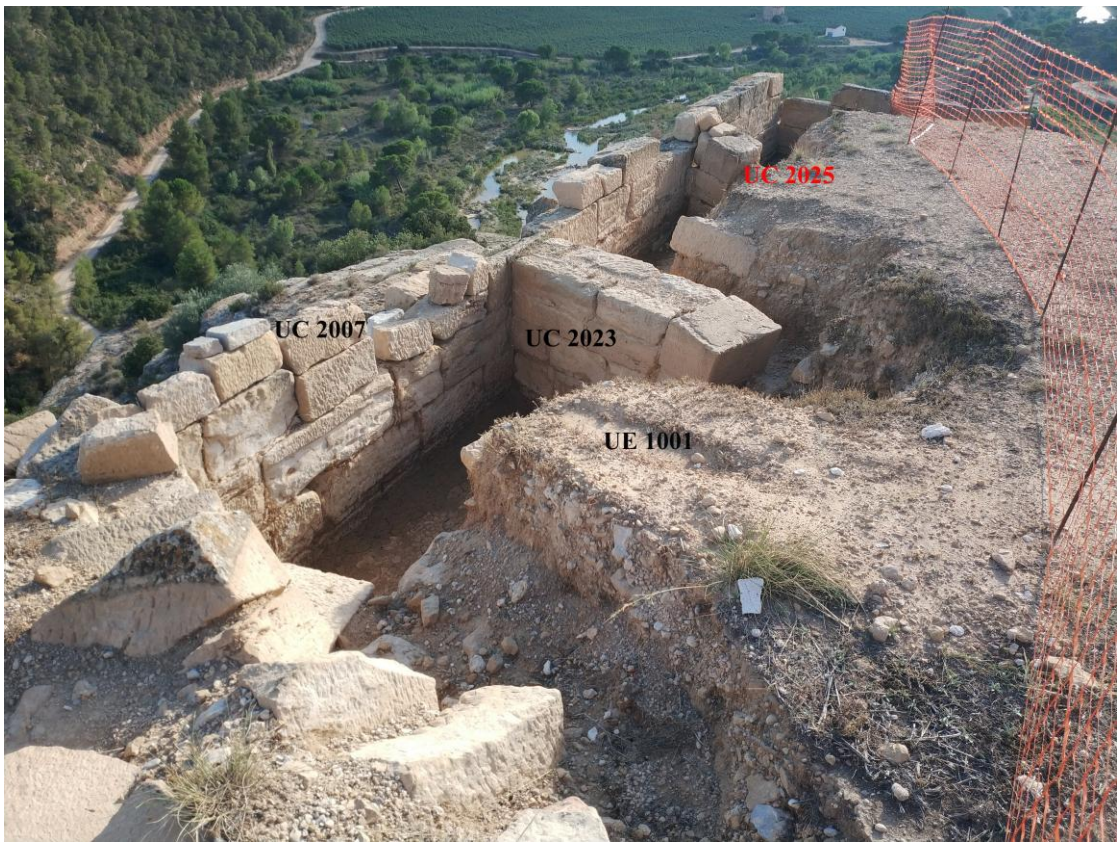

La rasa oberta a l'esquerra de la UC 2025 per descobrir completament la UC 2023-2024

A l'esquerra de les UC's 2023-2024 es va continuar ampliant la Cata 07 obrint una rasa de 2,70 metres de llargada per 1,30 metres d'ample i 1,50 metres de profunditat. Es van documentar les noves UC's 4003, 4004 i 4005.

Pla zenital de l'ampliació a l'esquerra de les UC's 2023-2024

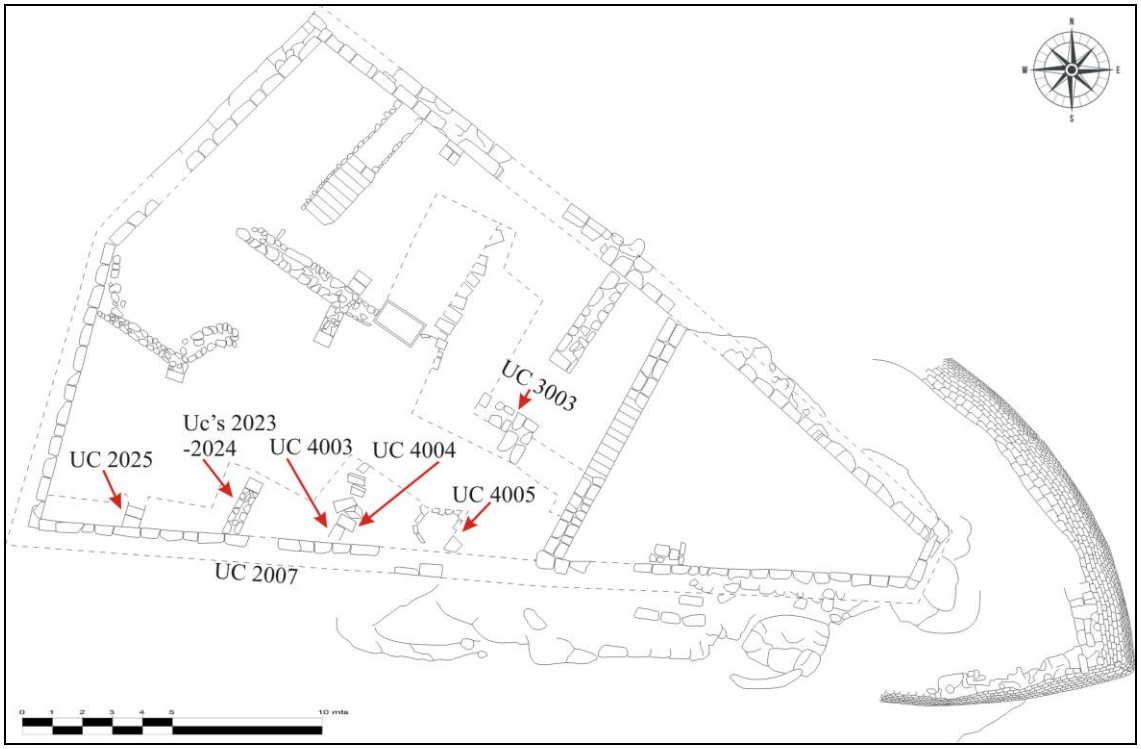

Planta de l'ampliació de les Cates 07 i 08 amb les UC's documentades

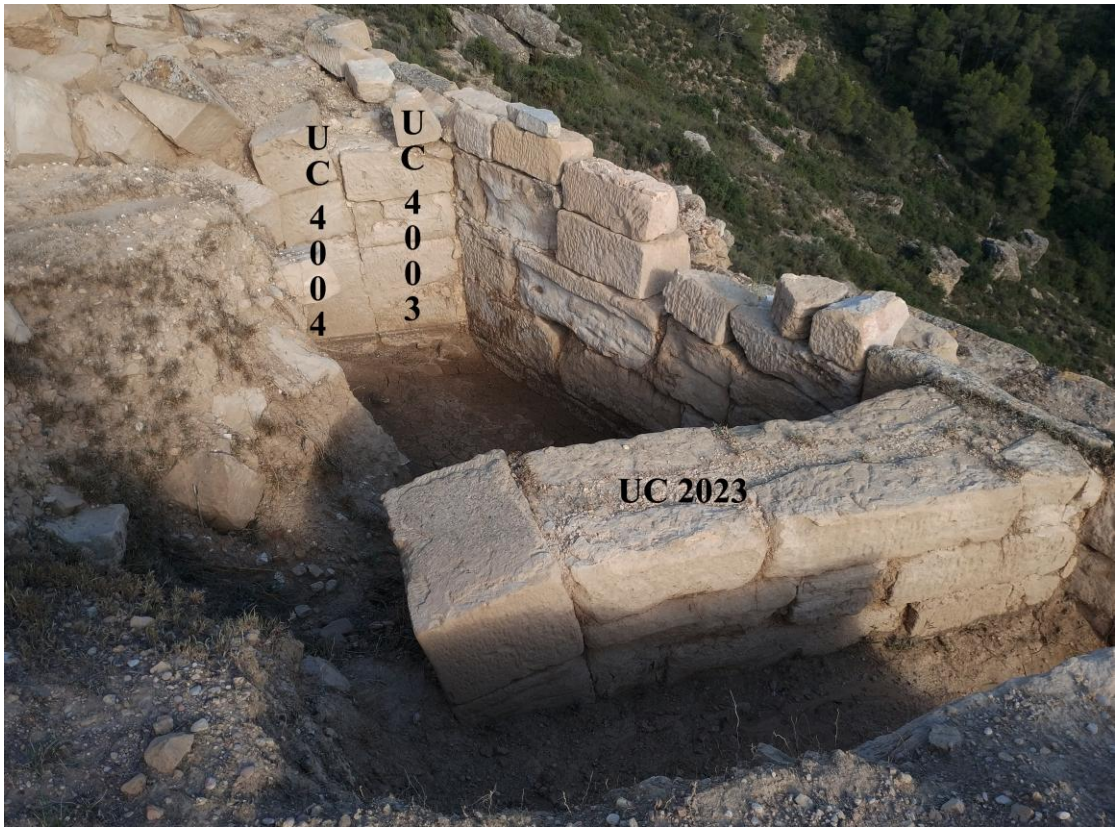

Detall de les UC's 4003 i 4004 i la seva relació amb l'altra arcada (UC 2023)

A 2,70 metres a l'esquerra de la UC 2023 s'ha documentat una nova estructura que es correspon amb una arcada formada per la UC 4003, un contrafort del lateral d'un arc apuntat (UC 4004). La UC 4003 és un mur de carreus i blocs de pedra formant filades regulades de bona factura. Té 0,55 metres de llargada, 0,55 metres d'amplada i l'alçada és d'1,40 metres. S'adossa al mur perimetral del castell (UC 2007) i se li adossa la UC 4004, de la que es conserven quatre dovelles *in situ*, del lateral sud d'un arc apuntat, de 0,25 metres de llarg, una amplada de 0,55 metres i l'alçada total conservada és de 70 cm. Es recolza per l'esquerra amb la UC 4003.

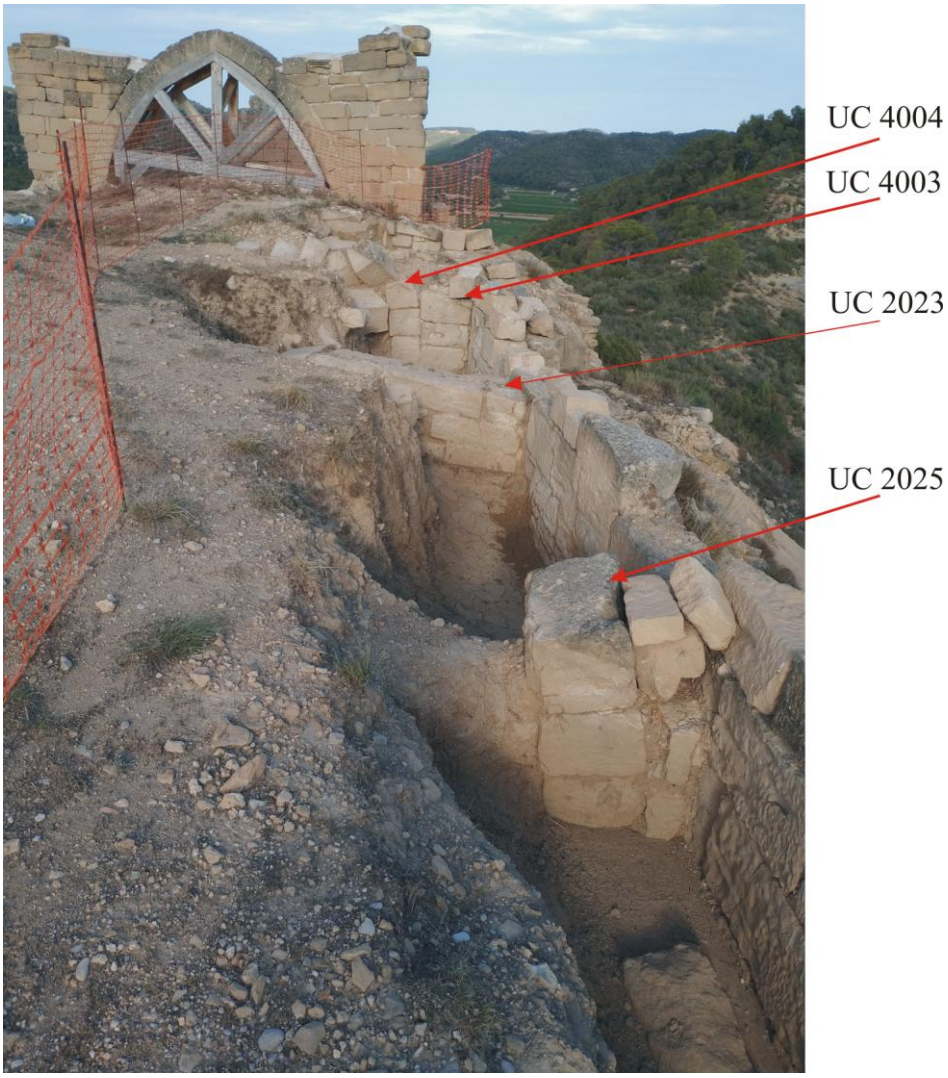

Relació espacial de les UC's 2025, 2023, 4003 i 4004

Per últim, per establir la relació espacial i estructural entre la UC 3003, les UC's 4004 i 4003 i el tram de muralla UC 2007, es va excavar aquella àrea posant al descobert la UC 4005 adossada al tram de muralla sud-occidental (UC 2007). Una estructura circular de 1,60 metres de llargada (eix oest-est) i 1,50 metres (eix nord-sud), amb una alçada excavada d'uns 0,70 metres. Hi ha una separació d'1,70 metres entre l'arcada (UC's 4003-4004) i la paret septentrional d'aquesta estructura de combustió, que interpretem com un possible forn de pa, doncs s'han documentat cendres entre els sediments de la UE 1001 que la reomplia. Es tractaria d'una estructura de combustió amb parament interior de blocs de pedra ben escairats disposats en fileres regulars i volta realitzada amb la tècnica d'aproximació de filades. Per formar aquesta falsa cúpula es va retallar la cara interior de la muralla UC 2007 a la que s'adossa l'estructura UC 4005.

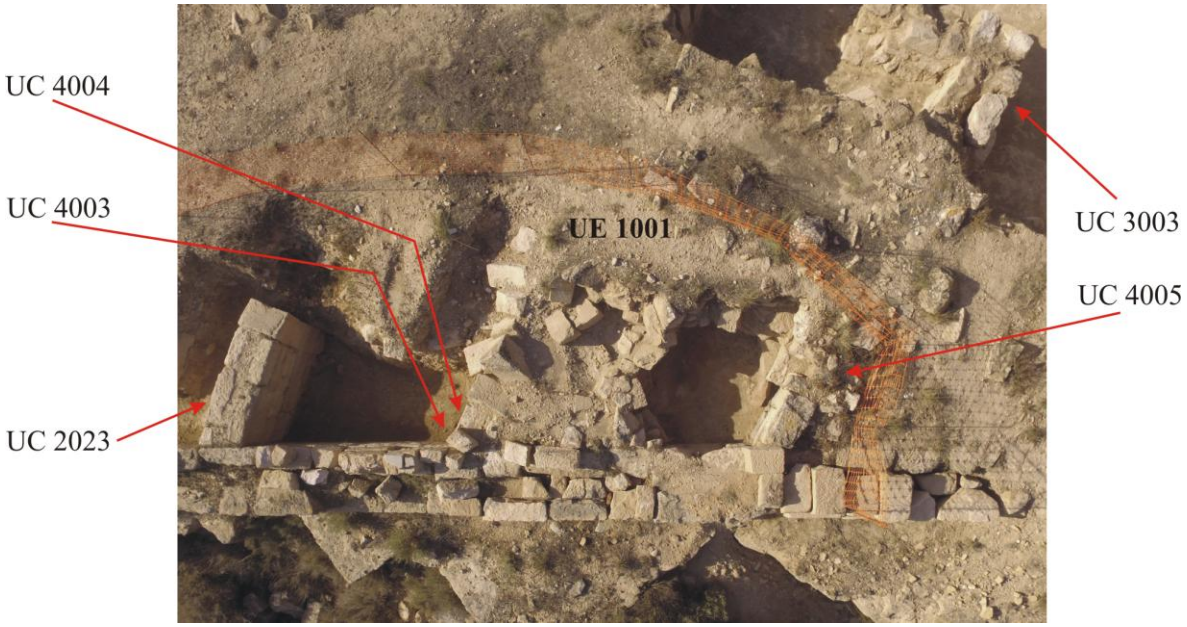

Pla zenital de la situació de les UC's 2023, 3003, 4003, 4004 i 4005

En primer pla la UC 4005, un possible forn de pa

Vista superior de la UC 4005 amb detall del retall realitzat a la cara interior de la muralla

Alçat de l'interior del possible forn de pa (UC 4005) amb la volta per aproximació de filades

6.2.4.3. Angle nord-oest de l'Àmbit B

En campanyes anteriors, en el quadrant nord-oest de la part occidental de l'Àmbit B es va posar al descobert una escala de pedra (UC 2014) de molt bona factura en sentit ascendent de sud a nord que s'adossa a un mur transversal (UC 2018) l'eix sud-nord d'aparell regular de pedra de 5 metres de longitud i una alçada màxima és de 2 metres. El lateral nord s'adossa al mur perimetral (UC 2005).

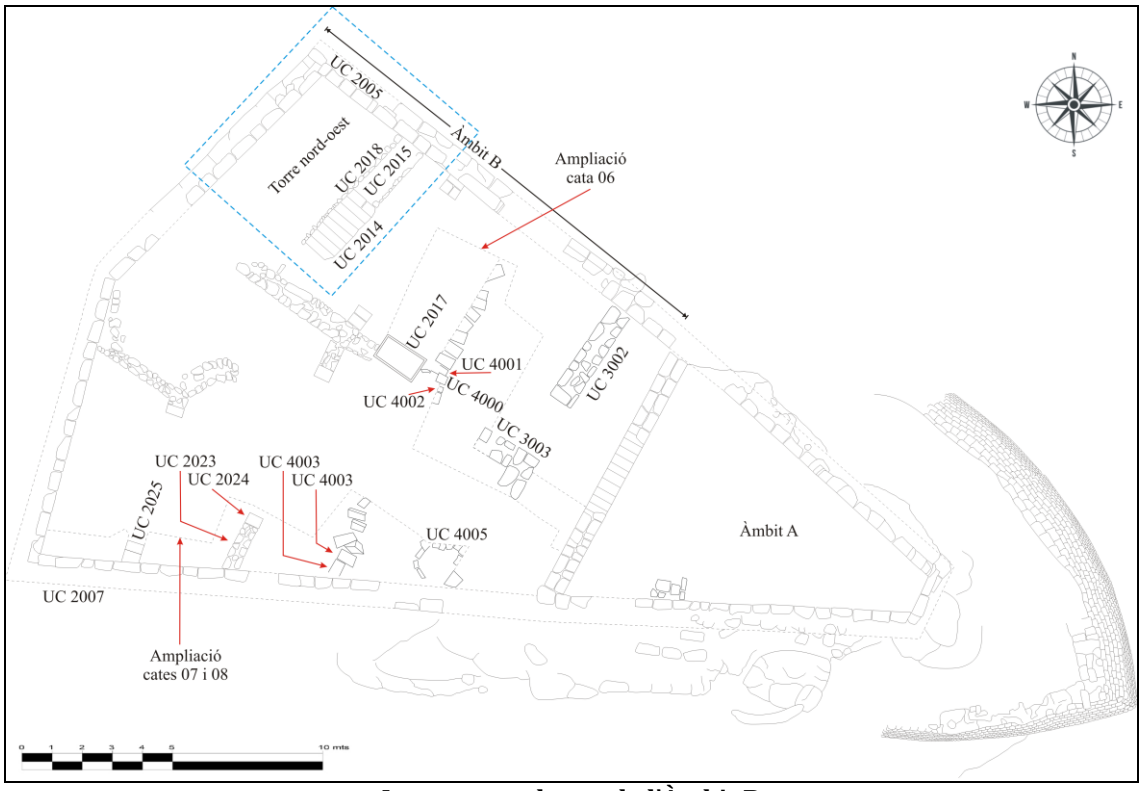

La torre nord-oest de l'Àmbit B

S'ha considerat necessari delimitar el perímetre de l'anomenada torre nord-oest excavant la UE 1001 que la cobria. S'ha posat al descobert un àrea de 22 m², rectangular de 3,70 metres d'amplada per 6 metres de llargada.

Pla zenital de detall de la torre nord-oest una vegada excavada

Pla zenital de les diverses actuacions en la campanya 2023

La fase o campanya de 2023 de la intervenció arqueològica al castell d'Algars ha permès avançar en el coneixement de l'organització estructural de la plataforma superior, encara que l'actuació s'ha limitat a les tres àrees o sectors de l'Àmbit B.

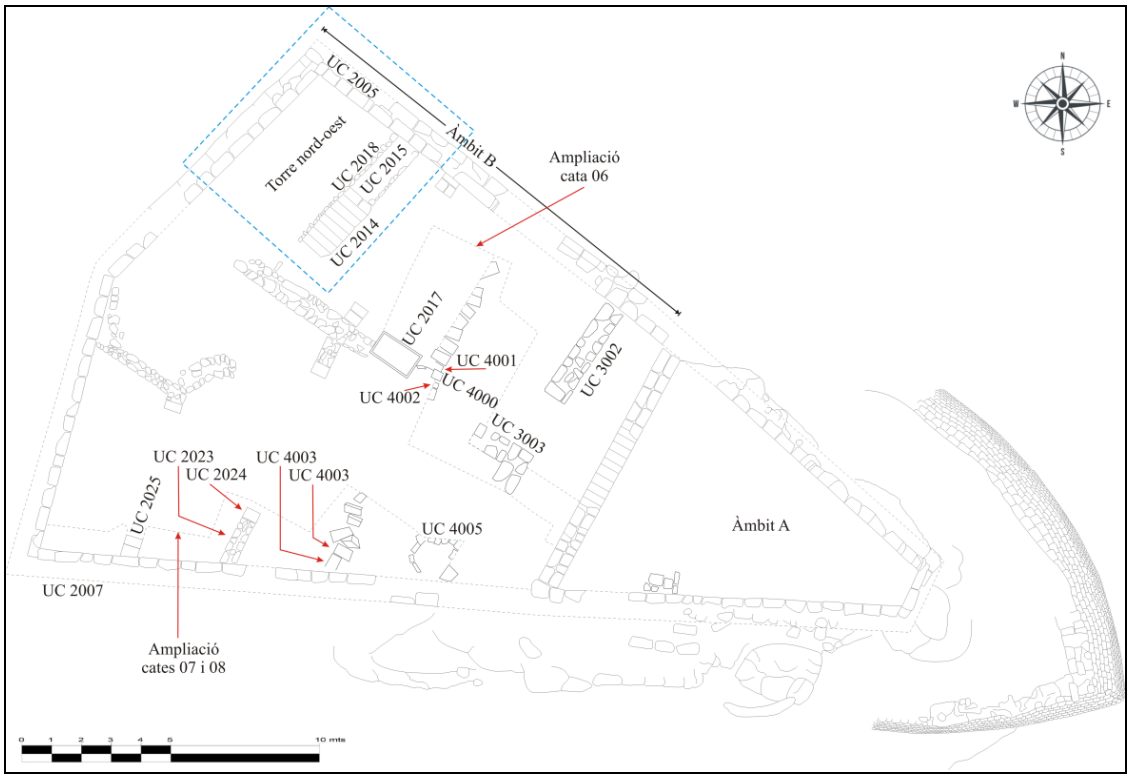

Planta de les noves estructures posades al descobert en la campanya 2023

La principal conclusió extreta en la campanya 2023 és que, rectificant les primeres conclusions estretes en campanyes anteriors, es por determinar que no hi havia un gra espai central conformat per un pati descobert relacionat amb la portalada d'accés en el lateral nord de la muralla perimetral. El haver documentat les UC's 4000, 4001, 4002, 4003 i 4004, constata que existia una tercera fila d'arcades, disposades de nord a sud, i representades respectivament per les UC's 2025, 2024 i 4004.

La segona troballa d'interès ha estat el haver documentat una estructura de combustió, un possible forn de pa (UC 4005) circular, d'un metre i mig de diàmetre amb volta realitzada per aproximació de filades i adossada a la muralla (UC 2007). A l'estrat de terres (UE 3001) que reomplia l'estructura circular, a més de cendres s'ha documentat materials ceràmics.

6.2.5. DESCRIPCIÓ I RESULTATS PRELIMINARS DE LA CAMPANYA 2025

La cinquena fase d'intervenció al castell d'Algars (març – abril de 2025) s'ha desenvolupat íntegrament en l'anomenat **Àmbit B**, procedint a excavar en extensió i resseguint estructures sense arribar a la roca natural (UE 1002), donada la gran potència de l'estrat de terra que reomple l'espai (UE 1001). Els treballs s'han fet en tres zones:

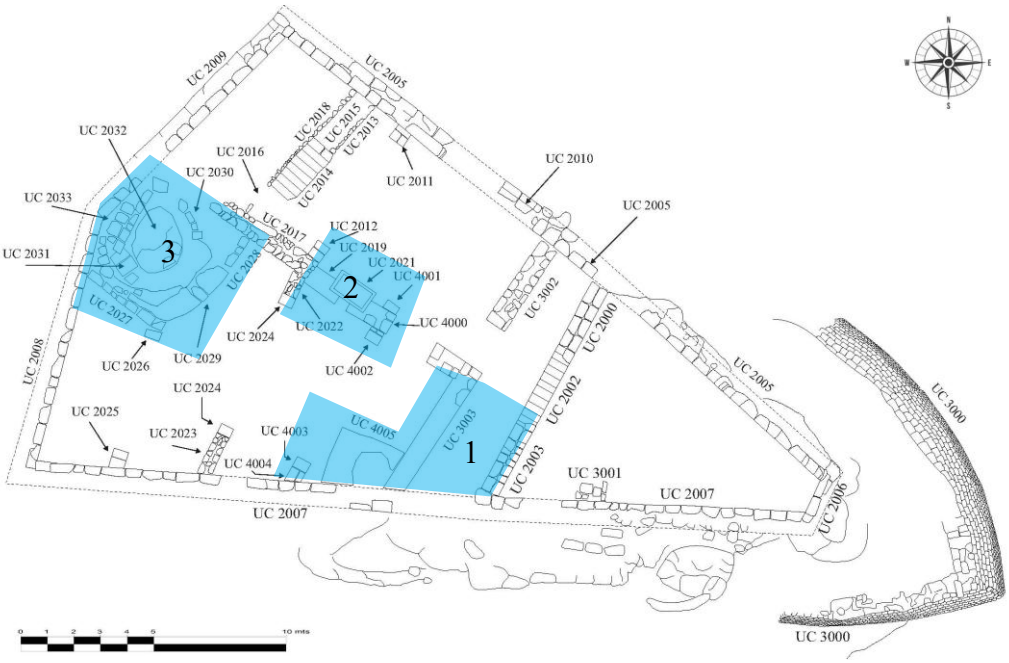

Planta general de les unitats constructives documentades fins a la darrera intervenció arqueològica (abril 2025)

En color blau, les tres zones on s'ha intervingut.

Una primera zona on s'ha intervingut ha estat al costat oest del ronyó sud de l'arc diafragma 0 (UC 2003 i UC 2002), per tal de deixar al descobert completament el mur UC 3003 i l'estructura del forn UC 4005. Al continuar excavant en direcció oest i resseguint la muralla meridional UC 2007 s'ha documentat l'arrencament sud de l'arc diafragma 3, identificat com a UC 4003 amb el seu ronyó UC 4004. Si bé la part est del mur UC 3003 s'ha excavat completament, la part oest només s'ha excavat parcialment, sense arribar al nivell de la roca UE 2002.

En aquesta zona s'han documentat les següents unitats constructives:

— *UC 3002*: mur de pedra orientat de nord a sud. Té una llargada de 3,40 m i una amplada de 70 cm a l'extrem nord i de 76 cm a l'extrem sud, amb doble parament de pedres de mides irregulars lligades amb argamassa, que assenta sobre la roca natural (UE 1002), la cara est conserva una alçada de 66 cm i l'oest de 86 cm. S'adossa, pel costat nord, al tram septentrional de la muralla (UC 2005)

— *UC 3003*: una estructura en L composta per un mur longitudinal sobre l'eix est-oest d'aparell regular de carreus irregulars i cara exterior ben carejada, de 80 cm d'amplada per 1,20 m d'alçada, del que s'ha posat al descobert una longitud de 2 m; i un altre mur en perfecte angle recte, aixecat sobre l'eix sud-nord, i de les mateixes característiques constructives d'aparell regular de carreus irregulars i cara exterior ben carejada, que té 5,60 m de longitud total, 80 cm d'amplada i 1,20 m d'alçada.

Murs UC 3002 i UC 3003

— *UC 4005 (forn):* estructura gairebé quadrada de 2,40 m a l'exterior mentre que a l'interior és gairebé circular, de 1,60 m de llargada (eix oest-est) i 1,50 m (eix nord-sud), amb una alçada excavada d'uns 70 cm. Hi ha una separació d'1,70 m entre l'arc diafragma 3 (UC's 4003-4004) i la paret septentrional d'aquesta estructura de combustió, que interpretem com un possible forn de pa, doncs s'han documentat cendres entre els sediments de la UE 1001 que la reomplia. Es tractaria d'una estructura de combustió amb parament interior de blocs de pedra ben escairats disposats en fileres regulars i volta realitzada amb la tècnica d'aproximació de filades. Per formar aquesta falsa cúpula es va retallar la cara interior de la muralla UC 2007 a la que s'adossa i a la UC 3003.

Part frontal de l'estructura UC 4005

— *UC 4006 (dipòsit de pedra):* Entre la cara oest del ronyó de l'arc diafragma 0 (UC 2003) i la muralla meridional (UC 2007) s'ha documentat un petit dipòsit de pedra trencat a la base i sense el costat est. Les mides són 10 cm de gruix i una alçada de 40 cm, el costat nord té 60 cm, el sud 55 i l'oest, 76 cm. S'assenta sobre una base feta amb una única filada de pedres, de 20 cm d'alçada.

Dipòsit de pedra (UC 4006)

La segona zona que s'ha excavat ha estat tot l'entorn dels arrencaments de l'arc diafragma 1 (UC 4001), de l'arc diafragma 3 (UC 4002) i de l'arc diafragma 4 UC 2024). En aquesta zona sí que s'ha excavat fins al nivell de la roca natural que serveix de paviment (UE 2002), però no s'ha excavat en extensió i només s'han deixat les diferents unitats constructives excavades, quedant per acabar d'excavar els espais entre els arrencaments de les arcades 3 i 4, que es farà en la propera fase.

— *UC 2019*: muret longitudinal a l'eix E-W d'aparell regular de carreus irregulars. Té 100 cm de longitud, 45 cm d'amplada i l'alçada conservada és de 50 cm. Sembla la base de pedra sobre el que s'alçaria un mur de tàpia costrada segons algunes evidències que permeten plantejar aquesta possibilitat. Per l'extrem oest s'adossa a la UC 2017 i per l'extrem oposat se li adossa parcialment el frontal de la UC 2021.

— *UC 2021*: Dipòsit de pedra rectangular amb parets laterals de 9 cm de gruix. L'amplada del frontal és de 85 cm i la lateral de 60 cm, l'alçada és de 80 cm. Lateralment s'adossa a la UC 2019 (oest) i a la UC 4000 (est). A la part frontal sud trobem un petit forat per a desguassar o buidar el dipòsit. En aquest lloc, els dos murs laterals deixen un petit espai com per a posar-hi un càntir o un altre recipient per omplir-lo. Està trencat i faria falta la seva restauració. S'assenta damunt d'una base de pedra d'una sola filada.

Part nord del dipòsit de pedra (UC 2021)

Part sud del dipòsit de pedra, amb el forat de desguàs i la separació dels dos murs laterals

I la darrera zona on s'ha intervingut en aquest petita campanya ha estat entre el mur UC 2017 i el mur UC 2027. En un primer moment es va excavar resseguint el costat sud del primer mur (UC 2017) amb la intenció de veure la seva relació o no amb el segon (UC 2027). L'aparició del mur UC 2028 i, sobretot, l'arcada oberta en aquest mur, identificada amb la UC 2029, ens han portat a excavar l'esmentat mur per la part interior. Els resultats, encara preliminars ja que no s'ha acabat d'excavat totalment ni en extensió ni en profunditat, ha estat la documentació d'una estructura circular amb coberta de volta, identificada com a UC 2030, amb un paviment de pedres (UC 2031), un mur de tancament per la part oest (UC 2033) i una estructura indeterminada al seu interior (UC 2032), que a

falta d'excavar, podria tractar-se d'algun element relacionat amb l'estructura circular o bé algun enderroc.

En aquesta zona s'han documentat les següents unitats constructives:

— *UC 2025 (arrencada sud de l'arc diafragma 5)*: es conserven tres dovelles més, de 55 cm d'amplada (es correspon amb el costat oposat a la UC 2026) i s'adossa a la UC 2007. Falta excavar.

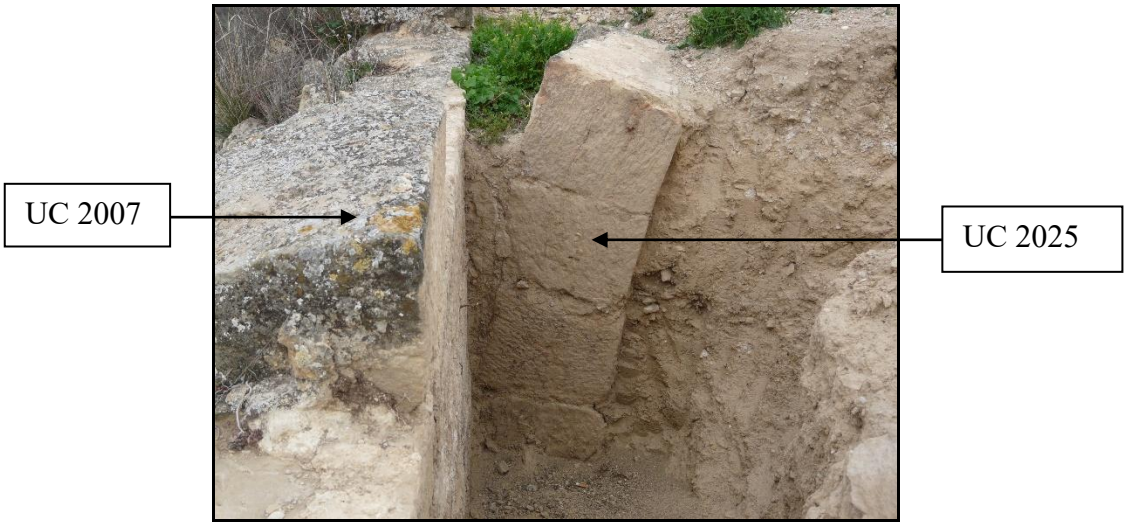

Arrencament sud de l'arc diafragma 5 (UC 2025)

— *UC 2026 (arrencada nord de l'arc diafragma 5)*: arrencada d'un arc apuntat amb quatre dovelles de 55 cm d'amplada (i que es correspon amb el costat oposat a la UC 2025) que s'adossa a la UC 2027. Falta excavar.

— *UC 2027*: mur longitudinal (sobre l'eix E-W) de parament irregular de 3 m de longitud, 60 cm d'amplada i una alçada d'1,60 m fins al moment, ja que no s'ha acabat d'excavar. S'adossa al tram sud-oriental de muralla (UC 2008). Se li adossa la UC 2026 pel costat sud mentre que per la part nord se si adossa l'estructura amb volta circular (UC 2030) i possiblement el mur frontal (UC 2029) d'aquesta estructura circular.

Arrencament nord de l'arc diafragma 5

— *UC 2028:* mur frontal de l'estructura circular en el qual s'insereix l'arc de mig punt (UC 2029). Mur de carreus orientat en sentit nord- sud, mesura 4,5 m de llarg i 90 cm d'ample. Va del mur UC 2027 (costat sud) fins al mur UC 2017 (costat nord). Falta excavar tant per l'interior com per l'exterior. Per l'interior, se li adossa la volta de pedra (UC 2030).

— *UC 2029:* arc de mig punt inserit en el mur frontal UC 2028 i donava accés a l'estructura circular amb volta de pedra (UC 2030). Fa una llum d'almenys 1,90 m, amb dovelles de 30 cm d'alt. Falta excavar.

Arc UC 2029

— *UC 2030:* estructura circular amb coberta de volta de pedra. Té un diàmetre interior de 3,80 m i una altura de més d'1 m, però falta acabar d'excavar. Per la part frontal la tanca el mur UC 2028 i l'arc UC 2029; pel costat nord, sembla que s'adossa al mur UC 2017, per la part posterior sembla que el mur UC 2033 ho tancaria, i per la part sud s'adossa al mur UC 2027. Un enllosat de 15 cm de gruix cobreix la part posterior (UC 2031), amb una estructura irregular (UC 2032) ho

reomple parcialment. Es documenten alguns petits fragments de carbó i algunes cendres.

— *UC 2031:* paviment de pedra de lloses planes a l'interior de l'estructura circular amb volta de pedra (UC 2030). La estructura irregular (UC 2032) el cobreix parcialment. Falta excavar.

— *UC 2032:* estructura formada per amuntegament de pedres a l'interior de l'estructura circular (UC 2030) que està per sobre del paviment de pedra de lloses planes UC 2031.

— *UC 2033:* possible mur de tancament de l'estructura circular amb volta de pedra estructura (UC 2030). S'adossa, per la part posterior, als trams sud-occidental (UC 2008) i nord-occidental (UC 2009) de la muralla. Té un diàmetre d'1,9 m i una alçada d'1,3 m. Falta excavar.

Estructura circular (UC 2030) i UC's associades

7. PROPOSTA D'INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Mentre l'arquitecta Mercè Griñó està redactant el **Projecte de restauració i intervenció en el conjunt del castell d'Algars (Fase 2)**, el qual compta amb una important subvenció del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i l'ajuntament de Batea, amb l'objectiu de conservar les estructures arqueològiques i arquitectòniques del conjunt d'Algars, proposem un seguit d'actuacions a realitzar sota els següents criteris o principis bàsics generalment acceptats.

7.1. CRITERIS D'INTERVENCIÓ

PRINCIPI DE RIGOR HISTÒRIC. La manca de documentació arxivística que ofereixi qualsevol descripció del castell d'Algars i de les estructures annexes, per conèixer amb la major exactitud possible les característiques del jaciment, amb la finalitat de no desvirtuar ni provocar pèrdues irreparables, l'única eina de què disposava l'investigador es acudir a possibles paral·lels i sobretot recórrer a les tècniques i metodologia de l'arqueologia.

PRINCIPI DE MÍNIMA INTERVENCIÓ. Les intervencions que es realitzin sobre les estructures arquitectòniques seran tan simples com sigui possible, respectant al màxim els vestigis originals, els quals prèviament s'hauran d'haver excavat i estudiat.

PRINCIPI D'AUTENTICITAT. Les restauracions realitzades seran distingibles de l'obra original que haurà estat excavada i documentada amb detall, tant a nivell de descripció com fotogràfica i planimètrica.

PRINCIPI DE DURABILITAT. Els materials que s'utilitzaran hauran de garantir una durabilitat, inclòs en les condicions adverses, raó per la es procurarar recuperar tants carreus com sigui possible dels molts que es troben dispersos per les vessants del turó.

PRINCIPI DE FINALITAT. Aturar el procés de degradació i millorar amb la total excavació arqueològica la percepció i interpretació de les estructures arquitectòniques. Així s'assolirà un gaudiment conservacionista i la protecció del jaciment arqueològic que és un bé patrimonial d'interès cultural.

7.2. ACCIONS ADREÇADES PER A LA CONSERVACIÓ, FUTURA POSADA EN VALOR I DIFUSIÓ DEL CONJUNT D'ALGARS

La finalitat última de les intervencions serà la salvaguarda dels vestigis arqueològics. Perspectiva que ha guiat les quatre campanyes d'excavació i consolidació anteriors i que guiarà la sèrie d'actuacions que proposem, totes elles

orientades al coneixement i preservació, protecció i transmissió a generacions futures. Fixat l'horitzó del 2033 com data màxima per acabar la restauració arquitectònica del conjunt d'Algars, en aquest moment considerem prioritari intervenir en el coneixement i conservació de les elements estructurals i continuar en les actuacions de posada en valor i difusió a tots el nivell.

Seguint el pla de treball traçat en cinc cicles dels resultats obtinguts en les fases d'excavacions arqueològiques (2017, 2018, 2021 i 2023) justifiquen plenament dedicar nous esforços per continuar treballant a la plataforma superior per a posar al descobert la resta d'elements estructurals i arquitectònics encara soterrats, tots ells sorprenents i, com sembla, en excel·lent estat de conservació, ja que no s'observen nivells de destrucció. Insistim en què seria convenient començar a donar visibilitat al conjunt de les estructures defensives i tractar de documentar els vestigis de la barbacana i dels albacars, per el qual és necessari començar a intervenir en el Sector A en les zones 2 i 3.

Sector A	**Recinte del castell**	Zona 1	Nivell superior
		Zona 2	Nivell inferior
		Zona 3	Entorn immediat
		Zona 4	Acopi de carreus i restes arqueològiques

Més enllà de les motivacions estrictament científiques, donat l'atractiu que ja resulta el castell, seria convenient resoldre el problema de l'accés entre la plataforma inferior i la plataforma superior, on hi ha la totalitat d'estructures visibles. Actualment no és més que una petita i empinada senda de treball, no apta per a tothom i que no ofereix garanties de seguretat de cap mena. Per tot plegat, considerem que el més convenient és començar a estudiar com intervenir a la plataforma inferior (Zona 2), a la vessant nord.

Tanmateix, per continuar amb l'estudi científic del castell d'Algars, caldrà realitzar una altre bon aixecament topogràfic de totes i cadascuna de les estructures posades al descobert, que a més a més serveixi com a base de treball per al projecte de restauració arquitectònica.

Amb aquestes premisses, la proposta de recuperació arqueològica del castell d'Algars es centrarà en la intervenció en l'Àmbit B de la plataforma superior i l'aixecament topogràfic i la redacció dels informes tècnics dels treballs realitzats. També caldrà estudiar quina serà la millor manera d'intervenir a la vessant nord, entre la plataforma inferior i la superior, realitzant una neteja de la vegetació primer per a veure si hi ha estructures arquitectòniques visibles i, si és el cas, fer un projecte d'excavació i estudiar la manera de fer un accés a la part superior del castell.

7.2.1. Excavació arqueològica del quadrant sud-oest del sector occidental de la plataforma superior (Àmbit B)

Per la seva complexitat estructural i interès científic serà en aquesta part del castell on es té previst actuar de manera prioritària, amb més intensitat i

dedicant-hi més recursos de tota mena. La proposta d'intervenció consisteix en completar l'excavació en extensió del quadrant nord-oest de l'Àmbit B de la plataforma superior. L'estratègia arqueològica a seguir serà la de procedir primer a resseguir en superfície les diverses estructures arquitectòniques documentades parcialment en les actuacions anteriors, i una vegada exhumades en extensió procedir a la seva excavació total fins deixar-les completament al descobert per posteriorment poder establir la seva funcionalitat i relació estructurals amb la resta d'unitats constructives, diferenciant estances i àrees funcionals per poder interpretar en conjunt la distribució espaial del que constitueix l'àmbit principal de la fortificació. Una tasca que es presenta veritablement feixuga pel gran volum de metres cúbics de terres que cobreixen en la seva totalitat el sector occidental, raó per la que l'excavació amb metodologia arqueològica de la superfície de 250 m^2 s'ha planificat en diverses campanyes successives. La primera zona on s'ha d'intervenir ocupa una superfície aproximada de 90 m^2 i és en aquesta zona on el projecte de restauració arquitectònica tindrà més importància ja que hi ha la previsió de restaurar les arcades enderrocades que s'han documentat. Per aquest motiu és necessari que abans de realitzar cap treball de recuperació arquitectònica, tot aquest estigui completament excavat. Excavació que ha de servir també per a saber com s'ha de procedir amb la recuperació de les esmentades arcades i descobrir si hi ha més estructures ara no visibles i que poguessin modificar el projecte de recuperació, tals com estructures de cronologies anteriors al castell templer, cambres, cisternes, sitges, soterranis, etc.

La intervenció proposada es realitzarà seguint en tot cas el procediment establert pel Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic de la Direcció del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

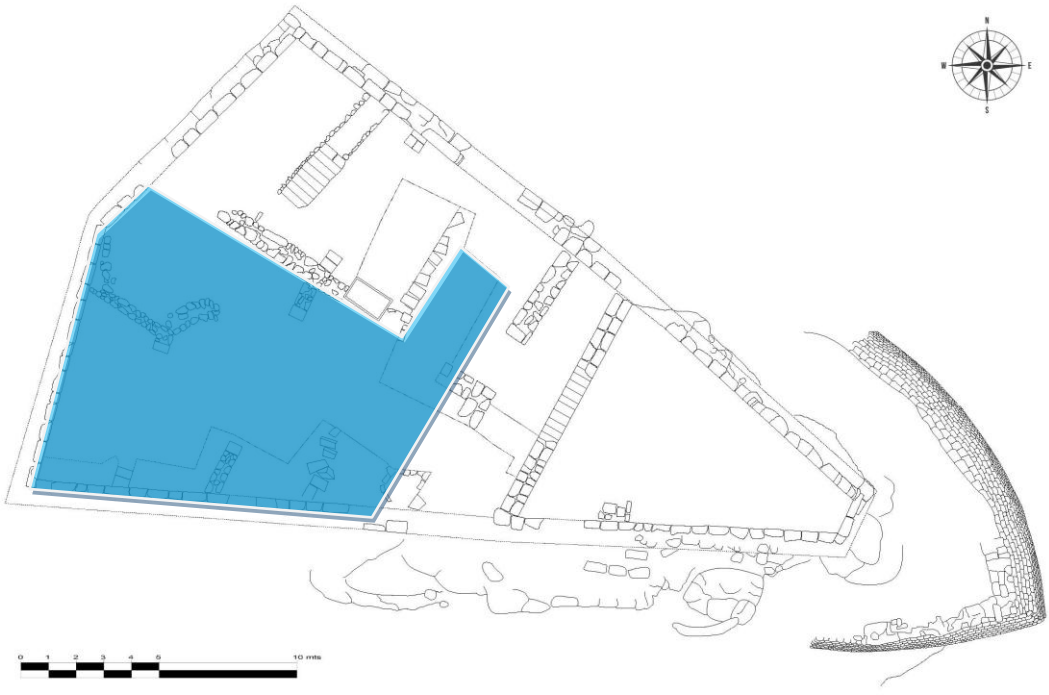

En color blau, la zona on es vol intervenir

En color blau, la zona on es vol intervenir

7.2.2. Excavació arqueològica de la part superior del baluard i de la base del costat sud del baluard

Un dels elements constructius del castell d'Algars on es va intervenir primerament va ser l'anomenat baluard (UC 3000), ja que era, a més a més, del primer element que trobem quan es puja fins al castell, era un dels que en més mal estat es trobava. La base d'aquest baluard s'havia anat desprenent i els murs atalussats, quedaven en part penjats a l'haver-se perdut la base. Aquest és un punt feble de la muralla perimetral que ja havia estat sotmès a arranjaments de consolidació, mentre el castell va estar ocupat, construint-hi, o més aviat reforçant-lo amb un muret de pedres reaprofitades.

Lateral nord del vèrtex abans d'excavar

Treballs de reforç de la base del vèrtex

La intenció és continuar reforçant la base sud d'aquesta estructura, excavant primer i després reconstruint els espais on s'han perdut les pedres de la base del baluard. I ja que amb aquesta actuació la base del baluard quedarà totalment excavada, es proposa l'excavació de la part superior, deixant així totalment excavada, tant la base com la part superior del baluard.

La intervenció proposada es realitzarà seguint en tot cas el procediment establert pel Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic de la Direcció del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

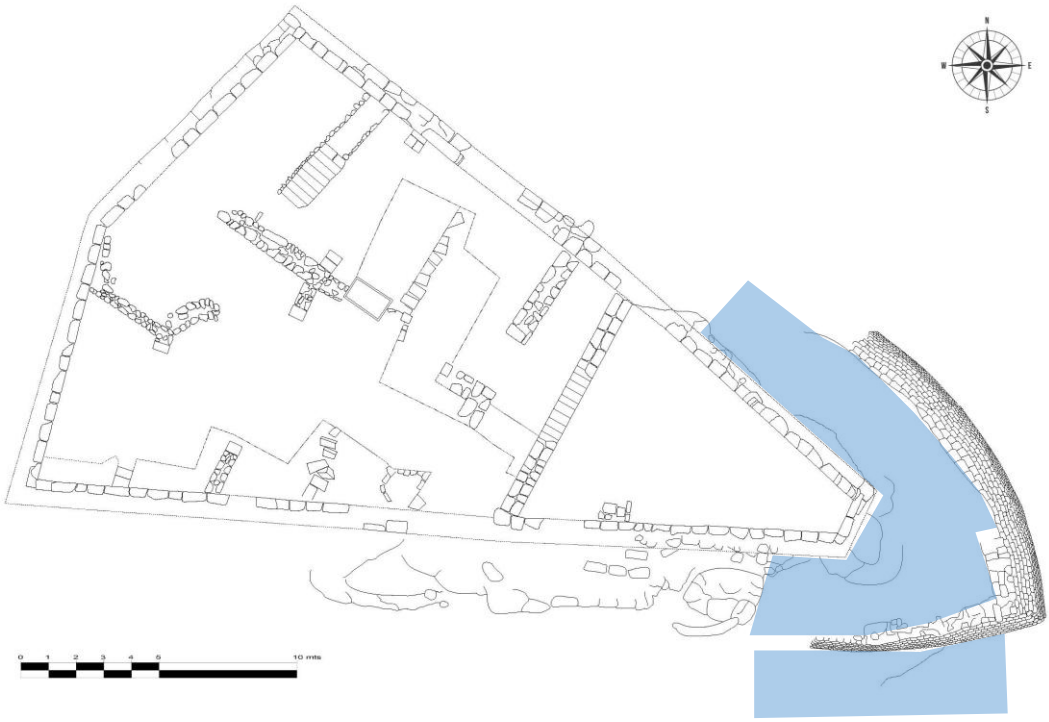

En color blau, la zona on es vol intervenir

En color blau, la zona on es vol intervenir

7.2.3. Neteja de vegetació i adequació d'un accés entre la plataforma superior i la plataforma inferior

També considerem necessari procedir a l'adequació d'un accés entre la plataforma superior i la plataforma inferior. Proposem primer netejar la vegetació i estudiar la possibilitat d'excavar els enderrocs per esbrinar si la via d'accés original veritablement anava per on sembla. En cas positiu, es valorarà la seva recuperació i adequació; i en cas negatiu es deixarà a consideració de la direcció tècnica de l'arquitecta responsable dels treballs de restauració arquitectònica, la construcció d'una escala, rampa o el que es cregui més adient.

El treball de camp consistirà, primer, en fer una neteja de la vegetació que cobreix l'espai amb mitjans manuals per tal de poder identificar, si és possible, estructures visibles entre la vegetació i els enderrocs. Un cop net de vegetació, es procedirà a la retirada de part dels nombrosos carreus caiguts en aquesta vessant, amb mitjans manuals i en cas de ser possible, amb l'ajut d'alguna màquina per tal de facilitar les feines, sempre sota supervisió d'un arqueòleg, que intentarà classificar els carreus i altres elements constructius. Tots els carreus es deixaran en una zona propera que s'haurà preparat, per tal que en un futur, puguin ser reutilitzats en les restauracions que s'hagin de fer en aquest sector. Amb aquesta retirada parcial de carreus es pretén comprovar l'existència o no d'estructures i la possibilitat o no d'habilitar un accés a la plataforma superior per aquesta vessant.

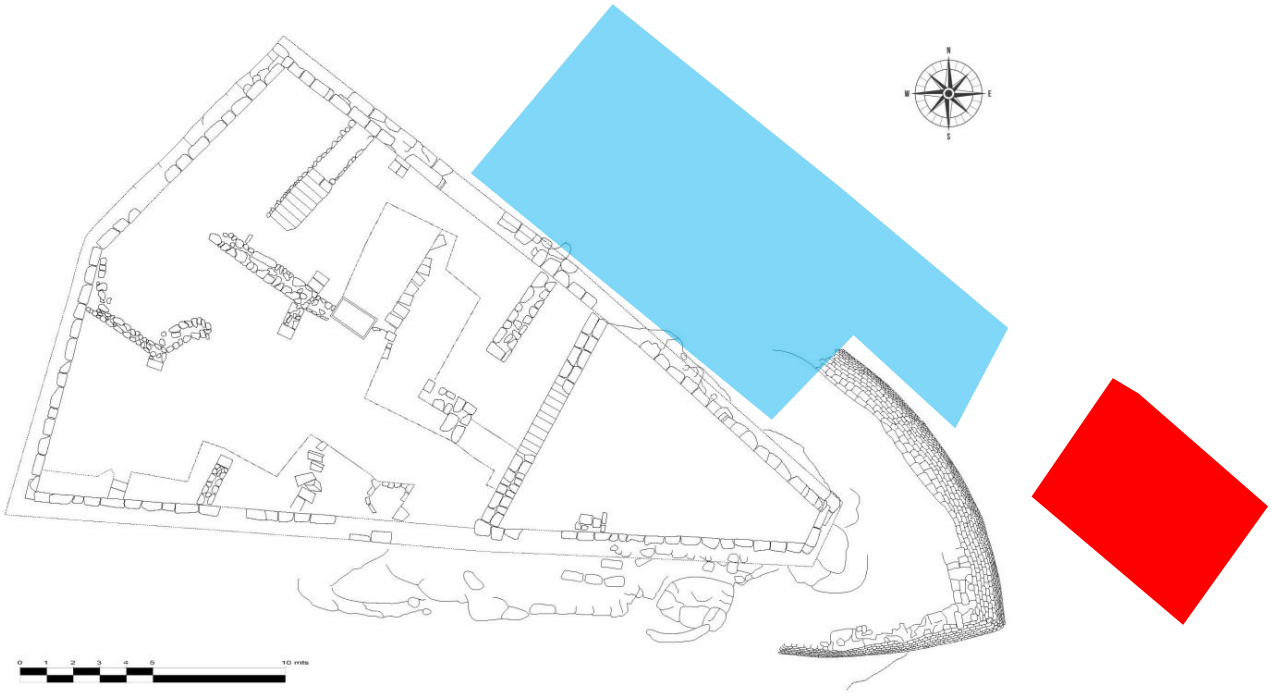

En color blau, la zona on es voldrà intervenir i en roig, la zona per a guardar els carreus

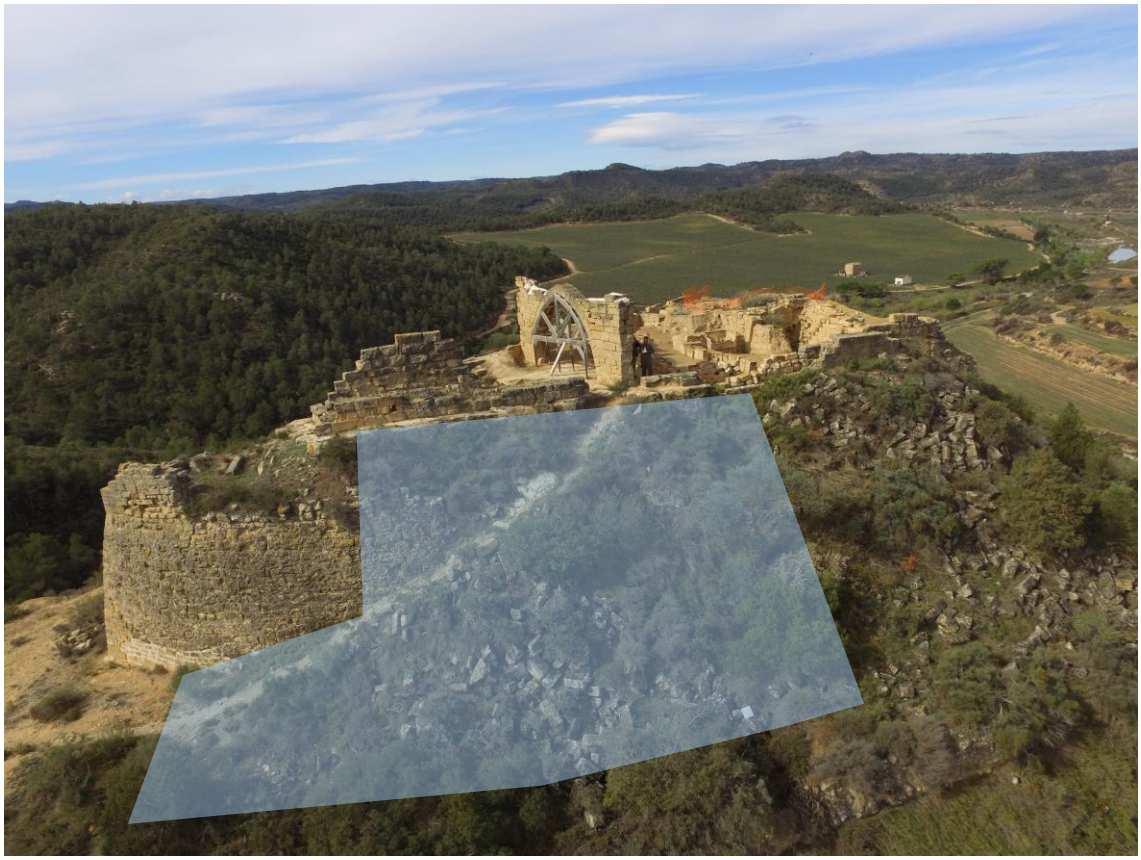

En color blau, la zona on es voldrà intervenir

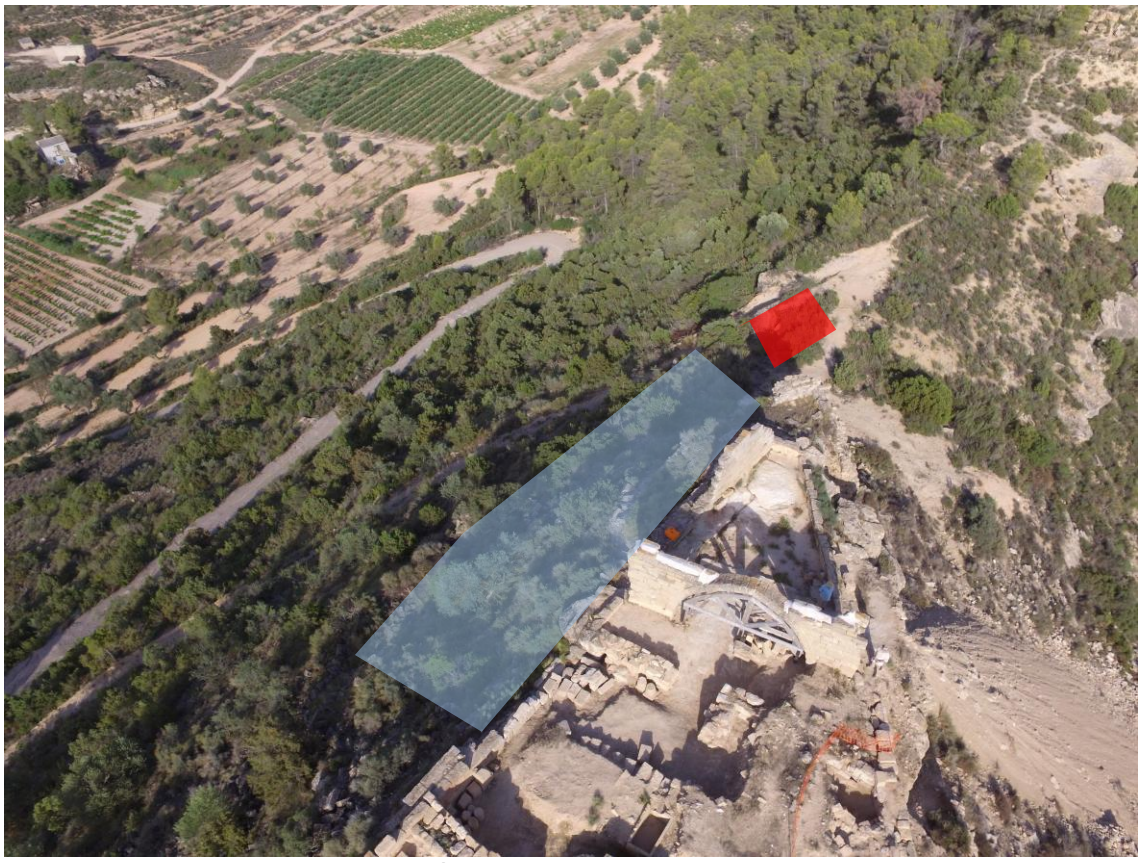

En color blau, la zona on es voldrà intervenir i en roig, la zona per a guardar els carreus

7.2.4. Excavació arqueològica de l'edifici annex a la capella de sant Joan d'Algars

Un dels punts on fins ara no s'ha intervingut és a l'entorn de la capella de sant Joan d'Algars. Donat el mal estat en que es troba l'edifici annex a la capella, es considera necessari procedir a l'adequació d'aquest espai. Proposem primer netejar la vegetació i excavar els enderrocs per deixar al descobert les estructures d'aquest edifici i altres possibles elements constructius per a que la direcció tècnica de l'arquitecta responsable dels treballs de restauració arquitectònica proposi la millor solució.

El treball de camp consistirà, primer, en fer una neteja de la vegetació que cobreix l'espai amb mitjans manuals per tal de poder identificar, si és possible, estructures visibles entre la vegetació i els enderrocs. Un cop net de vegetació, es procedirà a l'excavació en extensió de tota la zona.

Zona a l'entorn de la capella d'Algars

7.2.5. Aixecament topogràfic

El treball de camp es complementarà amb l'aixecament topogràfic de tot el conjunt intervingut per situar i dibuixar amb precisió totes les unitats constructives documentades en el procés d'excavació. Tasca aquesta encomanda a un equip de topògrafs especialitzat que treballa amb estació total. Aquest aixecament topogràfic ha de servir de base per al futur projecte de restauració arquitectònica que ha de preparar l'arquitecta responsable.

7.2.6. Redacció de la memòria detallada dels treballs realitzats

El treball de gabinet s'iniciarà amb la neteja, classificació i estudi del material arqueològic documentat, que en la seva gran majoria està format per fragments de ceràmica de diferents cronologies i tipologies diverses. Continuarà amb l'estudi de conjunt de les unitats estratigràfiques i constructives posades al descobert, junt amb la planimetria elaborada i les observacions registrades durant el treball de camp. La seva síntesi ens permetrà extreure noves dades i conclusions, que a ser possible s'haurien de poder contrastar amb la informació documental procedent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona) i l'Archivo Histórico Nacional (Madrid). I finalitzarà amb la redacció de la memòria detallada dels treballs realitzats i dels resultats obtinguts que es presentarà a les administracions competents.

8. PRESSUPOST

PRESSUPOST DEL VIGENT PROJECTE D' INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DEL CASTELL D'ALGARS. CAMPANYA 2025 BIS

CONCEPTE	***IMPORT***
Excavació arqueològica al quadrant sud-oest del Sector Oest de la plataforma superior (Àmbit B)	
• 10 dies mini excavadora. 50€/h x 8 h	4.000,00
• 10 dies arqueòleg dir. 30€/h x 8 h	2.400,00
• 15 dies arqueòleg dir. 30€/h x 8 h	3.600,00
• 15 dies 3 auxiliars. 15€/h x 8h	5.400,00
TOTAL	15.400,00
Excavació arqueològica del costat sud de la base del baluard i de la part superior d'aquest	
• 5 dies arqueòleg dir. 30€/h x 8h	1.200,00
• 5 dies 3 auxiliars. 15 €/h x 8 h	1.800,00
• Mini excavadora. 50€7h x 2 h	100,00
TOTAL	3.100,00
Excavació arqueològica de l'edifici annex a la capella de Sant Joan	
• 10 dies arqueòleg dir. 30€/h x 8 h	2.400,00
• 10 dies 3 auxiliars. 15€/h x 8 h	3.600,00
TOTAL	6.000,00
Aixecament topogràfic	1.500,00
Redacció de la memòria final	1.000,00
IMPORT EXECUCIÓ MATERIAL	27.000,00
+ 21% IVA	5.670,00
TOTAL INTERVENCIÓ	**32.670,00€**

El pressupost en el **Projecte d'intervenció arqueològica al jaciment arqueològic del castell d'Algars 2025** és de **trenta-dos mil sis-cents setanta euros (32.670,00€)**.

9. BIBLIOGRAFIA

BALLART HERNÁNDEZ, J. (2002), *El patrimonio histórico y arqueológico: valor y uso*, Barcelona: Ariel Patrimonio.

BALLART HERNÁNDEZ, J., JUAN I TRESSERRAS, J. (2005), *Gestión del patrimonio cultural*, Barcelona: Ariel.

CARRASCOSA MOLINER, B., LASTRAS PÉREZ, M. (2006), «Conservar el pasado. Actuaciones in situ en yacimientos arqueológicos», *Arche*, 1, pp. 131-137.

GODINA LLOP, J.; PÉREZ SUÑE, J.M.; RAMS FOLCH, P. (2021), «La reconstrucció virtual: una nova eina per reinterpretar el castell d'Algars», *Jorn Nou*, 16, p. 35-43.

GUTIÉRREZ GONZÁLEZ, F.J. (2008), «La puesta en valor de un yacimiento arqueológico», *Kausis, Revista de la escuela taller de restauración de Aragón II*, Zaragoza: Gobierno de Aragón, pp. 96-107.

Intervención en el patrimonio cultural. Creación y gestión de proyectos (2004), Madrid: Síntesis.

LÓPEZ-MENCHERO BENDICHO, V.M. (2010), *Manual para la puesta en valor del patrimonio arqueológico al aire libre*, Gijón: Trea.

PÉREZ SUÑÉ, J.M.; RAMS FOLCH, P. (2017), *Memòria excavació arqueològica i consolidació d'estructures al castell d'Algars. Batea (Terra Alta). Primera fase*. Serveis Territorials de les Terres de l'Ebre. Departament de Cultura.

PÉREZ SUÑÉ, J.M.; RAMS FOLCH, P. (2018), *Memòria excavació arqueològica i consolidació d'estructures al castell d'Algars. Batea (Terra Alta). Primera fase bis*. Serveis Territorials de les Terres de l'Ebre. Departament de Cultura.

PÉREZ SUÑÉ, J.M.; RAMS FOLCH, P (2021)., «Les intervencions arqueològiques al castell d'Algars: un primer pas en la posada en valor d'un dels principals actius patrimonials de Batea», *Jorn Nou*, 16, p. 24-34.

PÉREZ SUÑÉ, J.M.; RAMS FOLCH, P. (2023), *Memòria excavació arqueològica al castell d'Algars. Batea (Terra Alta). Fase 2021*. Serveis Territorials de les Terres de l'Ebre. Departament de Cultura.

PÉREZ SUÑÉ, J. M.; RAMS FOLCH, P.; JORNET NIELLA, M. (1998), *Memòria de la segona campanya de prospeccions arqueològiques a la conca del riu Algars. Batea, Terra Alta*. Serveis Territorials de les Terres de l'Ebre. Departament de Cultura.